

भासनाटकचक्रम् ।

LAYS ASCRIBED TO BHĀSA

Original Thirteen Texts in Devanāgarī

Critically Edited By

C. R. DEVADHARMI

POONA

ORIENTAL BOOK AGENCY

1927

P R E F A C E

In an article published in the "Bulletin of the Rama Varma Research Institute", Vol. V. part I. (Jan. 1937) the late Professor Dr. M. Winternitz concludes with 'an appeal to our friends and colleagues in the country of Malabar' to provide us with a critical edition of the thirteen plays ascribed to Bhāsa for which there is ample manuscript material in that country. In the meanwhile we have to remain satisfied with the Trivandrum edition and editions of individual plays based on the same. As early as 1925, I published my edition of the Svapnavāsavadatta which was based upon two MSS in Malayalam characters, transcribed in Devanāgarī, and sent on to me by Mr K Rama Pisharodi. I have further used MSS of the following plays of the group from the Bhandarkar Research Institute:-

- 1 अयिमरक—No 35 of 1925-26
- 2 बालचरित—No 36 of 1925-26
- " No 5 of 1926-27
- 3 मध्यमन्यायांग—No 9 of 1926-27
- 4 ऊरुभङ्ग—No 9 of 1926-27
- 5 दूतघटोत्कच—No 7 of 1926-27
- 6 कर्णभार—No. 10 of 1926-27

I have collated these MSS with the published texts of the plays, and I feel very happy to say that the manuscript material has helped me to fix many doubtful or obscure readings. This will be particularly evident from the text of the बालचरित in which most of the obscurities and conjunc-

A companion volume, giving a critical introduction, a full translation and explanatory notes for each of the plays is under preparation and will be published as early as practicable. I cannot sufficiently express my gratitude to Dr. N. G. Sardesai, the enthusiastic proprietor of the Oriental Book Agency, for his readiness to undertake the publication of the present volume. My student and friend, Mr. J. V. Vaidya, B.A., deserves my best thanks for the invaluable help he has rendered in transcribing and copying the manuscript and in reading the proof-sheets, and lastly, my thanks are due to Mr. S. R. Sardesai, B.A., LL.B., the Manager of the Samartha Bharat Press, for the very nice printing and get-up of the work.

Prabhakara Niketana, }
 Deccan Gymkhana, }
 Poona

C. R. DEVAPPAHAR.

The history of Sanskrit drama offers nowhere such fertile ground for romantic speculations as in this group of thirteen anonymous dramas which the late Pandit Ganapati Śāstri of Trivandrum attributed to the great poet Bhāsa on the strength of certain facts which, however, are fast failing him. It was in the nature of things, that in the first sensation of this discovery, so fraught with the most wide-reaching results for the history of the drama, it should have been hailed by a chorus of applause to which both East and West joined their voices. If, however, there was an unreasoned and uncritical haste in propounding and supporting the theory, there was also not lacking the nerve and the animus of a hot controversy in the arguments urged against the theory by those who declared these dramas to be the work of the later play-wrights of Kerala. Thus, if the supporters of the hypothesis could not advance a single argument that may be regarded as conclusive, the evidence on the other side too is mainly negative in character and fails equally to produce conviction. The problem, even after many years of heated controversy, appears to be much more complex than was generally supposed and is as far from a satisfactory solution as ever.

The views expressed on the problem fall into three distinct schools, (i) those that have lent their whole-hearted support to the hypothesis, (ii) those that have opposed the hypothesis (iii) and those that have found a *via media* and have held that the contention of the opposing sides is based upon partial truths, and that in a sense these plays are Bhāsa plays and in a sense they are not. Here is a brief résumé of the principal arguments advanced in support of their thesis by these different schools of opinion upon the subject.

Although the name of Bhāsa is nowhere mentioned in the manuscripts, neither in the body of the texts nor in the

colophons, Mm. Ganapati Śāstri comes to the conclusion that all these dramas are to be ascribed to Bhāsa principally on the following important grounds :—(1) All these dramas begin with the stage direction नान्वन्तेततः प्रविशति etc., whereas in the classical dramas we are accustomed to have the Nāndī first and then the stage direction नान्वन्ते etc. This technical peculiarity of the Bhāsa plays seems to be alluded to in the famous stanza of the Harsacarita

सूत्रधारकृतारम्भनोटैर्बहुभूमिकः ।

सपतारक्यशो लेभे भामो देवकुलैरिव ॥

where Bāna tells us that the dramas of Bhāsa begin with the appearance of the Sūtradhāra and are rich in persons and episodes (2) The prologue is called Sthāpanā everywhere in place of Prastāvanā (3) Unlike the classical dramas the title of the work and the name of the author are not mentioned in the Sthāpanās of these plays, which fact argues that the plays belong to pre-classical times when details such as these were possibly left to the preliminaries (4) The Bharatavākya ends everywhere with the prayer "May our mighty King rule the whole earth." (5) The dramas further present a structural similarity, and the opening verses of many of the plays string together the principal characters by what is technically called the Mudrālanakāra (6) One of the plays is mentioned by Rājaśekhara with the name of the author, it, therefore, stands to reason that the rest of the group which show numerous affinities with it as regards style, stage-technique, ideas and vocabulary should be ascribed to the same poet—the poet of the Svapnavāsavadatta (7) Many rhetoricians bring in their works citations from different works of Bhāsa e.g. Vāmana gives us citations from the Sv. Pṛy. and Cār; Bhāmaha seems to criticise his Pṛy. and actually quote the very words from the Pṛy.; Dandin cites that famous

himself of an ingenious equivoque to find semblance between objects which have obviously nothing common between them. As a matter of fact even the classical plays can very well be described as सूत्रधारकृतारम्भ ' begun by the Sūtradhāra', the position of the first stage direction नान्यन्ते तत etc. before the opening verse is a peculiarity of South Indian manuscripts, and not a characteristic of pre-classical plays

As to the peculiar dramatic technique of these plays it is no wise peculiar to these dramas as in fact it is shared by almost all South Indian plays. And in regard to the deviations from the rules of Bharata, which have been utilised by the supporters of the hypothesis, to prove that the plays belong to the pre-classical epoch, it has been proved that such innovations have been introduced in later classical plays also with a view to secure a more arresting stage-effect. As regards the argument which sought to prove the antiquity of the plays on linguistic grounds—on the strength of the Un-Pāṇinian forms and Prākṛta archaism—Prof Winternitz¹ has pointed out in connection with the former, that 'too much importance cannot be attached to this argument, because such deviations occur also in the epic-legendary literature and even in very later texts,' while as regards the latter—the Prākṛt archaisms—it has now been shown that the so called archaisms are used in the Malayalām manuscripts of dramas of even Kālidāsa and Harṣa; so that it will have to be unequivocally admitted that "The Prākṛta of the drama is a factor depending more on the provenance and the age of manuscripts than on the provenance and the age of the dramatist."

About the verses in these plays which are cited or criticised in different treatises on rhetoric, it is important

1. *Ostasiatische Zeitschrift* Ig. ix

to bear in mind that the rhetoricians themselves have nowhere associated these citations with either the name of Bhāsa, or with any one of the plays attributed to him. There is on the other hand a large number of verses which are specially mentioned as Bhāsa's in anthologies of Sanskrit verses, but are not found in the present plays.

From the foregoing summary of arguments on both sides, it will be seen that none of the arguments advanced is absolutely convincing and, therefore, there have been from the very first cautious critics who were sceptical about the authenticity of the plays and held that these plays—at least some of them—bear the evident marks of being abridged versions of probably the original dramas of Bhāsa

And vitally important considerations were recently revealed in this connection by K. Rama Pisharoti (BSOS. 3. 112f. 3. 641) who has shown that 'these plays form a part of the repertoire of the Cakyārs'—the traditional actors of Kerala. He, further, adverts to the peculiar practice of the Cakyārs viz., that they never act a drama in full, but only selected scenes now from one drama, and now from another and that for every act they stage, they have their set introduction. It is, therefore, possible that the 'prologues' of the plays are later accretions, while the main scenes preserve to us the original plays abridged or modelled in parts to suit the exigencies of the local theatre; so that it is possible that much of the relative uniformity of style, dramatic method and formal technique may be the result of this local 'editing;' the plays may, therefore, be the product of a class of play-wrights who belonged to one common school and worked under its conventions. Secondly, it is not at all clear that the 1ss. Svapnavāsavadattam is the famous Svapnavāsavadattam attributed to Bhāsa by Rājasekhara. There

himself of an ingenious equivoque to find semblance between objects which have obviously nothing common between them. As a matter of fact even the classical plays can very well be described as मूत्रधारकृताग्म 'begun by the Sūtradhāra'; the position of the first stage direction नान्यन्ने सन etc. before the opening verse is a peculiarity of South Indian manuscripts, and not a characteristic of pre-classical plays

As to the peculiar dramatic technique of these plays it is no-wise peculiar to these dramas as in fact it is shared by almost all South Indian plays. And in regard to the deviations from the rules of Bharata, which have been utilised by the supporters of the hypothesis to prove that the plays belong to the pre-classical epoch, it has been proved that such innovations have been introduced in later classical plays also with a view to secure a more arresting stage-effect. As regards the argument which sought to prove the antiquity of the plays on linguistic grounds—on the strength of the Un-Pāṇinian forms and Prākṛta archaism—Prof. Winternitz¹ has pointed out in connection with the former, that 'too much importance cannot be attached to this argument, because such deviations occur also in the epic-legendary literature and even in very later texts, while as regards the latter—the Prākṛt archaisms—it has now been shown that the so called archaisms are used in the Malayalām manuscripts of dramas of even Kālidāsa and Harṣa; so that it will have to be unequivocally admitted that "The Prākṛta of the drama is a factor depending more on the provenance and the age of manuscripts than on the provenance and the age of the dramatist"

About the verses in these plays which are cited or criticised in different treatises on rhetoric, it is importan

1. Ostoriatishche zeitschrift Ig 1x.

are in the first place two citations from Sv.¹ given in works on rhetoric which are not found in the extant play. Secondly, the Bhāva-prakāśa of Śāradātanaya gives us a passage in which the Sv. is classed as a play of the Prāsānta type, in this passage the author gives us a sort of a synopsis of the play which reveals that the Sv. known to Śāradātanaya had much in common with the Tss Svāpnavāsavadatta but was not identical with it, as one important incident mentioned in the passage is not found in the Tss play². Further in his Nāṭakalakṣaṇaratnakośa, Sāgaranandin gives us an extract from the Sv. which in substance but not in actual words, is found in the Tss. play

Thus it will be clear that the Sv. of this group is merely a version—a stage version—of the original play.

From all the foregoing discussion, it will be clear that in the first place the Sv. is not the genuine work of Bhāsa, and secondly that it is by no means certain that these plays claim to be the production of one writer, they are a heterogeneous group, and, therefore, cannot be regarded as the work of the poet of the Sv. and therefore of Bhāsa

1. नाट्यप्रकरणे नयनद्वारं स्वरूपतन्नेन ? ।

उदात्तस्य ना प्रविष्टो दृश्यगृहं मे नृपतन्त्रा ॥ -

Abhinavagupta on Dhvanyaloka :

पादाव्यन्तानि पुराणि शौभ्य वेद भिलातलम् ।

नूनं कर्त्तव्यं नाना मा दृष्ट्या यत्र ननु (गता ?)

Natyadarpaṇa.

2. Vide Svāpnavāsavadatta intro, viii

स्वप्नवामवदत्तस्य कथावस्तु ।

‘मगधराजपुत्री पद्मावती वत्सराजस्योदयनस्य महिषी भविष्यति’ इति मित्रादेशप्रत्ययाद् वत्सराजमन्त्री यौगन्धरायणो ह्यमश्वदाद्यमात्यैः सह संमन्य वासवदत्तां नामाम्य परिणीतपूर्वां महिषीं महासेनदुहितरं लावाणक-
ग्रामदाहे दग्धामात्मानं चैनामभ्यवपत्तुकामं तस्मिन्नेवाग्नौ पतितमपदिश्य
परित्राजकवेष आवन्तिकार्यपधारिणीं वासवदत्तामादाय “इयं मे स्वसा,
प्रोषितभर्तृकामिमामत्रभवत्या कंचित्कालं परिपाल्यमानामिच्छामि” इति
संप्राथ्येनां पद्मावत्या हस्ते न्यासीकृत्यापक्रान्तः । अथ वामवदत्ताविरहातो
वत्सराजोऽन्यप्रयोजनेन मगधेश्वरस्य पद्मावतीभ्रातृदर्शकस्य राजधानीं राजगृहं
प्राप्तः सन् तेन राज्ञाभिजनविज्ञानवर्योरूपं दृष्ट्वा स्वयमेव दत्तां पद्मावतीं
महिषीत्वेन प्रतिजग्राह ।

अधाम्येषुः शिरोवेदनया दुःखितां पद्मावतीमाश्वासयितुं समुद्रगृहके गतो
वत्सराजस्तामनागतां दृष्ट्वा तत्रैव शय्यायां तां प्रतिपालयन् निद्राविधेयोऽभूत् ।
अस्मिन्नन्तर उपस्थिता तत्र वामवदत्ता । सा च पद्मावती स्वपितीति बुद्ध्या
तस्यां शय्यायां वत्सराजस्य पार्श्वे सविष्टा सती वत्सराजमुत्स्वप्नायमानं
ध्रुवा सहस्रोत्थाप स्वप्नवचनानुरूपं किमप्येनमभिभाष्य शय्याप्रेक्षितं चास्य
हस्तं शयनीय आरोप्य द्रष्टिनि निश्चक्राम । वत्सराजोऽपि प्रबुध्य संभ्रमेणानुधाव-
चेनां द्वारपक्षेग ताडितो रुद्धगतिर्भूत् । ततः किमयं भूतार्थो यां मनोरथो वेति
नाज्ञासीत् । एतदनन्तरं दर्शकस्य साहाय्येन द्विपद्मारणिमवखन्ध स्वविषयान्
कामान् प्राप्त उदयनो रणरणकम्बुजो वामवदत्ताजनन्या जामातृवारस्यत्यात्
प्रहितामात्मनो वामवदत्तायाश्च चित्रफलके लिखितां प्रतिवृत्तिं पद्मावत्या सह
यात्र पश्यति तावत्तथाभिहितम् “आर्यपुत्र ! अस्याः प्रतिकृत्याः स्वर्शाहैव
प्रतिवसति, सा हि मम कन्याभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिणिकेति न्यासो
निक्षिप्तः” इति । ततस्तया महागतां वामवदत्तां प्रायभिज्ञाय यौगन्धरायणस्य
सदैव स्वामिहितनिरतस्य नीतिविज्ञम्बितं बुद्ध्वा परमप्रीतस्ताभ्यां पत्नीभ्यां सह
सुखमन्वभूत् ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—वत्सराज उदयनः ।

विदूषकः—वसन्तकः, उदयनस्य नममुहद ।

योगन्धरायणः—परमराजमन्त्री ।

ब्रह्मचारी—स्वायणकेऽधीर्ता ।

काञ्चुकीयः

रैभ्यः—महाभिनकाञ्चुकीयः ।

संभारकः } —पद्मावतीभृत्पुत्रः ।
भटः }

स्त्रियः—

धामवदत्ता—उदयनस्य प्रथममहर्षिणी । इयमायन्तिकी

पद्मावती—मगधराजस्य दशरत्नाङ्गो भगिनी ।

नापयी

चेष्टी—पद्मावत्याः किङ्करी ।

संभुक्तिका } —पद्मावत्याश्चेष्टी ।
परिमनिका }

धात्री—पद्मावत्या उपमाता ।

विजया—वत्सराजगृहे प्रतिहारी ।

धात्री—वामवदत्ताया उपमाता ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
1.	i. 1	०मवर्णावामवदत्ता	०मवर्णावामवदत्ता
2.	i. 4	रत्नार्ण्यं	रत्नार्ण्य
4	i. 7 ²	भद्रमुहस्य	भद्रमुहस्य
9.	i. 12 ²	अत्यउत्तस्य	अत्यउत्तस्य
17.	iii. 9	०गतोस्मि	०गतोस्मि
18	iii. 15	स्नायति	स्नानि
38	v. 3 ²	भवेन्	भवे
41.	v. 6 ²	पह्लाद्विदे	पह्लाद्विद
43.	v. 8 ¹		

The following verse should be read after the speech of the Vidūsaka:—

यदि नावदस्य स्वप्नो धन्यमप्रति-
बोधनम् । अथायं विभ्रमो वा स्याद्
विभ्रमो त्वस्तु मे विम् ॥ ९ ॥

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

स्वप्नवासवदत्तम्

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

उदयनवेन्दुसवर्णावासदत्ताबलौ बलस्य त्वाम् ।

पद्मावतीर्णपूर्णा वसन्तकम्पौ भुजौ पाताम् ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये ! किं नु खलु मयि विज्ञापन-
व्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये ।)

उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः !
उत्सरत ।]

६ सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

भृत्यैर्मगधराजस्य त्रिगुणैः कन्यानुगामिभिः ।

धृष्टमुत्सार्यते सर्वस्तपोवनगतो जनः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(प्रविश्य ।)

भयौ—उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः
उत्सरत ।]

६ (ततः प्रविशति परिव्राजकवेपो योगन्धरायण आवन्तिकावेष्टधारिणी
वासवदत्ता च ।)

यौगन्धरायणः—(कर्णं दत्त्वा ।) कथमिहाप्युत्सारयते । कुतः,

घोरस्याश्रमसंश्रितस्य वसतस्तुष्टस्य वन्द्यैः फलैः
मार्तार्हस्य जनस्य वल्कलवतस्त्रासः समुत्पाद्यते ।
उत्सिक्तो विनयादपेतपुरुषो भाग्यैश्चलैर्विरिमतः
कोऽयं मो निभृतं तपोवनमिदं प्रामीकरोत्याज्ञया ॥ ३ ॥

वासवदत्ता—अय्य ! को एसो उस्सारेदि ॥ [आर्य ! क एष उस्सारयति ।]

३ यौगन्धरायणः—भवति ! यो धर्मादात्मानमुत्सारयति ।

वासवदत्ता—अय्य ! ण हि एव्वं वत्तुकामा, अहं वि णाम उस्सार इद्व्या होमि त्ति ॥ [आर्य ! न ह्येवं वत्तुकामा, अहमपि नामो

६ उस्सारयित्वा भवामीति ।]

यौगन्धरायणः—भवति ! एयमनिर्जातानि दैवतान्यवधूयन्ते ।

१० वासवदत्ता—अय्य ! तह परिस्समो परिवेदं ण उप्पादेदि, जह
९ अरं परिभवो ॥ [आर्य ! तथा परिश्रमः परिवेदं नेत्यानयति,
यथायं परिभवः ।]

यौगन्धरायणः—भुक्तोऽस्ति एष विषयोऽन्नभवत्या । नात्र चिन्ता

१२ कार्या । कुतः,

पूर्वं स्वयाप्यभिमतं गतमेवमासी-
च्छ्लाघ्यं गमिष्यासि पुनर्विजयेन भर्तुः ।

कालत्रमेण जगतः परिवर्तमाना

चक्रारपंक्तिरेव गच्छति भाग्यपंक्तिः ॥ ४ ॥

भर्तुः—उस्सरह अय्या ! उस्सरह ॥ [उस्सरतायाः उस्सरति ।]

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

३ कान्चुकीयः—सम्भवक ! न खलु न खलुत्सारणा कार्या । पश्य

परिहरतु भवान् नृपापवादं
 न परुषमाश्रमवासिषु प्रयोज्यम् ।
 नगरपरिभवान् विमोक्तुमेतै
 वनमभिगम्य मनस्विनो वसन्ति ॥ ५ ॥

उभौ—अय्य ! तद् ॥ [आर्ये ! तथा ।]

(निष्क्रान्ता ।)

३ यौगन्धरायणः—हन्त सविज्ञानमस्य दर्शनम् । वत्से ! उपसर्पा-
 वस्तावदेनम् ।

वासवदत्ता—अय्य ! तद् ॥ [आर्ये ! तथा ।]

६ यौगन्धरायणः—(उपमृत्यु ।) भोः ! किंकृतेयमुत्सारणा ।

काम्बुकीयः—भोस्तपस्विन् ! ।

यौगन्धरायणः—(आत्मगतम् ।) तपस्विन्निति गुणवान् रत्नव-

१ भालावः । अपरिचयात् न श्लिष्यते मे मनसि ।

काम्बुकीयः—भोः ! श्रूयताम् । एषा रत्न गुरुभिरभिहिततामधेय-
 स्यात्समाकं महाराजदर्शकस्य भगिनी पद्मावती नाम । सैषा नो

१२ महाराजमातरं महादेवीमाश्रमस्थामभिगम्यानुज्ञाता तत्रभवत्या
 राजगृहमेव यास्यति । तद्द्यास्मिन्नाश्रमपदे वासोऽभिप्रेतोऽभ्याः ।

तद् भवन्तः

तीर्थोदकानि समिधः कुसुमानि दर्भान्

स्वीरं वनादुपनयन्तु तपोधनानि ।

धर्मप्रिया नृपमुता न हि धर्मपीडा-

मिच्छेत् तपस्विषु कुलव्रतमेतदभ्याः ॥ ६ ॥

यौगन्धरायणः—(स्मृतम् ।) एवम् । एषा मा मगधराजपुत्री पद्मा-
 वती नाम, या पुष्यकभद्रादिभिरादेशिरैरादिष्टा स्वामिनी देवी

३ भविष्यतीति । ततः,

प्रद्वेषो बहुमानो वा संकल्पादुपजायते ।

भर्तृदाराभिलाषित्वादस्यां मे महती स्वता ॥ ७ ॥

वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) राजदारिअत्ति सुणिअ भद्रणिआसि-
णेहो वि मे एत्थ सम्पज्जइ ॥ [राजदारिकेति ध्रुवा भगिनिकास्रेहो-
३ ऽपि मेऽत्र संपद्यते ।]

(ततः प्रविशति पद्मावती सपरिवारा चेटी च ।)

८ चेटी—एदु एदु भट्टिदारिआ, इदं अरसमपदं, पविसदु ॥ [एवेतु
६ भर्तृदारिका, इदमाश्रमपदम्, प्रविशतु ।]

(ततः प्रावेशत्युपविष्टा तापसी ।)

तापसी—साअदं राजदारिआए ॥ [स्वागतं राजदारिकायाः ।]

९ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) इअं सा राजदारिआ । अभिजणाणुत्थं
सु से रुवं ॥ [इयं सा राजदारिका । अभिजनानुरूपं खड्गवत्या रूपम् ।]

पद्मावती—अर्ये ! वन्दामि ॥ [आर्ये ! वन्दे ।]

१२ तापसी—चिरं जीव । पविस जादे ! पविस । तयोवणाणि णाम
अदिहिजणरस सअगेहं ॥ [चिरं जीव । प्रविश जाते ! प्रविश ।
तयोवनानि नामातिथिजनस्य स्वगेहम् ।]

१५ पद्मावती—भोदु भोदु । अर्ये ! विरसत्थमिह । इमिणा बहुमाणवअ-
णेण अणुग्गहिदमिह ॥ [भवतु, भवतु । आर्ये ! विधन्तामि । अनेन
बहुमानवचनेनानुगृह्णतामि ।]

१८ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) ण हि रुवं एत्थ, धाआ वि सु से महुरा ॥
[न हि रूपमेव, वागपि स्वर्णवत्या मधुरा ।]

तापसी—भद्रे ! इमं दाव भद्रमुत्तरय भद्रणिअं कोसि राआ ण

२१ धरेदि ॥ [भद्रे ! इमां तावद् भद्रमुखस्य भगिनिकां कश्चिद् राज-
न वरयति ।]

२४ धेटी—अतिय राआ पञ्जोदो णाम उज्जणीए । सो दारअरस कार-
णादो दूदसम्पादं करेदि ॥ [भग्नि राजा प्रघोतते नामोज्जयिन्याः ।
स दारकस्य कारणाद् दूतसंपानं करोति ।]

२७ वामवदत्ता—(आत्मगतम् ।) भोदु भोदु । एसा अ अत्तणीआ दाणिं
संबुत्ता ॥ [भवतु भवतु । ण्या च्छामीयेदानीं संवृत्ता ।]

तापसी—अर्हा खु इअं आइदी इमरस धहुमाणस्स । उभआणि
राअउळाणि महत्तराणि त्ति मुणीअदि । [अर्हां स्वत्वियमाकृति-
३० रस्य बहुमानस्य । उभे राजकुले महत्तरे इति श्रूयते ।]

पद्मावती—अय्य ! किं दिट्ठो मुणिजणो अत्ताणं अणुमाहीदुं ।
अभिप्पेदप्पदाणेग तवरिसजणो उचणिमन्तीअदु दाव को किं एत्थ
३३ इच्छदि त्ति ॥ [भार्य ! किं दृष्टो मुनिजन आत्मानमनुग्रहीतुम् ।
अभिप्रेतप्रदानेन तपस्विजन उपनिमन्त्र्यतां तावत् कः किमप्रेरञ्जीति ।]

काम्पुकीयः—यदभिप्रेतं भवत्या । भो भो आश्रमवासिनस्तपस्विनः,
३६ शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः । इहात्रभवती मगधराजपुत्री अनेन
विम्रम्भेणोत्पादितविम्रम्भा धर्मार्थमर्थेनोपनिमन्त्रयते ।

कर्यार्थः कलशेन को मृगयते वासो यथानिश्चितं

दीप्रां पारितवान् किमिच्छति पुनर्देयं गुरोर्यद् भवेत् ।

आत्मानुग्रहमिच्छतीह नृपजा धर्माभिरामप्रिया

यद् यस्यासितं मर्माप्सितं वदतुतन् कर्याग किं दीयताम् ॥ ८ ॥

बैगन्धरायणः—हन्त दृष्ट उपायः । (प्रकाशन् ।) भोः ! अहमर्थी ।

पद्मावती—दिट्ठिआ सहळं मे तवोवणाभिगमणं ॥ [दिष्टया मफलं

३ मे तरोवताभिगमनम् ।]

तापसी—संतुदुतपग्गिसजणे इदं अरसमपदं । आअन्तुएग इमिणा
होदस्यं ॥ [सन्तुदुतरास्विजनमिदनाश्रमपदम् । भागान्नुक्रेतानेन भवि-

६ तपम् ।]

काम्बुकीयः—भोः ! किं क्रियताम् ।

योगन्धरायणः—इयं मे स्वसा । प्रोषितभर्तृकामिमामिच्छाम्यत्रम-

१ वत्या कंचिन् कालं परिपालयमानाम् । कुतः,

कार्यं नैवार्थेनापि भोगैर्न वस्त्रै-

र्नाहं काषायं वृत्तिहेतोः प्रपन्नः ।

धीरा कन्येयं दृष्टधर्मप्रचारा

शक्ता चारित्रं रक्षितुं मे भगिन्याः ॥ ९ ॥

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) हं । इह मं निखिखविदुकामो अय्य-
योगन्धरायणो । होदु, अविआरिअ कम्मं ण करिम्सदि ॥ [हम् ।

३ इह मां निक्षेमुक्कम आर्य्ययोगन्धरायणः । भवतु, अविचार्यं त्रमं न
करित्यति ।]

काम्बुकीयः—भवति ! महती खस्वस्य व्यपाश्रयणा । कथं प्रति-

६ जानीमः । कुतः,

सुखमर्थो भवेद् दातुं सुखं प्राणाः सुखं तपः ।

सुखमन्यद् भवेन् सर्वं दुःखं न्यासस्य रक्षणम् ॥ १० ॥

पद्मावती—अय्य ! पढमं उग्घोसिअ को किं इच्छदित्ति अजुत्तं
दाणं विआरिहुं । जं एसो भणादि, तं अणुचिट्ठदु अय्यो ॥

३ [आर्ये ! प्रथममुद्धोष्य कः किमिच्छतीत्ययुक्तमिदानीं विचारयितुम् ।
यदेव भणति तदनुनिष्ठवार्यः ।]

काम्बुकीयः—अनुरूपमेतद्भवत्याभिहितम् ।

६ श्वेदी—चिरं जीवतु भद्रिदारिआ एवं सच्चवादिणी ॥ [चिरं जीवतु
भर्तृदारिकैवं सत्यवादिनी ।]

तापसी—चिरं जीवतु भद्रे ! ॥ [चिरं जीवतु भद्रे ! ।]

९ काम्बुकीयः—भवति ! तथा । (उपगम्य ।) भोः ! अभ्युपगतमत्रभवतं
भगिन्याः परिपालनमत्रभवत्या ।

यौगन्धरायणः—अनुगृहीतोऽस्मि तत्रभवत्या । वत्से ! उपसर्पात्र-

१२ भवतीम् ।

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) का गई । एसा गच्छामि मन्दभाआ ॥
[का गतिः । एसा गच्छामि मन्दभागा ।]

१५ पद्मावती—भोटु भोटु । अत्तर्णाआ दार्णि संवुत्ता ॥ [भवतु भवतु ।
आर्मायेदानीं संवृत्ता ।]

तापसी—जा ईदिसी से आइदी, इयं वि राजदारिअत्ति तक्केमि ॥

१८ [यदिदृश्यस्या आकृतिः, इयमपि राजदारिकेति तर्कयामि ।]

चेटी—सुट्टु अय्या भणादि । अहं वि अणुदुदमुहत्ति पेक्खामि ॥

[सुट्टु आर्या भणति । अहमप्यनुभूतसुखेति पश्यामि ।]

२१ यौगन्धरायणः—(आत्मगतम् ।) हन्त भोः ! अर्धमवसितं भारस्य ।

यथा मन्त्रिभिः सह समर्थितं, तथा परिणमति । ततः प्रतिष्ठिते
म्बामिनि तत्रभवतीमुपनयतो मे इहात्रभवती मगधराजपुत्री

२४ विश्वासस्थानं भविष्यति । कुतः,

पद्मावती नरपतेर्महिषी भवित्री

दृष्टा विपात्तिरथ वैः प्रथमं प्रदिष्टा ।

• तत्प्रत्ययान् कृतमिदं न हि सिद्धवाक्या-

न्युत्क्रम्य गच्छति विधिः सुपरीक्षितानि ॥ ११ ॥

(ततः प्रविशति ब्रह्मचारी ।)

ब्रह्मचारी—(ऊर्ध्वमवलोक्य) स्थितो मध्याह्नः । दृढमस्मि परिश्रान्तः ।

३ अथ करिमन् प्रदेशे विश्रमयिष्ये । (परिक्रम्य ।) भवतु, दृष्टम् ।

आभितस्तपोवनेन भवितव्यम् । तथाहि—

विस्त्रब्धं हरिणाश्चरन्त्यचकिता देशागतप्रत्यया

पृक्षाः पुष्पफलैः समृद्धविटपाः सर्वे दयारक्षिताः ।

भूयिष्ठं कपिलानि गोकुलघनान्यश्चेन्नवत्यो दिशो

निःसंदिग्धमिदं तपोवनमयं धूमो हि यद्वाश्रयः ॥ १२ ॥

यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य ।) अये आश्रमविकृद्धः त्वत्वेप जनः ।
(अन्यतो विलोक्य ।) अथवा तपस्विजनोऽप्यत्र । निर्दोषमुपसर्पणम् ।

३ अये स्त्रीजनः ।

कान्चुकीयः—स्वैरं स्वैरं प्रविशतु भवान् । सर्वजनसाधारणमाश्रम-
पदं नाम ।

६ वामवदत्ता—हं । इम् ।

पद्मावती—अम्मो परपुरुसदसणं परिहरदि अय्या । मोदु, मुपरि-
वाळणीओ खु मण्णासो ॥ [अम्मो परपुरपदर्शनं परिहरत्यायां । भवतु,

९ मुपरिपालनीयः खलु मन्त्यासः ।]

कान्चुकीयः—भोः ! पूर्वं प्रविष्टाः स्मः । प्रतिगृह्यतामतिथिसत्कारः ।
ब्रह्मचारी—(आचम्य ।) भवतु, भवतु । निवृत्तपरिश्रमोऽस्मि ।

१२ यौगन्धरायणः—भोः ! फुट आगम्यते, क गन्तव्यं, काधिष्ठानमार्यस्य ।
ब्रह्मचारी—भोः ! श्रूयताम् । राजगृहतोऽस्मि । श्रुतिविशेषार्थं
वत्सभूमौ लावाणकं नाम ग्रामस्तत्रोपितवानस्मि ।

१५ वामवदत्ता—(आत्मगतम् ।) हा लावाणकं नाम । लावाणकसं-
कित्तणेण पुणो णवीकिदो विअ मे सन्दावो । [हा लावाणकं नाम ।
लावाणकसंकीर्तनेन पुनर्नवीकृत इव मे संतापः ।]

१८ यौगन्धरायणः—अथ परिसमाप्ता विद्या ।

ब्रह्मचारी—न खलु तावन् ।

यौगन्धरायणः—यद्यनवसिता विद्या, किमागमनप्रयोजनम् ।

२१ ब्रह्मचारी—तत्र खल्वतिदारुणं व्यसनं संवृत्तम् ।

यौगन्धरायणः—कथमिव ।

ब्रह्मचारी—तत्रोदयनो नाम राजा प्रतिवसति ।

- २४ यौगन्धरायणः—श्रूयते तत्रभवानुदयनः । किं सः ।
 ब्रह्मचारी—तस्यावन्तिराजपुत्री वासवदत्ता नाम पत्नी दृढमाभिप्रोता
 किल ।
- २७ यौगन्धरायणः—भवितव्यम् । ततस्ततः ।
 ब्रह्मचारी—ततस्तस्मिन् मृगयानिष्क्रान्ते राजनि भ्रामदाहेन सा
 दग्धा ।
- ३० वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अञ्जिअं अञ्जिअं सु एदं । जीवामि
 मन्दभाआ ॥ [अलीकमलीकं खल्वेतन् । जीवामि मन्दभागा ।]
 यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।
- ३३ ब्रह्मचारी—ततस्तामभ्यवपुत्तुकामो यौगन्धरायणो नाम सचिवस्त-
 स्मिन्नेवाप्तौ पतितः ।
 यौगन्धरायणः—सत्यं पतित इति । ततस्ततः ।
- ३६ ब्रह्मचारी—ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा तयोर्वियोग-
 जनितसंतापस्तस्मिन्नेवाप्तौ प्राणान् परित्यक्तुकामोऽमात्यैर्महता
 यत्नेन वारितः ।
- ३९ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) जाणामि जाणामि अय्यउत्तस्य मइ
 साणुक्कोसत्तणं ॥ [जानामि जानाग्यार्यपुत्रस्य मयि सानुक्कोशत्वम् ।]
 यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।
- ४२ ब्रह्मचारी—ततस्तस्याः शरीरोपभुक्तानि दग्धशेषाण्याभरणानि परि-
 प्वज्य राजा मोहमुपगतः ।
 सर्वे—हा ।
- ४५ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) सकामो दाणिं अय्यजोअन्धराअणो
 होदु ॥ [सकाम इदानीमार्ययौगन्धरायणो भवतु ।]
 " केटी—भट्टिदारिण ! रोदिदि सु इअं अय्या ॥ [भट्टिदारिके ! रोदिदि
 ४८ खल्वियमायां ।]

पद्मावती—साणुकोसाण होदब्धं । [सानुकोशया भवितव्यम् ।]

योगन्धरायणः—अथ किमयं किम् । प्रकृत्या सानुकोशा मे भगिनी ।

५१ ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी—ततः शनैः शनैः प्रतिलब्धसंज्ञः संवृत्तः ।

पद्मावती—दिट्टिआ धरइ । मोहं गदो त्ति सुणिअ सुण्णं विअ मे

५४ हिअअं ॥ [दिष्टया धियते । मोहं गत इति ध्रुत्वा शून्यमिव मे हृदयम् ।
योगन्धरायणः—ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी—ततः स राजा महीतलपरिसर्पणपांसुपाटलशरीरः सह

५७ सोत्थाय 'हा वासवदत्ते ! हा अवन्तिराजपुत्रि ! हा प्रिये ! हा प्रिय
शिष्ये !' इति किमपि किमपि बहु प्रलपितवान् ।] कं बहुना,

नैवेदानीं तादृशाश्चक्रवाका

नैवाप्यन्ये स्त्रीविशेषैर्वियुक्ताः ।

धन्या सा स्त्री यां तथा वेत्ति भर्ता

भर्तृस्नेहात् सा हि दग्धाप्यदग्धा ॥ १३ ॥

योगन्धरायणः—अथ भोः ! तं तु पर्यवस्थापयितुं न कश्चिद्यत्न
वानमात्यः ।

३ ब्रह्मचारी—अस्ति रुमण्वान्नामामात्यो दृढं प्रयत्नवांस्तत्रभवन्तं पर्य
वस्थापयितुम् । स हि

अनाहारे तुल्यः प्रततरुदितक्षामवदनः

शरीरे मंस्कारे नृपतिसमदुःखं परिवहन् ।

दिवा वा रात्रौ वा परिचरति यत्नैर्नरपतिं

नृपः प्राणान् सद्यस्त्यजति यदि तस्याप्युपरमः ॥ १४ ॥

वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) दिट्टिआ सुणिक्खित्तो दाणिं अय्यउत्तो ।

[दिष्टया सुनिक्षिप्त इदानीमार्यपुत्रः ।]

1 Printed editions give दाणी ।

३ यौगन्धरायणः—(आत्मगतम् ।) अहो महद्भारमुद्रहति रुमष्वान् ।
कुतः,

सविश्रमो ह्ययं भारः प्रसक्तस्तस्य तु श्रमः ।

तस्मिन् सर्वमधीनं हि यत्राधीनो नराधिपः ॥१५॥

(प्रकाशम् ।) अथ भोः ! पर्यवस्थापित इदानीं स राजा ।

महत्क्षारी—तदिदानीं न जाने । ' इह तथा सह हसितम्, इह तथा

३ सह कथितम्, इह तथा सह पर्युपितम्, इह तथा सह क्षुपितम्,
इह तथा सह शयितम्, ' इत्येवं तं विलपन्तं राजानममात्यैर्महता
यत्नेन तस्माद् प्रामाद् गृहीत्वापक्रान्तम् । ततो निष्क्रान्ते राजनि
६ प्रोपिननक्षत्रचन्द्रमिव नभोऽरमणीयः मयूक्तः स प्रामः । ततोऽह-
मपि निर्गतोऽस्मि ।

तापसी—मो न्यु गुणवन्तो णाम राजा, जो आअन्तुगण वि इमिण

९ एव्यं पममीअदि ॥ [स खलु गुणवान् नाम राजा, य भागन्तुकं ना-
प्यनेनैवं प्रशस्यते ।]

धैर्यं—भट्टिदारिण ! किं णु न्यु अचरा इत्थिआ तस्स हत्थे गमि-

१२ म्मदि ॥ [भर्तृदारिके ! किं नु गृह्यपरा स्त्री तस्य हस्ते गमिष्यति ।]

पद्मावती—(आत्मगतम् ।) मम हिअण्ण एव्य सह मन्तिदं ॥ [मम
हृदयेनैव सह मन्त्रितम् ।]

१५ महत्क्षारी—आपृच्छामि भवन्ती । गच्छामस्तावत् ।

उभौ—गम्यतामर्थासिद्धये ।

महत्क्षारी—तथास्तु । (निष्क्रान्तः ।)

१८ यौगन्धरायणः—साधु, अहमपि तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छामि ।

१ काञ्चुर्जायः—तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छति किल ।

पद्मावती—अद्यमम भट्टिणिआ अर्येण विना उक्खण्ठिअसिदि ॥

२१ [भावस्य भगिनिकाशेण विनोक्कटिष्यते ।] ५५

यौगन्धरायणः—साधुजनहरतगतैषा नोत्कण्ठिष्यति । (काञ्चुकीयम-
वलोक्य ।) गच्छामस्तावन् ।

२४ काञ्चुकीयः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

यौगन्धरायणः—तथास्तु । (निष्क्रान्तः ।)

काञ्चुकीयः—समय इदानीमभ्यन्तरं प्रवेष्टुम् ।

२७ पद्मावती—अप्ये ! वन्दामि ॥ [आये ! वन्दे ।]

तापसी—जादे ! तव सदिमं भक्तारं क्रमेहि ॥ [जाते ! तव सत्सं
भक्तारं लभस्व ।]

३० वासवदत्ता—अप्ये ! वन्दामि दाव अहं ॥ [आये ! वन्दे तावदहम् ।]

तापसी—तुवं पि अङ्गरेण भक्तारं समासादेहि ॥ [स्वमप्यङ्गरेण भक्तारं
समासादय ।]

३३ वामवदत्ता—अणुगार्हादमिह ॥ [अनुगृह्यतास्मि ।]

काञ्चुकीयः—तदागम्यताम् । इत इतो भवति ! । संप्रति हि

खगा वासोपेताः सलिलमवगाढो मुनिजनः

प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम् ।

परिभ्रष्टो दूराद्भविरपि च संक्षिप्तकिरणो

रथं व्यावर्त्यासौ प्रविशति शनैरस्तशिखरम् ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्विर्तायोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटी ।)

चेटी—कुञ्जरिण ! कुञ्जरिण ! कहिं कहि भट्टिदारिआ पदुमावदी ।

३ किं भगासि 'एसा भट्टिदारिआ माहर्वाळदामण्डवस्स पस्सदो
कन्दुण्ण कौळदि' ति । जाव भट्टिदारिअं उवसापामि । (परिक्र-

- म्यावलोक्य ।) अम्मो इअं भट्टिदारिआ उक्करिदकण्णचूळिण्ण
 ६ वाआमसञ्जादसेदविन्दुविइत्तिदेण परिरसन्तरमणीअदंसणेण मुहेण
 कन्दुण्ण कीळन्दी इदो एव्व आअच्छदि । जाव उवसप्पिरसं ॥
 [कुञ्जरिके ! कुञ्जरिके ! कुञ्ज कुञ्ज भर्तृदारिका पद्मावती । किं भणमि ?
 ९ ण्णा भर्तृदारिका माधवीलतामण्डपस्य पार्श्वतः कन्दुकेन क्रीडतीति !
 यावद् भर्तृदारिकामुपसर्पामि । अम्मो इयं भर्तृदारिका उत्कृतकर्णचू-
 लिकेन म्यायामसंजातस्वेदविन्दुविचित्रितेन परिधान्तरमणीयदर्शनेन
 १२ मुखेन कन्दुकेन क्रीडन्तीति ण्णागच्छति, यावदुपसर्प्यामि ।]

(निव्रान्ता ।)

प्रवेशकः ।

- १५ (ततः प्रविशति कन्दुकेन क्रीडन्ती पद्मावती सपरिवारा वासवदत्तया सह ।)
 वामवदत्ता-हळा ! एसो दे कन्दुओ ॥ [हला ! ण्ण ते कन्दुकः ।]
 पद्मावती-अय्ये ! भोदु दार्णि एत्तअं ॥ [भायें ! भवन्विदानीमेतावत् ।]
 १८ वासवदत्ता-हळा ! अदिचिरं कन्दुण्ण कीळिअ अहिअसञ्जादराआ
 परकेरआ विअ दे हत्था संवुत्ता ॥ [हला ! अतिचिरं कन्दुकेन
 श्रीङ्गवाधिक्रमंजातरागौ परकीयायिव ते हस्तौ संवृत्तौ ।]
 २१ च्छं-कीळदु कीळदु दाव भट्टिदारिआ । णिञ्चत्तीअदु दाव अअं
 कण्णाभावरमणीओ कालो ॥ [श्रीङ्गु श्रीङ्गु तावद् भर्तृदारिका ।
 निर्वर्ष्यतां तावदयं कन्याभावरमणीयः कालः ।]
 २४ पद्मावती-अय्ये ! किं दार्णि मं ओहसिदुं विअ णिञ्जाअसि ॥
 [भायें ! किमिदानीं मामपहसितुमिव निष्यायमि ।]
 वामवदत्ता-णहि णहि । हळा ! अधिअं अज्ज सोहदि । अभिदो
 २७ विअ दे अज्ज वरमुहं पेक्क्यामि ॥ [नहि नहि ! हला ! अधिक्रमद्य
 शोभते । भमित इव तेऽद्य वरमुत्वं पर्यामि ।]
 पद्मावती-अवोहि । मा दार्णि मं ओहस ॥ [अपेहि । मेदानीं मामपहस ।]

- ३० वासवदत्ता—एसग्निह तुह्नांआ भविस्सम्महासेणवहू! ॥ [पृथ्वी
तूणीका भविष्यन्महामेनवधु! ॥]
पद्मावती—को एसो महासेणो णाम ॥ [क एष महासेनो नाम ।]
- ३३ वासवदत्ता—अत्थि उज्जइणीओ राआ पञ्जोदो णाम । तस्स बळ
परिमाणणिञ्चुत्तं णामधेअं महासेणो त्ति ॥ [अस्युज्जयिर्नायो राजा
प्रघोतो नाम । तस्य बलपरिमाणनिवृत्तं नामधेयं महासेन इति ।]
- ३६ च्छेटी—भट्टिदारिआ तेण रब्बा सह सम्बंधं णेच्छदि ॥ [भर्तृदारिका
तेन राज्ञा सह सम्बंधं नेच्छति ।]
वासवदत्ता—अहं केण सु दाणिं अभिळसदि ॥ [अथ केन खल्वि
३९ दानीमभिलपति ।]
च्छेटी—अत्थि वच्छराओ उदअणो णाम । तस्स गुणाणि भट्टिदा
रिआ अभिळसदि ॥ [अग्नि वत्सराज उदयनो नाम । तस्य गुणा
४२ भर्तृदारिकाभिलपति ।]
वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अप्यउत्तं भत्तारं अभिळसदि । (प्रका
शम् ।) केण कारणेण ॥ [आर्यपुत्रं भर्तारम्भिलपति । केन कारणेन ।
४५ च्छेटी—साणुक्कोसो त्ति ॥ [सानुक्कोश इति ।]
वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) जाणामि जाणामि । अअं वि जणं
एव्वं उम्मादिदो ॥ [जानामि जानामि । अयमपि जन एव
४८ मुम्मादितः ।]
च्छेटी—भट्टिदारिण! जदि सो राआ विरुवो भवे ॥ [भर्तृदारिके
यदि स राजा विरूपो भवेत् ।]
- ५१ वासवदत्ता—गहि णहि । दंसणीओ एव्व ॥ [नहि नहि । दर्शनी
एव ।]
पद्मावती—अय्ये ! कहं तुवं जाणासि ॥ [आर्ये ! कथं त्वं जानासि ।
५४ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अप्यउत्तंपक्खवादेण अदिक्खन्दो सस

दाआरो । किं दाणिं करिस्सं । होदु, दिट्ठं । (प्रकाशम्) हत्था ।
 एवं उज्जइणीओ जणो मन्तेदि ॥ [आर्यपुत्रपक्षपातेनातिक्रान्तः
 ५७ समुदाचारः । किमिदानीं करिष्यामि । भवतु, दृष्टम् । हला ! एवमुज्ज-
 यिनीयो जनो मन्त्रयते ।]

पद्मावती—जुज्जइ । ण खु एसो उज्जइणादुज्जहो । सञ्चजणमणोभि-
 ६० रामं खु सोभग्गं णाम ॥ [युज्यते । न खल्वेव उज्जयिनीदुर्लभः ।
 सर्वजनमनोभिरामं खलु सौभाग्यं नाम ।]

(ततः प्रविशति धात्री ।)

६३ धात्री—जेदु भट्टिदारिआ । भट्टिदारिए ! दिण्णासि ॥ [जयतु भर्तृ-
 दारिका । भर्तृदारिके ! दत्तासि ।]

वासवदत्ता—अय्ये ! कस्स ॥ [आर्ये ! कस्मै ।]

६६ धात्री—वच्छराअस्स उदअणस्स ॥ [वत्सराजायोदयनाय ।]

वासवदत्ता—अहं कुसळी सो राजा ॥ [अथ कुशली स राजा ।]

धात्री—कुसळी सो आअदो । तस्स भट्टिदारिआ पडिच्छिदा अ ॥

६९ [कुशली स आगतः । तस्य भर्तृदारिका प्रतीष्टा च ।]

वासवदत्ता—अच्चाहिदं ॥ [अत्याहितम् ।]

धात्री—किं एत्थ अच्चाहिदं ॥ [किमत्रात्याहितम् ।]

७२ वामपदत्ता—ण हु किञ्चि । तह णाम सन्तपिअ उदासीणो होदि
 ति ॥ [न खलु किञ्चि । तथा नाम संतप्योदासीनो भवतीति ।]

धात्री—अय्ये ! आअमप्पहाणाणि सुळहपय्यवत्थाणाणि महापुरु-
 ७५ सहिअआणि होन्ति ॥ [आर्ये ! आगमप्रधानानि सुलभपर्यवस्थानानि
 महापुरुषदयानि भवन्ति ।]

वामपदत्ता—अय्ये ! सअं एत्थ तेण वरिदा ॥ [आर्ये ! स्वयमेव
 ७८ तेन वरिता ।]

धात्री—णहि णहि । छण्णपओअणेण इह आअदस्स अभिज्जावि-

८१ स्त्राणवओरुवं पेक्खिअ सअं एव्व महाराएण दिण्णा ॥ [नहि
नहि । अन्यप्रयोजनेनेहागतस्याभिजनविज्ञानघयोरुप एष्ट्वा म्वयमेव महा-
रातेन दत्ता ।]

८४ वामवदत्ता-(आत्मगतम् ।) एव्वं । अणवरद्धो दाणिं एत्थ अय्य-
उत्तो ॥ [एवम् । अनपराद्ध इदानीमग्रार्थपुत्रः ।]

(प्रथिश्यासा)

८७ वेदी-तुवरदु तुवरदु दाव अय्या । अज्ज एव्व किल्ल मोमणं
णक्खत्तं । अज्ज एव्व कोदुअमङ्गळं कादव्वं त्ति अन्हाणं भट्टिणी
भणादि ॥ [स्वरतां स्वरतां तावदार्या । अद्यैव किल्ल शोभनं नक्षत्रम् ।
अद्यैव कौतुकमङ्गलं कर्तव्यमित्यस्माकं भट्टिनी मणनि ।]

९० वामवदत्ता-(आत्मगतम् ।) जह् जह् तुवरदि, तह् तह् अन्धीव
रेदि मे हिअअं ॥ [यथा यथा स्वरते, तथा तथान्धीकरोति मे
हृदयम् ।]

९३ धात्री-एदु एदु भट्टिदारिआ ॥ [एवेतु भर्तृदारिका ।]

(निक्रान्ताः सर्वे ।)

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रथिता विचिन्तयन्ती वासवदत्ता ।)

वामवदत्ता-विवाहामोदसङ्कुले अन्तेउरचउस्साळे परित्तजिअ पइ
३ मायदिं इह् आअदग्ग्हि पमदवणं । जाव दाणिं भाअधेअणिवुत्तं दुअ
विणोदेमि । (परिक्रम्य ।) अहो अच्चाहिदं । अप्यउत्तो वि णाम फ
केरओ संदुत्तो । जाव उवविसामि । (उपविश्य ।) धम्मवा खु चक्ख
६ अयह्, जा अण्णोण्णविरहिदा ण जीवइ । ण खु अहं पाणाणि
परित्तजामि । अप्यउत्तं पेक्खामि त्ति एदिणा मणोरहंण जीवा

मन्दभाआ ॥ [विवाहामोदसङ्कुले अन्तःपुरचतुःशाले परित्यज्य पद्मा-
 १ वतीमिहागतोसि प्रमदवनम् । यावदिदानां भागधेयनिवृत्तं दुःखं
 विनोदयामि । अहो अत्याहितम् । आर्यपुत्रोऽपि नाम परकीयः संवृत्तः ।
 यावदुपविशामि । धन्या खलु चक्रवाकवधुः यान्योन्यविरहिता न
 २ जीवति । न खल्वहं प्राणान् परित्यजामि । आर्यपुत्रं पश्यामीत्यनेन
 मनोरथेन जीवामि मन्दभागा ।]

(ततः प्रविशति पुष्पाणि गृहीत्वा चेटी ।)

१५ चेटी—कहि णु खु गदा अय्या आवन्तिआ । (परिक्रम्यावलोक्य ।)
 अम्मो इअं चिन्तासुब्बहिअआ णाहारपट्टिहदचन्दलेहा विअ
 अमण्डिदभदअं वेसं धारअन्दी पिअङ्गुसिळापट्टए उवविट्ठा । जाव
 १८ उवसप्पामि । (उपसृत्य ।) अय्ये ! आवन्तिए ! को काळो, तुमं
 अण्णेसामि ॥ [७ नु खलु गता आर्यावन्तिका । अम्मो इयं चिन्ता-
 २ शून्यहृदया नीहारप्रतिहतचन्दलेखेवामण्डितभद्रकं वेपं धारयन्ती प्रियङ्गु-
 शिलापट्टके उपविष्टा । यावदुपसर्पामि । आर्ये ! आवन्तिके ! कः कालः,
 त्वामन्विष्यामि ।]

वासवदत्ता—किण्णिमित्तं ॥ [किनिमित्तम् ।]

२४ चेटी—अम्हाअं भट्टिणी भणादि ' महाकुळप्पसूदा सिणिद्धा णिउणा'
 त्ति । इमं दाव कोदुंअमाळिअं गुम्हदु अय्या ॥ [अस्माकं भट्टिनी
 भणति महाकुलप्रसूता स्निग्धा निपुणेति । इमां तावत् कौतुकमालिकां
 २७ गुम्फरवार्या ।]

वासवदत्ता—अह कस्स किळ गुम्हदव्वं ॥ [अथ कस्मै किल गुम्फि
 तन्व्यम् ।]

३ चेटी—अम्हाअं भट्टिदारिअंए ॥ [अस्माकं भर्तृदारिकायै ॥]

- वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) एदं पि मए कत्तब्बं आसी । अहो
अकरुणा खु इस्सरा ॥ [एतदपि मया कर्तव्यमासीत् । अहं
३३ अकरुणाः खल्वीश्वराः ।]
- श्वेटी—अय्ये ! मा दाणिं अस्सं चिन्तिअ । एसो जामादुओ मणि
भूमिए ष्हाअदि । सिग्घं दाव गुम्हदु अय्या ॥ [भायें ! मेदानीम
३६ न्यचिन्तयित्वा । एष जामाता मणिभूम्यां स्थायति । शीघ्रं तावद् गुण
त्वयां ।]
- वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) ण सक्कुणोमि अण्णं चिन्तेहुं
३९ (प्रकाशम् ।) हत्ता ! किं दिट्ठो जामादुओ ॥ [न शत्रोम्यन्यचि
न्तयितुम् । हला कि एषो जामाता ।]
- श्वेटी—आम दिट्ठो भट्टिदारिआए सिणेहेण अम्हाअं फोदूहलेण अ ।
४२ [आम, एषो भर्तृदारिकायाः स्नेहेनास्माकं कौतूहलेन च ।]
- वासवदत्ता—कीदिसो जामादुओ ॥ [कीदृशो जामाता ।]
- श्वेटी—अय्ये ! भणामि दाव, ण ईरिसो दिट्ठपुरुवो ॥ [भायें !
४५ भणामि तावद्, नेरसो एष्टपूर्वः ।]
- वासवदत्ता—हत्ता ! भणाहि भणादि, किं दंसणीओ ॥ [हला
भण भण, किं दर्शनीयः ।]
- ४८ श्वेटी—मक्कं भणिहुं सरचायहीणो कामदेवो त्ति ॥ [शक्यं भवि
शरचायहीनः कामदेव इति ।]
- वासवदत्ता—होदु एत्तअं ॥ [भयवेनावत् ।]
- ५१ श्वेटी—किण्णिमित्तं वारमि ॥ [किंनिमित्तं वारयामि ।]
- वासवदत्ता—अजुत्तं परपुरमसङ्कित्तणं सोदु ॥ [अपुक्तं परपुर
संकीर्तनं धातुम् ।]
- ५४ श्वेटी—तेगटि गुम्हदु अय्या सिग्घं ॥ [तेन हि गुणवत्त्वायां शीघ्रम् ।]

वामवदत्ता—इअं गुम्हामि । आणेहि दाव ॥ [इयं गुम्हामि । आनय तावन् ।]

चेटी—गण्हदु अय्या ॥ [गृण्हात्वायां ।]

वासवदत्ता—(बर्जयित्वा विलांक्य ।) इमं दाव ओसहं किं णाम् ॥ [इदं तावदीपधं किं नाम ।]

चेटी—अविहवाकरणं णाम् ॥ [अविधवाकरणं नाम ।]

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) इदं बहुसो गुम्हिदव्वं मम अ पदुमा वदीए अ । (प्रकाशम् ।) इदं दाव ओसहं किं णाम् ॥ [इदं बहुसो गुम्फितव्यं मम च पद्मावलाभ । इदं तावदीपधं किं नाम ।]

चेटी—सवत्तिमदं णाम् ॥ [सपत्नीमदं नाम ।]

वामवदत्ता—इदं ण गुम्हिदव्वं ॥ [इदं न गुम्फितव्यम् ।]

चेटी—कीस ॥ [कस्मात् ।]

वासवदत्ता—उवरदा तस्स भय्या, तं णिपओअणं ति ॥ [उपरता तस्य भार्या, तस्मिन्प्रयोजनमिति ।]

(प्रविद्यापरा)

चेटी—तुवरदु तुवरदु अय्या । एसो जामादुओ अविहवाहि अच्चन्तरचउरसालं पवेसीअदि ॥ [उवरतां उवरताभार्या । एष जामाता अविधवाभिरभ्यन्तरचतुःशालं प्रवेश्यते ।]

वामवदत्ता—अड ! वदामि, गण्ह एदं ॥ [अयि ! वदामि गृहार्णैतन् ।]

चेटी—सोहणं । अय्ये ! गच्छामि दाव अहं ॥ [शोभनम् । अय्ये ! गच्छामि तावदहम् ।]

(उभे निष्क्रान्ते ।)

- ७८ वामवदत्ता—गदा एसा । अहो अच्चाहिदं । अय्यउत्तो वि
परकेरओ संवुत्तो । अवि^१ दाव सय्याए मम दुकरं विणोदेमि
जदि गिदं ळभामि ॥ [गैया । अहो अच्चाहितम् । आर्यपुत्रोऽपि
८१ नाम परकीयः संवृतः । अथि तावद् शय्यायां मम दुःखं विनोदयामि
यदि निदां लभे ।]

(निव्रान्ता ।)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- विदूषकः—(उदर्यं ।) भो ! दिट्टिआ तत्तहोदो वण्डराअस्म अभि
३ त्पेदंविवाहमङ्गळरमणिज्जो फाल्लो दिट्ठो । भो ! को णाम ए
जाणादि तादिमे ययं अणत्थमळिळावत्ते पस्सित्ता उग उम्मट्ठि
ह्मामो त्ति । इदाणि पामादेमु यमीअदि, अन्देउरदिग्घिआ
६ ण्हाटंअदि परिदिमउग्गुउमाराणि मोदअग्गजाणि त्यज्जीअनि
त्ति अणत्तरमंवासो उत्तरयुग्गयामो माण अणुभयीअदि । एवो
महन्तो दोमो, मम आहारो सुट्ठु ण परिणमदि । सुम्मण्डज
९ मय्याए गिदं ण ळभामि, अद् वादसोणिदं अभिदो विअ वत्त
त्ति पेह्णामि । भो ! सुदं णामअपरिभूदं अक्कळ्ळयत्ते ण
[भोः ! दिट्ठवा तत्रभवतो वय्याराज्याभिप्रेतविवाहमङ्गळरमणि
१२ जालो दट्ठः । भोः ! को ममिणज्जालाणि मारणे वयमनर्थमज्जित्त
प्रश्रिताः पुनस्समइस्साम इति । इदानीं प्रामादेय्यते, अस्मत्पुरी

1 Printed editions give अविश मय्याए ।

कासु खायते, प्रकृतिमधुरमुकुमारानि मोदंक्खाद्यानि खाद्यन्त इत्यनपस-
 २ रस्मयास उत्तरकुह्वासो मयानुभूयते । एकः खलु महान् दोषः,
 ममाहारः सुष्ठु न परिणमति, सुप्रच्छदनायां शय्यायां निद्रां न लभे,
 यथा घातशोणितमभित इव वर्तेन इति पश्यामि । भोः ! सुखं माम-
 ८ यपरिभूतमकल्प्यवर्तं च ।]

(ततः प्रविशति चेटी ।)

चेटी-कहिं णु खु गदो अय्यवसन्तओ । (परिक्रम्याबलोक्ष्य ।)
 अम्हो एसो अय्यवसन्तओ । (उपगम्य ।) अय्य वसन्तअ ! को
 काओ तुमं अण्णोसामि ॥ [कुत्र नु खलु गत आर्यवसन्तकः ।
 अहो एष आर्यवसन्तकः । आर्य वसन्तक ! कः कालस्वामन्विष्यामि ।]
 विदूषकः-(दृष्ट्वा ।) किंणिमित्तं भदे ! मं अण्णोससि ॥ [किंनिमित्तं
 भद्रे ! मामन्विष्यति ।]

चेटी-अम्हाणं भट्टिणी भणादि अवि ष्हादो जामादुओ त्ति ॥
 [अस्माकं भट्टिनी भणति अपि स्नानं जामातेति ।]

विदूषकः-किंणिमित्तं भोदि ! पुच्छदि ॥ [किंनिमित्तं भवति !
 पृच्छति ।]

चेटी-किमण्णं । सुमणावण्णअं आणेमि त्ति ॥ [किमन्वत् ।
 सुमनोवर्णकमानयामीति ।]

विदूषकः-ष्हादो तत्तभवं । सखं आणेदु भोदी वड्डिअ भोअणं ॥
 [स्नातरतग्रभवान् । सर्वमानयतु भवती वर्जयित्वा भोजनम् ।]

चेटी-किंणिमित्तं वारेसि भोअणं ॥ [किंनिमित्तं वारयसि भोजनम् ।]

विदूषकः-अधण्णस्स मम कोड्डाणं अक्खिपरिवट्टो विअ कुक्खि-
 ३ परिवट्टो संबुत्तो ॥ [अधन्यस्य मम कोकिलानामक्षिपरिवर्त इव
 कुक्षिपरिवर्तः संबृत्तः ।]

वासवदत्ता-एवं होदु ॥ [एवं भवतु ।]

(उभे उपविशतः ।)

खेटी-(तथा कृत्वा ।) पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ अट्टमणासिळा-
वट्टणहिं विअ सेहाळिआकुसुमेहिं पूरिअं मे अञ्जलिं ॥ [पश्यतु
पश्यतु भर्तृदारिका अर्धमनःशिलापट्टकैरिव शोफालिकाकुसुमैः स्तितं
मेऽञ्जलिम् ।]

पद्मावती-(दृष्ट्वा ।) अहो विदत्तदा कुसुमाणं । पेक्खदु पेक्खदु अय्या ॥
[अहो विचित्रता कुसुमानाम् । पश्यतु पश्यतु वार्या ।]

१ वासवदत्ता-अहो दसणीअदा कुसुमाणं ॥ [अहो दशनीयता कुसु-
मानाम् ।]

खेटी-भट्टिदारिण ! किं भूयो अवइणुम्सं ॥ [भर्तृदारिके !

२ किं भूयोऽवचेत्यामि ।]

पद्मावती-हळा ! मा मा भूयो अवइणिअ ॥ [हला मामा भूयोऽ-
वचिय ।]

५ वासवदत्ता-हळा ! किंणिमित्तं वारेसि ॥ [हला ! किनिमित्तं
वारयसि ।]

पद्मावती-अय्यउत्तो इह आअच्छिअ इमं कुसुमसमिद्धिं पेक्खअ

८ सम्माणिदा भवेअं ॥ [आर्यपुत्र इहागत्येनां कुसुमसमृद्धिं दृष्ट्वा
संमानिता भवेयम् ।]

वासवदत्ता-हळा ! पिओ दे भत्ता ॥ [हला प्रियस्ते भर्ता ।]

९ पद्मावती-अय्ये ! ण आणामि, अय्यउत्तेण विरहिदा उक्कण्ठिदा
होमि ॥ [भायें ! न जानामि, आर्यपुत्रेण विरहितोक्कण्ठिता भवामि ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) दुक्खरं सु अहं करेमि, इअं वि णाम

८४ एवं मन्तेदि ॥ [दुष्करं स्वल्पहं करोमि, इयमपि नामैवं मन्त्रयते ।]

चेटी-अभिजातं सु भट्टिदारिआण मन्तिदं 'पिओ मे भत्त' ति ॥

[अभिजातं खलु भट्टिदारिकया मन्त्रितं प्रियो मे भतेति ।]

८७ पद्मावती-एकौ सु मे सन्देहो ॥ [एकः खलु मे सन्देहः ।]

वासवदत्ता-किं किं ॥ [किं किम् ।]

पद्मावती-जहं मम अय्यउत्तो, तह एव्य अय्याए वासवदत्ताए-
९० ति ॥ [यथा ममार्यपुत्रस्तथैवार्याया वासवदत्ताया इति ।]

वासवदत्ता-अदो वि अहिअं ॥ [अतोऽप्यधिकम् ।]

पद्मावती-कहं तुवं जाणासि ॥ [कथं एवं जानामि ।]

९३ वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) हं, अय्यउत्तपक्खवादेण अदिक्खन्दो
समुदाआरो । एव्वं दाव भणिम्मं । (प्रकाशम् ।) जहं अप्पो
सिणेहो, मा सजणं ण परित्तजदि ॥ [हम्, आर्यपुत्रपक्षपातेनाति-

९६ व्रान्तः समुदाचारः । एवं तावद् भणिष्यामि । यद्यस्यः स्नेहः, सा
स्वजने न परित्यजति ।]

पद्मावती-होदव्वं ॥ [भवितव्यम् ।]

९९ चेटी-भट्टिदारिण! साहु भट्टारं भणाहि 'अहं पि वीणं सिक्खि-
स्सामि' ति ॥ [भट्टिदारिके! साधु भर्तारं भण, अहमपि वीणां
शिक्षिष्य इति ।]

१०२ पद्मावती-उत्तो मए अय्यउत्तो ॥ [उक्तो मयार्यपुत्रः ।]

वासवदत्ता-तदो किं भणिदं ॥ [ततः किं भणितम् ।]

पद्मावती-अभणिअ किञ्चि दिग्घं णिस्ससिअ तुण्हीओ संवुत्तो ॥

१०५ [अभणित्वा किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य तूष्णीकः संवृत्तः ।]

वासवदत्ता-तदो तुवं किं विअ तकेसि ॥ [ततस्त्वं किमिव तर्कयसि ।]

पद्मावती-तकेमि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरिअ दक्खि-

१०८ ण्णदाण मम अग्गदो' ण रोदिदि ति ॥ [तर्कयाम्यार्याया वासव-
दत्ताया गुणान् स्मृत्वा दक्षिणतया ममाग्रतो न रोदितेति ।]

वामघदना-(आत्मगतम् ।) धन्वा खु म्हि, जदि एव्वं सखं भवे ॥
१११ [धन्वा खरवस्मि, यद्येवं सत्यं भवेत् ।]

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

विदूषकः-ही ही ! पचिअपडिअघन्धुजीवकुसुमविरळवाद्दरमणिज्जं
११४ पमदवणं । इदो दाव भवं ॥ [ही ही प्रचितपतितबन्धुजीवकुसुम-
विरलवानरमणीयं प्रमदवनम् । इतस्तावद् भवान् ।]

राजा-धयस्य वसन्तक ! अयमयमागन्धामि ।

कामेनोज्जयिनीं गते मयि तदा कामप्यवस्थां गते
दृष्ट्वा स्वैरभवन्तिराजतनयां पञ्चोपवः पातिताः ।
तैरद्यापि सशल्यमेव हृदयं भूयश्च विद्धा वयं
पञ्चोपुर्मदनो यदां कथमयं पष्टः शरः पातितः ॥ १ ॥

विदूषकः-कहिं णु खु गदा तत्तहोदी पदुमावदी, छदामण्डवं गदा
भवे, उदाहो असणकुसुमसञ्चिदं वग्घचन्मायगुण्ठिदं विअ पत्र्य-
३ दतिळअं णाम सिळापट्टअं गदा भवे, आदु अधिअकहुअगन्ध-
सत्तच्छदवणं पविट्टा भवे, अहय आळिहिदमिअपकिरसङ्कुळं
दारुपवदअं गदा भवे । (ऊर्ध्वमवलोक्य ।) ही ही सरअकाळणि-
६ म्मळे अन्तरिक्षे पसादिअत्रळदेववाहुदंसणीअं सारसपन्ति जाव
समाहिदं गच्छन्ति पेसत्तदु दाव भवं ॥ [कुत्र तु खलु गता तत्र-
भवती पद्मावती, लतामण्डपं गता भवेद्, उताहो अमनकुसुमसंचितं
९ न्याग्रचमांवगुण्ठिताभियं पर्वततिलकं नाम शिलापट्टकं गता भवेत्,
अथवा अधिककटुकगन्धसत्तच्छदवनं प्रविष्टा भवेद्, अथवालिखित-
मृगपक्षिसंकुलं दारुपर्वतकं गता भवेत् । ही ही शरकालनिर्मलेऽ-

१२ न्तरिक्षे प्रसादितबलदेवबाहुदर्शनीयां सारसपङ्क्तिं यावत् समाहितं
गच्छन्तीं प्रेक्षतां तावद् भवान् ।]

राजा—वयस्य ! पश्याम्येताम्

ऋज्वायतां च विरलां च नतोन्नतां च
सप्तार्षिवंशकुटिलां च निवर्तनेषु ।
निर्मुच्यमानभुजगोदरनिर्मलस्य
सीमामिवाम्बरतलस्य विभज्यमानाम् ॥ २ ॥

प्रेती—पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ एदं कोकनदमालापण्डुररमणीअं
सारसपन्ति जाव समाहिदं गच्छन्ति । अम्मो भट्टा ॥ [प्रेक्षतां

३ प्रेक्षतां भर्तृदारिका एतां कोकनदमालापण्डुररमणीयां सारसपङ्क्तिं
यावत् समाहितं गच्छन्तीम् । अहो भर्ता ।]

पद्मावती—हं अय्यउत्तो । अय्ये ! तव कारणादो अय्यउत्तर्दसणे

६ परिहरामि । ता इमं दाव माह्वीळदामण्डवं पविसामो ॥ [इमं
आर्यपुत्रः । आर्ये ! तत्र कारणादार्यपुत्रदर्शनं परिहरामि । तदिमं
तावन्माधवीलतामण्डवं प्रविशामः ।]

९ वामवदत्ता—एळवं होदु । [एवं भवतु ।]

(तथा कुर्वन्ति ।)

विदूषकः—तत्तहोदी पदुमावदी इह आअच्छिअ गित्तादा भवे ॥

१२ [तत्रभवती पद्मावतीहागय निर्गता भवेत् ।]

राजा—कथं भवान् जानाति ।

विदूषकः—इमाणि अबइदकुमुमाणि सेफाळिआगुच्छआणि पेक्खदु

१५ दाव भवं ॥ [इमानपचितकुमुमान् शेषालिकागुच्छकान् प्रेक्षतां तावद्
भवान् ।]

राजा—अहो विचित्रता कुमुमस्य, वसन्तक ।

- १८ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) वसन्तअसङ्कित्तणेण अहं पुण जाणामि उज्जङ्गीए वत्तामि त्ति ॥ [वसन्तकसंकीर्तनेनाहं पुनर्जानामि उज्जयिन्यां वर्त इति ।]
- २१ राजा—वसन्तक ! अस्मिन्नेवासीनौ शिलातले पद्मावतीं प्रतीक्षिष्यावहे ।
विदूषकः—भो ! तह । (उपविश्योत्थाय ।) ही ही सरअकाळतिक्खो
- २४ दुस्सहो आदवो । ता इमं दाव माह्वीमण्डवं पविसामो ॥ [भोस्तथा । ही ही शरकालतीक्ष्णो दुःसह आतपः । तदिमं तावन्माघवीमण्डपं प्रविशावः ।]
- २७ राजा—घाढम् । गच्छामतः ।
विदूषकः—एव्यं होदु ॥ [एवं भवतु]
(उभां परिक्रामतः ।)
- ३० पद्मावती—सव्यं आउळं कत्तुकामो अय्यवसन्तओ । कि दाणि करेम्ह ॥ [सर्वमाकुलं कर्तुकाम आर्यवसन्तकः । किमिदानीं कुर्मः ।]
चेटी—भट्टिदारिए ! एदं महुअरपरिणिळीणं ओळंउळदं ओधूय
- ३३ भट्टारं वारइस्सं ॥ [भर्तृदारिके ! एतां मधुकरपरिनिलीनामवलम्बलतामधूय भर्तारं वारयिष्यामि ।]
पद्मावती—एउवं करेहि [एवं कुरु ।]
- ३६ (चेटी तथा करोति ।)
विदूषकः—अविहा अविहा, चिट्टुडु चिट्टुडु दाव भवं ॥ [अविधा अविधा, तिष्ठतु तिष्ठतु तावद् भवान् ।]
- ३९ राजा—किमर्थम् ।
विदूषकः—दासीएपुत्तेहि महुअरेहि पीडिदो म्हि ॥ दास्याःपुत्रैर्मधुकरैः पीडितोऽस्मि ।]

४५ विदूषकः—पसीददु पसीददु भवं । वअस्सभावेण साविदो सि, जइ सच्चं ण भणासि ॥ [प्रसीदतु प्रसीदतु भवान् । वयस्यभावेन शापितोऽमि, यदि सत्यं न भणसि ।]

४८ राजा—का गतिः । श्रूयताम् ।

पद्मावती बहुमता मम यद्यपि रूपशीलमाधुर्यैः ।

वासवदत्तावद्धं न तु तावन्मे मनो हरति ॥ ४ ॥

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) भोदु, भोदु । दिण्णं वेदणं इमस्स परिखेदस्स । अहो अब्जादवासं पि एत्थ बहुगुणं सम्पज्जइ ॥

३ [भवतु भवतु । दत्तं वेतनमस्य परिखेदस्य । अहो अज्ञातवासोऽप्यत्र बहुगुणः संपद्यते ।]

चेटी—भट्टिदारिण ! अदक्खिब्बो खु भट्टा ॥ [भर्तृदारिके ! अदा-

६ क्षिण्यः खलु भर्ता ।]

पद्मावती—हृळा ! मा मा एब्बं । सदक्खिब्बो एब्ब अय्यउत्तो, जो इदारिणं वि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरदि ॥ [हृळा !]

९ मा मैवम् । सदाक्षिण्य एवार्यपुत्रः, य इदानीमप्यार्याया वासवदत्तायाः गुणान् स्मरति ।]

वामवदत्ता—भद्रे ! अभिजणस्स सदिसं मन्तिदं ॥ [भद्रे ! अभि-

१२ जनस्य सदृशं मन्त्रितम् ।]

राजा—उक्तं मया । भवानिदानीं कथयतु । का भवतः प्रिया, तदा वासवदत्ता, इदानीं पद्मावती वा ।

१५ पद्मावती—अय्यउत्तो पि वसन्तओ संवुत्तो ॥ [आर्यपुत्रोऽपि वसन्तकः संवृत्तः ।]

विदूषकः—किं मे विप्पळविदेण । उभओ वि तत्तहोदीओ मे बहु-

१८ मदाओ ॥ [किं मे विप्रलपितेन । उभे अपि तत्रभवत्यौ मे बहुमते ।] ३

राजा—वैधेय ! मामेवं प्रलाच्छ्रुत्वा किमिदानीं नाभिभाषसे ।

विदूषकः—किं मं पि वल्लकारेण ॥ [किं मामपि बलात्कारेण ।]

२१ राजा—अथ किं, बलात्कारेण ।

विदूषकः—तेण हि ण सक्कं सोढुं ॥ [तेन हि न शक्यं श्रोतुम् ।]

राजा—प्रसीदतु, प्रसीदतु महाव्राह्मणः । स्वैरं स्वैरमभिधीयताम् ।

२४ विदूषकः—इदानीं सुणादु भवं । तत्तहोदी वासवदत्ता मे बहुमदा । तत्तहोदी पदुमावदी तरुणी दंसणीआ अकोवणा अणहङ्कारा महुरयाआ सदक्खिञ्जा । अअं च अचरो महन्तो गुणो, सिणि-

२७ द्वेण भोजणेण मं पञ्चुगच्छइ 'कहिं णु खु गदो अय्यवसन्तओ' त्ति ॥ [इदानीं शृणोतु भवान् । तत्रभवती वामवदत्ता मे बहुमता । तत्रभवती पद्मावती तरुणी दर्शनीया अकोपन्दा अनहंकारा मधुरवाक्

३० सदाक्षिण्या । अयं चापरो महान् गुणः, स्त्रियेन भोजनेन मां प्रापु-
ङ्च्छति कुत्र नु खलु गत आर्यवसन्तक इति ।]

वासवदत्ता—भोदु भोदु, वसन्तअ ! सुमरेहि दानिं एदं ॥ [भवतु

३३ भवतु, वसन्तक ! स्मरेदानीमेतत् ।]

राजा—भवतु भवतु, वसन्तक ! सर्वमेतन् कथयिष्ये देव्यै वासव-
दत्तायै ।

३६ विदूषकः—अविहा वासवदत्ता । कहिं वासवदत्ता । चिरा खु उवरदा वासवदत्ता ॥ [अविधा वामवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता । चिरान् खलुपरता वामवदत्ता ।]

३९ राजा—(सविपादम् ।) एवम् । उपरता वासवदत्ता ।

अनेन परिहासेन व्याक्षिप्तं मे मनस्त्वया ।

ततो वाणी तथैवेयं पूर्वाभ्यामेन निग्मृता ॥ ५ ॥

१ Printed editions give दस्सणीआ ॥

२ Printed editions read म पञ्चुगच्छर वासवदत्ता 'कहिं णु etc.'

पद्मावती-रमणीओ खु कहाजोओ गिसंसेण विसंवादिओ ।
[रमणीयः सलु कथायोगो नृशंसेन विसंवादितः ।]

३ वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) भोदु भोदु, विस्सत्थमिह । अहो पिअं
णाम, ईदिसं वअणं अपञ्चक्खं सुणीअदि ॥ [भवतु भवतु,
विश्वस्तास्मि । अहो प्रियं नाम, ईदृशं वचनमप्रत्याक्षं श्रूयते ।]

६ विदूषकः-धारेदु धारेदु भवं । अणदिकमणीओ हि विही । ईदिसं
दाणिं एदं ॥ [धारयतु धारयतु भवान् । अनतिक्रमणीयो हि विधिः ।
ईदृशानिदानीमेतन् ।]

९ राजा-चयस्य ! न जानाति भवानवस्थाम् । कुतः,
दुःखं त्यक्तुं बद्धमूलोऽनुरागः

स्मृत्वा स्मृत्वा याति दुःखं नवत्वम् ।

यात्रा त्वेषा यद् विमुच्येह धार्षणं

प्राप्तानृष्या याति बुद्धिः प्रसादम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-अभुपादकिळिण्णं खु तत्तहोदो मुहं । जाव मुहोदर्अं
आणेमि । (निक्रान्तः) ॥ [अभुपातङ्गिणं खलु तत्रभवतो मुग्धम् ।
३ यावन्मुखोदकमानयामि ।]

पद्मावती-अर्ये ! वण्णाउळपटन्तरिदं अर्यउत्तरस मुहं । जाव
णिकमम्ह ॥ [भायं ! याण्णाकुलपटान्तरितमार्यपुत्रस्य मुग्धम् । याव

६ शित्रामामः ।]

वासवदत्ता-एव्वं होदु । अहव चिट्ठ तुवं । उक्कण्ठिदं भत्तारं
उज्झिअ अजुत्तं णिगामणं । अहं एव्व गमिस्सं ॥ [एवं भवतु ।

९ अथवा तिष्ठ त्वम् । उत्कण्ठितं भर्तारमुज्झिवायुक्तं निर्गमनम् । अह-
मेव गमिष्यामि ।]

चेटी-मुद्दु अर्या भगादि । उवसण्णदु दाव भट्टिदारिआ ॥ [सुहार्णा

१२ भणति । उपमर्षतु तावद् भर्तृदारिका ।]

पद्मावती-किं तु स्तु पविसामि ॥ [किं तु मलु प्रविशामि ।]

यासवदत्ता-हृष्टा ! पविस्स । (इत्युक्त्वा निःक्रान्ता) ॥ [हला !

१५ प्रविश ।]

(प्रविश्य ।)

विदूषकः-(नलिन्यापत्रेण जलं गृहीत्वा) एसा तत्तहोदी पदुमावदी ॥

१८ [एसा तत्रभवती पद्मावती ।]

पद्मावती-अय्य वसन्तअ ! किं एदं ॥ [आर्यं वसन्तक ! किमेतत् ।]

विदूषकः-एदं इदं । इदं एदं ॥ [एतदिदम् । इदमेतत् ।]

२१ पद्मावती-भणादु भणादु अय्यो भणादु ॥ [भणतु भणवायो
भणतु ।]

विदूषकः-भोदि ! घादणीदेण कासकुमुमरेणुणा अक्खिण्णिपडिदेण

२४ सम्मुपादं म्मु तत्तहोदी मुहं । ता गण्हदु होदी इदं मुहोदअं ॥

भवति ! घातनीतेन कासकुमुमरेणुणाक्षिणिपतिनेन साधुपातं खलु तत्र-

भवतो मुग्गम् । तद् गृह्णातु भवतीदं मुहोदकम् ।]

२७ पद्मावती-(आत्मगतम् ।) अहो सदक्खिरअस्स जणस्स परिजणो

वि मद्दक्खिरअओ एअव होदि । (उपेत्य ।) जेदु अय्यउत्तो । इदं

मुहोदअं ॥ [अहो मद्दाक्षिण्यस्य जनस्य परिजनोऽपि मद्दाक्षिण्य एव

३० भवति । जणवायेपुत्रः । इदं मुहोदकम् ।]

राजा-अये पद्मावती । (अरवार्यं ।) वसन्तक किमिदम् ।

विदूषकः-(कर्णे ।) एअयं विअ ॥ [एवमित्य ।]

३३ राजा-साधु वसन्तक ! साधु । (आचम्य ।) पद्मावति ! आस्यताम् ।

पद्मावती-जे अय्यउत्तो आगवेदि । (उपविशति) ॥ [यदार्थपुत्र

भासावयति ।]

३६ राजा-पद्मावति !

(१९२...३)

शरच्छाङ्कगौरेण वाताविद्धेन भामिनि ।

काशपुष्पलवेनेदं साश्रुपातं मुखं मम ॥ ७ ॥

(आत्मगतम् ।)

इयं धाला नवोद्वाहा मत्स्यं श्रुत्वा व्यथां प्रजेत् ।

कामं धीरस्वभावेर्यं स्त्रीस्वभावस्तु कातरः ॥ ८ ॥

विदूषकः—उद्दे तत्तहोदो मअधराअस्स अवरण्हकाळे भवन्तं
अग्गदो करिअ मुहिज्जणदंसणं । सकारो हि णाम सकारेण पडि-
३ च्छिदो पीदिं उप्पादेदि । ता उट्टेदु दाव भवं ॥ [उचिन्तं तत्रभवतो
मगधराजस्यापराह्णकाले भवन्तमप्रतः कृत्वा मुह्यजनदर्शनम् । सकारो
हि नाम सत्कारेण प्रतीष्टः प्रीतिमुपादयति । तदुत्तिष्ठतु तावद् भवान् ।]

६ राजा—माढम् । प्रथमः कल्पः । (उपाय ।)

गुणानां वा विशालानां सत्काराणां च नित्यशः ।

वर्तार. सुलभा लोके विज्ञातास्तु दुर्लभाः ॥ ९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति पद्मिनिका ।)

पद्मिनिका—महुअरिए ! महुअरिए ! आअच्छ दाव सिग्घं ॥

३ [मधुकरिके ! मधुकरिके ! आगच्छ तावच्छीघ्रम् ।]

(प्रविश्य ।)

मधुकरिका—हळा ! इअग्घि । किं करीअदु ॥ [हळा ! इयमस्मि ।

६ किं क्रियताम् ।]

पद्मिनिका—हळा किं ण जाणासि तुवं भट्टिदारिया पट्टुमावदी
सीसवेदेणाए दुक्खाविदेत्ति ॥ [हळा किं न जानासि खं मर्त्त-

१०. दारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति ।]
 मधुकरिका-हृदि ॥ [हा थिक् ।]
 पद्मिनिका-हृत्ता ! गच्छ सिग्धं, अय्यं आवन्तिअं सदावेहि ।
 १२ केवलं भट्टिदारिआण सीसवेदणं एव णिवेदेहि । तदो सअं एव
 आगमिस्सदि ॥ [हला ! गच्छ शीघ्रम्, भार्यामावन्तिकां शब्दापय ।
 केवलं भर्तृदारिकायाः शीर्षवेदनामेव निवेदय । ततः स्वयमेवाग-
 १५ मियति ।]
 मधुकरिका-हृत्ता ! किं मा करिस्सदि ॥ [हला किं मा करिष्यति ।]
 पद्मिनिका-मा हु दाणिं महुराहि क्हाहि भट्टिदारिआण सीसवेदणं
 १८ विणोदेदि ॥ [मा गत्विदानीं मधुराभिः कथामिभर्तृदारिकायाः
 शीर्षं वेदनां विनोदयति ।]
 मधुकरिका-जुज्झ । कहिं सअणीयं रइदं भट्टिदारिआण ॥ [युज्यते ।
 २१ कुत्र शयनीयं रचितं भर्तृदारिकायाः ।]
 पद्मिनिका-ममुहगिहके किञ्च सेजात्थिण्णा । गच्छ दाणिं तुवं ।
 अहं वि भट्टिणो णिवेदणन्थं अप्ययमन्तअं अण्णेसामि ॥ [समुद्र-
 २४ गृहके किञ्च शर्यास्तीर्णा । गच्छेदानीं त्वम् । अहमपि भर्तृं निवेदनार्थ-
 भार्यवमन्तकमन्विष्यामि ।]
 मधुकरिका-एव्वं होदु । (निक्कन्ता ॥) [एवं भवतु ।]
 २७ पद्मिनिका-कहिं दाणिं अप्ययमन्तअं पेस्सामि ॥ [कुत्रेदानीं भार्य-
 वमन्तकं पश्यामि ।]
 (ततः प्रविशति विदूषकः ।)
 ३० विदूषकः-अज्ज सु देवीविओअयिहुराहिअअस्स तत्तहोदो वच्छ-
 गअरस्स पदुमावदीपाणिग्गहणममीरिअमाणो अच्चन्तमुहावहे
 मद्दत्तोमवे मद्दण्णिदाहो आहिअट्ठं वहुइ । (पद्मिनिका विलोम्य)

३३ अयि पदुमिणिआ । पदुमिणिण ! किं इह वत्तदि ॥ [अथ म्लतु
देवीवियोगविधुरहृदयस्य तत्रभवतो घम्भराजस्य पद्मावतीपाणिग्रहण-
समीर्यमाणोऽख्यन्तमुखावहे मङ्गलोरमवे मदनाग्निदाहोऽधिकतरं वर्तते ।]

३६ अयि पद्मिनिका ! पद्मिनिके ! किमिह वर्तते ।]

पद्मिनिका—अय्य वसन्तअ ! किं ण जाणासि तुवं भट्टिदारिआ
पदुमावदी सीसवेदणाए दुक्खाविदेत्ति ॥ [आर्य वसन्तक ! किं

३९ न जानामि त्वं भर्तृदारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति ।]

विदूषकः—भोदि ! सत्तं, ण जाणामि ॥ [भवति ! सत्यं, न
जानामि ।]

४२ पद्मिनिका—तेण हि भट्टिणो णिवेदेहि णं । जाव अहं वि सीसा-
णुल्लेवणं तुवारेमि ॥ [तेन हि भर्तृं निवेदयैनाम् । यावद्दहमपि
शीर्षानुलेपनं खरयामि ।]

४५ विदूषकः—कहिं सअणीअं रइदं पदुमावदीण ॥ [कुत्र शयनीयं रक्ति
पद्मावत्याः ।]

पद्मिनिका—समुद्दिगिहके किल्ल सेजात्थिणा ॥ [समुद्रगृहके किल

४८ शय्यामंणां ।]

विदूषकः—गच्छतु भोदी । जाव अहं वि तत्तहोदो णिवेदइम्सं ॥
[गच्छतु भवती । यावद्दहमपि तत्रभवते निवेदयिष्यामि ।]

(निष्क्रान्तां ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

राजा—

ऋष्यामवन्तिनृपतेः सदृशीं तनूजां
कालक्रमेण पुनरागतदारभारः ।

लायाणके हुतवहेन इताङ्गयष्टिं

तां पद्मिनीं हिमहतामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥

(प्रविश्य ।)

विदूषकः—तुवरदु तुवरदु दाव भवं ॥ [त्वरतां त्वरतां तावद्
३ भवान् ।]

राजा—किमर्थम् ।

विदूषकः—तत्तदोद्दी पदुमावदी सीसवेदणाए दुक्खाविदा ॥ [तत्र-
६ भवती पद्मावती शर्पिवेदनया दुःखिता ।]

राजा—कैयमाह । ~ ~

विदूषकः—पदुमिणिआए कहिदं ॥ [पद्मिनिकया कथितम् ।]

९ राजा—भोः ! कष्टं

रूपश्रिया समुदितां गुणतश्च युक्तां

लब्ध्वा प्रियां मम तु मन्द इवाद्य शोकः ।

पूर्वाभिघातसरुजोऽप्यनुभूतदुःखः

पद्मावतीमपि तथैव समर्थयामि ॥ २ ॥

अथ कश्मिन् प्रदेशे वर्तते पद्मावती ।

विदूषकः—समुद्रगिहके किळ सेज्जातिथण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल
३ शर्यास्तीर्णा ।]

राजा—तेन हि तस्य मार्गमादेशय ।

विदूषकः—एदु एदु भवं ॥ [एवेणु भवान् ।] (उभो परिक्वामतः ।)

६ विदूषकः—इदं समुद्रगिहकं । पविमदु भवं ॥ [इदं समुद्रगृहकम् ।
प्रविगतु भवान् ।]

राजा—पूर्वं प्रविश ।

९ विदूषकः—भो ! तह । (प्रविश्य) अविशा, चिट्टु, चिट्टु दाव
भवं ॥ [भो ! तथा । अविधा, निष्टु, निष्टु तावद् भवान् ।]

राजा—किमर्थम् ।

१२ विदूषकः—एसो खु दीवप्यभावसूडदरुवो वसुधातले परिवर्तमानो
अअं काओदरो ॥ [एष खलु दीपप्रभावसूचितरूपो वसुधातले परि-
वर्तमानोऽयं काकोदरः ।]

१५ राजा—(प्रविश्यावलोक्य परिमतम् ।) अहो सर्पव्यक्तिर्वेधेयम् ।

ऋज्वायतां हि मुखतोरणलोलमालां

ध्रष्टां क्षितीं त्वमवगच्छसि मूर्खं सर्पम् ।

मन्दानिलेन निशि या परिवर्तमाना

किञ्चिन् करोति भुजगस्य विचेष्टितानि ॥ ३ ॥

विदूषकः—(निरस्य) सुष्टु भवं भणादि । ण हु अअं काओदरो ।

(प्रविश्यावलोक्य) तत्तहोदी पदुमावदी इह आअच्छिअ णिगगदा

३ भवेन् ॥ [सुष्टु भवान् भणति । न खल्वयं काकोदरः । तत्रभवती
पद्मावतीहागत्य निर्गता भवेन् ।]

राजा—वयस्य ! अनागतया भवितव्यम् ।

६ विदूषकः—कहं भवं जाणादि ॥ [कथं भवान् जानाति ।]

राजा—किमत्र ज्ञेयम् । पश्य,

शय्या नावनता तथाश्रुतसमा न व्याकुलप्रच्छदा

न क्षिष्टं हि शिरोपधानममलं शीर्षाभिघातीपधैः ।

रोगे दृष्टिविलोभनं जनयितुं शोभा न काचिन् कृता

प्राणी प्राप्य रुजा पुनर्न शयनं शीघ्रं स्वयं मुञ्चति ॥ ४ ॥

विदूषकः—तेण हि इमरिस सख्याए सुहृत्तअं उवविसिअ तत्तहोदिं
पडिवाळेदु भवं ॥ [तेन हस्यां शय्यायां सुहृत्कमुपविश्य तत्रभवती

३ प्रतिपालयतु भवान्]

राजा-वाढम् । (उपविश्य ।) वयस्य ! निद्रा मां बाधते । कथ्यतां
काचिन् कथा ।

६ विदूषकः-अहं कहइस्सं । हो ३त्ति करेदु अत्तभवं ॥ [अहं कथ-
यिष्यामि । हो ३इति करोवप्रभवान् ।]

राजा-वाढम् ।

९ विदूषकः-अत्थि णअरे उज्जइणी णाम । तहिं अहिअरमणीआणि
उदअहाणाणि वत्तन्ति किञ्च ॥ [अत्थि नगर्युज्जयिनी नाम ।
तत्राधिकरमणीयान्युदकस्नानानि वर्तन्ते किल ।]

१२ राजा-कथमुज्जयिनी नाम ।

विदूषकः-जइ अणभिप्पेदा गसा कहा, अण्णे कहइस्सं ॥ [यद्यन
भिप्रेतैषा कथा अन्यां कथयिष्यामि ।]

१५ राजा-वयस्य ! न खलु नाभिप्रेतैषा कथा । किं तु,

स्मरान्यवन्त्याधिपतेः सुतायाः

प्रस्थानकाले स्वजनं स्मरन्त्याः ।

शाष्पं श्रुत्वा नयनान्तलम्

ल्लेहानममैत्रोरसि पातयन्त्या ॥ ५ ॥

अपि च,

बहुशोऽप्युपदेशेषु यया मार्गोऽभ्रमाणया ।

हस्तेन मस्तकोणेन कृतमाकाशवादितम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-भोदु, अण्णे कहइस्सं । अत्थि णअरे वम्हदत्तं णाम ।
तहिं किञ्च राजा कंफिञ्चो णाम ॥ [भवतु, अन्यां कथयिष्यामि ।

३ अत्थि नगरं मझइत्तं नाम । तत्र किञ्च राजा काम्पिल्लो नाम ।]

राजा-फिमिति किमिति ।

विदूषकः-(पुनस्तदेव पठति ।)

- ६ राजा-मूर्ख ! राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यमित्यभिधीयताम् ।
विदूषकः-किं राजा ब्रह्मदत्तो, नगरं कं पिच्छं ॥ [किं राजा ब्रह्म-
दत्तः, नगरं काम्पिल्यम् ।]
- ९ राजा-एवमेतन् ।
विदूषकः-तेण हि मुहुत्तं पट्टिवात्तेदु भवं, जाव धांठुगं करिस्सं ।
राजा ब्रह्मदत्तो, नगरं कं पिच्छं । (इति बहुशस्तदेव पट्टिवा ।)
- १२ इदाणि मुणादु भवं । अयि सुत्तो अत्तभवं । अदिसीदळा इअं
वेळा । अत्तणो पावरअं गण्हिअ आअमिस्सं । (निक्कान्तः ।) ॥
[तेन हि मुहुत्तं प्रतिपालयतु भवान्, यावदोष्टगतं करिष्यामि ।]
- १५ राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पिल्यम् । इदानीं धृणोतु भवान् । अयि सुतोऽ
ब्रह्मवान् । अनिशीतलेयं वेळा । आत्मनः प्रावारकं गृहीतवा-
गमिष्यामि ।]
- १८ (ततः प्रविशति वासवदत्ता आवन्तिकावेपेण चेटी च ।)
चेटी-एदु एदु अय्या । दिढं खु भट्टिदारिआ सीसवेदणाए दुक्खा-
विदा ॥ [एवेव्यायां । इदं खलु भट्टिदारिका शीर्षवेदनया दुःखिता ।]
- २१ वासवदत्ता-हृदि, कर्हि सअणीअं रइदं पदुमावदीए ॥ [हा धिक्,
कुत्र शयनीयं रक्षितं पद्माव्याः ।]
चेटी-समुद्रगिहके किळ सेज्जात्थिण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल शय्या-
- २४ स्तीर्णा ।]
वासवदत्ता-तेग हि अग्गदो याहि ॥ [तेन ह्यप्रतो याहि ।]
(उभे परिक्रामतः ।)
- २७ चेटी-इदं समुद्रगिहकं । पविसदु अय्या । जाव अहं वि सीसा-
णुळेवणं तुवारेमि । (निक्कान्ता) ॥ [इदं समुद्रगृहकम् । प्रवि-
शन्त्यायां । यावदहमपि शीर्षानुलेपनं स्वरयामि ।]

- १० वासवदत्ता-अहो अकरुणा खु इस्सरा मे । विरहपय्युस्सुअस्स
अय्यउत्तस्स विस्समत्थाणभूदा इअं पि णाम पदुमावदी अस्सत्था
जादा । जाव पविसामि । (प्रविद्यावलोक्य ।) अहो परिजणस्स
२२ पमादो । अस्सत्थं पदुमावदिं केवलं दीवसहारुअं करिअ परिजजदि ।
इअं पदुमावदी ओमुत्ता । जाव उवविसामि । अहव अञ्जासण-
परिग्गहेण अप्पो विअ सिणेहो पडिभादि । ता इमरिस्स सय्याए
२६ उवविसामि । (उपविश्य ।) किं णु मु एहाए सह उवविसन्तीए
अज्ज पड्डादिदं विअ मे हिअअं । दिट्ठिआ अविच्छिण्ण-
सुहणिम्भासा । णिवुत्तरोआए होदव्वं । अहव एअदेससंविभा-
३९ अदाए सअणीअस्स सूणदि मं आळिङ्गेहि त्ति । जाव सइम्सं ।
(शयन नाडयति) ॥ [अहो अकरुणाः खल्वीश्वरा मे । विरहपर्युष्मु-
कन्यार्यपुत्रस्य विश्रमस्थानभूतेयमपि नाम पद्मावत्यस्वस्था जाता । ✓
४२ यावत् प्रविशामि । अहो परिजनस्य प्रमादः । अम्बस्यां पद्मावतीं
केवलं द्वापसहायां कृत्वा परिन्यजति । इयं पद्मावत्यवमुता । यावदुप-
विशामि । अथवान्वासनपरिग्रहेणाल्प इव स्नेहः प्रतिभाति । तदस्यां
४५ शय्यायामुपविशामि । किं नु खल्वेतया सहोपविशन्त्या अद्य प्रह्ला-
दितमिव मे हृदयम् । दिष्टंवाविच्छिन्नसुखनिःश्वासा । निवृत्तरोगया
भ्रित्तव्यम् । अथर्वकदेशभंविभागतया शयनीयस्य सूचयति मामा-
४८ लिङ्गेति । यावच्छयित्ये ।]
राजा-(स्वप्नायते ।) हा वासवदत्ते ।
वासवदत्ता-(सहसोःभाव ।) हं अय्यउत्तो, ण हु पदुमावदी । किं णु
५१ नु दिट्ठमिह । महन्तो खु अय्यजोअन्धराअणस्म पडिण्णाहारो मम
दंसणेण णिप्पळो संवुत्तो ॥ [हम् आर्यपुत्रः, न खलु पद्मावती । कि
नु खलु दृष्टास्मि । महान् खल्वार्यपौगन्धरावणस्य प्रतिज्ञाभारो मम
५४ दर्शनेन निष्कलः संवृत्तः ।]

राजा—हा अवन्तिराजपुत्रि !

वासवदत्ता—दिट्टिआ सिविणाअदि खु अय्यउत्तो । ण गत्य
५७ कोच्चि जणो । जाव मुहुत्तअं चिट्ठिअ दिट्ठिं हिअअं च तोमेमि ॥
[दिष्टया स्वप्नायते खल्वार्यपुत्रः । नात्र कश्चिज्जनः । यावन्मुहूर्तकं
स्थिरवा इष्टं हृदयं च तोषयामि ।]

६० राजा—हा प्रिये ! हा प्रियशिष्ये ! देहि मे प्रतिवचनम् ।

वासवदत्ता—आळवामि भट्टा ! आळवामि ॥ [भालपामि भर्तः ।
भालपामि ।]

६३ राजा—किं कुपितासि ।

वासवदत्ता—ण हि ण हि, दुक्खिदग्धि ॥ [न हि न हि, दुःखिनाम्मा]
राजा—यद्यकुपिता, किमर्थं नालंकृतासि ।

६६ वासवदत्ता—इदो वरं किं ॥ [इतः परं किम् ।]

राजा—किं विरचिकां स्मरसि ।

वासवदत्ता—(सरोपम् ।) आ अवेहि, इहावि विरचिआ ॥ [आ

६९ अपेहि, इहापि विरचिका ।]

राजा—तेन हि विरचिकार्थं भयतीं प्रसादयामि । (दस्तां प्रसारयति ।)

वासवदत्ता—चिरं ठिदग्धि । को वि मं पेक्खे । ता गमिस्सं ।

७२ अह्व, सय्यापळ्ळम्बिअं अय्यउत्तस्स हत्थं सअणीण आरोविअ
गमिस्सं । (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता ।) ॥ [चिरं स्थितास्मि । कोऽपि मां
पश्येत् । तद् गमिष्यामि । अथवा, शय्याप्रलम्बितमार्यपुत्रस्य हस्तं

७५ शयनीय आरोप्य गमिष्यामि ।]

राजा—(सहस्रोत्थाय ।) वासवदत्ते ! तिष्ठ तिष्ठ । हा धिक् ।

निष्क्रामन् संभ्रमेणाहं द्वारपक्षेण ताडितः ।

ततो व्यक्तं न जानामि भूतार्थोऽयं मनोरथः ॥ ७ ॥

(प्रविश्य ।)

विदूषकः—अइ पहिबुद्धो अत्तभवं ॥ [·अपि प्रतिबुद्धोऽग्रभवान् ।]

राजा—वयस्य ! प्रियमावेदये, धरतं खलु वासवदत्ता ।

३ विदूषकः—अविहा वासवदत्ता । कहि वासवदत्ता । चिरा मु उवरदा वासवदत्ता ॥ [भविधा वासवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता । चिरात् खलुपरता वासवदत्ता ।]

६ राजा—वयस्य मा मैवं,

शय्यायामवसुप्रं मां बोधयित्वा सखे गता ।

दग्धेति श्रुवता पूर्वं वञ्चितोऽस्मि रुमण्वता ॥ ८ ॥

विदूषकः—अविहा असम्भावणीअं एदं । आ ! उदअण्हाणसङ्कित्तेण तत्तहोदिं चिन्तअन्तेण सा सिविणे दिट्ठा भवे ॥ [भविधा

३ अमंभावनीयमेतद् । आः ! उदकखानमंकीर्त्तनेन तत्रभवती चिन्तयता सा स्वप्ने दृष्टा भवेत् ।]

विदूषकः—भो ! वअस्स ! एदस्सि णअरे अवन्तिमुन्दरी गाम

६ अविखणी पडिवसदि । सा तुए दिट्ठा भवे ॥ [भोः ! वयस्य ! एतस्मिन् नगरेऽवन्तिमुन्दरी नाम यक्षिणी प्रतिवमति । सा खया दृष्टा भवेत् ।]

९ राजा—न न,

स्यप्रस्यान्ते विद्युद्रेण नेत्रविभ्रोपिताञ्जनम् ।

चारित्र्यमपि रक्षन्त्या दृष्टं दीर्घालकं मुखम् ॥ १० ॥

अपि च वयस्य ! पश्य पश्य,

योऽयं संग्रस्तया देव्या तथा श्राहुर्निर्पीडितः ।

स्वप्नेऽप्युत्पन्नसंस्पर्शो रोमहर्षं न मुञ्चति ॥ ११ ॥

विदूषकः—मा क्षणिं भवं अणत्थं चिन्तिअ । एदु एदु भवं । चउ-
स्सालं पविसामो ॥ [मेदानीं भवाननर्थं चिन्तयित्वा । एतेन

३ भवान् । चतुःशालं प्रविशावः ।]
(प्रविश्य ।)

कान्चुकीयः—जयत्वार्यपुत्रः । अस्माकं महाराजो दर्शकौ भवन्त-
६ माह ' एष खलु भवतोऽमात्यो कम्पवान् महता बलसमुदयेनो-
पयातः खत्वारुणिमभिधातयिनुम् । तथा हस्त्यश्वरथपदातीनि
मामकानि विजयाङ्गानि संनद्वान्नि । तदुत्तिष्ठतु भवान् । अपि च,
भिन्नास्ते रिपवो भवद्गुणरताः पौराः समाश्वासिताः

पार्ष्णी यापि भवत्प्रयाणसमये तस्या विधानं कृतम् ।

यश्च साध्यमारिप्रमाथजननं तत्तन्मयानुष्ठितं

तीर्णा चापि बलैर्नदी त्रिपथगा वत्साश्च हस्ते तव ॥ १२ ॥ '

राजा—(उत्थाय ।) बाढम् । अयमिदानीम्,

उपेत्य नागेन्द्रतुरंगतीर्णे तमारुणिं दारुणकर्मदक्षम् ।

विकीर्णवाणोप्रतरङ्गभङ्गे महार्णवाभे युधि नाशयामि ॥१३॥

निःक्रान्ताः सर्वे ।

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

कान्चुकीयः—क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

३ (प्रविश्य ।)

प्रतीहारी—अय्य ! अहं विजया । किं करीअदु ॥ [आर्य ! अहं
विजया । किं त्रियताम् ।]

- ६ कान्धुलीयः—भवति! निवेद्यतां निवेद्यतां वत्सराज्यलाभप्रवृद्धोदयायो-
दयनाय ' एष खलु महामेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः काञ्चुकीयः
प्रायः, तत्रभवत्या चाङ्गारक्या प्रेयितार्या यमुन्धरा नाम
९ यामवदत्ताधात्री च, प्रतीहारमुपस्थितावि'ति ।
प्रतीहारी—अय्य ! अदेसकाळो पट्टिहारस्स ॥ [भाव्य ! भदेशकालः
प्रतीहारस्य ।]
- १२ कान्धुलीयः—कथमदेशकालो नाम ।
प्रतीहारी—मुणादु अय्यो । अज्ज भट्टिणो सुय्यामुहण्यामाद्गदेण
केण वि षीणा वादिदा । तं च सुणिअ भट्टिणा भणिअं ' घोमव-
१५ दीण महो विअ सुणीअदि' ति ॥ [भृणोत्वार्यः । अथ भनुः मूयां-
मुगशामादगतेन केनापि षीणा वादिता । तां च ध्रुवा भर्ता भगिनं
घोरवप्याः शब्द इय धूपन इति ।]
- १८ कान्धुलीयः—ततस्ततः ।
प्रतीहारी—तदो तहि गच्छिअ पुच्छिदो ' बुदो इमाण षीणाण
आगमो'नि । तेण भणिदं ' अग्हेटि णम्मदातीरे बुय्यगुम्मळगा
२१ दिट्ठा । जइ एणओअणं इमाण, उवणीअदु भट्टिणो' ति । तं च
उवणीदं अङ्गे करिअ मोहं गदो भट्टा । तदो मोहप्पन्चागणेण
वाफपय्याउत्तेण मुहेण भट्टिणा भणिअं ' दिट्ठामि घोमवदि ! मा
२४ हु ण दिम्मदि' ति । अय्य ! इंदिमो अणवमरो । कहं णियेदेमि ॥
[ततस्तत्र गत्वा पृष्टः बुजोऽस्या षीणाया आगम इति । तेन भगिनमस्मा
भिर्नमेश्वातीरे कूर्कमुष्मन्ना दृष्टा । यदि प्रयोजनमनया, उपनीयतां भर्तं
२७ इति । तां खोदनीतामप्ये कृत्वा मोहं गतो भर्ता । ततो मोहप्रत्यागतेन
वाण्यवर्षांशुनेन मुग्धेन भर्ता भगिने दृष्टापि घोरवपि ! सा गन्तु म
दवप्य इति । भाव्य ! इंदिमोऽनवमरः । कथं निवेदयामि ।]
- ३० कान्धुलीयः—भवति ! निवेद्यताम् । इदमपि तदाभ्यमेव ।

श्रुतीहारी—अप्य ! इअं णिवेदेमि । एसो भट्टा सुध्यामुहप्पासादादो
 ओदरइ । ता इह एव्व णिवेदइस्सं ॥ [आर्त्त ! इयं निवेदयामि ।
 ३३ ण्य भर्ता सूर्यामुखप्रासादादवतरति । तदिहैव निवेदयिष्यामि ।]
 काञ्चुकीयः—भवति ! तथा ।

(उभौ निष्कर्त्ता ।)

मिश्रविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

राजा—

श्रुतिमुखनिनदे ! कथं नु देव्याः

स्मनयुगले जघनस्थले च सुमा ।

विहृगगणरजोविकर्णदण्डा

प्रतिभयमभ्युपितास्यरण्यवासम् ॥ १ ॥

अपि च, अस्मिन्धासि घोषवति ! या तपस्विन्या न स्मरति,

श्रोणीसमुद्ग्रहनपार्श्वनिपीडितानि

खेदस्तनान्तरमुखान्युपगृहितानि ।

उद्दिप्य मां च विरहे परिदेवितानि

वाद्यान्तरेषु कथितानि च स्मरितानि ॥ २ ॥

विदूषकः—अळे दार्णि भवं अदिमत्तं सन्तापिअ ॥ [अलमिदानी
 भवानतिमात्रं श्रुतव्य]

३ राजा—वयस्य ! मा मैवं,

चिरप्रसुप्तः कामो मे वीणया प्रतिबोधितः ।

तां नु देवीं न पश्यामि यस्या घोषवती प्रिया ॥ ३ ॥

वमन्तक ! शिल्पजनसकाशास्त्रयोगां घोषवतीं कृत्वा शीघ्रमानया

विदूषकः—अं भवं आणवेदि । (वीणां रहोत्वा निष्क्रान्तः ।) ॥

३ [यद् भवानाज्ञापयति ।]

(प्रविश्य ।)

प्रतीहारी-जेदु भट्टा । एसो खु महासेणस्स सआमादो रध्मसगोत्तो
६ कञ्चुईओ देधीए अङ्गारवन्दीए पेसिन्ना अय्या वसुन्धरां णाम
वासवदत्ताधत्ती अ पडिहारं उवट्ठिदा ॥ [जयतु भर्ता । एष खलु

महाम्नेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः काञ्चुकीयो देव्याङ्गारवत्या प्रेषितार्या
९ वसुन्धरा नाम वासवदत्ताधायी च प्रतिहारमुपस्थितौ ।]

राजा-तेन हि पद्मावती तावदाहूयताम् ।

प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता) ॥ [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

१२ राजा-किं नु खलु शीघ्रमिदानीमयं वृत्तान्तो महासेनेन विदितः ।

(ततः प्रविशति पद्मावती प्रतीहारी च ।)

प्रतीहारी-एदु एदु भट्टिदारिआ ॥ [एवमु भर्तृदारिका ।]

१५ पद्मावती-जेदु अय्यउत्तो ॥ [जयत्वार्यपुत्रः ।]

राजा-पद्मावति ! किं श्रुतं महासेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः
काञ्चुकीयं प्रापः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा

१८ नाम वासवदत्ताधायी च, प्रतिहारमुपास्थिताविति ।

पद्मावती-अय्यउत्त ! पिअं मे व्वादिक्कळस्स कुसळवुत्तन्तं सोढुं ॥

[भार्यपुत्र ! प्रियं मे ज्ञातिकुलस्य कुशलवृत्तान्तं श्रोतुम् ।]

२१ राजा-अनुरूपमेतद् भवत्याभिहितं 'वासवदत्तास्वजनो मे स्वजन'
इति । पद्मावति ! आस्यताम् । किमिदानीं नास्यते ।

पद्मावती-अय्यउत्त ! किं मए सह उवविट्ठो एदं जणं पेक्खिस्सदि ॥

२४ [भार्यपुत्र ! किं मया सहोपविष्ट एतं जनं द्रश्यति ।]

राजा-कोऽत्र दोषः ।

पद्मावती-अय्यउत्तरस्स अवरुो परिग्गहो त्ति उदाभीणं विअ होदि ॥

२७ [भार्यपुत्रस्यापरः परिग्रह इत्युदासीनमिव भवति ।]

- राजा—कलत्रदर्शनाहं जनं कलत्रदर्शनान् परिहरतीति बहुदोषमुत्पा-
दयति । तस्मादास्थताम् ।
- ३० पद्मावती—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उपविश्य ।) अय्यउत्त !
तादो वा अम्या वा किं णु सु भणिरसदि ति आविग्गा विअ
संबुत्ता ॥ [यदार्यपुत्रं अज्ञापयति । आबंपुत्र ! तातो वाम्बा वा
३३ किं नु खलु भणियतीयाविमोव संबुत्ता ।]
- राजा—पद्मावति ! एवमेतन् ।

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशुद्धितं मे

कन्या मयाप्यपहृता न च रक्षिता सा ।

भाग्यैश्चलैर्महद्वायं गुणोपघातं

पुत्रः पितुर्जनितरोप इवारिम भीतः ॥ ४ ॥

पद्मावती—णं किं सकं रक्खिदुं पत्तकाले ॥ [ननु किं शक्यं रक्षितुं
प्राप्तकाले ।]

- ३ प्रतीहारी—एसो कञ्चुकीओ धत्ती अ पडिहारं उवट्ठिदा ॥ [एष
काञ्चुकीयो धात्री च प्रतिहारमुपस्थितौ ।]

राजा—शीघ्रं प्रवेशयताम् ।

- ६ प्रतीहारी—जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता ।) ॥ [यद् भतञ्जापयति ।]
(ततः प्रविशति काञ्चुकीयो धात्री प्रतिहारी च ।)

काञ्चुकीयः—भोः !

संबन्धिराज्यमिदमेत्य महान् प्रहर्षः

स्मृत्वा पुनर्नृपमुतानिधनं विपादः ।

किं नाम देव ! भवता न कृतं यदि स्यात्

राज्यपरैरपहृतं कुशलं च देव्याः ॥ ५ ॥

१ Printed editions read 'महद्वायं गुणोपघातं'

२ Printed editions give ण किं सकं etc.

प्रतीहारी-एसो भट्टा, उवसप्पट्टु अय्यो ॥ [एण् भर्ता, उपसर्पत्वार्यः ।]

कान्चुकीयः-(उपेत्य ।) जयत्वार्यपुत्रः ।

३ धायी-जेदु भट्टा ॥ [जयतु भर्ता ।]

राजा-(सवहुमानम् ।) आर्य !

पृथिव्यां राजवंश्यानामुदयान्तमयप्रभुः ।

अपि राजा स कुशली मया काङ्क्षितवान्धवः ॥ ६ ॥

कान्चुकीयः-अथ किम् । कुशली महासेनः । इहापि सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।

३ राजा-(आसनादुत्थाय ।) किमाज्ञापयति महासेनः ।

कान्चुकीयः-सदृशमेतद् वैदेहीपुत्रस्य । नन्वासनस्येनैव भवता श्रोतव्यो महासेनस्य संदेशः ।

६ राजा-यदाज्ञापयति महासेनः । (उपविशति ।)

कान्चुकीयः-दिष्टया परैस्पहतं राज्यं पुनः प्रयानीतामिति कुतः,

कातरा चेऽप्यशक्ता वा नोत्साहस्तेषु जायते ।

प्रायेण हि नरेन्द्रश्रीः सोत्साहैरेव भुञ्जते ॥ ७ ॥

राजा-आर्य ! सर्वमेतन्महासेनस्य प्रभावः । कुतः,

अहमवजितं पूर्वं तावन् सुतैः सह लालितो

दृढमपहृता कन्या भूयो मया न च रक्षिता ।

निधनमपि च श्रुत्वा तस्यास्तथैव मयि स्वता

ननु यदुचितान् वत्सान् प्राप्तुं नृपोऽत्र हि कारणम् ॥ ८ ॥

कान्चुकीयः-एष महासेनस्य संदेशः । देव्याः संदेशमिहात्रभवती कथयिष्यति ।

३ राजा-हा अम्ब !

स्वप्न...४

पोढशान्तःपुरज्येष्ठा पुण्या नगरदेवता ।

मम प्रवासदुःखार्ता माता कुशलिनी ननु ॥ ९ ॥

धात्री—अरोआ भट्टिणी भट्टारं सव्यगदं कुशलं पुच्छदि ॥ [अरोणा भट्टिनी भट्टारं सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।]

३ राजा—सर्वगतं कुशलमिति । अम्ब ! ईदृशं कुशलम् ।

धात्री—मा दाणिं भट्टा अदिमत्तं सन्तप्पिदुं ॥ [मेदानीं भर्तातिमात्रं संतप्नुम् ।]

६ काम्बुकीप्यः—धारयत्वार्यपुत्रः । उपरताप्यनुपरता महासेनपुत्री एव-
मनुकम्प्यमानार्यपुत्रेण । अथवा,

कः कं शक्तो रक्षितुं मृत्युकाले रज्जुच्छेदे के घटं धारयन्ति ।

एवं लोकस्तुल्यधर्मो धनानां काले काले छिद्यते रक्षते च ॥ १० ॥

राजा—आर्य ! मा मैवं,

महासेनस्य दुहिता शिष्या देवी च मे प्रिया ।

कथं सा न मया शक्या स्मर्तुं देहान्तरेष्वपि ॥ ११ ॥

धात्री—आह भट्टिणी ' उवरदा वासवदत्ता । मम वा महासेणस्य वा
जादिसा गोधाळअपाळआ, तादिसो एव्व तुमं पुढमं एव्व अभि-

३ प्पेदो जामादुअत्ति । एदण्णिमित्तं उज्जइणिं आणीदो । अण्णमिस्स-
क्खिअ वीणाववदेसेण दिण्णा अत्तणो चयळदाए अण्णिवुत्तविवाह-

मङ्गळो एव्व गदो । अहअ अम्हेहिं तव अ वासवदत्ताए अ पडि-

६ किदिं चित्तफळआए आळिहिअ विवाहो णिवुत्तो । एसा चित्त-
फळआ तव सआसं पेसिदा । एदं पेक्खिअ णिवुत्तो होहि ॥

[आह भट्टिनी उपरता वासवदत्ता । मम वा महासेनस्य वा यादसौ

९ गोपालकपालकौ, तादृश एव एवं प्रथममेवाभिप्रेतां जामातेति ।
एतन्निमित्तमुज्जयिर्नामानितः । अनस्मिन्नाशिकं वीणाव्यपदेशेन दत्ता ।

आत्मनश्चपलनयानिर्वृत्तविवाहमङ्गल एव गतः । अथ धावाम्भ्यां तव च
२ वामवदत्तायाश्च प्रतिकृतिं चित्रफल्काग्रामालित्य विवाहो निर्वृत्तः ।
एषा चित्रफल्का तव सकाशं प्रेषिता । एतां दृष्ट्वा निर्वृत्तो
भव ।]

५ राजा-अहो अतिक्लिग्धमनुरूपं चाभिहितं तत्रभवत्या ।

वाक्यमेतन् प्रियतरं राज्यलाभशतादपि ।

अपराद्वेष्वपि ह्येहो यदस्मासु न विस्मृतः ॥ १२ ॥

पद्मावती-अध्यउत्त ! चित्रगतं गुरुअणं पेक्खअ अभिवादेदुं
इच्छामि ॥ [आर्यपुत्र ! चित्रगतं गुरुजनं दृष्ट्वाभिवादयितुमिच्छामि ।]

३ धात्री-पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ । (चित्रफल्का दर्शयति) ।
[पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका ।]

पद्मावती-(दृष्ट्वा आरमगतम् ।) हं अदिसदिसी खु इअं अय्याए
६ आयन्तिआए । (धकाशम् ।) अय्यउत्त ! सदिसी खु इअं
अय्याए ॥ [हम् अतिसदशी खन्वियमार्याया आवन्तिकायाः ।
आर्यपुत्र ! सदशी खन्वियमार्यायाः ।]

९ राजा-न सदशी । सैवेति मन्ये । भोः ! कष्टम्,

अस्य क्लिग्धस्य वर्णस्य विपत्तिर्दारुणा कथम् ।

इदं च मुखमाधुर्यं कथं दूषितमग्निना ॥ १३ ॥

पद्मावती-अय्यउत्तस्स पढिकिदिं पेक्खअ जाणामि इअं अय्याए
सदिसी ण वेत्ति ॥ [आर्यपुत्रस्य प्रतिकृतिं दृष्ट्वा जानामीयमार्यया
३ सदशी न वेत्ति ।]

धात्री-पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ ॥ [पश्यतु पश्यतु भर्तृदारिका ।]

पद्मावती-(दृष्ट्वा ।) अय्यउत्तस्स पढिकिदिं सदिसदिए जाणामि
६ इअं अय्याए सदिसि ति ॥ [आर्यपुत्रस्य प्रतिकृत्याः सदशनया
जानामीयमार्यया सदशीति ।]

राजा-देवि ! चित्रदर्शनान् प्रभृति प्रहृष्टोद्विगामिव त्वां पश्यामि ।

१ किमिदम् ।

पद्मावती-अय्यउत्त ! इमाए पडिक्किदीए सदिसी इह एव्व पडिव-
सदि ॥ [आर्यपुत्र ! अस्याः प्रतिवृत्त्याः मत्सहीव प्रतिव्रमति ।]

१२ राजा-किं वासवदत्तायाः ।

पद्मावती-आम ॥ [आम् ।]

राजा-तेन हि शीघ्रमानीयताम् ।

१५ पद्मावती-अय्यउत्त ! मम कण्णाभावे केणवि वग्गणेण मम भइणि-
अत्ति ण्णासो णिक्खित्तो । पोसिदभत्तुआ परपुरुसदंसणं परिहरदि ।
ता अय्यं मए सह आअदं पेक्खिअ जाणादु अय्यउत्तो । [आर्य-

१८ पुत्र ! मम कन्वाभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिनिकेति न्यासो निश्चितः ।
प्रोपिनमवृत्ता परपुरपदर्शनं परिहरति । तदार्या मया सहायतां दृष्ट्वा
जानाम् वार्यपुत्रः ।]

राजा-

यदि विप्रस्य भगिनी व्यक्तमन्या भविष्यति ।

परस्परान्ता लोके दृश्यते रूपतुल्यता ॥ १४ ॥

(प्रविश्य ।)

प्रतीहारी-जेदु भट्टा ! एसो उज्जइणीओ वग्गणो, भट्टिणीए हत्थे
३ मम भइणीअत्ति ण्णासो णिक्खित्तो, तं पडिग्गहिदुं पडिहारं
उवट्टिदो ॥ [जयन्तु भर्ता । एष उज्जयिनीयो ब्राह्मणः, भट्टिन्या हस्ते
मम भगिनिकेति न्यासो निश्चितः तं प्रतिग्रहीतुं प्रतिहारमुपस्थितः ।]

६ राजा-पद्मावति ! किं नु स ब्राह्मणः ।

पद्मावती-होदञ्चं ॥ [भवितव्यम् ।]

राजा-शीघ्रं प्रवेशयातामभ्यन्तरसमुद्राचारेण स ब्राह्मणः ।

९ प्रतीहारी-जै भट्टा आणवेदि । (निःक्रान्ता ।) ॥ [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

राजा-पद्मायति ! त्वमपि तामानय ।

पद्मायती-जं अय्यउत्तो आणवेदि । (निःक्रान्ता) ॥ [यदार्यपुत्र
२ आजापयति ।]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः प्रतीहारी च ।)

यौगन्धरायणः-भोः ! (आत्मगतम् ।)

प्रच्छाद्य राजमहिषीं नृपतेर्हितार्थं

कामं मया कृतमिदं हितमित्यवेक्ष्य ।

सिद्धेऽपि नाम मन कर्मणि पार्थिवोऽसौ

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे ॥ १५ ॥

प्रतीहारी-एसो भट्टा । उपसपदु अय्यो ॥ [एय भर्ता । उपस-
पंशायः ।]

३ यौगन्धरायणः-(उपसृश्य ।) जयतु भवान्, जयतु ।

राजा-श्रुतपूर्वं इव म्वरः । भो आद्यग ! किं भवतः स्वसा पद्मायत्या
हस्ते न्यास इति निश्चिन्ता ।

६ यौगन्धरायणः-अथ किम् ।

राजा-तेन हि त्वर्यतां त्वर्यतामस्य भगिनिहा ।

प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निःक्रान्ता ।) ॥ [यद् भर्ताजापयति ।]

१ (ततः प्रविशति पद्मायती आवन्तिका प्रतीहारी च ।)

पद्मायती-एदु एदु अय्या । पिअं दे भिवेदेमि ॥ [एखेणार्था ।
त्रिषे ते निवेदयामि ।]

१२ भावन्तिका-किं किं ॥ [किं किम् ।]

पद्मायती-भादा दे आअदो ॥ [भाता ते भागतः ।]

भावन्तिका-दिट्टिआ इदाणि पि मुमरदि ॥ [दिट्टेदेदानामपि

१५ करणि ।]

पद्मायती-(उभय) जेदु अय्यउत्तो । एमो णामो ॥ [उपाय-

यंपुत्रः । एष न्यासः ।]

१८ राजा—निर्यातय पद्मावति ! । अथवा साक्षिमन्यासो निर्यातयितव्यः । इहात्रभवान् रैभ्यः, अत्रभवती चाधिकरणं भविष्यतः । पद्मावती—अय्य ! णीअदां दाणिं अय्या ॥ [आर्य ! नीयतामि-

२१ दानीमार्यां ।]

घाय्री—(आवन्तिका निर्बन्धं ।) अम्मो ! भट्टिदारिआ वासवदत्ता ॥ [अम्मो ! भर्तृदारिका वासवदत्ता ।]

२४ राजा—कथं महासेनपुत्री । देवि ! प्रविश त्वमभ्यन्तरं पद्मावत्या सह ।

यौगन्धरायणः—न खलु न खलु प्रवेष्टव्यम् । मम भगिनी खल्वेषा ।

२७ राजा—किं भवानाह । महासेनपुत्री खल्वेषा ।

यौगन्धरायणः—भो राजन् !

भारतानां कुले जातो विनीतो ज्ञानवाञ्छुचिः ।

तन्नाहसि बलाद्गतुं राजधर्मस्य देशिकः ॥ १६ ॥

राजा—भवतु, पश्यामस्तावद् रूपसादृश्यम् । संक्षिप्यतां यवनिका

यौगन्धरायणः—जयतु स्वामी ।

३ वासवदत्ता—जेदु अय्यउत्तो ॥ [जयवार्यंपुत्रः ।]

राजा—अये ! असीं यौगन्धरायणः, इयं महासेनपुत्री ।

किं नु सत्यमिदं स्वप्नः सा भूयो दृश्यते मया ।

अनयाप्येवमेवाहं दृष्ट्या धञ्जितस्तदा ॥ १७ ॥

यौगन्धरायणः—स्यामिन् ! देव्यपनयेन कृतापराधः खल्वहम् ।

तन् क्षन्तुमर्हति स्वामी । (इति पादयोः पतति ।)

३ राजा—(उत्थाप्य ।) यौगन्धरायणो भवान् ननु ।

मिथ्योन्मादैश्च युद्धैश्च शास्त्रदृष्टैश्च मन्त्रितैः ।

भवद्यत्नैः खलु वयं मञ्जमानाः समुद्धृताः ॥ १८ ॥

- यौगन्धरायणः—स्वामिभाग्यानामनुगन्तारो वयम् ।
 पद्मावती—अम्महे अय्या खु इअं । अय्ये ! सहीजणसमुदांजारेण
 ३ अजाणन्तीण् अदिकन्दो समुदाआरो । ता ससिणेण पसादेमि ॥
 [अहो भायां खल्वियम् ! आयें । सखीजनसमुदाचारेणाजानन्त्या-
 तिक्रान्तः समुदाचारः, तच्छीपेण प्रसादयामि ।]
 ६ वासवदत्ता—(पद्मावतीमुत्थाप्य ।) उट्टेहि उट्टेहि अविहवे ! उट्टेहि ।
 अत्थिसअं णाम सरारं अवरद्धइ ॥ [उत्तिष्ठोत्तिष्ठाविधवे ! उत्तिष्ठा
 अर्थिस्वं नाम शरीरमपराध्यति ।]
 ९ पद्मावती—अणुग्गहिदग्ग्हि ॥ [अनुगृहीतास्मि ।]
 राजा—वयस्य यौगन्धरायण ! देव्यपनये का कृता ते बुद्धिः ।
 यौगन्धरायणः—कौशाम्बीमात्रं परिपालयामीति ।
 १२ राजा—अथ पद्मावत्या हस्ते किं न्यासकारणम् ।
 यौगन्धरायणः—पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी
 भविष्यतीति ।
 १५ राजा—इदमपि रुमण्वता ज्ञातम् ।
 यौगन्धरायणः—स्वामिन् ! सर्वैरेव ज्ञातम् ।
 राजा—अहो शठः खलु रुमण्वान् ।
 १८ यौगन्धरायणः—स्वामिन् ! देव्याः कुशलनिवेदनार्थमग्रेव प्रतिनि-
 वर्ततामत्रभवान् रेभ्योऽत्रभवती च ।
 राजा—न, न । सर्व एव वयं यास्यामो देव्या पद्मायन्या सह ।
 २३ यौगन्धरायणः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

(भरतवाक्यम् ।)

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राद्वां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ १९ ॥

(निःक्रान्तः सर्वे ।)

पष्ठोऽङ्कः ।

इति स्कन्धासवदत्तमवासितम् ।

पद्यानां सूचिः ।

अनाहारे तुल्यः	I. 14.	पृथिव्यां राज०	VI. 6.
अनेन परिहा०	IV. 6.	प्रज्ञास्य राजम०	VI 15.
अस्य स्निग्धस्य	VI. 13.	प्रद्वेषो बहुमानो	I. 7.
अहमवजितः	VI. 18.	बहुसोऽप्युपदे०	V. 6.
इमां सागर०	VI. 19.	भारतानां कुले	VI 16.
इयं बाला नवो०	IV. 9.	भिन्नास्ते	V. 12.
उदयनवेन्दु०	I. 1.	भृत्यैर्मगध०	I. 2.
उपेत्य नागेन्द्रतुरङ्ग०	V. 13.	मञ्जुमदकला	IV. 3.
ऋज्वायतां च वि०	IV. 2.	महासेनस्य दुहिता	VI. II.
ऋज्वायतां हि	V. 3.	मिथ्योन्मादिश्च	VI. 18.
कस्यायः कलशेन	I 8.	यदि तावदयं	V. 9.
कः कं शनो	VI. 10.	यदि विप्रस्य	VI. 14.
कातरा येऽप्यशक्ता	VI 7.	योऽयं संग्रस्तया	V. 11.
कामेनोज्ज्विनी	IV. 1.	रूपधिया समु०	V. 2.
कार्यं नैवायैः	I. 9	वाक्यमेतन् प्रियतरं	VI. 12.)
किं वक्ष्यतीति हृदयं	VI 4.	विस्वब्धं	I. 12.
किं नु सायमिदं	VI. 17.	शय्या नावमता	V. 4.
स्वगा चासोपेता.	I 16.	शय्यायामवमुत्त	V. 8.
गुणानां वा वि०	IV. 10.	शरच्छशाङ्गोरैण	IV. 8.
चिरप्रमुसः कामो	VI. 3.	श्रुतिसुखनिनदे	VI. 1.
तीर्थोदकानि	I. 6.	श्रोगिसमुद्बह०	VI. 2.
दुःखं त्यक्तुं	IV. 7.	श्लाघ्यामवन्तिनृपतेः	V. 1.
धीरस्याध्रमसं०	I. 3.	षोडशान्तःपुर०	VI. 9.
निष्कामन् संभ्र०	V. 7.	मंथन्धिराजयं	VI. 5.
नैवेदानीं तादृशा	I. 13.	सविधमो ह्ययं	I. 15.
पद्मावती नर०	I. 11.	मुत्तमर्थो भवेद्	I. 10.
पद्मावती बहू०	IV. 5.	स्मराम्यघनरपाधि०	V. 5.
परिहरतु भवान्	I. 5.	स्वप्नस्थाग्ते	V. 10.
पूर्वं स्वयाप्यभि०	I. 4.		

प्रतिज्ञायौगन्धरायणस्य कथावस्तु ।

अथ कदाचिन्मृगायाध्यसनी वत्सराजो धेनुवनास्रगवनं प्रयातः सन् प्रद्योतेन तत्रोपन्यस्तं वनगजप्रच्छादितशरीरं कपटहस्तिनं परमार्थगजं मत्वा वीणयैतं वशीकृतुं यावद्वारभूते तावत् गहमा कपटहस्यधिष्ठातृभिः प्रद्योतस्य शोभैः स परिवारं बहुग्रहान्निपातिताश्वस्तंकाळं मोहं गतः कर्कशाभिलंताभिः प्राकृत इव शरीरंयन्त्रणात् प्रीतिर्भूतः । ततो वत्सराजेन प्रथमं कुन्तप्रहार-जित्तमोहः सालंकायनो नाम प्रद्योतस्यामात्यः शरीरयन्त्रणादुन्मुष्येनं स्कन्ध-वयनमारोप्योजयिनीं नीत्वा प्रद्योताय समर्पितवान् । प्रद्योतश्च स्ववन्द्यां वामवदत्तां गान्धर्वीमक्तां ज्ञात्वा वत्सराजाद्गृहीतं धोपयती नाम वीणारत्नं नखैर् दत्त्वा तमन्तःपुरेऽवरोध । तदा चान्योऽप्यदर्शनेन समुपजाभिलाषां चासवदत्तावत्सराजौ प्रच्छन्नं गान्धर्वेण विधिना निवृत्तविनाही मुखमनुभवन्तौ स्थितौ । अथ यौगन्धरायणः स्वस्वामिनः परकृतच्छलनं चारमुग्धाच्छ्रुत्वा तत्र च बन्धनेऽपि स्वामिनमवन्निराजतनयाविवशीकृतहृदयं ज्ञात्वा विषण्णः स्वस्वामिनो धोपयत्याश्च वासवदत्तया सह प्रत्यनयनं प्रतिजज्ञे । ततः स उन्मत्तमदरां वेपं धृत्वा गूढाकारैः स्वपुरर्षे गान्तपुरां सर्वामुज्जयिनीं व्यापयाम्बभूव । अथ च काले सर्वांस्वपुरं पान युद्धाय सञ्जाह दत्तममया-नुरोधेन स्वामिनि वामवदत्ताद्वितीये परेणुं भद्रवतीमधिष्ठाञ्जयिन्या निष्क्रान्ते शत्रुभिर्युध्यमान एव गृहीतो यौगन्धरायणः । गुणानुरागिणा प्रद्योतेन तु पूर्वाभिप्रेतजामातुलाभप्रीतेन सकृद्य कौशार्थी प्रेषितः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

यौगन्धरायणः—उद्यनस्य मन्त्री । उन्मत्तकश्चायमेव ।

धर्मगजः—तद्वेप उद्यनस्य मन्त्री समभ्वान् ।

विदूषकः—उद्यनस्य नर्मसुहृद् वसन्तवः ।

यावगः—रुद्रो यौगन्धरायणस्य पुत्र्यः ।

हंसकः—उद्यनममीपयतीं कश्चिदुपाध्यायः ।

गात्रसेवकः—यौगन्धरायणस्य पुत्र्यो वामवदत्तागृहे प्रच्छन्नी हस्तिपकः ।

सालकः—यौगन्धरायणस्य पुरुषः ।

निर्मुण्डकः—यौगन्धरायणगृहे प्रतीहारः ।

महासेनः—अवन्तिराजो वामवदत्ताजनकः प्रद्योतो नाम ।

भरतरोहकः—महासेनमन्त्री ।

वादरायणः—महासेनस्य काञ्चुकीयः ।

भटः—वासवदत्ताया भृत्यः ।

साधारणौ—भरतरोहकस्य पुरुषौ ।

स्त्रियः—

देवी—अङ्गारवती नाम महासेनस्य महिषी ।

विजया—यौगन्धरायणगृहे प्रतीहारी ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
71.	i. 16	राजानां	राजानं
"	i. 16 ^b	ग्रहणेण	ग्रहणेण
87.	iii 1 ^{ab}	कण्ठिल०	कण्ठिल०
91.	iii 5 ¹⁴	•कञ्जभाए	कञ्जुभाए
96.	iv. 4	गात्रसेक	गात्रसेवक
97.	iv. 1 ²²	भद्वदीय	भद्वदीए

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

प्रतिज्ञायौगन्धरायणम्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—पातु वासवदत्तायो महासेनोऽतिवीर्यवान् ।

वत्सराजस्तु नाम्ना सशक्तियौगन्धरायणः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्तावन् ।

(प्रविश्य)

३ नदी—अय्य ! इअम्हि । [आर्ये ! इयमस्मि ।]

सूत्रधारः—आर्ये ! गीयतां तावन् किञ्चिद् वस्तुं । ततस्तव गीत-
प्रमादिते रङ्गे वयमपि प्रकरणमारभामहे । आर्ये ! किमिदं

६ चिन्तयते । ननु गीयते ।

नदी—अज्ज मए सिविणे आदिकुळस्स अस्सत्थं विअ दिट्ठं । ता
इच्छामि अय्येण कुसळविष्वाणणिमित्तं कञ्चि पुरुसं पेसिट्ठं^१ ।

९ [अद्य मया स्वप्ने ज्ञातिकुलस्यास्वास्थ्यमिव दृष्टम् । तदिच्छाम्यार्येण
कुशलविज्ञाननिमित्तं कश्चिन् पुरुषं प्रेषयितुम् ।]

सूत्रधारः—ब्राह्मम् ।

पुरुषं प्रेषयिष्यामि व्यक्तमात्महिते क्षमम् ।

(नेपथ्ये)

सालक ! सज्जस्त्वम् ।

सूत्रधारः—पुरुषं प्रेषयत्येष यथा यौगन्धरायणः ॥ २ ॥

(निजान्तौ ।)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति यौगन्धरायणः सालकेन सह ।)

यौगन्धरायणः—सालक ! सज्जस्त्वम् ।

सालकः—अय्य ! अहइ । [आर्य ! अयक्किम् ।]

६ यौगन्धरायणः—महान् खल्वध्वा गन्तव्यः ।

सालकः—महत्तरेण सिणेहेण अय्यं उवचिठ्ठामि । [महत्तरेण स्नेहेनार्यमुपतिष्ठे ।]

९ यौगन्धरायणः—हन्त यास्यति बलवान्, यस्य सौहार्दम् । कुतः,

स्त्रियेध्वासज्यं कर्म यद् दुष्करं स्याद्

यो वा विज्ञाता संकृतानां गुणानाम् ।

क्रीतं सामर्थ्यं यस्य तस्य क्रमेण

देवप्रामाण्याद् भ्रश्यते वर्धते वा ॥ ३ ॥

अथ वेणुवनान् त्रिषु गहनेषु नागवने श्वः प्रयाता स्वामी प्रागेव सम्भावायेतव्यः ।

३ सालकः—अय्य ! छेहो खु मं ओवज्जइ, जहिं आअत्तं कय्यसरीरं ।

[आर्यं लेखः खलु मामपवहति, यस्मिन् आर्यत्वं कार्यशरीरम् ।]

यौगन्धरायणः—विजये !

६ (प्रविश्य)

विजया—अय्य इअग्धि । [आर्य ! इयमस्मि !]

यौगन्धरायणः—विजये ! त्वर्यतां लेखः प्रतिसरां च ।

९ विजया—अय्य ! तह । (निक्कान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—अथ हृष्टपूर्वस्त्वयैष पन्थाः ।

सालक—गाहि, सुदपुरयो । [नदि, क्षुतपूर्वः ।]

१२ यौगन्धरायणः—एतदपि मेधाविलक्षणम् । भोः ! वनगजप्रच्छादित-

शरीरं नीलहस्तिनमुपन्यस्य प्रद्यातः स्वामिनं छलयितुकाम इति ।

प्रवृत्तिरुपगता नः । अपीदानीं स्वामिनो बुद्धयतिक्रमो न स्यात् ।
 ५ अहोतुखलु वत्सराजभीरुत्वं प्रद्योतस्य । व्यक्तीकृतमसामर्थ्यमक्षौ-
 हिण्याः । पुनः,

व्यक्तं बलं बहु च तस्य न चैरुकायं
 सद्गुहातवीरपुरुषं च न चानुरक्तम् ।
 व्याजं ततः समभिनन्दति युद्धकाले
 सर्वं हि सैन्यमनुरांगमृते कलत्रम् ॥ ४ ॥
 (प्रविश्य)

विजया—ऋहो सु अअं । पडिसरा सख्ववहूजणहत्थादो तुवारी-
 ३ अदित्ति भट्टिमादा आह । [लेखः खख्वयम् । प्रतिमरा सर्ववधू-
 जनहस्तात् स्वयंत इति भर्तृमाता आह ।]

यौगन्धरायण—विजये ! विज्ञाप्यतां तत्रभवत्यै—सर्ववधूजनहस्त-
 ६ प्रयुक्ता वा एका वा प्रतिसरा दीयतामिति ।
 विजया—अग्य ! तह । (निःक्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

(प्रविश्य)

१ निर्मुण्डक—सुहं अय्यस्स । [सुम्बमार्यस्य]

यौगन्धरायणः—कथं निर्मुण्डकः ।

निर्मुण्डकः—अय्य ! एसो भट्टिपादमृळादो ओवट्टिइओ हंसओ
 १२ आअदो । [आर्य ! एय, भर्तृपादमृळादौपस्थितिको हंसकः आगतः ।]

यौगन्धरायणः—कथं हंसक एकः प्राप्त इति । सालक ! विश्रम्य-
 तामिदानीं मुहूर्तम् । त्वरिततरं वा यास्यासि सविश्रमो वा ।

१५ सालकः—अय्य ! तह । (निःक्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—निर्मुण्डक ! प्रवेश्यतां हंसकः ।

निर्मुण्डकः—अय्य ! तह । (निःक्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

१ अनुरागहृते. २ त्वरितं.

१८ यौगन्धरायणः—स्वामिनाविरहितपूर्वो हंसक एकः प्राप्त इति सावि-
प्रभिव मे मनः । कुतः,

यथा नरस्याकुलवान्धवम्य गत्वान्यदेशं गृहमागतस्य ।

तथा हि मे सम्प्रति बुद्धिश्चाह्वा श्रोष्यामि किन्नु प्रियमप्रियं वा ॥५॥

(ततः प्रविशति हंसको निर्मुण्डकथ ।)

निर्मुण्डकः—एदु एदु अय्यो । [एस्वेत्वार्यः ।]

३ हंसकः—कहिं कहिं अय्यो । [कुत्र कुत्रार्यः ।]

निर्मुण्डकः—एसो अय्यो चिट्टुइ, उवसप्पदु णं । (निष्क्रान्तः ।)

पुप आर्यंस्तिष्ठति उपसर्पंत्वेनम् ।]

६ हंसकः—(उपसृत्य) सुहं अय्यस्स । [सुखनार्यस्य ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! न खलु गतः स्वामी नागवनम् ।

हंसकः—अय्य ! हिज्जो एव्व गदो भट्टा । [आर्य ! छ एव गतो

९ भर्ता ।]

यौगन्धरायणः—हन्त निष्फलमनुप्रेषणम् । हलिताः रमः । अधारिते^१

प्रत्यागा, अथवा अथैव प्राणा मोक्तव्याः ।

१२ हंसकः—धरदि खु दाव भट्टा । [धरते खलु तावद् भर्ता ।]

यौगन्धरायणः—धरते तावदिल्लनूर्जिता विपत्तिरभिहिता । गृहीतेन
स्वामिना भवितव्यं ननु ।

१५ हंसकः—सुदु अय्येण विञ्जादं । गहीदो भट्टा । [सुदु आर्येण
विज्ञातम् । गृहीतो भर्ता ।]

यौगन्धरायणः—कथं गृहीतः स्वामी । हन्त भोः ! महान् खलु भारः

१८ प्रद्योतस्य मार्गैर्निर्स्तार्णः । अद्यप्रभृति यत्सराजसचिवानां प्रति-
ष्ठितमसामर्ष्यमयदाश्च । इदानीमनुत्पन्नकार्यपण्डितो रुमण्वान् क
गतः । इदानीमभारोहणीयं क गतम् । कुतः,

स्निग्धं च सौहृदहृतं च कुलोद्भूतं च
 व्यायामयोग्यपुरुषं च गुणार्जितं च ।
 क्रीतं परैर्गहनदुर्गतया प्रनष्टं

युद्धे समस्तमतिभारतया विपन्नम् ॥ ६ ॥

३ हंसकः—जइ समगाजोहवळपरिवारो भवे भट्टा, ण एसो दोसो भवे । [यदि समप्रयोधबलपरिवारो भवेद् भर्ता, नैष दोषो भवेत् ।]

४ यौगन्धरायणः—कथमसमप्रयोधबलपरिवारो नाम स्थामी ।

हंसकः—मुणादु अय्यो । [शृणोस्वार्थः ।]

यौगन्धरायणः—अध्वश्रान्तो भवान् । आस्यताम् ।

६ हंसकः—अय्य ! तह । (उपविश्य) मुणादु अय्यो । सावसेसप-
 च्चूमाण रअणीए वाहणसुहाए वेळाए बालुआतिस्थेण णई णम्मदं
 तरिअ वेणुवणे कळत्तं आवासिअ छत्तमत्तपरिच्छदेण गजजूहविम-

९ हजोगेण वळेण मगमदअणीए वीहीए णाअवणं पआदो भट्टा ।

[आर्य ! तथा । शृणोस्वार्थः । सावशेषप्रत्युपायां रजन्यां वाहनसुखायां
 वेलायां बालुकातीर्थेन नदीं नर्मदां तीर्त्वा वेणुवने कलत्रमावास्य छत्र-

१२ मात्रपरिच्छदेन गजयूथविमर्दयोगेन बलेन मार्गमदन्या वीथ्या नागवनं
 प्रयातो भर्ता ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

१५ हंसकः—तदो इमुक्खेवमत्तोत्थिदे सुय्ये एत्तिअमत्ताणि विअ जो-
 अणाणि गन्धिअ कौममत्तेण विअ मदअंधीरपच्चदं अणासादिअ
 तडाअपहुक्खित्तं अद्धणिम्मिदसिळाकम्मं विअ विसमदंमणं दिट्ठं

१८ णो णाअजूहं । [तत इपुक्षेपमात्रोत्थिने मूर्धे एतावन्मात्राणीव योज-
 नानि गत्वा क्रोशमात्रेणेव मदगन्धीरपर्वतमनासाद्य तटाकपद्मोत्क्षिप्तमर्ध-
 निर्मितशिलाकमेव विपमदर्शनं दृष्टं नो नागयूथम् ।]

- २१ यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।
 हंसकः—तदो णिञ्ज्ञानन्तीसु सेणामु समुपपण्णसङ्कापिण्डेदे तस्मिं
 जूहे इमस्स अणत्थम्म उप्पादओ कोच्चि पदादी भट्टारं एव्व एव-
 २४ ट्टिदो । [नतो निध्यायनीपु सेणामु समुत्पन्नसङ्कापिण्डेने तस्मिन्
 यूथेऽस्यानर्थस्योत्पादकः कश्चित् पदातिः भर्तारमेवोपस्थितः ।]
 यौगन्धरायणः—तिष्ठ । इतः क्रोशमात्रे मल्लिकासालप्रच्छादितशरीरां
 २७ नखदन्तवर्जमेकनीलो हस्ती मया दृश्यत इत्युक्तवान् ननु ।
 हंसकः—कहं परिण्णादं खु एदं अव्यंण । जागत्ति खु समुपपणो
 अअं दोसो । [कथं परिज्ञानं स्वस्वेतदायेण । जाग्रति खलु समुप-
 ३० शोऽयं दोषः ।]
 यौगन्धरायणः—हंसक ! जाग्रतोऽपि बलधत्तरः कृतान्तः । ततस्ततः ।
 हंसकः—नदो सुवण्णमदपदाणेण तं णिसंभं पडिपूजिअ भट्टिणा
 ३३ उत्तं—अत्थि एसो चकवट्ठी हत्थी णीञ्जकुवज्जअतणू णाम हत्थिसि-
 क्खाए पठिदो । ता अप्पमत्ता होह तुम्हे इमस्सि जूहे । गअं तं
 अहं वीणादुदीओ आणेमि त्ति । [नतः सुवर्णसत्प्रदानेन तं नृशर्भं
 ३६ प्रतिपूज्य भयंक्तम्—अस्येष चक्रधर्ती इस्ता नीलबुवलयननुनाम इति
 शिष्यायां पठितः । नद् अप्रमत्ता भवत यूयमस्मिन् यूथे । गजं तमहं
 वीणाद्वितीय आनयामीति ।]
 ३९ यौगन्धरायणः—अथ कथमुपेक्षितस्तदानीं स्वामी रुमण्वता ।
 हंसकः—णहि णहि । पसादिअ भट्टा अमरुचेण विण्णाविदो—णहु
 दे ण्छावणादीणं वि दिसागआणं ग्हेणं ण सम्भावणाअं । अविदु
 ४२ दुरारक्खदाए आसण्णदोसाणि विसअन्तराणि । तर्हि णिञ्जओ
 गिरभिजणो पच्चन्नवासी जणो । ता पदादिमत्ताहिट्टिदं इमं जूहं
 करिअ सत्थ एव्व गच्छामो, ण ण्काइणा सामिणा गन्तव्वं त्ति ।

- ४५ [नहि नहि । प्रसाद्य भर्ताभात्येन विज्ञापितः—नग्यलु ते पुरावणादी-
नामपि दिग्गजानां प्रहर्णं न सम्भावनीयम् । अपितु दुरारक्षतयासन्न-
दौषाणि विषयान्तराणि । तत्र निर्लज्जो निरभिजनः प्रत्यन्तवापी जनः ।
- ४८ तत् पदानिमात्राधिष्ठितमिदं घृथे कृत्वा सर्वं एव गच्छामः, नैकाकिना
स्वामिना गन्तव्यमिति ।]
- यौगन्धरायणः—अपि महाजनसमक्षमेवमुक्तः स्वामी रुमण्वता ।
- ५१ त्वमप्यवक्तव्यां स्वामिभक्तिमिच्छामि । ततस्ततः ।
हंसकः—तदो अत्तजीवेदुणिहिदुण सवहेण निवारिअ अमच्चं
णीळवळाहआदो हस्तिणो ओदरिअ मुन्दरपाळं णाम अस्सं
- ५४ आलुहिअ अणद्धागए सुख्ये विंसदिमत्तोहि पदादिदि सह
पआदो भट्टा । [तत आत्मजीवितनिर्दिष्टेन शपथेन निवार्यामात्यं
नीलबलाहकाद् इत्तिनोऽवतीर्य मुन्दरपाळं नामाश्रमाच्छानर्षागते सूर्ये
- ५७ विंशतिमात्रैः पदानिभिः सह प्रयातो भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—विजयाय । हा धिक्, स्नेहान् पूर्ववृत्तान्तो नात्ये-
क्षितः । ततस्ततः ।
- ६० हंसकः—तदो दिउअं विअ अद्धानं गच्छिअ साळलुक्खच्छाआए
सवण्णणट्टणीळदाए परुभासिदेहि असरारविणिक्खित्तेहि विअ
दन्तजुअळेहि सुद्धो धणुसदगत्तेण विअ दिट्ठो सो दिव्वचारणप-
- ६३ डिच्छन्दो । [ततो द्विगुणमिवाप्यनं गत्वा सालवृक्षच्छायायां
मावर्ष्यनष्टनीलतया प्रोद्भासिताभ्यामशरीरविनिक्षिप्ताभ्यामिव दन्तयु-
गलाभ्यां सूक्ष्मो धनुःशतमात्रेणैव दृष्टः स दिव्यवारणप्रतिच्छन्दः ।]
- ६६ यौगन्धरायणः—हंसक ! अस्मत्परिताप इत्युच्यताम् । ततस्ततः ।
हंसकः—तदो भट्टिणा ओदरिअ अरसादो आअमिअ देवदाणं
पणामं करिअ गहीदा वीणा । तदो पिट्टवो एककिदणिअओ विअ
- ६९ सहन्तो कण्ठीरवो समुष्पणो । [ततो भर्त्रोऽतीर्यांश्चादागम्य देवतानां

प्रणामं कृत्वा गृहीता वीणा । ततः पृष्टत एककृतनिश्चय इव महान्
कण्ठीरवः समुत्पन्नः ।]

७२ यौगन्धरायणः—कण्ठीरव इति । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कण्ठीरवपरिष्वाणणिमित्तं परिवृत्ता अ वअं ।
महामत्तोत्तराडहीआहिट्टिदो पच्चुग्गदो सो किदअहत्थी । [ततः

७५ कण्ठीरवपरिज्ञाननिमित्तं परिवृत्ताश्च घयम् । महामाप्रोत्तरायुधीयाधिष्ठितः
प्रत्युद्गतः स कृतकहस्ती ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

७८ हंसकः—तदो णामगोत्तग्गहणेण समस्सासिअ कुल्लवुत्तज्जणं सव्वहा
पज्जोदप्पओओ एम्मो, अणुगच्छद्द मं, अहं दाणिं परस्स उवण्णासं
विसमारम्भं परक्कमेण समीकरोमि सि भणिअ भट्टा पविट्ठो एव्व सं

८१ परवळं । [ततो नामगोत्रग्रहणेन समाश्रास्य कुलपुत्रजनं सर्वथा प्रद्योत-
प्रयोग एवः, अनुगच्छत माम्, अहमिदानीं विपमारम्भे परस्योपन्यासं
पराक्रमेण समीकरोमीति भणित्वा भर्ता प्रविष्ट एव तन् परबलम् ।]

८४ यौगन्धरायणः—प्रविष्ट इति । अथवा ननु स्थाने,

शीलितो वञ्चनां प्राप्य मानी सत्त्वमुपाश्रितः ।

शूरश्रैकायनस्यश्च किमन्यन् प्रतिपद्यते ॥ ७ ॥

ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कीन्नाअमाणो विअ अत्तच्छन्दाणुवत्तिणा सुन्दर-

१ पाड्ढेण अस्सेण अन्नाभिप्पाआदो वि अदिअं पहरन्तो अदिवहु-

कदाए परवळस्स अदिप्पउज्जमाणवाआमो विसण्णणट्टसव्वपरि-

जणो मए एकाइणा, णहि णहि, भट्टिणा एव्व रक्खिअमाणो

६ अणुवट्ठदिवसजुद्धपरिस्सन्तो थहुप्पहारणिपडिअतुरओ तम्माअ-

मागमुप्यदारुणाए वेळाए मोहं गदो भट्टा । [ततः श्रीशक्तिवाम-

च्छन्दाबुधर्विना सुन्दरपाड्ढेनाधेनाम्माभिप्रायादप्यधिकं प्रहरन् भति-

- १ बहुकतया पायलस्यातिप्रयुज्यमानन्यायामो विपण्णमष्टसर्वपरिजनो
मयैकाकिना, नहि नहि, भयैव रक्षमाणोऽनुबद्धदिवसयुद्धपरिश्रान्तो
यद्ग्रहार्णवितिततुसगास्ताम्यस्सूर्बदास्पायां बेलयां मोहं गतो भर्ता ।]
- १२ यौगन्धरायणः—कथं मोहमुपगतः स्वामी । ततस्ततः ।
हंसकः—तदो जहासत्ति सण्णिहिद्गहणुपाडिदाहि अविण्णाअमाण-
जादीहि कणसाहि ळदाहि पाकिदो विअ सरिरअन्तणादो पहारे-
- १५ मिदो भट्टा । [ततो यथाशक्ति सधिहितगहनोत्पाटिनाभिरविज्ञायमान-
जातिभिः कर्कशाभिलताभिः प्राकृत इव शरीरयन्त्रणात् प्रधर्षितो भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—कथं प्रधर्षितः स्वामी ।

पीनांसस्य विष्टुष्टपर्वमद्वतो नागेन्द्रहस्ताकृते-

ध्यापास्फालिकरस्य दूरभरणाद् द्यागाधिकारोपिणः ।

विप्राभ्यर्चयितुः श्रमेणु मुहृदां मस्कर्तुरालिङ्गनै-

न्यस्तं तस्य भुजद्वयस्य वलयस्थानान्तरे बन्धनम् ॥ ८ ॥

अथ कस्यां घेलायां प्रत्यागतप्राणः स्वामी ।

हंसकः—अप्य ! अदमिदावलेषु पावेसु । [आर्य ! भवसितावले-

३ वेसु पावेसु ।]

यौगन्धरायणः—दिष्ट्वा शरीरं धर्षितं, न तेजः । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो पचाअदप्पाणं दाणि भट्टारं पेक्खिअ अणेण मम भादा

६ हदो अणेण मम पिदा अणेण मम सुदो मम वअस्सो त्ति अङ्गहा

भट्टिणो परक्कमं घण्णअन्ता सच्चदो अभिह्दुा दे पाया । [ततः

प्रत्यागतप्राणमिदानीं भर्तारं प्रेषयामेन मम ध्याता इतोऽनेन मम रितानेन

१ मम सुतो मम वयस्व इति अन्यथा भर्तुः पराक्रमं वर्णयन्तः सर्वतोऽभिदु-

हासने पायाः ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

- १२ हंसकः—अण्णं च दाणि अचोरिअं । अञ्जोञ्जाणुणं तहि एको
 यवसिदो अकय्यं क्तुं । सो इक्खिणाहिमुहं परिवात्तिअ भट्टारं
 समरवाआमसहोहिदाणि पिण्वआरं सद्धिविअ केसाणि पीडिअ
 १५ करेण करवाळं पहारवेगं उप्पादइदुकामो आधावन्तो—[अन्यच्च-
 १६ दानीमाश्चर्यम् । अन्योन्यानुनयेन तत्रैको व्यतिमितोऽकार्यं कर्तुम् । स
 १७ दक्षिणाभिमुखं परिवर्ष्य भर्तारं समरव्यायामर्मक्षोभितान् निरूपचारं
 १८ संक्षिप्य केशान् पीडयित्वा करेण करवाळं प्रहारवेगमुत्सादयितुकाम
 आधावन्—]

यौगन्धरायणः—हंसक ! वृत्तान्तं तावदाधारय, यावद्दहमुच्छ्रंसामि ।

- २१ हंसकः—तदो लुद्धिअपडळपिच्छिळाए भूमिए सो गिसंसओ सण्ण
 वेण्ण ओधट्टिअचळणो पडिहदारम्भो हदो पडिदो । [तत्रो रश्मि-
 पटलपिच्छिळायां भूमौ स नृशंसः स्वेन वेगेनावघट्टितचरणः प्रतिहतारम्भो
 २४ हतः पतितः]

यौगन्धरायणः—पतितः पाप एयः । भोः!

परचक्रैरनाक्रान्ता धर्मसङ्करवर्जिता ।

भूमिर्भर्तारमापन्नं रक्षिता परिरक्षति ॥ ९ ॥

- हंसक—तदो भट्टिणा पुडमं कुन्तप्पहारजनिदमोहो नाळड्ढाअणो णाम
 पज्जोदस्स अमन्चो 'माखु माखु साहसं'त्ति भणिअ तं देसं उवट्टिदो ।
 ३ [तत्रो भर्ता प्रथमं कुन्तप्रहारजनितमोहः शालङ्कायनो नाम प्रद्योत-
 स्यामारयो 'माखलु माखलु साहसमि'ति भणित्वा तं देशमुपस्थितः।]
 यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

- ३ हंसकः—तदो तक्काळदुञ्जहं पणामं करिअ सरारअन्तगादो तेण
 मोइदो भट्टा । [तनस्तत्कालहर्षमं प्रणामं कृत्वा शरीरवन्प्रणामं तेन
 मोक्षितो भर्ता ।]

- ९ र्थागन्धरायणः—विमुक्तः स्वामी । साधु भोः शालङ्कायन ! माधु ।
अवस्था खलु नाम शत्रुमपि मुह्यत्ये कल्पयति । हंसक ! व्यसनान्
किञ्चिदुच्छसितमिव मे मनः । अथ किं प्रतिपन्नं तेन साधुना ।
- १२ हंसकः—तत्रो तेज अर्येण अणेअं सोपचारं सन्तिवअणं भणिअ
गाढवहुप्पहारदाण असमत्थो वाहणामणत्ति ख्वन्धमअणं आरोविअ
उज्जइमि एव्य णीदो भट्टा । [ततस्तेनायेणानेकं सोपचारं शान्तिवचनं
१५ भणित्था गाढवहुप्रहारतयात्मनयो वाहनासन इति स्कन्धरायणमारोप्यो-
ज्जयिनीमेव नीती भर्ता ।]

र्थागन्धरायणः—नीतः स्वामी । एष सोऽन्तर्यः,

एतन् तन्न्यद्गमभ्माकमेप सोऽतिमनोरथः ।

प्रद्योतस्य मनस्वित्वान् स्वामी दुःखेषु वर्तते ॥ १८ ॥

अथ,

कथमगणितपूर्वं द्रक्ष्यते तं नरेन्द्रः

कथमपुरुषवास्यं श्रोष्यते सिद्धवाक्यः ।

कथमविषयवन्धं धारयिष्यत्यमपै

प्रणिपतति निरुद्धः सत्कृतो धर्षितो वा ॥ १९ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अद्य ! एमा पडिसरा । [आर्य ! एषा प्रतिमरा ।]

३ र्थागन्धरायणः—

एतानि तान्यापतितानि काले भाग्यअवाप्तिफलमुत्तमानि ।

तुरद्गमस्यैव रणे निवृत्ते नीराजनाकौतुकमद्गलानि ॥ १२ ॥

प्रतीहारी—अद्य ! इमा पडिमरा । [आर्य ! इयं प्रतिमरा ।]

र्थागन्धरायणः—विजये ! स्थाप्यताम् ।

३ प्रतीहारी—किं त्ति भट्टिमादरं गिवेदेमि । [छिमिति भर्तृमातरं निवे-
दयामि ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! एवमेतन् ।

६ प्रतीहारी—किं एदं । [किमेतत् ।]

: यौगन्धरायणः—इदम् ।

प्रतीहारी—भगादु भगादु अद्यो भगादु । [भणतु भगत्वार्यो भणतु ।]

७ यौगन्धरायणः—अथवा नैतच्छयं परिहर्तुम् । निवेदयिष्याम्यग्रभवत्यै ।
विजये ! रिधरीक्रियतामात्मा । (कर्णे) एयमिव ।

प्रतीहारी—हं ।

१२ यौगन्धरायणः—विजया खल्वसि ।

प्रतीहारी—एसा गच्छामि मन्दभाआ । [एषा गच्छामि मन्दभागा ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! न खलु त्वयात्रभवत्यै गृहीतः स्वामीति

१५ सहसा निवेदयितव्यम् । स्नेहदुर्बलं मातृहृदयं रक्ष्यम् ।

प्रतीहारी—कहं दाणि णिवेदेमि । [कथमिदानीं निवेदयामि ।]

यौगन्धरायणः—शृणु ।

पूर्वं तावद् युद्धसम्बद्धदोषाः प्रस्तोतव्या भावनाः संशयानाम् ।

सन्दिग्धेऽर्थे चिन्त्यमाने विनाशे रुढे शोके कार्यतत्त्वं निवेद्यम् ॥ १३ ॥

प्रतीहारी—घत्तिस्सं । (निभ्रन्ता ।) [प्रहीप्यामि ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! त्वमिदानीं स्वामिना किं न गतः ।

३ हंसकः—अय्य ! यवसिदो खु अहं अत्ताणं अणुग्गहिदुं साळङ्काअ-

णेण णिउत्तो—गच्छ, इमं वुत्तन्तं कोसम्धीए णिवेदेहि त्ति । [आर्य !

व्यवसितः खल्वहमात्मानमनुग्रहीतुं सालङ्कायनेन नियुक्तः—गच्छेमं

६ वृत्तान्तं कौशाम्यां निवेदयेति ।]

यौगन्धरायणः—किन्नुखल्विदानीं निरागमनुसारं कर्तुकामः, उताहो

क्षिप्रपुरुषसन्निकर्षं परिहरति ।

९ हंसकः—अहहं । [अथकिम्]

यौगन्धरायणः—स स्वैकं विस्मयादात्मानमाविष्करोति, उत सर्वारम्भ-
सिद्धौ रमणीयं भवति । अथ गामन्तरेण स्वामी न किञ्चिद्वाह ।

१२ हंसकः—अप्य ! अस्मि, पदक्षिणीकरवन्तो भद्रारं अन्तञ्जत्रवि-
गाढात् दिष्टीम् बहुक सन्देष्टुकामेण विअ म्हि भक्षिणा उचो—गच्छ
जोअन्ध—(इत्यधोक्ते तिष्ठति ।) [आर्य ! अस्ति, प्रदक्षिणीकुर्वन्

१५ भर्तारमन्तर्वलावगाढया शृणुया बहुकं सन्देष्टुकामेनेवास्मि भद्रोक्तः—
गच्छ यौगन्ध—]

यौगन्धरायणः—स्वैरमभिधीयतां, स्वामिवाङ्मयेतन् ।

१८ हंसकः—जोअन्धराअणं पेवखेहि त्ति । [यौगन्धरायणं प्रेक्षस्वेति ।]

यौगन्धरायणः—मा तावन् । सर्वसचिवमण्डलमतिक्रम्यैको यौगन्ध-
रायणो द्रष्टव्य इत्याह ।

२१ हंसकः—अहई । [अपक्तिम्]

यौगन्धरायणः—तेन हि अतर्हप्रतिक्रियमनिर्विश्रभर्तृपिण्डमनुपकृतरा-
जसत्कारं यदि खलु मां द्रष्टव्यं मन्यते स्वामी ।

२४ हंसकः—वाहं । [वाङ्म ।]

यौगन्धरायणः—पुरुषान्तरितं मां द्रक्ष्यति स्वामी,

रिपुनृपनगरे वा बन्धने वा बने वा

समुपगतविनाशः प्रेय वा तुल्यनिष्ठम् ।

जितमिति कृतबुद्धिं वञ्चयित्वा नृपं तं

पुनरधिगतराज्यः पार्श्वतः श्लाघनीयम् ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा भद्र ! [हा हा भर्तः !]

३ यौगन्धरायणः—

एष शोकप्रतीकारो यथाशक्ति निवेद्यते ।

एतत् स्त्रीभिरसामर्थ्यं मन्त्रिणामनुवर्ष्यते ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अय्य ! भट्टिभादा । [आर्य ! भर्तृमाता ।]

३ यौगन्धरायणः—किं किम् ।

प्रतीहारी—आह ।

यौगन्धरायण.—किमिति ।

६ प्रतीहारी—एवंविहस्स सुहृज्जणेण परिगृहीदस्स वत्सराजस्स अञ्जं
वुत्तन्तो । किं सक्कं कत्तुं अन्तरेण विहाणं । ता सम्माणिअ सुहृज्जणं
समत्थिअदु । जो खु दाणि सङ्कटेसु वा ण विसीददि, विसमगरो

९ वा ण पय्यवचिट्ठदि, वञ्चिदो वा ण णिव्वेदं गच्छदि, पडिघादेसु
वा पाणा ण ममुज्झदि, सो खु बुद्धिमन्तो पुच्छिज्जइ पढमं एव्व मे
वच्छस्स वअस्सो पच्चा अमच्चो आणेदु मे पुत्तञ्जं पुत्तओ त्ति ।

१२ [एवंविधस्य सुहृज्जनेन परिगृहीतस्य वत्सराजस्यैव वृत्तान्तः । किं शक्यं)

कर्तुमन्तरेण विधानम् । तत् सम्मान्य सुहृज्जनं समर्थ्यताम् । यः खल्वि-
दानीं सङ्घेषु वा न विधीदति, विप्रमग्नो वा न पर्यवतिष्ठते, वञ्चितो

१५ वा न निवेदं गच्छति, प्रतिघातेषु वा प्राणान् न ममुज्झति, स खलु
बुद्धिमान् वृच्छते प्रथममेव मे वत्सस्य वयस्यः पश्चादमात्य आनयतु मे
पुत्रकं पुत्रक इति ।]

१८ यौगन्धरायणः—अहोतुल्लन्ध्रभवत्या राजवंशाभितं धीरवाक्यमभि-
हितम् । अन्नभवत्याः सम्भावनां पूजयामि । विजये ! आपस्तावन् ।
प्रतीहारी—अय्य ! तह । (निरुम्य प्रविश्य) इमा आवो । [आर्य !

१९ तथा । इमा भावः ।]

यौगन्धरायणः—आनय । (आर्चय्य) विजये ! किंमाह तत्रमेवती ।

प्रतीहारी—आणेदु मे पुत्तञ्जं पुत्तओ त्ति । [आनयतु मे पुत्रकं पुत्रक

२४ इति ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! किमाह स्वामी ।

हंसकः—जोअन्धराअणं पेक्खेहि त्ति । [यौगन्धरायणं प्रेक्षस्वेति ।]

७ यौगन्धरायणः—विजये !

यदि शत्रुबलप्रस्तो राहुणा चन्द्रमा इव ।

मोचयामि न राजानां नारिम यौगन्धरायणः ॥ १६ ॥

प्रतीहारी—अय्य ! तह । (निद्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

(प्रविश्य)

३ निर्मुण्डकः—अय्य ! अच्छरिअं णिव्वुत्तं । भट्टिणो सन्तिणिमित्तं उव्विट्ठिअमोअणं वम्हणजणं पेक्खिअ केण वि किळ उम्मत्तवेसधारिणा वम्हणेण उच्चं हसिअ उत्तं—सेरं सेरं अण्हन्तु भवन्तो,

६ अब्भुदअं खु इमस्स राअठळस्स भविस्सदि त्ति । तदो वअणसमआळं एअ्य अदंसणं गदो । [आर्य ! आश्चर्यं निर्वृत्तम् । भर्तुः शान्तिनिमित्तमुपस्थितभोजनं ब्राह्मणजनं प्रेक्ष्य केनापि किलोन्मत्तवेसधा-

९ रिणा ब्राह्मणेनोच्चं हस्तिबोक्कं—स्वैरं स्वैरमभन्तु भवन्तः, अब्भुदयः खल्वस्य राजकुलस्य भविष्यतीति । ततो वचनसमकालमेवादर्शनं गतः ।]

यौगन्धरायणः—अपि सत्यम् ।

(ततः प्रविशति ब्राह्मणः ।)

१२ ब्राह्मणः—इमेऽत्रभवता परिगृहीता आत्मप्रयोजनोत्सृष्टाः परिच्छद्-विशेषाः । एभिः प्रच्छादितशरीरो भगवान् द्वैपायनः प्राप्तः ।

१५ यौगन्धरायणः—एवं, द्वैपायनः प्राप्तः ।

ब्राह्मणः—वाढम् ।

यौगन्धरायणः—तेन हि पश्यामस्तावन् ।

१८ ब्राह्मणः—पश्यतु भवान् ।

१ यदि शत्रुबलप्रस्तं राहुणा चन्द्रमिव । which should be यदि शत्रु-बलप्रस्तं तं चन्द्रमिव राहुणा ॥ २ उव्वट्ठिअ.

यौगन्धरायणः—कथमन्यद् रूपमिव मे संवृत्तम् । हन्त भोः !
गतोऽस्मि स्वामिसन्निकर्षमेव । इदानीं ममोपदेशार्थमियोत्सृष्टाः ।

उन्मत्तसदृशो धेवो धारितस्तेन साधुना ।

भोचक्षिष्यति राजानं मां च प्रच्छादयिष्यति ॥ १७ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अय्यं ! भट्टिमादा आह—इच्छामि मे पुत्रं पेरिखदुं
३ च्छि । [आर्य ! भर्तृमाताह—इच्छामि मे पुत्रकं प्रेक्षितुमिति ।]

यौगन्धरायणः—अयमयमागच्छामि । आर्य ! शान्तिगृहे मां
प्रतीक्षस्व ।

६ ब्राह्मणः—घादम् । (निक्रान्तः ।)

यौगन्धरायणः—हंसक ! विश्रम्यतामिदानीम् ।

हंसकः—अय्य ! तह । (निक्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

९ यौगन्धरायणः—विजये ! गच्छामि प्रतः ।

प्रतीहारी—अय्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—भोः !

काष्ठादभिर्जायते मध्यमानाद्

भूमिगतोयं खन्यमाना ददाति ।

सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां

मार्गारब्धाः सर्वयन्ताः फलन्ति ॥ १८ ॥

(निक्रान्ताः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

। (ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

- ३ कान्चुकीयः—आभीरक ! आभीरक ! गच्छ महासेनवचनान्
प्रतीहाररक्षकं ब्रूहि—एष काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरद्य
दौत्येन प्राप्तः । अस्य सामान्यदूतसत्कारं वृष्टतः कृत्वा मुखमिव
६ निवेशयताम् । यथा चातिथिसत्कारं जानीयान् तथा प्रयतितव्यम्
इति । भोः ! एवं नामाहन्यहनि गोत्रानुकूलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्या-
प्रदानं प्रति दूतसम्प्रेषणा वर्तते । न खलु महासेनः कञ्चिदपि
९ प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते । किन्तुखल्विदम् । अथवा दैवमत्र
कन्याप्रदानेऽधिष्ठितम् । कुतः,

व्यक्तं न तावन् समुपति तन्म्य दूतो धधूत्वे विहिता हि यस्य ।
ततो नरेन्द्रेषु गुणान् नरेन्द्रो न वेत्ति जानन्नपि तत्प्रतीप्तः ॥ १ ॥
अये संलीयमानान्तःपुरचरः सनार्थीभवत्वयं देशः । अये अयं
महासेनः, य एषः,

दूर्वाह्युरस्तिमितनीलमणिप्ररोहिः

पीताङ्गदैः परिगतैः परिणीवित्तांसः ।

अम्माद् घनान् कनकदालवनैकवेशा-

न्निर्घावितैः शरवगादिव कार्तिकेयः ॥ २ ॥

(निरान्तः ।)

विष्कम्भकः ।

- ३ (ततः प्रविशति राजा सपरिवारः ।)

राजा—

मम ह्यह्युरभिन्नं मार्गरेणुं नरेन्द्रा

मबुदतदविलस्रे भूरयभूता वहन्ति ।

१ अन्वयः सामान्यदूतः । २ परिणीवित्तांसः । ३ निर्घावितः ।

न च मम परितोषो यत्र मां वत्सराजः

प्रगमति गुणशाली कुञ्जरक्षानक्षतः ॥ ३ ॥

वादरायण !

(प्रविश्य) काञ्चुकीयः—जयतु महासेनः ।

३ राजा—निवेशितो जैवन्तिः ।

काञ्चुकीयः—निवेशितोऽनुरूपतश्च सत्कृतः ।

राजा—न्याय्यं कृतं राजवंश्यगुणाभिलाषिणा । समोगतानां युक्तः

६ पूजया प्रतिग्रहः । अथ सर्वोऽपि कन्याप्रदानं प्रति पृष्टधेनुं परच्छन्देन तिष्ठति । (काञ्चुकीयमन्त्रोक्त्य) वादरायण ! वक्तुकाममिदं त्वां लक्ष्ये ।

९ काञ्चुकीयः—न खलु किञ्चिन् । कन्याप्रदानं प्रति समुत्पन्नोऽभिमर्शः ।

राजा—अलमलं परिहृत्य । सर्वसाधारणो ह्येव विधिः । अभिधीयताम् ।

काञ्चुकीयः—महासेन ! एषा मे विवक्षा—एवं नामाहन्यदनि गोत्रानु-

१२ कूलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्याप्रदानं प्रति द्रुतसम्प्रेषणा वर्तते । न च महासेनः कञ्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते । किन्तु स्वस्त्विदमिति ।

१५ राजा—वादरायण ! एवमेतन् । अतिलोभाद् वरगुणानामतिस्नेहाच्च वासवदत्तायां न शक्नोमि निश्चयं गन्तुम् ।

✓ कुलं तावच्छ्लाघ्यं प्रथममभिज्ञाद्ध्ये हि मनसा

ततः सानुक्रोशं मृदुरपि गुणो ह्येव बलवान् ।

ततो रूपे कान्तिं न खलु गुणतः स्त्रीजनभयान्

ततो वीर्योद्धमं न हि न परिपात्या युवतयः ॥ ४ ॥

काञ्चुकीयः—महासेनं वर्जयित्वा न हीदानीमेते गुणाः कचिदेकस्था दृश्यन्ते ।

२ राजा-अतः खलु चिन्त्यते ।

कन्याया वरसम्पत्तिः पितुः (प्रायः) प्रयत्नतः । ✓

भाग्येषु शेषमायत्तं दृष्टपूर्वं न चान्यथा ॥ ५ ॥

दुहितुः प्रदानकाले दुःखशीला हि मातरः । तस्माद् देवी तावदा-
ह्यताम् ।

३ काम्बुक्षीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्कान्तः ।)

राजा-भोः ! काशिराजदूतसम्प्रेषणेन वत्सराजप्रहणार्थं गतं
शालङ्कायनं प्रति गता मे बुद्धिः । किन्तुस्वस्वद्यापि वृत्तान्तं न

६ प्रेषयति स ब्राह्मणः ।

कामं या तस्य सा लीला तत्रैवानुगतं मनः ।

ये त्वस्य सचिवाः सर्वे यत्नमास्थाय ते भ्रियताः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति देवी सपरिवारा ।)

देवी-जेदु महासेणो । [जयतु महासेनः ।]

३ राजा-आम्यताम् ।

देवी-जे महासेणो आणवेदि । (उपविशति ।) [यन्महामेन
भाषापयति ।]

६ राजा-वामयदत्ता क ।

देवी-उत्तराण वेदाङ्गिआण मआमे वीणं सिम्भिरदु गारदीअं
गआ आर्मा । [उत्तराया धैताङ्गियाः सकादो वीणां सिम्भितुं ।]

९ नारदीयां गतामीन् ।]

राजा-कथमुत्पन्नोऽग्या गान्धर्वेऽभिलापः ।

देवी-केण वि किञ्च उग्घादेण कद्धणमाले वीणाजोगं करअन्ति

१२ पेम्भिरअ मिम्भिरदुकामा आर्मा । [केनारि किल्लेद्वानेन काय-
नमाणा वीणावोग्यां कुवंतीं मेश्व निक्षिणुक्काम्परीन् ।]

राजा-सदृशं धान्यस्य ।

१५ देवी-महासेनं वि किं वि विष्णवित्तुफामा म्हि । [महासेनमपि
किमपि विष्णवित्तुफामासिम् ।]

राजा-किमिति ।

१८ देवी-आजय्यं इच्छामि चि । [आचार्यमिच्छामीति ।]

राजा-उपस्थितविवाहकालायाः किमिदानीमाचार्येण । पतिरेवैनां
शिक्षयिष्यति ।

२१ देवी-हं एसो दाणि मे दारिआण काळो । [हम् एषं इदानीं मे
दारिकायाः कालः ।]

राजा-भोः ! नित्यं प्रदीयतामित्यस्मानुपरुध्य किमिदानीं सन्तप्यसे ।

२४ देवी-अभिषेदं मे पदानं । विओओ मं सन्तावेदि । अह कस्स
उण दिष्णा । [अभिषेकं मे प्रदानम् । वियोगो मां सन्तापयति । अथ
कस्मै पुनर्दत्ता ।]

२७ राजा-न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी-इदानीं पि ण दाव । [इदानीमपि न तावत् ।]

राजा-

अदत्तेत्यागता लज्जा दत्तेति व्यथितं मनः ।

धर्मक्षेहान्तरे न्यस्ता दुःखिताः खलु मातरः ॥ ७ ॥

सर्वथा श्वशुरपरिचरणसमर्थे वयासि वर्तते वासवदत्ता । एष चापरः
काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरस्य दौत्येन प्राप्तो विलोभवति मां
३ चारित्र्येण । (आत्मगतम्) न किञ्चिदाह । अश्रुपूर्वा व्याकुला कथं
निश्चयं गमिष्यति । भवतु, निषेदयाम्यस्य । (प्रकाशम्) श्रूयन्तेऽस्म-
त्सम्वन्धप्रयोजनायागता राजानः ।

६ देवी-किं दाणि वित्थरेण [जहिं इह अ ण सन्तप्पामो, तहिं दीअहु ।
[किमिदानीं विस्तरेण । यत्र दत्त्वा न सन्तप्यामहे, तत्र दीयताम् ।]

राजा-अहो महान् खलु लीलाभिहितो दुःखविस्तर इदानीं पश्चाद्-

पालम्भनं श्रोतुम् । तस्माद् देवी तावन्निश्चयं गच्छतु । श्रूयताम्,
अस्मत्सम्बद्धो मागधः काशिराजो वाङ्मः सौराष्ट्रो मैथिलः शूरसेनः ।
पते नानार्थैर्लोभयन्ते गुणैर्मां कस्ते वीतेर्षा पात्रतां याति राजा ॥८॥

(प्रविश्य)

- काञ्चुकीयः—वत्सराजः ।
 ३ राजा—किं वत्सराजः ।
 काञ्चुकीयः—प्रसीदतु प्रसीदतु महासेनः । प्रियवचनं निवेदनत्वरया
 क्रमविशेषो नावेक्षितः ।
 ६ राजा—प्रियवचनमिति ।
 देवी—(उत्थाय) जेदु महासेनो । [जयतु महामेनः ।]
 राजा—(सहर्षम्) प्रियवचनपरिहार्या हि देवी । आस्यताम् ।
 ९ देवी—जं महासेनो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् महासेन
 आज्ञापयति ।]
 राजा—उत्तिष्ठोत्तिष्ठ, स्वैरमभिधीयताम् ।
 १२ काञ्चुकीयः—(उत्थाय) तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो
 वत्सराजः ।
 राजा—(सहर्षम्) किमाह भवान् ।
 १५ काञ्चुकीयः—तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो वत्सराजः ।
 राजा—उदयनः ।
 काञ्चुकीयः—अथ किम् ।
 १८ राजा—शतानीकस्य पुत्रः ।
 काञ्चुकीयः—दृढम् ।
 राजा—सहस्रानीकस्य नत्ता ।
 २१ काञ्चुकीयः—स एव ।
 राजा—कौशाम्बीनः ।

काम्बुकीयः—सुव्यक्तम् ।

२४ राजा—गान्धर्ववित्तकः ।

काम्बुकीयः—एवं द्रवन्ति ।

राजा—वत्सराजो ननु ।

२७ काम्बुकीयः—अथ किं, वत्सराजः ।

राजा—अथ किमुपरतो यौगन्धरायणः ।

काम्बुकीयः—न खलु, कौशाम्ब्यां किल ।

३० राजा—यद्येवं, न गृहीतो वत्सराजः ।

काम्बुकीयः—श्रद्धतां महासेनः ।

राजा—

न श्रद्धाम्युदयनग्रहणं त्वयोक्तं

ऽयावर्तनं करतलैरिव मन्दरस्य ।

यस्याह्वेषु रिपयः कथयन्ति शौर्यं

यौगन्धरायणमतानि च न. स्वन्ति ॥ ९ ॥

काम्बुकीयः—प्रसीदतु महासेनः । वृद्धोऽरिम ब्राह्मणः खल्वहम् । न महासेनसमीपेऽनृतमभिहितपूर्वम् ।

३ राजा—आ अस्येतन् । अथ कः प्रियदूतः शालङ्कायनेन प्रेषितः ।

काम्बुकीयः—न पुरुषः । जवातिशययुक्तेन (खररथेन) वत्सराजमप्रतः कृत्वा स्वयमेवामात्यः प्राप्तः ।

६ राजा—एवं प्राप्तः । इन्त भोः ! अद्य विमुक्तसन्नाहा मुखं विश्राम्य-
त्वशौहिणी । अद्यप्रभृति प्रच्छन्नकृतदूतसम्प्रेषणा अशङ्किताः
स्थास्यन्ति राजानः । एष समासः—अद्यारिम महासेनः ।

९ देवी—किं अमशेषेण आणीदो ? [किमाम्येनानीतः ।]

राजा—अथ किम् ।

देवी—एदृगिणमित्तं कस्स वि ण दिस्सामो वासवदत्तं । [एतन्निमित्तं

१२ कस्मा अपि न दिस्सामो वासवदत्ताम् ।]

राजा-युद्धावजितशत्रुः खल्वेव मम । वादरायण ! शालङ्कायनः क ।
कान्चुकीयः-आहितो भद्रद्वारे ।

१५ राजा-गच्छ । भरतरोहकं ब्रूहि-कुमारविधिविशिष्टेन सत्कारेण
वत्सराजममतः कृत्वा प्रवेदयताममात्य इति ।
कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

१८ राजा-गृहि तावन् ।

कान्चुकीयः-अयमस्मि ।

राजा-वत्सराजदर्शने कश्चिन्नोत्सारयितव्यः ।

शत्रुं पश्यन्तु मे पौराः श्रुतपूर्वं स्वकर्मभिः ।

सिंहमन्तर्गतामपि यज्ञार्थमिव संयतम् ॥ १० ॥

कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः ।)

३ देवी-बहूनि अश्रुभृदाणि इमस्मि राअवळे अणुभृदाणि । ण सु
अहं ईदिसं पीदिजोग्गं महासेणस्स सुमरामि । [बहवोऽभ्युदया अस्मिन्
राजकुलेऽनुभूताः । न खल्वहमीदृशं प्रीतियोग्यं महासेनस्य स्मरामि ।]

६ राजा-अहमप्येतादृशं प्रीतिविशेषं न श्रुतपूर्वं स्मरामि, यथा गृहीतो
वत्सराज इति ।

देवी-यच्छराओ ण । [वत्सराजो ननु ।]

राजा-अथ किम् ।

१ देवी-बहूनि सम्बन्धप्पओअणागदाणि राअवळणि सुदाणि । गदिणा
ण पेसिदपुरुवो पुरुसो । [बहूनि सम्बन्धप्रयोजनागतानि राजकुल्यानि
भूतानि । एतेन न प्रेपितपूर्वः पुरः ।]

१२ राजा-देवि ! महामेनशब्दमपि न गणयति, किं सम्बन्धमभिलपति ।
देवी-ण गणेदि । किं वाळो अपण्ढिदो वा । [न गणयति । किं बालः
अपण्ढितो वा ।]

१ आस्थतो द्वारे.

१५ राजा—शालः, न त्वपण्डितः ।

देवी—किण्णुहु ण्णं उस्सेअअदि । [किण्णुखल्लेनमुत्सेकयति ।]

✓ १८ राजा—उत्सेकयत्येनं प्रकाशराजर्षिनामधेयो वेदाक्षरसमवायप्रविष्टो
भारतो वंशः । दर्पयत्येनं दायान्नागतो गान्धर्वो वेदः । विभ्रमयत्येनं
वयस्सहजं रूपम् । विक्रम्यत्येनं कथमप्युत्पन्नोऽस्य पौरानुरागः ।
देवी—अभिल्लसणीआ वरगुणा । कस्स वामटाए दोसो संवुत्ता ।

२१ [अभिल्लसणीया वरगुणाः । कस्य वामतया दोषः संवृत्तः ।]

राजा—देवि ! किमिदानीमस्थाने विस्मितासि । पश्य,

अग्निः कञ्च इवोत्सृष्टो दहन् कात्स्न्येन मेदिनीम् ।

अस्य मे शासनं दीप्तं विषयान्तेऽवसीदति ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

काम्बुकीयः—जयतु महासेनः । यथाज्ञापयुक्तसत्कारं प्रविष्टः शालङ्का-
३ यतः । स तु विज्ञापयति—इदं भरतकुलोपभुक्तं वत्सराजकुले द्रष्टव्यं
घोषयती नाम वीणागत्नम् । महासेनः प्रतिप्राहयितव्य इति ।
(वीणा दर्शयति ।)

६ राजा—प्रतिगृहीतं जयमङ्गलम् । (वीणा गृहीत्वा) इयं सा घोषवती
नाम । यैषा,

श्रुतिमुखमधुरा स्वभावरक्ता करजमुखोद्विखिताप्रघृष्टतन्त्री ।

ऋषिवचनगतेव मन्त्रविद्या गजहृदयानि बलाद् वशीकरोति ॥ १२ ॥

भोः ! समरावजितानां रत्नानामिष्टसम्भोगः प्रीतिमुत्पादयति ।

अर्थशास्त्रगुणग्राही ज्येष्ठो गोपालकः सुतः ।

गान्धर्वद्वेषी व्यायामशाली चाप्यनुपालकः ॥ १३ ॥

कनुखस्त्रियं मुन्यन्ता भवेन् । देवि ! वासवदत्ता वीणामुपक्रान्ता,
ननु ।

१ प्रतिष्ठितः. देवान्वयसमवायप्रविष्टो.

३ देवी-आम ।

राजा-तेन हि इयमस्यै प्रदीयताम् ।

देवी-वीणाप्यदाणेण भृशो वि उम्मत्ता विअ चिट्ठदि । [वीणा-

६ प्रदानेन भूयोऽप्युन्मत्तेव तिष्ठति ।]

राजा-क्रीडतु क्रीडतु । नैतन् सुलभं भ्रशुरकुले । वादरायण ! फ सा । ✓

कान्चुकीयः-अमात्येन सहोपविष्टा ।

९ राजा-अथ वत्सेष्वधिकृतः ।

कान्चुकीयः-आहितयिनयत्वान् पादयोग्ङ्गे तस्य बहुप्रहारत्वाच्च

स्कन्धवाह्येन शयनीयेन मध्यमगृहे प्रवेशितः ।

१२ राजा-हा धिग्, बहुप्रहारः । एष इदानीं निरुपस्कृतस्य तेजसो

दोषः । नृशंसः खल्वग्निन् काल उपेक्षितवान् । वादरायण ! गच्छ ।

भरतरोहकं ब्रूहि—क्रियतामस्य व्रणप्रतिकर्मेति ।

१५ कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

राजा-अथवा एहि ताथन् ।

कान्चुकीयः-अयमस्मि ।

१८ राजा-अस्य सर्वदर्शनमविमुक्तसत्कारमवगन्तव्यम् । आकारसूचिता

अस्य प्रीतयो विज्ञेयाः । अतिक्रान्तविप्रहाश्रिताः कथा न कथयित-

व्याः । क्षुतादिप्रयोगेष्वशिपोऽभिधेयाः । कालसंवादिना स्तवेनान्यः ।

२१ कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

महामेनः । पथ्येव घृतव्रणप्रतिकर्मा वत्सराजः । अकालस्तावद्विदानीं

द्वितीयस्य प्रतिकर्मण इति । मध्याह्नमारोहति दिवाकरः ।

२४ राजा-अथ फग्निन् प्रदेशे धीरमानी ।

कान्चुकीयः-मयूरयाष्टिमुखे ।

राजा-हा धिग्, अनाभयणीयः खल्वयं देशः । आनपप्रानिकृत्याधं

२७ मणिभूमिकायां प्रवेशयेत्याज्ञापय ।

काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महासेनः । (निक्रम्य प्रविश्य) यदाज्ञप्तं
महासेनेन, तन् सर्वमनुष्ठितम् । अमात्यस्तु भरतरोहको महासेन

३० द्रष्टुमिच्छति ।

राजा—व्यक्तं न रोचते तस्मै वत्सराजसत्क्रिया । अस्यैव नीतेः
परिश्रमः । अहमेवैनमनुनयामि ।

३३ देवी—किं सम्बन्धो मिमिदो । [कि सम्बन्धो निश्चितः ।]

राजा—न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी—अळं द्राणि तुवरिअ । बाळा मे दारिआ । [भलमिदानो

३६ त्वरित्वा । बाला मे दारिका ।]

राजा—यद्भिरुचितं भवत्यै । प्रविशत्वभ्यन्तरम् ।

देवी—जं महासेणो आणवेदि । (निरक्रान्ता उपत्विारा ।) [यन्महा-

३९ सेन आज्ञापयति ।]

राजा—(विचिन्त्य)

पूर्वं तावद् वैरमभ्यावलेपादानीतेऽभिन् भ्यान् तु मध्यस्थता मे ।
युद्धहिष्टं संशयस्थं विपन्नं श्रुत्वा त्वेनं संशयं चिन्तयामि ॥ १४ ॥

(निरक्रान्ता ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति डिण्डिकवेपो विदूषकः ।)

३ विदूषकः—(निष्पद्य) भो ! देवउळर्पाठिआए मम मोदअमळ्ळअ
गिम्पिअविअ दम्बिअणामासआणि गगिअ वन्धिअ पडिणिबुत्तो
द्राणि मोदअमळ्ळअ ण वेस्वामि । (विचिन्त्य) आ एक्कमोद-

६ अपरितोमिदो ण दाव ओळग्गो मं अणुमरदि । उअदाए वाआरस्स
आइइ पुम्बुराणी । अस्सदमत्तदाए अळोहणीअं पहिआणं । आदु

- अपि णं खाआमि । भोदु ओगाएइस्सं दाव अहं । ही ही बुद्धो
 १ विअ सुअरवत्थी सुद्धवादं एव्व उगिरामि । अहव लोहिदकञ्जा-
 अणोण केरअं मम केरअं ति करिअ सिवेण पडिहत्थीकिदं भवे ।
 (विष्णु) जदि वि एसो बम्हआरी बहुकेहि रुयेहि अविणअं
 १२ करेदि । भोदु पेक्खिस्सं दाव अहं । भो ! एदं खु मम मोदअम-
 ञ्जअं सिवस्स पादमूळे चिदुइ । जाव णं गह्णामि । देहि भट्टा !
 देहि मे मोदअमञ्जअं । भट्टा ! तुयं वि मम चोरो सि । अविहा
 १५ आळिहिदं खु मम मोदअमञ्जअ संदावतिमिरेण सुट्टु ण पेक्खामि ।
 भोदु पमज्जिस्सं दाव अहं । ही ही साहु ळे नित्तअर ! माय !
 साहु । जुत्तळहदाए वण्णाणं जह जह पमज्जामि, तह तह उज्जळदरं
 १८ होइ । भोदु, उदण्ण पमज्जिस्सं । कर्हिणुहु उदअं । इदं सोहणं
 सुद्धतडाअं । अहं विअ सिवो वि दाव एदस्सिं मोदअमञ्जए
 णिरासो होदु । [भोः ! देवकुल्लयीटिकायां मम मोदकमहकं निक्षिप्य
 २१ दक्षिणामापकान् गणयिन्वा बद्ध्वा प्रतिनिवृत्त इदानीं मोदकमहकं न
 प्रेक्षे । आ एकमोदकपरिसोपितो न तावदवल्लभो मामनुस्मरति । उचनया
 प्राकारस्यागतिः कुञ्जुराणाम् । अक्षतभक्तपालोभनीयं पथिकानाम् ।
 २४ भयवा अप्येनं ग्यादामि । भवतु उद्गरिष्यामि तावदहम् । ही ही वृद्ध
 इव मूकरवन्तिः शुद्धवातमेवोद्गिरामि । अथवा लोहितकार्थ्यायन्याः
 मग्धन्धि मम मग्धन्धीति कृत्वा शिवेन प्रतिहर्त्ताकृतं भवेत् । यत्प्येष
 २७ प्रह्वयारी बहुकै रूपरविनयं करोति । भवतु प्रेक्षित्ये तावदहम् । भोः !
 एष म्बु मम मोदकमहकः शिवस्य पादमूले तिष्ठति । यावद् एनं
 गृह्णामि । देहि भर्तः ! देहि मे मोदकमहकम् । भर्तः ! स्वमपि मम
 ३० चोरोऽसि । अविधा भालिषितं खलु मम मोदकमहकं सन्तापतिमिरेण
 मुण्डु न प्रेक्षे । भवतु प्रमाजिष्यामि तावदहम् । ही ही माधु रे चित्रकर !
 भाव ! माधु । युक्तेष्वतया वर्णानां यथा यथा प्रमाजिं, तथा तयो-

३३ उज्वलतरं भवति । भवतु, उदकेन प्रभार्जिष्यामि । कुत्रनुगलदकम् ।
इदं शोभनं शुद्धतटाकम् । अहमिव शिवोऽपि तावद् एतस्मिन् मोद-
कमल्लके निराशो भवतु ।]

३६ (नेपथ्ये)

मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]

विदूषकः—अविद्या एसो उम्मत्तओ मम मोदअमळ्ळअं गृणिअ

३९ हसमाणो फेगायमाणमत्रिणवरिसारच्छोदअं विअ इदो एत्र्याहावइ ।
चिट्टु चिट्टु उम्मत्तअ ! चिट्टु । इमिणा दण्डअट्टेण सीसं दे भिन्दामि ।
[अविधा एष उम्मत्तको मम मोदकमल्लकं गृहीत्वा हसमानः फेनायमान-

४२ मलिनवर्षारण्यादकमिवेत प्वाधावति । तिष्ठ तिष्ठेन्मत्तक ! तिष्ठ । अनेन
दण्डकाष्टेन शीर्षं ते भिनत्ति ।]

(ततः प्रविशत्युन्मत्तकः ।)

४५ उन्मत्तकः—मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]
विदूषकः—भो उम्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमळ्ळअं । [भो उन्म-
त्तक ! आनय मम मोदकमल्लकम् ।]

४८ उन्मत्तकः—किं मोदआ ! कहिं मोदआ । कइश मोदआ । किं इमे
मोदआ उज्झन्ति, आदु पिणग्गन्ति, उदाहो खज्जन्ति । [किं
मोदकाः । कुय मोदकाः । कस्य मोदकाः । किमिमे मोदका उज्झन्ते,

५१ अथवा पिणह्यन्ते उताहो खाचन्ते ।]

विदूषकः—ण खज्जन्ति ण खज्जन्ति ण उज्झन्ति अ । [न खाचन्ते न
खाचन्ते नोज्झन्ते च ।]

५४ उन्मत्तकः—एमा खु मम रसणा ध्वाइदुकामा लिङ्गानि करेदि । [एषा
खलु मम रसना खादितुकामा लिङ्गानि करोति ।]

विदूषकः—भो उम्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमळ्ळअं । मा परकेरए

७ सिणेहं करिअ आवज्जेहि । [भो उन्मत्तक ! आनय मम मोदक-
मल्लकम् । मा परकीये खेहं कृत्वा भवयथ्यस्य ।]

उन्मत्तकः—के के मं वञ्चन्ति । मोदआ खु मं रक्खन्ति ।

1 गेवञ्चविसेसमण्डिदा पीदि उववेदुं उवट्टिआ ।

ळाअगिहे दिण्णमुळ्ळिआ काळवसेण मुहुत्तदुव्वळा ॥ १ ॥

[के के मां वञ्चन्ति । मोदकाः खलु मां रक्खन्ति ।

नेपथ्यविशेषमण्डिताः प्रीतिमुपदातुमुपरिधताः ।

राजगृहे दत्तमूल्या कालवशेन मुहूर्तदुर्वलाः ॥]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ । आणेहि मम मोदअमळ्ळअ । इमिणा पञ्चण उवञ्जाअउळं गन्तव्वं । [भो उन्मत्तक ! आनय मम

२ मोदकमल्लकम् । अनेन प्रत्ययेनोपाध्यायबुलं गन्तव्यम् ।]

उन्मत्तकः—मए वि इमिणा पञ्चण जोअणसदं गन्तव्वं । [मयाप्य-
नेन प्रत्ययेन योजनशतं गन्तव्यम् ।]

६ विदूषकः—किं णळावणे तुवं । [किमैरावणस्त्वम् ।]

उन्मत्तकः—आम णळावणे अहं । ण हु दाव देवळाजो मं आशणं आलुहदि । शुदं च मया पादपाशिणदि इन्दे वञ्च सि । धाराणि-

९ अळेदि विञ्जुम्मईहि कशाहि ताळिअ वाउवभामेण परिच्चमन्तेण भिन्दाअदि मेहवन्धणं । [आम ऐरावणोऽहम् । न खलु तावद्

देवराजो मामासनमारोहति । श्रुते च मया पादपाशिकैरिन्द्रो बद्ध इति ।

१२ धारानिगलैः विद्युन्मयीभिः कशाभिस्ताडयित्वा वातोद्भ्रामेण परिभ्रमता निघते भेषवन्धनम् ।]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ ! ण तुवं मम दइस्सिसि, विळविसं दाव
१५ अहं । [भो उन्मत्तक ! न त्वं मम दास्यसि, विलपिप्यामि तावद्दहम् ।]

उन्मत्तकः—विळव विळव विकोस वा विळव । [विलप विलप
विक्रोश वा विलप ।]

१८ विदूषकः—अव्यम्मण्णं भो ! अव्यम्मण्णं । [अग्रहण्यं भो !
अग्रहण्यम् ।]

उन्मत्तकः—अहं पि विळ्विस्सं । इन्दे वज्जे भो ! इन्दे वज्जे भो !

२१ [अहमपि विलपिष्यामि । इन्द्रो बद्धो भोः ! इन्द्रो बद्धो भोः !]

विदूषकः—अव्यम्मणं भो ! अव्यम्मणं । [अव्यम्मणं भोः ! अव्यम्मण्यम् ।]

२४ (नेपथ्ये)

मा भाआहि मा भाआहि यम्हणाउस ! मा भाआहि । [मा

विभीहि मा विभीहि ब्राह्मणोपासक ! मा विभीहि ।]

२७ विदूषकः—(सदर्पम्) आअदे चन्दे समाअदाणि सब्बणसंखत्ताणि ।

अर्धं यम्हणभावं । ईहामत्तणण समणणण अभअं दीअदि । [आगते

घन्द्रे समागतानि सर्वनक्षत्राणि । अर्धं ब्राह्मणभावः । ईहामात्रकेण

३० भ्रमणकेनाभयं दीयते ।]

(ततः प्रविशति भ्रमणकः ।)

भ्रमणकः—मा भाआहि मा भाआहि यम्हणाउस ! मा भाआहि ।

३३ के के इह, किं कर्यं, विळ्वन्दि । [मा विभीहि मा विभीहि ब्राह्मणे

पासके ! मा विभीहि । के के इह, किं कार्यं, विलपन्ति ।]

विदूषकः—अविहा पडिहारक्खअउत्ति खु समणओ अणुहोदि । भो

३६ समणअ ! भअयं ! एसो उम्मत्तओ मम मोदअमळ्ळअं गह्णिअ

ण देदि । [अविधा प्रतिहाररक्षकवृत्तिं खलु भ्रमणकोऽनुभवति । भो

भ्रमणक ! भगवन् ! एष उन्मत्तको मम मोदकमहकं गृहीत्वा

३९ ददाति ।]

भ्रमणकः—मोदअं पेक्खामि दाव । [मोदकं प्रेषे तावत् ।]

उन्मत्तकः—पेक्खदु पेक्खदु शमणअ ! भयं । [प्रेक्षतां प्रेक्षतां भ्रमणक !

४२ भवान् ।]

भ्रमणकः—थु थु । [थु थु ।]

विदूषकः—हद्धि उम्मत्तअस्स हत्थे ईहामत्तणण समणणण थुयूकिदा

४५ अधण्णस्स मम मोदआ दिट्ठपुरुवा एव्व संवुत्ता । [हा धिन् उन्म

ध्रमणः—एतु एतु भव्यं । एदेहि मोदएहि मे सोतिथि वाअइम्ममि ।
[एतु एतु भवान् । एतमोदईमं स्वस्ति वाचयिष्यमि ।]

७२ विदूषकः—ही ही ममकेरएहि सोतिथि वाएमि । मए वि कोहुम्बिअस्स
हत्थादो पट्टिमाहगहीदाणि । ताणि भवदो वि उवाअणं भविस्सदि ।
सो वि समिद्धो होतु । एमो उम्मत्तओ अग्गिगिहं अहिमुहो

७५ गच्छइ । द्विदो मउत्तहणो । पुत्त्वहणे वि दाव अअं देसो मुष्णो
भविस्सदि । जाव अहं वि इमाणि दक्खिणामामओणि मग्गगेहे
णिक्खिणविअ गच्छामि । एकम्म शाट्टिआए कएयं अवरस्स मुच्छेण ।

७८ [हीही मदीयैः स्वस्ति वाचयामि । मयापि कौटुम्बिकस्य हस्तात् प्रति-
ग्रहगृहीतानि । तानि भवतांऽप्युपायनं भविष्यति । सोऽपि समृद्धो
भवतु । एष उम्मत्तकोऽग्निगृहम्भिमुखो गच्छति । स्थितो मध्याह्नं ।

८१ पूर्वाह्नेऽपि सावदयं देशः शून्यो भविष्यति । यावत्तहमपीमान् दक्षिणा-
मापवान् मार्गगेहे निक्षिप्य गच्छामि । एकस्य दाटिकया कार्यमपरस्य
मूल्येन ।]

८४ (सर्वे अग्निगृहं प्रविशन्ति ।)

यौगन्धरायणः—वसन्तक ! शून्यमिदमग्निगृहम् ।

विदूषकः—आम भो ! सुखं खु इदं । [आम भोः ! शून्यं खल्विदम् ।]

८७ यौगन्धरायणः—तेन हि परिष्वजेतां भवन्ती ।

उभौ—वाढम् । (परिष्वजेते)

यौगन्धरायणः—भवतु भवतु । तुल्यपरिश्रमां भवन्ती । आस्तां

९० भवान् । भवानप्यास्ताम् ।

उभौ—वाढम् ।

(सर्वे उपविष्टाः)

९३ यौगन्धरायणः—वसन्तक ! अपि दृष्टस्त्वया स्वामी ।

विदूषकः—आम भो ! दिट्ठो तत्तमयं ! [आम भोः ! दृष्टव्यमभवान् ।]

यौगन्धरायणः—हन्तमोः, अतिक्रान्तयोगक्षेमा रात्रिः । दिवस
इदानीं प्रतिपाल्यते ।

अहः समुत्तीर्य निशा प्रतीक्ष्यते शुभे प्रभाते त्रिवसांऽनुचिन्त्यते ।
अनागतार्थान्यद्भुभानि पश्यतां गतं गतं कालमवेक्ष्य निर्वृतिः ॥ २ ॥

स्मष्वान्—सम्यग् भवानाह । तुल्येऽपि कालविशेषे निशैव बहुदोषा
बन्धनेषु । कुतः

व्ययहोरष्वमाध्यानां लोके वा प्रतिरज्यताम् ।

प्रभाते दृष्टदोषाणां वैरिणां रजनी भयम् ॥ ३ ॥

यौगन्धरायणः—वसन्तक ! म्यामिना सह कथितं ननु ।

विदूषकः—आम भो ! चिरं ष्व्य च म्हि तत्तहोदा ओवड्भो । अज
चउहर्मा हाअमाणो पडिवाळिदो अ । [आम भोः ! चिरमेव
आस्मि तत्रभवतावबद्धः । अद्य चतुर्दशी स्त्रायमानः प्रतिपालितश्च ।]

यौगन्धरायणः—स्नातः स्वामी ।

विदूषकः—ण्हादो अत्तभवं । [स्नातोऽप्रभवान् ।]

यौगन्धरायणः—कृतं देवकार्यम् ।

विदूषकः—आम भो ! पणाममत्तेण पृइदा देवदा । [आम भोः !

प्रणाममात्रेण पूजिता देवताः ।]

यौगन्धरायणः—गतामपि बहुमतामवस्थां प्राप्तः स्वामी । कुतः,

स्तातस्य यम्य समुपस्थितदेवतम्य

पुण्याहघोषविरमे पटहा नदन्ति ।

तम्यैय कालविभवान् तिथिपूजनेषु

दैवप्रणामचलिता निगलाः म्यनन्ति ॥ ४ ॥

स्मष्वान्—भवत इदानीं प्रयत्न उचितं तिथिमन्कारमानेत्यति
म्यामितः ।

शौगन्धरायणः—न खलु तां प्रति समुत्पन्नाभिन्नापः स्यामी ।

विदूषकः—भो ! महद्घआरिणो अगन्थ ति ईदिसं एव्य । [भोः !

३६ महद्घआरिणोऽनर्था इतीहकमेव]

शौगन्धरायणः—सख्ये ! स्मण्वन ! मिथ्वीक्रियतामात्मा । अनेनैव
वैपेण जरा गन्तव्या ।

३९ विदूषकः—भो ! अहं ए एण्ण उत्तो—भणेहि जोअन्धराअणम्म
जहम्ममत्थिदा ममत्थयगा ण रोअदे मे । ममाणे गमणे पज्जोदस्स
अवमाणविसेमो चिन्तीअदि । मा कामप्पधाग ति सं अवमण्णेहि ।

४२ अवमाणम्म अयजिदिं अण्णेमामि ति । [भोः ! अहं च्छेनोक्कः—
भग शौगन्धरायणाय यथायमर्धिता ममर्धना न रोचते मे । ममाने
गमने प्रवोतस्यावमानविशेषश्चिन्त्यते । मा कामप्रधान इति सामवम-

४५ म्यस्य अवमानस्यापचितिमन्विष्यामिति ।]

शौगन्धरायणः—अहो शत्रुजनापहास्यमभिधानम् । अहो निरपत्रपता

४६ खलु युद्धेः । अहो मुहज्जनसन्तापकारणम् । अदेशकाले ललितो

४८ कामयैते स्यामी । कुतः,

शक्ता दर्पयितुं स्वहस्तरचिता भूमिः कटप्रच्छदा

पर्याप्तो निगलम्बनश्चरणयोः कन्दर्पमालमिश्रितुम् ।

क' भुत्वा न भवेद्वि मन्मथपटुः प्रयश्चतो बन्धने

रक्षार्थं परिगण्यमानपुरुषं राजेति शश्यापनम् ॥ ६ ॥

विदूषकः—भो ! दंसिद्रो सिणेहो । गिन्निवट्टं पुरुसआरं । माहु उच्चिअ
णं गच्छामो । [भोः ! दर्शितः खेहः । निर्विष्टः पुरुषकारः । साधूञ्जि-

३ खैनं गच्छामः ।]

शौगन्धरायणः—वसन्तको भवान् ननु । वसन्तरु ! मा मैवम् ।

परित्यजाम सन्तर्पं दु खेन मद्नेन च ।

मुहज्जनमुपाश्रित्य यः कालं नावब्रुध्यते ॥ ७ ॥

विदूषकः—एत्वं एत्वं जरं गमिस्सामो । [एवमेव जरां गमिष्यामः ।]

यौगन्धरायणः—तन्ननु श्लाघ्यम् ।

३ विदूषकः—मिच्छाघणीओ भवे, जदि लीओ जाणादि । [श्लाघनीयं भवेद्, यदि लोको जानाति ।]

यौगन्धरायणः—न नः कार्यं लोकेन, स्यामिप्रियाथोऽयमारम्भः ।

६ विदूषकः—सो वि दाध ग्र जाणादि । [मांऽपि तावन्न जानाति ।]

यौगन्धरायणः—काले हास्यति ।

विदूषकः—कदमो दाणि सो काळो । [कतम इदानीं म कालः ।]

१ यौगन्धरायणः—यदेयमारम्भसिद्धिः ।

विदूषकः—तदो तादिओ भवं बन्धगाशो राआणं अन्तेउरादो राज-
दारिअं उभे णिय्यादेदु । [ततस्तादशो भवान् बन्धनाद्राजानमन्तः-

१२ पुराद्राजदातिकासुभे निर्यातयनु ।]

रमण्वान्—इह भवता द्रष्टव्यम् ।

यौगन्धरायणः—उभयामिति । घाटम् । इयं द्वितीया प्रतिज्ञा—

सुभद्रामिव गाण्डीवी नागं पद्मलतामिव ।

यदि तां न हरेद् राजा नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ८ ॥

अपि च,

यदि तां चैव तं चैव तां चैवायतलोचनाम् ।

नाहरामि नृपं चैव नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ९ ॥

(वर्णं दत्त्वा) अये शब्द इव । ज्ञायतां शब्दः ।

विदूषकः—भो ! तह । (निःक्रम्य प्रविश्य) भो ! पडित्तदियस-

३ विरसम्भेण अविरलं मञ्जरन्तो जणो दीसड । किं दाणि करह् ।

[भोस्तथा । भोः ! परिवृत्तदिवसविविम्भेणाविरलं मञ्जरन् जनो दृश्यते ।]

किमिदानीं कुमं ।]

६ रमण्वान्—तेन हि चतुर्द्वारमग्निगृहं, भिद्यतां नः सहघातः ।

यौगन्धरायणः—न न । अभिन्नो नः सद्घातः । भिद्यतामरिसद्घातः ।
स्वकार्यमनुष्ठीयताम् ।

९ उभौ—तह । [तथा] (निब्रान्ता ।)

उन्मत्तकः—ही ही चन्दं गिळदि लाह । मुञ्च मुञ्च चन्दं । यदि व
मुञ्चेशि, मुहं दे पाडिअ मुञ्चावइस्सं । एसे एसे दुट्टअशे परिचभं

१२ आअच्छदि । एसे एसे चउण्णहवीहिआअं । जाव णं आलुहिअ
वळिं भक्खिस्सं । एसे एसे दाळअभट्टा ! मं ताळेह । माखु माखु
मं ताळेह । किं भणाशि—अम्हाणं किं पि णचेहि त्ति । दस्खह

१५ दस्खह दाळअभट्टा ! एसे दाळअभट्टा ! पुणो वि मं ताळेह इट्ठि-
आहि । माखु माखु ताळेह । तेग हि अहं पि तुम्हे ताळोमि ।

१८ [ही ही चन्दं गिरति राहुः । मुञ्च मुञ्च चन्दम् । यदि न मुञ्चामि, मुञ्चं
ते पाटयित्वा मांचयिष्यामि । एष एष दुष्टाश्चः परिभ्रष्ट भागच्छति ।

एष एष चतुष्पथवीचिकायाम् । यावदेतमारक्ष बलिं भक्षयिष्यामि ।
एते एते दारकभर्तारः ! मां ताडयत । माखलु माखलु मां ताडयत ॥

२१ किं भणथ—अस्माकं किमपि नृथ्येति । पश्यत पश्यत दारकभर्तारः !
एते दारकभर्तारः ! पुनरपि मां ताडयत यद्विभिः । माखलु माखलु
ताडयत । तेन ब्रह्मपि युष्मान् ताडयामि ।]

(निब्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति भटः ।)

३ भटः—कां काळो अहं भट्टिदारिआण वासवदत्ताण उदण्ण कीळ्ळिदु-
कामाण्ण भइयदीपरिचारअं गत्तसेवअं ण पेस्खामि । भाव पुण्णदन्तअं ।

६ गत्तसेवअं ण पेस्खसि । किं भणासि—एसो गत्तसेवओ कण्ठिळ्ळसु-
ण्णिडिगिणीण्णगेहं पविसिअ मुरं पिअदि त्ति । गच्छदु भावो । (परिन्म्ये)

! [क इदानीमेषोऽत्र राजमार्गे गात्रसेवक ! गात्रसेक ! इति मां
: शब्दापयति । पानागाराश्लिष्कान्तो दष्टोऽस्मि मम शत्रुरेण सुरष्टेन । अमृत-
! ६ मल्लकेन घृतमरिचचलवणरूपितो मांसखण्डो मुखे प्रक्षिप्तश्च । स्नुषा रज्यति
पीता यदि । शश्रूनेनु दण्डोद्यता भवति ।

धन्याः सुराभिर्मत्ता धन्याः सुराभिरनुलिप्ताः ।

धन्याः सुराभिः स्नाता धन्याः सुराभिः संज्ञापिताः ॥ १ ॥

अधन्या आत्मनः पुत्रदाराणां कष्टं पिष्टं शृण्वन्तो ये मूढा नराः
सुयमूढाः सुरातटाकं न योजयन्ति । ततो जाने यमलोके वा नरकोऽ-
३ स्ति नास्ति च ।]

भटः—(उपसृत्य) भो गात्रसेवक ! को काळो तुमं अण्णोसामि ।
भट्टिदारिआण वासवदत्ताण उदण कीळिदुकामाण भद्रवदी ण
६ दिस्सदि । तुमं दाव मत्तो एत्थ आहिण्डसि ।

[भो गात्रसेवक ! कः कालस्त्वामन्विष्यामि । भर्तृदारिकाया वासवदत्ताया
उदके कीर्तिदुकामाया भद्रवती न दृश्यते । एवं तावन्मत्तोऽग्राहिण्डसे ।]

१ गात्रसेवकः—जुञ्जइ । सा अ णं मत्ता, सो पुरुसो वि मत्तो,
अहं वि मत्तो, तुमं वि मत्तो, सत्थं मत्तममं होइ ।

[युज्यते । सा च ननु मत्ता, स पुरयोऽपि मत्तोऽहमपि मत्तः, स्वमपि
१२ मत्तः, सर्वं मत्तममं भवति ।]

भटः—मत्थं दाव चिट्ठदु । राअउंळे भद्रपीठिकां णणिकमिअ कुदो
अअं आहिण्डदि ति ।

१५ [सर्वं तावत् तिष्ठतु । राजकुले भद्रपीठिकां ननिष्याम्य कुतोऽयमा-
हिण्डन इति ।]

गात्रसेवकः—इदो आहिण्डामि, एत्थ पिणामि, ग्देण पिणामि, मा
१८ संरम्भेण । किं करीअदु ।

१ भद्रपीठिका ण निडमदि । कुदो अअं पिचांदनि.

[इत आहिण्डे, अत्र पिद्यामि, पृतेन पिद्यामि, मा संरम्भेण । किं कियताम् ।]

भटः—हिल्लउ असम्बन्धपळावो । मिग्घं भद्दवदिं पवेसेहि ।
[भवत्सम्बन्धप्रलापः । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गात्रसेवकः—पविसदु पविसदु भद्दवदी । अंघो मए भद्दवदीए
अह्वुसं आढत्ता । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या
अह्वुसमाहितम् ।]

भटः—सभावविणीदाए भद्दवदीए अह्वुसेण किं करय । गच्छ,
सिग्घं भद्दवदिं पवेसेहि [स्वभावविनीताया भद्रवत्या अह्वुसेण
किं कार्यम् । गच्छ, शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गात्रसेवकः—पविसदु पविसदु भद्दवदी । अंघो मए भद्दवदीए
खुरप्पमाळा आढत्ता । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया
भद्रवत्याः धुरप्रमालाहिता ।]

भटः—पुण्णवन्धिआए भद्दवदीय खुरप्पमाळाए किं करय । मिग्घं
भद्दवदिं पवेसेहि । [पुण्णवन्ध्याया भद्रवत्याः धुरप्रमालया किं कार्यम् ।
शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गात्रसेवकः—पविसदु पविसदु भद्दवदी । अंघो मए भद्दवदीए
घण्टा आढत्ता ! [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या
घण्टाहिता ।]

भटः—उदए कीळिदुकामाए भद्दवदीए घण्टाए किं करय । मिग्घं
भद्दवदिं पवेसेहि । [उदके कीळिदुकामाया भद्रवत्या घण्टया किं
कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गात्रसेवकः—पविसदु पविसदु भद्दवदी । अंघो मए भद्दवदीए
कमिअं आढत्ता । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्याः
कशिका आहिता ।]

- भटः—कमिण्ण किं कय्यं । सिग्घं भद्दवदिं पवेसेदि । [कशिक्या,
 ४५ किं कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]
 गात्रमेवकः—पविसदु पविसदु भद्दवदी । अंघो । [प्रविशानु प्रविशानु
 भद्रवती । अह्यो ।]
 ४८ भटः—किं अंघो । [किम् अह्यो ।]
 ग्राममेवकः—अंघो माए । [अह्यो मया ।]
 भटः—किं तुए । [किं स्वया ।]
 ५१ गात्रमेवकः—अंघो भद्द । [अह्यो भद्र ।]
 भटः—किं भद्दति । [किं भद्देति ।]
 गात्रमेवकः—अंघो भद्दवदी । [अह्यो भद्रवती ।]
 ५४ भटः—किं भद्दवदी । [किं भद्रवती ।]
 गात्रमेवकः—भद्दवदी पि आहत्ता । [भद्रवत्यप्याहिता ।]
 भटः—ण तुवं एत्थ अवरज्झो । कण्डिळमुण्डिकिणी खु अवरज्झा, जा
 ५७ राअवाहणं गह्णिअ सुरं देदि । [न स्वमत्रापराद्धः । कण्डिलशौण्डिकं
 खल्वपराद्धा, या राजवाहनं गृहीत्वा सुरां ददाति ।]
 गात्रमेवकः—अंघो माए उच्चं—मा मूळविद्धिं विणासेदि ति ।
 ६० [अह्यो मयोत्तम्—मा मूलवृद्धिं विनाशयेति ।]
 भटः—हं सहो विअ । [हं शब्द इव ।]
 गात्रमेवकः—अंघो जाणामि जाणामि, कण्डिळमुण्डिकिणीए गेहं
 ६३ भिन्दिअ भद्दवदी पळाअदि । [अह्यो जानामि जानामि, कण्डिल-
 शौण्डिक्या गेहं भित्त्वा भद्रवती पलायते ।]
 भटः—किं भणासि—(आकाशे) एसो भट्टा वच्छराओ वासवदत्तं
 ६६ गह्णिअ णिगगदो ति । [किं भणमि—एष भर्ता वत्सराजो वासव-
 दत्तां गृहीत्वा निर्गत इति ।]
 गात्रमेवकः—(सहर्षम्) अविन्नमस्तु स्वामिनः ।

१ भटः—पिव पिव । अज्ज वि तुमं मत्तो आहिण्डेहि । [पिव पिव ।
अद्यापि खं मत्त आहिण्डस्व ।]

गात्रमेवरुः—आः को मत्तः, कस्य वा मदः, वयं खत्वार्थयौगन्ध-
२ रायणेन स्वेपु स्वेपु स्थानेषु स्थापिताश्चारपुरुषाः । यावदहमपि
मुहृज्जनस्य संज्ञां करोमि । एते ते मुहृदो निरोवमुक्ता इव कृष्ण-
सर्पा इतस्ततो निर्धावन्ति । भो भोः मुहृदः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु

३५ भवन्तः—

नवं शरावं सलिलैः सुपूर्णं सुसंस्कृतं दर्भकृतोत्तरीयम् ।
तत्तस्य मा भून्नरकं स गच्छेद् यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युध्येन् ॥२॥
फनुखत्वार्थयौगन्धरायणः । (विलोक्य) अये अयमत्रभवान् आर्य-
यौगन्धरायणः । य एषः,

निशितविमलखङ्गः संहृतोन्मत्तवेपः
कनकरचितचर्मव्यप्रवामाप्रहसः ।
विरचितबहुचीरः पाण्डरात्रद्वपट्टः
सतडिदिव पयोदः किञ्चिदुद्रीर्णचन्द्रः ॥ ३ ॥

अहो महन् प्रवृत्तं युद्धम् ।

हत्वा गजान् सगजिनः सहयांश्च यौधा-
नक्षां हिणीमतिविगाह्य यलान्मुहूर्तम् ।

नागेन्द्रदन्तमुसलाहतभप्रवाहु—

ध्रैष्यायुधोऽपि ननिवृत्तपदोऽभियातः ॥ ४ ॥

हा पिय्, प्रहणमुपगतः खत्वार्थयौगन्धरायणः । यावदहमप्यार्थ-
यौगन्धरायणस्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि । (निवान्तः ।)

१ अहो प्रतिभयामिदं युद्धम् । अहो महत्प्रतिभयं प्रवृत्तमिदं युद्धम्.

- ३ भटः—किणुसु एदं । पाआरतोरणवज्जं मञ्चं कौसम्बी सु इदं ।
होदु, इमं वुत्तन्तं अमघम्स निवेदेमि । [किणुस्वस्वेतत् । प्राका-
रतोरणवज्जं सर्वं कौशाम्बी स्वत्विदम् । भवत्विमं वृत्तान्तममात्थाय
६ निवेदयामि ।]

(निव्रान्तः ।)

प्रवेशकः ।

- ९ (ततः प्रविशतः साधारणं ।)

उभौ—उस्मरह उस्मरह अय्या ! उस्मरह । [उत्तरतोत्तरतार्या !
उत्तरत ।]

- १२ प्रथमः—अंधो कण्ठस्स दीअमाणस्स ण उच्चं विरमदि । [अहो
कण्ठस्य दीर्घमाणस्य नोच्चं विरमेति ।] .

द्वितीयः—अंधो भट्टिदारिआए वासवदत्ताए अवगअगविठ्ठमदाए

- १५ विरुवन्तस्स मे वअणं कोच्चि ण सुणादि । अंधो किं भणह—किणिण-
मित्तं उम्सारणा वत्तदि त्ति । गहीदो अय्यजोअन्धराअणो । किं
भणह—कहं गहीद त्ति । सुणन्तु अय्या । अय्यजोअन्धराअणेण

- १८ अमिदुदीएण अस्खोहिणीए अणवेगो मुहुत्तअं धारिदो । विजय-
मुन्दरस्स हस्तिणो दन्तन्तचोदिदो असी वियणो । अमिदोसेण
गहीदो, ण पुरुसदोसेण । [अहो भट्टिदारिकाया वासवदत्ताया अय-

- २१ नयनविभ्रमतया विरुवनो मे वचनं कश्चिन्न धृणोति । अहो किं भणय-
किश्चिन्तमुत्तारणा वत्तं इति । गृहीत आर्ययौगन्धरायणः । किं भणय-
कथं गृहीत इति । धृण्वन्स्वार्थाः । आर्ययौगन्धरायणेनामिद्वितीयेनाक्षौ-

- २४ दिण्या अणवेगो मुहुत्तं धारितः । विजयमुन्दरस्य हस्तिनो दन्तान्तचो-
दितोऽमिद्विपन्नः । अमिदोपेण गृहीतो, न पुन्यदोपेण ।]

प्रथमः—अंधो अप्पमत्ता होइ तुम्हे । पाआरतोरणवज्जं मञ्चं

- २७ कौसम्बी सु इअं । [अहो अप्रमत्ता भवत यूयम् । प्राकारतोरणवज्जं
सर्वं कौशाम्बी स्वत्विदम् ।]

उभौ-ओदरदु ओदरदु अरयो ओदरदु ।

३० [भवनस्ववतरत्वार्योऽवतरतु ।]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः बद्धबाहुः फलकशयनेनानीयमानः ।)

यौगन्धरायणः-अयमहमवतरामि ।

रिपुगतमपनीय वत्सराजं ग्रहणमुपेत्य रणे स्वशस्त्रोपान् ।

अयमहमपनीतभर्तृदुःखो जितमिति राजबुले सुखं विशामि ॥ ५ ॥

भोः । सुखं खलु निकलत्राणां कान्तारप्रवेशः, रमणीयनरः खलु

प्राप्तमनोरथानां विनिपातः, अपश्चात्तापकरः खलु सञ्चितधर्माणां

३ मृत्युः । मया हि,

वैरं भयं परिभयं च समं विहाय

कृत्वा नयैश्च विनयैश्च शरैश्च कर्म ।

शत्रोः श्रियं च सुहृदामयशश्च हित्वा

प्राप्तो जयश्च नृपतिश्च महान्श्च शब्दः ॥ ६ ॥

उभौ-उस्सरह उस्सरह अय्या ! उस्सरह । [उस्मरतोऽस्मरतार्याः !
उस्मरत ।]

यौगन्धरायणः-मद्दर्शनाभिलाषी जनो न कश्चिदुत्सारयितव्यः ।

पश्यन्तु मां नरपतेः पुत्रपा. ससत्त्वा

राजानुरागनियमेन विपद्यमानम् ।

ये प्रार्थयन्ति च मनोभिरमात्यशब्दं

तेषां स्थिरीभवतु नश्यतु वाभिलाषः ॥ ७ ॥

उभौ-उस्सरह उस्सरह । किं तुम्हेहि न दिद्रुपुत्रो अय्यजो-

अन्धराअणो ! [उस्मरतोऽस्मरत । किं पुत्राभिर्न दृष्टव्यं भार्यया

३ यणः ।]

यौगन्धरायणः- दृष्टः पूर्वं, न त्वेवम् । मम हि,

उन्मत्तच्छन्नवेपथ्यं रथ्यामु परिधावतः ।

अवर्गीतमिदं रूपं कर्म सम्प्रति दृश्यते ॥ ८ ॥

(प्रविश्य)

भटः—अय्य ! पिअं दे भिवेदेमि । गहीदो किळ वच्छराओ
३ [आर्य ! प्रियं ते निवेदयामि । गृहीतः किळ वत्सराजः ।]

यौगन्धरायणः—नैतदस्ति ।

धिरमरिनगरे निरोधमुक्तः स किल वनान्युपलभ्य भद्रवत्या ।

प्रहृणमुपगमिष्यति प्रयातो निमिषितमात्रगतेषु योजनेषु ॥ ९

भद्र ! कथं गृहीत इति श्रुतम् ।

भटः—अणुसारिअ णळागिरिणा गहीदो किळ । [अनुसार्य नला
३ गिरिणा गृहीतः किळ ।]

यौगन्धरायणः—अस्ति वाहनसामर्थ्यम् । असमायुक्तस्तु मः ।

गजस्याधोरणायुक्तो जवो भवति शिक्षया ।

विमुक्तं वत्सराजेन क एनं वाहयिष्यति ॥ १० ॥

भटः—अय्य ! अमघो आह—आउहागारे चिट्टुदु किळ अय्यो
पुरुसगुत्तो अअं देसो ति । [आर्य ! अमात्य आह—आयुधागारे
३ तिष्ठतु किलार्यः । पुरुषगुप्तोयं देव इति ।]

यौगन्धरायणः—अहो हास्यमभिधानम् ।

अग्निं बद्ध्वा वत्सराजाभिधानं यस्मिन् काले सर्वतो रक्षितव्यम् ।

तस्मिन् काले सुप्रमामीक्ष्माल्यैर्नीते रत्ने भाजने को निरोधः ॥११॥

(परिक्रम्य)

भटः—इदं आउहागारं । पविसदु अय्यो । [इदमायुधागारम् ।
३ प्रविशत्वार्यः ।]

(प्रविश्य) भटः—अमघो आह—अवर्णीअदु वन्धणं ति ।

[अमात्य आह—अपनीयतां वन्धनमिति ।]

योगन्धरायणः—अक्षीणं मां पुर । इयत्तं भरतरोहको मां द्रष्टुमि-
च्छति । अहमपि तावद् भरतरोहकं द्रष्टुमिच्छामि ।

मद्वाप्त्यैः परिलिखमानहृदयं रोषान् प्रनत्ताक्षरैः

प्राग्धेषु नयच्छलेषु तुलितं तुल्याधिकारोद्भितम् ।

सूक्तैः शास्त्रविनिश्चितैर्विरहितं दुष्टप्रायिकं वञ्चितं

द्रष्टुं महमपक्रियाधिनिहतं प्रीलादिवाधोमुखम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति भरतरोहकः ।)

भरतरोहकः—कासौ कासौ योगन्धरायणः ।

अयसिननिजकार्यं वञ्चनेर्दुर्निरीक्षं

कथमिव परिभाषे भतुंरथे विपन्नम् ॥

धिरमवनतकार्यं चापि निर्युक्तमन्त्रे

भुजगमिव सरोपे धर्षितं चोन्मिदं च ॥ १३ ॥

भटः—अप्यजोअन्धराअणो अप्यं पडिवाळअन्तो आउडागारे
चिट्ठइ । [आर्ययोगन्धरायण आर्यं प्रतिपालयन् भायुधामारे तिष्ठति ।]

१ भरतरोहकः—भवतु भवतु ।

मन्त्रित्वे वञ्चितो ह्येष सद्यार्जं नीलहस्तिना ।

प्रत्यादेष्टुं स तद्वैरं मामिदानीं प्रतीश्रुते ॥ १४ ॥

भटः—अप्य ! एसो अमच्चो । [आर्य ! पृथोऽमारयः ।]

भरतरोहकः—(उपगम्य) भो योगन्धरायण ! ।

२ योगन्धरायणः—भोः ! ।

भटः—अहो सरस्स गम्भीरदा । अप्यस्स एकनखरेण पुरियो अप्यं
देसो । [अहो स्वरस्य गम्भीरता । आर्यस्यैकाक्षरेण पुरितोऽयं देशः ।]

१ 'नृप'.

२ 'सुपन्न'.

६ भरतरोहकः—(उवाच) मोः ! यौगन्धरायण इत्यशरीराण्यश्वराणि
धूपन्ते । दिष्टया भवान् दृश्यते ।

यौगन्धरायणः—दिष्टया भवान् दृश्यते इति । पश्यतु भवान् माम् ।

गधं गधिरदिग्धाङ्गं धरं नियममास्थितम् ।

गुरोरवजितं हत्वा शान्तं द्रौणिमिव स्थितम् ॥ १५ ॥

भरतरोहकः—अहो छलेनागतगजारम्भस्यात्ममम्भवावना ।

यौगन्धरायणः—किं छलेनेति । तन् पुनरिदानीं युक्तम् ।

या मां महिःसालवृक्षरचिता नागाश्रिता वञ्चना

द्वयः सेवितवान् हि नो नरपतिर्वाहपधानां क्षिनिम् ।

राज्ञो वारणनिग्रहे परिचयाद् घृणाश्रिता वञ्चना

७ पूर्वं प्रस्तुतमेव यामि भयना नैवापराधो मम ॥ १६ ॥

भरतरोहकः—भो यौगन्धरायण ! यदग्निमाक्षिकं महासेनस्य दुहितरं

शिष्यां प्रतिगृह्य अदनापनयनं कृतं, युक्तयं भोस्तस्करप्रवृत्तिः ।

८ यौगन्धरायणः—मा मा भवानेवम् । विवाहः स्वल्पे स्वामिनः ।

भारतानां कुले जातो यत्मानामूर्जितः पतिः ।

अकृत्वा दारनिर्देशमुपदेशं करिष्यति ॥ १७ ॥

भरतरोहकः—अद्यापि महासेनेन प्रयुक्तसत्कारो वत्सराजः । तदि-
दानीं किं नायेक्षते ।

९ यौगन्धरायणः—मा मा भवानेवम् ।

यदस्य चाज्ञां कुरुते नलागिः स शिक्षितानां वचनेषु विप्रति ।
ततो विमुक्तः स्वशरीररक्षणे यदाः प्रदातुं सुहृदां च जीवितम् ॥ १८ ॥

भरतरोहकः—यद्येधे, नलागिरिप्रहणार्थं विमुक्तश्चेद्, न पुनर्व्यद्वस्ते
स्वामी ।

- ३ यौगन्धरायणः—नेति पश्यत्युपक्रोशमयात् ।
 भरतरोहकः—अपरोऽप्रायः न्यवहारो भवानिति ब्रवीति । समराव-
 जितेषु शत्रुषु किमाह शास्त्रम् ।
 ४ यौगन्धरायणः—वधः ।
 भरतरोहकः—वधाहो वत्सराजश्चेत् किमस्माभिः स सत्कृतः ।
 यौगन्धरायणः—एतद्वेक्ष्य खलु यदस्य शरीरं नापहतम् ।
 ५ भरतरोहकः—एतदपि सम्भाव्यं मन्यते स्वामी ।
 यौगन्धरायणः—कः संशयः ।

हस्तप्राप्तो हि धो राजा राक्षितस्तेन साधुना ।

न ह्यनारुह्य नागेन्द्रं वैजयन्तीं निरात्यते ॥ १९ ॥

भरतरोहकः—भवतु भवतु । महासेनस्य प्रतिकूलं कृत्वा कौशाम्बीं
 प्रति का कृता ते बुद्धिः ।

६ यौगन्धरायणः—अहो हास्यमभिधानम् ।

भवतां चाप्रतो यातः शेषकार्येषु का कथा ।

समूलं वृक्षमुत्पाद्य शाखाश्छेत्तुं कुतः श्रमः ॥ २० ॥

(प्रविश्य)

कान्चुकीयः—(वने) एवमिव ।

७ भरतरोहकः—प्रज्ञाशमुच्यताम् ।

कान्चुकीयः—

कारणैर्बहुभिर्युक्तैः कामं नापहतं त्वया ।

गुपेषु न तु मे द्वेषो भृङ्गारः प्रतिगृह्यताम् ॥ २१ ॥

इति ।

यौगन्धरायणः—हा विस् ।

गृहा न निर्वाणति मया प्रदीपितान्त्वथैव तावद्दृश्यानि मन्त्रिणाम् ।

इयं तु पूजा मम दण्डधारिणः कृतापराधस्य हि सत्कृतिर्वधः ॥ २२ ॥

(नेपथ्ये हाहाकारः क्रियते ।)

व्यक्तं बलं	I.	4.	सेनाभिर्मानसा	III.,	4
व्यवहारेष्व	III.	3.	स्त्रीजनेना	IV.	24
धीलितो वक्षनां	I.	7.	स्नातस्य यस्य	III.	4.
शक्ता दर्पयितुं	III.	5.	त्रिभ्यं च सौ	I.	6.
शयुं पश्यन्तु	II.	10.	त्रिभ्येष्वामज्यं	I.	3.
श्रुतिसुखमधुरा	II.	12	हत्वा गजान्	IV.	4.
सुभद्रामिव	III.	7	हस्तप्राप्तो हि	IV.	19.

यात्राणि ।

पुरुषाः—

- राजा—कुरुक्षयाः पिता कुन्तिभोजः ।
 कौशायनः—
 भूतिकः— } कुन्तिभोजस्यामात्या ।
 भटः—कुन्तिभोजस्य प्रतिहारो जयसेननामा ।
 अविमारकः—सौवीरराजपुत्रः ।
 विदूषकः—अविमारकस्य ययस्यः संतुष्टनामा ।
 सौवीरराजः—अविमारकस्य पिता ।
 नारदः—देवर्षिः ।
 विद्याधरः—अविमारकस्याद्गुलीयकप्रदाना ।

स्त्रियः—

- देवी—कुन्तिभोजस्य महिषी ।
 कुरुक्षी—कुन्तिभोजदुहिता ।
 सुदशना—अविमारकस्य जननी काशिराजमहिषी ।
 प्रतिहारी—कुन्तिभोजस्य द्वारपालिका ।
 चेटी—कुरुक्षयाः किङ्करी चन्द्रिकाख्या ।
 धात्री—कुरुक्षया उपमाता जयदा नाम ।
 मलिनिका—
 मायाधिका— } कुरुक्षयाः परिजनः ।
 विलासिनी— }
 वसुमित्रा— } देव्याश्रेटी ।
 हरिणिका— }
 सौदामिनी—विद्याधरस्य प्रियतमा ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
106	ii. 47	०धेज्जश्च	०धेज्जश्च
"	ii. 6 ²³	भवकासे	भवकाशे
"	"	योग	योगं
"	IV. 2 ¹	तथापि	तथापि
163.	V. 10	०पिक्कश्चाव	०धिकश्चाव
175.	VI. 6 ³	भावा	भावां

श्रीगणेशाय नमः ।

महाकविश्रीभामप्रणीतम्
अविमारकम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधार -

वत्क्षिप्तं सानुकम्पं सलिलनिधिजलादेनदंष्ट्राप्रहृष्टा-

भात्रान्नाभारजिमध्ये निहतद्विषुतामेकपादावधूताम् ।

सम्मुक्ता प्रीतिपूर्वम् स्वभुजवशगतामेकचक्राभिगुता

श्रीमान् नारायणसते प्रदिगतु वसुधामुच्छ्रितैकातपत्राम् ॥ १ ॥

(नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्तावत् ।

(प्रविश्य)

१ नदी-अप्य ! इअग्निह । [आर्ये ! इयमस्मि ।]

सूत्रधार.-आर्ये ! तत्र वदनजनितकौतूहलेन स्मितेन निवेदित इवा-
न्तर्गतो भावः । ननु किञ्चिद् वक्तुरामासि ।

६ नदी-को गत्य विमृक्षो अरयो भावकव्यो ति । [बोध्य विस्मय
आर्यो भावज इति ।]

सूत्रधार.-तेन हि स्वैरमभिधीयताम् ।

९ नदी-इच्छेभि अरयेण मह उच्यमाणं गन्तुं । अत्रि मे तर्हि इति
आवरणीजं णिअमकार्यं । [इच्छाम्यायेण सहोद्यमानं गन्तुम् । अस्ति
मे तत्र स्त्रीकरणीय नियमकार्यम् ।]

१२ (नेपथ्ये)

भूतिक ! त्वमायुधानं गच्छ कुरङ्गरक्षणार्थम् । मद्रभाषस्थो
ह्यञ्जनगिरिः ।

१५ सूत्रधारः—आर्ये ! ननु भवत्या श्रुतम्—उद्यानं गता राजपुत्रीति ।
तस्मान् सम्प्रति सर्वतः परिशुभ्रानि भवन्त्युद्यानानि । प्रतिनिवृत्तायां
राजमुतायां स्वैरं गमिष्यावः ।

१८ मटी—जं अय्यो आणवेदि । [यदार्यं आज्ञापयति ।]

(निक्रान्तां)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति राजा सपरिवारः)

राजा—

इष्टा मखा द्विजवराश्च मयि प्रसन्नाः

प्रज्ञापिता भयरसं समदा नरेन्द्राः ।

एवंविधस्य च न मेऽरित मनःप्रहर्षः

कन्यापितुर्हि सततं बहु चिन्तनीयम् ॥ २ ॥

केतुमति ! गच्छ देयीमानय ।

प्रतिहारी—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।] (निक्रान्ता

(ततः प्रविशति सपरिवारा देवी)

देवी—जेदु महाराओ । [जयतु महाराजः ।]

राजा—देवि ! नित्यप्रसन्नमपि ते मुखमद्यातिप्रसन्नमिव । किङ्कृतो

६ ऽयं प्रहर्षः ।

देवी—णं महाराओण कहिदं—कुरङ्गीणिमित्तं दूदो आअवन्ति । ता

अइरेण जामादुअं पेक्खामि ति । [ननु महाराजेन कथितं—कुर

९ ङ्गीनिमित्तं दूत आगत इति । तदचिरेण जामातरं प्रेक्ष इति ।]

राजा—तादृशमप्यमित्तं । न तु तावन् क्रियते निश्चयः । गच्छुपविश ।

देवी—जं महाराओ आणवेदि । [यद् महाराज आज्ञापयति ।]

२

(उपविशति ।)

राजा—त्रेवि ! विवाहा नाम बहुदाः परीक्ष्य कर्तव्या भवन्ति । कुतः,

जामातृसम्पत्तिमचिन्तयित्वा

पित्रा तु दत्ता स्वमनोभिलाषान् ।

कुलद्वयं हन्ति मदेन नारी

कूलद्वयं क्षुब्धजला नदीव ॥ ३ ॥

अये शक्य इव । बहुभिः कारणैर्भवितव्यम् । अर्थ हि,

बहुत्वाद् दूरसंस्थोऽपि समीप इव वर्तते ।

मत्सु हेतुसहस्रेषु कुर्यादां शङ्कते मतिः ॥ ४ ॥

देवी—इं उष्याणं गता मे दुहिता । [इम् उषानं गता मे दुहिता ।]

राजा—कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः । एष आर्यकौञ्जायनो निवेदयितुमागतः ।

राजा—शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (नित्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति कौञ्जायनः ।)

कौञ्जायनः—(सनिर्वेदम्) भोः ! कष्टममात्यत्वं नाम । कुतः,

प्रासिद्धौ कार्याणां प्रवदति जनः पार्थिवद्वलं

विपत्तौ विस्पष्टं सचियमतिदोषं जनयति ।

अमात्या इत्युक्ताः श्रुतिसुखसुदारं नृपतिभिः

सुसूक्ष्मं दण्डयन्ते मतिघलविदग्धाः वृषुग्याः ॥ ५ ॥

जयसेन ! कश्मिन प्रदेशे वर्तते स्वामी । किं ब्रवीषि—उपस्था-

नगृह इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । (परित्रभ्य ससम्भ्रमम्)

प्रसीदतु प्रसीदतु स्वामी ।

राजा—अलगलं सम्भ्रमेण । स्वैरमुपविश्य कथ्यतां वृत्तान्तः ।

१० कौञ्जायनः—शृणोतु स्वामी । ननु स्वामिनाहमुक्तः—स्वामिदारिकाया
६ सह गच्छोद्यानम् इति ।

राजा—एवमुक्तम् । पुनः किम् ।

११ कौञ्जायनः—ततो गत्वोद्यानं यथासुखमासीदथ निवर्तमानायां राज-
मुतायां दासीदासहसितकथितश्रवणवृंहितमदस्त्रयन्मद्गजलाट्टदुर्दि-
नाननो निहतशतितसादिबपुरुषः क्षितिरजोवगुण्डिताव्यक्तभीम-
मूर्तिर्मूर्तिमानिव पवनो दृष्टादृष्टलघुप्रचारः स्वामिसचिवानां वक्तव्यं
१२ जनयितुकाम इधैकपुरुषविशेषं प्रकाशयितुमिच्छन्निव मदान्धस्तं
देशमभ्युपगतो हस्ती ।

राजा—तिष्ठतु विस्तरः । ननु कुशलिनी सुरङ्गी ।

१५ कौञ्जायनः—कथमवुशलिनी भवति विद्यमानेषु स्वामिभाग्येषु ।

राजा—दिष्टया । यथेष्टमिदानीं ब्रूहि ।

१८ कौञ्जायनः—ततः प्रवृत्तेषु प्राञ्जलजनेषु हाहाकारमात्रप्रतीकारामु-
स्त्रीषु समाश्रितनिहतेषु सुपुरुषेषु उद्यानगतानां सर्वोपकरणानां परी-
क्षणाय मुहूर्तग्याश्रिते मयि च नीतिगुणे महमैव स्वामिदारिकाया
यानमेव प्राप्तः स हस्ती ।

२१ देवी—हं इदो वरं किष्णुस्तु भविस्मदि । [हम् इतः परं किन्नुखलु
भविष्यति ।]

राजा—अथ केन मनाधीष्टता सुरङ्गी ।

२५ कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनी—(इत्यधोक्ते तिष्ठति)

राजा—यथेष्टमिदानीं ब्रूहि । निष्परिहारा श्यापदः ।

२७ कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनीयोऽप्यविस्मिन्तस्तरुणोऽप्यनहङ्कारः

शूरोऽपि दाक्षिण्यवान् सुरुमारोऽपि पल्लवान् स्वामिदारिकायां
दमितनाभिभूयमानायां तत्कालदुर्लभमभये प्रदाय निर्विंशद्दुः समाः
मादितयांस्तं द्विपदम् ।

• राजा-अनृणः स कारुण्यस्य । ततस्ततः ।

कौञ्जायनः-ततश्चेन सललितसम्भसकरतल्लाडनप्ररुष्टः सहसैव
स्वामिदारिकां विहाय तमेव हन्तुकामः प्रतिनिवृत्तः स व्यालः ।
देवी-बुसळो होदु ! [बुशलं भवतु ।]

राजा-ततस्ततः ।

कौञ्जायनः-अथ तदनन्तरमभ्यागतेन भूतिकेन मया च पुनर्यानमा-
रोप्य द्रुतमानीय कन्यान्तःपुरमेव प्रवेशिता स्वामिदारिका ।

राजा-अहो महानयं प्रमादः । अथ भूतिकः क्रिमर्थं नाभ्यागतः ।

कौञ्जायनः-उक्तोऽहं भूतिकेन-गन्वेमं वृत्तान्तं स्वामिने कथय । अहं
तस्य पुरुषस्य प्रवृत्तिमन्ययं च ज्ञात्वा शोचन्मागमिष्यामीति ।

राजा-तेन हि सर्वं परीक्ष्यागमिष्यति भूतिकः । कौञ्जायन ! कतर
कुलममुद्भूतः परद्वयसनसहायः ।

कौञ्जायनः-स्वामिन् ! इह विसेवादकन्यात्मानमन्यजोऽहमिति ।

देवी-महाराज ! अबुळीगो कहं पळ्यं माणुकोमो भवे । [महाराज !

भूलीनः कथमेवं मानजोर्जा भवेत् ।]

राजा-किन्तुःखलु भवेदेत् ।

(ततः प्रविशति भूतिकः ।)

भूतिकः-(सविग्मपम्) अहो प्रच्छन्नरत्नता पृथिव्याः । अस्य
तारन् पुरुषस्य निर्व्याजेन विक्रमेण मन्दीभूता इव मनश्चिन्तां वि-
क्रमयुद्धयः । एकस्मिन् मे संशयः, क्रिमर्थमात्मानमन्ययं चान्छादयति ।

अथवा कः शक्तः सूर्यं हस्तेनान्छादयितुम् । इह हि,

एषा भयन्ति भुवि मत्पुत्राः कथाञ्चिन्

इव कारकैर्गुणैर्जनैश्च नियम्यमानाः ।

भूयः परद्वयसनमेव विमोक्षामा

विमृत्य सूर्यनिदमं विगुता भयन्ति ॥ ६ ॥

- जयसेन ! करिमन् प्रदेशे वर्तते स्वामी । किं ब्रवींषि-उपस्थानगृह
इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य)
- ३ अये अयं महाराजो देव्या सहास्ते । (उपगम्य) जयतु महाराजः ।
राजा-देवि ! त्वमभ्यन्तरं प्रविश्याश्वासय कुरङ्गीम् । अहमप्यनुपद-
मागमिष्यामि ।
- ६ देवी-जं महाराजो आणवेदि । [यन्महाराज भाज्ञापयति ।]
(निष्क्रान्ता)
राजा-को धृत्तान्तस्तस्य परार्थमनवेक्षितशरीरस्य ।
- ९ भूतिकः-शृणोतु स्वामी । स मुहूर्तमनादरमत्वरितं सललितं
प्रियवयस्येनेव तेन हस्तिना प्रक्रीडयं निवर्तनानुवर्तनगतिविशेषैर्वि-
मोह्य लज्जित इव तेन कर्मणा महाजनप्रशंसामसहमान. समवन्त-
१२ शिरस्कः स्वैरं म्यमेवावासं गतः ।
राजा-भोः ! प्रतिोऽस्मि । अयं हि मे द्वितीयो लाभः ।
- १ भूतिकः-अथ तदनन्तरमुपलभ्य हस्तिनीभिस्तं गजवरं सद्मा-
१५ ह्येमां गजशालां प्रवेश्याहं तस्य पुरुपस्य प्रवृत्तिमन्वयं च ज्ञातु-
मन्यापदेशेन गतवानस्मि ।
राजा-अथ किं कृतो निश्चयः । श्रुतमस्माभिरन्त्यज इति ।
- १८ भूतिकः-शान्तं शान्तं पापम् । नायं तादृशः । केनापि कारणे-
नात्मानमन्वयं चान्द्रादयति ।
राजा-अथ किं भवता परीक्षितम् ।
- २१ भूतिकः-किमत्र परीक्षितव्यम् ।
देव देवं रूपं ब्रह्मजं तस्य वाक्यं
क्षात्रं तेजः सौतुमार्यं बलं च ।
यद्येवं स्यान् सत्यमन्यान्त्यजत्वं
व्यथोऽस्माकं शास्त्रिमांगेषु खेदः ॥ ७ ॥

राजा—किमस्त्येस्य कलत्रम् ।

भूतिकः—सर्वमस्ति । कलत्रं स्वयमनिविष्टः ।

राजा—यद्यपि स्त्रीदर्शनं परिहृतं, किमर्थं तस्य पिता न परीक्षितः ।

भूतिकः—दृष्टस्तत्रभवान् सत्पुत्रसम्पन्नः । स हि,

व्यायामस्थिरविपुलोद्दितायतांसां

ज्याघातप्रचितकिणोत्वणप्रकोष्ठः ।

प्रच्छन्नोऽप्यनुकृतिलक्ष्यराजभावो

मेघान्तर्गतरेविवन् प्रमानुमेयः ॥ ८ ॥

राजा—अलमेतावता प्रसङ्गेन । पुनरप्येषा परीक्षा क्रियताम् ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

१ राजा—अथेदानीं काशिराजदूतं प्रति किं कर्तव्यम् ।

भूतिकः—स्वामिन् ! दूतशतान्यागतान्यागमिष्यन्ति च ।

न तत्र कर्तव्यमिहास्ति लोके

कन्यापिनृत्वं बहुवन्दनीयम् ।

सर्वे नरेन्द्रा हि नरेन्द्रकन्यां

महाः पताकामिव तर्कयन्ति ॥ ९ ॥

राजा—कोऽभिप्रायः ।

भूतिकः—सर्वत्र दाक्षिण्यं न कर्तव्यम् । गुणवाहुत्यं तदात्वमायति

३ चायेक्ष्य त्वरतां दीर्घसूत्रतां च परित्यज्य देशकालाविरोधेन साध-
यितव्यं कार्यमित्यर्थः ।

राजा—युक्तमभिहितं भूतिकेन । कौञ्जायन ! किमर्थं तूर्णो भूतः ।

६ कौञ्जायनः—स्वामिन् ! बहुष्वपि क्षत्रियेषु पूर्वसम्बन्धविशेषो सौवीर-

राजकाशिराजो स्वामिनो भागिनीपतित्वे तुल्यो अस्मत्सम्बन्ध-

योग्यादिति स्वामिना चिन्तितो । तत्र पूर्वमेव सौवीरराजेन पुत्रस्व

११ कारणाद् दूतः प्रेषितः । स चास्माभिरतिराजः कन्वेष्यपदेशमुक्त्वा
सुपूजितो विसर्जितः । इदानीं तु काशिराजेन पुत्रस्य कारणाद्
दूतः प्रेषितः । तत्र बलाबलचिन्तायां स्वामी प्रमाणम् ।

१२ राजा-सम्यगुक्तं कौञ्जावनेन । भूतिक ! सर्वराजमण्डलमपोह
द्वयोः स्थापितयोः कं प्रति विशेषः ।

भूतिकः-न भृत्यदूषणीया राजानः, स्वामिनो हि स्वाग्यममात्यानाम् ।

१५ राजा-अलमुपचारेण । ब्रूहि को निश्चयः ।

भूतिकः-इदानीं तु न प्रत्याख्यातव्यम् । स्वामिन् ! सौवीरराज-
काशिराजौ स्वामिनो भगिनीपतित्वे तुल्यौ । अथ देव्या भ्रातेति

१८ सौवीरेन्द्रो गुणाधिकः ।

राजा-न खलु भवानस्मत्सङ्कल्पानभिवादकः ।

भूतिकः-उभयथानुगृहीतोऽस्मि ।

२१ राजा-भोः ! किन्तुखलु सौवीरेन्द्रेण पुनर्न दूतसम्पातः क्रियते ।

भूतिकः-तथास्ति मे कश्चिन् सन्देहः । सुष्ठु परीक्ष्य वक्ष्यामीति
नोक्तवानस्मि ।

२४ राजा-ननु कुशली तत्रभवान् ।

भूतिकः-वदन्ति चारपुरुषाः—

न दृश्यते तत्रभवान् सपुत्रः

कार्याग्यमात्याः किल वर्तयन्ति ।

न विद्यते कारणमत्र किञ्चि-

न्न लभ्यते राजकुलप्रवेशः ॥ १० ॥

राजा-भोः ! किन्तुखलु भवेदेतन् ।

कामाहतः तुमतिभिः सचिर्वर्णहीतो

रोगातुरः स्वजनरागमयैक्षते वा ।

शत्रो द्विजैर्ब्रतमुपेत्य करोति शान्ति
को वा भवेन्नरपतेर्गृहरोधहेतुः ॥ ११ ॥

शीघ्रं परीक्ष्यतान्नेष वृत्तान्तः ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

राजा—कौञ्जायन ! किमिदानीं काशिराजदूतं प्रति कर्तव्यम् ।

कौञ्जायनः—एवं गते काशिराजदूतः पूजयितव्यः । बहुमुखा

विवाहा यद्येष्टं साध्यन्ते ।

राजा—अहो कार्यमेवापेक्षते बुद्धिमत्त्वानां, न स्नेहम् ।

(नेपथ्ये)

जयतु स्वामी, जयतु महाराजः । दश नाळिका पूर्णाः ।

भूतिकः—स्वामिन् ! शेषमभ्यन्तरे चिन्तयिष्याम । अतिक्रामति

स्नानवेला । स्वामिदारिका चाश्रासयितव्या । महादेवी च चिरं

प्रतीक्षते । महाजनोऽप्यभिमन्नुपद्रवे स्वामिनं द्रष्टुमिच्छति ।

राजा—अहो महद्भारो राज्यं नाम । बुतः,

धर्मः प्रागेव विन्त्यः सचिवमतिगति, प्रेक्षितव्या स्वबुद्धया

प्रगृह्यार्था रामरोषा मृदुपरुषगुणौ कालयोगेन कार्या ।

क्षेयं लोकाजुवृत्तं परचरनयनैर्मण्डलं प्रेक्षितव्यं

रक्ष्यो यत्नादिहात्मा रणशिरमि पुनः सोऽपि नावेक्षितव्यः ॥ १२ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

प्रतिच्छन्दं धात्रा श्रुवतिवपुषां किञ्चु रचितं

गता वा स्त्रीरूपं कथमपि च ताराधिपश्रुचिः ।

विहाय श्रीः कृष्णं जलशयनमुग्रं कृतमया

भृतान्यम्नीरूपं श्रितिपतिगृहे वा निवसति ॥ ३ ॥

कथमहं पुनरारब्धश्चिन्तयितुम् । किमिदानीं करिष्ये । मनश्च
तावदस्मादिच्छया न प्रवर्तते । इह हि,

प्रतिपिद्धं प्रयत्नेन क्षणमात्रं न वीश्रुते ।

चिराभ्यस्तपथं याति शास्त्रं दुर्गणितं यथा ॥ ४ ॥

अथवा न शक्यं मनो जेतुम् । चिन्तयिष्याम्येताम् । अहो
सर्वेषां स्त्रीगुणानामेकत्र समवायः । (चिन्ताभिभूत उपविशति)

३ (ततः प्रविगति धात्री नलिनिका च ।)

धात्री—(सवितरुम्) अहो सङ्घट्टदा कप्यम्म । जइ एवं करीअदि,
राअउळं दूसिअं होइ । जदि ण करीअदि, अवस्सं सा विवज्जइ ।

६ मए अणेणहि उवाणहि विआरिदं च । ममं वि सा अज्ज वि
पच्छादेदि । अहव किं ताए पच्छादिदं । मां तदप्पहुदि सुमणा-

वण्णअं जेच्छदि, आहारं णाभिच्छसदि, ण रमदि गोठीजणेण,
९ दिग्घं णिस्समदि, असम्बट्ठे कहेदि, कहिदं णं जाणादि, गूढं

हसदि, विवित्ते रोदिदि, रोअं अवदिसदि, तणुआ होदि,
पण्डुभावं । गच्छदि । एकं पि तहिं अच्छरिअं । एवंविधेहि

१२ अवत्थाविसेसेहि अत्तणो छज्जाए भएण सुत्तमागेण वात्तभावेण
अ एकरसा वि किञ्चि ण मन्तेदि । [अहो सङ्घटनां कार्यस्य ।

यद्येवं क्रियते, राजकुलं दुषितं भवति । यदि न क्रियते उवश्यं मा
१५ विपद्यते । नयानेकरपर्यायैर्विचारितं च । ममापि मायापि प्रच्छादयति ।

अथवा किं तथा प्रच्छादितम् । मा तदाप्रभृति सुमन्तावर्णकं, नेच्छति-

धात्री-हृळा ! केण सु भणिदं । [हला ! केन सु भणितम् ।]

नलिनिका-एत्थ को वि ण दिस्सदि । [अत्र कोऽपि न दृश्यते ।]

३ धात्री-पहिट्टरोमकूपं मे शरीरं । असंसर्षं दब्धेण भणिदं । अहं पुण जागामि ण एसो केवल्लो माणुसत्ति । [प्रहृष्टरोमकूपं मे शरीरम् । असंसर्षं देवेन भणितम् । अहं पुनर्जांतामि नैव केवलो मानुष इति ।]

६ नलिनिका-गदो तरस्स कुलसन्देहो । अम्हाणं वअणं करोदि ण करोदि त्ति चिन्तेमि । (विचिन्त्य) धण्णो सु सो जणो इमं एवं उम्मादेदि । किं बहुणा, मअं कामदेवो वि भट्टिदारिआणं रुवं

९ पेक्खिअ किल्लिस्सिदि । तेण सो वि किल्लिस्सिदि त्ति त्थेमि । [गतस्तस्य कुलसन्देहः । अस्माकं वचनं करोति न करोतीति चिन्तयामि । धन्यः खलु स जन इमंमेवमुन्मादयति । किं बहुना, स्वयं काम-

१२ देवोऽपि भर्तृशरिकाया रूपं प्रेष्य क्षिश्यते । तेन सोऽपि क्षिश्यत इति तर्कयामि ।]

धात्री-हृळा ! एसो तस्स आवासो, जं तदा हत्थिसम्भमदिअणे

१५ कोट्टहृलेण आअदम्ह । [हला ! एष तस्यायामः; यं तदा हस्ति-सम्भ्रमदिवसे कौतुहलेनागते स्वः ।]

नलिनिका-हृळा ! अहो दस्सणीअं किदोवहारं च दुवारमुहं ।

१८ हृळा ! ण्ढि पविसामो । [हला ! अहो दर्शनीयं कृतोपहारं च द्वार-मुखम् । हला ! एहि प्रविशावः ।]

धात्री-हृळा ! क्खिं भट्टिदारओ । किं भणासि-चउरसाळे यत्तदि

२१ त्ति । (परिक्रम्यावलोक्य) अअं अम्हाणं भट्टिदारओ एको एव किं वि चिन्तअन्तो चिट्ठु । [हला ! कुत्र भर्तृदारकः । किं भणसि-

चतुःशाले वर्तत इति । अयमस्माकं भर्तृदारक एक एव किमपि

२४ चिन्तयंस्तिष्ठति ।]

नलिनिका—हृत्ता ! ये पविस्तामो । [हृत्ता ! ननु प्रविशावः ।]

धार्त्री—गवं करेह् । (प्रविश्य) सुहं अय्यम्म । [गवं कुर्यः ।]

२७ सुखमार्यस्य ।]

अविमारकः—अहो तस्या रूपसम्पन् ।

धार्त्री—(साकुलम्) किण्णुह भवे । सुहं अय्यस्स । [किण्णुत्तु

३० मवेत् । सुखमार्यस्य ।]

अविमारकः—

उरः स्तनतटालसं जघनभारखिन्ना तनुः

धार्त्री—अम्मो विप्पळवदि । [अम्मो विप्रलपति ।]

अविमारकः—

मुखं नयनवल्लभं प्रकृनिताम्रविम्बाधरम् ।

धार्त्री—धण्णो खु सो जणो इमं गवं उम्माटेदि । [धण्यः खलु स

जन इममेवमुन्मादयति ।]

अविमारकः—

भयेऽपि यदि तादृशं नयनपात्रपेयं वपुः

धार्त्री—सुत्थिदं कट्यं । [सुस्थितं कार्यम् ।]

अविमारकः—

कथन्नु सुरतान्तरप्रचुरविभ्रमं तद् मयेन् ॥ ६ ॥

धार्त्री—सा गव इमं उम्माटेदि । [मैवेममुन्मादयति ।]

नलिनिका—सुट्टु भणिदं—गम्मो वि किळिम्मिदि ति । [सुट्टु भणित्तम्-

३ एषोऽपि क्लिश्यत इति ।]

धार्त्री—सुट्टु विञ्जाटं तुण । सुहं अय्यम्म । [सुट्टु विज्ञातं स्वया ।]

सुखमार्यस्य ।]

६ अविमारकः—(विलोक्य सत्रीडम्) स्वागतं भवतीभ्याम् ।

उभे—अवि सुहं । [अपि सुखम् ।]

अविमारकः—भविष्यति वां दर्शनेन ।

१ धात्री—अय्य ! किं चिन्तीअदि । [आर्य ! किं चिन्त्यते ।]

अविमारकः—भवति ! शास्त्रं चिन्त्यते ।

१२ धात्री—किं णाम एदं रमणीअं मत्थं विविथे चिन्तीअदि । [किं नामैतद् रमणीयं शास्त्रं विविक्ते चिन्त्यते ।]

अविमारकः—भवति ! योगशास्त्रं चिन्त्यते ।

१५ धात्री—(सस्मितम्) पट्टिगहिदं मङ्गळवअणं जोअसत्थं णत्तु होदु । [प्रतिगृहीतं मङ्गलघवनम् । योगशास्त्रमेव भवतु ।]

अविमारकः—(आत्मगतम्) कोनुखण्डु चास्स्यार्थं । अन्यदप्यभिलषामशादन्यथा सङ्कल्पयामि । (प्रकाशम्) किमभिप्रेतं भवन्त्याः ।

१८ धात्री—जोअं इच्छन्तीओ आअदम्ह । अणुमदो अप्येण जोओ ति णं णिट्टिदं कय्यं अम्हाअं राअउळे विवित्ते अवंआसे । तहि पि को वि जणो अहिअदरं जोअं चिन्तंअन्तो अच्छदि । तेण मइ

२१ तहि एव अप्येण सुट्टु जोअविहाणं चिन्तीअदु ति । [योगविच्छन्त्यावागते स्यः । अनुमत आयेण योग इति ननु निश्चितं कार्यं मस्माकं राजकुले विरिक्तं अवकाशे । तत्रापि कोऽपि जनोऽधिकतरं योगं

२४ चिन्तयन्नस्मिन् । तेन सह तत्रैवायेण सुट्टु योगविधानं चिन्तयन्नास्मिन् ।]

अविमारकः—कथमद्यापि नायशेषाणि मे भाग्यानि । (आत्मनादुःखात्) भवति ! पुनर्दत्ता इय मे प्राणाः । युतः,

तस्या भयाकुलितदृष्टिविषं मनोऽहं

सौम्यप्रकारमतितीक्ष्णमवेक्ष्य धक्त्रम् ।

उन्मादमभ्युपगतोऽस्मि चिरं भवत्यो-

र्थाभ्यामृतेन पुनरस्य कृतः संसृजः ॥ ७ ॥

धारी-दिट्टिआ अय्येण परिपाळिदो अअं जणो । अळमदिप्प-
 सङ्गेण । अज्ज एव पविसिदव्वं कण्णाउरं । अमच्चो अप्यभूदिओ
 ३ कण्णाउररक्खओ कासिराअदूदेण सह अम्हाअं महाराण्ण पूइदो
 पत्थिदो अ । [दिट्टिआयेण परिपालितोऽयं जनः । अलमतिप्रसङ्गेन ।
 अथैव प्रवेष्टय्यं कन्यापुरम् । अमात्य आर्यभूतिकः कन्यापुररक्षकः
 ६ काशिराजदूतेन सहास्माकं महाराजेन पूजितः प्रस्थितश्च ।]
 अविमारकः-घाढम् । प्रथमः कल्पः । भवति ! कन्तावदौपथमुप-
लभ्य मन्दीभवत्यातुरः ।

९ धारी-पवेसमत्तं एव्व दुळ्ळहं । सकं अच्चन्तरे चिरं वसिदुं ।
 [प्रवेशमात्रमेव दुर्लभम् । शक्यमभ्यन्तरे चिरं वस्तुम् ।]
 अविमारकः-प्रविष्ट एवाहं चिन्तयित्तय्यः । क्रियतामनर्गलविशाला

१२ प्रासादमाला ।

धारी-एवं करेम्ह । सव्वं अच्चन्तरकरणीअं संपादेम्ह । अप्प-
 मत्तो एव पविसिदु अय्यो । [एवं कुर्वः । सर्वमभ्यन्तरकरणीयं
 १५ संपाद्यावः । अप्रमत्त एव प्रविशस्वायंः ।]

अविमारकः-भवति ! सकृदभिधीयतां राजकुलस्य विधानम् ।

धारी-एवं विअ । [एवमिहै ।]

१८ अविमारकः-हन्त भोः !

श्रुत्वा तु राज्ञो गृहसंविधानं

प्रविष्टमात्मानमवैति बुद्धिः ।

न पौरुषं वै परदूषणीयं

न चेद् विसंवादमुपैति दैवम् ॥ ८ ॥

(विचिन्त्य) भवति ! कोऽस्माकमस्मिन् कार्ये प्रत्ययः ।

उभे-अअं पणओ । जेदु भट्टिदारओ । [अयं प्रत्ययः । जयतु

३॥ भर्तृदारकः ।]

अविमारकः—इन्त गम्यतां सम्प्रति । प्रतीक्षयतामर्धरात्रम् ।

उभे—अं भट्टिदारओ आणवेदि (निव्रान्ते) [यद् भूतं शरक
६ भाशापवति ।]

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- विदूषकः—अहो णअरम्म साहा सेपदि । अत्थं आसादितो
१ भअयं मुख्यो दीसइ दहिपिण्डपाण्डरेसु पामादेसु अग्गापणा-
ळिन्देसु पसारिअगुलमहुसङ्गदो विअ । गणिआजणो
१२ कामा सेसु तेसु पासादेसु सविभ्रमं सञ्चरन्ति । अहं तु तादि-
साणि पेक्खिअ उम्मादिअमाणस्स तत्तहोदो रत्तिमहाओ होमि ति
णअराओ णिग्गदो मिह । सो वि दाव अम्हाअं अधण्णदाए केण वि
१५ अगत्यसञ्चिन्तणेण अण्णादिसो विअ भंयुत्तो । एदं तत्तहोदां
आवामग्गिहं । अज्ज णअरापणाळिन्दे सुणामि तत्तहोदो गिहादो
णिग्गदा राअदारिआए धत्ती मंही आत्ति । किंणुसु एत्थ कय्यं ।
१८ अहव हत्थिहत्थचञ्चळाणि पुरुसभग्गाणि होन्ति । अहव गच्छदु
अणत्थो अम्हाअं । अवत्यासदिमं राअउळ्ळं पविमामि । (प्रविश्य)
ही ही एसो अत्तभवं कामुअजणवण्णण अणुळित्तो विअ पण्डु-
२१ भयिण इदो एव आअच्छदि । अहव सत्थं अळङ्कारो होदि
सुख्याणं । (उपेत्य) जेटु भवं । [अहो नगरस्य शोभा भङ्गति ।
भस्ममासादितो भगवान् सूर्यो दृश्यते दधिपिण्डपाण्डरेषु प्रासादेष्व-
२४ प्रापणाळिन्देषु प्रसारितगुल्मधुरसङ्गत इव । गणिकाजनो नागरिकजन-
आन्वोन्वविशेषमण्डितावात्मानं दर्शयितुकामो तेषु तेषु प्रासादेषु सविभ्रमं
संचरतः । अहं तु तादृशानि प्रेक्ष्योन्माद्यतस्तत्रभवतो रात्रिमहाशो
२७ भवामीति नगराश्रितोऽस्मि । सोऽपि तावदस्माकमधन्यतया केनाप्य-
नर्थसंश्रितनेनान्यादृश इव संवृत्तः । एतत्त तत्रभवत् . आवामगृहम् ।

... in ...

अथ नगराणालिन्दे शृण्वामि नयेभवतो गृहाशिरगता राजदारिकाया
 ३० धात्री मखी घेति । किमुलन्वत्र कार्यम् । अथवा इस्तिहस्तघञ्जलानि
 पुरुषमाग्यानि भवन्ति । अथवा गच्छावनघोऽस्माकम् । अवस्थासदशं
 राजकुलं प्रविशामि । ही ही एषोऽग्रमवान् कामुकजनवर्णकेनानुलित इव
 ३३ पाण्डुभावेनेत एवागच्छति । अथवा सर्वमलङ्कारो भवति सुरूपणाम् ।
 जयतु भवान् । }

अविमारकः—वयम्य ! अतिविलम्बितमिव भवता नमरे ।

३६ विदूषकः—तुमं दाव आमन्तणाविप्पल्लद्धो विअ बम्हणो अदोरत्तं
 चिन्तेमि । अहं पि दाव दिअसे णअरं परिचममिअ अल्लद्धभोआ
 पाअडगणिआ विअ रत्ति पम्मदो सइदुं आअच्छामि । [एवं
 ३९ तावदामन्त्रणविप्रलब्ध इव ब्राह्मणोऽहोरात्रं चिन्तयसि । अहमपि
 तावद् दिवसे नगरं परिभ्रम्याल्लब्धभोगा शाकृतगणिकेव रात्री पार्श्वतः
 शक्तिमागच्छामि । }

४२ अविमारकः—सखे । प्रियं ते कथयिष्यामि ।

विदूषकः—किं स्वमत्तो अम्हाअं इतिमायो । [किं स्वमाप्तोऽस्माकम्-
 पिशाचः ।]

४५ अविमारकः—मूर्ख ! अवश्यं भवितव्येऽर्थे कः प्रहर्षः ।

विदूषकः—किं पुण अणं । [किं पुनरन्यत् ।]

अविमारकः—किं न दृष्टा कुरङ्गया धात्री नलिनिका च ।

४८ विदूषकः—आमं भो ! दिट्टाओ तत्तहोदीओ । किं आणीदं । [आम
 भोः ! दृष्टे तत्रभवत्यै । किमानीतम् ।]

अविमारकः—अम्मच्छोर्कापधमानीतम् ।

५१ विदूषकः—पेस्वामि दाव । [पश्यामि तावत् ।]

अविमारकः—काले द्रव्यसि । अथ तावच्छूयताम् ।

विदूषकः—भणादु भणादु भंवं । [भणतु भणतु भवान् ।]

५४ अविमारकः—किं बहुना । तत्रभवती ब्रवीति अद्यैव प्रवेष्टव्यं कन्या-
पुरमिति ।

विदूषकः—(विहस्य) केण खु उवाण्ण अट्ठन्तरं पविसिअ जीव

५७ गगहणं पत्तुकामोऽसि । अमच्चा णाम विसमसीळा कुन्तिभो-
अस्स । [केन खल्लसायेनाभ्यन्तरं प्रविश्य जीवग्रहणं प्राप्नुकामोऽपि ।
अमात्या नाम विपमशीलाः कुन्तिभोजस्य ।]

६० अविमारकः—कथं भवतापि शङ्कनीयम् । पश्य,

भग्ना मयैकेन पराः ससैन्या

अद्यापि गन्धेन न संश्रयन्ते ।

किं मानुषैः सोऽप्यसुरेश्वरो मे

हतो भुजाम्यामविरूपधारी ॥ ९ ॥

विदूषकः—जाणामि जाणामि भवदो अमाणुसाणि कम्माणि ।

सव्वहा सङ्कणीओ रत्तिच्छण्णो परगिहप्पवेसो । [जानामि

३ जानामि भवतोऽमानुषाणि कर्माणि । सर्वथा शङ्कनीयो रात्रिच्छन्न-
परगृहप्रवेशः ।]

अविमारकः—एष समासः । सर्वथा प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्या-

६ पुरम् । तदनुमन्तुमर्हति महाब्राह्मणः ।

विदूषकः—कहं मं उडिअ गच्छसि । अहं भवन्तं सव्वकालं ण

मुञ्चामि । अकोमन्तो वि एक्को इच्छिदव्वो । [कथं मामुज्जिहवा

९ गच्छसि । अहं भवन्तं सर्वकालं न मुञ्चामि । आत्रोशन्नप्येक-
ण्टस्यः ।]

अविमारकः—न जानाति भवान् शास्त्रमार्गम् ।

एकः परगृहं गच्छेद् द्वितीयेन तु मन्त्रयेन् ।

बहुभिः समरं कुर्यादित्ययं शास्त्रनिर्णयः ॥ १० ॥

तस्मादेकेनैव मया प्रवेष्टव्यं क्षुन्तिभोजस्य कन्यापुरम् । न. ते वयं
शङ्कनीयाः । पश्यतु भवान् ,

मितगुणमिह क्षुन्तिभोजसैन्यं

नृपभवनं विभवंः सुखं प्रवेष्टुम् ।

वयमपि च भुजायुधप्रधानाः

किमिह मखे ! भवतापि शङ्कनीयाः ॥ ११ ॥

विदूषकः—जइ एव किठो गिम्भओ, संपदि णअरं पविसामो । तहिं
मम अरिथि मित्तो । तस्स आवासे काळं पडिवाल्लम्ह । [यद्येवं
३ कृतौ निश्चयः, संप्रति नगरं प्रविशायः । तत्र ममास्ति मित्रम् । तस्या-
नामै कालं प्रतिपालयामः ।]

अविमारकः—सस्यगु भवानाह । साम्प्रतमभ्यन्तरं प्रविश्य कृता-
६ द्विको महाराजेनाभ्यनुज्ञातो वासगृहे शयनसंविधानं प्रविश्याज्ञातो
नगरं प्रविश्य भवतो मित्रगृहे कालं प्रतिपालयामि ।

(प्रविश्य)

१ चेटी—जेदु भट्टिदारओ । आवुत्तं ह्माणोदअं । [जयतु भर्तृदारकः ।
भायुत्तं खानोदकम् ।]

अविमारकः—अयमवसागच्छामि । गच्छामतः ।

१२-चेटी—अं भट्टिदारओ आणवेदि । (निधान्ता) [यद् भर्तृदारक
भाज्ञापयति ।]

अविमारकः—वयस्य ! अस्तमितो भगवान् दिवाकरः । सम्प्रति हि-

पूर्वा तु काष्ठा विभियानुलिप्ता

मन्ध्यारुणा भाति च पश्चिमाशा ।

द्विधा विभक्तान्तरमन्तरिक्षं

शात्यूर्ध्वनारीश्वररूपशोभाम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—सुदु भयं भणादि । अदिकन्दो दिअमो । आरुढो
पओमो । [सुदु भवान् भजति । भतिक्रान्तो दिवसः । आरुढः
३ प्रदोषः ।]

अविनायकः—अहो विशिन्नम्बमाचना जगतः । कुतः ।

व्यामृष्टसूर्यतिलको वितनोडुमालो

नष्टातपो सृदुमनोहरशीतघातः ।

मंलीनकामुरुजनः प्रबिकीर्णशूरो

वेपान्तरं रचयतीव मनुष्यलोकः ॥ १३ ॥

(निःक्रान्तां)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी चेत्यां च)

३ कुरङ्गी—हत्ता ! किं तेन भणितं । [हत्ता ! किं तेन भणितम् ।]

चेटी—भट्टिदारिए ! केण । [भतृदारिके ! केन ।]

कुरङ्गी—(स्वगतम्) हं भिन्दामि खु मन्दभाआ । (प्रकाशम्)

६ कण्णेउरचेडेण । [हं भिनदि यलु मन्दभागा । कन्यापुरचेटेन ।]

मागधिका—दिट्ठो माए कण्णेउरचेडो । भणितं च । ण किञ्चि आह ।

[हट्ठो मया कन्यापुरचेटः । भणितं च । न किञ्चिदाह ।]

९ कुरङ्गी—हन्त भट्टिणीए णिवेदेमि—कण्णेउरचेडो मम सुअपञ्जरं

ण करेदि ति [हन्त भट्टिन्यै निवेदयामि—कन्यापुरचेटो मम शुक्र

पञ्जरं न करोतीति ।]

१२ मागधिका—णं णिट्ठिदो सुअपञ्जरो ; भट्टिदारिए । [ननु निश्चितः

शुक्रपञ्जरो भतृदारिकायाः ।]

कुरङ्गी-याचाडे ! किं अण्णो वि अत्थि । [वाचाटे ! किमन्वोऽ-
प्यस्ति ।]

मागधिका-भोट्ठवं । [भवितुष्यम् ।]

कुरङ्गी-हळा ! का वेळा । [हला ! का वेला ।]

मागधिका-ओगाहो पओसो । [भवगाढः प्रदोषः ।]

कुरङ्गी-तेण हि पासादं आळुहामां । [तेन हि प्रामादमारोहामः ।]

मागधिका-विळासिणि ! अमादो जाहि । विरएहि मअणामणाणि ।

[विलासिनि ! भ्रष्टो याहि । विरचय शयनामनानि ।]

विलासिनी-मुत्ता मु तुवं । को काळो विरडदाणि मअणामणाणि ।

[मुक्ता म्लु स्वम् । कः कालो विरचितानि शयनामनानि ।]

मागधिका-हळा ! जाणामि दे अळसत्तणं । दिवमरइदाणि

भणामि रइदाणि ति । [हला ! जानामि नेऽलमत्वम् । दिवम-

रचितानि भणामि रचितानीति ।]

विलासिनी-हळा ! मा एत्वं भणाहि । भट्टिदारिअं अन्तरेण

अण्णादिमाणि होन्ति । [हला ! भवं भण । भर्तृदारिकामन्तरेणान्या-

रसानि भवन्ति ।]

मागधिका-हळा ! गहुअ जाणामि । [हला ! गृथा जानामि ।]

(सर्वाः परिक्रामन्ति ।)

मागधिका-एसो पामांओ । [एष प्रामादः ।]

कुरङ्गी-अमादो जाहि । (आरोहणं नाटयति ।) [भ्रष्टो याहि ।]

मागधिका-माहु विळासिणि ! साहु । अत्तणो णाममदिमं किदं ।

एत्थिमं सिळादळे रइदं सअणं । [माधु विलासिनि ! माधु ।

शायनो नाममरुणं कृतम् । एतस्मिन् शिलातले रक्षिं शयनम् ।]

विलासिनी-अवन्तरमण्डवे मु रइदं सअणं । मागधिण ! पेक्ख

पेक्ख मे अळमत्तणं । [अन्तरमण्डवे म्लु रक्षिं शयनम् । मागधिडे !

२ परव परव मेऽलमत्वम् ।]

विदूषकः—सुदु भवं भणादि । अदिकन्दो दिअसो । आरूढो पञ्जोसो । [सुपु भवान् भणति । अतिश्रान्तो दिवसः । आरूढः ३ प्रदोषः ।]

अविमारकः—अहो विचित्रस्वभावता जगतः । कुतः ।

व्यामृष्टसूर्यतिलको विततोडुमालो

नष्टातपो मृदुमनोहरशीतिवातः ।

संलीनकामुकजनः प्रविकीर्णशूरो

वेपान्तरं रचयतीव मनुष्यलोकः ॥ १३ ॥

(नि'कान्तां)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी श्रेष्ठ्या च)

- ३ कुरङ्गी—दृळा ! किं तेण भणितं । [हला ! किं तेन भणितम् ।]
 च्छेती—भट्टिदारिण ! केण । [भनूदारिके ! केन ।]
 कुरङ्गी—(स्वगतम्) हं भिन्दामि खु मन्दभाआ । (प्रकाशम्)
 ६ कण्णेरचेडोण । [हं भिनन्नि खलु मन्दभागा । कन्यापुरच्छेत्त ।]
 मागधिका—दिट्ठो मण कण्णेरचेडो । भणितं च । ण किञ्चि आहो ।
 [एहो मया कन्यापुरच्छेत्तः । भणितं च । न किञ्चिदाह ।]
 ९ कुरङ्गी—हन्त भट्टिणीण गिवेदेमि—कण्णेरचेडो मम सुअपञ्जरे
 ण करेदि त्ति [हन्त भट्टिन्यै निवेदयामि —कन्यापुरच्छेत्ते मम शुक्क
 पञ्जरं न कोतीति ।]
 २ मागधिका—णं गिट्ठिदो सुअपञ्जरो भट्टिदारिण । [ननु निहितः
 शुक्कपञ्जरो भनूदारिकायाः ।]

कुश्री-वाचाहे ! किं अण्णो वि अत्थि । [वाचाटे ! किमन्योऽ-
परित्त ।]

मागधिका-भोद्वं । [भवितव्यम् ।]

कुश्री-हळा ! का वेळा । [हला ! का वेला ।]

मागधिका-ओगाहो पओसो । [भवगाढः प्रदोषः ।]

कुश्री-तेण हि पामादं आळुहामो । [तेन हि प्रासादमारोहामः ।]

मागधिका-विळासिणि ! अग्गदो जाहि । विरएहि सअणासणाणि ।
[विलामिनि ! अप्रतो याहि । विरचय शयनामनानि ।]

विलामिनी-मुत्ता मु तुवं । को कालो विरइदाणि सअणासणाणि ।
[मुत्ता मन्तु त्वम् । कः कालो विरचिनानि शयनामनानि ।]

मागधिका-हळा ! जाणामि दे अळसत्तणं । दिवसरइदाणि
भणामि रइदाणि ति । [हला ! जानामि तेऽलमत्वम् । दिवस-
रचिनानि भणामि रचिनानि ।]

विलामिनी-हळा ! मा एत्थं भणाहि । भट्टिदारिअं अन्तरेण
अण्णादिसाणि होन्ति । [हला ! मैवं भण । भणंदारिकामन्तरेणान्या-
एसाणि भवन्ति ।]

मागधिका-हळा ! गढुअ जाणामि । [हला ! गत्वा जानामि ।]
(सर्वाः परिक्रामन्ति ।)

मागधिका-एसो पामांदो । [एष प्रासादः ।]

कुश्री-अग्गदो जाहि । (आरोहण नाटयति ।) [अप्रतो याहि ।]

मागधिका-साहु विळामिणि ! साहु । अत्तणो णाममदिमं रिदं ।

एदमिंम सिळादळे रइदं सअणं । [साधु विलामिनि ! साधु ।

आमनो नाममरुषां कृतम् । एतस्मिन् शिलातले रचितं शयनम् ।]

विलामिनी-अद्यन्तरमण्डपे मु रइदं सअणं । मागधिण ! पेक्क

पेक्क मे अळमत्तणं । [अद्यन्तरमण्डपे मन्तु रचितं शयनम् । मागधिके !

एए एए मेऽलमत्वम् ।]

मागधिका-अदिपण्डितां मु संयुता । एवं पण्डितैश्च युक्तं भवतां
 लभेहि । [अतिपण्डिता मनु संयुता । एवं पण्डितैश्च युक्तं भवतां
 लभस्य ।]

कुरङ्गी-हृत्ता ! इमस्मि मित्रादन्ते मुहुत्तअं उययिस्सामि । [हत्ता !
 इमस्मिन् शिलान्तने मुहुत्तकमुणविस्सामि ।]

४८ मागधिका-अं भट्टिदारिआण्णु इदं । होदु । [यद् भन्तुंदास्सिवापि
 कथितम् । भवतु ।]

(मवां उपविशन्ति)

५१ मागधिका-भट्टिदारिण ! कहेमि वसराणं । [भन्तुंदारिकं ! व
 यामि व्याख्यानम् ।]

५२ कुरङ्गी-हृत्ता ! जाणामि दे अमग्घट्टपत्तायं । [हत्ता ! जाना
 तेऽस्येकट्टप्रत्तायम् ।]

मागधिका-भट्टिदारिण ! अभिगवा मु कथा । [भन्तुंदारिके
 अभिगवा मनु कथा ।]

५७ कुरङ्गी-याचेमि, मा णिच्चन्धिअ, मुहुत्तअं मआमि । [याचे,
 निर्वाप, मुहुत्तकं शये ।]

विलासिनी-सुहं सइदु भट्टिदारिआ । मे कहिहि । [सुत्वं को
 भन्तुंदारिका ! मम कथय ।]

कुरङ्गी-(आत्मगतम्) किणुसु भवे । [किणुसु भवेत् ।]

५९ मागधिका-हृत्ता ! सुणाहि भट्टिदारिअं अन्तरेण । [हत्ता ! शृ
 त्वा भन्तुंदारिकमन्तरेण ।]

६० कुरङ्गी-हं विदिदं रहस्सं । परिच्चट्टिहि । [हं विदितं रहस्यम्
 परिभ्रष्टास्मि ।]

६१ विलासिनी-हृत्ता ! कहिं तुण्णु सुदं । [हत्ता ! कुत्र स्वया युतम् ।]

६२ मागधिका-भट्टिणीपरिचारिआण्णु वसुमित्ताण्णु कहिदं । [भट्टिनी-
 परिचारिकया वसुमित्रया कथितम् ।] ;

१९ विलासिनी-सअं णाम भट्टिणीए कहिदं होदि । [स्वयं नाम भट्टिन्या कथितं भवति ।]

२० मागधिका-अस्थि कामिराअपुत्तो जअवम्मा णाम । तस्म दिण्णा भट्टिदारिआ । तरस अ दूदो आअदो महाराण पृहदो । पडिगाहिदं च वणिणआरं । [अस्ति काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम । तस्मै दत्ता भर्तृदारिका । तस्य च दूत आगतो महाराजेन पूजितः । प्रति-

६ गृहीतं च वर्णिकारम् ।]

कुरही-(आत्मगतम्) एदं अळिअं । अहं अत्तणो पभवामि । [पुनदलीकम् । अहमात्मनः प्रभवामि ।]

२० मागधिका-तहिं किळ भट्टिणीए भणिदं-वाळां सु मे दुहिआ, ण सक्कुणोमि एक्कं पि दिअसं अपेक्खन्ती जीविदं । जदि मे महाराओ पसण्णो, एत्थ एव्व जामादुओ आणीद्व्यो ति । २१ [तत्र किळ भट्टिन्या भणितं-वाला ग्लु मे दुहिता, न शान्णोम्येरुमपि दिपमपश्यन्ती जीवितुम् । यदि मे महाराजः प्रसन्नः, अथैव जामाता-नेतव्य इति ।]

२४ विलासिनी-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

मागधिका-तदो तं पि किळ अणुमदं महाराण । अज्ज णक्खत्तं सोभणं ति तेण अ दूदेण अमचो अव्यभूदिओ पत्थिदो । [तत- २७ स्तदपि कित्थानुमतं महाराजेन । अद्य नक्षत्रं शोभनमिति तेन च दूतेना-साय भार्यभूतिकः प्रस्थितः ।]

कुरही-(स्वगतम्) इन्त काळन्तरिदं कर्यं । [इन्त कालान्तरितं १० कार्यम् ।]

विलासिनी-पिअं भट्टिदारिआए रूपजोव्वणं सफळं संवुसं ति । [त्रियं भर्तृदारिकाया रूपयौजने सफलं संवृत्तमिति ।]

- २० मागधिका—अदिपण्डितां नु संवृत्ता । एवं पण्डितचेडवृत्तं भर्तारं
लभेहि । [अतिपण्डिता ग्लु संवृत्ता । एवं पण्डितचेडवृत्तं भर्तारं
४५ लभस्व ।]
- कुरङ्गी—हळा ! इमस्मि मिळादळे मुहुत्तअं उवविसामि । [हला !
अस्मिन् शिलातले मुहुत्तकमुपविशामि ।]
- ४८ मागधिका—जे भट्टिदारिआण रुडदं । होदु । [यद् भर्तृदारिकायै
५१ रुचितम् । भवतु ।]
(सर्वा उपविशन्ति)
- ५१ मागधिका—भट्टिदारिण ! कहेमि वक्त्राणं । [भर्तृदारिके ! कथ-
यामि व्याख्यानम् ।]
- कुरङ्गी—हळा ! जाणामि दे असम्बद्धापळावं । [हला ! जानामि
५५ तेऽसंबद्धप्रलापम् ।]
- मागधिका—भट्टिदारिण ! अभिगवा नु कथा । [भर्तृदारिके !
अभिनवा ग्लु कथा ।]
- ५७ कुरङ्गी—याचेमि, मा गिन्वन्धिअ, मुहुत्तअं मआमि । [याचे,
निबन्ध, मुहुत्तकं शये ।]
- विलासिनी—मुहं सइदु भट्टिदारिआ । मे कहेहि । [सुखं शेतां
६० भर्तृदारिका । मम कथय ।]
- कुरङ्गी—(आत्मगतम्) किणुखु भवे । [किनुग्लु भवेत् ।]
- ६१ मागधिका—हळा ! मुणाहि भट्टिदारिअं अन्तरेण । [हला ! शृणु
६३ भर्तृदारिकामन्तरेण ।]
- कुरङ्गी—हं विदिदं रहस्सं । परिन्भट्टुम्हि । [हं विदितं रहस्यम् ।
६५ परिभ्रष्टाम्मि ।]
- ६६ विलासिनी—हळा ! काहिं तुण सुदं । [हला ! कुत्र स्वया श्रुतम् ।]
- ६७ मागधिका—भट्टिणीपरिचारिआण वसुमिन्ताण कहिदं । [भट्टिनी-
परिचारिक्या वसुमित्रया कथितम् ।]

९ विलासिनी—सअं गाम भट्टिणीए कहिदं होदि । [स्वयं नाम भट्टिन्या कथितं भवति ।]

मागधिका—अस्थि कासिराअपुत्तो जअवम्मा गाम । तस्स दिण्णा
१२ भट्टिदारिआ । तस्स अ दूदो आअदो महाराएण पूइदो । पडि-
गाहिदं च वणिणआरं । [अस्ति काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम ।
तस्मै दत्ता भर्तृदारिका । तस्य च दूत आगतो महाराजेन पूजितः । प्रति-
७५ गृहीतं च वर्णिकारम् ।]

कुरङ्गी—(आत्मगतम्) एदं अळिअं । अहं अत्तणो पभवामि ।
[पुनदलीकम् । अहमात्मनः प्रभवामि ।]

७८ मागधिका—तहिं किळ भट्टिणीए भणिदं—वाळा खु मे दुहिआ,
ण सक्कुणोमि एक्कं पि दिअमं अपेक्खन्ती जीविडं । जदि मे
महाराओ पसण्णो, एत्थ एत्थ जामादुओ आणीद्व्यो त्ति ।
[तत्र किल भट्टिन्या भणितं—बाला खलु मे दुहिता, न शत्रोभ्येकमपि
दिवसमपश्यन्ती जीवितुम् । यदि मे महाराजः प्रसन्नः, अत्रैव जामाता-
नेतव्य इति ।]

८५ विलासिनी—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

मागधिका—तदो तं पि किळ अणुमदं महाराएण । अल्ल णक्खत्तं
सोमणं त्ति तेण अ दूदेण अमसो अट्ठ्यभूदिओ पत्थिदो । [तत-

८७ स्तदपि किलानुमनं महाराजेन । अद्य नक्षत्रं शोभनमिति तेन च दूतेना-
मास्य आर्यभूतिकः प्रस्थितः ।]

कुरङ्गी—(स्वगतम्) हन्त कालान्तरिदं करयं । [हन्त कालान्तरितं
९० कार्यम् ।]

विलामिनी—पिअं भट्टिदारिआए रुवजोव्वणं सफळं संवुत्तं त्ति ।
[प्रियं भर्तृदारिकाया रूपयौवनं सफले संवृत्तमिति ।]

नलिनिका-णं सम्मावणीओ एसो । णं मो एव मो । [ननु

सेभावनीय एवः । ननु स एव सः ।]

१२० कुरङ्गी-णळिणिण ! संवाहेहि मं । [नलिनिके ! संवाहय माम् ।]

नलिनिका-जे भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाज्ञापयति ।]

विलासिनी-णळिणिण ! विवाहो कदा भविमिदि । [नलिनिके !

१२३ विवाहः कदा भविष्यति ।]

(नेपथ्ये)

अद्य ।

१२६ नलिनिका-चिरं जीव ।

(नेपथ्ये)

राजपुरुषाः ! अमात्यः प्रस्थित इति कश्चिदमात्यभृत्यः कन्यापु-

१२९ ररक्षणार्थं नाभ्याग्नः । तद् यथेष्टं भवतु । तावदहं ओ गजो

निवेदयिष्यामि ।

विलासिनी-हळा णळिणिण ! किं भणिदं । [हला नलिनिके ! किं

१३२ भणिमम् ।]

नलिनिका-जदा मं भट्टिदारओ पविमदि, तदा होदि विवाहो ।

[यदा स भर्तृदारकः प्रविशति, तदा भयति विवाहः ।]

१३५ विलासिनी-अविग्धेण पविमदु । [भविग्धेण प्रविशतु ।]

नलिनिका-एवं होदु । [एवं भवतु]

मागधिका-हळा ! एहि चउम्माळे उपविमामो । [हला ! एहि

१३८ चनु-शाले उपविशामः ।]

विलासिनी-एवं होदु । गदुप्पाओ पओमो । आरुडा जोहा ।

[एवं भवतु । गतप्रायः प्रक्षोपः । आरुडा ज्योष्या ।]

१४१ नलिनिका-हळा ! मम वि भयर् भय्योदि । [हला ! ममाप्यास्त-

रमाभूणु ।]

मागधिका-अतिथि अवआसो । सेवेहि भट्टिदारिकं, जाव जिदं
१४४ लभदि । [अस्यवकाशः । सेवस्व भर्तृदारिकं, यावद्विदां लभते]

नलिनिका-एवं होटु । [एवं भवतु ।]

(उभे निजान्ते ।)

१४७ (ततः प्रविशति स्वहस्तधोऽङ्गुलीयैः स्वहस्तोऽविमारकः)

अविमारकः-(सविमर्शम्) भोः ! कष्टं तारुण्यं नाम । कुतः,

रागं विवृम्भयति संश्रयते प्रमादं

दोषान् न चिन्तयति साहसमभ्युपैति ।

स्वच्छन्दतो व्रजति नेच्छति नीतिमार्गं

बुद्धिं शुभां सुविदुषामवशीकरोति ॥ १

-कथमात्मारधीनेष्वर्थेषु मन्दीभवामि । इह हि,

नगरपरिचितोऽहं रक्षिणो ज्ञातमारा-

स्तिमिरगहनभीमं वर्तते चार्धरात्रम् ।

असिरपि मुसहायो निश्चितश्चान्तरात्मा

किमिह बहुविचारैः को मया दुष्करोऽर्थः ॥ २ ॥

-अहो अर्धरात्रस्य प्रतिभयता । मप्रति हि,

गभस्था इव मोहमभ्युपगताः सर्वाः प्रजा निद्रया

प्रासादाः सुरसमुप्रतीखजना ध्यानं प्रविष्टा इव ।

प्रप्रस्ता इव सञ्चितेन तमसा स्पर्शानुमेया नगा

अन्तर्धानमिबोपवाति सकलं प्रच्छन्नरूपं जगत् ॥ ३ ॥

अथैव रात्रु वर्तते कालरात्रिः ।

विमिरमिव वहन्ति मार्गनद्यः

पुलिननिभाः प्रतिभान्ति हर्ष्यमान्ताः ।

तममि दश दिशो निमग्नरूपाः

पूयतरणीय इषायमन्धकारः ॥ ४ ॥

(परिश्रम्य कर्णं दत्त्वा) अये गान्धर्वध्वनिरिव श्रूयते । कोनुगन्धर्वयं
 सर्वकालमुग्दी पुरुषः कान्तया महं गान्धर्वमनुभवति । व्यक्तं
 ३ स्वयं वीणां वादयति । कुतः,

उभं हर्म्यं सन्निरुद्धाश्च जाला-

स्तन्त्रीनादः श्रूयते सानुनादम् ।

वाहास्थानं व्यक्तमेवं प्रयोक्तुं

किं मामर्घ्यं स्त्रीकराभाङ्गुलीनाम् ॥ ५ ॥

गीतं तु पुनः स्त्रियाः । इह हि,

तानस्तु मन्दो विशदप्रवृत्तो

जातश्च नाशो मुग्गनामिकेन ।

मृलोऽपि हेतुः करतालनादः

सञ्जायते सद्गलयम्बनेन ॥ ६ ॥

(परिश्रम्यान्लोक्य) हहह अयमपरः कः कुद्धां कान्तां प्रसादयति ।

महान् गन्धर्व्यापराधः, येनेयमस्यां घेनायामपि न प्रमीदति ।

३ अपथा प्रमक्षा रस्त्वियं व्यपदेशमिच्छति । कुतः,

वाष्पोपरुद्धजहगद्गदजिह्वकण्ठं

काहं तवेत्यमकलं प्रणयाद् घन्ती ।

सद्भावतः शिष्यशं ममुपागतापि

स्त्रीभायतः प्रवदति प्रतिकूलमेव ॥ ७ ॥

कोनुगन्धर्वयं पश्री भैरवस्वरः । आ उलूकः गन्धर्वयम् । कथं हमित-

मनेन । उलूकायराशयगर्भतिपा कान्तया परिष्वक्तः 'स्त्वयं तपस्वी ।

३ महशो ययमः । किं परव्यापारधीक्षणम् । माधयामस्तायन् ।

(परिश्रम्य) । कोनुगन्धर्वयममिमन् नगराग्नालिन्दे मशङ्कित-

मनित्तिर्धं च सम्भाषते । अस्मत्प्रवृत्तचारी रस्त्वयं तपस्वी ।

१ विमलरव्यापारेण.

सम्पीडयते परिजनेन शनैर्वदेति

संविप्रवद् भवति भूयणनिम्बनेन ।

मङ्गं वदत्यसुखदं मदनाभिभूतः

मङ्केतमिच्छति च नेच्छति चाभिगन्तुम् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) अये ज्योत्स्ना । नैषा ज्योत्स्ना, उभयपङ्क्तिगतानां प्रासा-
दानां गवाक्षान्तरगता दीपप्रभैषा । इह खलु प्रयत्नादात्मा रक्षि-
३ तव्यः । अये अयं तु तस्करः । एष हि,

दृढपरिकरबन्धहृष्टचित्तः

परगृह्वादनिविष्टदृष्टिचेष्टः ।

द्रुतगतिरपि दीपिकावलोक्या

भवति च पादनिपातनादभीरुः ॥ ९ ॥

हन्त परिहरिष्याम्येनम् । (एकान्ते स्थितः) गतो नृशंसः । वय-
मपि तावन् प्रतिष्ठामहे । (परिक्रम्य) अये रक्षिणः स्वस्वैते । किन्तु-
३ स्वस्विदानीं करिष्ये । भवतु दृष्टम् । इमां शृङ्गाटकस्थां विदस्य
प्रविशामि । (विलङ्घ्य स्थित्वा)

आरक्षिणां तु विमुखं मितविक्रमाणां

मामभ्युपेत्य हसतीव ममैव खड्गः ।

नैते तु रक्षिपुरुषा मम भारभूता

मत्कार्यसाधनपरोऽहमिह प्रविष्टः ॥ १० ॥

गता रक्षिणः । के रक्षन्ति रक्षितात्मानम् ।

अबहुपुरुषपक्षमेत्य शौर्यं

निशि विचरन्ति मरागलोभमोहाः ।

इह तु पुरुषकारसारसाक्षी

बहुविषमश्च मुखश्च रात्रिचारः ॥ ११ ॥

एतद् राजकुलम् । अहो स्थिरत्वमुच्छ्रितत्वं प्राकारस्य । इह खलु
 प्रयुज्यते पुरुपाणां कक्ष्याग्रन्थः । अथवा प्रविष्ट एवाहं चिन्तायितव्यः,
 यदि स्थिराः कपिशीर्षकाः । इह स्थित्वा रज्जुं प्रक्षिपामि । नमः
 प्रजापतये । नमः सर्वसिद्धेभ्यः । प्रसीदन्तु बलिशम्बरमहाकालाः ।
 विजृम्भतां रात्रिः । वर्धतां निद्रा । अनुमन्यतां पद्मा । लयं गताः
 सर्वविघ्ना भवन्तु । हताः परिपन्थिका भवन्तु । जयतु भगवती
 कार्यायनी । (रज्जु क्षिप्त्वा) हन्त यद्वः कर्कटकरज्ज्वा कपिशीर्षकः ।
 अहो भावितव्यस्य प्रभावः । एकेनैव क्षेपेण सुसंभक्तां रज्जुं कार्य-
 सिद्धिमिव पश्यामि । अहो बलवान् हि भगवान् प्रजापतिः । कुतः,

यन्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र शेषः

को वा न सिध्यति ममेति करोति कार्यम् ।

यत्नैः शुभैः पुरुषता भवतीह नृणां

दैव-विधानमनुगच्छति कार्यसिद्धिः ॥ १२ ॥

भवतु रज्जुमवलम्ब्यारोहामि । (आस्थ दृष्ट्वा) अहो राजकुलस्य श्रीः ।

त्रिपुलमपि नितोपमं विभागा-

त्रिविडमिवाभ्युदितं क्रमोच्छ्रयेण ।

नृपभवनमिदं सहस्र्यमालं

जिगमिपतीव नभो वसुन्धरायाः ॥ १३ ॥

इह तु न स्यातव्यम् । अट्टालप्रतोलीन्द्रपथेभ्यः सर्वविघ्ना भवन्ति ।
 भवतु अनर्थैव रज्जावतारिष्यामि । (अवतीर्य) कनुखत्वदान्नीं
 रज्जुं प्रच्छादयामि । (विचिन्त्य) भवतु दृष्टम् । अस्यां हस्ति-
 शालायां पाशं छित्त्वा क्षिपामि । (प्रक्षिपति । परिक्रम्य)

अये तन्त्रीनादो युवतिकलगीतध्वनियुतः

अन्यतो याम्यामि ।

अये गन्धामोदो गजवरमश्रोत्रोदितपटुः ।

मुहूर्तं स्थित्वा याम्यामि ।

प्रभैषा दीपानामिह तु वितता रक्षिपुरुषाः

का गतिः ।

चिराद् रात्रौ शान्तं मह कमलपण्डैर्नृपगृहम् ॥ १४ ॥

याम्यामि । एष तयोक्तो मार्गः । इयं मन्दाकिनी । असी
दारुपर्वतकः । इयमुपस्थानसभा । अये अयं कन्यापुरप्रसादः । एष
तु काष्ठकर्मवहुलतया ममासन्नजालत्वाच्च सुखमारोहम् । अथवा
दुरारोहश्चेत्,

कान्तासमीपमुपगम्य मनोभिलाषा—

दुन्द्यार्थिरोहणमत्तेर्भम का विशङ्का ।

संसक्तनालगतकण्टकमीतचेता—

स्तृण्णादितः क इह पुष्करिणीं जहाति ॥ १५ ॥

भवत्वारोहामि । (आरभ्य) इदं तयोक्तं जालयन्त्रम् । (विघात्य

प्रविश्याबलोक्य च) माधुं कुन्तिभोज ! साधुं । उत्प्रहसित इव

भवन्नेनानेन स्वर्गः । तथाहि,

हंसाः स्वपन्ति मणिरत्नाशिलातलेषु

दैदूर्यमौक्तिककृताः सिकताप्रतानाः ।

रत्नभाः प्रवालविहिताः किमिह प्रलापै—

मन्दीभवन्ति मणिदीपहताः प्रदीपाः ॥ १६ ॥

अलं रौद्रवेपेण । (चोख्येपमनीय कश्यायन्ध विमुञ्चति)

नलिनिका—कोणमु वृत्तन्तो भट्टिदारअस्स । भट्टिदारिआ वि

३ अक्खत्थादुग्गळ्हं जिहं लभदि अज्ज उ मम पिओ आअच्छदि त्ति मुदमत्तेण एव । [कोणुक्खु वृत्तन्तो भर्तृदारकस्य । भर्तृदारिकाप्य-
वस्यादुर्लभां निद्रां लभन अद्य तु मम प्रिय भागवन्तीति धृतमात्रेणैव ।]

६ अविमारकः—(ध्रुवा सहस्रोपगृह्य) भवति ! अयं मे वृत्तान्तः ।
नलिनिका—(विलोक्य संदर्भम्) साअदं भट्टिदारअस्स । [स्वायत्तं
भर्तृदारकस्य ।]

अविमारकः—(दृष्ट्वा सानन्दम्) इयमियं सा ! यत्र मम,

दृष्टिर्न तृप्यति परिष्वजतीव साहं

बुद्धिस्त्वेवं प्रजति बोधयतीव मुपाम् ।

रागोऽभिचोदयति सादयतीव चाहं

हर्षान् प्रमीदति विमुह्यति चान्तरात्मा ॥ १७ ॥

नलिनिका—(आत्मगतम्) एसां खु भअवं कामदेवो ओषो
विअ उमअपस्खं, पीडेइ । (प्रकाशम्) भट्टिदारअ ! अल्लङ्करीअदु
सअणअळं । [एण खलु भगवान् कामदेव ओष इवोभयपक्षं पीड-
यति । भर्तृदारक ! अलंक्रियतां शयनतलम् ।]

अविमारकः—वाडम् । (उपविशति)

६ नलिनिका—भट्टिदारअ ! किं ओयोधेमि भट्टिदारिअं । [भर्तृदारक !
किमवबोधयामि भर्तृदारिकाम् ।]

अविमारकः—भट्टे ! अलमलं बालचापलेन । पश्य,

अहं द्विनेत्रो न सहस्रनेत्रो

मतिश्च भूदा सुचिगभिलाषान् ।

कामार्णवस्याद्य तु दृष्टपारं

चेक्रिइयतां मे मुखमक्षियुगमम् ॥ १८ ॥

१ गिलाया.

- नलिनिका—जाणामि जाणामि भट्टिदारिअं अन्तरेण भट्टिदारअस्स परिस्समं । [जानामि जानामि भर्तृदारिकामन्तरेण भर्तृदारकस्य परिश्रमम् ।]
- भविमारकः—अद्य मफलो मे परिश्रमः ।
- कुरङ्गी—(बुद्ध्वा) ह्ला ! किं णिरणुकोसेण भणिअं । [हला ! किं निरनुशोसेन भणितम् ।]
- नलिनिका—भट्टिदारिण ! भणिदं सु मण पुढमं । [भर्तृदारिके ! भणितं खलु मया प्रथमम्]
- भविमारकः—प्राप्तं खलु मया जीवितम्य फलं, येनेयमीदृशं मोहं गत्ता ।
- कुरङ्गी—(आत्मगतम्) हं परिद्वभट्टिहि । (प्रकाशम्) ह्ला ! किं मण भणिदं । [हं परिभ्रष्टास्मि । हला ! किं मया भणितम् ।]
- नलिनिका—भट्टिदारिण ! किञ्च ण मन्तिदं । [भर्तृदारिके ! किञ्चिन्न मन्त्रितम् ।]
- भविमारकः—अयमम्या मोहविस्तरेण द्वितीयो मे मोहः ।
- कुरङ्गी—णाल्लिणिए ! चिरं सु उयविट्ठा । का वेळा । [नलिनिके ! चिरं खल्पविष्टा । का वेला ।]
- नलिनिका—संबुत्तं अट्ठरत्तं । [संबृत्तोऽधराग्रः]
- कुरङ्गी—तेण हि परिस्सन्तासि । एहि परिस्सजेहि मं । [तेन हि परिधान्तासि । एहि परिष्वजस्व माम् ।]
- नलिनिका—(अपवार्यं) अहं संवाहेमि । भट्टिदारअ ! परिस्सजेहि भट्टिदारिअं । [अहं संवाहयामि । भर्तृदारक ! परिष्वजस्व भर्तृदारिकाम् ।]

- २४ भविमारकः—(महपंम्) यादम् । एवमेव त्वमपि प्रियशतानि शृणु ।
 २५ कुरङ्गी—अन्ते अदिसिणेहेण । एहि दावु । [अन्ततिल्लेहेन ।
 एहि सावत् ।]
 २७ नलिनिका—भट्टिदारिण ! इअग्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]
 कुरङ्गी—(वलादाक्यायाविमारकमालिङ्गति) हं को दाणिं मं संवा-
 हेदि । [हं क इदानीं मां संवाहयति ।]
 २८ नलिनिका—(कर्णे) एव विअ । [एवमिव ।]
 कुरङ्गी—(ममभ्रमम्) हा हीणं चारित्तं । भीअग्हि । [हा हीनं
 चारित्रम् । भीतास्मि ।]
 २९ भविमारकः—

न त्वं प्रिये ! मम नवामि मनोभियोगान्

किं कम्पमे पवनवेगद्विता लतेव ।

भद्रे ! भयं त्यज कुरुष्व मयि प्रसादं

किं वा प्रलप्य बहुधा शरणागतोऽस्मि ॥ १९ ॥

(कुरङ्गी मलज्ज नलिनिका विलोकयति)

नलिनिका—भट्टिदारिण ! उट्टेहि उट्टेहि । भट्टिदारिआ भणादि ।

उट्टेहि किं । [भर्तृदारक ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । भर्तृदारिका भणति !]

३ उत्तिष्ठ किं ।]

भविमारकः—यादम् । (उत्तिष्ठति)

(प्रविश्य)

६ पार्थी—जेदु भट्टिदारिआ । [जयतु भर्तृदारकः ।]

भविमारकः—कथं भवती ।

पार्थी—णत्तिणिण ! अन्तन्तरमण्डये सु रङ्गं मअणं । भट्टिदारिअं

७ भट्टिदारिअं च तदि एव पवेमेहि । [नलिनिके ! अन्तन्तरमण्डये

एव रक्तिं वापनम् । भर्तृदारिकां भर्तृदारकं च तत्रैव प्रवेणाय ।]

नलिनिका—जाणामि जाणामि भट्टिदारिअं अन्तरेण भट्टिदारअस्म
परिस्समं । [जानामि जानामि भर्तृदारिकामन्तरेण भर्तृदारकस्य
३ परिश्रमम् ।]

अविमारकः—अद्य सफलो मे परिश्रमः ।

कुरङ्गी—(बुद्ध्या) हळा ! किं णिरणुक्कोसेण भणिअं । [हळा !
६ किं निरनुकांसेन भणितम् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिण ! भणिदं खु मण पुढमं । [भर्तृदारिके !
भणितं खलु मया प्रथमम्]

९ अविमारकः—प्राप्तं खलु मया जीवितम्य फलं, येनेयमीदृशं मोहं
गता ।

कुरङ्गी—(आत्मगतम्) हं परिद्वभट्टिहि । (प्रकाशम्) हळा !

१२ किं मण भणिदं । [हं परिभ्रष्टास्मि । हळा ! किं मया भणितम् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिण ! किञ्चि ण मन्तिदं । [भर्तृदारिके !
किञ्चित् मन्त्रितम् ।]

१५ अविमारकः—अयमस्या मोहविस्तरेण द्वितीयो मे मोहः ।

१७ कुरङ्गी—णाल्लिणिए ! चिरं खु उवविट्ठा । का वेळा । [नलिनिके !
चिरं खलुपविष्टा । का वेळा ।]

१८ नलिनिका—संबुत्तं अट्ठरत्तं । [संबृत्तोऽर्धतयः]

कुरङ्गी—तेण हि परिस्सन्तासि । एहि परिस्सजेहि मे । [तेन हि
परिश्रान्तासि । एहि परिष्वजस्व माम् ।]

२१ नलिनिका—(अपवार्यं) अहं संवाहेमि । भट्टिदारअ ! परिस्सजेहि ।
भट्टिदारिअं । [अहं संवाहयामि । भर्तृदारक ! परिष्वजस्व
भर्तृदारिकाम् ।]

२४ भविमारकः—(सहस्रम्) बाढम् । एवमेव त्वमपि प्रियशतानि गृणु ।

२५ कुरङ्गी—अलं अदिमिणेहेण । एहि दावु । [अलमतिस्नेहेन ।
एहि भावत् ।]

२६ नलिनिका—भट्टिदारिण ! इअग्ग्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]

कुरङ्गी—(बलादाकृप्याविमारकमालिङ्गति) हं को दाणिं मे संवा-
हेदि । [हं क इदानीं मां संवाहयति ।]

२७ नलिनिका—(कर्णे) एव विअ । [एवमिव ।]

कुरङ्गी—(मसम्भ्रमम्) हा हीणं चारित्तं । भीदग्ग्हि । [हा हीनं
चारिग्रम् । भीतास्मि ।] *हिन्दु*

२८ भविमारकः—

न त्वं प्रिये ! मम नयासि मनोभियोगान्

किं कम्पसे पवनवेगहता लतेव ।

भट्टे ! भयं त्यज कुरुष्व मयि प्रसादं

किं वा प्रलप्य बहुभा शरणागतोऽग्ग्मि ॥ १५ ॥

(कुरङ्गी मलयज नलिनिका विलांकयति)

नलिनिका—भट्टिदारअ ! उट्टेहि उट्टेहि । भट्टिदारिआ भणादि ।

उट्टेहि किळ । [भर्तृदारक ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । भर्तृदारिका भणति !

३ उत्तिष्ठ किळ ।]

भविमारकः—याढम् । (उत्तिष्ठति)

(प्रविश्य)

४ धार्या—जेदु भट्टिदारणो । [जयतु भर्तृदारकः ।]

भविमारक.—कथं भवती ।

धार्या—जालिणिण ! अच्चन्तरमण्डवे सु रइदं मज्जं । भट्टिदारिअ

५ भट्टिदारअं च तहि एव पयेसेहि । [नलिनिके ! अच्चन्तरमण्डवे

मज्जं रचितं शयनम् । भर्तृदारिकां भर्तृदारकं च तत्रैव प्रवेक्ष्य ।]

११. नलिनिका-तह । [तथा ।]

१२. (निष्क्रान्ता धात्री)

नलिनिका-भट्टिदारअ ! अद्यन्तरमण्डवे खु रड्दं मअणं । तहिं एव
पविसदु भट्टिदारिआए सह । [भर्तृदारक !, अभ्यन्तरमण्डवे खलु

१५. रचितं शयनम् । तत्रैव प्रविशतु भर्तृदारिकया सह ।]

अविमारकः-त्वमप्येवं प्रियशतानि शृणु । (हस्तेन तस्या हस्त
गृहीत्वेतिष्ठति ।)

१८ नलिनिका-एदु एदु भट्टिदारओ । [एवेतु भर्तृदारकः ।]

अविमारकः-अयमयमागच्छामि ।

१९. (उभौ परिक्रामतः)

२१ अविमारकः-(सहर्षम्) अनृणोऽस्मि रयनम्य । कुतः,

नेत्रे याप्पपरिप्लुते करधृतौ ध्यावल्गमानौ स्तनौ

श्रोणी चाधिकभारिका न विशदौ पादौ द्वियां स्यन्दिनौ ।

१०. पतन् सप्तपदप्रमाणमिह भोः ! सम्पाद्यते योजना

यद्येषा क्षणदा भवेद् युगशतं धन्यो मदन्य कुतः ॥ २० ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चाङ्गेरिकाहस्ता मागधिका)

३ मागधिका-अहो परिजगस्स पमादो । आसुप्योदअं पि ण किदा
पासादरअणा । ण सुणीअदि गोटीजणकोलाहलो । किंणुवु भवे ।

४ आ, रत्तिजागरदाण पभादप्पसुत्ता भवे । जाव भट्टिदारिअं ओओ-

६ धेमि । (परिक्रामति) [अहो परिजनस्य प्रमादः । आसूयोंदयसपि

न कृता प्रासादरचना । न श्रूयते गोष्ठीजनकोलाहलः । किनुखलु

- भवेत् । अहं, रात्रिजागरतया प्रभातप्रभुसा भवेत् । यावद् भर्तृदारिका-
१ मवयोधयामि ।]

(ततः प्रविशति विलासिनी बीजनेन)

विलासिनी-मागधिण ! चिट्ट चिट्ट । [मागधिकं ! तिष्ठ तिष्ठ ।]

२ मागधिका-हृळा ! मा वारिहि । भट्टिदारिआए सुमणावण्णअं मए
आणीअदि । [हला ! मा वारय । भर्तृदारिकार्यं सुमनावर्णकं
मया नीयते ।]

३ विलासिनी-किं भट्टिदारिआए सुमणावण्णण वा अळङ्कारेण वा ।
[किं भर्तृदारिकायाः सुमनावर्णकेन चालङ्कारेण वा ।] १४०-५

मागधिका-अविणीदे ! मा अमङ्गळं भणाहि । सददाअङ्किदा भट्टि-
४ दारिआ होदु । [अविनीते ! मा अमङ्गळं भण । सततालङ्कना
भर्तृदारिका भवतु ।]

५ विलासिनी-ण सु । आइदी एव भट्टिदारिआए अलङ्कारो ति
६ भणामि । [न श्लु । आहूनिरेव भर्तृदारिकाया अलङ्कार इति भणामि ।]

मागधिका-उम्मत्तिण ! णणु पुण्णं वि वासीअदि । [उम्मत्तिके !
ननु पुणमपि वास्यते ।]

७ विलासिनी-सदिमं एदं । सभावरमणीआणि मण्डिदाणि अदिर-
मणीआणि होन्ति । [मरुदासेत् । स्वभावरमणीयानि मण्डिता-
न्यातिरमणीयानि भवन्ति ।]

८ मागधिका-हृळा ! सुजोजिदो सु भट्टिदारिआए सुवाणुरुधो भत्ता ।
[हला ! सुयोजितः श्लु भर्तृदारिकाया रूपानुरूपो भर्ता ।]

विलासिनी-अळं पसरवादेण । भट्टिदारिअस्म मर्मीपे भट्टिदारिआ
९ पदुमिणिआ विअ दिस्सदि । [अळं पश्यातेन । भर्तृदारिकस्य मर्मीपे
भर्तृदारिका परिर्नाव दश्यते ।]

मागधिका-सुदु भणादि । अहं वि चिन्तेमि-ससरीरो भअव

मागधिका-हला ! किं पुच्छसि । णं मण्डणवेला भट्टिदारिआण ।

— [हला ! किं पृच्छसि । ननु मण्डनवेला भर्तृदारिकायाः ।]

६० नलिनिका-अदिक्कन्दो उच्छयो । (रोदिति) [अतिक्रान्त उरसवः ।]

उभे-सिविणं विअ किं एदं । भणाहि ममाणा भवामो । [स्वप्न
इव किमेतन् । भण ममाना भवामः ।]

६३ नलिनिका-मञ्जहा गओ भट्टिदारओ । [मबंधा गतो भर्तृदारकः ।]
उभे-हं ।

नलिनिका-अहं पि भट्टिदारिआण दुक्खं पेक्खिदुं अमहन्ती इह

६६ आअदग्धि । [अहमपि भर्तृदारिकाया दुःखं प्रेक्षितुमसहमानेहा-
गतास्मि ।]

मागधिका-ण मक्कं खु भट्टिदारिआण अवत्थादंसणं । तह वि

६९ भट्टिदारिअं अस्तासइस्सामो । [न शक्यं खलु भर्तृदारिकाया
भवस्थादर्शनम् । तथापि भर्तृदारिकामाशामपिप्यामः ।]

उभे-एवं करेह । [एषं कुर्मः ।]

३२ (सर्वा निष्क्रान्ताः)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशत्यविमारकः)

अविमारकः- (मशोकम्)

कन्यापुरान् कथमपीह विनिर्गतं मे

भाग्यावशेषमवलम्ब्य शरीरमात्रम् ।

अद्यापि तन्मम मनो न तु मामुपैति

नावेक्षते मयि तथा प्रिययावद्धम् ॥ १ ॥

कानुग्वलु भवेदवस्था कुरङ्गयाः ।

ईता भवेन् प्रेथ्यजनप्रवादर्भिता च राता दृढसप्रिच्छा ।

षाय्माविला मामनवेक्षमाणा मोहं प्रजेद् रात्रिपु किं करित्ये ॥२॥

हन्त दृष्टः प्रतीकारः । तस्मापि तावदस्मदपेक्षया नापेक्षित आत्मा ।
 तस्माद्दहमपि तावन् तदर्थे प्राणान् परित्यजामि । (परिक्रम्य)—
 ३ कृत्स्नपयद्विसप्रोपितोऽहमस्मि । अद्य तु मानसं शरीरं च दुःख-
 मसह्यमिव मे प्रतिभाति । इह हि,

निर्व्याजं परिचयवर्धमानरागां
 रूपाढधामभिनययौवनां मनोज्ञाम् ।

त्यक्त्वा तां क्षणमपि घञ्चितोऽस्मि जीवन्
 कष्टोऽप्यः क इह भवेन् कृतप्रभावः ॥ ३ ॥

सम्प्रति हि मद्दनेनान्तर्दह्यमानस्य क्षारीभवितुमारब्धो भगवान्
 सूर्यः सहस्ररश्मिः । (सर्वतो विलोक्य) अहो प्रतिभयता निदा-
 ३ षस्य । सम्प्रति हि,

अत्युष्णा ज्वरितेव भास्करकरैरापीतसारा मही
 यक्ष्मार्ता इव पादपाः प्रमुपितच्छाया दवाग्न्याश्रयान् ।
 विक्रोशन्त्यवशादिवोच्छ्रितगुहाभ्यात्ताननाः पर्वना
 लोकोऽयं रथिपाकनष्टहृदयः संयाति मूर्धामिव ॥ ४ ॥

किमिदानीं करिष्ये । न चास्म्यहं गन्तुं मनर्थः । कुतः,

लिम्पन्ति रूश्रपवनाः सिकतामिच्छुणैः
 संस्वेदयन्ति च नगाः पशुपैः पलाशैः ।
 शवैर्द्वीकृततनुः संवतीव भास्या-
 नादित्यपाकचलितः फलतीव लोकः ॥ ५ ॥

हा प्रिये! हा मुन्दरि! देहि मे प्रतिवचनम् । (मूर्धो नाटयति ।
 इतिरिः ४२२ । ऊर्ध्वमयलोक्य) नह्यः खलु भगवान् सूर्यः सहस्र-
 ३ रश्मिः । अथवा,

किमत्र चित्रं वितताः पयोद्गा

रुन्धन्ति सूर्यं ननु वातनीताः ।

अन्तःस्थितं मे यदि वारयन्ति

कामं भवेद् विस्मयनीयमेतन् ॥ ६ ॥

किमनेन जीवन्मरणेन । विसर्जयिष्याम्यात्मानम् । (उन्त्याय परि-

क्रामति) किञ्चुखलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । अस्मिन्नारण्यतटाके

३ विसर्जयिष्याम्यात्मानम् । धिगधर्मः खलु मे मरणमार्गः । अस्मि-

मानमोहान्महापथो विस्मृतः । अन्यथा प्रयतिष्ये । (विलोक्य)

भवतु दृष्टम् । अये अदूरे दृश्यते द्वाग्निः । तस्मिन् प्राणानाहुतिं

६ करिष्यामि । (उपगम्य प्रणम्य च) भगवन् ! अग्ने !

इष्टं चेदेकचित्तानां यथाग्निः साधयिष्यति ।

परत्रापि च मे कान्ता सा भवेदेककीर्तनी ॥ ७ ॥

३ (अग्निं प्रविश्य सकृत्कलम्) किमिदं वर्तते ।

दग्धाः स्फुलिङ्गनिम्नैर्निपतन्ति वृक्षा

ज्वालाश्च मे मलयचन्दनपङ्कजीताः ।

अग्निर्दयां हि क्षुभते मदनातुरेऽति

पुत्रं पितेव च परिष्वजति प्रहृष्टः ॥ ८ ॥

भोः ! किमतः परं विस्मयनीयम् । अग्निः खलु मां न दहति ।

अथवा एतदप्यस्ति कारणम् । अन्यथा प्रयतिष्ये (परिक्रम्य) एष

३ खलु महान् पर्वतः,

असितजलद्वन्द्वैर्मिश्रसन्दिग्धधृङ्गो

गगनचरखुलानां विश्रमस्थानभृतः ।

सुकविमतिविचित्रो मित्रसंयोगहृद्यो

नरपतिरिव नीचो दृश्यते निष्फलाढयः ॥ ९ ॥

भवतु तावदग्निमष्टैले प्राणान् परित्यजामि । मरुत्प्रपातो हि सर्वा-
 र्थसाधकः । यावदारोहामि । (आह्लावलोक्त्य) गतन् पार्नात्यं
 गोत्रस्थं म्नात्योपस्पृश्य मन्त्रं जपामि । (तथा कृत्वा जपति)
 (ततः प्रविशति विद्याधरः सह प्रियया)

विद्याधरः—

प्राक्सन्ध्या कुरुपूत्तरेषु गमिता म्नातः पुनर्मानसे
 भूयो मन्दरकन्दरान्तरतटेष्वामोदितं यौवनम् ।
 क्रीडार्थं हिमचद्रगुहासु चरिता दृष्टिश्च संलोभिता
 याम्याषो मलयस्य चन्दननगान्मध्याह्ननिद्रासुत्वान् ॥ १० ॥

(आकाशयानं निरूप्य) मौदामनि ! पश्य पश्य भगवत्या वसुन्धराया
 दूरस्थां दर्शनीयामाकृतिम् । इह हि,

शैलेन्द्राः कलभोपमा जलधयः क्रीडातटाकोपमा
 वृक्षाः शैवलसन्निभाः क्षितितलं प्रच्छन्ननिम्नम्वलम् ।
 मीमन्ता इव निम्नगाः सुविपुलाः सौधाञ्च विन्दूपमा
 दृष्टं षक्रमिवाभिभाति सकलं संक्षिप्तरूपं जगत् ॥ ११ ॥

भद्रे ! अवहिता भव । शीतचन्दननिलयं मलयं प्रयास्यावः ।
 मौदामनी—अय्य ! तद् । [आर्य ! तथा ।]

३ (उभावाकाशयानं निरूपयतः)

मौदामनी—अय्य ! ण पारेमि अविम्मन्ता गन्तुं । [आर्य ! न
 पारयाम्यविधान्ता गन्तुम् ।]

६ विद्याधरः—तेन हि कर्मिणाश्चिन् पर्वते मुहुर्तं विभ्रम्य गमिष्यावः ।
 मौदामनी—अय्य ! पिषे मे । [आर्य ! पिषे मे ।]

(उभावयतरतः)

९ विद्याधरः—मौदामनि ! पश्य पश्य ।

जलदगहनमुञ्जतीव वेगा-

दभिपततीव मही ममुद्रमुद्रा ।

जलदसमयतोयदा इवामी

भृशमभिभान्ति नगा विजृम्भमाणाः ॥ १२ ॥

भवति ! अयं पर्वतः समर्थ इवास्माकं मुहूर्तमातिथ्यं कर्तुम् ।
तस्माद् विश्रान्तीं गमिष्यावः ।

३ सौदामनी-अप्य ! एवं करेह । [आर्य ! एवं कुर्वः ।]

विद्याधरः-सौदामनि ! पुष्पितानां नगानां पद्भूभागग्रहणमस्माकं
घर्मः । तस्मादनृणान् वृश्नान् करिष्यावः ।

६ सौदामनी-अप्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

(कुपापचय नाटयतः)

विद्याधरः-(अविमारक विलोक्य) अये कोनुखल्वयम् । आ हातम् ।

१९ विद्याधरः खलु मन्त्रध्रष्टः । कुतः, रूपमीदृशं हि नान्येषाम् ।
दिष्ट्या यदयं दृष्टः । भवत्वहमपि विस्मृतं पृच्छामि ।

अविमारकः-भवतु कृतं देवकार्यम् । प्रपतामि । (पार्श्वतो विलोक्य,

१२ विद्याधर दृष्ट्वा) भोः ! कोनुखल्वयम् । अथवा, म्वप्रोऽयं भवेन् ।

न हाई सुमः । आ अन्तकाले मनुष्याः किमपि पश्यन्ति । तदेतन्
स्यात् । तदपि संमूढानां खलु । अहं तु सर्वं जानामि । भवतु

१५ पृच्छाम्येतम् । भोः ! कतरकुलान्वयो भवनालङ्कियते ।

विद्याधरः-धूयताम्- ' अहं मेघनादो नाम विद्याधरः । इयं
तावदस्मत्पुत्रुश्चिनी सौदामनी नाम । अद्य भगवन्तमगम्यमाग-

१८ धयितुं मलयपर्वते विद्याधरैस्त्वयः प्राग्धः । तत्र वयमपि
मष्ट्रेतिनाः । इह मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्याव इत्यवतीर्णाः । एषोऽस्माकं
वृत्तान्तः । अथ किमर्थमिदानीं नवान् श्रितितलं देवलोकां करोति ।

- २१ अविमारकः—(आत्मगतम्) किञ्चुखलु वक्तव्यम् । वर्तमाने ममान्त-
कालेऽनृतं न वक्तव्यम् । (प्रकाशम्) भोः ! सौवीरराजपुत्रोऽ-
विमारको नाम्नास्मि ।
- २४ विद्याधरः—(आत्मगतम्) एतदनृतम् । नेयमावृतिर्मानुषी । (प्रका-
शम्) अथ किमर्थमेकाकी भवानिहागतः ।
अविमारकः—(आत्मगतम्) किन्तु खलु वक्ष्यामि । (अशोभुरास्तिष्ठति)
- २७ विद्याधरः—(आत्मगतम्) भवत्वहमेव ज्ञास्यामि । (विद्यामावर्तयति)
भोः ! कष्टम् । अयं खलु भगवतोऽग्नेः पुत्र आत्मानं न जानाति,
धुन्तिभोजदुहितरं कुरङ्गमभिलषमाणो रममाणञ्च तत्र विदिते
३० सति निर्गतः, पुनः प्रवेशोपायमलभमानः प्राणपरित्यागाभिलाषी
मरुत्प्रपातं कर्तुमिहाहूढः । सापि च तत्र जीवनमरणमनुभवति ।
अहमस्यास्मिन् कार्ये सहायो भविष्यामि । (प्रकाशम्) भो
- ३३ अविमारक ! अच्छलं मित्रत्वं नाम । न शक्तोपि मया विदितमर्थं
प्रच्छादयितुम् ।
अविमारकः—उच्यताम् ।
- ३६ विद्याधरः—अद्यप्रभृत्यावयोः सख्यमस्तु । सकला च भवतोऽस्मा-
भिरवस्था विदिता । प्राणपरित्यागार्थमिहाहूढो भवान् ननु ।
अविमारकः—वयस्य ! एवमेतन् ।
- ३९ विद्याधरः—भोः ! प्रीतोऽस्म्यनेन विस्त्रम्भेण । यदि तत्राज्ञातमेव
प्रवेष्टुं स्यादुपायः, किं करिष्यसि भवान् ।
अविमारकः—(सहर्षम्) किमन्यन् । अनुप्रवेक्ष्यामि । तदर्थो हि
- ४२ व्याश्लेषः ।
विद्याधरः—तेन हि सखे ! दृश्यतामद्गुलीयम् । (इत्यद्गुलीयकं
दर्शयति)
- ४५ अविमारकः—वयस्य ! किमनेन प्रयोजनम् ।

विद्याधरः—एतद्गुलीयकं दक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो भवति,
वामेन प्रकृतिस्थः ।

५८ भविमारकः—वयस्य ! एतदप्यग्नि ।

विद्याधरः—अयं ते प्रत्ययं करिष्यामि । वयस्य ! किं मां पश्यसि ।

भविमारकः—एवम् ।

५९ विद्याधरः—अवहितो भव ।

भविमारकः—अवहितोऽस्मि ।

विद्याधरः—(दक्षिणाङ्गुल्यां प्रक्षिप्य) वयस्य ! किं मां पश्यसि ।

६० भविमारकः—वयस्य ! छायापि न दृश्यते, किं पुनः शरीरम् । एते
एतलु लोके मुखिनो नाम ।

ये मञ्जरन्ति गगने वनितासहायाः

प्रीडन्ति पर्वततटेषु कृतोपदेशाः ।

सर्वं विदन्त्यपि च मन्त्रकृतैः प्रभावि-

रन्तर्हिताश्च विवृताश्च मुखं भ्रमन्ति ॥ १३ ॥

भवतु, प्रविष्ट एवास्म्यनेन ।

विद्याधरः—(वामाङ्गुल्या प्रक्षिप्य) तेन हि गृह्यतामङ्गुलीयकम् ।

६१ भविमारकः—(प्रतिगृह्य) अनुगृहीतोऽग्नि ।

विद्याधरः—न न, अहमेवानुगृहीतः । कुतः,

न तथा रत्नमासाद्य मुजनः परितुष्यति ।

यथा तन् तद्गताकाङ्क्षे पात्रे दत्त्वा प्रह्वयति ॥ १४ ॥

भविमारकः—एकस्त्वु मे मंशयः । मम शरीरे परीक्षितुमिति वस्तु-
ममदृशमिव ।

६२ विद्याधरः—तेन हि प्रक्षिप्य दक्षिणाङ्गुल्याम् ।

भविमारक—वाटम् । (तथा करोति)

विद्याधरः—वयस्य ! गृह्यतामसिः ।

६ अविमारकः—यादम् । (खड्गं गृहीत्वा सविस्मयम्) अहो खड्गस्य प्रभावः ।

प्रच्छन्नरूपस्त्वशनिः कथञ्चिन्

खड्गाश्रितः स्यात्तु तडित्कलापः ।

निर्भर्त्सयन् सूर्यकृतां प्रदीप्ति

वनं दवाग्निः सहसाम्युपैति ॥ १५ ॥

विद्याधरः—अहो वीर्यमग्निपुत्रस्य । अयं खड्गस्य प्रभावं विद्याधरेष्वपि कतिचिन् महन्ते । अग्निः खलु भगवानिमं रक्षति ।

३ अविमारकः—(खड्गे दृष्ट्वा) अहो भगवतीनां विद्यानां प्रभावः ।

द्विद्वयं स्वभावं समुपागतोऽस्मि

म एव नामास्मि गुणैर्विशिष्टः ।

इदं यदा निर्गुणमत्यैवृन्दै-

र्न ज्ञायते चास्ति च मे शरीरम् ॥ १६ ॥

वयस्य ! कृतमभ्युत्थार्यम् । गृह्यतामसिः ।

विद्याधरः—यदिष्टं भवतः । वयस्य ! अन्तर्हितश्चान्तर्हितस्पृष्टश्च

३ तत्स्पृष्टश्चान्तर्हिता भवन्तीति निश्चयः ।

अविमारकः—सखे ! प्रीतोऽस्मि । अयमभ्युदयाद्भ्युदयः । सखे !

अस्मदपेक्षया विलम्बितमिति तर्कयामि । मा भूदिदानीं

६ वेलातिक्रमः ।

विद्याधरः—प्रविष्टोऽस्मि, यद्यापृष्टो भवान् ।

अविमारकः—किं बहुना भाषितेन ।

विद्यावशानां तु भवद्विधानां

कोऽस्मद्विधाः स्यान् प्रतिकर्तुकामः

क्रीतोऽभ्यहं जीवितसम्प्रदानान्

प्रज्ञाधि मां किं करवाणि भृत्यः ॥ १७ ॥

विद्याधरः—जानाम्यहं भवतोऽच्छलां बुद्धिम् । यदि च भवान्-
स्मद्वचनमनुवर्तते,

सख्यै मम प्रतिनिवेद्य मामिधां च

त्वं मामनुस्मर सखे ! गतिरीक्ष्यतां मे ।

क्रीडारसैः प्रतिविलोभय राजपुत्रां

कार्यान्तरं पुनरप्यहमस्मि पार्श्वे ॥ १८ ॥

अहो पुष्पसारो हि नाम नेच्छति विसर्जयितुं मे मनः । वयस्य ।
गच्छामस्तावन् ।

३ अविमारकः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

विद्याधरः—वाढम् ।

(उत्थितो विद्याधरः सह प्रियया)

६ अविमारकः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) एष हि तत्रभवान् मेघनादो गगना-
र्णयमवगाढः । य एषः,

वातोद्भूताप्रकेशः सलिलधरदरीमृष्टदृष्टाङ्गरागः

सम्यग्ब्रह्मासिकक्षयः प्रिययुवतिकरमृष्टमङ्गलमध्यः ।

वातोद्भूतोत्तरीयो मुकुटमणिगणैस्तारकाः सम्प्रमृद्रन्

श्रीमान् विद्याधरोऽसावुपरिगतिर्जवः क्षीयमाणः प्रयाति ॥ १९ ॥

इयमपि विद्याधरेण प्रियमनुवर्तते । सैषा,

जवशिथिलविमुक्तपार्श्वकेशी

स्तनतटवल्गनाखिलमन्नमध्या ।

वियति दयितदत्तपूर्वकाया

तद्विद्वि तौयधरेषु हृष्टनष्टा ॥ २० ॥

गतस्तत्रभवान् मेघनादः । अहमप्यद्यैव नगराभिमुखो भविष्यामि ।
यावद्वतरामि । (अवतीर्य) परिध्रान्त इवारिमि । भवतु, एत-
३ स्मिन् शिलातले मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्यामि । (उपविशति ।)

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

विदूषकः—अहो तत्तहोदो सुगहीदणामहेअस्स सोवीरराअस्स
६ अधण्णदा, जाए चिरं अपुत्तो भविअ अत्तणो णिअमाविसे-
सेण देव्वप्सादेण अ माणुसळोअदुळ्ळभं सुपुत्तं ळभिअ पुणो
वि तादिसो एव संवुत्तो । सव्वहा मम अ समात्तजीविददाए
९ बन्धुजणस्स अधण्णदाए परिद्वभट्टो कुमारो । (परिक्रम्य) अज्ज
खु तत्तहोदीए भण्णिदं—क्षेमेण गदो कुमारो त्ति । अहव को एत्थ
जाणादि अदिसुउमारो राथउमारो एआई वम्महेण अभिताळि-
१२ अमाणो परिद्वभट्टो कुसळो होदि त्ति । अहं वि कुमारं वा कुमा-
रस्स शरीरं वा पेक्खिअस्सामि दाव सव्वळोअं परिद्वभमिअ ।
जदि ण पेक्खामि, तत्तहोदो परत्त सहाओ होमि । परिद्वसन्तो
१५ खु अहं । भोडु, एदरिस्स पादपच्छाआअं मुहुत्तअं विद्वममिअ
गमिस्सं । (स्वपिति) [अहो तत्रभवतः सुगृहीतनामधेयस्य
सौवीराजस्याधन्यता, यथा चिरमपुत्रो भूत्वात्मनो नियमविशेषेण
१८ देवप्रसादेन च मानुसलोच्छुल्लभं सुपुत्रं लब्ध्वा पुनरपि तादा एव
संवृत्तः । सर्वथा मम च समाप्तजीविततया बन्धुजनस्याधन्यतया
परिभ्रष्टः कुमारः । अथ खलु तत्रभवत्या भणितं—क्षेमेण गतः कुमार
२१ इति । अथवा कोऽयं जानानि अतिसुकुमारो राजकुमार एकाकी मन्म-
थेनाभिताल्यमानः परिभ्रष्टः कुशलो भवतीति । अहमपि कुमारं वा
कुमारस्य शरीरं वा प्रेक्षिष्ये तावन् सर्वलोकं परिभ्रम्य । यदि न प्रेक्षे,
२४ तत्रभवतः परत्र सहायो भवामि । परिध्रान्तः गच्छाम् । भवतु,
एतस्यां पादपच्छायायां मुहूर्तकं विश्रम्य गमिष्यामि ।]

अविमारकः—कानुखलु सन्तुष्टस्यावस्था । सुष्ठु भवेद् यदि मे
 10 निर्गमनं तेन श्रुतं, न श्रुतं चेद् विपत्स्यते स त्राहणः । अथवा
 किं मम सर्वारम्भैस्तेन विना । स हि,

गोष्ठीषु हास्यः समरेषु यौधः

शोके गुरुः साहसिकः परेषु ।

महोत्सवो मे हृदि किं प्रलयै-

द्विधा विभक्तं खलु मे शरीरम् ॥ २१ ॥

(सर्वतो विलोक्य) अये कानुखलु ऋष्यायामध्वगः प्रसुप्तः ।

(उपेत्य) अभ्युदयो मे हृदयस्य यदृच्छयागतः । त्वरते मे मनः

३ परिष्वक्तुमेनम् ।

विदूषकः—(बुद्ध्वा) चिरं खु सुत्तमिह । जाव गच्छामि । को

विस्तमो णाम विभ्रमणोरहाणं । (परिक्रम्याविमारकं विलोक्य)

६ कहं तत्तभवं अविमारओ । [चिरं खलु सुप्तोऽस्मि । यावद्

गच्छामि । को विभ्रमो नाम विभ्रमणोरधानाम् । कथं तत्रभवान्

अविमारकः ।]

९ अविमारकः—अये वयस्यः सन्तुष्टः ।

(उर्भा परिष्वजेते)

विदूषकः—(उच्चैर्विहस्य) भो वअस्स ! कहेहि कहेहि एत्तिअं

१२ काळं किं तुए किदं । [भो वयस्य ! कथय कथयैतावन्तं कालं

किं एवया कृतम् ।]

अविमारकः—वयस्य ! एतन् कृतम् । (अङ्गुलीयक दक्षिणाङ्गुल्या

३५ प्रक्षिप्य तिरस्कृतः ।)

विदूषकः—हा हा कहिं कहिं तत्तभवं । कहं ण दिस्सदि । आ

तास्सि गदाए चिन्ताए तं विअ पेक्खामि । अहव पुढीकरिस्सं ।

- १८ भो वअरस ! सावेण साविदो ऽसि, उट्ठि अत्ताणं छादेसि । [हा हा क क तत्रभवान् । कथं न दृश्यते । आ तस्मिन् गतया चिन्तया तमिव पश्यामि । अथवा स्फुटीकारिष्यामि । भो वयस्य ! शपेन
- २१ शापितोऽसि, यद्यात्मानं छादयसि ।]
 अविमारकः—वयस्य ! अयमस्मि ।
 विदूषकः—कहिं कहिं सि । [क क्कामि ।]
- २४ अविमारकः—(वामाङ्गुल्यामङ्गुलीयकं प्रक्षिप्य) वयस्य ! अयमस्मि ।
 विदूषकः—पुढमं सुद्धो अविमारओ, इदाणि माआविमारओ संवुत्तो । एवं माआवित्तअ ! किस्म तुवं कण्णाउरे पच्छण्णरुवो
- २७ ण चरसि । [श्वमं श्वोऽविमारकः, इदानीं मायाविमारकः संवृत्तः । एवं मायावित्तक ! कस्मात्त्वं कन्यापुरे पच्छन्नरूपो न चरामि ।]
 अविमारकः—वयस्य ! इदानीं खल्वेतदुपलब्धम् ।
- ३० विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । हुदो दाणि एदस्स आगमो । [आश्चर्यमाश्चर्यम् । कुत इदानीमेतस्यागमः ।]
 अविमारकः—सर्वमन्तःपुरे कथयिष्यामि ।
- ३३ विदूषकः—सग्पदि वुभुक्खिदो ऽसि । [मंप्रति वुभुक्षितोऽसि ।]
 अविमारकः—वैधेय ! शीघ्रमागच्छ प्रक्षेपभूमिप्रवेशाय । नैवायं हस्मो मोचयितव्यः ।
- ३६ विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । अहं पि दाव अदिस्सो । मम मरीरं अत्थि वा णत्थि वा । उच्छिट्ठं करिस्मं । धु धु । [आश्चर्य-
 माश्चर्यम् । अहमपि तावदृश्यः । मम शरीरमस्ति वा नास्ति वा ।
- ३९ उच्छिट्ठं करिष्यामि । धु धु ।]
 अविमारकः—मूर्ख ! अलमलं विलंघितेन । त्वरते मे मनः कान्ता
 दर्शनाय । (आकर्षति)
- ४२ विदूषकः—ण मे सद्धा । [न मे श्रद्धा ।]

अविमारकः—हन्त भोजनवेलां प्रतिपालयामि ।

विदूषकः—कञ्चि कालं विस्समिअ गमिरसामो । [कञ्चित् कालं

विध्रम्य गमिष्यावः ।]

अविमारकः—किं न स्मरति मां कुरङ्गी ।

विदूषकः—किण्णुलु जीयदि णग्गन्धस्समणिआ । [किणुखलु जीवति

४८ नग्नान्धध्रमणिकल्ल-]

अविमारकः—ययम्य ! यात्थे भवन्तं, शीघ्रमागम्यताम् ।

विदूषकः—क्किम्म तुवं किदुसमावुत्तो वडुओ विअ तुवरसि ।

५१ [कस्मात् एवं कृतममावतो वडुक इव त्वरसे ।]

अविमारकः—मूर्ख ! इत्तस्तावन् ।

विदूषकः—मा कइडेहि, अअं अणुधावामि । [मा कर्षं, अयम

५२ नुधावामि ।]

अविमारकः—(परिक्रम्य) एतन्नगरम् ।

विदूषकः—पेक्कवामि ढाव णअरम्म सोहं । [पश्यामि तावन्नगरस्

५७ शोभाम् ।]

अविमारकः—इदं राजकुलम् ।

एतन्नरेन्द्रभवनं निशि जातशङ्को

यन् साहसं समुपलभ्य तथा प्रविष्टः ।

भूयस्तदेव दिवसे सुसहायमायो

वृन्दं सतामिव पटुः प्रविशाम्यशङ्कः ॥ २० ॥

(परिक्रम्य) इदानीं प्रासादे स्नातयाभ्यन्तरमथया कुरङ्गया भवित-
व्यम् ।

३ विदूषकः—जहिं वा तहिं वा पविसामो । अदिकमदि भिक्खवेत्ता ।

[यत्र वा तत्र वा प्रविशावः । अतिक्रामति भिक्षावेला ।]

अविमारकः—एहि तायदभ्यन्तरमेव भविशाव । (प्रविरय) इह हि,

पुरे गृहे वापि पुग सुगोषितै-
र्मनस्विभिर्दुर्लभचिन्तयागतैः ।

पुनः वृत्तार्थैर्मुदितान्तरात्मभिः
सुर्यं प्रवेष्टुं सविशेषकर्मभिः ॥ २३ ॥

(निभ्रान्तौ)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः भविशति कुरङ्गी नलिनिका च)

३ नलिनिका—भट्टिदारिए ! अळं सन्दावेण । कण्णाउरप्पासादं
आळ्ळुहिअ दिट्टिविळ्ळोभणं करिस्सामो । [भट्टिदारिके ! अलं
सन्तापेन । कन्यापुरप्रासादमारुह्य दृष्टिविलोभनं करिष्यावः ।]

६ कुरङ्गी—हळा ! किं तुए मम हिअअं परिस्सादं । एत्थ हि
अजाणन्तेण परिजणेण मम परितोसणिमित्तं वउळसरळ-
सज्जज्जुणरुदम्बर्णाधिणिउळप्पहुदीणि मेहकाळवळ्ळहाणि परम-

९ सुरहीणि आणीअमागाणि मं उम्मादअन्ति । अह अ इमे मोरा
अम्हाअं राअउळमाणसे आदिपीठमदभावं करन्ति । अम्हेहि
सददळाळिदा वि अदेसकाळस्सदाए अत्तणो अहि-

१२ कञ्चभावं दंसेंदि । सुअसारिआ वि वक्कणं एव कहेंदुं आरुद्धा ।
मम णिव्वेदुभावं अजाणन्ती भूदिअसारिआ वि सव्वळोअवुत्तन्तं
कहइस्सामि सि आअदा । मम रोआवत्थं पुच्छिंदुं आअदो

१५ परिजणो मं णिव्वन्धिअ णिव्वेदेदि । ता इच्छामि मुहुत्तअं पासादे
अच्छिंदुं । [हला ! किं स्वया मम हृदयं परिज्ञातम् । अत्र

- इजानता परिजनेन मम परितोपनिमित्तं षकुलसरलसर्जंजुंनकदम्बनीप-
 १८ निचुलप्रभृतीनि मेघकालवल्लमानि परममुरभीष्याभीयमानानि मानुन्मा-
 दयन्ति । अथ चेमे मयूय अस्माकं राजकुलमानसे अतिपीठमदंभावं
 कुर्वन्ति । अस्माभिः सहतलालिता अप्यदेशकालज्ञतयाग्मनोःधिकृष्टमावं
 २१ दर्शयन्ति । शुक्रसारिकापि व्याख्यानमेव कथयितुमारब्धा । मम
 निर्वेदभावमजानन्ती भुतिकसारिकापि सर्वलोकवृत्तान्तं कथयिष्यामी-
 त्यागता । मम रोगावस्थां प्रष्टुमागतः परिजनो मां निर्वेद्य निवेदयति ।
 २४ नदिच्छामि मुहूर्तकं प्रासादे भासितुम् ।]
 नलिनिका-जं भट्टिदारिआए हइद ! होदु । [यद् भट्टिदारिकायै
 रुषितम् । भषणु ।]

२७

(उभे आगोहतः ।)

कुरङ्गी-हृत्ता ! एत्थ वि महन्तो अणत्थो उट्टिदो विञ्जुप्पदीवं
 धारिअ कालमेहो । [हत्ता ! अत्रापि महाननयं उत्थितः विद्युत्पदी-
 २० वं धृत्वा कालमेवः ।]

नलिनिका-भट्टिदारिण ! अळं उक्कण्ठिदेण । पेक्ख पेक्ख णवस-
 ळिळधररुद्धसुर्यं पविरळजळणिवाद्दस्सणीअं गअणअळं ।

३३ [भट्टिदारिके ! अलमुक्कण्ठितेन । पश्य पश्य नवसलिलधररुद्धसूर्यं
 प्रविरलजलनिपातदर्शनीयं गगनतलम् ।]

कुरङ्गी-पेक्खामि अ रमणीअं आअसं । [पश्यामि च रमणीय-

३६ माकाशम् ।]

(ततः प्रविशत्यविमारको विदूषकश्च)

अविमारकः-वयस्य ! दृष्टा सा कुरङ्गी । र्वेपा,

रोगादकालागुरुचन्दनार्द्रा

त्रिमुक्तभूपा गतहायभाया ।

विभानि निर्व्याजमनोहराङ्गी

पेदधृतिर्हेतुवियर्जितेव ॥ १ ॥

विदूषकः—भो! तुद्रो गिह । तुयं म्यु मय्यच्छोण अहं मुख्यो त्ति
अत्ताणं आअरमि । जिद्रो दाणि तत्तहोदीण सहायरमणीण
२ रूपेण । चिन्तेमि भवदो विओण्णा इअं तणुआ जादा । एवं पि
ण्णा पाळमन्दळेहा विअ दिट्ठि तोसेदि । [भोः ! सुष्टोऽस्मि ! एवं
३ म्वलु मवंलोकेऽहं मुरूप इत्याग्मानमाचरमि । जित इदानीं तत्रभक्त्याः
४ स्वभोवरमणीयेन रूपेण । चिन्तयामि भवतो वियोगेमेये तनुका जाता ।
एवमप्येषा बालचन्द्रलेखेप इति तोपयति ।]

अविमारकः—सरे ! अतिपण्डित इय, किमेतन् ।
५ विदूषकः—भो ! णिअपरिचण्ण मं परिहससि । अपुब्बो जगो मम
बुद्धिं अजागन्तो अहिअदरं पमंसेदि । अहं पि तं जाणिअ एदस्सि
णअरे केण वि विरमम्भं ण करोमि । [भोः ! निश्चपरिचयेन मां
६ परिहससि । अपूर्वो जनां मम बुद्धिमज्जानस्यधिकतरं प्रशंसति । अहमपि
७ तद् जाल्वैतस्सिअगरे केनापि विचमम्भं न करोमि ।]

अविमारकः—अलमौटासीन्येन । बहुजनपरिचारतया न लब्धः क्षणः
८ कान्तां प्रबोधयितुम् । तद्विद्वान्तां प्रासादगतामपि तत्रैव तां बोध-
यिष्यावः ।

विदूषकः—सुद्धु भवं भगादि । पासादं आलुहामो । [सुद्धु भवान्
९ भजति । प्रासादमारोहावः ।]

अविमारकः—सरे ! प्रयत्नादारोढव्यं यथा नथा न प्रवर्तते प्रासाद-
शब्दः ।

१० विदूषकः—भो ! ण मकं एदं । को सकदि उच्छिद्धं णकरन्तो
भुञ्जिदुं । अहं एत्थ चिट्ठामि । तुवं एव आलुह । [भो. ! न

- १५ वर्षिणुमारब्धः । अहमिच्छाम्यभिनवेनाकाशतोयेन स्नातुम् । तत् स्वर-
योपस्नानम् ।]
- नलिनिका—जं भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाज्ञापयति ।]
- १८ अविमारकः—किन्नुखल्वनया व्यवसितम् ।
कुरङ्गी—हृळा ! एहि दाव ! [हळा ! एहि तावत् ।]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! इअग्निह । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]
- २१ कुरङ्गी—हृळा णं ! सीदळं दे सरीरं । [हळा ! ननु शीतलं ते
शरीरम् ।]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! ण आणामि । [भर्तृदारिके ! न जानामि ।]
- २४ कुरङ्गी—हृळा ! एहि परिस्सजेहि मं । [हळा ! एहि परिष्वजस्व
माम्]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! तह । (परिष्वजते) [भर्तृदारिके ! तथा ।]
- २७ कुरङ्गी—हृळा ! अदिसीदळं मणोहरं च दे सरीरं । [हळा ! अति
शीतलं मनोहरं च ते शरीरम् ।]
नलिनिका—अणुग्गहीदग्निह । [अनुगृहीतास्मि ।]
- ३० कुरङ्गी—हृळा ! सम्पदि णस्सदि विअ मे सरीरदाहो । (स्वगतम्)
हन्त किदो सहिष्णणओ । समत्तो अ अज्ज एदाए सरीरसंसग्गो ।
(प्रकाशम्) गच्छ दाणि तुवं । [हळा ! सम्प्रति नश्यतीव मे
- ३३ शरीरदाहः । हन्त इतः सुखीमणयः । समासश्चाद्यैतस्याः शरीर-
संसर्गः । गच्छेदानीं त्वम् ।]
नलिनिका—जं भट्टिदारिआ आणवेदि । (निप्रान्ता) [यद्
३६ भर्तृदारिकाज्ञापयति ।]
हरिणिका—भट्टिदारिए ! भट्टिणीए किं णिवेदेमि । [भर्तृदारिके !
भट्टिम्यै किं निवेदयामि ।]

३९ कुरङ्गी-अञ्ज विअदरोआ सोत्था ह्येदि त्ति । [भघ विगतरोगा स्वस्था भवतीति ।]

हरिणिका-कहं तुए विष्सादं त्ति पुण्छिदा किं विण्णवेमि । [कथं]
४२ स्वया विज्ञानमिति पृथा किं विज्ञापयामि ।]

कुरङ्गी-सुट्टु तुए विष्सादं । एदेण ओसघविसेसेण त्ति भणेहि ।
[सुट्टु स्वया विज्ञानम् । एतेनौपधविशेषेणेति भण ।]

४५ हरिणिका-अं भट्टिदारिआ आणवेदि । (निरान्ता) [यद् भण्ट-
दारिकाज्ञापयति ।]

भविमारकः-किञ्चुलस्वनया व्यवसितम् ।

उष्णं शंसिति तन्वद्गी मर्वतः प्रेश्ते मुहुः ।

नेत्राभ्यां श्राप्यपूर्णाभ्यां किञ्चु कर्तुं व्यवस्थिता ॥ ३ ॥

कुरङ्गी-होदु, उत्तरीअयामेण अत्ताणं उच्चन्धिअ वावादइस्सं ।
(उत्थाय तथा कुर्वती मंपन्तनितं ध्रुत्वा) हं परित्ताआहि परित्ता-
३ आहि मं । [भवतु, उत्तरीयवाससात्मानमुद्भव्य प्यापादविष्यामि ।
हं परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

भविमारकः-सरे ! न शक्यमतःपरमुपोक्षितुम् । (अङ्गुलीयकं वामा-
६ द्भुस्यां प्रक्षिप्य) कान्ते ! न भेतज्यं न भेतज्यम् । (रति कुरङ्गीमुत्था-
पयति)

कुरङ्गी-(सहस्रं) किण्णुत्तु मच्चं एदं । मृदा विअ जादा ।
१ [किञ्चुलस्व मरयमेतन् । मृद्वेय जाता ।]

भविमारकः-कान्ते ! व्यपनीयतां शङ्का । (परिचजते)

कुरङ्गी-अच्छरीअं । एक्कस्सणेण णमदि विअ मे सररीदाहो ।

१२ [भाष्यंम् । एकश्लेण नश्यतीव मे शरीरदाहः]

भविमारकः-अयं तन्व्याभ्याः परिष्वङ्गः,

अविमारकः—नलिनिकाया इय भवरः । वयस्य ! विघाटयतां द्वारम् ।

विदूषकः—जे भयं आणैवेदि । (विघाटय) ण्डु ण्डु भोदी ।

१ [यद् भवानाज्ञापयति । ण्वेत्तु भवती ।]

नलिनिका—ह को दाणिं णसो पुरिसो । [हं क इदानीमेव पुरयः ।]

विदूषकः—सुट्टु विस्वाट्टं तुण् । अहो राअउल्लस्म विसेसो । को

१२ अण्णो जणो मं पेणिसुअ पुरिसों नि भणादि । इत्थिआ मु अहं ।

[सुट्टु विज्ञानं स्वया । भटो राजकुलस्य विरोधः । कोऽन्यो जनो मां

प्रेक्ष्य पुरय इति भणति । स्त्री खन्वहम् ।]

१५ अविमारकः—नलिनिके ! प्रविशेदानीम् ।

नलिनिका—कहं भट्टिदारओ । भट्टिदारअ ! वन्दामि । भट्टिदारअ !

को णसो पुरिसो । [कथं भर्तृदारकः । भर्तृदारक ! वन्दे । भर्तृदार-

१८ क ! क ण्य पुरयः ।]

विदूषकः—अहं पुक्करिणी णाम चेहा । [भटं पुष्करिणी नाम चेती ।]

अविमारकः—योऽस्माभिः मदा कथ्यते मन्तुष्ट इति, सोऽयं

२१ माह्वणः ।

नलिनिका—आ दिट्टुपुक्खो णअरापणाळिन्दे अअं वम्हणो । [भा

रएपुवो नगरापणाळिन्देऽयं माह्वणः ।]

२४ विदूषकः—आम भोदि । जण्णोपवीदेण वम्हणो, चीयरेण रत्तपहो ।

जदि वन्थं अवणेमि, ममणओ होमि । भोदि ! किं ण्दं । [भाम

भवति ! यज्ञोपवीतेन माह्वणः, चीयरेण रत्तपटः । यदि वस्त्रमपनयामि

२७ धमण्हो भवामि । भवति ! किमेतत् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिआण उवण्हाणे । [भर्तृदारिकाया उपमानम् ।]

विदूषकः—किं णदिणा बुभुभिरदाण रोदन्तीण अत्तहोदीण उवण्हाणेण

३० षय्यं । गन्ट मियं भोअणं आणेहि । अहं जग्गामणीओ

अ. मा. ८

६१

होमि । [किमेतेन बुभुक्षिताया रुदनया अन्नभवरया उपस्तानेन
कार्यम् । गच्छ शीघ्रं भोजनमानय । अहमप्रासनीयो भवामि ।]

३३ नलिनिका-दुव्यम्हण ! एदं पि भोजणं चिन्तेसि । सव्वं दाव
चिट्ठु । कहं दिअसे अणेअपुरुससम्पादे आअमग्गे भट्टिदारओ
पविट्ठो । [दुवांहाण ! एतदपि भोजनं चिन्तयसि । सर्वं तावत्

३६ तिष्ठतु । कथं दिवसेऽनेकपुरुषसम्प्राप्ते राजमार्गे भर्तृदारकः प्रविष्टः ।]
अविमारकः-सर्वं भवत्यै सन्तुष्टः कथयिष्यति ।

नलिनिका-विसज्जिदमिह इमिणा बहुमाणवअणेण । होदु, इमं
३९ गल्लिअ चउरस्ताळं पविसिअ गोटीजणेण म्हा बुत्तन्तं सुणामि ।
एहि वम्हण ! (इत्याकर्षति ।) [विमर्शितास्म्यनेन बहुमानवचनेन ।
भवतु, इमं गृहीत्वा चतुःशालं प्रविश्य गोष्ठीजनेन म्हा घृतास्तं

४२ शृणोमि । एहि ब्राह्मण !]

विदूषकः-अव्यम्हणं अव्यम्हणं । [अन्नद्वयमन्नद्वयम् ।]

कुरङ्गी-हरसो खु अअं वम्हणो । [हास्यः सत्वयं ब्राह्मणः ।]

४५ अविमारकः-ययस्य । हास्यः खलु भवान् ।

विदूषकः-को एत्थ मम अम्सद्वेअं भणादि । अहं ण हस्सो,
तत्तहोदी एव हस्सा । जा अत्तणो अवत्थं जाणिअ किं पि कत्तुं

४८ यवसिअ मेहम्मइं सुणिअ सव्वं विमुमरिअ पडिदा । [कोऽत्र
ममाश्रद्धेयं भणति । अहं न हास्यः, तत्रभवत्येव हास्या । यात्मनोऽ
पस्या ज्ञात्वा किमपि कर्तुं प्यत्रस्य मेघशब्दं श्रुत्वा सर्वं विस्मृत्य
५१ पतिता ।]

कुरङ्गी-हं एदं पि इमेहि तिट्ठु । [इह एतदप्यात्म्यां रष्टम् ।]

नलिनिका-याचेमि अहं । इदो एहि वम्हण ! । [याचेऽहम् ।]

५४ इत एहि ब्राह्मण !]

विदूषकः—जइ भोजणं देसि, तदो गच्छामि अहं । इट्टं आअन्तुअ-
स्स भोजणदाणं । [यदि भोजनं ददासि, ततो गच्छाम्यहम् । इष्ट-
५७ भागान्तुकस्य भोजनदानम् ।]

नलिनिका—एहि मे सव्याभरणं देमि । [एहि मे सर्वाभरणं ददामि ।]

विदूषकः—णहि घिद्वअणेण पित्तं णस्सदि । मम हत्थगदं करेहि ।

६० [नहि घृतवचनेन पित्तं नश्यति । मम हस्तगतं कुरु ।]

नलिनिका—एवं होटु । (आभरणान्यवमुच्य ददाति) [एवं भवतु ।]

विदूषकः—सुणादु होदी । [धृणोतु भवती ।]

६३ नलिनिका—मूढ ! वग्गण ! चउस्साल्ले उवविसिअ गोट्टीजणेण सह
सुणामि । [मूढ ! माग्गण ! चतुःशाल उपविश्य गोष्ठीजनेन सह
शृणोमि ।]

६६ विदूषकः—तत्तहोदीं पुन्निअ आअच्छामि।[तत्रभवतीं पृष्ट्वागच्छामि।]

नलिनिका—को तुवं, मम सव्याभरणं गहिअ वग्गहो जादो ।

एहि दाव । (विदूषक हस्ते गृह्णाति ।) [कस्त्वं, मम सर्वाभरणं गृही-

६९ त्वा वह्यभो जातः । एहि तावत् ।]

विदूषकः—भोदि ! मा मा एवं । अदिमुउमारो सु अहं । [भवति!

मा मैवम् । अतिमुकुमारः स्वत्वहम् ।]

७२ नलिनिका—जाणामि जाणामि दे मुउमारत्तणं । जइ सुउमारो, सिग्घं

एहि । [जानामि जानामि ते मुकुमारत्वम् । यदि मुकुमारः, शीघ्रमेहि ।]

विदूषकः—भोदि ! अअं आअच्छामि । [भवति! भयमागच्छामि ।]

७५ (निक्रान्तां ।)

अविमारकः—प्रिये ! पश्य पश्य परमदर्शनीयान् प्राश्रुदकालवद्भान्

फालमेघान् । इमे हि,

जलदसमयपोषणाडम्बरानेरुपरिक्रियाजम्भका, वरुभृद्गृष्टयो

भगवतःकाम्नास्तीत्यन्नगीवामवत्सीकभूता नभोमार्गस्त्वदुःखराः । ८

भंदनशरनिशानशैलाः प्ररष्टाङ्गनासन्धिवाला गिरिस्तापनाम्भोघटाः
 उदधिसलिलभैक्षहारा रवीन्द्रगला देवयन्त्रप्रपा भान्ति नीलाम्बुदाः ॥ ६ ॥
 कुरङ्गी-अय्यउत्त ! दस्सणीआ दाणिं संवुत्ता । [आर्यपुत्र ! दर्शनी-
 या इदानीं संवृत्ताः ।]

३ अविमारकः-अहो विपुलता विरलता धाराणाम् । तथाहि,
 ज्योमार्णवोर्मिसदृशा निनदन्ति मेघा
 मेघप्ररोहसदृशाः प्रपतन्ति धाराः ।
 रक्षोङ्गनाध्रुकुटिवन् तद्वितः स्फुरन्ति
 प्राप्तोऽप्रयौवनघनस्तनमर्दकालः ॥ ७ ॥

कुरङ्गी-अय्यउत्त ! आरद्धो सम्पदि वरिसिद्धं देवो । [आर्यपुत्र !
 आरद्धः सम्प्रति वर्धितुं देवः ।]

३ अविमारकः-प्रिये ! एहि अभ्यन्तरमेव प्रविशावः ।

कुरङ्गी- (सहस्रम्) जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यद् आर्यपुत्र
 आज्ञापयति ।]

६ (निःक्रान्ती ।)
 पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(नतः प्रविशति धात्री ।)

धात्री-अहो अणवत्था किदन्तम्स, जं राअदारिआ पढमं महारा-
 ३ ण्ण मोवीरराण्ण सं विहुमेण उदिसिअ वरिदा । अज्ज अवि-
 दिअसम्भयेण माणुसळोअदुळ्ळभाकिदिगुणविसेसेण केण वि
 संओओ जादो । अहअ दाणि कामिराअपुत्तो जअवम्मा णाम्हे
 ६ मट्टिणीण्ण मुदम्मणाण्ण सह अमन्चेण भूदिण्ण आणीदो सम्पदि

राअउळ पविट्टो । सअं किळ कासिराओ जग्गवावारेण ण
 आअदो । किण्णु एदं भविस्सदि । [अहो भनवस्था कृतान्तस्य,
 ९ यद् रात्रदारिका प्रथमं महाराजेन सौवीरराजेन तं विष्णुमेनमुद्दिश्य
 वृता । अद्याविदितमम्भवेन मानुषलोकदुर्लभाकृतियुगविशेषेण केनापि
 संयोगो जातः । अथ चेदानीं काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम भट्टिन्या
 १२ मुदरानया महामात्येन भूतिकेनानीतः संग्रति राजकुलं प्रविष्टः । स्वयं
 किळ काशिराजो वल्लव्यापारेण नागतः । किन्तु खल्वेतद् भविष्यति ।]

(ततः प्रविशति वसुमित्रा ।)

१५ वसुमित्रा—अहो विसमसीळा संवच्छरिआ णाम अत्तणो णक्खत्त-
 विसंसं एव्व चिन्तअन्ति, कम्मगोरवं ण जाणन्ति । अज्ज पविट्टो
 कुमारो, अज्ज एव्व विवाहो णित्तो । (परिक्खम्) किण्णु जअ-
 १८ दा इअं किं वि चिन्तअन्ती अण्णमणा विअ उम्मुआ वीसइ ।
 २० जअदे ! भट्टिणी भणादि—आअच्छेहि त्ति । [अहो विषमशीलाः
 सांघारमरिका नामारमनां नक्षत्रविशेषमेव चिन्तयन्ति, कर्मगौरवं न
 २१ जानन्ति । अथ प्रविष्टः कुमारोऽर्धव विवाहो नियुक्तः । किन्तुएतद् जय-
 देवं किमपि चिन्तयन्वप्रसद्येवंगमुक्ता दृश्यते । जयद ! भट्टिनी भणति
 —आअच्छेति ।]

२४ धात्री—हळा ! जाणासि किं णिमित्तं त्ति । [हला ! जानासि किं
 निमित्तमिति ।]

वसुमित्रा—किं अण्णं, एदंमि कएये कत्तव्वं चिन्तेदुं । [किम-

२७ स्यन्, गमम्भिन् कायं क्खेन्नं चिन्तयित्तुम् ।]

धात्री—मम्पदि भट्टिणी को अमिष्णाओ । [संग्रति भट्टिन्याः
 कोऽभिप्रायः ।]

२८ वसुमित्रा—अत्तणो थंसजादम्म विहुमेणम्म अवथं अजाणिए
 पेण्णदि जअवग्गणो दारिअं दादुं । किन्तु महाराओ सौवीररा-

अठत्तं अजाणन्तो अज्ज किञ्च अहिअसन्दावो जादो । [भाग्ये
 ३३ वंशजातस्य विष्णुसेनस्यावस्थामज्ञात्वा वेगच्छति जयवर्मणे दारिकं
 दातुम् । किन्तु महाराजः सौवीरराजपुत्रमजानसद्य किलाधिकसन्तापो
 जातः ।]

३६

(प्रविश्य)

नलिनिका—अज्ज किदसङ्केदा विअ अम्हाअं सव्वसङ्कहा ।
 (परिक्रम्यायलोक्य) किण्णुहु एसा मम मादा वसुमिन्नाए सह

३९ किं वि चिन्तेदि । इमं उपसप्पिअ अमुहवुत्तन्तं सुणामि ।
 [अथ कृतसंकेतानीयास्माकं सर्वसंकेतानि । किन्तु मन्वेदा मम माता
 वसुमित्रया सह किमपि चिन्तयति । इममुपसर्प्यामुग्रवृत्तान्तं शृणोमि ।]

४२ वसुमित्रा—हज्जा णळ्ळिणिए ! एहि दाव । तुमं कञ्चुइमहवासेण
 राअठळवुत्तन्तं जाणासि । [इहा नलिनिके ! एहि तावत् । एवं
 कञ्चुकिमहवासेन राजकुलवृत्तान्तं जानामि ।]

४५ नलिनिका—अभिणवो वुत्तन्तो । णं तं णिवेदिठं आअदग्धिं ।
 [अभिनवो वृत्तान्तः । ननु तं निवेदयितुमागतास्मि ।]

वसुमित्रा—भणाहि जादे ! । [भण्यते ! ।]

४८ नलिनिका—पेसिदो म्हु सोवीरराअस्स अमचेदि दूदो—अम्हाअं
 सामी तुम्हाणं णअरे मपुत्तदारकळत्तो पच्छण्णो पडियसदि ति
 अम्हाअं गूढपुरुमेहि वुत्तन्तो जाणिअहु मामिणेत्ति । [प्रेषितः

५१ मन्वु सौवीरराजस्यामर्त्यवृत्तः—अस्माकं श्यामी पुम्माकं नगरे सपुत्र-
 दारकलत्रः प्रच्छद्यः प्रतिषमर्तारयस्माकं गूढपुरवैवृत्तान्तो ज्ञायतां
 स्वामिनेति ।]

५४ उभे—कहं पच्छण्णवेसो वत्तदिति । तदो तदो । [कथं प्रच्छ-
 वेयो वत्तं इति । तत्तन्तः ।]

नलिनिका—तदो एदं सर्वं मुण्डितं तस्मिन् लेखस्मिन् अवसाणं
 ७ पैकिखञ्ज अर्यभूदिण सह गओ किल महाराओ तं अण्णेसिहुं ।
 [तत एतत् सर्वं श्रुत्वा तस्य लेखस्यावसानं प्रेक्षयाम्भूतिकेन सह
 गतः किल महाराजस्तमन्वेपितुम् ।]

१० धात्री—किण्णुखु भये । [किन्नुखलु भवेत् ।]

वसुमित्रा—गच्छिणिण ! । तुवं दाव अद्भन्तरं पविस । [नलि-
 निके । एवं तावद्भन्तरं प्रविश ।]

६३ नलिनिका—अं अर्या भणादि । (निष्क्रान्ता) [वदामां भणति ।]

वसुमित्रा—एहि दाव । वअं भट्टिणीं पेक्खामो । [एहि तावत् ।
 भाँवाँ भट्टिणीं पद्यावः ।]

६६ धात्री—एधं करेम्ह । [एधं कुवं ।]

(निष्क्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

६५ (ततः प्रविशति कुन्तिभोजः सौवीरराजभूतिकाम्याम्)

कुन्तिभोजः—वयस्य !

किं भेक्षमे मम मुसं चिरकालदृष्टो

गाढं परिष्वज सखे ! स्मर वालभावम् ।

प्रीत्या भवन्तमनिमेषमवेशिषुं मे

हेदान्नरीरुत इवाह वयस्यमावः ॥ १ ॥

सौवीरराजः—यदिष्टं भवतः ।

(उभौ परिष्वजेते)

१ कुन्तिभोजः—

विन्ताबुलत्वं प्रजतीव युद्धि-

वाँस्यं च वाष्पाहतगद्गद् च ।

नेत्रे सवाप्ते मुखमप्रसन्नं

किं हर्षकाले क्रियते विकारः ॥ २ ॥

सौवीरराजः—न खल्वहमप्रहृष्टो भवत्सङ्गमेन । किन्तु बलवान् पुत्र-
स्नेहो नाम ।

यो मे पुत्रगतः शोको हृदयस्थो विजृम्भते ।

सोऽद्य लब्ध्वा सहायं त्वां बाष्परूपेण निर्गतः ॥ ३ ॥

कुन्तिभोजः—कथं पुत्रगतः शोक इति ।

भूतिकः—विदितमस्तु स्वामिना । न दृश्यते किलाग्निम् संवत्सरे
कुमारः ।

सौवीरराजः—बलवान् पुत्रस्नेहो नाम । पश्यतु भवान्

अनुपमबलवीर्यरूपवन्तं

सुतमविमारकमद्य चिन्तयामि ।

तव चरणरजोच्चिताप्रवेशो

यदि स भवेदिह को नु मद्विशिष्ट ॥ ४ ॥

भूतिकः—(आत्मगतम्) महान् खल्वयं सन्तापो वर्धत एव हि
कुमारमन्तरेण । विलोपयाम्येनम् । (प्रकाशम्) कथं स्वामिनोऽभ्या-
गता व्यापन् ।

कुन्तिभोजः—अहमप्यनेन व्याभेपेग विमृशतवानेतन् प्रष्टुम् ।

सौवीरराजः—श्रूयताम् । अथवा भूतिकस्तु विजानाति । अप्यस्मन्-
खान्द्रोनुमिच्छति ।

कुन्तिभोजः—ययमवहिताः स्मः ।

सौवीरराजः—अपि क्षायने चण्डभार्गवो नामात्यन्तरोपी प्रक्षयिः ।

कुन्तिभोजः—श्रूयते तत्रभवांस्तपोनिधिः ।

सौवीरराजः—सोऽस्मद्विषयमभ्यागतः । कान्तारे तस्य शिष्यो
व्यात्रेणाभिभूय मारितः ।

२ कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

सौवीरराजः—ततोऽहमपि तस्मिन् काले-मृगयावशाद् यद्दृश्यैव तं
देशमभ्युपगतः ।

१५ कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

सौवीरराजः—अथ मां दृष्ट्वा विजृम्भमाणरोपभ्रुकुटीपुटविषमीकृत-
वदनः प्रलम्बजटाभारः शिष्ये स न्यस्तकरः क्रुद्धो दहन्निव क्रोधा

१८ प्रिना मद्वचनमश्रोतुकामः संरम्भस्खलितवचनो मां बहुधा
क्षेप्तुमारब्धः ।

कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

२१ सौवीरराजः—ततोऽहमपि भवितव्यम्यार्थस्व प्राक्ख्येनाभूतिः 'वृत्तान्तं
न प्रवीषि, निष्कारणं क्षिपसि' इति संक्रुद्धवानस्मि ।

न भाषमे वृत्तमुपैपि रोषं

निष्कारणं प्रक्षिपामि प्रकामम् ।

अभाजनं त्वं तपसां प्रकोपाद्

प्रवर्षिरूपेण भवाद्द्रुपाकः ॥ ५ ॥

कुन्तिभोजः—असिदृशमुक्तं भवता ।

सौवीरराजः—ततस्तद्द्रुवैवाग्यधारावमिच्छो भगवान् हुताशन इव

३ प्रज्वलितनेत्रो बहुशः शिरः कम्पयन् 'कथं कथम्' इत्युक्त्वा मां
शप्तुमारब्धवान् ।

यस्माद् अक्षरिणो योऽहं शपाक इति भाषितः ।

तस्मान् सपुत्रदारस्त्वं शपाकव्यमवात्म्यसि ॥ ६ ॥

इति ।

कुन्तिभोजः—अहो अल्पमूलत्वं महतां चानर्थस्य ।

भूतिकः—सभाग्यं सौवीरराजकुलम् । कुतः,

ब्रह्मर्षिणा प्ररुष्टेन श्वपाकत्वं तदा कृतम् ।

यस्मान् तेनैव रूपेण न सर्वं भग्ममान् कृतम् ॥ ७ ॥

कुन्तिभोजः—युक्तमभिहितं भवता । ततस्ततः ।

सौवीरराजः—ततस्तच्छापप्रशुद्धमनसा मया मुचिरमनुनीयमानः

शनैः शनैः प्रकृतिस्थो भूत्वानुग्रहं कृतवान्—

यावन् प्रच्छन्नरूपेण तावन् संवत्सरं व्रजेः ।

ततः संवत्सरे पूर्णे मुक्तशापो भविष्यसि ॥ ८ ॥

इति । एवमुक्त्वा प्रमन्नचित्तेन एहि भोः काश्यप ! इत्याहूयत,

स तमनुगतो व्याघ्रेण मारितो घटुः । चरितं च मया संवत्सरं

३ श्वपाकव्रतम् । अद्यास्मि शापान्मुक्तः ।

कुन्तिभोजः—अहो व्यापदः प्रवृत्तिर्निवृत्तिश्च । दिष्ट्या भवं

वर्धते ।

६ भूतिकः—जयतु स्वामी ।

कुन्तिभोजः—ननु विष्णुसेनमाता सपरिवारमन्तःपुरं प्रविष्टा ।

भूतिकः—तत्रभवती प्रविश्याभ्यन्तरं चिरकालप्रसुप्तं प्रणयमुद्धो-

९ धयति ।

कुन्तिभोजः—अधेदानीं विष्णुसेनः कथमविमारको जातः ।

भूतिकः—शृणोतु स्वामी—अस्ति धूमकेतुर्नामासुरः । सर्व-

१२ लोकमारणाय परिभ्रमन् स कदाचिन् सौवीरराष्ट्रमुत्सादयितुं

प्रवृत्तः ।

कुन्तिभोजः—अपूर्वा खलु कथा । ततस्ततः ।

५ भूतिकः—ततः स्वदेशे सर्वप्रजानामार्तिं दृष्ट्वा तस्य राक्षसस्य च प्रतिक्रियामनवेक्षमाणः स्वामी ह्येतामुपगतः ।

कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

६ भूतिकः—ततस्तन् सर्वं धुम्बा कुमारो विष्णुसेनः क्षितिरेणु-
परुषगात्रः प्रलम्बमानकाकपक्षः शिशुभिस्तुल्यवयोभिः प्रकीड-
मानो दैवयोगान् प्रमत्तेषु रक्षिपुरुषेषु सहसैव तं देशमभ्युपगतो
२१ यत्रासौ राक्षसः ।

कुन्तिभोजः—अहो आश्चर्यमाश्चर्यम् । ततस्ततः ।

भूतिकः—ततः स राक्षसः प्रीत्या मुसम्पन्नमिवाहारं कुमारमभि-

२४ समीक्ष्य स्वकर्म कर्तुमारब्धः ।

कुन्तिभोजः—अहो नृशंसता राक्षसस्य । ततस्ततः ।

भूतिकः—अथ कुमारेण किञ्चिन् प्रहस्य,

प्रपतद्गजानिना यथा गिरीन्द्रो

दयदहनेन यथा घनप्रदेशः ।

युधि ललितमनायुधेन तेन

क्षितिपमुत्तेन तदा हतः स नीचः ॥ ९ ॥

कुन्तिभोजः—प्रथममेव हस्तिसम्भ्रमे मयोक्तं—दैवादुत्पादितोऽयं
केयलो मानुषो न भवतीति ।

गौरीराजः—भवान् महस्त्रनेत्रधरैः कथं विन्तयत्यविमारकं
प्रति ।

भूतिकः—स्वामिन् !

गम्यान्तु देशाः सुपरीक्षिता मे

न दृश्यते कापि चरैः कुमारः ।

परीक्षितुं तं मनमोऽस्ति शक्ति-
 नूनं हि मायामनुगच्छतीति ॥ १० ॥
 (ततः प्रविशति नारदः)

नारदः—

वेदैः पितामहमहं परितोपयामि
 गीतैः करोमि हरिसुद्वतरोमहर्षम् ।
 उत्पादयान्यहरहर्विधैरुपायै-
 स्तन्त्रीषु च स्वरगणान् कलहांश्च लोके ॥ ११ ॥

- १ भोः! कुन्तिभोजस्य पित्रा दुर्योधनेन वयं मुचिरमाराधिताः ।
 तस्मिन् मानुषस्वभावमुपगते कुन्तिभोजश्चात्मासु भृत्यत्वमाच-
 २ रति । अद्य कुन्तिभोजस्य सौवीरराजस्य च महानविमारकादर्श-
 नेन कार्यसङ्कटो वर्तते । तदिदानीमहमविमारकप्रदर्शनेन तयो-
 ३ र्व्याक्षेपं समाक्षिपामीत्यवतीर्णोऽस्मि भूम्याम् । (इति कुन्तिभोजसौ-
 ४ वीरराजयोः पुरतः स्थितः ।)
 कुन्तिभोजः—अये भगवान् देवर्षिर्नारदः । भगवन् ! अभिवाद्ये ।
 नारदः—म्यस्ति भवते ।
 ५ कुन्तिभोजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।
 सौवीरराजः—भगवन् ! अभिवाद्ये ।
 नारदः—शान्तिरस्तु ते ।
 ६ सौवीरराजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।
 कुन्तिभोजः—(कणैः) भूतिक ! एवं क्रियताम् ।
 भूतिकः—यदाहापयति स्वामी । (निःक्रम्य प्रविश्य) इदमर्घ्यं
 ७ पाद्यं च ।
 कुन्तिभोजः—भगवन् ! क्रियतामनुग्रहः ।
 नारदः—एवमस्तु ।

१८ कुन्तिभोजः—(अम्यर्ष्य) भगवन् ! अस्मद्गृहं परिपूतं भवद्व-
तरणेन ।

सौर्वीरराजः—इदानीं मुक्तशापोऽस्मि देवर्षिदर्शनेन ।

२१ नारदः—नाहं माम्प्रतं युष्मद्दर्शनार्थमेवागतोऽत्र । अविमारकादर्श-
नेन मम्भूतं दुःखं भवतोर्ज्ञात्वायतीर्णोऽस्मि ।

उभौ—यद्येवं, विमुक्तमन्तापौ स्वः ।

२४ नारदः—भूतिक ! सुदर्शनामानय ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति भगवान् । (निःकम्य सुदर्शनया सार्धं प्रविष्टः)

सुदर्शना—अद्यभाअगो देवरिसी । [अग्यागतो देवर्षिः] ।

२७ भूतिकः—एवम् ।

सुदर्शना—सणाहो दाणि मे पुत्तअस्म विवाहो संवुत्तो । (उपगम्य)

भअवं वन्दामि । [सनाथ इदानीं मे पुत्रकम्य विवाहः संवृत्तः ।

३० भगवन् ! वन्दे ।]

नारदः—

एवमेव महाभागे ! नित्यं प्रीतिमवाप्नुहि ।

कुन्तिभोजश्च भूप्राप्तो नित्यं म्यान् प्रीतिरीडितः ॥ १२ ॥

सुदर्शना—अगुगहीदग्धि । [अनुगृहीतास्मि ।]

नारदः—इदानीं पृच्छतां भवन्तां प्रष्टव्यम् ।

३ उभौ—अनुगृहीतां स्वः ।

कुन्तिभोजः—भगवन ! किं जीवति सौर्वीरराजपुत्र ।

नारदः—यादृम् ।

६ सौर्वीरराजः—केन कारणेन न दृश्यते ।

नारदः—विवाहक्याक्षेपान् ।

सौर्वीरराजः—कथं निर्विष्टः कुमारः ।

९ कुन्तिभोजः—अथ कस्मिन् प्रदेशे ।

नारदः—नगरे वैरन्त्ये ।

कुन्तिभोजः—वैरन्त्यं नाम नगरमप्यस्तीति । भवतु कस्य जामातृत्व-

१२ मुपगतः ।

नारदः—कुन्तिभोजस्य ।

कुन्तिभोजः—कः सः ।

१५ नारदः—

पिता कुरङ्गया भूपालो वैरन्त्यनगरेश्वरः ।

दुर्योधनस्य तनयः कुन्तिभोजो भवान् ननु ॥ १३ ॥

कुन्तिभोजः—किं बहुभिः प्रभैः । मत्सुतायां कुरङ्गयां निर्विष्ट इत्युच्यते भगवता ।

३ नारदः—एवमेतन् ।

कुन्तिभोजः—लज्जित इयारिम । केन दत्ता, कथं वा, कथं चायं प्रविष्टः कन्यापुरम् ।

६ नारदः—

दत्ता सा विधिना पूर्वं दृष्टा सा गजसम्भ्रमे ।

पूर्वं पौरुषमाश्रित्य प्रविष्टो मायया पुनः ॥ १४ ॥

कुन्तिभोजः—भवत्वेवं तावन्निप्रतियचनमृषिवचनम् । भगवन् ! इदानीं किं प्राप्तकालं कुमारस्य कुरङ्गयाश्च । विवाहः पूर्वमारब्धव्यः ।

३ नारदः—निष्ठितो विवाहो ननु गान्धर्वः स्वसमय एव इदानीम् ।

कुन्तिभोजः—अमिसाक्षिकमिच्छामि ।

नारदः—नित्यममिसाक्ष्येव । तथापि स्वजनपरितोषार्थमभ्यन्तर-

६ समयमात्रमुपाध्यायेन कारयित्वा शीघ्रमानीयतामिह कुमारः सह भार्यया ।

कुन्तिभोजः—भगवन् ! एव गच्छामि ।

९ नारदः— तिष्ठतु भवान् । भूतिक ! गच्छ त्वम् ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति भगवान् । (निष्क्रान्तः ।)

कुन्तिभोजः—भगवन् ! विहाप्यमस्ति ।

१२ नारदः—इतस्तावन् । स्वैरमभिधीयताम् ।

कुन्तिभोजः—भगवन् ! सुदर्शनायाः पुत्राय जयवर्मणे कुरङ्गी दास्या-
मीति मयानीता सा पूर्वं सनाथा । किं कर्तव्यमिदानीम्, अभि-

१५ धीयताम् ।

नारदः—एवं करोमि । मुहूर्तमेकान्ते तिष्ठ ।

कुन्तिभोजः—तथास्तु । (तथा करोति ।)

१८ नारदः—सुदर्शने ! इतस्तावन् ।

सुदर्शना—भअवं ! इअग्निह । [भगवन् । इयमस्मि ।]

नारदः—ननु श्रुतमस्मद्वचनम् ।

१ सुदर्शना—सुदं सोवीरराअउत्तस्स गुणसङ्कीत्तणं । [श्रुतं सौवीर-
। राजपुत्रस्य गुणसङ्कीर्तनम् ।]

नारदः—मा मैवम् । भवत्या विस्मृतोऽग्निदेवादुत्पन्नोऽग्रजस्ते पुत्रः ।

४ सुदर्शना—हं, एदं पि भअवं जाणादि । [हम्, एतदपि भगवान्
जानानि ।]

नारदः—ममैवाज्ञां कुरुष्व तावन् ।

७ सुदर्शना—एवं करोमि । भअवं भणादु । [एवं करोमि । भगवान्,
भणतु]

नारदः—तवार्यं पुत्रोऽग्नेस्त्वग्रः । त्वद्भगिन्याः सुचेतनायाः

१० प्रमथममकाल एव तामुतः स्वर्गं गतः । तवार्यं पुत्रत्व-

११ द्भगिन्यै त्वया दत्तः । सौवीरराजश्रामावत्यन्तसन्तुष्टः प्रीतिस-

दृशीः क्रियाः पृथ्या विष्णुसेन इति संज्ञामररोन् । अमानुष-

१२ स्वरूपपरलर्यार्यपराक्रमेणानेन धर्ममानेन यस्मादविरूपधारी मा-

- रितोऽमुरः, तस्मादविमारक इति विष्णुसेनं लोको ब्रवीति ।
 ततः सोऽपि ब्रह्मशापपरिभ्रष्टो हस्तिसम्भ्रमदिवसे कुरङ्गी दृष्टो
 ३६ ममुत्पन्नाभिलापः परेण पौरुषेण सङ्गम्य कुरङ्गया दर्शनश-
 क्लितैः कन्यापुररश्मिभिः परीक्ष्यमाणोऽग्निना भगवता प्रच्छादितो
 निर्गतः । तेन निर्वेदेनाग्निं प्रविष्टः पित्रा भगवताग्निना प्रीत्या
 ३९ परिष्वस्यमानो न दहत्यग्निरिति मरुत्प्रपातार्थं कश्चिन् पर्वतमारुहः ।
 मुदर्शना—अहो अथाहिदं । [अहो अन्याहितम् ।]
 नारदः—तत्र केनापि विद्याधरेण तद्रूपदर्शनमात्रप्रदृष्टेन प्रीत्यान्त-
 ४२ धानकार्यमात्रमङ्गुलीयकं दत्तं, यद् दक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो
 भवति, वामेन प्रकृतिस्थश्च ।
 मुदर्शना—अच्छरीरं अच्छरीरं । [आश्चर्यमाश्चर्यम् ।]
 ४५ नारदः—ततस्तद् दक्षिणाङ्गुल्या धारयन् सन्तुष्टर्नामधेयेन ब्राह्मणेन
 सह बुन्तिभोजस्य कन्यापुरं स्वगृहवन् प्रविश्य कुरङ्गया यथेष्टम-
 भिस्ममाणः सुखमास्ते । एष वृत्तान्तः । किमिदानीं कर्तव्यम् ।
 ४८ मुदर्शना—अणन्तरं अय्याए वञ्चिदाए चळदी विअ मे हिअअं,
 कोदूहळेण तुम्सदि । भअयं ! एमु दिअसेमु कुरङ्गी जअयम्मणो
 भय्यात्ति पुच्छदि । अज्जप्पहुदि तम्स वन्दणीआ संवुत्ता । [अन-
 ५१ न्तरमार्यया वञ्चिनया चळतीव मे हृदयं, कौतूहलेन नृप्यति । भगवन्
 णु दिवसंपु कुरङ्गी जयवर्मणो भार्येति पृच्छयते । अद्यप्रभृति तस्य
 वन्दनीय संवृत्ता ।]
 ५४ नारदः—अभिजनयुक्तमेवाभिहितं भवत्या । कथमिदानीं ज्येष्ठपत्नी
 कनीयसे दीयते । मुदर्शने ! अभिधीयतां काशिराजाय जयवर्मणः
 कुरङ्गी वयसाधिकेति । नन्वस्ति कुरङ्गयाः कनीयसी मुमिन्ना
 ५७ नाम । सा जयवर्मणो भार्या भविष्यति ।

मुदशंना-पडिगाहिदं इसिवअणं । [प्रतिगृहीतमृपिवचनम् ।]

नारदः-गच्छ कुन्तिभोजमनुवर्तस्व ।

६० मुदशंना-जं भअयं आणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

(ततः पविशति वरवेपेणाविमारकः कुरङ्गी भूतिकथ)

अविमारकः-भोः ! लज्जित इवास्म्यनेन वृत्तान्तेन ।

दृष्ट्वा तदानीं गजसम्भ्रमे मां

मद्विभ्रमं ये परिकीर्तयन्ति ।

ते किञ्चु वृत्तान्तमिमं विदित्वा

चारित्रदोषं मयि पातयन्ति ॥ १५ ॥

(परिक्रम्य दृष्ट्वा) अये अयं खलु भगवान् नारदः । य एषः,

शापे प्रसादेषु च सक्तबुद्धि-

र्षदेषु गीतेषु च रक्तकण्ठः ।

स्निग्धेषु वैराग्युपपाद्य यत्ना-

नष्टानि कार्याणि शमीकरोति ॥ १६ ॥

कुन्तिभोजः-इत इतः कुमारः । अभिवाद्यस्वात्मकुलदैवतं देवर्षिम् ।

अविमारकः-भगवन् ! अभिवादये ।

नारदः-स्वस्ति भवते सपत्नीकाय ।

अविमारकः-अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिवादये ।

कुन्तिभोजः-एहोहि वत्स !

क्षमया जय विप्रेन्द्रान् दयया जय संश्रितान् ।

तत्त्वबुद्ध्या जयात्मानं तेजसा जय पार्थिवान् ॥ १७ ॥

अविमारकः-अनुगृहीतोऽस्मि ।

कुन्तिभोजः-वत्स ! इत इतः पितरमभिवादयस्व ।

१ अविमारकः-भोस्तान् ! अभिवादये ।

सौवीरराजः—एहोहि वत्स !

विरचितवरवेपदर्शनीयो

गुरुजनयन्दिनमिश्रशुभ्रवक्त्रः ।

वयमिव भव हर्षशापनेत्र-

स्त्वमिह भवत्तनयं समीक्षमाणः ॥ १८ ॥

पुत्र ! अभिवादयस्व मातुलम् ।

अविमारकः—मातुल ! अभिवादये ।

३ कुन्तिभोजः—एहोहि वत्स !

यज्ञैः शुभैर्हरिसमो भव नित्ययुक्तैः

सत्यैर्दृढैर्दशरथप्रतिभो भव त्वम् ।

निर्यापितैः पितृसमो भव सम्प्रदानैः

स्वेनात्मना सुसह्येन पराक्रमेण ॥ १९ ॥

सौवीरराजः—पुत्र ! सुदर्शनामभिवादयस्व ।

कुन्तिभोजः—अयुक्तमिव मुचेतनामनभिवाद्य सुदर्शनामभिवादयि ।

३ नारदः—अस्ति कारणम् । अभिवाचतां सुदर्शना ।

उभौ—एवं क्रियताम् ।

अविमारकः—भवति । अभिवादये ।

६ सुदर्शना—पुत्र ! चिरं जीव एदाए सह । (परिष्वज्य) चिरे

दिष्टो सि । अज्ज मां अणुभूदो पुत्तसम्पत्तिरसो । [पुत्र

चिरं जीवैतया सह । चिरेण दष्टोऽसि । अद्य भयानुभूतः पुत्र

९ सम्पत्तिरस्यः ।] (रोदिति)

कुन्तिभोजः—

इमां तु वाण्याद्भुतहलाक्षीं

सम्प्रस्रवद्गुधपयोदयुष्माम् ।

अवेक्षितां मातरमप्रकाश्य

धात्रीत्वमेवैति सुचेतना मे ॥ २० ॥

नारदः—अलमतिस्नेहेन । प्रविशतु कन्यापुरं सुचेतना सुचेतना
सुदर्शना सुदर्शना च समार्येण पुत्रेण ।

३ कुन्तिभोजः—यदाज्ञापयति भगवान् ।

सुदर्शना—जं भअधं आणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

नारदः—अचिरेण सौवीरराजो विमृज्यतां स्वदेशगमनाय ।

६ जयवर्मणे सुमित्रा प्रदीयतां काशिराज्ञे । त्वमपि सन्निहितो भव ।

कुन्तिभोजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

नारदः—कुन्तिभोज ! किमन्यन् ते प्रियमुपहरामि ।

९ कुन्तिभोजः—भगवान् यदि मे प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

गोत्राक्षणानां हितमस्तु नित्यं

सर्वप्रजानां सुखमस्तु लोके ।

नारदः—सौवीरराज ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

सौवीरराजः—यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

इमामुदीर्णार्णवनीलयस्त्रां

नरेश्वरो नः पृथिवीं प्रशास्तु ॥ २१ ॥

(भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

इमामपि मर्ही कृत्स्नां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ २२ ॥

(निष्कान्ताः सर्वे)

पष्ठोऽङ्कः ।

श्लोकानुक्रमणी ।

अत्युष्णा ज्वरि	IV. 4	गोष्ठीषु हास्यः	IV. 21
अद्यापि हस्ति	II 1	चिन्ताकुलरवं	VI. 2
अनुपमबल	VI. 4	छन्ना भवन्ति	I. 6
अबहुपुरुष	III. 11	जलदगहन	IV. 12
अये तन्त्रीनादौ	III. 14	जलदसमय	V. 6
असितजलद्	IV. 9	जवशिथिल	IV. 20
अहं द्विनेत्रौ	III. 18	जामातृसंपत्ति	I. 3
आरक्षिणां तु	III. 10	तस्या भयाकु	II. 7
हमा तु वाष्पा	VI. 20	तानस्तु मन्दो	III. 6
हृष्टं चेदं क्वि	IV. 7	तिभिरमिव	III. 4
हृष्टा मखा द्वि	I. 2	दग्धा. रुकुलि	IV. 8
उच्चं हर्म्यं स	III. 5	दत्ता सा वि	VI. 1
उत्क्षिप्तां सानु	I. 1	दिष्य स्वभावं	IV. 1
उरः स्तनतटा	II. 6	दृढपरिकरव	III. 9
उष्ण श्वासिति	V. 3	दृष्टिर्न तृष्यति	III. 17
एकः परगृहं	II. 10	दृष्टिम्नदा प्रभृ	II. 2
एनक्षरेन्द्रभ	IV. 22	दृष्ट्वा तदानीं	VI. 15
एवमेव महा	VI. 12	दैवं रूपं ब्रह्म	I. 7
कन्यापुरात् क	IV. 1	धर्मः प्रागेव	I. 12
कान्तासमीप	III. 15	नगरपरिधि	III. 2
कामाहतः कु	I. 11	न तत्र कर्तव्य	I. 9
किं प्रेक्षसे मम	VI. 1	न तथा रत्नमा	IV. 14
किमत्र चित्रं	IV. 6	न ते न बुद्धिर्न	V. 5
क्षमया जय	VI. 17	न रत्वं प्रिये मम	III. 19
गम्यास्तु देशाः	VI. 10	न दृश्यते तत्र	I. 10
गर्भस्था इव	III. 3	न भाष्ये वृत्त	VI. 5
गोवाहणानी	VI. 21	निष्यांते परि	IV. 3

नेत्रे धाप्यपरि	III. 20	यो मे पुत्रगत-	VI. 3
पिता कुरङ्गया	VI. 13	रागे विजृम्भ	III. 1
पुरं गृहे घाति	IV. 23	रोगादकालागुरु	V. 1
पूर्वां तु काष्ठा	II. 12	लिम्पन्ति रूक्ष	IV. 5
प्रच्छन्नरूप	IV. 15	घातोद्भूताप्रकेतः	IV. 19
प्रतिच्छन्दं धात्रा	II. 3	विद्याविशानां तु	IV. 17
प्रतिशिपदं प्रयत्नेन	II. 4	विपुलमपि मि	III. 13
प्रपतद्दशनिना	VI. 9	विरचितवरवेप	VI. 18
प्रमिद्धा कार्या	I. 5	वेदे पितामहम	VI. 11
प्रारम्भस्या कु	IV. 10	व्यामृष्टमूर्यतिलको	II. 13
बहुरवाद दूर	I. 4	व्यायामस्थिरवि	I. 18
वाणोपरद्ध	III. 7	व्योमाणं चोर्मि	V. 7
प्रह्वारिणा प्र	VI. 7	घ्रापे प्रमादेषु	VI. 16
भगा मयकेन	II. 9	शैलेन्द्रा कल	IV. 11
भवन्वरजमां	VI. 22	श्रुत्वा तु राज्ञो	II. 8
मिनगुणमिह	II. 11	मर्त्ये मम प्रति	I. 16
यज्ञे शुभेहं	VI. 19	सततपरिचितो	V. 4
यज्ञे कृते य	III. 12	सम्पीड्यते परि	III. 8
यदि घ विभय	II. 5	मध्ये करे समु	V. 2
यस्माद् मद्य	VI. 6	हंसाः स्वपन्ति	III. 16
साधन् प्रच्छन्न	VI. 8	हीता भवेत् प्रे	IV. 2
ये मद्यरन्ति	IV. 13		

चारदत्तस्य कथावस्तु ।

चारदत्तो नाम कश्चिन् सार्धं द्वादशपुत्रो विप्र उदारभागोऽर्धियु गणितविभव-
सर्वं स्व उच्चयिष्यां श्रेष्ठिचारे नियमति स्म । तस्मिन् एवमनुराजा वसन्त-
सेना नाम गणिका । अथ कदाचिद्वाजबोध्यां गच्छन्ती सा विट्द्वितीयेन राज-
श्यालेन शकारेणानुगम्यमाना संभ्रान्ता प्रदोषान्धकारपूरितगम्भोरायां रथ्यायां
देवाचारदत्तस्य भवनं प्राप्ता तस्माद् गृहाद् द्वापं गृहीत्वा निश्रामन्ती चार-
दत्तचेरी रत्निका एषया पटान्तेन दीपं निर्याप्याभ्यन्तरं प्रविष्टा । अथ विटेन
प्रोत्साहितो राजद्रव्यो वसन्तसेनावुद्धरा रत्निकां यावद् यथाशक्तिपितुमारभते
स्म तावच्चारदत्तवयस्यो मैत्रेयो दीपं गृहीत्वा तत्र पात । य च तेन
प्रथर्षितां चेरीं दृष्ट्वा भृशमेतं निर्भयं यामास । अथ शकारो भवनगता वसन्त-
सेना स्वया शो निर्यातयितव्या इति चारदत्तं संदिश्य निष्वागतः । वसन्तसेना
तु परिचारिकाभ्रातृया चारदत्तनाभ्यन्तरप्रवेशनायापितं सुमनोवासितं प्राचारकं
गृहीत्वा विवर्षितमदना संवृत्ता । अनुपदमेय विदूषकरदनिकाप्रवेशाच्चारदत्तः
सुप्रमादं ज्ञातवान् । वसन्तसेनाप्यभयमेतं यवाचे । तस्य हस्ते च म्वीयान्
सुवर्णालङ्कारान् निक्षिप्याद्यंमैत्रेयेणानुगता स्वभवनं प्रतिनिवृत्ते ।

ततोऽप्येसुश्चारदत्तसंवाहको हूनोपजीवी शूतकरभयाद् वसन्तसेनाभयनं
प्रविष्टः शरणागतस्तयाभयदानेन विश्वमितश्चारदत्तगुणान् प्रशंसयामास ।
अनन्तर तस्याश्वेतः कर्णपूर आत्मनः परिस्पन्दं वर्णयितुमारब्धः । अनेन हि
मोचितः कोऽपि धराकः प्रवाजको हस्तिहस्तसंमर्दात् । ततोऽस्य पराक्रमेण
तुष्टश्चारदत्त एवमात्मनः प्राचारकं दत्तवान् । ततोऽस्य गुणानुरागित्वमौदार्यं च
चिन्तयन्ती वसन्तसेना एवमुत्कण्ठिताभूत् ।

अथ कदाचिद्द्वमन्तसेनाचेष्ट्या मदनिकायाः कामुकः सञ्जलको नाम ताम-
भुजित्वा कर्तुं प्रवृत्तस्तस्या निष्कथार्थं गत्री चारदत्तगृहे सन्धि कृत्वा वसन्त-
सेनया निक्षिप्तं सुवर्णभाण्डमपजहार । तच्च गृहीत्वा वसन्तसेनागृहं प्राप्ता
मदनिकार्यं साहसं स्वोयं निवेदयामास । भिष्यन्तरितया वसन्तसेनयापि श्रुतं
दिहस्यम् । अयान्तरे चारदत्तमकाशात्प्राप्तो विदूषकः “ सुवर्णभाण्डं तद् ह्यंते
हारित ” इत्यपदिश्य तन्मुल्याखेन चारदत्तपरम्या ममर्षितां रत्नावलीं तरय

श्रीगणेशाय नमः ।

भासनाटकचक्रे

चारुदत्तम्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—किण्णुखु अज्ज पच्चूस एव्व गेहादो णिक्खन्तस्स
३ बुमुक्खाए पुक्खरपत्तपडिदजळविन्दू विअ चच्चळाअन्ति विअ
मे अक्खीणि । (परिक्रम्य) जाव गेहं गच्छिअ जाणामि किण्णुहु
संविधा विहिदा ण वेत्ति । (परिक्रम्य) एदं अम्हाणं गेहं । जाव
पविसामि । (प्रविश्यावलोक्य) जह् लोहीपरिवट्टणकाळसारा भूमी,
णेउब्भामणसुगन्धो विअ गन्धो, सुणिमित्तं विअ परिब्भमन्तो
वडिवस्सअजणो, किण्णुखु संविधा विहिदा । आदु बुमुक्खाए
ओदणमअं विअ जीवळोअं पेक्खामि । जाव अय्यं सद्दावेमि ।
अय्ये ! इदो दाव । [किण्णुखलवद्य प्रयूप एव गेहान्निष्कान्तस्य
बुमुक्षया पुक्करपत्रपतितजलविन्दू इव चच्चलायेते इव मेऽक्षिणी ।
यावद् गेहं गत्वा जानामि किण्णुखलु संविधा विहिता न वेत्ति ।
एतदस्माकं गेहम् । यावत् प्रविशामि । यथा लौहीपरिवर्तनकालसारा
भूमिः, स्नेहोद्गायनसुगन्ध इव गन्धः, सुनिमित्तमिव परिभ्रमन् वरि-
वस्सकजनः, किण्णुखलु संविधा विहिता । अथवा बुमुक्षयौदनमयमिव
जीवलोकं पश्यामि । यावदायां शब्दापयामि । आर्ये ! इतस्तावत् ।]
नदी—अय्य ! इअम्हि । अय्य ! दिट्ठिआ खु सि आअदो । [आर्ये !
इयमस्मि । आर्ये ! दिष्टया खल्वस्यागतः ।]
सूत्रधारः—अय्ये ! किं अत्थि अम्हाणं गेहे को वि पादरासो ।
[आर्ये ! किमस्यस्माकं गेहे कोऽपि प्रातराशः ।]

२१ नदी-अतिथि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-धिरं जीव । एवं सोभणाणि भोजणाणि दत्तिआ होहि ।
[धिरं जीव । एवं शोभनानि भोजनानि दात्री भव ।]

२४ नदी-अय्य ! तुयं एव पढिवाळन्ती चिट्टामि । [आर्य ! त्वामेव
प्रतीपालयन्ती तिष्ठामि ।]

सूत्रधारः-अय्ये ! किं अतिथि अट्भत्थिदं । [आर्ये ! किमस्यम्य-
२७ धितम् ।]

नदी-अतिथि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-एवं देवा तुमं अस्सासअन्तु । अय्ये ! किं किं । [एवं
३० देवासवामाआसयन्तु । आर्ये ! किं किम् ।]

नदी-धिदं शुळं दहिं तण्डुळा अ अतिथि । [पृतं गुदो दधि तण्डु-
लाआस्ति ।]

३३ सूत्रधारः-एदं सव्वं अग्हाणं गेहे अतिथि । [एतन् सव्वमस्माकं
गेहेऽस्ति ।]

नदी-गहि गहि । अन्तळावणे । [नहि नहि । अन्तरापणे ।]

३६ सूत्रधारः-(सरोपम्) आः अणप्ये ! एवं दे आसा छिन्दी-
अदु । अभावं च गमिस्ससि । अहं चण्डप्पवाद्दण्डुओ विअ
वरण्डी पव्वदादो दूरं आरोविअ पाडिदो म्हि । [आः अनार्ये !

३९ एवं ते आशा छिद्यताम् । अभावं च गमिप्यसि । अहं चण्डप्रवात्-
लण्डित इव वरण्डः पव्वताद् दूरमारोप्य पातितोऽस्मि ।]

नदी-मा भाआहि मा भाआहि । मुहुत्तअं पढिवाळेदु अर्यो ।

४२ सव्वं सज्जं भविस्सदि । ऊद्धं णाम एदं । अज्ज मम उयवासस्स
अर्यो सहायो होदु । [मा विभीहि मा विभीहि । मुहुत्तं प्रति-

पालयत्वार्यः । सर्वं सज्जं भविष्यति । लब्धं नामैतत् । अथ ममोप-

४५ वरसस्वार्यः सहायो भवतु ।]

सूत्रधारः—किष्णामहेओ अय्याए उववासो । [किष्णामधेय भार्याया उपवासः ।]

५८ नटी—अभिरुववदी णाम । [अभिरुपपतिर्नाम ।]

सूत्रधारः—किं अण्णजादीण । [किम्मयजात्याम् ।

नटी—आम । [आम ।]

५९ सूत्रधारः—सव्वं दाव चिट्ठदु । को णु दाणि अय्याए उववासस्स उवदेसिओ । [सर्वं तावत् तिष्ठतु । कान्विदानीभार्याया उपवासस्योपदेशिकः ।]

५४ नटी—इमिणा वडिवस्सण्ण चुण्णगोट्टेण । [अनेन वरिवस्यकेन चूर्णगोष्ठेन ।]

सूत्रधारः—साहु चुण्णगोट्ट । साहु । [माधु चूर्णगोष्ठ ! साधु ।]

५७ नटी—जइ अय्यस्य अणुग्गहो, तदो इच्छेअ अम्हारिसज्जणजोगं कच्चि वम्हणं निमन्तेहुं । [यद्यार्यस्यानुग्रहः, तत इच्छेयमस्मात्सज्जनयोग्यं कञ्चिद् ब्राह्मणं निमन्त्रयितुम् ।]

६० सूत्रधारः—धम्मिट्ठो खु णिओओ । तेग पादरासो वि मे भविस्सदि । जइ ण्ठवं, पविसदु अय्या । अहं वि अम्हारिसज्जणजोगं कच्चि वम्हणं अण्णेसामि । [धर्मिष्ठः खलु नियोगः । तेन प्रातरा-

६३ शोऽपि मे भविष्यति । यद्येवं प्रविशस्वार्था । अहमप्यस्मात्सज्जनयोग्यं कञ्चिद् ब्राह्मणमन्वेपे ।]

नटी—जं अय्यो आणवेदि । (निरुन्ता ।) [यदायं आज्ञापयति ।]

६६ सूत्रधारः—कहिण्णुवु दरिद्वम्हणं ळभेअं । (विलोक्य) णसो अय्यचारुदत्तस्स वअस्सो अय्यमेत्तेओ णाम वम्हणो इदो एव आअच्छदि । जाव उवणिवन्तेमि । (परिश्रम्य) अय्य ! णिमन्तिदो सि ।

६९ आमन्तणस्स मा दरिद्वत्ति मं अवमण्णेहि । सम्पण्णं अह्णिद्व्वं भविस्सदि । धिदं गुळं दाहिं तण्डुला अ'सव्वं अत्थि । अविअ

दक्खिणामासआणि भविस्सन्ति । [कुत्रनुल्लु दरिद्रमाहणं क्लमेय ।
 ७२ एष आर्यचारुदत्तस्य वयस्य आर्यमैत्रेयो नाम ब्राह्मण इत एवा-
 गच्छति । यावदुपनिमन्त्रयामि । आर्य ! निमन्त्रितोऽसि । आमन्त्रणस्य
 मा दरिद्र इति मामवमन्यस्व । सम्पन्नमशितव्यं भविष्यति । घृतं
 ७५ गुडो दधि तण्डुलाश्च सर्वमस्ति । अपिच दक्षिणामापका भविष्यन्ति ।]

(नेपथ्ये)

अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं । [अन्य-
 ७८ मन्थं निमन्त्रयतु तावद् भवान् । अरिक्तकस्तावदहम् ।]

सूत्रधारः—

धिद्रगुडदधिसुमिद्धं धूविअसूवोवदंससम्भिण्णं ।

सकारदत्तमिद्धं भुज्जीअदु भत्तमण्येण ॥ १ ॥

[घृतगुडदधिसुमिद्धं धूपितसूपोपदंशसम्भिण्णम् ।

सकारदत्तमिद्धं भुज्यतां भक्तमार्येण ॥ १ ॥]

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- ३ विदूषकः—अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं !
 णं भणामि अहं अरित्तओ स्ति । किं भणासि—सम्पण्णं अमणं
 अह्णिद्व्वं भविस्सदि स्ति । अहं पुण जाणामि । अहिअमहुरम्म
 ६ अम्वस्स अजोग्गदाण अण्णं ण भक्खीअदि स्ति । किं दाणि मे
 उज्जाळिअ उज्जाळिअ भणासि । भणामि वायुदो स्ति । किं
 भणासि—दक्खिणामासआणि भविस्सदित्ति । एमो वाआ पन्चा-
 ९ चक्खिणो हिअण्ण अणुवन्धीअमाणो गच्छीअदि । अहो अन्चा-

- हिदं । अहं वि णाम परस्स आमन्तआणि त्ति त्केमि । जो अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स गेहे अहोरत्तपय्यत्तसिद्धेहि णाणाविधेहि
 १२ हिङ्गुविद्धेहि ओगारणमुगन्धेहि भूक्खेवमत्तपडिच्छिद्धेहि अन्त-
 रन्तरपाणीएहि असणय्यआरेहि चित्तअरो विअ बहुमञ्जएहि
 परियुदो आअण्ठमत्तं अहाणिअ चञ्चरवुसहो विअः मोदअख-
 १५ ज्ञएहि रोमन्थाअमाणो दिवसं खेवेमि, सो एञ्च दाणि अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स दरिहदाए समं पारावदेहि साहारणवुत्ति
 उद्यजीवन्तो अण्णहिं चरिअ चरिअ तस्स आवासं एञ्च
 १८ गच्छामि । अण्णं च अञ्छरिअं । मम उदरं अवत्याविसेसं
 जाणादि । अप्पेण्णावि तुम्सदि । बहुअं वि ओदणभरं भरिम्सदि
 दीअमाणं । ण आएदि अदीअमाणं, ण पच्चआचिक्खदि । ण खु
 २१ अहं एरिसेण ण सन्तुट्ठो । ता सट्ठीकिददेवकय्यस्स तत्तहोदो
 चारुदत्तस्स कारणादो गहीदो सुमणो अन्तळिक्खवासो अ ।
 जाव से परस्सपरिवत्ती होमि । (परिक्रम्यावलोक्य) एसो तत्तभवं
 २४ चारुदत्तो पभादचन्दो विअ मकरुणाप्पिअदंसणो जहाविभवेण
 गिह्देवदाणि अञ्चअन्तो इदो एञ्च आअञ्छदि । जाव णं
 उद्यमप्पामि । (नित्रान्तः ।) [अन्यमन्यं निर्मग्यनु तावद् भवान् ।
 २७ अरिक्कस्तावदहम् । ननु भणाम्यहमरिक्क इति । किं भणसि—
 मम्पद्मशानमशितान्यं भविष्यतीति । अहं पुनर्जानामि । अधिकमधुरस्य
 आन्नस्य अयोग्यतया अस्थि न भक्ष्यत इति । किमिदानीं मामुल्लाल्या-
 ३० त्ताल्य भणसि । भणामि श्यापृत इति । किं भणसि—दक्षिणामापका
 भविष्यतीति । एष वाचा प्रत्याप्यातो हृदयेनानुबध्यमानो गम्यते । अहो
 भरयाहितम् । अहमपि नाम परस्यामन्त्रणानीति तर्कयामि । योऽहं तत्र-
 ३१ भयतप्रारदत्तस्य गेहेऽहोरात्रपर्याप्तसिद्धैर्नानाविधैर्हिङ्गुविद्धैरङ्गारणमुगा-
 न्धिभिः भूक्षेपमात्रप्रतीष्टैरन्तरान्तरपाणीपैरशानप्रकारैश्चिग्रकर इव बहु-

- महकैः परिभृत आकण्ठमाग्रमाशित्वा चरुदत्तपुत्र इव मोदकखाद्यै रोमन्या-
 ३६ यमानो दिवसं क्षिपामि, स एवेदानीमहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य दरिद्रतया
 समं पारावतैः साधारणवृत्तिमुपजीवन् अन्यत्र चरित्वा चरित्वा तस्या-
 वासमेव गच्छामि । अन्यथाश्चर्यम् । ममोदरमवस्थाविशेषं जानाति ।
 ३९ अल्पेनापि, तुष्यति । बहुकमप्योदनभरं भरिष्यति दीयमानम् । न
 याचते अदीयमानं, न प्रत्याचष्टे । न खल्वहमीदृशेन न सन्नुष्टः ।
 तत् पद्योक्तदेवकार्यस्य तत्रभवतश्चारुदत्तस्य कारणाद् गृहीतानि भुम्-
 ४२ नमोऽन्तरीयवासश्च । यावदस्य पार्श्वपरिवर्ती भवामि । एष तत्रमर्षा-
 श्चारुदत्तः प्रभातचन्द्र इव सकलप्रियदर्शनो यथाविभवेन गृहदैवता-
 न्यचैवन् इत एवागच्छति । यावदेनमुपमर्षामि ।]
 ४५ (ततः प्रविशति बलिमुपहरन्नायको विदूषकश्चाङ्गेरिकाहस्ता वेटी च ।)
 नायकः—(दीर्घं निःश्वस्य) भोः ! दारिद्र्यं खलु नाम मनस्विनः पुरु-
 पस्य सोच्छ्वासं मरणम् ! कुतः,

यासां बलिर्भवति मद्गृहदेहलीनां
 हंसैश्च सारसगणैश्च विभक्तपुण्यः ।

ताम्बेव पूर्वबलिरुदयवाङ्कुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुग्धावलीढः ॥ २ ॥

- विदूषकः—अलं दाणि भवं अदिमत्तं सन्तप्पिटुं । पुंसजोव्यगाणि
 विअ गिहजोव्यणाणि मु दसाविसेसं अणुहोन्ति । आसमुद्दआण-
 ३ विपण्यविभवस्स बहुलपक्खचन्दरय जोहणापरिक्खओ विअ
 भवदो एव्व रमणीओ अअं दरिद्भावो । [अलमिदानीं भवान-
 तिमात्रं सन्तमुम् । पुत्रपौत्रनानीय गृहपौत्रानि खलु दशाविशेष-
 ६ मनुवभवन्ति । आसमुद्रागनविपण्यविभवस्य बहुलपक्खचन्द्रस्य ज्योत्सना-
 परिक्षय इव भवत एव रमणीयोऽयं दरिद्रभावः ।]

नायकः—न खल्वहं नष्टां श्रियमनुशोचामि । गुणरसज्ञस्य तु पुरु-
१ पश्य वयसनें दारुणतरं मां प्रति भाति । कुतः,

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते
यथान्धकारादिव दीपदर्शनम् ।
मुक्त्वानु यो याति दशां दरिद्रतां
स्थितः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ ३ ॥

विदूषकः—भो वयस ! समुद्रपट्टणसारभूदो तादिमो अत्यसञ्जओ
कहिं गंओ । [भो वयस्य ! समुद्रपट्टणसारभूतस्ताटशोऽर्धसञ्जयः
३ क गतः ।]

नायकः—(निःश्वस्य) वयस्य ! यत्र गतानि मे भागधेयानि ।
पश्य,

क्षीणा ममार्थाः प्रणयिक्रियासु
विमानितं नैव परं स्मरामि ।
एतत्तु मे प्रत्ययदत्तमूल्यं
सत्त्वं सत्ये ! न क्षयमभ्युपैति ॥ ४ ॥

(चिन्तां नाटयति ।)

विदूषकः—किं मयं अत्यविभवं चिन्तेदि । [किं भवानर्थविभवं
३ चिन्तयति ।]

नायकः—

सत्यं न मे धनविनाशागता विचिन्ता
भाग्यक्रमेण हि धनानि पुनर्भवन्ति ।
एतत्तु मां दहति नष्टधनश्रियो मे
यन् सौहृदानि सुजने शिथिलीभवन्ति ॥ ५ ॥ ।

अपिच,

दारिद्र्यान् पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न सन्तिष्ठते

सत्त्वं हास्यमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते ।

निर्वैरा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फीता भवन्त्यापदः

पापं कर्म च यत् परैरपि कृतं तत्तस्य सम्भाव्यते ॥ ६ ॥

विदूषकः—एदे दाणि दासीएवुत्ता अत्थवावारा गोवदारआ विअ
मसअभीदा गिहादो णिमाच्छन्ति । धणविणासदुःखरस उण

३ चिन्तिअमाणस्स वसन्ते बुद्धस्स सरत्थम्बस्स विअ अङ्कुर-
ङ्कुरा उव्वमन्ति । ता अळं भवदो सन्दावेणा [एत इदानीं दास्याः-
पुत्रा अर्थन्यापारा गोपदारका इव मनाकभिता गृहाद् निर्गच्छन्ति ।

६ धनविनाशदुःखस्य पुनश्चिन्त्यमानस्य वसन्ते वृद्धस्य शरस्तम्बस्ये-
वाङ्कुराङ्कुरा उद्भ्रमन्ति । तदलं भवतः मन्तापेन ।]

नायकः—वयस्य ! किमर्थं सन्तापं करिष्ये । किञ्चाहं दरिद्रः,

१ यस्य मम,

विभवानुवशा भार्या समदुःखसुखो भवान् ।

मत्त्वं च न परिभ्रष्टं यद् दरिद्रेषु दुर्लभम् ॥ ७ ॥

(ततः प्रविशति गणिका सम्भ्रान्ता वितेन शकारेण त्रानुगम्यमाना ।)

शकारः—चिट्ठ चिट्ठ वशञ्चशोणिए ! चिट्ठ

किं याशि धावशि पधावशि पक्खळन्ती

शाहु प्पशीद् ण मळीअशि चिट्ठ दाव ।

कामेण शम्पदि हि जज्झइ मे शळीळं

अङ्गाळमज्झपडिदे विअ चम्मखण्ठे ॥ ८ ॥

३ [तिष्ठ तिष्ठ पसन्तसेने तिष्ठ,

किं यामि धावसि प्रधावसि प्रस्त्रलन्ती
 माधु प्रमीद न भार्यसे तिष्ठ तावत् ।
 कामेन सम्प्रति हि दह्यते मे शरीर-
 मन्नामभ्यपतितमिव चर्मखण्डम् ॥ ८ ॥]

विटः—वसन्तसेने !

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौकुमार्या
 नृत्तोपदेशविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।
 उद्विग्नचञ्चलकटाक्षनिविष्टदृष्टि-
 र्व्याघ्रानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ ९ ॥

शकारः—भावे ! एशा गच्छइ यशश्शोणिआ,
 दुवेहि अग्हेहि अणुयन्धअन्ती जहा शिगाळी विअ बुक्कुळेहि ।
 शणुपुळा मेहळणादहाशा शयेट्टणं मे हळअं हळन्ती ॥ १० ॥
 [भाव ! एसा गच्छति वसन्तमेना,

द्वाग्यामायाग्यामनुष्यमाना यथा शृगालीष बुक्कुराग्याम् ।
 सन्पुरा मेण्वलानाद्दहामा सवेष्टनं मे हृदयं हरन्ती ॥ १० ॥]

विटः—वसन्तसेने !

किं त्वं पदान् पदशतानि निवेशयन्ती
 नागीव यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।
 वेगादहं प्रचलितः पवनोपमेयः
 किं त्वां प्रदीतुमथवा न हि मेऽस्ति शक्तिः ॥ ११ ॥

गणिका—(सम्न्तादधनोऽस्य) पञ्चदशअ ! पञ्चदशअ ! परहुदिए !
 परहुदिए ! महुअरअ ! महुअरअ ! सारिए ! सारिए ! हदि,
 १ ण्ठो मे परिजणो । एथ सअं एव अप्पा रस्मिन्दव्वा । [पठश्च !

पल्लवक ! परभृतिके ! परभृतिके ! मधुकरक ! मधुकरक ! शारिके !
शारिके ! । हा धिक्, नष्टो मे परिजनः । अत्र स्वयमेवात्मा रक्षितव्यः ।

६ शकारः—विच्छव विच्छव णाए ! विच्छव पच्छव वा, परहुदिअं वा,
महुअरं वा, शाळिअं वा, शठ्वं वशच्चमाशं वा । के के तुमं
परित्तअशि ।

किं वाशुजेवे शवपट्टणेशे

कुन्तीशुदे वा जणमेजए वा ।

अहं तुमं गहणिअ केशहस्ते

दुःशाशळे शीदमिवाहुळामि ॥ १२ ॥

[विलप विलप शान्ते ! विलप पल्लव वा, परभृतिकां वा, मधुकं
वा, शारिकां वा, सर्वं वसन्तमासं वा । कः कस्त्वां परिशास्यते ।

किं वासुदेवः शवपत्तनेशः कुन्तीसुतो वा जनमेजयो वा ।

अहं त्वां गृह्णित्वा केशहस्ते दुःशासनः सीतामिवाहरामि ॥ १२ ॥]

विटः—वसन्तसेने ! सर्वत्र भयानभिद्मद्दयं मां कुरु । पश्य,

परिचितविमिरा मे शीलदोषेण रात्रि-

र्वहुलतिमिरकालास्तीर्णपूर्वा विघटाः ।

युवतिजनसमक्षं काममेतन्न वाच्यं

११ विपणिपु हतशेषा रक्षिणः साक्षिणो मे ॥ १३ ॥

गणिका—हं इदानीं संसद्भवा संवृत्ता, जो अप्पगुणाणि सअं एव्व
मन्तेदि । कहं एदे अकर्य्य ण करिस्सन्दि । [अहम् इदानीं संश-
३ यिता संवृत्ता, य आत्मगुणान् स्वयमेव मन्त्रयते । कथमेतेऽकार्यं न
करिष्यामि ।]

विटः—भवति ! क्रियतामस्माकमनुनयप्रग्रहः । पश्य,

जनयति खलु रोषं प्रश्रयो भिद्यमानः
 किमिय च रूपितानां दुष्करं गद्विधानाम् ।
 अनुनयति समर्थः खल्वदीर्घः करोऽयं
 युवतिवधवृणाया मां शरीरं च रक्ष ॥ १४ ॥

गणिका—अणुणओ वि सु से भाएदि । [अनुनयोऽपि खल्वस्य
 भाययति ।]

३ शकारः—चराश्चशेणिए ! शृष्टु भावे भणाशि । बहुमणिअदि सु
 दाव यत्तिअजणदुळ्ळहे अणुणए । पेक्ख वाशु !

अशि क्खु तिनखे शिहिगीवमेअए
 त्विवेमि शीशं सव माळए ह्वा ।
 अळं तु अम्हात्तिशकाणि लोशिअ
 मडे सु जो होइ ण णाम जीवइ ॥ १५ ॥

१ [धमन्तमेने ! सुष्टु भावो भणति । बहुमान्यते खलु तावद् बलवज्ज-
 नदुर्लभोऽनुनयः । पश्य वामु !

अयिः खलु तीक्ष्णः शिखिग्रीवामेचक्रः क्षिपामि शीर्षं नव मारयेऽथवा ।
 भलेऽस्मात्तदाकान् रोषयिष्यामि मृतः खलु यो भवति न नाम जीवति ॥ १५ ॥

गणिका—अय्य ! कुळउत्तजणस्म सीळपरितोसोवर्जाविणी गणिआ
 सु अहं । [भायं ! कुलपुत्रजनस्य शीलपरितोषोपजीविनी गणिका
 ३ खल्वहम् ।]

विटः—अतः खलु प्रार्थ्यसे ।

गणिका—अय्य ! इमादो जणादो किं इच्छीअदि सरीरं वा आदु
 अळद्वारो वा । [भायं ! अस्मान्जनात् किमिष्यते शरीरं वापवा-
 लद्वारो वा ।]

विटः—न पुत्पमोभ्रणमर्हति लता । वृत्तमलद्वारेण ।

तथाहि—

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशसञ्चला ।

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ २१ ॥

गणिका—अम्महे भित्तिपरिणामसूइदं पक्खदुवाळं । असम्भो-
अमळिणदाए इह अहिअं अन्धआरो । ता इह एव्व चिट्ठिरसं ।

३ (स्थिता) । [अहो भित्तिपरिणामसूचिन् पक्षद्वारम् । असम्भोगमलि-
नतयेहाधिकमन्धकारः । तद् इहैव स्थास्यामि ।]

नायकः—मैत्रेय ! गच्छ, चतुष्पथे बलिमुपहर मावृभ्यः ।

६ विदूषकः—ण मे सद्धा, अण्णो गच्छदु । [न मे धद्धा, अन्यो
गच्छतु ।]

नायकः—किमर्थम् ।

९ विदूषकः—मम बुद्धी, आदंसमण्डळगआ विअ छाआ वामेसु,
दक्खिणगा दक्खिणेसु घामा होइ । [मम बुद्धिरादर्शमण्डलगतेर्-
'च्छाया वामेषु दक्षिणा दक्षिणेषु घामा भवति ।]

१२ नायकः—मूर्ख ! यथाविभवेनानर्थताम् । भक्त्या तुष्यन्ति दैवतानि ।
तद् गम्यताम् ।

विदूषकः—एआई अहं कहं गमिस्सं । [एकाक्यहं कथं गमिष्यामि ।]

१५ नायकः—रदनिके ! अनुगच्छात्रभवन्तम् ।

रदनिका—अं मट्टा आणवेदी । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

विदूषकः—भोदि ! दीवं अहं णइस्सं । [भवति ! दीपमहं नेष्यामि]

१८ नायकः—यथा भवान् मन्यते, तथास्तु ।

विदूषकः—(दीपं गृहीत्वा) भो रदणिण ! अथावुद पक्खदुवाळं ।
[भो रदनिके ! भपाशुण पक्षद्वारम् ।]

२१ रदनिका—तद् । (नाट्येन द्वारमपारुणोति) [तथा ।]

(गणिका वस्त्रान्तेन दीप निर्वापयति ।)

विदूषकः—अविहा अविहा । [अविहाविहा ।]

नायकः—वयस्य ! किमेतन् ।

विदूषकः—अवावुदपकरदुवारपिण्डीकिदप्पविट्टेण राअमगासद्धिण्णेण
यादेण सहसा णिग्गच्छन्तस्स मम हस्से णिवावुदो दीवो । [अपा-

३ वृत्तपक्षद्धारपिण्डीकृतप्रविष्टेन राजमार्गमङ्कीर्णेन घातेन सहसा निर्गच्छतो
मम हस्ते निर्वापितो दीपः ।]

नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् ।

० विदूषकः—अप्पं खु मे अवरद्धं । रदणिण ! गच्छ, चउप्पहे मं पडि-
यात्तेहि । जाव अहं वि अब्भन्तरचउरसाळादो दीवं गह्णिअ
आअच्छामि । (निष्क्रान्तः ।) [अल्पं बलु मेऽपराद्धम् । रदनिके !

३ गच्छ, चतुष्पथे मां प्रतिपालय । यावदहमप्यभ्यन्तरचतुश्शालाद् दीपं
गृहीत्वागच्छामि ।]

५ वेदी—अय्य ! तह । (परिक्रामति ।) [आर्य ! तथा ।]

३६ गणिका—दिट्ठिआ मम प्पवेशणिमित्तं अवावुदं पस्सदुवाळं ।
अळं चारित्तभण्णं । जाव पयिसामि । (अभ्यन्तर प्रविश्य तिष्ठति ।)
[दिष्टया मम प्रवेशनिमित्तमपापृतं पक्षद्धारम् । अलं चारिप्रभयेन ।

३९ चापत् प्रयिसामि ।]

विदः—(विलोचनाभ्यगतम्) भवनाश्रिर्गत्य काचिदियमागच्छति ।
भवतु, अनया वराकं वञ्चयामि । (प्रकाशम्) सुरभिक्षानधूपानु-

४२ विद्ध इव गन्धः ।

शकारः—आम भावे ! शुणामि गन्धं शवणेहिं । अन्धआळपूळि-
देहिं णाशापुडेहिं शुट्टु ण पेस्सामि । [आम भाव ! शृणोमि गन्धं

४५ धवणाभ्याम् । अन्धकारप्रतिभ्यां नामापुटाभ्यां शुट्टु न पश्यामि ।]

विदः—तिष्ठ तिष्ठ । क यास्यसि । (वेदीं गृह्णाति)

(चेटी सभयं भूमौ पतिता ।)

४८ शकारः—गहूण भावे ! गहूण । [गृहाण भाव ! गृहाण ।]

विटः—

एषा हि वयसो दर्पान् कुलपुत्रावमानिनी ।

केशेषु कुसुमन्यासैः सेवितान्येषु धर्षिता ॥ २२ ॥

शकारः—भावे ! किं गृहीता । [भाव ! किं गृहीता ।]

विटः—अथ किम् । एषा गन्धानुसारेण गृहीता ।

३ शकारः—दासीएपुत्तीए शीशं दाव छिन्दिअ पथा माळइइशो ।

[दास्याः पुत्र्याः शीषं तावच्छिन्वा पश्चान्मारयिष्यामि ।]

विटः—गृहतां तावन् ।

६ शकारः—(चेटी गृहीत्वा)

एषा हि वान् शिळशि गृहीता केशेषु घालेषु शिळोलुहेषु ।

कृजाहि कन्दाहि लवाहि घात्तं महेश्शळं शङ्कळमिश्शळं वा ॥ २३ ॥

[एषा हि वान् शिः शिरसि गृहीता केशेषु घालेषु शिरोरहेषु ।

कृज शन्द एष घात्तं महेश्वरं शङ्करमीश्वरं वा ॥ २३ ॥]

(चेटी यलादाकर्षति ।)

चेटी—किं अप्यमिस्मेहि वयमिदं । [किमाद्यमिर्धर्म्यं चमितम् ।]

३ शकारः—भावे ! जानामि शक्तयोगेण ण होइ यशश्चशेणिया ॥

[भाव ! जानामि स्वययोगेण न भवति यगन्तमेना ।]

विटः—न मोक्तव्या । यसन्तसेनैवंपा ।

एषा रङ्गप्रवेशेन कलानां यैव शिञ्जया ।

स्वरान्तरेण दक्षा हि व्याहर्तुं तन्न मुच्यताम् ॥ २४ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः—(दीपं गृहीत्वा) राअमग्गमद्धिण्णेण मीअमुउमारेण

३ वादेण पदे पदे विरयोहिअमागजणिअतरङ्गसेत्तपुण्णभाअणं दीपं

कहं वि रक्खिअ गृह्णिअ आजदो ण्हि । [राजमार्गसङ्कीर्णेन शीत-
सुकुमारेण वातेन पदे पदे विशोभ्यमाणजनिततरुतैलपूर्णभाजनं दीपं
६ कथमपि रक्षित्वा गृहीत्वागतोऽस्मि ।]

चेटी—(शकारं पादेन साध्यन्ती रक्षित्वा) अय्य ! मेत्तेअ ! अयं
परिमयो आदु अवटेवो । [आर्य ! मैत्रेय ! अयं परिभवोऽथवा-
१ वलेपः ।]

विदूषकः—मा दाव मा दाव । (सलङ्गं विट शकार च दृष्ट्वा शङ्कित-
स्तिष्ठति ।) [मा तावद् मा तावत् ।]

१२ विटः—अये आर्यचारुदत्तस्य धयस्यो मैत्रेयः खत्वयम् । नेयमपि
वसन्तसेना । महात्राक्षण ! अन्यशङ्कया खत्वयमस्माभिरनुष्ठितं,
न दर्पात् । पश्यतु भवान्,

अकामा द्वियतेऽस्माभिः काचिन् स्थाधीनयाधना ।

सा भ्रष्टा शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ २५ ॥

शकारः—अविहा दळिदशत्थवाहपुत्तश चालुदत्तवहुअश चेटी
खु इअं, ण होइ वशञ्चरोणिआ । शाहु, वशञ्चरोणिण ! शाहु ।

३ अन्धआळं कळिअ अन्तळा वञ्चिदे भावे, अहके दाव वञ्चिदे
कूटकावहणीळाए । शीयहा दुक्खडे कडे । [अविहा दरिद्रसार्थशाह-
पुत्रस्य चारुदत्तपुत्रस्य चेटी खत्वयं, न भवति वसन्तसेना । साधु

६ वसन्तसेने ! साधु । अन्धकारं कृत्वान्तरा वञ्चितां भावः । अहं तावद्
वञ्चितः कूटकपटशीलया । सर्वथा दुष्करं कृतम् ।]

विदूषकः—मा दाव । ण जुत्तमिदे ! [मा तावत् । न युक्तमिदम् ।]

१ विटः—भो महात्राक्षण ! अयमनुनवसर्वस्वमञ्जलिः ।

विदूषकः—भोहु भोहु । अणवरद्धो भवं । अणुणीदो अहं एव्व
एत्थ अवरद्धो । [भवतु भवतु । अनपराधो भवान् । अमुनीनोऽहमे-

१२ वाप्रापराद्धः ।]

शकारः—भावे ! दिढं खु भाआशि तं दळिइशत्थवाहपुत्तं
 चालुदत्तवडुअं । [भाव ! इढं खु विभेपि तं दरिदसार्थवाहपुत्तं—
 १५ चारुदत्तवडुकम् ।]

विटः—सत्यं भीतोऽरिम ।

शकारः—किइश भावे । किइश । [कस्माद् भाव ! कस्मात् ।]

१८ विटः—तस्य गुणेभ्यः । पश्यतु भवान्,

स मद्धिधानां प्रणयैः कृशीकृतो
 न तस्य कश्चिद् विभयैरमण्डितः ।

निद्राघसंशुष्क इव हृदो महान्

नृणां तु नृणामपनीय शुष्यति ॥ २६ ॥

महाब्राह्मण ! अयमर्थः सार्थवाहपुत्रस्य न कथयितव्यः ।

(निष्क्रान्तो विटः ।)

शकारः—माळिश ! वडुअ ! माळिश ! भणेहि तं दळिइशत्थवाह-
 ३ पुत्तं चालुदत्तवडुअं मम वअणेण—आअशाळे शण्ठणे शयट्टेण
 शीशेण अणुवन्थ भणादि—णाडअइत्थिआ वशअशेणिआ णाम
 गणिकादारिआ सुवण्णवण्णा दुवेहि अम्मेहि वळ्ळारेण णीअमाणा
 ६ महन्तेण सुवण्णाळ्ळारेण तव गेहं पविट्ठा । शा सुवे णिव्याअइ-
 दव्वा । मा दाव तव अ मम अ दालुणो खोहो होदि त्ति । वडुअ !
 माळिश ! इदं च भणाहि—मा दाशीणपुत्त ! वारावदगळ्ळपविट्ठं
 ९ विअ मूळकन्दं शीशकवाळं मडमडाइइशं । मा खु कयाडशम्पुडप-
 विट्ठं विअ पक्कवित्थं शीशं दे चुण्णचुण्णं मडमडाइइशं ति ।
 [मारिप ! वडुक ! मारिप । भण तं दरिदसार्थवाहपुत्तं चारुदत्तवडुकं
 २ मम वचनेन—राजस्यालः संस्थानकः मपटेन शीर्षेणानुवन्थ भणति—
 नाटकस्त्री यमन्तसेना नाम गणिकादारिका सुदर्णवर्णा द्वाभ्यामावाभ्यां
 वलात्कारेण नीयमाना महता सुवर्णाळ्ळारेण तव गेहं प्रविष्टा । मा

५ शो नियांतयितव्या । मा तावत् तव च मम च दास्यः क्षोभो भवतीति । यदुक् ! मारिष ! इदं च भण-मा दास्याःपुत्र ! पारा-
 यतगलप्रविष्टमिय मूलकन्दं शार्पिकपालं मडमडायिष्यामि । मा खलु
 ८ कवाटसम्पुटप्रविष्टमिय पक्कपिथं शार्पिं ते चूर्णचूर्णं मडमडायिष्यामि
 इति ।]

विदूषकः-भो ! तह । (शकारं दीपिनोद्वेजयति ।) [भोः ! तथा ।]

२१ शकारः-(सर्वतो विलोक्य) कर्हि भावे । गदे भावे । अविहा
 भावे । । [क भावः । गतो भावः । अविहा भाव ! ।]

(निप्रान्तः शकारः ।)

२४ विदूषकः-किदं देवकार्यं त्ति तत्तहोदो निवेदइम्मामो । भोदि !
 अवणीअदु दे हिअअमण्णु । अअं बुत्तन्तो अअभन्तरं ण पेसि-
 दव्वो । [कृतं देवकार्यमिति तत्रभवतो निवेदयिष्यावः । भवति !

२७ भवनीयतां ते हृदयमन्युः । अयं वृत्तान्तोऽभ्यन्तरं न प्रेषयितव्यः ।]

१ श्चेती-अय्य ! रदनिआ खु अहं । [भायं ! रदनिका खल्वहम् ।]

विदूषकः-एहि गच्छामो । [एहि गच्छाय ।]

३० (उर्भा परिदामतः ।)

नायकः-भद्रे ! कृतं देवकार्यम् ।

गणिका-(आत्मगतम्) परिजगत्ति मं सदावेदि । भोदु, रक्खि-

३३ दग्धि । [परिजन इति मां शब्दापयति । भवतु, रक्षितास्मि ।]

नायकः-मारुताभिलापी प्रदोषः । तद् गृह्यतां प्रायारकम् ।

गणिका-(प्रावारकं गृहीत्वा गदपंम्) अणुदासीणं जोवणं मे पट-

३६ वासगन्धो सुगदि । [अनुदामीनं दौषनमस्य पटवासगन्धः सूचयति ।]

नायकः-रदनिके ! प्रवेदयतामभ्यन्तरचतुःशालम् ।

४ गणिका-(आत्मगतम्) अभाइणी अहं अअभन्तरापवेसरम ।

३९ [अभागिन्याहमभ्यन्तरप्रवेशस्य ।]

नायकः—किमिदानीं न प्रविशसि । *

गणिका—इदानीं अहं किं भणिसं । [इदानीमहं किं भणिष्यामि ।]

४२ नायकः—रदनिके ! किं विलम्बसे ।

(रदनिकाविदूषकाशुपसृत्य)

चंटी—भट्टिदारअ ! इअ म्हि । [भर्तृदारक ! इयमस्मि ।]

४५ नायकः—इयमिदानीं का,

अविज्ञातप्रयुक्तेन धर्षिता मम वाससा ।

संवृता शरदध्रेण चन्द्रलेखेव शोभते ॥ २७ ॥

गणिका—(आत्मगतम्) दीवाळोअसूइदस्वो सो एव्व दाणि एसो, जस्स किदे अहं णिस्सासमत्तळक्खिदं सरीरं उव्वहामि ।

३ [दीपालोकसूचितरूपः स एवेदानीमेपः, यस्य कृतेऽहं निःश्वासमात्र-
रक्षितं शरीरमुद्धहामि ।]

विदूषकः—ओ चारुदत्त ! राअसाळो सण्ठाणो सवट्टेण सीसेण ५

६ अणुवन्दिअ विण्णवेदि—णाडअइत्थिआ वसन्तसेणिआ णाम गणि-
आदारिआ अम्हेहि वळकारेण णीअमाणा महन्तेण सुवण्णाळङ्कारेण
तुम्हाणं गेहं पविट्ठा । सा सुवे णिय्याअइदव्वत्ति । [भोः चारुदत्त !

९ राजस्यालः संस्थानः सपट्टेन शीपेणानुवन्ध विज्ञापयति—नाटकस्त्री
वसन्तमेना नाम गणिकादारिकास्माभिर्बलात्कारेण नीयमाना महता
सुवर्णालङ्कारेण युष्माकं गेहं प्रविष्टा । सा श्वे निर्यांतयितव्येति ।]

१२ गणिका—हं वळकारेण णीअमाणत्ति णं भणादि । भोट्टु, अर्थ पत्त-
काळो । (प्रकाशम्) अय्य ! सरणागदग्ग्हि । [हं बलात्कारेण नीय-
मानेति ननु भणति । भवतु, अर्थ प्राप्तकालः । आर्यं ! शरणागतासी ।]

१५ नायकः—न भेतव्यं न भेतव्यम् । किं वसन्तसेनैपा ।

विदूषकः—अविहा वसन्तसेणा । (अपवार्यं) भो चारुदत्त !

वसन्तसेणा खु इअं, जा भवदा कामदेवाणुआणप्पहुदि णअण-

८ मत्तसंस्थुदा सणिहिदमणोभवेण हिअएण उव्वहीअदि । ता पेक्खदु इआं । [भविहा वसन्तसेना । भोः चारदत्त ! वसन्तसेना खल्वियं, या भवता कामदेवानुयानप्रभृति नयनमात्रसंस्तुता
 १ सन्निहितमनोभवेन हृदयेनोदुस्यते । तत् पश्यत्विमाम् ।]
 नायकः—वयस्य ! पश्याम्येनां,

यत्र मे पतितः कामः क्षीणे विभवमश्नये ।

रोपः कुपुरुपस्येव स्वाङ्गेष्वेवावसीदति ॥ २८ ॥

गणिका—अदिण्णभूमिप्पवेसपधरिसणेण अवरद्धा अहं अय्यं सीसेण पसादेमि । [अदत्तभूमिप्रवेशप्रथर्पणनापरादाहमार्यं शीर्षेण प्रसादयामि ।]

३ नायकः—यद्येवमहमपि तवादधिजात प्रयुक्तेन प्रेथ्यसमुदाचारेण सापराधो भवतीं प्रसादयामि ।

विदूषकः—भो ! विवहन्ता इव सअड्डिअं दुव्विणीदवळीवहा

६ अण्णोण्णं सद्धिळेसन्ति । अहं दाणि कं पसादेमि । भोदु, दाणि

७ रदणिअं पसादेमि । रदणिण ! पसीददु पसीददु होदी । [भोः !

विवहन्ताविव शकटिकां दुर्विनीतवलीवदायन्योन्यं ह्येसयतः । अह-

९ मिदानीं कं प्रसादयामि । भवतु, इदानीं रदनिकां प्रसादयामि ।

रदनिके ! प्रसीदतु प्रसीदतु भवती ।]

नायकः—भवति ! परधानस्मि । किमनुतिष्ठति स्तेहः ।

१२ गणिका—(आत्मगतम्) महुरं खु इच्छिदव्वं । अदक्खित्तं खु पठम-

दसणे जइच्छागदाण इह वसिदुं । ता एवं करिस्सं । (प्रकाशम्)

जइ मे अय्यो पसण्णो, अअं मे अळ्ळारो इह एव्य चिट्ठदु ।

१५ अळ्ळारणिमित्तं पावा मे अणुसरन्ति । अहं पि अय्येण रक्खिदा

गेहं गन्तुमिच्छामि । [मधुरं स्वस्वेष्ट्यम् । अदक्षिणं गतु प्रथम-

दन्ति यदृष्टागतयेह वन्तुम् । तदेवं करिष्यामि । यदि मे भायं:

१८ प्रमत्तः, भयं मेऽळ्ळार इहैव तिष्ठतु । अळ्ळारनिमित्तं पापा मामनु-

सरन्ति । अहमप्यार्येण रक्षिता गेहं गन्तुमिच्छामि ।]

- नायकः—अन्वर्थमुपदिशति । मैत्रेय ! गृह्यताम् ।
- २१ विदूषकः—ण मे सद्धा । [न मे श्रद्धा ।]
नायकः—मूर्ख ! गृह्यताम् ।
विदूषकः—जे भवं आणवेदि । आणेदु भोदी । [यद् भवानाज्ञा-
२४ पयति । आनदनु भवती ।]
(गणिका विमुञ्चालङ्कार प्रयच्छति ।)
विदूषकः—(गृहीत्वा) रदणिए ! गह्ण एहं सुवण्णालङ्कारं तुवं ।
२७ सट्टुए सत्तमीए अ धारेहि । अहं अट्टुमीए अणद्धाए धारइस्स ।
[रदनिके ! गृहाणितं सुवर्णालङ्कारं स्वम् । पट्टयां सप्तम्यां च धारय ।
अहमष्टम्यामनष्टम्ये धारयिष्यामि ।]
३० च्छे—(विहस्य) सत्थं वक्खाणअन्तस्स भट्टिपुत्तस्स तदाणि
अवसरो होदि । आणेदु अय्यो । (गृहीत्वा । निःक्रान्ता)
[शास्त्रं व्याचक्षणस्य भर्तृपुत्रस्य तदानीमवसरो भवति । आनयत्वायः ।]
३३ नायकः—कोऽत्र भोः ! दीपिका तावन् ।
विदूषकः—भोः ! दीविआ गणिका विअ णिसिण्णेहा संवुत्ता ।
[भोः ! दीपिका गणिकेव निःसेहा संवृत्ता ।]
३६ नायकः—कृतं दीपिकया । (विलोक्य) उदितो भगवान् सर्वजन-
सामान्यप्रदीपश्चन्द्रः । अतः खलु,
उदयति हि शशाङ्कः छिन्नस्पर्जूरपाण्डु-
र्युवतिजनसहायो राजमार्गप्रदीपः ।
तिमिरनिचयमध्ये रश्मयो यस्य गौरा
हृतजल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ २९ ॥
भवति ! राजमार्गे निष्क्रमणः क्रियताम् । सते ! अनुगच्छात्र-
भवतीम् ।
३७ विदूषकः—जे भवं आणवेदि । एदु एदु भोदी । [यद् भवानाज्ञा-
पयति । एवेनु भवती ।] (निःक्रान्ताः सर्वे ।)
प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति गणिका चेटी च ।)

- ३ गणिका-तदो तदो । [ततस्ततः ।]
 चेटी-अम्महे ण किञ्चि मण भणिदं । किं तदो तदो सि । [अम्महे
 न किञ्चिन्मया भणितम् । किं ततस्तत इति ।]
- ६ गणिका-हञ्जे ! किं मण मन्तिदं । [हञ्जे ! किं मया मन्त्रितम् ।]
 चेटी-अज्जुण ! सिणेहो पुच्छदि, ण पुरोभाइदा । किं चिन्तीअदि ।
 [अज्जुके ! छेदः पृच्छति, न पुरोभागिता । किं चिन्त्यते ।]
- ९ गणिका-हञ्जे ! तुमं दाव किं ति तकेसि । [हञ्जे ! एवं नाव्य
 किमिति तर्कयामि ।]
 चेटी-अप्पओअणदाण गणिआभावस्स अज्जुआ कं पि कामेदि ति
 १२ तपेसि । [अप्रयोजनतया गणिकाभावस्याज्जुका कमपि कामयत इति
 तर्कयामि ।]
 गणिका-सुट्ठु तुण किट्ठे । अवञ्चिदा दे दिट्ठी । इंदिसवण्णप्येव ।
 १५ [सुट्ठु स्वया कृतम् । अवञ्चिता ते दृष्टिः । इंदिसवर्णैव ।]
 चेटी-अणळंकिदं पि अज्जुअं मणिट्ठं विअ पेस्सामि । कामो
 दि भअवं अणवगीदो उमुषो तरुणजणस्स । [अनल्लहृत्तामप्यज्जुकां
 १८ मण्डितामिव पदयामि । कामो हि भगवाननवगीत उत्सवस्तस्मान्न-
 स्य ।]
 गणिका-हृदामे ! उवण्णिट्ठञ्जे का दे रदी । [हृतामे ! उत्कण्ठितप्ये
 २१ का ते रतिः ।]
 चेटी-अज्जुण ! इच्छामि पुण्णिट्ठं बहुमाणो विअ रमणीओ कोच्चि
 राअपुमारो । [अज्जुके ! इच्छामि प्रष्टुं बहुमान इव रमणीयः वञ्चिदं
 २४ राजपुमारः ।]

१. पुरोभाददाण.

- गणिका-रमिटुं इच्छामि, ण सेविटुं । [रन्तुमिच्छामि, न सेवितुम् ।]
 चेटी-किण्णुखु विज्जाविसेसरमणीओ कोचि बम्हणदारओ ।
 २७ [किन्नुखलु विद्याविशेषरमणीयः कश्चिद् ब्राह्मणदारकः ।]
 गणिका-अत्थि अदिवहुमदो विस्संभो । पूअणीओ खु सो जणो ।
 [अस्यतिबहुमतो विस्सम्भः । पूजनीयः खलु स जनः ।]
 ३० चेटी-किण्णुहु वणिजदारओ कोचि आगन्तुओ । [किन्नुखलु
 वणिग्दारकः कश्चिदागन्तुकः ।]
 गणिका-उम्मत्तिण् ! आसाच्छेदं उक्कण्ठन्ता का सहेदि । [उम्म-
 ३३ त्तिके ! आशाच्छेदमुक्कण्ठमाना का सहते ।]
 चेटी-किं ण सकं सोटुं । को अम्हाणं मणोरहाउत्तो । [किं न
 शक्यं श्रोतुम् । कोऽस्माकं मनोरथावुत्तः ।]
 ३६ गणिका-किं तुव कामदेवाणुयाणे ण आअदा सि । [किं त्वं काम-
 देवानुयाने नायतासि ।]
 चेटी-णं आअदम्हि । [नन्वागतारिमि ।]
 ३९ गणिका-केण उदासीणं मन्तोसि । [केनोदासीनं मन्त्रयसे ।]
 चेटी-भणादु भणादु अज्जुआ भणादु । [भणतु भणतवज्जुका
 भणतु ।]
 ४२ गणिका-हजे ! सुणाहि दाव । अत्थि सत्यवाहपुत्तो चारुदत्तो
 णाम । [हजे ! शृणु तावत् । अस्ति सार्धवाहपुत्रश्चारुदत्तो नाम ।]
 चेटी-जेण सरणागदा तुवं रक्खिदा । [येन शरणागता त्वं रक्षिता ।]
 ४५ गणिका-सो ण्व । [स ण्व ।]
 चेटी-हद्धि, दरिहो खु सो । [हा थिक्, दद्धिः खलुः सः ।]
 गणिका-अदो खु फामीअदि । अदिदरिहपुरससत्ता गणिआ
 ४८ अवअणीआ होइ । [अतः खलु काम्यने । अतिदरिहपुरससत्ता
 गणिका भवचनीया भवति ।]

चेटी-अञ्जुए ! उद्धूतपुष्पं सहकारं मधुकराओ उवासन्ति ।

५१ [अञ्जुके ! उद्धूतपुष्पं सहकारं मधुकरा उपासते ।]

गणिका-हञ्जे ! एवं, उवासन्ति । वे मधुकरा स्ति पुच्छीअन्ति ।

[हञ्जे ! एवम्, उपासते । ते मधुकरा इति पृच्छन्ते ।]

५४ चेटी-किं, विभवमन्ददाए वेसयासप्पसङ्गकादरो दुक्खं स्ति जड ण आअच्छे । [किं, विभवमन्दतया वेशवासप्रसङ्गकातरो दुःखमिति यदि नागच्छेत् ।]

५७ गणिका-णं अहं तं कामेमि । [नन्वहं तं कामये ।]

चेटी-जइ एत्तओ बहुमाणो, किं णामिसरीअदि । [यद्येतावान् बहुमानः, किं नाभिस्रियते ।]

६० गणिका-णहु ण गच्छामि । किन्तु सहसा अभिसरिदो पच्छुअआर-
दुक्खभदाए पुणो मे दुक्खभो भवे स्ति विक्खम्भेसि । [न एलु न
गच्छामि । किन्तु सहसाभिसृतः प्रत्युपकारदुर्लभतया पुनर्मे दुर्लभो

६३ भवेदिति विक्खवे ।]

चेटी-हं, किं एत्तणिमित्तं तहिं गइव सो अळङ्कारो ट्ठाविदो । [हं,
किमेतन्निमित्तं तत्रैव सोऽलङ्कारः स्थापितः ।]

६६ गणिका-ईदिसं एव्व । [ईदामेव ।]

(ततः प्रविशत्यपटाक्षेपेण सवाहकः ।)

सवाहकः-अप्ये ! सरणागदो भिह । [आये ! शरणागतोऽस्मि ।]

६९ गणिका-अळं अय्यस्स सम्भमेण । [भलमार्यस्य सम्भमेण ।]

चेटी-हं, को दाणि एसो । [हं, क इदानीमेवः ।]

गणिका-उम्मात्तिए ! किं सरणाअदो पुच्छीअदि । [उन्मत्तिके !

७२ किं शरणागतः पृच्छते ।]

चेटी-अवि णाम साहसिओ भवे । [अपि नाम साहसिको भवेत् ।]

गणिका-उम्मात्तिए ! गुणवन्तो रक्खिदज्ज्यो होदि । [उन्मत्तिके !

७५ गुणवान् रक्षितव्यो भवति ।]

- संवाहकः—अद्ये ! णं भण्ण उवआंरो विस्सरिदो, णं परिभवेण ।
 पेस्सुदु अट्था, भीदाहवा पधरिसिदाहवा आवण्णाहवा सुळमचा-
 ७८ रिच्चवञ्जणाहवा अचराहेदुं समत्था होन्ति । [आर्ये ! ननु भयेनोपचारो
 विस्मृतः, न परिभवेन । पश्यवायां, भीता अथवा प्रघर्षिता अथवा
 आरुणा अथवा सुलभचारियवञ्चना वा अपराधयितुं समर्था भवन्ति ।]
 ८१ गणिका—भोदु भोदु । विस्मत्थो भोदु अट्थो । गणिआ लु अहं ।
 [भवतु भवतु । विश्वस्तो भवत्वार्यः । गणिका स्वत्वहम् ।]
 संवाहकः—अभिजणेण, ण सीळेण । [अभिजनेन, न शीलेन ।]
 ८४ गणिका—हस्से ! एवं यिअ । [हजे ! एवमिअ ।]
 चेटी—अज्जुआ अट्थं पुच्छदि, कुदो अट्थस्स भअं ति । [अज्जु-
 कार्पं पृच्छति, कुत आर्यस्य भयमिति ।]
 ८७ संवाहकः—अद्ये ! धणिआदो । [आर्ये ! धनिकात् ।]
 गणिका—जइ एवं, आसणं देदु अट्थस्स । [यद्येवम्, आसनं,
 द्रीयतामार्यस्य ।]
 ९० चेटी—तह । (आसनं ददाति ।) [तथा ।]
 गणिका—उवविसदु अट्थो । [उपविदात्वार्यः ।]
 संवाहकः—(स्वगतम्) पूआविसेसेण जाणामि कट्थं ति । (उप-
 ९३ विशति ।) [पूजाविशेषेण जानामि कार्यमिति ।]
 गणिका—हस्से ! एवं यिअ । [हजे ! एवमिअ ।]
 चेटी—अज्जुए ! तह । अट्थ ! राअमगो विस्सत्थसम्पादं अट्थं कादुं
 ९६ इच्छदि अज्जुआ । कस्स किं कत्तव्वं । [अज्जुके ! तथा । आर्य !
 राजमानं विश्वस्तसम्पातमार्यं कर्तुमिच्छत्यज्जुका । कस्य किं कर्तव्यम् ।]
 संवाहकः—सुणादु अट्था । [शृणोत्वायां ।]
 ९९ गणिका—अवहिदम्हि । [अवहितास्मि ।]
 संवाहकः—पाडलिपुत्तं मे जग्मभूमी । पविदीए वणिजओ, अहं ।

तदो भाअधेअपरिवुत्तदाए दमाए संवाहअवुत्ति उवजीवामि ।
 ०२ [पाटलिपुत्रं मे जन्मभूमिः । प्रकृत्या वणिगहम् । ततो भागधेयपरिवृत्त-
 तथा दशया संवाहकवृत्तिमुपजीवामि ।]

गणिका-संवाहओ अय्यो । सुउमारा कळा सिक्खिदा अय्येण ।

०५ [संवाहक भायं । सुउमारा कळा दाशितायेंण ।]

संवाहकः-कळेत्ति सिक्खिदा । आजीविअं दाणि संबुत्तम् ।
 [कळेत्ति दाशिता । आजीवितमिदानीं संबुत्तम् ।]

१०८ गणिका-णिब्बेदस्सुअअं विअ वअणं अय्यस्स । तदो तदो ।

[निवेदस्सुअअमिव वचनमार्यस्य । ततस्ततः ।]

संवाहकः-अज्जुए ! सो दाणि अहं आअन्तुआणं सुणिअ पुरस्-

११ विमेषकोदहलेण आअदो म्हि इमं वज्जअणि । [अज्जुके ! म

इदानीमहमागन्तुकानां शुत्वा पुरगविशेषरीतहलेनागतोऽस्मीमामुज्जय-
 नीम् ।]

४ गणिका-तदो तदो [ततस्ततः ।]

संवाहकः-तदो इह आअदमत्त एअ्य कोशि मत्थवाहपुत्तो ममासा-
 दिदो । [तत इहागतमात्र एय कश्चिन् सार्धवाहपुत्रः समासादितः ।]

१७ गणिका-केरिसो । [कीटनाः ।]

संवाहकः-आइदिमन्तो अविअमन्तो अणुच्छित्तो लळिदो लळिद-
 दाए अविग्गओ चउरो महुरो दसरो मइस्सिअओ अभिमदो

२० आइदो तुदो होदि । दय्य ण विरुथेदि । अप्पं वि सुमग्दि,

यहुअं वि अयइदं विमुग्ग्दि । अज्जुए ! किं वहुणा, तम्म

सुत्तवुत्तम्मस गुणाणं चउत्ताअं वि सुदिग्गेण वि गिग्गदिअहेण

१२ यणिण्डुं ण मक्कं । किं वहुणा, दस्सिअअणं परकेरअं विअ

अत्तणो मरीरं धारेदि । [भावित्तमाद् अविभ्रमन् भनुग्ग्िणो लळितो

लळिततयाविरमयन्तुरां मपुगं दसः मराशिण्योऽभिमत भावित्तमुद्यो

१२६ भवति । दशवा न विक्रयते । अल्पमपि स्मरति, बहुकमप्यपकृतं
विस्मरति । अञ्जुके ! किं बहुना, तस्य कुलपुत्रस्य गुणानां चतुर्भाग-
मपि सुदीर्घेणापि ग्रीष्मदिवसेन वर्णयितुं न शक्यम् । किं बहुना,
१२९ दक्षिणतया परकीयमिवात्मनः शरीरं धारयति ।]

गणिका—(अपवार्यं) हस्त्रे ! कोणुलु सो अय्यचारुदत्तस्स गुणाणं
अणुकरंदि । [हजे ! कोनुलु स भार्यचारुदत्तस्य गुणाना-
१३२ मनुकरोति ।]

चेटी—मम वि कोदूहळं सोदुं । कोणुहु उज्जअणि अत्तणो गुणेहि
मण्हेदि । [ममापि कौतूहलं श्रोतुम् । कोनुलुलज्जयनीमात्मनो गुणै-
१३५ मण्डयति ।]

गणिका—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो तस्स गुणविकिणिदसरीरो विस्सरिदकळत्तो उव-
१३८ जीविओ संवुत्तो । [ततस्तस्य गुणविक्रीतशरीरो विस्मृतकलत्र
उपजीवी संवृत्तः ।]

गणिका—किं सो दरिदो । [किं स दरिद्रः ।]

१४१ संवाहकः—कहं अणाचिक्खिदे अय्या जणादि । [कथमनारथात्
भार्या जानाति ।]

गणिका—एअस्सिं दुळ्ळहो गुणविभवो त्ति । तदो तदो । [एक-
१४४ स्मिन् दुर्लभो गुणविभव इति । ततस्ततः ।]

चेटी—को णाम सो अय्यो । [को नाम स भार्यः ।]

संवाहकः—अय्यचारुदत्तो णाम । [भार्यचारुदत्तो नाम ।]

१४७ गणिका—जुज्जइ । तदो तदो । [युज्यते । ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो सो विभवमन्ददाण अस्साहीणपरिजणो विसज्जि-
अकुहुम्बभरणो चारित्तमत्तायसेसो सत्यवाहसुळे पटिवमदि ।

१५० अहं पि तेण अय्येण अत्तणुज्जादो—अण्णो उवाचिट्ठुत्ति । कहं

अणं परिसं मणुस्सरणं लभेअन्ति, कहं च तस्स कोमळळ-
 ळिदमहुरसरपरिसकिद्धत्थं मे हत्थं साहारणसरिसम्महेण सो-
 ५३ अणीअं करिस्सं ति जादणिञ्जेदो दद्धसरिररक्खणत्थं जूदोवजीवी
 संबुत्तो । [ततः स विभवमन्दतयास्वार्धानपरिजनो विमर्गितकुटुम्ब-
 भरणञ्चारित्रमाश्रावशेषः सार्थंवाहकुले प्रतिवसति । अहमपि तेनायंणा-
 १५६ म्यनुज्ञातोऽन्यमुपतिष्ठतामिति । कथमन्यमीदृशं मनुष्यस्त्रं लभेयेति,
 कथं च तस्य कोमलललितमधुरशरीरस्पर्शकृतार्थं मे हस्तं साधारणगरी-
 रममर्देन शोचनीयं करिष्यामीति जातनिर्वेदो दग्धशरीररक्षणार्थं घृतो-
 १५९ पजीवी संबृत्तः ।]

(गणिका सहर्षवाप्यं चेटीमवलोकयति ।)

चेटी-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

१६२ संवाहकः-तदां बहूणि दिणाणि मां पराइदेण पुरुसेण कदाइ अहं
 पि दहसु सुवण्णेसु पराइदो म्हि । [ततो बहूनि दिनानि मया
 पराजितेन पुरुषेण कदाचिदहमपि दशसु सुवर्णेषु पराजितोऽस्मि ।]

१६५ गणिका-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

संवाहकः-तदो अज्ज वेम्ममग्गे जइच्छोवणदो समासादिदो म्हि ।
 तम्म भएण इह पविट्ठो । एवं अय्या जाणादु । [ततोऽथ
 १६८ वेशमाणं यच्छोपनतः समासादितोऽस्मि । तस्य भयेनेह प्रविष्टः ।
 पृवमायां जानातु ।]

गणिका-(आत्मगतम्) अहो अञ्चाहिदं । एवं खु मण्णे वासपाद-
 १७१ पयिणामेण पक्खिणो आहिण्डन्ति त्ति । (प्रकाशम्) एवं गदे
 अत्तकेरओ अय्यो । हळा ! एहि तं जणं विसज्जेहि । [अहो
 भयाहितम् । एवं खलु मय्ये वासपादपविनाशेन पक्षिण आहिण्डन्त
 १७४ इति । एवं गत आत्मीय आर्यः । हळा ! एहि तं जनं विसर्जय ।]

चेटी-तह । (निश्रान्ता ।) [तथा ।]

गणिका-ग म् अय्येण अत्थणिमिक्ता चिन्ता कादव्या । अय्यचारः
१७७ दत्तो एव देदि ति अय्यो जाणादु । [न स्वत्वार्येणार्थनिमिक्ता चिन्ता

कर्तव्या । आर्यचारदत्त एव ददातीत्यायो जानातु ।]

(प्रविश्य) चेट्री-अञ्जुए ! विमज्जिदो सो जगो, परितुट्ठी गदं
१८० अ । [अञ्जुके ! विमज्जितः स जनः, परितुष्टो गतश्च ।]

संवाहकः-अणुमाहिदो मिह । [अनुगृहंतोऽस्मि ।]

गणिका-गच्छदु अय्यो मुहिञ्जणदंसणेण पीदि णिव्वत्तेदु ।
१८३ [गच्छवार्यः सुहृज्जनदर्शनेन प्रीतिं निर्वर्तयितुम् ।]

संवाहकः-अज्ज एव कदाइ णिव्वेदेण पच्चजेअं । जइ इअं परिअणे
सङ्गन्ता कळा भवे, तदो अय्याए अणुमाहिदो भवेअं । [अद्यैव

१८६ कदाचिन्निवेदेन प्रमत्तयेम् । यदीयं परिजने सहक्रान्ता कला भवेत्,
तत आर्ययानुगृहीतो भवेयम् ।]

गणिका-जस्स किदे इअं कळा सिक्खिदा, सो एय्य अय्येण
१८९ उयचिट्ठिदव्वां भविस्सदि । [यस्य कृते इयं कला शिक्षिता, स
एवार्येणोपस्थातव्यो भविष्यति ।]

संवाहकः-(स्वगतम्) णिउणं सु पश्चाचक्खिदो मिह । को हि णाम

१९२ अप्पणा किदं पच्चुअआरेण विणासेदि । (प्रकाशम्) अय्ये !
गच्छामि दाव अहं । [निपुणं खलु प्रत्याख्यातोऽस्मि । को हि

नामात्मना कृतं प्रत्युपकारेण विनाशयति । आर्ये ! गच्छामि तावदहम् ।]

१९५ गणिका-गच्छदु अय्यो पुणो दंसणाअ । [गच्छवार्यः पुनर्दर्श-
नाय ।]

संवाहकः-अय्ये ! तह । (निःक्रान्तः ।) [आर्ये ! तथा ।]

१९८ गणिका-हं, सहो विअ । [हं शब्द इव ।]

(प्रविश्य)

चेटः-विच्छित्तिए ! विच्छित्तिए ! कहिं कहिं अञ्जुआ । [विच्छि-
२०१ त्तिके ! विच्छित्तिके ! कुत्र कुत्राञ्जुका ।]

गणिका-हजे ! किं एदं । [हजे ! किमेतत् ।]

चेटः-हं, विष्पळद्धो म्हि, वादाअणणिक्खामिदपुञ्जकाआण ओण-
२०४मिअपओहराए कण्णउरस्स परिष्फन्दो अज्जुआए जेण ण दिट्ठो ।

[हं, विप्रलब्धोऽस्मि, वातायननिष्प्रामितपूर्वकाययावनमितपयोधरया
कण्णूरस्य परिस्पन्दोऽज्जुक्या येन न दृष्टः ।]

२०७गणिका-ऋहुजणस्स मुळहो विम्हओ । किं दे उस्सेअस्स कारणम् ।

[लघुजनस्य मुलभो विस्मयः । किं ते उत्सेकस्य कारणम् ।]

चेटः-मुणादु अज्जुआ-एसो उग्गवेगेण ओगाहणणिव्यत्तिदेण

२१०पस्सुदमदगन्धं राअमगं करन्तेण मङ्गळहत्थिणा भद्रकषोदण
अणेअपुम्मसह्मुत्तेसु राअमगोसु उत्तरिअपडविराअदाए अहि-
अळक्खणीओ कोन्चि एव्यइदो समासादिदो । [शृणोत्वज्जुका-

२१३एष उग्रवेगेनावगाहननिवर्तिनेन प्रसूतमदगन्धं राजमार्गं कुर्वता मङ्ग-
लहस्तिना भद्रकपोतकेनानेकपुरुषमङ्गलेषु राजमार्गेषूत्तरीयपटविरागत-

याधिकलक्षणीयः कश्चित् प्रवर्जितः समाप्तादितः ।]

२१६गणिका-हं, तदो तदो । [हं, ततस्ततः ।]

चेटः-तदो मए हत्थिहत्थामिहताडिअमाणो दन्तन्तरपरिवत्तमाणो
हत्थिहत्थपडिदचरणो तदो हा हा विपाडिदो हा हा हदो त्तिजणवादे

२१९संयुत्ते तदो दिण्णकरप्पहारेण परिवत्तिदं हत्थि करिअ मोइदो सो
परिव्वाजो । [ततो मया हस्तिहस्तामर्दताड्यमानो दन्तान्तरपरिवर्त-

मानो हस्तिहस्तपतितचरणः ततो हा हा विपाटितो हा हा हत इति
२२२जनवादे संयुत्ते ततो दक्षकरप्रहारेण परिवर्तितं हस्तिनं कृत्वा मोचितः

स परिवाट् ।]

गणिका-पिअं मे । तदो तदो । [प्रिय मे । ततस्ततः ।]

२२५चेटः-तदो सव्वो जणो भणादि-अहो चेहम्म कम्म त्ति । ण
उण कोचि किं पि इच्छइ दाउं । तदो अज्जुए ! केण वि कुळवुत्तेण

- उद्दाणि आभरणद्वाराणि विच्छेदय अङ्गुष्ठेणाणिव वि उण
 २२८ अलङ्घं पेक्खिअ दब्बं उवाळमिअ दिग्धं णिस्ससिअ एत्ताओ मे-
 विमवो त्ति करिअ परिजणहत्थे अअ पावरणो पेसिदो । [ततः
 सर्वं जनो मणति—अहो चेत्स्य कर्मेति । न पुनः कश्चित् किमपीच्छति
 २३१ दानुम् । नतोऽञ्जुके ! केनापि कुलपुत्रेणोचितान्याभरणस्थानानि
 विलोकयानुष्ठेनानीयापि पुनरलङ्घं प्रेक्ष्य दैवमुपालभ्य दीर्घं निःश्वस्यै-
 तावान् मे विभव इति कृत्वा परिजनहस्तेऽयं प्रावारकः प्रेषितः ।]
 २३४ गणिका—कोणुत्तु अय्यचारुदत्तस्म गुणार्णं अणुकरेदि । [कौतुक्त्वा-
 र्थं चारुदत्तस्य गुणाननुकरोति ।]
 बेटी—अञ्जुए ! मम वि कौतूहळं अत्थि । कोणुत्तु एमो ।
 २३७ [अञ्जुके ! ममापि कौतूहळमस्ति । कौतुक्त्वेपः ।]
 गणिका—केण वि साहुणा पुरुसेण होदब्बं । [केनापि साधुना
 पुरुषेण भवितव्यम् ।]
 २४० बेटी—साहु पुन्हीअदु दाव । [साधु पृच्छयतां तावत् ।]
 गणिका—इहो ! एकपुरुसपक्खवादिदा सच्चगुणार्णं हन्ति । [हजे !
 एकपुरुषपक्षपातिता सर्वगुणान् हन्ति ।]
 २४३ बेटी—भइ ! से णाम तुवं जाणासि । [भइ ! अस्य नाम एवं
 जानामि ।]
 बेटः—ए ह्यु जाणासि । [न खलु जानामि ।]
 २४६ गणिका—अदिळ्ळु तुए किदं । [अतिलघु त्वया कृतम् ।]
 बेटी—अइ एवं, इह तुए कोत्ति मन्तिदं । [यद्येषम्, इह त्वया
 कइति मन्वितम् ।]
 २४९ बेटः—अहं एत्तअं तु जाणामि—भइओ अविमहओ त्ति । [अह-
 मेतावत् तु जानामि—भइकोऽविस्मय इति ।]

नायकः—वयस्य ! भावशावलेन बहुशः खल्वद्य मधुरं गीतम् । न
१ च भवान् रमते ।

विदूषकः—अदो एव्य एदं अहं ण रमामि । मधुरं पि बहु खादिअं
अजिण्णं होइ । [अत एवैतामहं न रमे । मधुरमपि बहु खादितम्
१२ जीर्णं भवति ।]

नायकः—सर्वथा सुख्यक्तं गीतम् । कुतः,

रक्तं च तारमधुरं च समं स्फुटं च
भावार्पितं च न च साभिनयप्रयोगम् ।

किं वा प्रशस्य विविधैर्वहु तत्तदुक्त्वा
भित्त्यन्तरं यदि भवेद् युवतीति विद्याम् ॥ २ ॥

विदूषकः—कामं पसंसेदु भवं । मम खु दाव गाअन्तो मणुस्सो
इत्थिआ वि पठन्ती उभअं आदरं ण देदि । गाअन्तो दाव
३ मणुस्सो रत्तसुमण्णावेद्विदो विअ पुरोहिदो दिढं ण सोहइ । इत्थिआ
वि पठन्ती छिण्णणासिआ विअ घेणुआ अदिविह्वा होइ । [रामं
प्रशंसन्तु भवान् । मम खलु तावद् गायन् मनुष्यः स्वपि पठन्तु-
६ भयमादरं न ददाति । गायंस्तावन्मनुष्यो रक्तसुमनोवेष्टित इव
पुरोहितो ददं न शोभते । स्वपि पठन्ती छिन्ननासिकेव घेनुरतिविह्वा
भवति ।]

९ नायकः—सखे ! उपारुढोऽर्धरात्रः । स्थिरतिमिरा राजमार्गाः ।
निरसम्पातपुरुषत्वान् प्रसुप्तेवोज्जयनी प्रतिभाति । कुतः,

असौ हि दत्त्वा तिमिरायकाशमस्तं गतो ह्यष्टमपक्षचन्द्रः ।
तोयावगाढस्य वनद्विपस्य विपाणकोटीव निमज्जमाना ॥ ३ ॥

विदूषकः—सुदु भवं भणादि । अन्तद्विअमाणचन्द्रळदावआसो
ओदरदी विअ पासादादो अन्धआरो । [सुदु भवान् भणति ।
३ अन्तर्धानचन्द्ररुधावकाशोऽयतरतीव प्रामादादन्धकारः ।]

- ३ (प्रविश्याभरणसमुद्रहस्ता)
 चेटी—अय्यमेत्तेअ ! उट्टेहि उट्टेहि । [आर्यमैत्रेय ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।]
 विदूषकः—भोदि ! किं एदं । [भवति ! किमेतत् ।]
- ६ चेटी—इअं सुवर्णभाण्डं सट्टीए सत्तमीए परिवेदामि । अट्टमी तु
 अज्ज । [इदं सुवर्णभाण्डं पण्णयां ससम्यां परिवर्त्तयामि । अट्टमी
 खल्वद्य ।]
- ९ नायकः—इदं तद् वसन्तसेनायाः स्यकम् ।
 चेटी—आम । भणादु भणादु भट्टिदारओ, गहणदु ति । [आम ।
 भणतु भणतु भर्तुदारकः गृह्णारिवति ।]
- १२ नायकः—मैत्रेय ! गृह्यताम् ।
 विदूषकः—किं णिमित्तं अअं अज्जङ्कारो अट्ठमन्तरचट्टसाळं ण
 प्पवेसीअदि । [किञ्चिमित्तमयमलङ्कारोऽप्यन्तरज्जुःशालं न प्रवेश्यते ।]
- १५ नायकः—मूर्ख ! बाह्यजनधारितमलङ्कारं गृहजनो न द्रक्ष्यति ।
 विदूषकः—का गई । आणेहि गहामि चोरेहिं गह्णिअमाणं ।
 [का गतिः । आनय गहामि चोरैर्गृह्यमाणम् ।]
- १८ (चेटी दत्त्वा निष्क्रान्ता ।)
 विदूषकः—भो ! किञ्चिमित्तं सो पावरओ तम्मस गणिआपरिआर-
 अस्स दिण्णो । [भोः ! किञ्चिमित्तं स पावारकस्तरस्मै गणिकापरिचा-
- २१ रकाय दत्तः ।]
 नायकः—सानुक्रोशतया ।
 विदूषकः—इह वि साणुकोसदा । [इहापि सानुक्रोशता ।]
- २४ नायकः—वयस्व ! मा मैयम् ।
 विदूषकः—अहं भरिदगदभो विअ भूमीए पळोदामि । [अहं भरि-
 तगदंभ इव भूम्यां प्रलुडामि ।]

२७ नायकः—निद्रा मां बाधते । तूर्णी भव ।

विदूषकः—सजदु भवं सुहृत्प्रबोधाज । जाव अहं वि सुविस्सं ।

[शेतं भवान् मुग्धप्रबोधाय । यावदहमपि स्वप्स्यामि ।]

३० (द्वापि स्वपितः ।)

(ततः प्रविशति सज्जलकः ।)

सज्जलकः—एष भोः !

कृत्वा शरीरपरिणाहसुखप्रवेशं

शिक्षात्रलेन च बलेन च कर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपार्श्वे

निर्मुन्यमान इव जीणेतनुर्भुजङ्गः ॥ ५ ॥

भोः ! वृक्षवाटिकापद्मद्वारे सन्धिं छिन्वा प्रविष्टोऽस्मि । यावदि-

दानीं चतुःशालमुपसर्पामि । (सनिर्वेद विचिन्त्य) भोः

कामं नीचमिदं वदन्तु विवुधाः सुप्तेषु यद्वर्तते

विश्वस्तेषु हि वञ्चनापरिभवः शौर्यं न कारकश्यता ।

स्वाधीना वचनीयतापि तु वरं बद्धो न मेवाञ्जलि-

मार्गक्षेप नोन्त्रसौत्रिकवधे पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ ६ ॥

(विचिन्त्य)

दुग्धोऽर्थवान् साधुजनादमानी वणिक् स्ववृत्तावतिर्कर्मशक्त्वा ।

यस्तस्य गेहं यदि नाम लप्स्ये भयामि दुःखोपहतो न चिन्ता॥७॥

यदा तदा भवतु । किं वा न कारयति मन्मथः । यावदाभेवर्म । भोः !

देशः फोनु जलावसेकशिधिलच्छेदादशब्दो भवेद्

भिक्षीनां फनु दर्शितान्तरमुखः सन्धिः करालो भवेत् ।

क्षारक्षीणनया चलेष्टकृष्टं हर्म्यं क जीर्णं भवेत्

कुत्र श्रीजनदर्शनं च न भवेत् स्यन्त्य वन्नो भवेत् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) इयं वाम्तुविभागक्रिया । सोपस्त्रोहतया गृहविदिष्ट
 इवार्यं भवनविन्यासः । इह तावन् प्रवेशावकाशं करिष्ये । भोः!
 ३ कीदृश इदानीं सन्धिच्छेदः कर्तव्यः स्यात् ।

सिंहाक्रान्तं पूर्णचन्द्रं इपास्यं चन्द्रार्धं वा व्याघ्रवस्त्रं त्रिकोणम् ।
 सन्धिच्छेदः पीठिका वा गजास्यमस्मत्पक्ष्या विस्मितास्ते कथं स्युः ॥९॥

भवतु, सिंहाक्रान्तमेव च्छेदयिष्ये ।

विदूषकः—भो ! जागति खु भवं, णहि । [भोः ! जागति खलु
 ३ भवान्, नहि ।]

नायकः—किमर्थम् ।

विदूषकः—अहं खु दाव कत्तव्यकरत्थीकिदसङ्केदो विअ सकिअस-
 ६ मणओ णिहं ण लभामि । वामं खु मे अक्खिण फन्देदि । चोगे
 सन्धि छिन्दही विअ पेक्खामि । जड ईदिसी अबत्था अत्थाणं,
 जग्दीण दरिहो एव्व होमि । [अहं खलु तावन् कर्तव्यकरस्त्रकृतसङ्केत-
 ९ इव शाक्यश्रमणको निद्रां न लभे । वामं खलु मेऽक्षि स्यन्दते ।
 चोरः सन्धि छिन्ततीव पश्यामि । यदीदृश्यवस्यार्थानां, जात्या दरिद्र
 एव भवामि ।]

१२ नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् । दाट्टिमभिलपसि ।

मज्जलकः—अथ केनेदानीं सन्धिच्छेदमार्गः सूचयितव्यः स्यात् ।
 नन्विदं दिवा ब्रह्मसूत्रं रात्रौ कर्मसूत्रं भविष्यति ।

अशास्य भित्तिषु मया निशि पाटितासु

च्छेदान् समासु सवृद्धर्षितकाकलीषु ।

काल्ये विपाद्दविमुखः प्रतिवेशवर्गो

दोषांश्च मे यदतु कर्मसु कौशलं च ॥ १० ॥

नमः तरपटाय । नमो रात्रिगोचरेभ्यो देवेभ्यः । (तथा करोति ।)

हन्त अवसितं कर्म । प्रविशामस्तावन् । (प्रविश्य) अये ! ज्वलति दीपः । अपसरामि तावन् । धिक्, सज्जलकः खल्वहम् ।

मार्जारः पृथ्वने वृकोऽपसरणे श्येनो गृहालोरुने

निद्रा सुप्तमनुष्यवीर्यतुलने संसर्पणे पन्नगः ।

माया वर्णशरीरभेदकरणे वाग् देशभाषान्तरे

दीपो रात्रिषु सङ्घटे च तिमिरं वायुः स्थले नौर्जले ॥ ११ ॥

(सर्वतो विलोक्य) आगन्तुकत्वाद्द्विदितसमृद्धिविस्तरः केवलं भवन-
प्रत्ययादिह प्रविष्टोऽस्मि । न चेदानीं कञ्चिन् परिच्छदविशेषं
पश्यामि । किन्नुखलु दरिद्र एवायम् । उताहो अयं संयमन-
निरर्थकं द्रष्टव्यं धारयति । अथवा, अभिजातोऽयं भवनविन्यासः ।
उपभुक्तप्रनष्टविभवेनानेन भवितव्यम् ।

तथा विभवमन्दोऽपि जन्मभूमिष्यपेक्षया ।

गृहं विक्रयकालेऽपि नीलमेहेन रक्षति ॥ १२ ॥

भवतु पश्यामस्तावन् । अथवा, न खलु मे तुल्यावन्धः कुलपुत्रः
पीडयितव्यः । गच्छामि तावन् ।

३ विदूषकः—भो ! गृह्ण एदं सुवर्णभाण्डअं । [भो गृहाणैतत् सुवर्ण-
भाण्डम् ।]

सज्जलकः—कथं सुवर्णभाण्डमित्याह । किं मां दृष्ट्वाभिभाषते ।

६ आहोस्विन् सन्धलाघवान् स्वप्रायते । भवतु पश्यामस्तावन् ।

(दृष्ट्वा) भूतार्थं मुप्र एवायम् । तथाहि,

निःश्वासोऽस्य न शङ्कितो न विषमभ्तुल्यान्तरं जायते

गात्रं सन्धिषु दीर्घतामुपगतं शय्याप्रमाणाधिकम् ।

दृष्टिर्गाढनिमीलिता न चपलं पद्मान्तरं जायते

दीपं चैव न मर्षयेदभिमुखः स्यादृक्षमुप्रो यदि ॥ १३ ॥

कनुखलु तन् । अये जर्जरप्रावरणैकदेशे दीपप्रभाव्यक्तीकृतस्य
 टड्यते । सुपरिगृहीतमनेन । अयमत्र प्राप्तकालः । इमे मया गृहीताः
 ३ शलभाः । दीपनिर्वापणार्थमेकं मुञ्चामि । (भ्रमरकरण्डकादेकं मुञ्चति ।)
 अये एष दीपं निर्वाप्य पतति ।

विदूषकः—अविहा णिव्याविदो दीवो दाणिं । मुसिदो म्हि । भो
 ६ चारुदत्त ! गह्ण एदं सुवण्णाळङ्कारं । अहं खु भीदीए उप्पहप्पवुत्तो
 विअ वणिजो णिदं ण लभाभि । मम वम्हत्तणेण साविदो सि,
 जइ ण गह्णसि । [अविहा निर्वापितो दीप इदानीम् । मुपितोऽस्मि ।
 ९ भोश्चारुदत्त ! गृहाणेमं सुवर्णालङ्कारम् । अहं खलु भीत्योत्पथप्रवृत्त
 इय वणिग् निद्रां न लभे । मम बहस्त्वेन शापितोऽसि, यदि न
 गृह्णासि ।]

१२ सज्जलकः—किमत्र शपथपरिग्रहेण । एष प्रतिगृह्णामि । (गृह्णाति ।)
 विदूषकः—(दत्त्वा) अहं विक्रिणिद्रमण्डओ विअ वणिजओ सुहं
 सइस्सं । [अहं विक्रीतभाण्डक इव वणिक् मुखं शयिष्ये ।] (

१५ सज्जलकः—मुखं स्वपिहि महात्राह्मण ! । (विचिन्त्य) भोः ! ब्राह्म
 णेन विश्वासाद् दीयमानं मया हर्तव्यमासीत् ।

धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदं च यौवनम् ।

यदिदं दारुणं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ १४ ॥

(नेत्रये पटहशब्दः त्रियते ।)

सज्जलकः—(कर्णं दत्त्वा) अये प्रभातसमयः संश्रुतः । अपसरामि
 ३ तावन् ।

(निःक्रान्तः सज्जलकः ।)

(प्रविश्य)

६ वेशी—(तावन्दम्) अयमेत्तेअ ! अम्हाणं खखवाहिआपस्य-
 दुवाळे मन्धि छिन्दिअ चारे पविट्टो । [भार्यमेत्रेय ! अस्माकं

वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धि छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

१ विदूषकः—(सहसोत्थाय) किं भणादि होदी । [किं भणति भवती ।]
(चेटी रुक्खवाडिअत्ति पठति ।)

विदूषकः—चोरं छिन्दिअ सन्धी पविट्ठो । [चोरं छिवा सन्धिः प्रविष्टः ।]

१२ चेटी—हदास ! सन्धि छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [हताश ! सन्धि
छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

विदूषकः—आअच्छ णं दंसेहि । [आगच्छ ननु दर्शय ।]

१५ चेटी—(परिक्म्य) एदं । [एतत् ।]

विदूषकः—अविहा दासीएवुत्तेण कुक्कुरेण पवेशो किदो । भोदि !
आअच्छ, चारुदत्तस्स पिअं णिवेदेमि ।

१८ (उभावुपगम्य)

भो चारुदत्त ! पिअं दे णिवेदेमि ।

[अविहा दास्याःपुत्रेण कुक्कुरेण प्रवेशः कृतः । भवति ! आगच्छ

१९, चारुदत्तस्य प्रियं निवेदयामि । भोश्चारुदत्त ! प्रियं ते निवेदयामि ।]

नायकः—(बुडा) किं मे प्रियम् । ननु वसन्तसेना प्राप्ता ।

विदूषकः—णं सु वसन्तसेणा, वसन्तसेणो पत्तो । [न खलु वसन्त-

२४ सेना, वसन्तसेनः प्राप्ताः ।]

नायकः—रदनिके ! किमेतन् ।

चेटी—भट्टिदारअ ! अम्हाणं रुक्खवाडिआपक्खदुवारे सन्धि

२७ छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [भट्टिदारक ! अस्माकं वृक्षवाटिकापक्षद्वारे
सन्धि छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

नायकः—किं चोरः प्रविष्टः ।

३० विदूषकः—भो वयस्स ! सञ्जहा तुवं भणासि, मुक्खो मेत्तेओ
अपण्ठिदो मेत्तेओ त्ति । णं मए मोभणं किदं तं सुवण्णभण्णअं
तव हत्थं समण्णअन्तेण । [भो वयस्य ! सर्वथा त्वं भगामि, मूर्खो

३३ मैत्रेयोऽपण्डितो मैत्रेव हति । ननु मया द्योभने हृतं तत् सुवर्णभाण्डं
तव हस्ते समर्पयता ।]

नायकः—किं भवता दत्ताम् ।

३६ विदूषकः—अहहं । [अधकिम् ।]

नायकः—कस्यां वेलायाम् ।

विदूषकः—अद्धरत्ते । [अधेरात्रे ।]

३९ नायकः—किमधेरात्रे । घाढं दत्ताम् ।

विदूषकः—भो चारुदत्त ! जं वेळं पडियुद्धो आसि, तारिं वेळां
खु दिण्णं । [भोश्चारुदत्त ! पस्यां वेलायां प्रतियुद्ध आसीः, तस्यां

४२ वेलायां खुलु दत्ताम् ।]

नायकः—हन्त हृतं सुवर्णभाण्डकम् ।

विदूषकः—दाणि मे हस्ते पडिच्छिद्धु अत्तभवं । [इदानीं मम हस्ते
४५ प्रयच्छामि प्रमथान् ।]

नायकः—(आत्मगतम्)

कः श्रद्धाम्यति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि दोषेषु निष्प्रभावा दरिद्रता ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

प्राह्वणी—रदणिण ! रदणिण ! आजन्नु । णहि सुणादि । कयाडमं
३ दाव करिस्सं । (तथा करोदि ।) [रदनिके ! रदनिके ! आणण्ड ।
महि नृणोति । कयाटमं तावन् करिन्वामि ।]

श्वेदी—हं, कयाडमहो विअ । भट्टिदारिआ मे महायेदि । (परिश्रम्य)

६ भट्टिदारिण ! इअग्धि । [हं, कयाटमं इव । भट्टिदारिणं मां
शब्दात्पयति । भट्टिदारिके ! इयमस्मि ।]

प्राह्वणी—ण परिश्रमं ण यावादिदो अय्यउत्तो उअयमेत्तेओ धा !

९ [न परिश्रमो न स्वात्पादित भावंपुत्र भावमैत्रेयो पा ।]

पेयी-कुसली भट्टिदारजो अव्यमेतेओ अ । जो तस्स जगस्स
अज्जकारो चोरेण गहीदो । [कुसली भट्टिदारक आर्यमैवेयञ्च ।

१२ पत्तस्य जनस्वाल्ङ्कारचोरेण गृहीतः ।]

प्राज्ञणी-किं भण्णसि चोरेण गहीदत्ति । [किं भण्णसि चोरेण गृहीत
इति ।]

१५ पेयी-अहं । [अयकिं ।]

प्राज्ञणी-विणुसु तस्स जगस्स दादव्वं भविस्सदि । अहव एदं
इदंस्सं । (कर्णो रूद्धा) हद्धि ताळीपत्तं सु एदं । सो दाणि परि-

१८ अणो मं विळ्ळभेदि । किं दाणि करिस्सं । (विक्कित्त) भोदु,
दिदुं । मम प्प्यादिकुळादो छद्धा सद्दमद्दस्समुळ्ळा मुत्तायळी ।

तं पि अप्यउत्तो सोढीरदाण पडिच्छदि । भोदु, एवं दाव
२१ करिस्सं । (निदान्ता ।) [किन्नुस्सु तस्मै जनाय दानव्वं भवि-

प्यति । अथयैतद् दास्यामि । हा धिक् ताळीपत्तं वण्वेतत् । स इदानीं
परिषयो मां विष्टम्यपति । किमिदानीं करिष्यामि । भवतु, वृष्टम् ।

२४ मम शातिदुल्लाद् एत्था दानगहलमूल्या मुक्कवली । तान्नापायंपुत्रः
शौरीरतया प्रतीच्छति । भवतु, एवं तावत् करिष्यामि ।]

विदूषकः-इमम्म अन्धआरण्यादिदस्स अयराहस्स दिदे भवन्तं
२७ मीसेण पमादेमि । दाणि मे हत्थे पडिच्छदु अत्तभयं । [अत्थान्ध-

कारोपादिनम्भापराधस्य हते भवन्ते शीघ्रं प्रमादयामि । इदानीं
मे हस्ते प्रपञ्चयप्रभयात् ।]

३० नायकः-किं भयानिदानीं मां दाधने ।

भवांस्तावदविशामी शील्लो मम निन्द्यः ।

किं पुनः स कलार्जवी वृक्षनापण्डिनो जनः ॥ १६ ॥

विदूषकः-मण्णे मए मन्दभागेण कुम्भीलम्म हत्थे दिण्णे ।
(विद्वान्निष्ठिति ।) [मन्थं मया मन्दभागेण कुम्भीलम्ब इत्थे दणम् ।]

- ३ (प्रविश्य)
 ग्राहणी—रदणिए ! अय्यमेत्तेअं सदावेहि । [रदनिके ! आर्यंमेत्ते
 शब्दापय ।]
- ६ चेटी—अय्यमेत्तेअ ! भट्टिदारिआ तुमं सदावेदि । [आर्यंमेत्तेअ !
 भट्टिदारिका खां शब्दापयति ।]
 विदूषकः—भौदि ! किं मं । [भवति ! किं माम् ।]
- ९ चेटी—आम । [आम ।]
 विदूषकः—एस आअच्छामि । (उपसर्पति ।) [एष आगच्छामि ।]
 ग्राहणी—अय्यमेत्तेअ ! इमं पडिगाहं पडिगाहण । [आर्यंमेत्तेअ !
 इमं प्रतिग्रहं प्रतिगृहाण ।]
- १२ विदूषकः—अवस्थाविरुद्धो सु अअं पदाणविभवो । कुदो एदस्स
 आगमो । [अवस्थाविरुद्धः स्वत्वर्थं प्रदानविभवः । कुत एतस्या-
 १५ गमः ।]
- ग्राहणी—णं सट्ठि उववसामि । सच्चसारविभवेण बम्हणेण सोरिणं
 वाअइदच्चं ति एसो इमस्स आगमो । [ननु पष्ठीमुपवप्यामि ।]
- १८ सर्वसारविभवेन ग्राहणेन स्वरितं वाचयितव्यमित्येयोऽस्यागमः ।]
 विदूषकः—अट्टमी सु अज्ज । [अष्टमी सत्त्वच ।]
 ग्राहणी—पमादादो अदिकमो किदो । अज्ज पूआ गिज्जत्ती-
- २१ अदि । [प्रमादाद् अतिक्रमः कृतः । अद्य पूजा निर्वर्त्यते ।]
 विदूषकः—अण्णुख्वाए पदाणस्स अणुकोसो विअ पडिभादि ।
 (जनान्तिकम्) रदणिए ! किं करिस्सं । [अनुरूपतया
 २४ प्रदानस्यानुकोश इय प्रतिभाति । रदनिके ! किं करिष्यामि ।]
- चेटी—(अपवार्यं) किण्णुस्सु तस्स जगस्स दादच्चं भविस्सदि ति
 एदण्णिमित्तं भट्टिदारओ सन्तप्पदि ति भट्टिदारिआ तव हत्थेः
 २७ दइअ अय्यवत्तं अणिरिणं करिस्सामि ति एवं करेदि । ता गहण

एदं । [किन्नुगलु तस्मै जनाय दातव्यं भविष्यतीत्येतन्निमित्तं भर्तृदारकः
संतप्यत इति भर्तृदारिका तव हस्ते दाधार्यपुत्रमनृणं करिष्यामीत्येवं
१० करोति । तद् गृहार्णेतन् ।]

ब्राह्मणी—उदअसम्भवदाए मुत्तावळीए तव अ दुळ्ळहदाए उवआरो
विस्मरिदो । गह्ण एदं । (ददाति ।) [उदकसम्भवतया मुक्ता-
१३ बल्यास्तत्र च दुर्लभतयोपचारो विस्मृतः । गृहार्णेतन् ।]

विदूषकः—(गृहीत्या) सर्व्वं दाव चिट्टुट्टु । रोदिदी विअ होदीए
दिटी । [सर्व्वं तावत् तिष्ठतु । रोदितीय भवत्या दष्टिः ।]

१६ ब्राह्मणी—देवठळधूमेण रोदाविदा । [देवकुलधूमेन रोदिता ।]
विदूषकः—माविदासि तत्तहोदा चारुदत्तेण, जइ अळिअं भणासि ।
[शापितामि तत्रभवता चारुदत्तेन, यत्तर्लाकं भणासि ।]

१९ ब्राह्मणी—दृष्टि । (नि'क्रान्ता ।) [हा धिक् ।]
विदूषकः—एसा वाआए दुक्खं रक्खिअ अस्सूहि सूइअ गआ ।
(उपगम्य) भो ! इदं । [एसा वाआ दुःख रक्खिवाधुभिः सूचयित्वा
४२ गता । भो ! इदम् ।]

नायकः—किमेतन् ।
विदूषकः—सरिसकुळदारसङ्गहस्स फळं । [सत्तशकुलदारसंग्रहस्य
४५ फलम् ।]

नायक—किं ब्राह्मणी मामनुकम्पते ।
विदूषकः—एवं विअ । [एवमिव ।]
४८ नायक—धिगात्मानम् । अद्य हतोऽस्मि ।

मयि द्रव्यक्षयक्षीणे स्त्रीद्रव्येगानुकम्पितः ।

अर्थतः पुरुषो नारी या नारी सार्धतः पुमान् ॥ १७ ॥

विदूषकः—तत्तहोदी हिअएण तुमं याचेदि । अहं सीसेण याचेमि ।
गह्ण एदं । [तत्रभवती हृदयेन त्वां याचते । अहं शीरेण याचे ।
३ गृहार्णेतन् ।]

नायकः—तथा । (गृहीत्वा) वयस्य ! इमां मुक्तावलीं गृहीत्वा वसन्त-
सेनायाः सकाशं गच्छ ।

अर्थेषु काममुपलभ्य मनोरथो मे

स्त्रीणां धनेष्वनुचितं प्रणयं करोति ।

माने च कार्यकरणे च विलम्बमानो

धिग् भोः ! कुलं च पुरुषस्य दरिद्रतां च ॥ १८ ॥

विदूषकः—अहो अप्पमुळ्ळस्स सुवण्णभण्डअस्स किदे सदसहस्स-
मुळ्ळा मुक्तावली णीआदइय्वा । [अहो भल्पमूल्यस्य मुक्ता-

३ भाण्डकस्य कृते शतसहस्रमूल्या मुक्तावली निर्यातयितव्या ।]

नायकः—वयस्य ! मा मैवम् ।

यं समालक्ष्य विश्वासं न्यासोऽस्मानु कृतस्तया ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्य प्रदीयताम् ॥ १९ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

वृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सोत्पन्डा वसन्तसेना, चित्रपलकामादाय

वर्तिकाकरण्डहस्ता चेटी च ।)

३ गणिका—हञ्जे ! पेक्खसि सरिमो तम्म जणम्म । [हजे ! पदयमि
महशन्तस्य जनस्य ।]

चेटी—अञ्जुए ! तस्सि हत्थिम्महकोळाहळे घट्टुमाणपर्यत्थाए

६ दिट्ठीए दूरदो दिट्ठो सो भट्ठिदारजो इंदिमो एव्व । [अञ्जुके !
तस्मिन् हस्तिविमर्दसौलाहले घट्टुमाणपर्यन्तया दृष्टया दूरतो दृष्टः मे
भर्तृदारक इदम एव ।]

१ गणिका—तुमं दाव दम्बो वेसवासजणो त्ति जणवादं पूरअन्ती अळिअं भणासि । [त्वं तावद् दक्षो वेशवासजन इति जनवादं पूरयन्त्यलीकं भणसि ।]

१२ च्छेटी—किं एदं वेसवासजणो सब्बो दक्षिणो होइ त्ति । पेक्खदु अञ्जुआ चम्पआरामे पिचुमन्दा जाअन्ति । अदिसरिस त्ति मम हिअअं अहिरमदि । परमत्यदो एव पसंसीअदि, णं कामदेवो ।

१५ [किमेतद् वेशवासजनः सर्वो दक्षिणो भवतीति । पश्यत्वञ्जुका चम्पकारामे पिचुमन्दा जायन्ते । अतिसदश इति मम हृदयमभिरमते । परमार्थत एव प्रकाशयते, ननु कामदेवः ।]

१८ गणिका—हञ्जे ! सहीजणेण अब्बमणीअत्तणं अत्तणो परिहरामि । [हजे ! सखीजनेनापहसनीयत्वमाध्वनः परिहरामि ।]

१९ च्छेटी—एदं जुज्जइ । सहीजणसपत्तिओ गणिआजणो णाम । [एतद् युज्यते । सखीजनसपत्नीको गणिकाजनो नाम ।]

(ततः प्रविशत्याभरणहस्तापरा च्छेटी ।)

२० च्छेटी—मुहं अब्बुआए । [मुक्त्वमञ्जुकायाः ।]

२४ गणिका—हञ्जे ! साअदं दे । [हजे ! स्वागतं ते ।]

२५ च्छेटी—अञ्जुए ! अत्ता आणवेदि—इदं दुवारं पविट्टं पौक्खरं उवात्तदिदं पव्वणं । ता तुवरमाणमण्डणा गहीदावउण्डणा आअ-

२६ च्छदु त्ति । इह अळङ्कारं अळङ्कारेदु अब्बुआ । [अञ्जुके ! अम्बाज्ञापयति—इदं द्वारं प्रविष्टं पौक्करमुपार्वात्तनं भवहणम् । तत्त्वरमाणमण्डना गृहीतावगुण्डनागच्छत्विति । इहालङ्कारमलङ्कारो-
२७ र्वञ्जुका ।]

गणिका—किं अप्यचारुदत्तो मण्डडरिसदि । [किमप्यचारुदत्तो मण्डधियति ।]

३३ चेटी—णहि, जेण अञ्जुकारो वेसिदो सो राअसाळो सण्ठाणो ।

[नदि, येनालङ्कारः प्रेषितः स राजस्यालः संस्थानः ।]

गणिका—अवेहि अविणीदे ! [अवेद्यविनीते ।]

३६ चेटी—पसीददु पसीददु अरुजुआ । मन्देसं सु अहं मन्तेमि ।

(पादयोः पतति ।) [पसीदतु प्रसीदत्वञ्जुकार । मन्देसं स्वस्यहं मन्त्रये ।]

गणिका—उट्टेहि उट्टेहि । कुमन्देसं असुआमि, ण तुवं । [उणिष्टे-

३९ निष्ट । कुमन्देशमसुआमि, न त्वाम् ।]

चेटी—किं अहं अत्तं भणामि । [किमहमग्णां भणामि ।]

गणिका—भणेहि अत्तं—जदा अट्ट्यचारुदत्तो अभिसारहृद्व्यो

४२ तदा मण्डेमि ति । [भणाम्णां—यदायं चारुदत्तोऽभिसारविलम्ब-

स्तदा मण्डयामीति ।]

चेटी—तह । (निष्पान्ना ।) [गथा ।]

४६ (ततः प्रविशति सञ्जलकः ।)

सञ्जलकः—

श्रुत्वा निशायां घचनीयदोषं निद्रां च हित्वा निमिरं भयं च ।

म एष मूर्खोद्दयान्दर्षीयः शनैर्दिव्याचन्द्र इषारिम भीतः ॥ १ ॥

द्विष्टया कर्मोत्ते प्रभातम् । यावदिदानीं घमन्नमेनायाः परिषारि-

काया मदनिकाया निश्रयार्थं मयेई शृतम् । (परिश्रम्य) इदं

१ घमन्नमेनाया गृहम् । यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य) किन्तु-

गन्धव्यन्तरस्था मदनिका । अथवा, पूर्वाह्ने गणितानामभ्यन्तरे

मास्त्रियम् । अस्मान्निव तथा भवितव्यम् । यावत्प्रच्छापयामि ।

१ मदनिषे ! मदनिष्टे ! ।

चेटी—(आक्षेपं) साज्जअगम विअ मरो । पावुदा अरुजुआ । ता-

उद्यमणियसं । (उद्यम्य) इअणिह । [गजज्जस्येण वरतः । ध्यात्वा-

१ गज्ज । तदुपगर्हिणामि । इषारिमि ।]

सज्जलकः—इतस्तावन् ।

चेटी—किं तुवं सङ्घिदवण्णो विअ । [किं त्वं शङ्कितवर्णं इव ।]

सज्जलकः—न खलु, किञ्चिन् कथयितुकामः ।

गणिका—हृद्ये ! इमं चित्तफळअं सअणीए ट्ठावेहि । (विलोक्य)
काहिं गआ हदासा । अहव अदूरगआए होद्वं । जाव णं
पेक्खिस्सं । (परिक्रम्यावलोक्य) अम्मो इअं सा अदिसिणिद्धाए
दिट्ठीए केणवि मणुस्सेण पिवन्ती विअ सह मन्तअन्ती चिट्ठइ ।
तकेमि एसो जोकोवि कएण मं याचेदि । [दजे । इदं चित्रफलकं
शयनीये स्थापय । कुत्र गता हताशा । अथवा अदूरगतया भवित
व्यम् । यावदेनां प्रेक्षिष्ये । अम्मो इयं सातिस्निग्धया दृष्ट्या केनापि
मनुष्येण पिवन्तीव सह मन्त्रयमाणा तिष्ठति । तर्क्याभ्येष यःकोऽपि
क्रयेण मां याचते ।]

सज्जलकः—श्रूयतां रहस्यम् ।

गणिका—अजुत्तं पररहस्सं सोढुं, अहं गमिस्सं । [अयुक्तं पररहस्यं
श्रोतुम्, अहं गमिष्यामि ।]

सज्जलकः—अपि वमन्तसेना (इत्यर्थे)

गणिका—अहं अहिइदा एदाअं कहाअं । होदु, सुणिस्सं दाव
भविस्सदि । (पुनः प्रतिनिवृत्य दिशता ।) [अहमधिकृतैतस्यां कथा-
याम् । भवतु, श्रोष्यामि तावद् भविष्यति ।]

सज्जलकः—किं दास्यति त्वां निष्क्रयेण ।

गणिका—सो एव्य एसो । होदु, सुणिस्सं । [स एवैषः । भवतु,
श्रोष्यामि ।]

चेटी—सज्जलअ ! ममप्पदाणं पुढमं एव अज्जुआए उत्तं । [सज्ज-
लक ! मम प्रदानं प्रथममेवाज्जुक्तयोक्तम् ।]

सज्जलकः—तेन हीममस्यै प्रयच्छ, एवं वक्तव्या च—

विपादस्रस्तसर्वाङ्गी सम्भ्रमोत्फुल्ललोचना ।
मृगीव शरविद्वाङ्गी कम्पसे चानुकम्पसे ॥ ३ ॥

चेटी-सधं भणाहि । सत्यवाहकुळे साहसं करन्तेण तुए कोत्तिच
कुळवुत्तो सत्थेण अत्थि परिकखदो वावादिदो वा । [सत्यं भण ।
३ सार्थवाहकुळे साहसं कुर्वता स्वया कश्चित् कुलपुत्रः शस्त्रेणास्ति परिक्षतो
व्यापादितो वा ।]

गणिका-सुद्रु, मए वि पुच्छिदद्वयं एदाए पुच्छिदं । [सुद्रु, मयापि

६ प्रष्टव्यमेतया श्रेष्ठम् ।]

मज्जलकः-मदनिके ! एतावन् किं न पर्याप्तं, द्वितीयमप्यकार्यं
करिष्यामि । न खल्वत्र शस्त्रेण कश्चिन् परिक्षतो व्यापादितो वा ।

९ चेटी-सज्जलअ ! सच्चं । [मज्जलक ! सत्यम्]

सज्जलकः-सत्यम् ।

७ चेटी-साहु सज्जलअ ! पिअं मे । [साधु मज्जलक ! प्रियं मे ।]

१२ मज्जलकः-किं किं प्रियमित्याह । ईदृशं मदनिके !

त्वत्स्नेहयद्बहूदयो हि करोम्यकार्यं
सन्तुष्टपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथगृहीतमिदं शरीरं

मित्रं च मां व्यपदिशस्यपरं च यामि ॥ ४ ॥

चेटी-सज्जलअ ! सुणाहि । अज्जुआए अअं अळङ्कारो । (कर्णे)

एवं विअ । [मज्जलक ! शृणु, । अज्जुकाया अयमलङ्कारः ।

३ एवमिव ।]

सज्जलकः-एवम् ।

अज्ञानाद् या मया पूर्वं शात्या पत्रैर्वियोजिता ।
छायायीं प्रीप्ससन्तनस्तामेव पुनराश्रितः ॥ ५ ॥

- गणिका-सन्तप्यदि न्ति तक्केमि एदेण अकप्यं किदं त्ति । [संत-
प्यत इति तरुंयामि एतेनाकार्यं कृतमिति ।]
- ३ सज्जलकः-मदनिके ! एवं गते किं कर्तव्यम् ।
चेटी-तहिं एव णिय्यादेहि, णहि मण्डइस्सदि अज्जुआ । [तत्रैव
निर्यातय, नहि मण्डयिप्यत्यज्जुका ।]
- ६ सज्जलकः-अथेदानो सोऽमर्षान्मां चोर इति रक्षिपुरुषैर्प्राद्वियिप्यति
चेदत्र किं करिष्यामि ।
चेटी-मा भाआहि भाआहि । कुळवुत्तो खु सो गुणाणं परितुम्सदि ।
९ [मा विभीहि विभीहि । कुलपुत्रः खलु स गुणानां परितुप्यन्ति ।]
गणिका-साहु भदे ! अवत्तव्वासि, अळङ्किदा विअ एदेण वअ-
णेण । [साधु भद्रे ! अवत्तव्यामि, अलङ्कृतेवैतेन वचनेन ।]
- १२ सज्जलकः-सर्वथा न शक्याम्यहं तत्र गन्तुम् ।
चेटी-अअं अणणे उवाअो । [अयमन्य उपायः ।]
गणिका-एदे गुणा वेसवासम्स । [एते गुणा वेशवासस्य ।]
- १५ सज्जलकः-कोऽन्य उपायः ।
चेटी-णं तव रूपव्वा अज्जुआ अवि सत्यवाहपुत्तो अ । [ननु
तव रूपशाज्जुकापि सार्थवाहपुत्रश्च ।]
- १८ सज्जलकः-न खलु ।
चेटी-तेण हि इमं दाव अळङ्कारं तरस सत्यवाहपुत्तस्स वअणादो
अज्जुआए णिय्यादेहि । एवं च किदे तुवं रक्खिदो, सो अच्यो
२१ अ अणिविण्णो भविस्सदि । अहं च पीडिदा ण भविस्सं । आदु
अज्जुअं च पुणो वञ्चिअ पुणो एव्व दासभावो भवे । [तेन हीमं
तावदलङ्कारं तस्य सार्थवाहपुत्रस्य वचनादज्जुकायै निर्यातय । एवं च
२४ कृते एवं रक्षितः, स सार्थशान्तिर्विण्णो भविष्यति । अहं च पीडिता न
भविष्यामि । अथवा अज्जुकां च पुनर्वञ्चयित्वा पुनरेव दासभावो भवेत् ।]

सज्जलकः—मदनिके ! प्रीतोऽस्मि ।

गणिका—भोदु अचमन्तरं पविसिअ उवविसामि । (तथा करोति ।)

[भयव्यन्तरं प्रविश्योपविशामि ।]

चेटी—सज्जलक ! आअच्छ, कामदेवउळे मं पडिवाळेहि । अहं .

ओसरं जाणिअ अज्जुआण णिवेदेमि । [सज्जलक ! आगच्छ, कामदेवकुले मां प्रतिपालय । अहमवमरे ज्ञानवाञ्छुकार्थं निवेदयामि ।]

सज्जलकः—वाढम् । (निःक्रान्तः ।)

(ततः प्रविशत्यपग चेटी ।)

चेटी—सुहं अज्जुआण । एमो सत्थवाहपुत्तमस मआसादो कोच्चि

घम्हणो आअदो अज्जुअं पेक्खिदुं । [सुखमज्जुकायाः । एष

मार्थवाहपुत्रस्य सकाशात् कश्चिद् ब्राह्मण भागतोऽज्जुकां द्रष्टुम् ।]

गणिका—(सादरम्) गच्छ, सिग्घं पवेसेहि णं । [गच्छ, शीघ्रं प्रवेशयन्तम् ।]

चेटी—तह । (उपमृत्य) एदु एदु अच्यो । [तथा । एवेवार्थः ।]
(प्रविश्य)

विदूषकः—(सर्वतो विलोक्य) अहो गणिआवाडस ससिसरीअदा ।
णाणापट्टणसमागदेहि आअमिण्हि पुन्थआ घाईअन्ति । मंओज-
अन्ति अ आहारप्पआराणि । घीणा वादीअन्ति । सुवण्णआरा
अच्छद्वारप्पआराणि आदरेण जोजअन्ति । [अहो गणिकावाटस्य
मधीकता । नानापट्टणसमागतरागमिर्कः पुस्तकानि वाच्यन्ते ।
मंयोज्यन्ते चाहारप्रकाराः । घीणा वाच्यन्ते । सुवर्णकारा भल्लद्वारप्रका-
रानादरेण योजयन्ति ।]

चेटी—एमा अज्जुआ । उवमप्पदु अच्यो । [एगज्जुका । उपसर्प-
त्वायः ।]

विदूषकः—(उत्तमम्) मोरिथि होदीए । [म्वन्ति भयर्थे ।]

५१ गणिका—साअर्द्धं अय्यरस्स । हज्जे ! आसणं अय्यमस्स पादोदकं च । [स्वागतमार्यस्य । हजे ! आसनमार्यस्य पादोदकं च ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) सख्वं आणेदु यत्थिअ भोजणं । [सर्व-

५४ मानयतु वज्जियिखा भोजनम् ।]

केटी—जं अज्जुआ आणवेदि । (आसनं ददाति पादोदकं च ।)

उवविसदु अय्यो । [यदञ्जुकाज्ञापयति । उपविशत्वार्यः ।]

५७ विदूषकः—(उपविश्य) पटिच्छदु आसणं भोदी । अहं किञ्चि भणिदुं आअदो । [प्रतीच्छवाग्नं भयती । अहं किञ्चिद् भणिषु मागतः ।]

६० गणिका—(उपविश्य) अवहिदमिद्द । [अवहितास्मि ।]

विदूषकः—केत्तिअमत्ते सु तस्म अज्जद्वारस्स मुञ्ज्जप्पमाणे । [क्खिन्माये गतु तस्यालङ्कारस्य मूल्यप्रमाणम् ।]

६३ गणिका—किञ्चिमित्तं सु अय्यो पुच्छदि । [किञ्चिमित्तं सख्याकं पृच्छति ।]

विदूषकः—सुगादु भोदी । तत्तहोदो चारुदत्तस्स गुणपन्चा-

६६ अणमिमित्तं सु तुए अज्जद्वारो सहिं णिविरत्तो । सो सेण जूदं हारियो । [दृश्यांस्तु भयती । तत्रभवत्तत्रारुदत्तस्य गुणप्रशयादननिमित्तं गतु त्वयालङ्कारमस्मिन् निमित्तः । न तेन एते हारिणः ।]

६९ गणिका—जूदे । जुज्जइ । तदो तदो । [एते । युष्यते । ततस्ततः ।]

विदूषकः—तदो तस्म अज्जद्वारस्स मुञ्ज्जभूदे इमं मुत्तावत्ति पटिच्छदु भोदी । [तत्रतस्यालङ्कारस्य मूल्यभूतामिमो मुत्तावत्ती प्रतीच्छतु

७२ भयती ।]

गणिका—(आत्मगतम्) धिक् सु गणिआभार्य । लुठानि मे तुत्त-
अदि । जइ ण पटिच्छे, सो एव्व दोमो भविममदि । (प्रकाशम्)

५ आणेदु अच्यो । [धिक् खलु गणिकाभावम् । लुब्धेति मां तुलयति ।

यदि न प्रतीच्छामि, स एव दोषो भविष्यति । भानपरवार्यः ।]

विदूषकः—इदं गहणदु भोदी । [इदं गृह्णातु भवती ।]

७८ गणिका—(गृहीत्वा) पडिच्छिदं तए त्ति अच्यो गिबेदेदु । [प्रतीष्टं तयेल्यायों निवेदयतु ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) कोचि उवआरो वि ण एदाए भणिदो ।

८१ (प्रकाशम् ।) एवं होदु । (दम्बा निष्क्रान्तः ।) [कंस्युवचारोऽपि नैतवा भणितः । एवं भवतु ।]

गणिका—साहु चारुदत्त ! साहु । भाअधेअपरिवुत्तदाए दसाए

८४ भाणावमाणं रक्खिदं । [साधु चारुदत्त ! साधु । भागधेअपरिवृत्त-
तायां दसायां मानावमानं रक्षितम् ।]

(प्रविश्य)

मदनिका—अज्जुण ! सत्यवाहपुत्तम्मस सआसादो कोच्चि मगुरसो

आअदो इच्छइ अज्जुअं पेक्खिउं । [अज्जुके ! सार्धवाहपुत्रस्य

सकाशात् कश्चिद् मनुष्य भागत इच्छत्यज्जुकां द्रष्टुम् ।]

गणिका—किं दिट्ठपुहवो णवदंसणो वा । [किं दृष्टपूर्वं नवदसंनं वा ।]

मदनिका—अज्जुण ! णहि, तस्सकेओ त्ति मे पडिभादि । [अज्जुके !

नहि, तदीय इति मे प्रतिभानि ।]

३ गणिका—गच्छ, पवेसेदि णं । [गच्छ, प्रवेशयेनम् ।]

मदनिका—तह । (निष्क्रान्ता ।) [तथा ।]

गणिका—अहो रमणिज्जादा अज्ज दिवसम्म । [अहो रमणीयताय

६ दिवसम् ।]

(ततः प्रविशति मदनिका खड्गलयेन सह ।)

सखलकः—कर्णं खल्यात्मशङ्का नाम,

५ कश्चिन्चाकिनगतिर्निरीक्षते मां सम्भ्रान्तो द्रुतमुपसर्पति गिथो वा ।

सद्यस्तांस्तुलयति दोषतो मनो मे स्वदोषैर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः ॥६॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अकामा हियते	I.	25	तथा विभव	III.	12
अजानाद् वा	IV.	5	तरुणजन	I.	17
अघास्य भित्तिषु	III.	10	स्वर्ध्वेहयद्	IV.	4
अभिनयति	I.	16	दारिद्र्यान् पुरु	I.	6
अयं तत्र शरीर	IV.	2	दुषेहि अग्नेहि	I.	10
अर्थेषु काम	III.	18	देशः को नु जला	III.	9
अविज्ञातप्रयुक्तेन	I.	27	धिगन्तु स्वतु	III.	14
आशिक्षन्तु तीक्ष्णे	I.	15	नरः प्रायुपका	IV.	7
असौ हि दावा	III.	3	निःश्रामोऽम्य	III.	13
आलोकविशाला	I.	21	परिचिततिमिरा	I.	13
इयं हि निद्रा	III.	4	भवास्तावद्	III.	16
उत्कण्ठितस्य	III.	1	मयि द्रव्यक्ष	III.	17
उदयति हि शशा	I.	29	मात्रारं प्लवने	III.	11
रुशा हि वायू	I.	23	य समालक्ष्य	III.	19
एषा रङ्गप्रवेशेन	I.	24	यः कश्चिच्चकि	IV.	2
एषा हि वयसो	I.	22	यत्र मे पतित.	I.	25
कः श्रद्धास्यति	III.	15	यासां बलिभं	I.	2
काम नीचार्थद	III.	6	रत्नं च नार	III.	2
कामं प्रदोष	I.	18	लिम्पतीव तमो	I.	19
किं त्वं पदात्	I.	11	लुब्धोऽर्धवान्	III.	7
किं त्वं भयेन	I.	9	विभयानुवशा	I.	7
किं यासि धाव	I.	8	विषादस्वस्त	IV.	3
किं वाशत्रेवे	I.	12	सत्यं न मे	I.	5
कृत्वा निशायां	IV.	1	स मद्रिधानां	I.	26
कृत्वा शरीर	III.	5	मिहाप्रान्तं	III.	9
क्षीणा ममायां	I.	4	सुखं हि दुःखा	I.	3
धिद्गुच्छदहि	I.	1	सुखभक्षण	I.	20
जनयति स्वतु	I.	14			

प्रतिमायाः कथावस्तु ।

५

अत्र कथावस्तु प्रायः सर्वं रामायणाद् गृहीतम् । तत्र प्रथमं श्रीरामस्या-
भिपेके प्रवृत्ते सति राज्ञः कर्णे मन्थरया किमप्यभिहितम् । ततश्च विच्छिन्नोऽ-
भिपेकः । रामश्च कैकेयीवचनाद् राज्ञा निर्वासितः । ततः पुत्रशोकाद् राजा
दशरथो विपन्नः । अथ मातुलगृहनिवासात् प्रतिनिवृत्तो भरतः प्रतिमा-
गृहे पितामहादिप्रतिमाभिः सह स्थापितां दशरथस्य प्रतिमां दृष्ट्वा विदित-
पितृव्यापत्तिः कैकेयीं निर्भययाचक्रे । स्वयं च सुमन्त्रसहितो रामं द्रष्टुमस्ये
गत्वा तस्मान् तत्पादुके गृहीत्वाभिपेकजलं तयोरेवावर्जयितुमभ्यनुज्ञासादाय
नगरं प्रत्याजगाम । तत्र चारण्यवासमनुभवति रामे मायाभिधुणा रावणेन
सीतापहता । नामभयवपुंमागतो जटायुर्हतो रावणेन । सुमन्त्रनिवेदि-
तीतापहारी भरतो रामसाहाय्यार्थं लङ्कां गन्तुं विनिश्चिकाय । ततो घातर-
महायो लङ्केधरं निहत्य सीतामादाय रामः पुनरप्याश्रमं प्राप्त इति उदन्त-
मुपलभ्य मातृभिः सह सप्रकृतिको भरतस्तत्रैव रामं प्रपुङ्गतः । तदनन्तरं
भरतान् प्रतिगृहीतराज्यो रामो राज्येऽभिषिदिचे ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—दशरथः कोसलाधिपः ।

रामः

मन्थरः

भरतः

शत्रुघ्नः

} —दशरथस्य पुत्राः ।

सुमन्त्रः—दशरथस्य सारथिः ।

रावणः—राक्षसाधिपः परियाजकवेपः ।

काञ्चुकीयः

मृतः

द्वयकुलिकः—प्रतिमागृहरक्षकः ।

भटः

सुधाकार
 वृद्धतापयी
 तापम
 मन्दिह

स्त्रिय —

साता—रामस्य एनी ।

कौसल्या
 सुमित्रा } —राममातर ।
 कैकेयी

भवदातिका—वकी सीताया ।

विजया—प्रतीहारी ।

मन्दिनिका—वैदी ।

नारपथी

५ १
 २

Errata

Page	Act verse, line	Incorrect	Correct
275	III 4	काऽभिधास्वति	कांऽभिधास्वति ।

भासनाटकचक्रे प्रतिमा ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः ।

सीताभवः पातु सुमन्त्रतुष्टः
सुग्रीवरामः सहलक्ष्मणश्च ।
यो रावणार्यप्रतिमश्च देव्या
विभीषणात्मा भरतोऽनुसर्गम् ॥ १ ॥
(नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।)

आर्ये, इतस्तावत् ।

(प्रविश्य ।)

नद्ये-अय्य इअम्हि । [आर्यं, इयमसि ।]

सूत्रधारः-आर्ये, इदमेवेदानीं शरत्कालमधिकृत्य गीयतां तावत् ।

नद्ये-अय्य, तह । (गायति ।) [आर्यं, तथा ।]

सूत्रधारः-अस्मिन् हि काले

चरति पुलिनेषु हंसी काशांशुकवासिनी सुसंहृष्टा ।

(नेपथ्ये)

नद्ये, अय्य । [आर्यं, आर्यं ।]

सूत्रधारः- (आकर्ष्यं)

सूत्रधारः-भवतु विज्ञातम्

मुदिता नरेन्द्रभवने त्वरिता प्रतिहाररक्षीव ॥ २ ॥

(निष्क्रान्ता ।)

स्थापना ।

३

(प्रविश्य ।)

प्रतिहारी-अय्य को इह कञ्चुईआणं, संणिहिदो । [आर्य क इह कञ्चुकीयानां संनिहितः ।]

६

(प्रविश्य ।)

काञ्चुकीयः-भवति, अयमस्मि । किं क्रियताम् ।

प्रतिहारी-अय्य ! महाराओ देवासुरसंज्ञामेसु अप्पहिहदमहारहो

९ दसरहो आणवेदि-त्तिग्धं, भट्टिदारअंस्स रामस्स रज्जप्पहावस-
ओअकारआ अहिसेअसम्भारा आणीअन्तु त्ति । [आर्य,
महाराजो देवासुरसङ्ग्रामेष्वप्रतिहतमहारथो दशरथ आज्ञापयति ।
१२ शीघ्रं भतृदारकस्य रामस्य राज्यप्रभावसंयोगकारका अभिप्रेकसंभारा
आनीयन्तामिति ।]

काञ्चुकीयः-भवति, यद्यदाज्ञप्तं महाराजेन, तन् सर्वमुपस्थापितम् ।

१५ पश्य ।

छत्रं सव्यजनं सनन्दिपटहं, भद्रासनं कल्पितं

न्यभता हेममयाः संदर्भकुसुमास्तीर्थाम्बुपूर्णा घटाः ।

युक्तः पुष्यरथश्च मन्त्रिसहिताः पौराः समभ्यागताः

सर्वस्यास्य हि मङ्गलं स भगवाद् वेद्यां वसिष्ठः स्थितः ॥ ३ ॥

प्रतिहारी-जइ एण्वं, सोहणे किदं । [यद्येवं, शोभनं कृतम् ।]

काञ्चुकीयः-हन्त भोः

इदानीं भूमिपालेन कृतश्रुत्याः कृताः प्रजाः ।

रामाभिधानं मेदिन्यां शशाङ्कमभिपिञ्चता ॥ ४ ॥

प्रतिहारी-तुवरदु तुवरदु दाणि अय्यो । [स्वस्तां स्वस्तामिदानी-
मायं ।]

३ काञ्चुकीयः-भवति ! इदं त्वर्यते ।

(निष्क्रान्तः ।)

- प्रतिहारी—(परिक्रम्यावलोक्य) अय्य ! संभवअ ! संभवअ ! गच्छ
 तुयं पि महाराअवअणेण अय्यपुरोहिदं जहोपअरेण तुवारेहि ।
 ६ (अन्यतो गत्वा ।) सारसिए ! मारसिए ! सङ्गीदसाळं गच्छिअ
 नाटईआणं विण्णवेहि—काळसंवादिणा णाट्टएण सज्जा होइ ति ।
 जाव अहं वि सञ्चं किदं ति महाराअस्स णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता ।)
 ९ [आर्य ! संभवक ! संभवक ! गच्छ, स्वमपि महाराजवचनेनार्य-
 पुरोहितं यथोपचारेण स्वरय । मारसिके ! सारसिके ! मङ्गीतशालां
 गत्वा नाटकीयानां विज्ञापय—कालसंवादिना नाटकेन सज्जा भवतेति ।
 १२ यावद्रहमपि सर्वं कृतमिति महाराजाय निवेदयामि ।]

(ततः प्रविशत्यवदातिका वल्कल गृहीत्वा ।)

- अवदातिका—अहो अञ्चाहिदं । परिहासेण वि इमं वक्कळं उवण-
 १५ अन्तीए मम एत्तिअं भअं आसी, किं पुण लोभेण परधणं
 हरन्तस्स । हसिदुं विअ इच्छामि । ण खु एआइणीए हसिदञ्चं ।
 [अहो अत्याहितम् । परिहासेनापीमं वल्कलमुपनयन्त्या ममैतावद्
 १८ भयमासीन्, किं पुनलोभेन परधनं हरतः । हसितुमिच्छामि ।
 न खल्वेकाकिन्या हमितव्यम् ।]

(ततः प्रविशति सीता सपरिवारा)

- २१ सीता—हञ्जे, ओदादिआ परिसङ्खिदवण्णा विअ दिस्सइ । किंणुहु
 विअ एदं । [हञ्जे, अवदातिका परिशङ्खिनवणेव दृश्यते । किन्नु-
 खल्विधैतन् ।]
 २४ चेटी—भट्टिणि ! सुळहावराहो परिअणो णाम । अवरञ्जा भवि-
 स्सदि । [भट्टिनि ! सुळभापराधः परिअनो नाम । अपराधा
 भविष्यति ।]

२७ सीता-णहि णहि । हसिदुं विअ इच्छदि । [नहि नहि, हसितु-
मिवेच्छति ।]

अवदातिका-(उपमृत् ।) जेटु भट्टिणी ! भट्टिणि ण खु अहं
३० अवरज्झा । [जयतु भट्टिणी ! भट्टिणि न खल्वहमपराद्धा ।]

सीता-का तुमं पुच्छदि । ओदादिण ! किं एदं वामहस्तपरिगहिदं ।
[का एवां पृच्छति । अवदातिके ! किमेतद् वामहस्तपरिगृहीतम् ।]

३३ अवदातिका-भट्टिणि ! इदं वक्कळं । [भट्टिणि ! इदं वक्कळम् ।]
सीता-वक्कळं किस्स आणीदं । [वक्कळं कस्मादानीतम् ।]

अवदातिका-सुणादु भट्टिणी । णेवन्त्तपाळिणी अन्यरेवा णिखु-
३६ त्तरङ्गप्पओअणं असोअरुक्खस्स एकं किस्सळअं जन्हेहि जाइदा
आसि । ण अ ताए दिण्णं । तदो अग्गिहदि अवराहो ति इदं
गहिदं । [शृणोतु भट्टिणी । नेपथ्यपालिन्यायेरेवा निवृत्तरङ्गप्रयोजनम-

३९ शोकवृक्षस्यैकं किसलवमस्माभियांचितासीत् । न च तया इत्तम् ।
ततोऽर्हस्यपराध इतीदं गृहीतम् ।]

सीता-पावअं किदं । गच्छ, णिप्यादेहि । [पापकं कृतम् । गच्छ,
४२ निर्यातय ।]

अवदातिका-भट्टिणि ! परिहासणिमित्तं खु मए एदं आणीदं ।
[भट्टिणि ! परिहासनिमित्तं खलुं मयैतदानांतम् ।]

४५ सीता-उम्मत्तिण ! एवं दोसो वड्ढइ । गच्छ णिप्यादेहि, णिप्या-
देहि । [उन्मत्तिकं ! एवं दोषो वर्धते । गच्छ, निर्यातय, निर्यातय ।]

अवदातिका-जं भट्टिणी आणवेदि । (प्रस्थातुमिच्छति ।) [पद
४८ भट्टिन्याज्ञापयति ।]

सीता-हत्था ! एहि दाव । [हत्था ! एहि तावत् ।]

अवदातिका-भट्टिणि ! इअग्गिह । [भट्टिणि ! इयंमस्मि ।]

५१ सीता-हृष्टा ! किंणुहु मम वि दाव सोहदि । [ह्ला ! किन्तुल्ल
ममापि तावच् शोभते ।]

भवदातिका-भट्टिणि ! सब्वसोहणीअं सुरुवं णाम । अलङ्करोदु

५४ भट्टिणी [भट्टिनि ! सर्वशोभनीयं सुरुवं नाम । अलङ्करोतु भट्टिनी ।]

सीता-आणेहि दाव । (एहीत्वालंङ्कृत्य ।) ह्ला ! पेक्ख, किं दाणि
सोहदि । [आनय तावत् । ह्ला ! पश्य, किमिदानीं शोभते ।]

५७ भवदातिका-तव सु सोहदि णाम । सोदण्णिअं विअ वक्कळं
संबुत्तं । [तव खलु शोभते नाम । सौवर्णिकमिव वक्कळं संबुत्तम् ।]

सीता-हृष्टे ! तुवं किञ्चि ण भणासि । [हृष्टे ! एवं किञ्चित् भणसि ।]

६० चेटा-णरिथ वाआए पओअर्णं । इमे पहरिसिदा तणूरुहा मन्तेन्ति ।
(पुलकं दर्शयति ।) [नास्ति वाचा प्रयोजनम् । इमानि प्रहयितानि
तनूल्हाणि मन्त्रयन्ते ।]

६३ सीता-हृष्टे ! आदंसअं दाव आणेहि । [हृष्टे ! आदर्श ताव-
दानय ।]

चेटी-अं भट्टिणी आणवेदि । (निष्क्रम्य प्रविश्य ।) भट्टिणि ! अर्थ

६६ आदंसओ । [यद् भट्टिन्याज्ञापयति । भट्टिनि ! भवमादर्शः ।]

सीता-(चेटीमुख विलोक्य ।) चिट्ठु दाव आदंसओ ! तुवं किं
वि वत्तुकामा विअ । [तिष्ठतु तावदादर्शः । एवं किमपि वक्तुकामेव ।]

६९ चेटा-भट्टिणि, एवं मए सुदं । अय्यत्राळाई कञ्चुई मणादि-
अहिसेओ अहिसेओ त्ति । [भट्टिनि ! एवं मया श्रुतम् । आवं-
बालाकिः कञ्चुकी भणति-भमित्तेकोऽभित्तेक इति ।]

७२ (प्रविश्यापरा)

७५ चेटा-भट्टिणि ! पिअक्खाणिअं पिअक्खाणिअं । [भट्टिनि,
प्रियास्त्वानिकं प्रियास्त्वानिकम् ।]

७६ सीता-किं किं पडिन्दिअ मन्तेसि । [किं किं प्रतीप्य मन्त्रयसे ।]

चेटी-भट्टिदारओ किळ अहिसिञ्चीअदि । [भर्तृदारकः किलानि-
पिच्यते ।]

७८ सीता-अवि तादो कुसळी । [अवि तातः कुशली ।]

चेटी-महाराएण एव्व अहिसिञ्चीअदि । [महाराजेनैषाभिपिच्यते ।]

सीता-जइ एव्वं, दुदीअं मे पिअं मुदं । विसाळदरं उन्हां

८१ करेहि । [यद्येवं, द्वितीयं, मे पियं श्रुतम् । विनालतरमुसत्तं कुरु ।]

चेटी-भट्टिणि ! तह । (तथा करोति ।) [भट्टिनि ! तथा ।]

(सीता आमरणान्यवमुच्य ददाति ।)

८४ चेटी-भट्टिणि ! पटहसहो विअ । [भट्टिनि ! पटहशब्द इव ।]

सीता-सो एव्व । [स एव ।]

चेटी-एषपदे ओघट्टीअ तुहणीओ पटहसहो संवुत्तो । [एकपदे

८७ अवघट्टे तूष्णीकः पटहशब्दः संगृह्यतः ।]

सीता-कोणुगु उग्घादो अहिसेअस्स । अहव षहुवुत्तन्ताणि

राजउत्ताणि णाम । [कोणुगुत्तान्तोऽभिषेकस्य । अथवा षहुवुत्तान्तानि

९० राजकुलानि नाम ।]

चेटी-भट्टिणि, एवं मण मुदं-भट्टिदारअं अहिसिञ्चिअ महा-

राओ घणं गमिम्मदि त्ति । [भट्टिनि ! एवं मया भुक्तं-भर्तृदारक-

९३ नभिपिच्य महाराजो यनं गमिष्यतीति ।]

सीता-जइ एव्वं, ण सो अहिसेओदओ, मुहोदअं णाम ।

[यद्येवं, न तदभिषेकोदकं, मुहोदकं नाम ।]

९६ (ततः प्रविशति रामः ।)

रामः-हन्त भोः !

आरभ्ये पटहे स्थिते गुरुजने भद्रागने लङ्घिते

श्रद्धोष्कारणम्यमानयदनप्रच्योतिनाये घटे ।

राज्ञाहूय विसर्जिते मयि जनो धैर्येण मे विस्मितः.

✓ स्वः पुत्रः कुरुते पितुर्यदि वचः कस्तत्र भो ! विस्मयः ॥५॥

विश्रम्यतामिदानीं पुत्रेति स्वयं राज्ञा विसर्जितस्यापनीतभारो-
च्छ्वसितमिव मे मनः । दिष्टथा स एवास्मि रामः महाराज एव
महाराजः । यावदिदानीं मैथिलीं पश्यामि ।

भवदातिका—भट्टिणि ! भट्टिदारओ सु आअच्छइ । णावणीइं
वक्कं । [भट्टिनि ! भट्टिदारकः खन्वागच्छति । नापनीतं चल्कलम् ।]

रामः—मैथिलि ! किमास्यते ।

सीता—हं अय्यउत्तो । जेदु अय्यउत्तो । [हं आर्यपुत्रः । जयत्वार्य-
पुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! आस्यताम् । (उपविशति ।)

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् आर्यपुत्र
आज्ञापयति ।]

भवदातिका—भट्टिणि ! सो एव्व भट्टिदारअस्स वेसो । अळिअं विअ
एदं भवे । [भट्टिनि ! स एव भट्टिदारकस्य वेपः । अलीकमिधैतद् भवेम् ।]

सीता—तादिसो जणो अळिअं ण मन्तेदि । अहव बहुबुत्तान्ताणि
राअट्ठाणि णाम । [तादसो जनोऽलीकं न मन्त्रयते । अथवा बहु-
बुत्तान्तानि राजकुलानि नाम ।]

रामः—मैथिलि ! किमिदं कथ्यते ।

सीता—णसु किञ्चि । इअं दारिआ भणादि—अहिमेओ अहिमेओ
त्ति । [न खलु किञ्चि । इयं दारिका भणति—भनिपेकोऽभिपेक
इति ।]

रामः—अव्रगच्छामि ते कौतूहलम् । अस्त्यभिपेकः । श्रूयताम् ।
अद्यास्मि महाराजेनोपाध्यायामात्यप्रकृतिजनसमक्षनेकप्रकारसंश्रितं

कोमलराज्यं कृञ्चा बाल्याभ्यस्तमङ्कमारोप्य मातृगोत्रं क्षिग्धमाभाष्य ।
२४ पुत्र ! राम ! प्रतिगृह्यतां राज्यमित्युक्तः ।

सीता—तदार्णीं अव्यवत्तेण किं भणिदं । [तदानीमार्यपुत्रेण किं भणितम् ।]

२७ रामः—मैथिलि ! त्वं तावत् किं तर्कयसि ।

सीता—तक्केमि अव्यवत्तेण अभणिअ किञ्चि दिग्धं णिरस्ससिअ
महाराअस्स पादमूखेसु पड्डिअं त्ति । [तर्कयाम्यार्यपुत्रेणाभणित्वा
३० किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य महाराजस्य पादमूलयोः पतितमिति ।]

रामः—सुपु तर्कितम् । अत्स्यं तुल्यशीलानि द्वन्द्वानि सृज्यन्ते । तत्र
द्वि पादयोरस्मि पतितः ।

ममं वाप्येण पतता तस्योपरि ममाप्यधः ।

पितुर्मे ह्येदितौ पादौ ममापि ह्येदितं शिरः ॥ ६ ॥

सीता—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

रामः—ततोऽप्रतिगृह्यमाणेष्वनुनयेषु आसन्नजरादोषैः स्वैः प्राणैरस्मि
३ शापितः ।

सीता—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

रामः—ततस्तदानीं,

शत्रुघ्नलक्ष्मणगृहीतघटेऽभिषेके

हृत्रे स्वयं नृपतिना रुदता गृहीते ।

सम्भ्रान्तया किमपि मन्धरया च कर्णे

राज्ञः शनैरभिहितं च न चास्मि राजा ॥ ७ ॥

सीता—पिअं मे । महाराओ एव्व महाराओ, अव्यवत्तो एव्व,
अव्यवत्तो । [मियं मे । महाराज एव महाराजः, आर्यपुत्र
३. एवार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि, किमर्थं विमुक्तालङ्कारामि ।

सीता—ण खु दाव, आवज्झामि । [न तावद्, आवज्झामि ।]

राम—न खलु । प्रत्यग्भावतारितैर्भूषणैर्भूषितव्यम् । तथाहि—

कर्णो त्वरापहृतभूषणसुम्रपाशौ

संलंसिताभरणगौरतलौ च हस्तौ ।

एतानि चाभरणभारनतानि गात्रे

स्थानानि नैव समतामुपयान्ति तावन् ॥ ८ ॥

सीता—पारेदि अय्यउत्तो अल्लिअं पि सच्चं विअ मन्तेदुं ।

[पारवत्यायंपुत्रोऽलीकमपि सस्यमिव मन्त्रयितुम् ।]

राम—तेन हि अलङ्कियताम् । अहमादर्शं धारयिष्ये । (तथा कृत्वा निर्वण्य ।) तिष्ठ ।

आदर्शं बल्कलानीव किमेते सूर्यरश्मयः ।

हसितेन परिहारं क्रीडेयं नियमस्पृहा ॥ ९ ॥ ✓

अवदातिके, किमेतन् ।

अवदातिका—भट्टा ! किण्णुहु सोहदि ण सोहदित्ति कोदूह्लेण आवज्झा । [भतः ! किन्नुखलु शोभते न शोभत इति कौतूहलेनावधानि ।]

रामः—मैथिलि ! किमिदम् । इक्ष्वाकूणां वृद्धालङ्कारस्त्वया धार्यते । अस्यस्माकं प्रीतिः । आनय ।

सीता—माखु माखु अय्यउत्तो अमङ्गळं भणादु । [मा खलु मा स्वस्वार्थपुत्रोऽमङ्गळं भणतु ।]

रामः—मैथिलि, किमर्थं वारयसि ।

सीता—उज्झिनाहिसेअस्स अय्यउत्तस्स अमङ्गळं विअ मे पडिहादि । [उज्झिताभिषेकस्वार्थपुत्रस्यामङ्गळमिव मे प्रतिभाति ।]

रामः-

मा स्वयं मन्युमुत्पाद्य परिहासे विशेषतः ।
शरीरार्थेन मे पूर्वमावद्धा हि यदा स्वया ॥ १० ॥

(नैपथ्ये)

हा हा महाराजः ।

३ सीता-अव्यउत्त ! किं एदं । [आर्यपुत्र, किमेतत् ।]

रामः-(आकर्ष्य ।)

नारीणां पुरुषाणां च निर्भर्यादो यदा ध्वनिः ।

मुव्यक्तं प्रभवामीति मूले दैवेन ताडितम् ॥ ११ ॥

तूर्णं ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

४ कान्चुकीयः-परित्रायतां परित्रायतां कुमारः ।

रामः-आर्य ! कः परित्रायतव्यः ।

कान्चुकीयः-महाराजः ।

५ रामः-महाराज इति । आर्य ! ननु वक्तव्यम्, एकशरीरसंक्षिप्ता
पृथिवी रक्षितव्येति । अथ पुत उत्पन्नोऽयं दोषः ।

कान्चुकीयः-स्वजनान् ।

६ रामः-स्वजनादिति । हन्त नारित प्रतीकारः ।

शरीरेऽरिः प्रहरति हृदये म्वजनस्तथा ।

कस्य स्वजनशब्दो मे लज्जामुत्पादयिष्यति ॥ १२ ॥

कान्चुकीयः-तत्रभवत्याः कैकेय्याः ।

रामः-किमम्बायाः । तेन हि उदकेण गुणेनात्र भवितव्यम् ।

७ कान्चुकीयः-कथमिव ।

रामः-श्रुयतां,

यस्याः शक्रसमो भर्ता मया पुत्रयती च या ।

फले कस्मिन् स्पृहा तस्या येनाकार्यं करिष्यति ॥ १३ ॥

कान्चुकीयः—कुमार ! अलमुपहतासु स्त्रीवृद्धिषु स्वमार्जवमुपनिक्षे-
प्तुम् । तस्या एव खलु वचनाद् भवदभिषेको निवृत्तः ।

३ रामः—आर्य, गुणाः खल्वत्र ।

कान्चुकीयः—कथमिव ।

रामः—श्रूयतां,

वनगमननिवृत्तिः पार्थिवस्यैव ताव-

न्मम पितृपरवत्ता बालभावः स एव ।

नवनृपतिविमर्शे नास्ति शङ्का प्रजाना-

मथ च न परिभोगैर्वाञ्छिता भ्रातरो मे ॥ १४ ॥ ✓

कान्चुकीयः—अथ च तयानाहूतोपसृतया भरतोऽभिपिन्यतां राज्य
इत्युक्तम् । अत्राप्यलोमः ।

३ रामः—आर्य ! भवान् खल्वस्मत्पक्षपातादेव नार्थमवेक्षते । कुतः,

शुल्के विपणितं राज्यं पुत्रार्थे यदि याच्यते ।

तस्या लोभोऽत्र नास्माकं भ्रातृराज्यापहारिणाम् ॥ १५ ॥

कान्चुकीयः—अथ-

रामः—अतः परं न मातुः परिधादं श्रोतुमिच्छामि । महाराजस्य ✓

३ वृत्तान्तस्तावदभिधीयताम् ।

कान्चुकीयः—ततस्तदानीं,

शोकादवचनाद् राज्ञा हस्तेनैव विसर्जितः ।

किमप्यभिमतं मन्ये मोहं च नृपतिर्गतः ॥ १६ ॥

३ रामः—कथं मोहमुपगमः ।

(नेपथ्ये)

३ कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयाम्

रामः—(आकर्ष्यं पुरतो विलोक्य ।)

अक्षोभ्यः क्षोभितः केन लक्ष्मणो धैर्यसागरः ।

येन रुष्टेन पश्यामि शताकीर्णमिवाप्रतः ॥ १७ ॥

(ततः प्रविशति धनुर्वाणपाणिर्लक्ष्मणः ।)

लक्ष्मणः—(स्त्रीधम् ।) कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयां

स्वजननिभृतः सर्वोऽप्येवं मृदुः परिभूयते ।

अथ न रुचितं मुञ्च त्वं मामहं कृतनिश्चयो

युवतिराहितं लोकं कर्तुं यतश्छलिता वयम् ॥ १८ ॥

सीता—अप्युत्त ! रोदिद्व्ये काष्ठे सोमितिणा धणू गहीदं

अपुव्यो खु से आआसो । [आर्यपुत्र ! रोदित्व्ये काले धौमित्रिण्

३ धनुर्गृहीतम् । अपूर्वः खल्वस्यायासः ।]

रामः—सुमित्रामातः ! किमिदम् ।

लक्ष्मणः—कथं कथं किमिदं नाम ।

क्रमप्राप्ते हते राज्ये भुवि शोण्यासने नृपे ।

इदानीमपि सन्देहः किं क्षमा निर्मनस्विता ॥ १९ ॥

रामः—सुमित्रामातः ! अस्मद्राज्यभ्रंशो भवत उद्योगं जनयति ।

आः, अपण्डितः खलु भवान् ।

भरतो क्षा भवेद् राजा वयं वा ननु तन् समम् ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्लाघा स राजा परिपात्यताम् ॥ २० ॥

लक्ष्मणः—न शक्नोमि रोपं धारयितुम् । भवतु भवतु । गच्छामस्ता-
वन् (प्रस्थितः ।)

३ रामः—

त्रैलोक्यं दग्धुकामेय ललाटपुटसंस्थिता ।

भृकुटिर्लक्ष्मणस्यैषा नियतीव व्यवस्थिता ॥ २१ ॥ ✓

सुमित्रामातः ! इतस्तावन् ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अयमस्मि ।

३ रामः—भवतः शैर्यमुत्पादयता मयैवमभिहितम् । उच्यतामिदानीम् । ✓

ताते धनुर्नमयि सत्यमवेश्ममाणे

मुञ्चानि मात्ररि शरं स्वधनं हरन्त्याम् ।

दोषेषु द्वाद्यमनुजं भरतं हनानि

किं रोपणाय रुचिरं त्रिषु पातकेषु ॥ २२ ॥

लक्ष्मणः—(सवापम् ।) हा धिक् ! अस्मानविज्ञायोपालभसे ।

यत्कृते महति वृशे राज्ये मे न मनोरथः ।

वर्षाणि किल वस्तव्यं चतुर्दश वने त्वया ॥ २३ ॥ ✓

रामः—अत्र मोहमुपगतस्तत्रभवान् । हन्त निवेदितमप्रभुत्वम् ।

मैथिलि !

मङ्गलार्थेऽनया दत्तान् वत्कलांस्तावदानय ।

करोम्यथैर्नृपैर्धर्मं नैवाप्तं नोपपादितम् ॥ २४ ॥

सीता—गृह्णतु अच्यउत्तो । [गृह्णतुवार्थपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! किं व्यवसितम् ।

३ सीता—जं सहधम्मआरिणी क्खु अहं । [ननु सहधमेचारिणी
खल्वहम् ।]

रामः—मयैकाकिना किल गन्तव्यम् ।

- ६ सीता-अदोणुसु अणुगच्छामि । [अंतोनुखेत्त्वणुगच्छामि ।]
 रामः-वने खलु वरतव्यम् ।
 सीता-तं खु मे पासादो । [त्व खलु मे प्रासादः ।]
 ९ रामः-भ्रशूभ्रशुरशुशूपापि च ते निर्वर्तयितव्या ।
 सीता-णं उदिसिअ देवदाणं पणामो करीअदि । [एनासुरिस्स
 देवतानां प्रणामः क्रियते ।]
 १२ रामः-लक्ष्मण ! वार्यतामियम् ।
 लक्ष्मणः-आर्यं नोत्सहे-रुघनीये काले वारयितुमत्रभवतीम् । कुत,

अनुचरति शशाङ्कं राहुदोषेऽपि तारा
 पतति च वनवृक्षे याति भूमिं लता च ।
 त्यजति न च करेणुः पङ्कलग्नं गजेन्द्रं
 ब्रजतु चरतु धर्मं भर्तृनाथा हि नार्यः ॥ २५ ॥

(प्रविश्य)

- षेटी-जेदु भट्टिणी । जेवच्छपाळिणी अय्यरेवा पणमिअ विण्ण-
 ३ वेदि ओदादिआणं सङ्गीदसाळादो आच्छिन्दिअ वफळा
 आणीदा । इमा अवरा अणणुददा वफळा । णिव्वत्तीअदु दाव
 किळ पओअणं ति । [जयतु भट्टिनी । नेपथ्यपालिन्याचरेवां प्रणम्य
 ६ विज्ञापयति-भवदातिक्रिया सङ्गीतशालाया आच्छिद्य वफला
 आनीताः । इमेऽपरा अननुभूता वफलाः । निर्वर्त्यतां तापन् किळ
 प्रयोजनमिति ।]
 ९ रामः-भट्टे ! आनय, संतुष्ट्या । वयमर्थिनः ।
 षेटी-गहदु भट्टा । (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता ।) [गृह्णातु भर्ता ।]
 (रामो गृहीत्वा परिधने ।)
 १२ लक्ष्मणः-प्रसीदत्यार्यः ।

निर्योगाद् भूषणान्माल्यान् सर्वेभ्योऽर्घं प्रदाय मे ।

चीरमेकाकिना बद्धं चीरे खल्वसि मत्सरी ॥ २६ ॥

रामः—मैथिलि ! वार्यतामयम् ।

सीता—सोमित्तं ! णिवत्तीअद्दु किल्ल । [सौमित्रे ! निवर्त्यतां किल ।]

३ लक्ष्मणः—आर्ये !

गुरोर्मे पादशुश्रूषां त्वमेका कर्तुमिच्छसि ।

तवैव दक्षिणः पादो मम सञ्च्यो भविष्यति ॥ २७ ॥

सीता—दीअद्दु खु अय्यउत्तो । सन्तप्पदि सोमिती । [दयतां खल्वार्यपुत्रः । संतप्यते सौमित्रिः ।]

३ रामः—सौमित्रे ! श्रूयताम् । वल्कलानि नाम,

तपःसङ्ग्रामकवचं नियमद्विरदाङ्कुशः ।

खलीनमिन्द्रियाश्वानां गृह्यतां धर्मसारथिः ॥ २८ ॥

लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि । (गृहीत्वा परिधत्ते ।)

रामः—श्रुतवृत्तान्तैः पौरैः संनिरुद्धो राजमार्गः । उत्सार्यतामुत्सार्यतां नावन् ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अहमप्रतो याभ्यामि । उत्सार्यतामुत्सार्यताम् ।

रामः—मैथिलि ! अपनीयतामवगुण्ठनम् ।

६ सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि। (अपनयति) [यदार्यपुत्र आज्ञापयति]

रामः—भो भोः पौराः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

भ्येरं हि पश्यन्तु कलत्रमेतद् वाष्पाकुलाक्षैर्घटनैर्भवन्तः ।

निर्दोषदृश्या हि भवन्ति नार्यो यज्ञे विवाहे व्यसने वने च ॥ २९ ॥

(प्रविश्य)

कान्बुकीयः—चुमार ! न खलु न खलु गन्तव्यम् । एष हि महाराजः,

श्रुत्वा ते वनगमनं वधूसहायं
 सौभ्रात्रयवसितलक्ष्मणानुयात्रम् ।
 उत्थाप क्षितितलरेणुरुपिताङ्गः
 कान्तारद्विरद इवोपयाति जीर्णः ॥ ३० ॥

लक्ष्मणः—आर्य!

धीरमात्रोत्तरीयाणां किं दृश्यं वनवासिनाम् ।

रामः—

गवेष्वस्मासु राजा न शिरःस्थानानि पश्यतु ॥ ३१ ॥
 (इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

३ कान्चुकीयः—भो भोः प्रतिहारव्यापृताः! स्वेषु स्वेषु स्थानेष्वप्रमत्ता
 भवन्तु भवन्तः ।

(प्रविश्य)

६ प्रतिहारो—अप्य ! कि एदं । [आर्य ! किमेतत् ।]

कान्चुकीयः—एष हि महाराजः सत्यवचनरक्षणपरं राममरणं
 गच्छन्तमुपावर्तयितुमशक्तः पुत्रविरहशोकाग्निना दग्धहृदय उन्मत्त

९ इव बहु प्रलपन् समुद्रगृहके शयानः,

मेरुश्चलन्निव युगक्षयमभिकर्षे

शोषं भ्रजन्निव महोदधिरप्रमेयः ।

सूर्यः पतन्निव च मण्डलमात्रलक्ष्यः

शोकाद्भृशं शिथिलदेहमतिर्नरेन्द्रः ॥ १ ॥

प्रतिहारी-हा हा एवंगतो महाराजो । [हा हा एवंगतो महाराजः ।]

काञ्चुकीयः-भवति ! गच्छ ।

३ प्रतिहारी-अप्य ! तद् । (निप्रान्ता ।) [भावं ! तथा ।]

काञ्चुकीयः-(सर्वतो विलोक्य ।) अहो तु खलु रामनिर्गमनदिना-
दारभ्य शून्यैवेयमयोध्या संलक्ष्यते । कुतः,

नागेन्द्रा यवसाभिलापविमुखाः सास्त्रेक्षणा वाजिनो

हेपाशून्यमुखाः सपृद्धवनितायालाश्च पौरा जनाः ।

त्यक्ताहारकथाः सुदीनवदनाः क्रन्दन्त उच्चैर्दिशा

रामो याति यया सदारसहजस्तामेव पश्यन्त्यमी ॥ २ ॥

यावद्दमपि महाराजस्य समीपवर्ती भविष्यामि । (परिक्रम्यावलोक्य)

अये ! अयं महाराजो महादेव्या मुमित्रया च मुहुःसहमपि पुत्र-

३ विरहसमुद्भवं शोकं निगृह्यात्मानमेव संस्थापयन्तीभ्यामन्वास्यमान-

स्तिष्ठति । कष्टा खल्ववस्था वर्तते । एष एष महाराजः,

पतत्युत्थाय चोत्थाय हा हेत्युर्बलपन् मुहुः ।

दिशं पश्यति तामेव यया यातो रघूद्रहः ॥ ३ ॥

(निप्रान्तः ।)

मिश्रविष्यन्मकः ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा देव्यां च ।)

राजा-

हा धम्म ! राम ! जगतां नयनाभिराम !

हा धम्म ! लक्ष्मण ! मुल्लक्ष्मणमर्षगात्र ! ।

हा साध्वि ! मेधिलि ! पतिस्थितचित्तवृत्ते !

हा हा गताः किल धर्म धर्म मे तनूजाः ॥ ४ ॥

चित्रमिदं भोः ! यद् भ्रातृस्नेहान् पितरि विमुक्तस्नेहमपि तावद्
क्षमणं द्रष्टुमिच्छामि । वधु वैदेहि ।

१ . रामेणापि परित्यक्तो लक्ष्मणेन च गर्हितः ।

अयशोभाजनं लोके परित्यक्तस्त्वयाप्यहम् ॥ ५ ॥

पुत्र राम ! वत्स लक्ष्मण ! वधु वैदेहि । प्रयच्छत मे प्रतिवचनं
पुत्रकाः ! शून्यमिदं भोः । न मे कश्चिन् प्रतिवचनं प्रयच्छति ।

३ कौसल्यामातः कासि ।

सत्यसन्ध ! जितक्रोध ! विमत्सर ! जगत्प्रिय ! ।

गुरुशुश्रूषणे युक्त ! प्रतिवाक्यं प्रयच्छ मे ॥ ६ ॥

हा कासौ सर्वजनहृदयनयनाभिरामो रामः, कासौ मयि गुर्वनु-
श्रुतिः । कासौ शोकार्तेष्वनुकम्पा । कासौ तृणवदगणितराज्यैश्वर्यः ।

३ पुत्र ! राम ! वृद्धं पितरं मां परित्यज्य किमसम्बद्धेन धर्मेण ते
कृत्यम् । हा धिक् । कष्टं भोः !

सूर्य इव गतो रामः सूर्यं दिवस इव लक्ष्मणोऽनुगतः ।

सूर्यदिवसावसाने छायेव न दृश्यते सीता ॥ ७ ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) भोः कृतान्तहृत्क !

अनपत्या वर्यं रामः पुत्रोऽन्यस्य महीपतेः ।

वने व्याघ्री च कैकेयी त्वया किं न कृतं त्रयम् ॥ ८ ॥

कौसल्या—(रुद्रदितम्) अलं दाणि महाराजो अदिमत्तं सन्तपिञ्जः ।
परवसं अत्तार्णं कादुं । णं सा ते अ कुमारा महाराजस्स सम-

३ आवसाणे पेक्खिदव्वा भविस्सन्ति । [अलमिदानीं महाराजोऽ-
तिमात्रं सन्तप्य परवसमात्मानं कर्तुम् । ननु सा तौ च कुमारी महा-
राजस्य समयावसाने प्रेषितप्या भविष्यन्ति ।]

६ राजा—का त्वं भोः ! ।

कौसल्या-असिणिद्वपुत्तप्पसविणी खु अहं । [अस्त्रिण्यपुत्रप्रसविनी खल्वहम् ।]

१ राजा-किं किं सर्वजनहृदयनयनाभिरामस्य रामस्य जननी त्वमसि कौसल्या ।

कौसल्या-महाराज ! सा एव मन्दभाइणी खु अहं । [महाराज !

१२ सैव मन्दभागिनी खल्वहम् ।]

राजा-कौसल्ये सारवती खल्वसि । त्वया हि खलु रामो गर्भे धृतः ।

अहं हि दुःखमत्यन्तमसह्यं ज्वलनोपमम् ।

नैव सोढुं न संहर्तुं शक्नोमि मुपितेन्द्रियः ॥ ९ ॥

(सुमित्रां विलोक्य ।) इयमपरा का ।

कौसल्या-महाराज ! वच्छल्लखण-। (इत्यर्धोक्ते) [महाराज !

३ वत्सलक्ष्मण-।]

राजा-(सहस्रोत्थाय-) कासौ कासौ लक्ष्मणः । न दृश्यते । भोः कष्टम् ।

६ (देव्यां संभ्रममुत्थाय राजानमवलम्बेते ।)

कौसल्या-महाराज ! वच्छल्लखणस्त जगणी सुमित्तत्ति वत्तु मए उववन्दं । [महाराज ! वत्सलक्ष्मणस्य जननी सुमित्रेति वत्तुं

१ मयोपक्रान्तम् ।]

राजा-अयि सुमित्रे !

तवैव पुत्रः सत्पुत्रो येन नक्तन्दिवं वने ।

रामो रघुकुलश्रेष्ठश्लाययेवानुगम्यते ॥ १० ॥

(प्रविश्य)

कान्धुकीयः-जयतु महाराजः । एष खलु तत्रभवान् सुमन्त्रः

३ प्राप्तः ।

राजा—(सहस्रोत्थाय सहर्षम् ।) अपि रामेण ।

कान्बुकीयः—न खलु, रथेन ।

६ राजा—कथं कथं रथेन केवलेन । (इति मूर्च्छितः पतति ।)

देव्यौ—महाराज ! समस्ससिहि समस्ससिहि । (गात्राणि
! परामृशतः ।) [महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि !]

९ कान्बुकीयः—भोः ! कष्टम् । ईदृग्विधाः पुरुषविशेषा ईदृशीमापदं
प्राप्नुवन्तीति विधिरनतिक्रमणीयः । महाराज ! समाश्वसिहि
समाश्वसिहि ।

१२ राजा—(किञ्चिन् समाश्वस्य ।) बालार्के ! सुमन्त्र एक एव तु
प्राप्तः ।

कान्बुकीयः—महाराज ! अथ किम् ।

१५ राजा—कष्टं भोः !

शून्यः प्राप्तो यदि रथो भग्नो मम मनोरथः ।

नूनं दशरथं नेतुं कालेन प्रेषितो रथः ॥ ११ ॥

तेन हि शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

कान्बुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःक्रान्तः ।)

३ राजा—

धन्याः खलु वने वातास्तटाकपरिवर्तितः ।

विचरन्तं वने रामं ये स्पृशन्ति यथामुखम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति सुमन्त्रः ।)

सुमन्त्रः—(सर्वतो विलोक्य सशोकम् ।)

एते भृत्याः स्वानि कर्माणि हित्वा स्नेहाद् रामे जातवाष्पाबुलाक्षाः
चिन्तादीनाः शोकसंदग्धदेहा विक्रोशन्तं पार्थिवं गर्हयन्ति ॥१३॥
(उपेत्य ।) जयतु महाराजः ।

राजा-ध्रातः ! सुमन्त्र !

१ क मे ज्येष्ठो रामः—

नहि नहि युक्तमभिहितं मया ।

क ते ज्येष्ठो रामः प्रियसुत ! सुतः सा क दुहिता

विदेहानां भर्तुर्निपतिशयमक्तिर्गुरुजने ।

क या सौमित्रिमां हतपितृकमासन्नमरणं

किमप्याहुः किं ते सकलजनसोकार्णवकरम् ॥ १४ ॥

सुमन्त्रः—महाराज ! मा मैवममङ्गलवचनानि भाषिष्याः । अचिरा-
देव तान् दृक्ष्यामि ।

३ राजा—सत्यमयुक्तमभिहितं मया । नायं तपस्विनामुचितः प्रश्नः ।
तन् कथ्यताम् । अपि तपस्विनां तपो वर्धते । अप्यरण्यानि
स्वाधीनानि विचरन्ती वैदेही न परिखिद्यते ।

४ सुमित्रा—सुमन्त ! बहुयकलाळङ्घितसरीरा वाळा वि अवाळंचरित्ता
भक्तुणो सहधम्मआरिणी अम्हे महाराजं च किञ्चि गाळवदि ।
[सुमन्त्र ! बहुयकलाळङ्घितसरीरा वाळाप्यवाळाचारिया भणुंः सहधर्म-

५ चारिणी अस्मान् महाराजं च किञ्चिज्जालपति ।]

सुमन्त्रः—अथ एव महाराजम् ।

राजा—न न । श्रोत्ररसायनेर्मम हृदयातुरौपधैस्तेपां नामधेयैरेव
१२ श्रावय ।

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति महाराजः । आयुष्मान् रामः ।

राजा—राम इति । अयं रामः । तन्नामश्रयणान् स्पृष्ट इव मे
१५ प्रतिभाति । तवस्ततः ।

सुमन्त्रः—आयुष्मान् लक्ष्मणः ।

राजा—अयं लक्ष्मणः । तवस्ततः ।

१८ सुमन्त्रः—आयुष्माती सीता जनकराजपुत्री ।

३ : : (काञ्चुकीयो ययनिकास्तरणं करोति ।)

सर्वे—हा हा महाराजो । [हा हा महाराजः ।]

(निभ्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सुधाकारः ।)

३ सुधाकारः—(सम्मार्जनादीनि कृत्वा ।) भोदु, दाणि किर्द एत्थ कर्द
अय्यसम्भवअस्स आणत्तं । जाव मुहुत्तं सुविस्सं । (स्थपिति ।)
[भवतु, इदानीं कृतमग्र कार्यंमार्यसंभवकस्याश्लसम् । यावन्मुहु
६ स्वप्स्यामि ।]

(प्रविश्य)

७ भटः—(वेष्टमुपगम्य ताडयित्वा ।) अहूपो दासीणपुत्त ! किं दाणि
९ कम्मं ण करोसि । (ताडयति ।) अहो दास्याःपुत्र ! किमिदानीं क
न करोषि ।]

सुधाकारः—(बुध्वा ।) ताळेहि मं ताळेहि मं । [ताडय मं ताड
१२ माम् ।]

भटः—ताडिदे तुवं किं करिस्ससि । [ताडिते त्वं किं करिष्यसि ।]

सुधाकारः—अहण्णस्स ममं कत्तवीअस्स विअ वाहुंसहस्सं णत्थि ।
१५ [अधन्यस्य ममं कर्तवीयस्येव वाहुमहसं नास्ति ।]

भटः—वाहुसहस्सेण किं कय्यं । [वाहुसहस्रेण किं कार्यम् ।]

सुधाकारः—तुवं ह्णिससं । [त्वां दन्ध्यामि ।]

१८ भटः—एहि दासीणपुत्त ! मुदे मुच्चिस्सं । (पुनरपि ताडयति ।)
[एहि दास्याःपुत्र ! मृते मोक्ष्यामि ।]

सुधाकारः—(रुदित्वा ।) सकं दाणि भट्टा ! मे अवराहं जाणिदुम् ।

२१ [शक्यमिदानीं भर्तुः ! मेऽपराधं ज्ञातुम् ।]

भटः—प्रतिथि किञ्च अवराहो णतिथि । णं मए सन्दिट्टो भट्टिदारअरस
रामरस रञ्जविभट्टकिदसन्दावेण सगं गद्धरस भट्टिणो दसरहस्स

२४ पडिमागेहं देट्टुं अज्ज कोसञ्जापुरोएहि सव्वेहि अन्तेउरोहि इह
आजन्तव्वं ति । एत्थ दाणि तुए किं किदं । [नास्ति किलापराधो

नास्ति । ननु मया सन्दिट्टो भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविभ्रष्टकृतस-

२७ न्तापेन स्वर्गं गतस्य भर्तुर्दंशरथस्य प्रतिमागेहं द्रष्टुमद्य कौमल्यापुरोगैः
सर्वैरन्तःपुरैरिहागन्तव्यमिति । अत्रेदानीं त्वया किं कृतम् ।]

सुधाकारः—पेक्कयदुभट्टा । अवणीदकवोदसन्दाणअं दाव गम्भगिहं ।
३० सोहवण्णअदत्तचन्दणपञ्चाङ्गुळा भित्तीओ । ओसत्तमञ्ज-

दामसोहीणि दुवाराणि । पडण्णा वालुआ । एत्थ दाणि मए कि
ण किदं । [पश्यतु भर्ता ! अपनीतकृतोत्सन्दानकं तावद् गर्भं गृहम् ।

३३ सौषवर्णकदत्तचन्दनपञ्चाङ्गुला भित्तयः । अवसक्तमाल्यदामशोभांनि
द्वाराणि । प्रकीर्णां चालुकाः । अत्रेदानीं मया किं न कृतम् ।]

भटः—अइ एव, विस्सत्थो गच्छ । जाव अहं वि सव्वं किदं ति
३६ अगच्चस्स णिवेदेमि । [यद्येवं, विश्वस्तो गच्छ । यावदहमपि सर्वं
कृतमित्यमात्याय निवेदयामि ।]

(निष्क्रान्ताः ।)

प्रवेशकः ।

(सतः प्रविशति भरतो रथेन सूतश्च ।)

भारतः—(साधेगम् ।) सूत ! चिरं मातुलपरिचयात्प्रविशतः सूत-
४२ न्तोऽस्मि । श्रुतं मया दृढमकल्पशरीरो महाराज इति । तदुच्यताम्-

पितुर्मे को व्याधिः

सूतः—

हृदयपरितापः खलु महान्

भरतः— किमाहुस्तं वैद्याः

सूतः— न खलु म्रिपजस्तत्र निपुणाः ।

भरतः— किमाहारं भुङ्क्ते शयनमपि

सूतः— भूमौ निरशनः

भरतः— किमाशा स्याद्

सूतः— दैवं

भरतः— स्फुरति हृदयं वाहय रथम् ॥ १ ॥

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथ वाहयति ।)

भरतः—(रथवेगं निरूप्य) अहो नु खलु रथवेगः । एते ते

द्रुमा धावन्तीव द्रुतरथगतिक्षीणविपया

नदीवोद्घृत्ताम्बुर्निपतति मही नेमिविवरे ।

अरव्यचिर्नष्टा स्थितमिष जवाश्रुफल्यं

रजश्चाप्नोध्दूतं पतति पुरतो नानुपतति ॥ २ ॥

सूतः—आयुष्मन् ! सोपस्नेहतया वृक्षारणामभितः खत्वयोध्यया
मधितन्व्यम् ।

३ भरतः—अहो नु खलु स्वजनदर्शनोत्सुकस्य त्वरता मे मनसः ।
सम्प्रति हि,

पतितमिव शिरः पितुः पादयोः

रिनहृत्तेवासिम राक्षा समुत्यापितः

त्वरितमुपगता इव धातरः

हृदयन्तीव मामश्रुभिर्मातरः ।

सदृश इति महानिति व्यायंतश्चेति

भृत्यैरिषाई स्तुतः सेवया

परिहसितमिवात्मनस्तत्र पश्यामि

वेपं च भाषां च सौमिश्रिणा ॥ ३ ॥

सूतः—(आत्मगतम्) भोः ! कष्टम्, यदयमविज्ञाय महाराजविनाश-
मुदके निष्कलामाशां परिवहन्नयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः । जान-
द्विरप्यस्माभिर्न निवेद्यते । कुतः,

पितुः प्राणपरित्यागं मातुरैश्वर्यलुब्धताम् ।

ज्येष्ठभ्रातुः प्रवासं च त्रीन् दोषान् काऽभिधास्यति ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

भटः—जयतु कुमारः ।

३ भरतः—भद्र ! किं शत्रुघ्नो मामभिगतः ।

भटः—अभिगतः खलु धर्तते कुमारः । उपाध्यायास्तु भवन्तमाहुः ।

भरतः—किमिति किमिति ।

६ भटः—एकनाडिकावशेषः कृत्तिकाविषयः । तस्मान् प्रतिपन्नायामेव
रोहिण्यामयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः ।

भरतः—शाढमेवम् । न मया गुरुवचनमतिक्रान्तपूर्वम् । गच्छ त्वम् ।

१ भटः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निःक्रान्तः ।)

भरतः—अथ कस्मिन् प्रदेशे विश्रमिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतस्मिन्
पृश्नान्तराविष्टृते देवकुले मुहूर्तं विश्रमिष्ये । तदुभयं भविष्यति

२ दैवतपूजा विश्रमश्च । अथच उपोपविश्य प्रवेष्टव्यानि नगराणीति
सत्समुदाचारः । तस्मान् स्थाप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथं स्थापयति ।)

५ भरतः—(रथादवतीर्य) सूत ! एकान्ते विश्रामयाश्चान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निःक्रान्तः ।)

भरतः—(किञ्चिद् गत्वाबलोक्य) साधुमुक्तपुष्पलाजाविष्टृता बलयः,

१८ दत्तचन्दनपञ्चाङ्गला भित्तयः, अवसत्तमाल्यदामशोभीनि द्वाराणि,
प्रदीर्णा बालुकाः । किन्नुरालु पार्वणोऽयं विशेषः, अथवा
आद्विस्मारितक्यम् । / कस्यनुरालु दैवतस्य स्थानं भविष्यति ।

२१. नेह किञ्चित् प्रहरणं ध्वजो वा बहिश्चिह्नं दृश्यते । भवतु, प्रविश्य
 ज्ञास्ये । (प्रविश्यावलोक्य) । अहो क्रियामाधुर्यं पापाणानाम् । अहो
 भावगतिराकृतीनाम् । दैवतोद्दिष्टानामपि मानुषविश्वासतासां
 २४ प्रतिमानाम् । किन्तुखलु चतुर्दंतोऽयं स्तोमः । अथवा यानि
 तानि भवन्तु । अस्ति तावन्मे मनसि प्रहर्षः ।

कामं दैवतमित्येव युक्तं नमयितुं शिरः ।

वार्षलरतु प्रणामः स्यादमन्त्रार्चितदैवतः ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

देवकुलिकः—भोः ! नैत्यकावसाने प्राणिधर्ममनुतिष्ठति मयि शोचु
 ३ रत्नव्यमासां प्रतिमानामल्पान्तराकृतिरिव प्रतिमागृहं प्रविष्टः ।
 भवतु, प्रविश्य ज्ञास्ये ! (प्रविशति ।)

भरतः—नमोस्तु ।

६ देवकुलिकः—नखलु नखलु प्रणामः कार्यः !

भरतः—मा तावद् भोः !

यत्कथं किञ्चिद्भ्रामु विशिष्टः प्रतिपाल्यते ।

किञ्चुतः प्रतिपेधोऽयं नियमप्रभविष्णुता ॥ ६ ॥

देवकुलिकः—न रत्नव्यतैः कारणैः प्रतिपेधयामि भवन्तम् । किन्तु
 दैवतशङ्कया ब्राह्मणजनस्य प्रणामं परिहरामि । क्षत्रिया ह्यत्र भवन्तः ।

३ भरतः—एवम् । क्षत्रिया ह्यत्र भवन्तः । अथ के नामात्र भवन्तः ।

देवकुलिकः—इक्ष्वाकवः ।

भरतः—(सदर्पम्) इक्ष्वाकव इति । एते तेऽथोभ्यामर्तारः ।

एते ते दैवतानामसुरपुरवधे गच्छन्त्यभिमरी-

मेते ते शक्रलोके सपुरजनपदा यान्ति श्वसुकृतैः ।

एते ते प्राप्नुवन्तः स्वभुजपलजितां शृगनां घसुमती-

मेते ते मृत्युना ये चिरमनवसिताश्छन्दं गृह्यता ॥ ७ ॥

भोः ! यदृच्छया खलु मया महत् फलमासादितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् सन्निहितसर्वरत्नस्य- विश्वजितो यज्ञस्य प्रवर्तयिता प्रज्वलितधर्मप्रदीपो दिलीपः ।

भरतः—नमोस्तु धर्मपरायणाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् संवेशनोत्थापनयोरनेकब्राह्मणजन- सहस्रप्रयुक्तपुण्याहशब्दरघो रघुः ।

भरतः—अहो बलवान् मृत्युरेतामपि रक्षामतिक्रान्तः । नमोस्तु

ब्राह्मणजनावेदितराज्यफलाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् प्रियावियोगनिर्वेदपरित्यक्तराज्यभारो नित्यावभृथम्नानप्रशांतरजा अजः ।

भरतः—नमोऽस्तु श्लाघनीयपश्चात्तापाय । (दशरथस्य प्रतिमामव- लोकयन् पर्याकुलो भूत्वा ।) भोः ! बहुमानव्याक्षिप्तेन मनसा

मुञ्च्यक्तं नावधारितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं दिलीपः ।

भरतः—पितृपितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अत्रभवान् रघुः ।

भरतः—पितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अत्रभवानजः ।

भरतः—पिता तातस्य । किमिति किमिति ।

देवकुलिकः—अयं दिलीपः, अयं रघुः, अयमजः ।

भरतः—भवन्तं किञ्चिन् पृच्छामि । धरमाणानामपि प्रतिमाः

स्थाप्यन्ते ।

देवकुलिकः—न खलु, अतिक्रान्तानामेव ।

भरतः—तेन ह्यापृच्छे भवन्तम् ।

देवकुलिकः—तिष्ठ ।

येन प्राणाञ्च राज्यं च स्त्रीशुल्कार्थं विसर्जिताः ।

इमां दशरथस्य त्वं प्रतिमां किं न पृच्छसे ॥ ८ ॥

भरतः—हा तात ! । (मूर्छितः पतति । पुनः प्रत्यागत्य ।)

हृदय भव सकामं यत्कृते शङ्कसे त्वं

शृणु पितृनिधनं तद् गच्छ धैर्यं च तावत् ।

स्पृशति तु यदि नीचो मामयं शुल्कशब्द-

स्त्वयच भवति सत्यं तत्र देहो विशोध्यः ॥ ९ ॥

आर्य ! ।

देवकुलिकः—आर्येति इक्ष्वाकुकुलालापः । खल्वयम् । कश्चि

३ कैकेयीपुत्रो भरतो भवान् ननु ।

भरतः—अथकिमयकिम् । दशरथपुत्रो भरतोऽस्मि न कैकेय्याः ।

देवकुलिकः—तेन ह्यापृच्छे भवन्तम् ।

६ भरतः—तिष्ठ । शोपमभिधीयताम् ।

देवकुलिकः—का गतिः । श्रूयताम् । उपरतस्तत्रभवान् दशरथः
सीतालक्ष्मणसहायस्य रामस्य वनगमनप्रयोजनं न जाने ।

९ भरतः—कथं कथम्, आर्योऽपि धनं गतः । (द्विगुणं मोहनपगतः)

देवकुलिकः—बुभार ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

भरतः—(समाश्वस्य ।)

अयोध्यामटवीभूतां पित्रा धात्रा च वर्जिताम् ।

पिपासार्तोऽनुधावामि क्षीणतोयां नदीमिव ॥ १० ॥

आर्य ! विस्तरश्रवणं मे मनसः स्थैर्यमुत्पादयति । तन् सर्वम
शोपमभिधीयताम् ।

३ देवकुलिकः—श्रूयतां, तत्रभवता राज्ञाभिपिच्यमाने तत्रभवति
भवतो जनन्याभिहितं किल ।

भरतः—तिष्ठ ।

तं स्मृत्वा शुल्कदोषं भवतु मम सुतो राजेत्यभिहितं
 तद्वैर्येणाश्रसत्या ग्नज सुत ! वनमित्यार्योऽप्यभिहितः ।
 तं दृष्ट्वा बद्धचीरं निधनमसदृशं राजा ननु गतः
 *पात्यन्ते धिक्प्रलापा ननु मयि सदृशाः शेषाः प्रकृतिभिः ॥ ११ ॥
 (मोहमुपगतः ।)

(नेपथ्ये) -

१ उस्सरह अय्या ! उस्सरह । [उस्सरतायां : उस्सरत ।]

देवकुलिकः—(विलोक्य ।) अये,

काले खल्व्यागता देव्यः पुत्रे मोहमुपागते ।

हस्तस्पर्शो हि मानृणामजलस्य जलाञ्जलिः ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशन्ति देव्यः सुमन्त्रध ।)

सुमन्त्रः—इत इतो भवत्यः ।

इदं गृहं तन् प्रतिमानृपस्य नः समुच्छ्रयो यस्य स हर्म्यदुर्लभः ।

अयन्त्रितैरप्रतिहारिकागतीर्विना प्रणामं पथिकैरुपास्यते ॥ १३ ॥

(प्रविश्यापलोक्य ।) भवत्यः ! नखलु नखलु प्रवेष्टव्यम् ।

अयं हि पतितः कोऽपि वपस्व इव पार्थिवः ।

देवकुलिकः—

परशङ्कामलं कर्तुं गृह्यतां भरतो ह्ययम् ॥ १४ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

देव्यः—(सहस्रांगम्य ।) हा जाद ! भरद ! । [हा जात ! भरत ! ।]

१ भरतः—(किञ्चित् समाश्रय्य ।) आर्य्य ! ।

सुमन्त्रः—जयतु महा—(इत्यर्थोक्तेः सविपादम् ।) अहो स्वर-

सादृश्यम् । मन्ये प्रतिमास्थो महागजो व्याहरतीति ।

१ भरतः—अय मानृणामिदानीं कायस्या ।

- देव्यः—जाद ! एसा णो अंवत्था । (अबगुण्ठनमपनयन्ति ।) [जात !
पया नोऽयस्था ।]
- ९ सुमन्त्रः—भवत्यः ! निगृह्यतामुत्कण्ठा ।
भरतः—(सुमन्त्रं विलोक्य ।) सर्वसमुदाचारसन्निकर्षस्तु मां मूष
यति । कश्चिन् तात ! सुमन्त्रो भवान् ननु ।
- १२ सुमन्त्रः—कुमार ! अथकिम् । सुमन्त्रोऽस्मि ।
अन्वाश्रयमानश्चिरजीवदोषैः कृतघ्नभावेन विडम्ब्यमानः ।
अहं हि तस्मिन् नृपतौ विपन्ने जीवामि शून्यस्य रथस्य सूतः ॥ १५ ॥
- १५ भरतः—हा तात ! (उत्थाय ।) तात ! अभिवादनक्रममुपदेष्टुनि-
च्छामि मातृणाम् ।
सुमन्त्रः—वाडम् । इयं तत्रभवतो रामस्य जननी देवी कौसल्या ।
- १८ भरतः—अग्य ! अनपराद्धोऽहमभिवाद्ये ।
कौसल्या—जाद ! गिम्मन्दायो होहि । [जात ! निःसंतापो भव ।
भरतः—(आत्मगतम् ।) आकृष्ट इवास्म्यनेन । (प्रकाशम् ।) अनु
- २१ गृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।
सुमन्त्रः—इयं तत्रभवतो लक्ष्मणस्य जननी देवी सुमित्रा ।
भरतः—अग्य ! लक्ष्मणेनातिमन्थितोऽहमभियाद्ये ।
- २४ सुमित्रा—जाद ! जसोमाई होहि । [जात ! यशोभार्गी भव ।]
भरतः—अग्य ! इदं प्रयतिष्ये । अनुगृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।
सुमन्त्रः—इयं ते जननी ।
- २७ भरतः—(शरोऽनुयाय ।) आः पापे !
मम मातुश्च मातुश्च मध्यम्या त्वं न शोभसि ।
राज्ञायमुनयोर्मध्ये कुनदीय प्रयेशिना ॥ १६ ॥
केश्या—जाद ! किं मण् किदं । [जात ! किं मया इत्तर ।]
भरतः—किं शूनमिति पदसि ।

वपमयशसा चरिणार्यो नृपो गृहमृत्युना

प्रततरुदितैः कृत्स्नायोध्या मृगैः सह लक्ष्मणः ।

दयिततनयाः शोकेनाम्बाः स्नुषाध्यपरिश्रमै-

धिगिति वचसा चोमेणात्मा त्वया ननु योजिताः ॥१७॥

कौसल्या-जाद ! सर्वसमुदाधारमञ्जन्थो किं ण वन्दसि मादरं ।

[जात ! सर्वसमुदाचारमध्यस्थः किं न वन्दसे मातरम् ।]

भरतः-मातरमिति । अन्व ! त्वमेव मे माता । अम्य ! अभिवाद्ये।

कौसल्या-णहि णहि ! इअं दे जणणी ! [नहि नहि । इयं ते जननी ।]

भरतः-आसीन् पुरा । न त्विदानीम् । पश्यतु भवती,

त्यक्त्वा स्नेहं शीलसद्गान्तदोषैः

पुत्रास्तावन्नन्वपुत्राः क्रियन्ते ।

लोकैःपूर्वं स्थापयान्येप धर्मं

भर्तृद्रोहाद्वरु माताप्यमाता ॥ १८ ॥

कैकेयी-जाद ! महाराजस्त सधवजणं रक्खन्तीए मए तह उचं ।

[जात ! महाराजस्य सत्पक्वचनं रक्षन्त्या मया तथोक्तम् ।]

भरतः-किमिति किमिति ।

कैकेयी-पुत्तओ मे राजा होदु ति । [पुत्रको मे राजा भवत्विति ।]

भरतः-अथ स इदानीमार्योऽपि भवत्याः कः ।

पितुर्मे नौरसः पुत्रो न क्रमेणाभिपिच्यते ।

दयिता भ्रातरो न स्युः प्रकृतीनां न रोचते ॥ १९ ॥

कैकेयी-जाद ! मुक्खलुद्धा णणु पुच्छिदव्या । [जात ! शुक्लसुब्धा ननु प्रष्टव्या ।]

भरतः-

वल्कलैर्हृतराज्यश्रीः पदातिः सह भार्यया ।

वनवासं त्वयाक्षमः शुल्केऽप्येतदुदाहृतम् ॥ २० ॥

कैकेयी—जाद ! देसकाले णिवेदेमि । [जात ! देशकाले निवेदयामि]

भरतः—

अयशसि यदि लोभः कीर्तयित्वा किमम्मान्

किमु नृपफलतर्पः किं नरेन्द्रो न दद्यान् ।

अथ तु नृपतिमातेत्येष शब्दस्तवेशो

वदतु भवति ! सत्यं किं तवार्यो न पुत्रः ॥ २१ ॥

कष्टं कृतं भवत्या

त्वया राज्यैषिण्या नृपतिरसुभिर्निध गणितः

सुतं ज्येष्ठं च त्वं व्रज वनमिति प्रेषितवती ।

न शीर्षं यद् दृष्ट्वा जनकतनयां वस्कलवती—

महो धात्रा मृष्टं भवति हृदयं वस्त्रकठिनम् ॥ २२ ॥

सुमित्रः—कुमारं ! एतौ वसिष्ठयामदेवौ सह प्रवृत्तिभिरभिषेकं
पुरस्ठृत्य भवन्तं प्रत्युद्गती विज्ञापयतः ।

{ गोपहीना यथा गावो विलयं यान्त्यपालिताः ।

{ एवं नृपतिहीना हि विलयं यान्ति वै प्रजाः ॥ २३ ॥

भरतः—अनुगच्छन्तु मां प्रकृतयः ।

सुमित्रः—अभिषेकं विसृज्य क भवान् यास्यति ।

३ भरतः—अभिषेकमिति । इहात्रभवत्यै प्रदीयताम् ।

सुमित्रः—क भवान् यास्यति ।

भरतः—

तत्र यास्यामि यत्रासौ वर्तते लक्ष्मणप्रियः ।

नायोध्या तं विनायोध्या सायोध्या यत्र राघवः ॥ २४ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

वृत्तीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतश्चेष्टयां ।)

५१

विजया—हृत्वा णन्दिणिए ! भणेहि भणेहि । अज्ज कोसळ्ळा-
पुरोगेहि सव्वेहि अन्तेघुरेहि पढिमागेहं ददंतु गदेहि तहिं किळ
भट्टिदारओ भरदो दिट्ठो । अहं च मन्दभाआ दुवारे ट्टिदा ।
[हला नन्दिनिके ! भण भण । अद्य कौसल्यापुरोगैः सर्वैरन्तःपुरैः
प्रतिमागेहं द्रष्टुं गतैस्तत्र किल भर्तृदारको भरतो दृष्टः । अहं च मन्द-
भागा द्वारे स्थिता ।]

नन्दिनिका—हृत्वा । दिट्ठो अम्हेहि कोदूहळेण भट्टिदारओ भरदो ।

१ [हला ! दृष्टोऽस्माभिः कौतूहलेन भर्तृदारको भरतः ।]

विजया—भट्टिणी कुमारेण किं भणिदा । [भट्टिनी कुमारेण किं
भणिता ।]

५२ नन्दिनिका—किं भणिदं । ओळोडदुं वि णेच्छदि कुमारो । [कि
भणितम् । अवलोकितुमपि नेच्छति कुमारः ।]

विजया—अहो अच्चाहिदम् । रज्जलुद्धाए भट्टिदारअस्स रामस्स

१५ रज्जविभ्रष्टं करन्तीए अत्तणो वेह्वं आदिट्ठं । लोओ वि
विणासं गमिओ । णिग्घिणा हु भट्टिणी । पापअं किदं । [अहो
भत्याहितम् । राज्यलुब्धया भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविभ्रष्टं कुर्व-

८ त्यात्मनो वैधव्यमादिष्टम् । लोकोऽपि विनाशं गमितः । निर्घृणा खलु
भट्टिनी । पापकं कृतम् ।]

नन्दिनिका—हृत्वा ! सुणाहि । पइदीहि आणीदं अभिसेअं विस-

२१ ज्जिअ रामतवोषणं गदो कुमारो । [हला ! शृणु । प्रकृतिभिरानीत-

मभित्पेकं विसृज्य रामतपोवनं गतः कुमारः ।]

विजया—(सविपादम्) हं । एवं गदो कुमारो । णन्दिणिए ! णहि, ।

२४ अम्हे भट्टिणि पेस्सामो । [हम् । एवं गतः कुमारः । नन्दिनिके !
एसावां भट्टिनी पदयावः ।]

(निफ्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भरतो रथेन मुमन्त्रः मृतश्च ।)

भरतः—

स्यर्गं गते नरपतौ सुकृतानुयात्रं
पौराश्रुपातसलिलैरनुगम्यमानः ।
द्रष्टुं प्रचाम्यकृपणेषु तपोवनेषु
रामाभिधानमपरं जगतः शशाङ्कम् ॥ १ ॥

मुमन्त्रः—एष एष आयुष्मान् भरतः,

दैत्येन्द्रमानमथनस्य नृपस्य पुत्रो
यज्ञोपयुक्तपिभवस्य नृपस्य पौत्रः ।
भ्राता पितुः प्रियकरस्य जगत्प्रियस्य
रामस्य रामसदृशेन पथा प्रयाति ॥ २ ॥

भरतः—भोस्तति !

मुमन्त्रः—कुमार, अयमग्निः ।

। भरतः—क. तत्रमवान् समार्यो रामः । क।सां महाराजस्य प्रतिनिधिः ।
क. सन्निदर्शने सारयताम् । क।सां प्रत्यादेशो राग्यदुःखाया
कैकेय्याः । क. तन् पात्रं यज्ञमः । क।सां नरपतेः पुत्रः । क।सां
। सन्त्यमनुग्रहः ।

मम मानुः शिथं कर्तुं येन लक्ष्मीर्विमर्जिता ।

तमहं द्रष्टुमिच्छामि द्द्वर्गं परमं मम ॥ ३ ॥

सुमन्त्रः—कुमार ! एतस्मिन्नाश्रमपदे ।

अत्र रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च महायशाः ।

सत्यं शीलं च भक्तिश्च येषु विमहवन् स्थिता ॥ ४ ॥

भरतः—तेन हि स्थाप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (तथा करोति)

भरतः—(रथादवतीर्य ।) सूत ! एकान्ते विश्रामयाश्वान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निव्रान्तः ।)

भरतः—भोस्तात ! निवेद्यतां निवेद्यताम् ।

सुमन्त्रः—कुमार ! किमिति निवेद्यते ।

भरतः—राज्यलुब्धायाः कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

सुमन्त्रः—कुमार ! अलं गुरुजनापवादमभिधातुम् ।

भरतः—सुष्ठु, न न्याय्यं परदोषमभिधातुम् । तेन हि उच्यता-

मिक्ष्वाकुकुलन्यद्गभूतो भरतो दर्शनमभिलपतीति ।

सुमन्त्रः—कुमार ! नाहमेव वक्तुं समर्थः । अथ पुनर्भरतः प्राप्त इति

२ व्रूयाम् ।

भरतः—न न । नाम केवलमभिधीयमानमकृतप्रायश्चित्तमिव मे

प्रतिभाति । किं ब्रह्मज्ञानार्थमपि परेण निवेदनं क्रियते । तस्मान्

५ तिष्ठतु तातः । अहमेव निवेदयिष्ये । भो भोः ! निवेद्यतां निवेद्यतां

तत्रभवते पितृवचनकराय राघवाय—

निर्घृणश्च कृतघ्नश्च प्राकृतः प्रियसाहसः ।

भक्तिमानागतः कश्चिन् कथं तिष्ठतु यात्विति ॥ ५ ॥

(ततः प्रविशति रामः सीतालक्ष्मणाभ्याम् ।)

रामः—(आकृष्यं सहायम् ।) सौमित्रे ! किं शृणोषि । अयि विदेह-

३ राजपुत्रि ! त्वमपि शृणोषि ।

कस्यासौ मटशतरः म्वरः पिनुमें
 गान्भीर्यान् परिभयनीव मेघनादम् ।
 यः कुर्वन् मम हृदयस्य बन्धुशङ्कां
 सस्नेहः क्षुतिपथमिष्टतः प्रविष्टः ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! समापि स्वल्पेन स्वरसंयोगो बन्धुजनबहुमानना-
 वहति । एष हि,

घनः स्पष्टो धीरः समदृष्टपभक्तिग्धमधुरः
 कलः कण्ठे वज्रस्यनुपहतसञ्चाररमसः ।
 यथास्थाने प्राप्य स्फुटकरणनानाश्ररतया
 चतुर्णां वर्णानामभयमिव दातुं व्यवसितः ॥ ७ ॥

रामः—सर्वथा नायमथान्धवरय म्वरसंयोगः । हृदेवतीव मे हृदयम्
 वत्स लक्ष्मण ! दृश्यतां तावन् ।

३ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रामति ।)

भरतः—अये कथं न कश्चिन् प्रतिवचनं प्रयच्छति । किन्तु
 विज्ञातोऽस्मि कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

६ लक्ष्मणः—(विद्योस्य) अये अयमार्यो रामः । न न । रूपसादृश्यम् ।

मुखमनुपमं त्वार्यस्याभं शशाङ्कमनोहरं
 मम पितृसर्म पीनं बक्षः सुरारिशरक्षतम् ।
 द्युतिपरिवृतभृतेजोराशिर्जगद्विषयदर्शनो
 नरपतिरयं देवेन्द्रो वा स्वयं मधुसूदनः ॥ ८ ॥

(मुमन्त्र दृष्ट्वा ।) अये तातः ।

मुमन्त्रः—अये कुमारो लक्ष्मणः ।

३ भरतः—एवं, गुरुरयम् । आर्य, अभिधादये ।

लक्ष्मणः—एहोहि । आयुष्मान् भव । (मुमन्त्रं वीक्ष्य ।) तात !
 कोऽन्नभवान् ।

६ सुमन्त्रः—कुमार !

रघोश्चतुर्थोऽयमजान् तृतीयः पितुः प्रकाशस्य तव द्वितीयः ।

यस्यानुजस्य स्वकुलस्य केतोस्तस्यानुजोऽयं भरतः कुमारः ॥ ९ ॥

लक्ष्मणः—एहोहीक्ष्वाकुकुमार ! स्वस्त्यायुष्मान् भव ।

असुरसमरदक्षैर्ब्रह्मसंघृष्टचापै-

रनुपमप्रलवीर्यैः स्वैः कुलैस्तुल्यवीर्यैः ।

रघुरिय स नरेन्द्रो यज्ञविश्रान्तकोशो

भव जगति गुणानां भाजनं भ्राजितानाम् ॥ १० ॥

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—कुमार ! इह तिष्ठ । त्वदागमनमार्याय निवेदयामि ।

३ भरतः—आर्य ! अचिरमिदानीमभिवादयितुमिच्छामि । शीघ्रं निवेद्यताम् ।

लक्ष्मणः—चाढम् । (उपेत्य ।) जयत्वार्यः । आर्य !

अयं ते दयितो भ्राता भरतो भ्रातृवत्सलः ।

संक्रान्तं यत्र ते रूपमादर्श इव तिष्ठति ॥ ११ ॥

रामः—वत्स लक्ष्मण ! किमेवं भरतः प्राप्तः ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अथ किम् ।

३ रामः—मैथिलि ! भरतावलोकनार्थं विशालीक्रियतां ते चक्षुः ।

सोता—अप्यवत्त ! किं भरतो आअदो । [आर्यपुत्र ! किं भरत भागतः ।]

६ रामः—मैथिलि ! अथ किम् !

अद्य रत्नवगच्छामि पित्रा मे दुष्करं वृत्तम् ।

कीदृशस्तनयमेहो भ्रातृमेहोऽयमीदृशः ॥ १२ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! किं प्रविशतु कुमारः ।

रामः—यत्स लक्ष्मण ! इदमपि तावदात्माभिप्रायमनुवर्तयितुमिच्छामि ।

१ गच्छ मत्कृत्य शीघ्रं प्रवेश्यतां कुमारः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यायः ।

रामः—अथया तिष्ठ त्वम् ।

इयं स्वयं गच्छतु मानहेतोर्मातृव भावं तनये निवेश्य ।

तुषारपूर्णात्पलपत्रनेत्रा हर्षाम्रमामारमिवोत्सृजन्ती ॥ १३ ॥

सीता—जं अय्यठत्तो आगवेदि । (उत्थाय परिक्रम्य भरतमवलोक्य)

हं तद्दो तं वेळं दाणि णिक्कन्तो अय्यठत्तो । णहि णहि । रुवसां

३ दिरसं । [यदायंपुत्र आज्ञापयति । हं ततस्तां वेलामिदानीं निष्क्रान्त
आर्षपुत्रः । न हि न हि । रूपमादृश्यम् ।]

सुमन्त्रः—अये वधूः ।

६ भरतः—अये इयमत्रभवती जनकराजपुत्री ।

! इदं तन् स्त्रीमयं तेजो जातं क्षेत्रोदराद्बलान् ।

जनकस्य नृपेन्द्रस्य तपसः सन्निदर्शनम् ॥ १४ ॥

आर्ये ! अभिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।

सीता—(आत्मगतम् ।) णहि रुवं एत्थ । सरज्जोओ वि सो एव्व

४ (प्रकाशम्) । वच्छ ! चिरं जीव । [नहि रूपमेव । स्वरयोगोऽपि
एव । यत्तम् ! चिरं जीव ।]

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

५ सीता—एहि वच्छ ! भादुमणोरहं पूरेहि । [एहि वत्स ! भ्रातृमनो
परय ।]

सुमन्त्रः—प्रविशतु कुमारः ।

९ भरतः—तात ! इदानीं किं करिष्यसि ।

सुमन्त्रः—

अहं पश्चान् प्रवेक्ष्यामि स्वर्गं याते नराधिपे ।

विदितार्थस्य रामस्य ममैतन् पूर्वदर्शनम् ॥ १५ ॥

भरतः—एवमस्तु । (राममुपगम्य) आर्य ! अभिवाद्ये भरतोऽ-
हमस्मि ।

३ रामः—(सहर्षम्) एहोहि, इश्याकुलुमार ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।
घ्नतः प्रसारय क्वाटपुटप्रमाणमालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।
उत्तमयाननमिदं शरदिन्दुकल्पं प्रह्लादय व्यसनदग्धमिदं शरीरम् ॥

४ भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

सुमन्त्रः—(उपेत्य ।) जयत्वायुष्मान् ।

रामः—हा तात !

गत्वा पूर्वं स्वसैन्दैरभिसरिसमये खं समानैर्विमानै—

विद्ययातो यो धिमर्दे स म इति बहुधाः सामुराणां सुराणाम् ।

स श्रीमांस्त्यक्तवेहो दयितमपि विना कोहवन्तं भवन्तं

स्वर्गस्थः साम्प्रतं किं रमयति पितृभिः स्वर्नरेन्द्रैर्नरेन्द्रः ॥ १७ ॥

सुमन्त्रः—(सशोकम् ।)

नरपतिनिधनं भवन्प्रवामं भरतविपादमनाथतां कुलस्य ।

बहुविधमनुभूय दुष्प्रमहं गुण इव बह्वपराद्धमायुषा मे ॥ १८ ॥

भीता—रोदन्तं अग्यउत्तं पुणो वि रोदावीअदि तादो । [रुदन्त-
मार्येपुरं पुनरपि रोदयति तातः ।]

१ रामः—मैथिलि ! एष पर्यवस्थापयाम्यात्मानम् । कम् ! लक्ष्मण !
आपस्तावन् ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयन्त्यार्यः ।

६ भरतः—आर्य ! न रक्तु न्याप्यम् । क्रमेण शुश्रूषयिष्ये । अहमेव

यास्यामि । (कलशं गृहीत्वा निःक्रम्य प्रविश्य ।) इमा आपः । /

रामः—आचम्य । मैथिलि ! विशीर्यते खलु लक्ष्मणस्य व्यापारः ।

९ सीता—अप्यउत्त ! णं एदिणा पि मुस्सूसइदव्वो । [आर्यपुत्र !
नन्वेतेनापि शुश्रूषयितव्यः ।]

रामः—सुष्ठु खस्विह लक्ष्मणः शुश्रूषयतु । तत्रस्थो मां भरत

१२ शुश्रूषयतु ।

भरतः—प्रसीदत्वार्यः ।

इह स्थास्यामि देहेन तत्र स्थास्यामि कर्मणा ।

नाम्रैव भवतो राश्यं कृतरक्षं भविष्यति ॥ १९ ॥

रामः—वत्स ! कैकेयीमातः ! मा मवम् ।

पितुर्नियोगाद्दहमागतो वनं

न वत्स ! दर्पान्न भयान्न विभ्रमान् ।

कुलं च नः सत्यधनं ब्रवीमि ते

कथं भवान् नीचपथे प्रवर्तते ॥ २० ॥

सुमन्त्रः—अथेदानीमभिपेकोदकं क तिष्ठतु ।

रामः—यत्र मे मात्राभिहितं, तत्रैव तावन् तिष्ठतु ।

३ भरतः—प्रसीदत्वार्यः । आर्य ! अलमिदानीं प्रणे प्रहर्तुम् ।

अपि सुगुण ! ममापि त्वत्प्रसूतिः प्रसूतिः

स खलु निभृतधीमांस्ते पिता मे पिता च ।

सुपुरुष ! पुरुषाणां मातृदोषो न दोषो

वरद ! भरतमातै पश्य तावद् यथावन् ॥ २१ ॥

सीता—अप्यउत्त ! अतिकरणं मन्तेअइ भरदो । किं दारिण अय्य
उत्तेण चिन्तीअदि । [आर्यपुत्र ! अतिकरणं मन्त्रयते भरतः ।

३ किमिदानीमाय्यपुत्रेण चिन्त्यते ।]

रामः—मैथिलि !

तं चिन्तयामि नृपतिं सुरलोकयातं
 येनायमात्मजविशिष्टगुणो न दृष्टः ।
 ईदृग्भिधं गुणनिधिं समवाप्य लोके
 धिग् भो ! विधेयंदि धरं पुरुषोत्तमेषु ॥ २२ ॥

वत्स ! कैकेयीमातः !

यत्सत्यं परितोषितोऽस्मि भवता निष्कल्मषात्मा भवां-
 म्त्वद्वाक्यस्य वञ्चानुगोऽस्मि भवतः ह्यतिगुणनिर्जितः ।
 किन्चेतन्नृपतेर्यच्चस्तदनुत्तं कर्तुं न युक्तं त्वया
 किञ्चोत्पाद्य भवद्विधं भवतु ते मिथ्याभिधायी पिता ॥२३॥

भरतः—

यावद् भविष्यति मयत्रियमायसानं
 तावद् भवेयमिह ते नृप ! पादमूले ।

रामः—

मैवं नृपः स्वमुकृतैरनुयातु सिद्धिं
 मे शापितो न परिश्रयति चेत् स्वराज्यम् ॥ २४ ॥

भरतः—हन्त ! अनुत्तराभिहितम् । भवतु समयतस्ते राज्यं परि-
 पालयामि ।

३ रामः—वत्स ! कः समयः ।

भरतः—मम हस्ते निक्षिप्तं तत्र राज्यं चतुर्दशवर्षान्ते प्रतिगृहीतु-
 मिच्छामि ।

६ रामः—एवमस्तु ।

भरतः—आर्य ! श्रुतम् । आर्य ! श्रुतम् । तातः श्रुतम् ।

सर्वे—वयमपि श्रोतारः ।

१ भरतः—आर्य ! अन्यमपि धरं हर्तुमिच्छामि ।

रामः—वत्स ! किमिच्छसि । किमहं ददामि । किमहमनुग्रास्यामि ।

त्यस्ता तां गुरुणा मया च रहितां रम्यामयोध्यां पुरी-
मुत्तम्यापि ममाभिषेकमखिलं मत्तन्निधायागतः ।

रक्षार्थं भरतः पुनर्गुणानिधित्तद्वैव सम्प्रेषितः

कष्टं भो नृपतेर्धुरं सुमहतीमेकः समुत्कर्षति ॥ १ ॥

(विमृश्य) ईदृशमेवैतन् । यावदिदानीमीदृशशोकविनोदनार्थम-
स्थायुदुःखिनीं मैथिलीं पश्यामि । तन् क नु खलु गता वैदेही
३ (परिक्रम्यावलोक्य) अये इमानि खलु प्रत्ययाभिषिक्तानि वृ-
मूलानि अदूरगतां मैथिलीं सूचयन्ति । तथादि,

भ्रमति सलिलं वृक्षावने मफेनमवस्थितं

तृपितपतिता नने त्रिष्टं पिबन्ति जलं स्वगाः ।

स्थलमभिपतन्त्यार्द्राः कीटा विले जलपूरिते

नखबलयिनो वृक्षा मूले जलक्षयरेरप्या ॥ २ ॥

(विलोम्य ।) अये इयं वैदेही । भोः ! कष्टम् ।

योऽभ्याः करः श्राम्यति दर्पणेऽपि

स नैति रोदं कलशं वहन्त्याः ।

कष्टं घनं खोजनसौकुमार्यं

समं लताभिः कठिनीकरोति ॥ ३ ॥

(उपेत्य) मैथिलि ! अपि तपो वर्धते ।

सीता—हं अप्यउत्तो । जेदु अप्यउत्तो । [इम् आर्यपुत्रः । जय
३ त्वार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! यदि ते नारित धर्मविघ्नः, आस्यताम् ।

सीता—जं अप्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यदार्यपु-
६ आज्ञापयति ।]

रामः—मैथिलि ! प्रतिवचनार्थिनीमिष त्वां पश्यामि । किमिदम् ।

सीता—सोअसुण्णाहिअअस्स विअ अय्यउत्तस्स मुहराओ । किं
एदं । [शोकशून्यहृदयस्वेवार्यपुत्रस्य मुखरागः । किमेतत् ।]

रामः—मैथिलि ! स्थाने खलु कृता चिन्ता ।

कृतान्तशल्याभिहते शरीरे तथैव वावद्हृदयग्रणो मे ।

नानाफलाः शोकशराभिघातास्तत्रैव तत्रैव पुनः पतन्ति ॥ ४ ॥

सीता—अयउत्तस्स को विअ सन्दावो । [आर्यपुत्रस्य क इव
सन्तापः ।]

रामः—धस्तत्रभवत्मतातस्यानुसंवरसरथाद्वविधिः । कल्पविशेषेण
निषपनक्रियामिच्छन्ति पितरः । तत् कथं निर्वर्तयिष्यामीत्येताधि-
न्त्यते । अथवा ।

गच्छन्ति तुष्टिं खलु येन केन त एव जानन्ति हि तां दशां मे ।

इच्छामि पूजां च तथापि कर्तुं तातस्य रामस्य च सानुस्वाम् ॥ ५ ॥

सीता—अय्यउत्त ! णिव्यत्तइरिसदि सद्धं भरदो रिद्धीए, अवत्था-
णुस्सुवं फल्लोदएण वि अय्यउत्तो । एदं तादस्स बहुमदअरं भवि-
स्सदि । [आर्यपुत्र ! निर्वर्तयिष्यति धाद्धं भरत ऋद्धया, अवस्था-
नुस्सुवं फलोदकेनाप्यार्यपुत्रः । एतत् तातस्य बहुमततरं भविष्यति ।]

रामः—मैथिलि !

फलानि दृष्ट्वा दर्भेषु स्वहस्तरचितानि नः ।

स्मारितौ वनवासं च तातन्तत्रापि रोदिति ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति परिव्राजकवेपो रावणः ।)

रावणः—एष भोः !

नियमननियतात्मा रूपमेतद् गृहीत्वा

स्वरबधकृतैरं राष्ट्रवं बध्वायित्वा ।

स्वरपदपरिहीणां हृद्यधारामिवाहं

जनकनृपमुतां तां हर्तुकामः प्रयामि ॥ ७ ॥

त्यस्त्वा तां शुरुणा मया च गृहितां रम्यामयोभ्यां पुरी-

मुचम्यापि ममाभिपेक्षमयिलं मन्मन्निधावागतः ।

रक्षार्थं भरतः पुनर्गुणनिधिस्तत्रैव मम्प्रेषितः

कष्टं भो नृपतेर्पुरं सुमहतीमेकः समुत्कर्षति ॥ १ ॥

(विमृश्य) ईदृशमेवैतन् । यावदिदानीमीदृशशोकविनोदनार्थमत्र
म्याकुटुम्बिनीं मैथिलीं पश्यामि । तन् फ नु खलु गता वैदेही ।

३ (परिक्रम्यावलोक्य) अये इमानि खलु प्रत्यग्ग्राभिपिक्तानि पृष्ट
मूलानि अदूरगतां मैथिलीं सूचयन्ति । तथाहि,

ध्रमति सलिलं पृक्षावर्ते सफेनमवस्थितं

तृपितपतिता नैते त्रिष्टं पिबन्ति जलं रगाः ।

स्थलमभिपतन्त्याद्राः कीटा विले जलपूरिते

नवत्रलयिनो पृक्षा मूले जलक्षयरेखया ॥ २ ॥

(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही । भोः ! कष्टम् ।

योऽस्याः करः श्राम्यति दर्पणेऽपि

स नैति खेदं कलशं वहन्त्याः ।

कष्टं घनं स्त्रीजनसौकुमार्यं

समं लताभिः कठिनीकरोति ॥ ३ ॥

(उपेत्य) मैथिलि ! अपि तपो वर्धते ।

सीता—हं अप्यउत्तो । जेदु अप्यउत्तो । [हम् आर्यपुत्रः । जय

३ त्वार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! यदि ते नारित धर्मविग्रः, आस्यताम् ।

सीता—जे अप्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यदार्यपुत्र

६ आज्ञापयति ।]

रामः—मैथिलि ! प्रतिबचनार्थिनीमिव त्वां पश्यामि । किमिदम् ।

रामः—मैथिलि !

आपृच्छ पुत्रकृतकान् हरिणान् द्रुमांश्च
विन्ध्यं वनं तव सखीर्दायिता लताश्च ॥
वत्स्यामि तेषु हिमवद्भिरिकाननेषु
दीप्तैरिवौषधिवनैरुपरञ्जितेषु ॥ ११ ॥

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आशापयति ।]

रावणः—कौसल्यामातः ! अलमतिमनोरथेन । न ते मानुषैर्दृश्यन्ते ।

३ रामः—भगवन् ! किं हिमवति प्रतिवसन्ति ।

रावणः—अथ किम् ।

रामः—तेन हि पश्यतु भवान् ।

सौवर्णान् वा मृगांस्तान् मे हिमवान् दर्शयिष्यति ।

भिन्नो मद्वाणवेगेन शौचत्वं वा गमिष्यति ॥ १२ ॥

रावणः—(स्वगतम् ।) अहो असह्यः खल्वभ्यावलेपः ।

रामः—(दिशो विलोक्य ।) अथे विद्युन्सम्पात इव दृश्यते ।

रावणः—(प्रकाशम् ।) कौसल्यामातः ! इहस्थमेव भवन्तं पूजयति
हिमवान् । एष काञ्चनपार्श्वः ।

रामः—भगवतो वृद्धिरेषा ।

सीता—दिट्टिआ अय्यउत्तो वड्डइ । [दिष्टयावंपुत्रो वर्धते ।]

रामः—न न,

तातस्यैतानि भाग्यानि यदि स्वयमिहागनः ।

अर्हत्येष हि पूजायां लक्ष्मणं ब्रूहि मैथिलि ॥ १३ ॥

सीता—अय्यउत्त ! णं तिथअत्तादो उवावत्तमाणं कुळवदि पशु-
गच्छेहिति सन्दिट्टो सोमिच्ची । [आर्यपुत्र ! ननु तीर्थयात्रा-
उपावर्तमानं कुलपतिं प्रत्युद्गच्छेति सन्दिष्टः सीमित्रिः ।]

रामः—तेन हि अहमेव यास्यामि ।

सीता—अय्यउत्त ! अहं किं करिस्सं । [आर्यपुत्र ! अहं किं
६ करिष्यामि ।]

रामः—शुश्रूषयस्व भगवन्तम् ।

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आज्ञापयति ।]

१ (निक्रान्तो रामः ।)

रावणः—अये, अयमर्घ्यमादायोपसर्पति राघवः । एष इदानीं पूजा-
मनवेक्ष्य धावन्तं मृगं दृष्ट्वा धनुरारोपयति राघवः ।

अहो बलमहो धीर्यमहो सत्त्वमहो जवः ।

राम इत्यक्षरैरल्पैः स्थाने व्याप्तमिदं जगन् ॥ १४ ॥

एष मृगः । एकप्लुतातिक्रान्तशरविषयो वनगहनं प्रविष्टः ।

सीता—(आत्मगतम् ।) अय्यउत्तविरहिदाए मअं मे एत्थ उप्पज्जइ ।

३ [आर्यपुत्रविरहिताया भयं मेऽग्रोपचते ।]

रावणः—(आत्मगतम् ।)

माययापहृते रामे सीतामेकां तपोवनान् ।

हरामि रुदतीं बालाममन्त्रोक्तामिवाहुतिम् ॥ १५ ॥

सीता—जाव उहजं पविसामि । (गन्तुमीदृते ।) [यावदुदजं प्रविशामि ।]

रावणः—(स्वहृष गृहीत्वा ।) सीते ! तिष्ठ तिष्ठ ।

३ सीता—(सभयम् ।) हं को दाणि अअं । [हं क इदानीमयम् ।]

रावणः—किं न जानीये ।

युद्धे येन मुराः सदानवगणाः शक्रादयो निर्जिता

दृष्ट्वा शूर्पणखाविरूपकरणं श्रुत्वा हतौ भ्रातरौ ।

दर्पाद् दुर्मतिमप्रमेयबलिनं रामं विलोभ्य ऋष्टैः

स त्वां हर्तुमना विशालनयने ! प्राप्तोऽस्म्यहं रावणः ॥ १६ ॥

सीता—हं छावणो णाम । (प्रतिष्ठते ।) [हं रावणो नाम ।]

रावणः—आः, रावणस्य चक्षुर्विषयमागता क यास्यासि ।

३ सीता—अय्यउत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती ! परित्ता-
आहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।
सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

६ रावणः—सीते ! श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

भद्रः शक्रः कम्पितो वित्तनाथः कृष्टः सोमो मर्दितः सूर्यपुत्रः ।
धिग् भोः स्वर्गं भीतदेवैर्निविष्टं धन्या भूमिर्बर्तते यत्र सीता ॥१७॥

सीता—अय्यउत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती !
परित्ताआहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।
३ सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

रावणः—

रामं वा शरणमुपेहि लक्ष्मणं वा
स्वर्गस्थं दशरथमेव वा नरेन्द्रम् ।
किं वा स्यात् कुपुरुषसंश्रितैर्वचोभि-
र्न व्याघ्रं मृगशिशवः प्रधर्षयन्ति ॥ १८ ॥

सीता—अय्यउत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । सोमिती !
परित्ताआहि परित्ताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परि-
३ त्रायस्व । सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम्]

रावणः—

विलपासि किमिदं विशालनेत्रे
विगणय मां च यथा तवार्यपुत्रम् ।
विपुलत्रलयुतो ममैष योद्धुं
समुरगणोऽप्यसमर्थ एव रामः ॥ १९ ॥

सीता—(सरोवं) सत्तो सि । [शशोऽसि ।]

रावणः—ईहह ! अहो पतिव्रतायास्तेजः ।

योऽहमुत्पतितो वेगान्न दग्धः सूर्यरश्मिभिः ।

अस्याः परिमितैर्दग्धः शप्तोऽसीत्येभिरक्षरैः ॥ २० ॥

सीता—अय्यउत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । [आर्यपुत्र !
परित्रायस्व परित्रायस्व ।]

३ रावणः—(सीतां गृहीत्वा ।) भो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः !
शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

बलादेप दशप्रीवः सीतामादाय गच्छति ।

क्षान्नधर्मो यदि स्निग्धः कुर्याद् रामः पराक्रमम् ॥ २१ ॥

सीता—अय्यउत्त ! परित्ताआहि परित्ताआहि । [आर्यपुत्र ! परि-
त्रायस्व परित्रायस्व ।]

३ रावणः—(परिक्रामन् विलोक्य ।) अये स्वपक्षपवनोत्क्षेपक्षुभितवन-
पण्डन्नण्डचञ्चुरभिधावत्येप जटायुः । आः तिष्ठेदानीम् ।

मद्भुजाकृष्टनिखिशकृत्तपक्षश्नतन्युतैः ।

रुधिरैरार्द्रगात्रं त्वां नयामि यमसादनम् ॥ २२ ॥

(निक्रान्तां ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ पष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतो षड्रतापर्शो ।)

३ उभौ—परित्रायतां परित्रायतां भवन्तः ! ।

प्रथमः—

इयं हि नीलोत्पलद्रामवर्चसा मृगालशुक्रोज्वलदंष्ट्रहामिना ।

निशाचरेन्द्रेण निशार्धचारिणा मृगीव सीता परिभूय नीयते ॥ १ ॥

द्वितीयः—एषा खलु तत्रभवती वैदेही

विचेष्टमानेव भुजङ्गमाङ्गना
 विधूयमानेव च पुष्पिता लता ।
 प्रसह्य पापेन दशाननेन सा
 तपोवनान् सिद्धिरिवापनीयते ॥ २ ॥

उभौ-परित्रायतां परित्रायतां भवन्तः ! ।

प्रथमः-(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) अये वचनसमकाल एव दशरथस्या-

३ नृपयं कर्तुं मयि स्थिते क यास्यसीति रावणमाहूयान्तरिक्षमुत्पतितो
 जटायुः ।

द्वितीयः-एष रोषाद्बुद्धवृत्तनयनः प्रतिनिवृत्तो रावणः ।

६ प्रथमः-एष रावणः ।

द्वितीयः-एष जटायुः ।

उभौ-हन्तैतदन्तरिक्षे प्रवृत्तं युद्धम् ।

९ प्रथमः-काश्यप ! काश्यप ! पश्य क्रव्यादीश्वरस्य सामर्थ्यम् ।

पक्षाभ्यां परिभूय धीर्यविषयं द्वन्द्वं प्रतिव्यूहते

तुण्डाभ्यां मुनिघृष्टतीक्ष्णमचलः संवेष्टनं चेष्टते ।

तीक्ष्णरायसकण्ठकैरिव नलैर्भामान्तरं वक्षसो

वस्राप्रैरिव दार्यमाणविषमान्छैलाच्छिला पाट्यते ॥ ३ ॥

द्वितीयः-हन्त संकुद्धेन रावणेनासिना क्रव्यादीश्वरः स दक्षिणां-
 सदेशे हतः ।

३ उभौ-हा धिक् ! पतितोऽत्रभवान् जटायुः,

प्रथमः-भोः कष्टम् । एष खलु तत्रभवान् जटायुः,

कृत्वा स्वधीर्यसदृशं परमं प्रयत्नं

क्रीडामयूरमिव शत्रुमचिन्तयित्वा ।

दीप्तं निशाचरपतेरवधूय तेजो

नागेन्द्रभ्रमवनवृद्धं श्यावसन्नः ॥ ४ ॥

उभौ-स्वर्ग्योऽयमस्तु ।

प्रथमः-काश्यप ! आगम्यताम् । इमं वृत्तान्तं तत्रभवते राघवाय

३ निवेदयिष्यावः ।

द्वितीयः-ब्राह्मन् । प्रथमः कल्पः ।

(निःक्रान्ता ।)

६ विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः ।)

काञ्चुकीयः-क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

(प्रविश्य)

९ प्रतिहारी-अय्य ! अहं विजया ! किं करीअदु । [आर्य ! अहं
विजया । किं क्रियताम् ।]

१२ काञ्चुकीयः-विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां भरतकुमाराय—एष खलु
रामदर्शनार्थं जनस्थानं प्रस्थितः प्रतिनिवृत्तस्तत्रभवान् इति ।

१५ प्रतिहारी-अय्य ! अवि किदत्थो तादमुमन्तो आजदो । [आर्य !

अपि कृतार्थस्तातमुमन्त्र आगतः ।]

काञ्चुकीयः-भवति ! न जाने ।

हृदयस्थितशोकाग्निशोपिताननमागतम् ।

दृष्ट्वैवाकुलमासीन्मे सुमन्त्रमधुना मनः ॥ ५ ॥

प्रतिहारी-अय्य ! एदं मुणिअ पर्याउळं विअ मे दिअअं ।

[आर्य ! एतच्छुवा पर्याकुलमिव मे हृदयम् ।]

३ काञ्चुकीयः-भवति ! किमिदानीं स्थिता । शीघ्रं निवेद्यताम् ।

प्रतिहारी-अय्य ! इअं निवेदेमि । (निःक्रान्ता ।) [आर्य ! इयं

निवेदयामि ।]

६ काञ्चुकीयः-(विलोक्य ।) अये ! अयमत्रभवान् भरतकुमारः
सुमन्त्रागमनजनितशुनूहलहृदयधोरयत्कलयसनश्चित्रजटापुञ्जपिञ्ज-
रितोत्तमाङ्ग इत एवाभिवर्तते । य एषः,

प्रख्यातसद्गुणगणः प्रतिपक्षकाल—

रितग्मांशुवंशतिलकस्त्रिदशेन्द्रकल्पः ।

आज्ञावशादखिलभूपरिरक्षणस्थः

श्रीमानुदारकलभेभसमानयानः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति भरतः प्रतिहारी च ।)

भरतः—विजये ! एवम्, उपगतस्तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

गत्वा तु पूर्वमयमार्यनिरीक्षणार्थं

लब्धप्रसादशपथे मयि सन्निवृत्ते ।

दृष्ट्वा किमागत इहात्रभवान् सुमन्त्रो

रामं प्रजानयन्बुद्धिमनोभिरामम् ॥ ७ ॥

कान्चुकीयः—(उपगम्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—अथ करिमन् प्रदेशे वर्तते तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

३ कान्चुकीयः—असौ काञ्चनतोरणद्वारे ।

भरतः—तेन हि शीघ्रं प्रवेशयताम् ।

कान्चुकीयः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निःक्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति सुमन्त्रः प्रतिहारी च ।)

सुमन्त्रः—(सशोकम्) कष्टं भोः ! कष्टम् ।

नरपतिनिधनं मयानुभूतं नृपतिसुतव्यसनं मयैव दृष्टम् ।

श्रुत इह स च मैथिलीप्रणाशो गुण इव बह्वपराद्धमायुषा मे ॥ ८ ॥

प्रतिहारी—(सुमन्त्रमुद्दिश्य ।) एदु एदु अय्यो । एसो भट्टा । उप-
सप्यदु अय्यो । [एत्वेःचार्यः । एष भर्ता । उपसर्पचार्यः ।]

३ सुमन्त्रः—(उपसृत्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—तात ! अपि दृष्टस्त्वया लोकाविष्टृतपितृस्नेहः । अपि दृष्टं
द्विधाभूतमरुन्धतीचारित्रम् । अपि दृष्टं त्वया निष्कारणावहित-

६ वनवासं सौभ्रात्रम् ।

(सुमन्त्रः सचिन्तस्तिष्ठति ।)

प्रतिहारी—भट्टिदारओ खु अय्यं पुच्छदि । [भतुंदारकः खल्वार्यं
१ पृच्छति ।]

सुमन्त्रः—भवति किं माम् ।

भरतः—(स्वगतम् ।) अतिमहान् खल्वार्यासः । सन्तापाद् भ्रष्ट-
२ हृदयः । (प्रकाशम् ।) अपि मार्गान् प्रतिनिवृत्तस्तत्रभवान् ।

सुमन्त्रः—कुमार ! त्वन्नियोगाद् रामदर्शनार्थं जनस्थानं प्रस्थितः
कथमहमन्तरा प्रतिनिवृत्तिष्ये ।

१५ भरतः—किन्नुखलु क्रोधेन वा लज्जया चात्मानं न दर्शयन्ति ।

सुमन्त्रः—कुमार !

कुतः क्रोधो विनीतानां लज्जा वा कृतचेतसाम् ।

मया दृष्टं तु तच्छून्यं तैर्विहीनं तपोवनम् ॥ ९ ॥

भरतः—अथ क गता इति श्रुताः ।

३ सुमन्त्रः—अस्ति किल किष्किन्धा नाम वनौकसां निवासः । तत्र

गता इति श्रुताः ।

भरतः—हन्त ! अविज्ञातपुरुषविशेषाः खलु वानराः । दुःखिताः

प्रतिवसन्ति ।

R.C. This

६ सुमन्त्रः—कुमार ! तिर्यग्योनयोऽप्युपकृतमवगच्छन्ति ।

भरत—तात ! कथमिव ।

सुमन्त्रः—

सुग्रीवो भ्रंशितो राज्याद् भ्रात्रा ज्येष्ठेन वालिना ।

हृत्तदारो वसश्रैले तुल्यदुःखेन मोक्षितः ॥ १० ॥

हृत्त = hritta

भरतः—तात ! कथं तुल्यदुःखेन नाम ।

सुमन्त्रः—(आत्मगतम् ।) हन्त सर्वमुक्तमेव मया । (प्रकाशम्) कुमार !

३ न खलु किञ्चिन् । ऐश्वर्यभ्रंशतुल्यता ममाभिप्रेता ।

भरतः—तात ! किं ^{conceal} गृह्णसि । स्वर्गं गतेन महाराजपादमूलेन शापितः
स्याः, यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

६ सुमन्त्रः—का गतिः । श्रूयतां,

धैरं मुनिजनस्यार्थे रक्षसा महता कृतम् ।

सीता मायामुपाश्रित्य रावणेन ततो हता ॥ ११ ॥

भरतः—कथं हृतेति । (मोहमुपगतः ।)

सुमन्त्रः—समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

३ भरतः—(पुनः समाश्वस्य ।) भोः ! कष्टम् ।

पित्रा च बान्धवजनेन च विप्रयुक्तो

दुःखं महन् समनुभूय वनप्रदेशे ।

भार्यावियोगमुपलभ्य पुनर्ममार्यो

७ जीमूतचन्द्र इव खे प्रभया वियुक्तः ॥ १२ ॥

भोः ! किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । अनुगच्छतु मां तात ।

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति कुमारः ।

६ (उर्मा परिक्रामतः ।)

सुमन्त्रः—कुमार ! न खलु न खलु गन्तव्यम् । देवीनां चतुदशाल-
मिदम् ।

९ भरतः—अत्रैव मे कार्यम् । भोः ! क इह प्रतिहारे ।

(प्रवित्य ।)

प्रतिहारी—जेदु भट्टिदारओ । विजया तु अहं । [जयतु भर्त-

१२ दारकः । विजया खल्वहम् ।]

भरतः—विजये ! ममागमनं निवेदयाश्रयत्ये ।

प्रतिहारी—यद्दमाण भट्टिणीण णिवेदेमि । [कृतमस्यै भट्टिन्यै निवे-

१५ दयामि ।]

भरतः—या मां राजानमिच्छति ।

प्रतिहारी—(आत्मगतम् ।) ह किंणुसु भवे । (प्रकाशम् ।) भट्टा !

१८ तद् । (निश्रान्ता ।) [हं किन्नुसु भवेत् । भर्तः ! तथा ।]

(ततः प्रविशति कैकेयी प्रतिहारी च ।)

कैकेयी—विजय ! मं पेक्खिदुं भरदो आअदो । [विजये ! मां

२१ प्रेशितुं भरत आगतः ।]

प्रतिहारी—भट्टिणि ! तद् । भट्टिदारअस्स रामस्स सआसादो

तादमुमन्तो आअदो । तेण सह भट्टिदारओ भरदो भट्टिणि

२४ पेक्खिदुं इच्छदि किळ । [भट्टिणि ! तथा । भर्तृदारकस्य रामस्य

सकाशात् तातमुमन्त्र आगतः । तेन सह भर्तृदारको भरनो भट्टिणी

प्रेक्षितुमिच्छति किळ ।]

२७ कैकेयी—(स्वगतम् ।) केण सु उग्घादेण मं उवाळम्भिसिदि भरदो ।

[केन खल्लुदातेन मामुपालप्स्यते भरतः ।]

प्रतिहारी—भट्टिणि ! किं पविसदु भट्टिदारओ । [भट्टिणि ! किं

३० प्रविशतु भर्तृदारकः ।]

कैकेयी—गच्छ । पवेसेहि णं । [गच्छ प्रवेशयैनम् ।]

प्रतिहारी—भट्टिणि ! तद् ! (परिक्रम्योपमृत्य) जेदु भट्टिदारओ ।

३३ पविसदु किळ । [भट्टिणि ! तथा । जयतु भर्तृदारकः । प्रविशतु

किळ ।]

भरतः—विजये ! किं निवेदितम् ।

३६ प्रतिहारी—आम ।

भरतः—तेन हि प्रविशावः ।

(प्रविशतः ।)

कैकेयी—जाद् ! विअआ मन्तेदि—रामस्स सआसादो मुमन्तो

आअदोत्ति । [जात ! विजया मन्त्रयते—रामस्य सकाशात् मुमन्त्र

भागत इति ।]

४२ भरतः—अतः परं प्रियं निवेदयाम्यत्रभवत्यै ।

कैकेयी—जाद ! अवि कोसळ्ळा मुमिन्ना अ सहावइदळा !

[जात ! अपि कौसल्या मुमित्रा च शब्दापयितव्ये ।]

४५ भरतः—ने खलु ताभ्यां श्रोतव्यम् ।

कैकेयी—(आत्मगतम् ।) हं किंणुहु भवे । (प्रकाशम्) । भणाहि

जाद ! [हं किन्तु खलु भवेत् । भण जात ! ।]

४८ भरतः—श्रूयतां,

यः स्वराज्यं परित्यज्य त्वन्नियोगाद् वनं गतः ।

तस्य भार्या हृता सीता पर्याप्तस्ते मनोरथः ॥ १३ ॥

कैकेयी—हं ।

भरतः—

हन्त भोः ! सत्वयुक्तानामिक्ष्याकृणां मनस्विनाम् ।

वधूप्रधर्पणं प्राप्तं प्राप्यात्रभवतीं वधूम् ॥ १४ ॥

कैकेयी—(आत्मगतम् ।) भोदु, दाणि काळो कहेठे । (प्रकाशम् ।)

जाद ! तुवं ण आणासि महाराजस्स सावं । [भवतु, इदानीं कालः

३ कथयितुम् । जात ! त्वं न जानासि महाराजस्य शापम् ।]

भरतः—किं शप्तो महाराजः ।

कैकेयी—मुमन्त ! आअक्ख वित्थरेण । [मुमन्त्र ! आच्छव

६ विस्तरेण ।]

मुमन्त्रः—यदाज्ञापयति भवती । कुमार ! श्रूयताम्—पुरा मृगयां

गतेन महाराजेन कर्हिमश्चिन् सरसि कलशं पूरयमाणो वनगज-

९ वृंहितानुकारिशब्दसमुत्पन्नवनगजशङ्कया शब्दवेधिना शरेण विपन्न-

चक्षुषो महर्षेश्चक्षुर्भूतो मुनितनयो हिंसितः ।

भरतः—हिंसित इति । शान्तं पापं शान्तं पापम् । ततस्ततः ।

१२ मुमन्त्रः—ततस्तमेवंगतं दृष्ट्वा,

तेनोक्तं रुदितरयान्ते मुनिना सत्यभाषिणा ।

यथाहं भोस्त्वमप्येवं पुत्रशोकाद् विपत्स्यसे ॥ १५ ॥

इति ।

भरतः—नन्विदं कष्टं नाम ।

३ कैकेयी—जाद ! एतन्निमित्तं अवराहे मं णिक्खविअ पुत्तओ रामो वणं पेसिदो, णहु रञ्जळोहेण । अपरिहरणीओ महरिसि-सावो पुत्तविप्पवासं विणा ण होइ । [जात ! एतन्निमित्तमपराधे

६ मां निक्षिप्य पुत्रको रामो वनं प्रेषितः, न खलु राज्यलोभेन । अपरि-हरणीयो महर्षिशापः पुत्रविप्रवासं विना न भवति ।]

भरतः—अथ तुल्ये पुत्रविप्रवासे कथमहमरण्यं न प्रेषितः ।

९ कैकेयी—जाद ! मादुळकुळे वत्तमाणरस पइदीहूदो दे विप्पवासो । [जात ! मातुलकुळे वर्तमानस्य प्रकृतीभूतस्ते विप्रवासः ।]

भरतः—अथ चतुर्दश वर्षाणि किं कारणमवेक्षितानि ।

१२ कैकेयी—जाद ! चउदस दिअस ति वत्तुकामाए पय्याउळहिअआए चउदस वरिसाणि ति उत्तं । [जात ! चतुर्दश दिवसा इति वक्तु-कामया पर्याकुलहृदयया चतुर्दश वर्षाणीत्युक्तम् ।]

१५ भरतः—अस्ति पाण्डित्यं सम्यग् विचारयितुम् । अथ विदितमेतद् गुरुजनस्य ।

मुमन्त्रः—कुमार ! वसिष्ठवामदेवप्रभृतीनामनुमतं विदितं च ।

१८ भरतः—हन्त त्रैलोक्यसाक्षिणः खल्वेते । दिष्टयानपराद्धात्रभवती । अम्ब ! यद् भ्रातृद्वेहान् समुत्पन्नमन्युना मया दूषितात्रभवती, तत् सर्वं मर्षयितव्यम् । अम्ब ! अभिवादये ।

२१ कैकेयी—जाद ! का णाम मादा पुत्तअरस अवराहं ण मरिसेदि । उट्टेहि उट्टेहि । को एत्थ दोसो । [जात ! का नाम माता पुत्रक-स्थापरार्थं न मर्षयति । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । कोऽत्र दोषः ।]

२४ भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आपृच्छाम्यत्रभवतीम् । अद्यैवाहमार्यस्य
साहाय्यार्थं कृत्स्नं राजमण्डलमुद्योजयामि । अयमिदानीं,
वेलाभिमां मत्तगजान्धकारां करोमि सैन्योषनिवेशनद्वाम् ।
वर्लंस्तरङ्गिञ्च नयामि तुल्यं ग्लानिं समुद्रं सह रावणेन ॥ १६ ॥
अये शब्द इव । तूष्णीं ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य ।)

३ प्रतिहारी—जेदु कुमारो । इयं वृत्तन्तं मुणिअ जेट्टभट्टिणी मोहं
गता । [जपतु कुमारः । इमं वृत्तान्तं श्रुत्वा ज्येष्ठभट्टिनी मोहं गता ।]
कैकेयी—हं !

६ भरतः—कथं मोहमुपगताम्वा ।

कैकेयी—एहि जाद ! अर्य्य अस्सामइस्सामो । [एहि ! जात !
आर्यामाभासयिष्यावः ।]

९ भरतः—यदाज्ञापयत्यम्वा ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

पष्ठोऽङ्कः ।

अथ सममोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति तापसः ।)

३ तापसः—नन्दिलक ! नन्दिलक !

(प्रविश्य)

नन्दिलकः—अय्य ! अअं मिह । [आर्य्य ! भयमस्मि ।]

६ तापसः—नन्दिलक ! कुत्तपतिर्विज्ञापयति—एष रज्जु स्वदारापहा-
रिणं भ्रैलोन्यविद्रावणं रावणं नाशयिष्या राक्षसगणविह्वलं गुण-
गणविभूषणं विभीषणमभिपिच्य देवदेवर्षिसिद्धविमलचारिद्रां स-

९ भवतीं सीतामादाय ऋक्षराक्षसयानरमुत्पैः परिपृतः मम्प्राप्तस्त्र-

तापसीनामभिवन्दनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा चिरायते खलु मैथिली ।
(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही, :

सखीति सीतेति च जानकीति यथावयः स्निग्धतरं मनुषेति ।
नपस्विदारैर्जनकेन्द्रपुत्री सम्भाष्यमाणा समुपैति मन्दम् ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति सीता तापसी च ।)

तापसी-हला! एसो दे कुडुम्बिओ । उवसप्प णं । ण सक्कं तुमे
३ एआइणि पेक्खिटुं । [हला! एप ते कुडुम्बिकः । उपसपेनम् । न
शक्यं स्वामेकाकिनीं प्रेक्षितुम् ।]

सीता-हं! अज्ज वि अविस्ससणीअं विअ मे पडिमादि । (उपसृत्य।)
६ जेदु अय्यउत्तो । [हम्! अद्याप्यविश्वसनीयमिव मे प्रतिभाति ।
जयरवार्यपुत्रः ।]

रामः-मैथिलि! अपि जानासि, पूर्वाधिष्ठानमस्माकं जनस्थान-
९ मासीन् । अप्यत्र ज्ञायन्ते पुत्रकृतका वृक्षाः ।

सीता-जाणामि जाणामि । ओळोइअपत्तआ उळ्ळोअइदव्वा दाणिं
संवुत्ता । [जानामि जानामि । भवलोकितपत्रका उल्लोकयितव्या
१२ इदानीं संवृत्ताः ।]

रामः-एवमेतन् । निम्नस्थलोत्पादको हि कालः । मैथिलि! अप्यु-
पलभ्यतेऽस्य सप्तपर्णस्याधस्ताच्छुक्लवाससं भरतं दृष्ट्वा परित्रस्तं
१५ मृगयूथमासीन् ।

सीता-अय्यउत्त! दिढं खु सुमरामि । [आर्यपुत्र! इदं खलु
स्मरामि ।]

१८ रामः-अयं तु नस्तपसः साक्षिभूतो महाकच्छः । अत्रास्माभिरा-
सीनैस्तावस्य निवपनाक्रियां चिन्तयद्भिः काञ्चनपार्श्वो नाम मृग-
दृष्टः ।

- १ रामः—अम्बाः ! अभिवाद्ये ।
 सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । दिष्टिआ वड्डामो अवसितपडिण्णं =
- ३ तुमं पुमत्तिणं सह वड्डणं पेक्खिअ । [जात ! चिरं जीव । दिष्ट्या
 वर्धामहे अवसितप्रतिजं त्वां कुशलिनं सह वध्वा प्रेक्ष्य ।]
 रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।
- ६ लक्ष्मणः—अम्बाः ! अभिवाद्ये ।
 सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]
 लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।
- ९ सीता—अध्या ! वन्दामि । [आयाः ! वन्दे ।]
 सर्वाः—वच्छे ! चिरमङ्गला होहि । [वस्ये ! चिरमङ्गला भव ।]
 सीता—अणुगगद्धिदग्धि । [अनुगृहीतास्मि ।]
- १२ भरतः—आर्य ! अभिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।
 रामः—एहोहि वत्स ! इक्ष्वावुकुमार ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।
 वक्षः प्रसारय कवाटपुटप्रमाण—
 मालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।
 उन्नामयाननमिदं शरदिन्दुकल्पं
 प्रत्हादय व्यसनदग्धमिदं शरीरम् ॥ ७ ॥
- ! भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! अभिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।
 सीता—अध्यउत्तेण चिरसञ्चारी होहि । [आर्यपुत्रेण चिरसञ्चारी
 ३ भव ।]
 भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! अभिवाद्ये ।
 लक्ष्मणः—एहोहि वत्स ! दीर्घायुर्भव । परिध्वजस्व गाढम् ।
 ६ (आलिङ्गति ।)
 भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये प्रतिगृह्यतां राज्यभारः ।
 रामः—वत्स ! कथमिदम् ।

- १ कैकेयी-जाद ! चिराहिळसिदो खु एसो मणोरहो । [जात !
चिराभिलपितः खरुवेप मनोरथः ।]
(ततः प्रविशति शत्रुघ्नः ।)

१२ शत्रुघ्नः-

विविधैर्व्यसनैः क्लिष्टमङ्घ्रिगुणतेजसम् ।

द्रष्टुं मे त्वरते बुद्धी रावणान्तकरं गुरुम् ॥ ८ ॥

(उपगम्य ।) आर्य ! शत्रुघ्नोऽहमभिवादये ।

रामः-एहोहि वत्स ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

३ शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये अभिवादये ।

सीता-वच्छ ! चिरं जीव । [वत्स ! चिरं जीव ।]

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवादये ।

६ लक्ष्मणः-स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! एतौ वसिष्ठवामदेवौ सह

प्रवृत्तिभिरभिषेकं पुरस्कृत्य त्वदर्शनमभिलषतः ।

तीर्थोदकेन मुनिभिः स्वयमाहूतेन

नानानदीनदगतेन तव प्रसादान् ।

इच्छन्ति ते मुनिगणाः प्रथमाभिषेकं

द्रष्टुं मुत्सं सलिलसिक्तमिवारविन्दम् ॥ ९ ॥

कैकेयी-गच्छ जाद ! अभिच्छसेहि अभिसेअं । [गच्छ जात !

अभिलषाभिषेकम् ।]

१ रामः-यदाज्ञापयत्यम्बा । (निभ्रान्तः ।)

(नेत्रये)

जयतु भवान् । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः । जयतु देवः ।

१ जयतु भद्रमुखाः । जयन्वार्यः । जयतु रावणान्तकः ।

कैकेयी-एदे पुरोहिदा कञ्चुइणो पुत्तअम्स मे विजअपोसं बह्द-

अन्तो आमीहि पूजयन्ति । [एते पुरोहिताः कञ्चुकिनः पुत्रकस्य

१ मे विजयघोषं वर्धयन्त आशीर्षिः पूजयन्ति ।]

सुमित्रा-पद्मीओ परिचारका सज्जणा अ पुत्तअस्स मे विजअं
वट्टयन्ति । [प्रकृतयः परिचारकाः सज्जनाश्च पुत्रकस्य मे विजयं

१२ वर्धयन्ति ।]

(नेपाथे)

भो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

हंत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तमौघं

सूर्योऽन्धकारमिव शौर्यमर्थमंगूरैः ।

सीतामवाप्य सकलाद्युभवर्जनीयां

रामो महीं जयति सर्वजनाभिरामः ॥ १० ॥

कैकेयी-अम्महे, पुत्तस्स मे विजअघोसणा वड्डइइ । [अम्महे पुत्रस्य
मे विजयघोषणा वर्धते ।]

३ (ततः प्रविशति कृताभिषेको रामः सपरिवारः ।)

रामः-(किलोक्त्वाकाशे ।) भोस्तात !

स्वर्गेऽपि तुष्टिमुपागच्छ विमुञ्च दैन्यं

कर्म त्वयामिलपितं मयि यन् तदेतन् ।

राजा किलाम्भि मुधि सत्कृतभाग्वाही

धर्मेण लोकपरिरक्षणमभ्युपेतम् ॥ ११ ॥

भरतः-

अधिगतनुपशब्दं धार्यमाणात्तपत्रं

विकसितकृतमौलिं तीर्थतोयाभिषिक्तम् ।

गुरुमधिगतलीलं वन्द्यमानं जनीषे—

नवंशशिनमिवाप्यं पश्यतो मे न हृदिः ॥ १२ ॥

शकुन्तः- एतदार्याभिषेकेण कुलं मे नष्टकल्मषम् ।

पुनः प्रकाशतां याति सोमस्येवोदये जगत् ॥ १३ ॥

रामः—वत्स लक्ष्मण ! अधिगतराज्योऽहमस्मि ।

लक्ष्मणः—दिष्टया भवान् वर्धते ।

(प्रविश्य)

काम्पुर्जीयः—जयतु महाराजः । एष रज्जु तत्रभवान् विभीषणो
विज्ञापयति, सुर्गावनीलमैन्द्रजाम्बवद्धनूमन्प्रमुखाश्चानुगच्छन्तो

दिष्टया भवान् वर्धत इति ।

रामः—महायानां प्रसादाद् वर्धत इति काप्यताम् ।

काम्पुर्जीयः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

१ ईदृशेषी—धृष्णा मु निह । इदं अद्भुदर्थं अओज्ज्वलं पेम्भिरदु
इच्छामि । [धन्या गच्छस्मि । इममभ्युदयमयोध्यायां प्रेक्षितुमिच्छामि ।]

१२ रामः—द्रुह्यति भवती । (विलोक्य ।) अये प्रभाभिर्वनमिदमरिर्ल
सूर्येण प्रतिमाति । (विभाष्य ।) आ शातम् । सम्प्राप्तं पुष्पकं
दिवि रावणस्व विमानम् । कृतसमयमिदं स्मृतमाग्रमुपगच्छतीति ।

१५ तन् सर्वैरागृह्यताम् ।

(सर्वे आरोहन्ति ।)

रामः— अर्घ्यं याम्यामि पुरीमयोध्यां

मग्धन्धिमिधैरनुगम्यमानः ।

लक्ष्मणः— अर्घ्यं पश्यन्तु च नागराम्ब्यां

पन्टं मनश्चप्रमिषोदयस्यम् ॥ १४ ॥

(भरतपाठयम् ।)

यथा रामश्च जानक्या कम्पुभिश्च समागतः ।

तथा लक्ष्म्या समायुक्तो राजा भूमिं प्रभासु नः ॥ १५ ॥

(निबन्धाः सर्वे ।)

सप्तमोऽङ्कः ।

प्रतिमानाटकं समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षोभ्यः क्षोभितः	I.	17	उभयस्यास्ति	V.	9
अङ्गे मे स्मृता	II	18	एतदायांभिः	VII.	13
अत्र रामश्च मीता	IV.	4	एते ते देवतानाः	III.	7
अद्य स्वप्नवत्	IV.	12	एते भृत्याः स्वानि	II.	13
अद्यैव यास्यामि	VII.	14	कमप्यर्धं चिरं	II.	17
अधिगतं नृपः	VII.	12	द्रुमा धावन्तीषु	III.	2
अनपत्या ययं	II.	8	कर्णौ त्वरारहतः	I.	8
अनुचरति शशाङ्कः	I.	25	कस्यासौ सदृशः	IV.	6
अन्वास्यमानः	III.	15	कामं देवतः	III.	5
अपि सुगुण तत्रापि	IV.	21	काले खल्वागता	III.	12
अये ते दयितो	IV.	11	कुतः क्रोधो	VI.	9
अयं सैन्येन	VII.	5	कृतान्तशस्याभिः	V.	4
अयं हि पणितः	III.	14	कृत्वा स्ववीर्यं	VI.	4
अयममरपते-	II	21	कमप्राप्ते हते	I.	15
अयश्चामि यदि	III	21	कृते ज्येष्ठो	II.	14
अयाध्यामटवी	III.	19	गच्छन्ति तुष्टिं	V.	5
अमुरसमरः	IV.	10	गतो रामः प्रियं	II.	20
अहं पश्चात्	IV.	15	गरवा तु पूर्वं	VI.	7
अहं हि दुःखः	II.	9	गरवा पूर्वं स्वः	IV.	17
अहो बलमहो	V.	14	गुरोर्मे पादः	I.	27
आदर्शो बलकलाः	I.	9	गोपहिना यथा	III.	23
आपृच्छ पुत्रकृतः	V.	11	घनः स्पष्टो धीरः	IV.	7
आरब्धे पट्टे	I	5	चरति पुलिनेषु	I.	2
आशावन्तः	IV.	28	धीरमात्रोत्तरी	I.	31
इदं गृहं तत्	III.	13	छत्रं मय्यजनं	I.	3
इदं तत् स्त्रीमयं	IV.	14	जय नरवर	VII.	1
इदानीं भूमिः	I	4	तं चिन्तयामि	IV.	22
इयं स्वयं गच्छतु	IV.	13	ते स्मृत्वा शुल्कः	III	11
इयं हि नीलोत्पलः	VI.	1	तत्र यास्यामि	III.	24
इयमेका पृथिव्यां	V.	1	तप सद्ग्रामः	I.	28
इह स्यास्यामि	IV.	19	तदैव पुत्रः	II.	10

विलपमि क्रिमिद्	V.	19	समुदितयल०	VII.	2
विविधैर्न्यसनेः	VII.	8	सीताभयः पानु	I.	1
बेलामिमां	VI.	16	सुर्माषो अंशितो	V.	10
चैरं मुनिजन०	VI.	11	सुविरेणापि	IV.	26
शशुम्लश्मण०	I.	7	सूयं इव गतो	II.	7
शरीरेऽरिः	I.	12	सावर्णान् वा मृगान्	V.	12
शुल्के विपणितं	I.	15	स्वर्गं गते नर०	IV.	1
शून्यं प्राप्नो यदि	II.	11	स्वर्गेऽपि मुष्टि०	VII.	11
शोकादवचनाद्	I.	16	स्वैरं हि पश्यन्तु	I	29 ³
अद्वेय. स्वजनस्य	IV.	27	हत्वा रिपुप्रभव०	VII.	10 ³
श्रुत्वा ते वनगमनं	I.	30	हन्त भोः सख०	VI.	14
सकृन् सृष्टामि	II.	16	हा वत्स राम	II.	4
सखीति सीतेति	VII.	3	हृदय भव	III.	9
सख्यमन्धं जित०	II.	6	हृदयस्थित०	VI.	5
समं वाप्येण	I.	6			

अभिषेकस्य कथावस्तु ।

अत्र किष्किन्धा-सुन्दर-युद्धकाण्डगतं रामचरितं सव प्रपञ्चितम्, अन्ते च देवदेवेश्वरवानुमत्या रामो राज्येऽभिषिक्तः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

रामः—दशरथस्य ज्येष्ठः पुत्रः ।

लक्ष्मण —रामानुजः ।

सुग्रीवः—कपीश्वरः ।

नीलः—सुग्रीवविधेयो वानरः ।

विभीषणः—लङ्केश्वरस्य भ्राता ।

याली—किष्किन्धाधिपतिः ।

अह्नदः—यालिपुत्रः ।

रावणः—लङ्केश्वरः ।

हनुमान्—वानरमुण्यः ।

बलाभ्यक्षः—वानरसेनापतिः ।

विरुजिह्वः—राक्षसः ।

सहकुर्णः—लङ्केश्वरस्य वार्ताहरः

भक्षः

इन्द्रजित् } —लङ्केश्वरस्य पुत्रौ ।

शुकसारणौ—मायारूपधारिणौ राक्षसौ ।

बिलमुम्भः—सुग्रीवस्य वार्ताहरः ।

ककुभः—वानरेश्वरस्य भृत्यः ।

काम्पुकीयः—राक्षसेश्वरस्य भृत्यः ।

काम्पुकीयः—वानरेश्वरस्य भृत्यः ।

प्रथमः

द्वितीयः } —विद्याधराः ।

तृतीयः

भक्तिः

वचनः

स्त्रियः—

मीमांसा—रामपरानी ।

ताता—दालिपानी ।

राक्षस्यः

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
349.	iv. 8 ¹	विभीषणः	विभीषणः
363.	vi. 11 ¹	प्रभाषायं	प्रभाषायं
367.	vi. 26 ⁴	प्रविश्यति	प्रविशति
36 ¹¹ .	vi. 34 ³	भगवान्	भगवन्

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

अभिषेकनाटकम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—

यो गाधिपुत्रमखविन्नकराभिहन्ता
युद्धे विराधखरदूषणवीर्यहन्ता ।
दर्पोद्यतोत्वणकवन्धकपीन्द्रहन्ता

पायान् स यो निशिचरेन्द्रकुलाभिहन्ता ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । (परिक्रम्यावलोक्य) अये किञ्चुखलु
मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अह्न ! पश्यामि ।

३ (नेपथ्ये)

सुग्रीव ! इत इतः ।

(प्रविश्य)

६ पारिषार्थिकः—भाव !

धृतोनुखल्वेष समुत्थितो ध्वनिः
प्रवर्तते श्रोत्रविदारणो महान
प्रचण्डवातोद्धतभीमगामिनां

बलाहकानामिब खेऽभिगर्जताम् ॥ २ ॥

सूत्रधारः—मार्प ! किं नावगच्छसि । एष खलु सीतापहरणजनित-
सन्तापस्य रघुकुलप्रदीपस्य सर्वलोकनयनाभिरामस्य रामस्य च,

३ दाराभिर्दर्शननिर्विषयीकृतस्य सर्वहर्ष्यक्षराजस्य सुविपुलमहाप्रीवस्य
सुप्रीवस्य च परस्परोपकारकृतप्रतिज्ञयोः सर्ववानराधिपतिं हेम-
भालिनं बालिनं हन्तुं समुद्योगः प्रवर्तते । तत एतौ हि,

इदानीं राज्यविभ्रष्टं सुप्रीवं रामलक्ष्मणौ ।

पुनः स्थापयितुं प्राप्ताविन्द्रं हरिहराविव ॥ ३ ॥

(निःक्रान्तौ)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति रामो, लक्ष्मणसुप्रीवौ, हनुमांश्च ।)

रामः—सुप्रीव ! इत इतः ।

५ मत्सायकान्निहतभिन्नविकीर्णदेहं

शत्रुं तवाद्य सहसा भुवि पातयामि ।

राजन् ! भयं त्यज ममापि समीपवर्ती

दृष्टस्त्वया च समरे निहतः स वाली ॥ ४ ॥

सुप्रीवः—देव ! अहं खल्वार्यस्य प्रसादाद् देवानामपि राज्यमाशङ्के,
किं पुनर्वानराणाम् । कुतः,

मुक्तो देव ! तवाद्य बालिहृदयं भेत्तुं न मे संशयः

सालान् सप्त महावने हिमगिरेः शृङ्गोपमाश्रुधीधर ! ।

भित्त्वा वेगवशान् प्रविश्य घर्षणां गत्वा च नागालयं *

मज्जन् वीर ! पथोनिधौ पुनरयं सम्प्राप्तवान् सायकः ॥५॥

हनुमाद्—

तव नृप ! मुखनिःसृतैर्वचोभि-

र्विगतभया हि धयं विनष्टशोकाः ।

रघुवर ! हरये जयं प्रदातुं

गिरिमभिगच्छ सनीरनीरदाभम् ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! सोपस्त्रेहृतया वनान्तरस्याभितः खलु किष्कि-
न्धया भवितव्यम् ।

३ सुग्रीवः—सम्यगाह कुमारः ।

सम्प्राप्ता हरिवरबाहुसम्प्रगुप्ता

*किष्किन्धा तव नृप ! बाहुसम्प्रगुप्ता ।

तिष्ठ त्वं नृवर ! करोम्यहं विसंहं —

नादेन, प्रचलमहीधरं नृलोकम् ॥ ७ ॥

रामः—भवतु, गच्छ ।

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति देवः । (परिक्रम्य) भोः !

अपराधमनुद्दिश्य परित्यक्तवत्या विभो ! ।

युद्धे त्वत्पादशुभ्रुपां सुग्रीवः कर्तुमिच्छति ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये)

कथं कथं सुग्रीव इति ।

३ (ततः प्रविशति वाली, गृहीतवस्त्रया तारया सह ।)

वाली—कथं कथं सुग्रीव इति ।

तारे ! विमुञ्च मम वस्त्रमनिन्दिताङ्घ्रि !

प्रस्त्रस्तवस्त्रनयने ! किममि प्रवृत्ता ।

* सुग्रीवमत्र ममरे विनिपात्यमानं

सं पश्य शोणितपरिष्टुममर्यगात्रम् ॥ ९ ॥

नारा—पसीअउ पसीअउ महाराओ । अप्पेण कारणेण ण जाग-

मिस्सह सुग्रीओ । ता अमणवणेण सह मम्मन्तिअ गन्तव्वं ।

३ [प्रमादतु प्रमादतु महाराजः । अप्पेण कारणेण नागमिप्यति सुग्रीवः ।
तद्माणवणेण सह संमन्थ्य गन्तव्यम् ।]

वाली—आः,

शक्रो वा भवतु गतिः शशाङ्कवस्त्रे !

शत्रोर्मे निशितपरश्वधः, शिवो वा ।

नालं मामभिमुखमेत्य सम्प्रहर्तुं

विष्णुर्वा विकसितपुण्डरीकनेत्रः ॥ १० ॥

तारा—पसीअठ पसीअउ महाराओ । इमस्स जणस्स अणुमाहं
दाव करेउं अरिहंदि महाराओ । [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।
अस्य जनस्यानुग्रहं तावत् कर्तुमर्हति महाराजः ।]

वाली—श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

तारे ! मया खलु पुरामृतमन्थनेऽपि

गत्वा प्रहस्य मुरदानवदैत्यसङ्घान् ।

उत्फुल्लनेत्रमुरगेन्द्रमुदग्रक्ष्ण-

माकृष्यमाणमवलोक्य सुविस्मितारस्ते ॥ ११ ॥

तारा—पसीअठ पसीअउ महाराओ । [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।]

वाली—आः, मम वशानुवर्तिनी भव । प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

३ तारा—एसा गच्छामि मन्दभाआ । (निष्क्रान्ता) [एषा गच्छामि
मन्दभागा ।]

वाली—हन्त प्रविष्टा तारा । यावद्दहं सुग्रीवं भग्नग्रीवं करोमि ।

६ (द्रुतमुपगम्य) सुग्रीव ! तिष्ठ तिष्ठ ।

इन्द्रो वा शरणं तेऽस्तु प्रभुर्वा मधुसूदनः ।

मञ्जुष्पथमासाद्य सर्जीवो नैव यास्यसि ॥ १२ ॥

इत इतः ।

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

३ (उभौ नियुद्ध कुरुतः ।)

रामः—एष एष घाली,

सन्दृष्टोऽप्युत्थष्टमंरफनेत्रो

मुष्टिं घृत्वा गाढमुदृत्तदंष्ट्रः ।

गर्जेन् भीमं घानरो भाति युद्धे

मंघर्त्ताग्निः सन्दिधनुर्ग्रथैव ॥ १३ ॥

रश्मणः—मुग्धीवमपि पश्यत्यार्यः,

विक्रसितशतपत्ररफनेत्रः

कनकमयाद्गदतद्धर्षनिनाहुः ।

दृष्टिश्चमुपयाति घानरत्वाद्

गुग्मभिभूय मतां विहाय घृत्तम् ॥ १४ ॥

घालिना ताडितः पतितः मुग्धीवः ।

एवमान्—हा ! धिक् । (एतन्ममं राममुत्तमम्) जयतु देवः । अस्त्यै-

३ पादम्या ।

वलयान घानरेन्द्रस्तु दुर्पलत्र पतिर्मम ।

अयमथा शपथंश्रव मर्षमार्षेण चिन्तयताम् ॥ १५ ॥

रामः—हृन्मन् ! अलमलं मग्ध्रमेण । एतदनुष्ठीयते । (हरं मुक्त्वा)

हन्त पतितो घाली ।

१ रश्मणः—एष एष घाली,

दृष्टिश्चकलितगात्रः, मन्तसंरफनेत्रः

कडिगधिपुलकाहुः कादलोके विविधुः ।

अभिपतति कथमिषद् धीरमाहर्षमानः

दारथरपरिवीले शान्तयोगे दारैरम् ॥ १६ ॥

घाली—(मोहमुत्तमम् पुनः शुभाश्रव शरे नाम्हरानि वाचयित्वा

राममुत्तमम्)

युक्तं भो ! नरपतिधर्ममास्थितेन

युद्धे मां हलयितुमक्रमेण राम ! ।

वीरेण व्यपगतधर्मसंशयेन

लोकानां हलमपनेतुमुद्यतेन ॥ १७ ॥

हन्त भोः !

भवता सौम्यरूपेण यशसो भाजनेन च ।

हलेन मां प्रहरता प्रसूढमयशः कृतम् ॥ १८ ॥

भो राघव ! चीरषल्कलधारिणा वेपविपर्यस्तचित्तेन मम भ्रात्रा
सह युद्धव्यग्रस्याधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वधः ।

रामः—कथमधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वध इति ।

३ वाली—कः संशयः ।

रामः—न खल्वेतन् । पश्य,

वागुराच्छन्नमाश्रित्य मृगाणामिष्यते वधः ।

वध्यत्वाच्च मृगत्वाच्च भवाच्छन्नेन दण्डितः ॥ १९ ॥

वाली—दण्डय इति मां भवान् मन्यते ।

रामः—कः संशयः ।

३ वाली—केन कारणेन ।

रामः—अगम्यागमनेन ।

वाली—अगम्यागमनेनेति । एषोऽस्माकं धर्मः ।

६ रामः—ननु युक्तं भोः !

भवता वानरेन्द्रेण धर्माधर्मौ विजानता ।

आत्मानं मृगमुद्दिश्य भ्रातृदाराभिमर्शनम् ॥ २० ॥

वाली—भ्रातृदाराभिमर्शनेन तुल्यदोषयोरहमेव दण्डितो, न सुग्रीवः ।

रामः—दण्डितस्त्वं हि दण्डयत्वाद्, अदण्डयो नैव दण्डयते ।

३ वाली—

सुर्मायेणाभिमृष्टाभूद् धर्मपत्नी गुरोर्मम ।

तस्त्र दाराभिमर्शेन कथं दण्डयोऽस्मि राघव ! ॥ २१ ॥

१ रामः—न त्वेव हि कदाचिज्ज्येष्ठस्य यवीयसो दाराभिमर्शेनम् ।

२ वाली—हन्त अनुत्तरा वयम् । भवता दण्डितत्वाद् विगतपा-

३ पोऽहं ननु ।

रामः—एवमस्तु ।

सुर्मावः—हा धिक् ।

- करिकरसदृशौ गजेन्द्रगामि-

स्तव रिपुशस्त्रपरिक्षिताद्भदौ च ।

अवनितलगतौ समीक्ष्य याहू

हरिवर । हा पततीव मेऽद्य चित्तम् ॥ २२ ॥

४ वाली—सुर्माव ! अलमलं विपादेन । ईदृशो लोक्रधर्मः ।

(नेपथ्ये)

५ हा हा महाराओ ।

वाली—सुर्माव ! संवार्यतां संवार्यतां स्त्रीजनः । एवंगतं नाहंति
मां द्रष्टुम् ।

६ सुर्मावः—यदाज्ञापयति महाराजः । हनुमन् ! एवं क्रियताम् ।

हनुमान्—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविष्टत्यद्भदो हनुमाथ)

७ हनुमान्—अद्भद ! इत इतः ।

भद्रः—

श्रुत्वा कालवर्जं यान्तं हरिमृन्नागणेश्वरम् ।

भमापतितसन्तापः प्रयामि शिथिलक्रमः ॥ २३ ॥

हनुमन् ! कुत्र महाराजः ।

हनुमान्-एष महाराजः,

नरनिर्भिन्नहृदयो विभाति धरणीतले ।

गुह्यशक्तिसमाक्रान्तो यथा क्रौञ्चाचलोत्तमः ॥ २४ ॥

भङ्गदः-(उपसृत्य) हा महाराज !

अतिबलमुखशायी पूर्वमासीर्हीनद्रः

क्षितितलपरिवर्तो क्षीणसर्वाङ्गचेष्टः ।

शरवरपरिवीत व्यक्तमुत्सृज्य देहं

किमभिलषसि वीर स्वर्गमथाभिगन्तुम् ॥ २५ ॥

(इति भूमौ पतितः ।)

बाली-अङ्गद ! अलमलं विपादेन । भोः सुग्रीव !

मया कृतं दोषमपास्य बुद्धया

त्वया हरीणामधिपेन सम्यक् ।

विमुच्य रोषं परिगृह्य धर्मं

बुलप्रवालं परिगृह्यतां नः ॥ २६ ॥

सुग्रीवः-यदाज्ञापयति महाराजः ।

बाली-भो राषय ! यस्मिन् कस्मिन् वापराधेऽनयोर्बानरचापलं

३ हन्तुमर्हसि ।

रामः-पादम् ।

बाली-सुग्रीव ! प्रतिगृह्यतामम्बुकुलधनं हेममाला ।

६ सुग्रीवः-अनुगृहीतोऽस्मि । (प्रतिगृह्णाति ।)

बाली-हनुमन् ! आपन्नाध्वन् ।

हनुमान्-यदाज्ञापयति महाराजः । (निःश्रम्य प्रविश्य) इमा ज्ञापः ।

१ बाली-(आचम्य) परित्यजन्तीव मां प्राणाः । इमा राक्षसप्रभृतयो
महानप एता उर्वेश्यादयोऽप्सरसो मानभिगताः । एष महारजः

१ *मयापि गन्तुम् ।

- हंसप्रयुक्तो वीरवाही विमानः कालेन प्रेषितो मां नेतुमागतः ।
 १२ भवतु । अयमयमागच्छामि । (स्वर्गतः ।)
 सर्वे-हा हा महाराज !
 रामः-हन्त स्वर्गं गतो घाली । सुग्रीव ! क्रियतामस्य संस्कारः ।
 १५ सुग्रीवः-यदाज्ञापयति देवः ।
 रामः-लक्ष्मण ! सुग्रीवस्याभिप्रेकः कल्प्यताम् ।
 लक्ष्मणः-यदाज्ञापयत्यार्यः ।

१८ (निक्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति ककुमः ।)

- ३ ककुमः-निष्ठितप्रायत्यान् कार्यस्याशरव्यापृताः सर्वे वानरयूथपाः ।
 तस्मादहमपि किञ्चिदाहारजातं सम्भावयामि । (तथा करोति)
 (प्रविश्य)
 ६ विलमुनः-पेसिओ ग्धि महाजाणु सुग्रीवेण-अप्यरामस्स किदो-
 वआरप्पन्चुवआरणिमित्तं मञ्ज्यासु दिमासु सीदाविअअणे पेसिआ
 मञ्जे वागरा आअदा । तेसं दक्षिणपहमुहस्स पुमारस्स अह्म-
 ९ दम्म पवुत्तिं जाणिअ सिग्घं आअच्छत्ति । ता कर्हिणुत्तु गओ
 कुमारो । (परिक्कम्पात्ततो विलोक्य) एसो अव्यरुदहो । जाव पे
 पुच्छामि । (उरुत्तल्य) मुहं अप्यरस्स । [प्रेषितोऽस्मि महाराजेन
 १२ सुग्रीवेण-आयंरामस्य हृत्पकारप्रयुक्तनिमित्तं मयांसु दिमासु
 गीतादिष्वपने प्रेषिताः सर्वे वानरा आगताः । तेषां दक्षिणपथमुनस्य

- कुमारस्याङ्गदस्य प्रवृत्तिं ज्ञात्वा शीघ्रमागच्छेति । तत् क्वमुखः गतः
 १५ कुमारः । एष आर्यककुभः । चावदेनं पृच्छामि । सुखमार्यस्य ।]
 ककुभः—अये विलमुखः । कुतो भवान् ।
 विलमुखः—अय्य ! महालाअरस सासणेण कुमारं अङ्गदं पेक्खिहुं
 १८ आअदो म्हि । [आर्य ! महाराजस्य शासनेन कुमारमङ्गदं श्रेक्षित-
 मागतोऽसि ।]
 ककुभः—अपि कुशली आर्यरामो महाराजश्च । *
 २१ विलमुखः—आम् ।
 ककुभः—कोऽभिप्रायो महाराजस्य ।
 (विलमुखः पेसिओ म्हि इति पूर्ववत् पठति)
 २४ ककुभः—किं न जानीये निष्ठितमर्थं कार्यस्य ।
 विलमुखः—किं किम् ।
 ककुभः—श्रूयतां,
 लब्धा वृत्तान्तं रामपत्न्याः रमणेन्द्राद्
 आरुह्यागेन्द्रं सद्विपेन्द्रं महेन्द्रम् ।
 लङ्कामभ्येतुं वायुपुत्रेण शीघ्रं
 वीर्यप्रावत्याह्लाद्भिषतः सागरोऽथ ॥ १ ॥
 तस्मादागच्छ, कुमारपादमूलमेव संश्रयावः ।
 (निष्क्रान्तौ ।)
 ३ विष्कम्भकः ।
 (तत प्रविशति राक्षसीगणपरिवृता सीता ।)
 सीता—हृद्धि अदिर्धाराः सु म्हि मन्दभाआ । जा अय्यउत्तविरहिदा
 ६ रक्खसराअभवणं आणीदा अणिट्ठाणि अणरिहाणि जहमणोरुहण-
 वुत्ताणि वअणाणि साविअमोणा जीवामि मन्दभाआ । आहु

- अव्यउत्तसाअप्यञ्चण कर्ह वि अत्तार्ण पय्यवत्यावेमि । किणुसु
 १ अज्ज पज्जाळिअमाणे कम्मआरगिमण्डले उदअप्पसेओ विअ
 किञ्चि हिअअप्पसादो समुप्पणो । किणुसु मं अन्तरेण पसण्ण-
 हिअओ अव्यउत्तो भवे । [हा भिग् अतिधीरा खल्वस्मि मन्दभागा ।
 १२ यायंपुत्रविरहिता राक्षसराजभवनमानीतानिष्टान्यनहांणि यथामनोरथ-
 प्रवृत्तानि वचनानि श्रान्वयमाणा जीवामि मन्दभागा । अथवा आर्य-
 पुत्रमायकप्रत्ययेन कथमप्यात्मानं पर्यवस्थापयामि । किन्तुखल्वद्य ।
 १५ प्रज्वाल्यमाने कर्मकाराग्निमण्डले उदकप्रसेक इव किञ्चिद् हृदयप्रसादः
 समुपपन्नः । किन्तुखलु मामन्वरेण प्रसन्नहृदय आर्यपुत्रो भवेत् ।]

(ततः प्रविशति हनुमान् अङ्गुलीयकहस्तः ।)

- १८ हनुमान्-(लङ्कां प्रविश्य) अहो रावणभवतरस्य विन्यासः ।

कनकरचितचित्रतोरणाढ्या

मणिवरविद्रुमशोभितप्रदेशा ।

विमलविकृतसञ्चितैर्विमानै-

र्विपति महेन्द्रपुरीव भाति लङ्का ॥ २ ॥

अहोतुखलु,

एतां प्राप्य दशमीवो राजलक्ष्मीमनुत्तमाम् ।

| विमार्गेप्रतिपन्नत्वाद् व्यापादयितुमुद्यतः ॥ ३ ॥

(सर्वतो गत्वा) विचरितप्राया मया लङ्का ।

गर्भागारविनिष्कृष्टेषु बहुशः शालाविमानादिषु

ज्ञानागारनिशाचरेन्द्रभवनप्रासादहर्म्येषु च ।

पानागारनिशान्तदेशविबरेष्वक्रान्तेवानस्यर्ह

सर्वे भोः ! विचरितं नैव नृपतेः पत्नी मया दृश्यते ॥ ४ ॥

अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । भवतु, एतद्धर्म्याप्रमारुहावलोक्यामि ।
 (तथा कृत्वा) अये अयं प्रमद्वनराशिः । इमं प्रविश्य परीक्ष्ये ।
 ३ (प्रविश्यावलोक्य) अहो प्रमद्वनसमृद्धिः । इह हि,

कनकरचितविद्रुमेन्द्रनीलै-

विद्रुतमहाद्रुमपङ्क्तिचित्रदेशा ।

रुचिरत्तरनगा विभाति शुभ्रा

नभसि सुरेन्द्रविहारभूमिकल्पा ॥ ५ ॥

अपि च,

चित्रप्रसूतहेमधातुरुचिराः शैलाञ्चट्टा मया

नानावारिचरण्डजैर्विरचिता दृष्टा मया दीर्घिकाः ।

४ नित्यं पुष्पफलाढ्यपादपयुता देशाश्च दृष्टा मया

१ सर्वे दृष्टमिदं हि रावणगृहे सीता न दृष्टा मया ॥ ६ ॥

कोनुखल्वेतस्मिन् प्रदेशे सप्रभ इव दृश्यते । तत्र तावदवलोक्यामि-

(तथा कृत्वा) अये कानुखल्वियम् ।

राक्षसीभिः परिवृता विद्रुताभिः सुमध्यता ।

नीलजीमूतमध्यस्था विद्रुहेखेव शोभते ॥ ७ ॥

शैपा,

असितभुजगरुत्सां धारयन्त्येकवेणीं

करपरिमितमध्या कान्तसंसक्तचित्ता ।

अनशनशृशदेहा बाष्पसांमिच्छवस्त्रा

सरसिजयनमालेयातपे विप्रविद्धा ॥ ८ ॥

अये कथं दीपिकावलोकः । (विलोक्य) अये रावणः ।

मणिविरचितमौलिश्चाकृताघ्रायताश्रो

मदसललितगामी मत्तमातङ्गलीलः ।

युवतिजननिकाये मात्यसौ राक्षसेशो

हरिखिव हरिणीनामन्तरे चेष्टमानः ॥ ९ ॥

किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एनमशोकपादपमाहृष्ट कोट-
रान्तरितो भूत्वा दृढं वृत्तान्तं ह्यास्यामि । (तथा करोति ।)

३ (ततः प्रविशति रावणः सपत्न्यैः ।)

रावणः—

दिव्याम्बैः सुरदैत्यदानवचमूविद्रायणं रावणं

युद्धे ह्युद्धसुरेभदन्तर्कुलिशव्यालीढवक्षरखलम् ।

सीता मामविवेकिनी न रमते सक्ता च मुग्धेक्षणा

क्षुद्रे क्षत्रियतापमे ध्रुवमहो देवस्य विभ्रक्रिया ॥ १० ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य) एष एष चन्द्रमाः,

रजतरचितदर्पणप्रकाशः

करनिकरैर्हृदयं ममाभिपीडय ।

उदयति गगने विजृम्भमाणः

कुमुदवनप्रियवान्धवः शशाङ्कः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य) एषा सीता पादपमूलभाक्षित्य ध्यानसंवीतहृदयानशन-
क्षामवदना स्वदेहमिव प्रवेष्टुकामा स्रग्दृष्टस्तनोदरी दुर्दिनान्तर्गता

३ चन्द्रलेखेव राक्षसीगणपरिवृतोपविष्टा । यैषा,

अपास्य भोगान् मां चैव श्रियं च महतीमिमाम् ।

मातुपे न्यस्तहृदया नैव वृत्तयन्वमागता ॥ १२ ॥

दन्मान्-हन्त सुविज्ञातम् ।

इयं सा राजतनया पत्नी रामस्य मैथिली ।

सिंहदर्शनविभ्रमता मृगीव परितप्यते ॥ १३ ॥

रावणः—(उपेत्य)

सीते ! त्यज त्वं व्रतमुप्रचर्य
 भजस्व मां भामिनि ! सर्वगात्रैः ।
 अपास्य तं मानुषमद्य भद्रे !
 गतायुषं कामपथान्निवृत्तम् ॥ १४ ॥

सीता—हस्तो खु रावणञ्जो, जो वअणगदसिद्धिं वि ण जाणादि ।
 १ [हास्यः खलु रावणकः, यो वचनगतसिद्धिमपि न जानाति ।]
 २ हनूमान्—(सक्रोधम्) अहो रावणस्यावलेपः ।

तौ च बाहू नविज्ञाय तच्चापि सुमहद् धनुः ।
 सायकं चापि रामस्य गतायुरिति भाषते ॥ १५ ॥

न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । भवतु, अहमेवार्यरामस्य कार्य-
 साधयामि । अथवा,

यद्यहं रावणं हन्मि कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।
 यदि मां प्रहरेद् रक्षो महत् कार्यं विपद्यते ॥ १६ ॥

रावणः—

वस्तनु ! तनुगात्रि ! कान्तनेत्रे ।
 सुवलयदामनिभां विमुच्य वेणीम् ।
 बहुविधमणिरत्नभूषिताङ्गं
 दशशिरसं मनसा भजस्व देवि ! ॥ १७ ॥

सीता—ई विपरीतो नु धम्मो, जं जीविदि नु अअं पापरक्खसो ।
 [ई, विपरीतः खलु धर्मः, यद् जीवति खल्वयं पापराक्षसः ।]

। रावणः—नेनु देवि ।

सीता—सप्तो सि । [शक्तोऽमि ।]

। रावणः—हहह, अहो पतिप्रतायास्तेजः ।

देवाः सेन्द्रादयो भद्रा दानवाश्च मया रणे ।

सोऽहं मोहं गतोऽस्म्यद्य सीतायास्त्रिभिरश्रैः ॥ १८ ॥

(नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु लङ्केश्वरः । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः ।

३ दश नाहिकाः पूर्णाः । अतिक्रामति स्नानवेला । इत इतो महाराजः ।

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावणः ।)

हनूमान्-हन्त निर्गतो रावणः, मुत्राश्च राक्षसस्त्रियः ।

६ अयं कालो देवीमुपसर्पितुम् । (कोटरादयथा) जयत्वविधवा ।

प्रेपितोऽहं नरेन्द्रेण रामेण विदितात्मना ।

त्वद्गतस्नेहसन्तापविष्टवीरुतचेतसा ॥ १९ ॥

सीता-(आत्मगतम्) कोणुवु अजं, पापरकरसो अव्यउत्तकेरओ

त्ति अत्ताणं षवदिसिअ वाणररूवेण मं यच्चिदुक्कामो भवे । भोदु,

३ तुद्धिआ भविस्सि । [कोनुत्तवय्यं, पापराक्षस भार्यपुत्रमर्त्या-

त्माने ष्यपदिश्य धानररूपेण मां यच्चयित्तुकामो भवेत् । भवतु,

तूष्णीहा भविष्यामि ।]

६ हनूमान्-कथं न प्रत्येति भवती । अलमन्यशङ्कया । शोतुमर्हति

भवती ।

इक्ष्वाकुतुलदीपेन सन्धाय हरिणा त्वहम् ।

प्रेपितस्त्वद्विचित्यर्थे हनूमान् नाम धानरः ॥ २० ॥

सीता-(आत्मगतम्) जो या को या भोदु । अव्यउत्तागाममद्धि-

त्तणेण अहं एद्रेण अभिभासिस्सि । (प्रकाशम्) भद्र ! को तुत्तन्तो

३ अव्यउत्तागम् । [जो वा को वा भवतु । भार्यपुत्रनामर्त्यादीनेनाह-

मेतेनाभिभासित्ये । भद्र ! को इतात्म भार्यपुत्रस्य ।]

हनूमान्-भवति ! श्रूयताम्,

अनशनपरितप्तं पाण्डु स क्षामवक्त्रं

। तव वरगुणाचिन्तावीतलाव्रण्यलीलम् ।

बहति विगतधैर्यं हीयमानं शरीरं

मनसिजशरदग्धं वाष्पपर्याकुलाक्षम् ॥ २१ ॥

- ॥ सीता—(आत्मगतम्) - हृदि वीळिता खु म्हि मन्दभाआ एवं
 सोअन्तं अय्यउत्तं सुणिअ । अय्यउत्तस्स विरहपरिस्समो वि मे
 ३ सफळो संवुत्तो त्ति पेक्खामि, जदि खु अअं घाणरो सधं मन्तेदि ।
 अय्यउत्तस्स इमस्सि जणे अणुकोसं परिस्समं च सुणिअ सुहस्स
 दुक्खस्स अ अन्तरे षोळाअदि विअ मे हिअअं (प्रकाशम्) भइ !
 ६ कइं तुम्हेहि अय्यउत्तस्स सङ्गमो जांदो । [हा भिग् मीडिता
 खल्वस्मि मन्दभागा एवं शोचन्तमार्यपुत्रं ध्रुवा । आर्यपुत्रस्य विरह-
 परिध्रमोऽपि मे मफलः संवृत्त इति पश्यामि, यदि खल्वयं घानरः
 ९ सायं मन्त्रयते । आर्यपुत्रस्यास्मिन् जनेऽनुकोशं परिध्रमं च ध्रुवः
 सुखस्य दुःखस्य चान्तरे दौलायत इव मे हृदयम् । भद्र ! कथं युमा-
 मिरार्यपुत्रस्य संगमो जातः ।]
 २ हनुमान्—भवति ! श्रूयतां ।

हत्वा वालिनमाह्वये कपिवरं त्वत्कारणादग्रजं

सुभीवभ्य कृतं नरेन्द्रतनये ! राज्यं हरीणां ततः ।

राज्ञा त्वद्विचयाय चापि हरयः सर्वा दिशः प्रेषिता-

स्तेषामस्म्यहमद्य गृध्रवचनान् त्वां देवि ! सम्प्राप्तवान् ॥ २२ ॥

अपि च, ईदृशमिव ।

- सीता—अहो अअरुणा क्खु इस्सरा एव्वं सोअन्तं अय्यउत्तं कइ
 १ अन्तो । [अहो अकरुणाः खल्वीश्वरा एवं शोचन्तमार्यपुत्रं कुर्वन्तः ।]
 हनुमान्—भवति ! मा विपादेन । रामो हि,

प्रगृहीतमहाचापो वृतो वानरसेनया ।

समुद्धर्तुं दशमीं च लङ्कामेवाभियास्यति ॥ २३ ॥

सीता—किण्णुन्नु सिध्दिगो मए दिट्ठो । भद ! अवि सच्चं । ण
आणामि । [किण्णुखलु म्वमो मया द्दः । भद ! अपि सत्थम् ।
३ न जानामि ।]

हनुमान्—(स्वगतम्) भोः ! कष्टम् ।

एवं गाढं परिज्ञाय भर्तारं भर्तृवन्मला ।

न प्रत्यायति शोकार्ता यथा देहान्तरं गता ॥ २४ ॥

(प्रकाशम्) भवति ! अयमिदानीं,

समुदितवरचापप्राणपानि पतिमिह राजसुते ! तवानयामि ।

भव हि विगतसंशया मयि त्वं नरवरपार्श्वगता विनीतशोका ॥ २५ ॥

सीता—भद ! एदं मे अवत्थे मुणिअ अय्यउत्तो जह सोअपरवमो

ण होइ, तह मे उत्तन्ते भणेहि । [भद ! एतां मेऽवग्घां ध्रुवायंनुयो ,

३ यथा शोकपरवशो न भयति, तथा मे वृत्तान्तं भण ।]

हनुमान्—यदाज्ञापयति भयती ।

सीता—गच्छ, कथ्यमिद्धी होटु । [गच्छ कायंमिद्धिभंवनु ।]

६ हनुमान्—अनुगृहीतोऽस्मि । (परिग्रम्य) कथमिदानीं ममागमनं

रावणाय निवेदयामि । भवतु, दृष्टम् ।

परभृतगणजुष्टं पद्मपण्डाभिगमं

मुरुचिरतरुपण्डं तौयशभं त्रिवृटम् ।

पत्रचरणधिमंसं वानने चूर्णपिन्या

विगलविषयदुर्षं रात्रमेतं करोमि ॥ २६ ॥

(निष्पत्त्या)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति शङ्कुकर्णः)

३ शङ्कुकर्णः—क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारी—अप्य ! अहं विजया । किं करीअदु । [आर्य ! अहं

६ विजया । किं क्रियताम् ।]

शङ्कुकर्णः—विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय लङ्केश्वराय—
भद्रप्रायाशोकवनिकेति । कुतः,

यस्यां न प्रियमण्डनापि महिषी देवस्य मण्डोदरी

स्नेहाल्लुम्पति पल्लवाभ्रं च पुनर्वीजन्ति यस्यां भयान् ।

वीजन्तो मलयानिला अपि करैरस्पृष्ट्वालद्रुमा

सेयं शक्रिपोरशोकवनिका भप्तेति विज्ञाप्यताम् ॥ १ ॥

प्रतिहारी—अप्य ! णिचं भट्टिपादमूले वत्तमाणस्स जणस्स अदिट्ठं
पुरुवो अअं सम्भमो । किं एत्तं । [आर्य ! नित्यं भर्तृपादमूले

३ वर्तमानस्य जनस्यास्पृष्टवर्षेऽयं संभ्रमः । किमेतद् ।]

शङ्कुकर्णः—भवति ! अतिपाति कार्यमिदम् । शीघ्रं निवेद्यतां
निवेद्यताम् ।

६ प्रतिहारी—अप्य ! इयं णिवेदेमि । (निक्कान्ता) [आर्य ! इयं
निवेदयामि ।]

शङ्कुकर्णः—(पुरतो विलोक्य) अये अयं महाराजो लङ्केश्वर इत

९ एवाभियर्तते । य एषः,

अमलयमलसन्निभोप्रनेत्रः

वनकमयोज्ज्वलदीपिकापुरोगः ।

त्वरितमभिपतत्यसौ सरोयो

युगपरिणामसमुद्यतो यथार्कः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रावणः ।)

रावणः—

कथं कथं भो नववाक्यवादिञ्चृणोमि शीघ्रं वद केन चाद्य ।

मुमूर्षुणा मुक्तभयेन धृष्टं वनाभिमर्दात् परिधर्षितोऽहम् ॥ ३ ॥

शङ्कुकर्णः—(उपसृत्य) जयतु महाराजः । अविदितागमनेन केनचिद्
वानरेण ससंरम्भमभिमृदिताशोकवनिका ।

३ रावणः—(सावत्तम्) कथं वानरेणेति । गच्छ, शीघ्रं निगृह्याण्य ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

रावणः—भवतु भवतु ।

युधि जगत्त्रयभीतिकृतोऽपि मे यदि कृतं त्रिदशैरिदमप्रियम् ।

अनुभवन्त्यचिरादमृताशिनः फलमतो निजशाठ्यसमुद्भवम् ॥४॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—जयतु महाराजः । महाराज ! महाबलः खलु स

३ वानरः । तेन खलु मृणालवदुत्पाटिताः सालवृक्षाः, मुष्टिना भ्रष्टो
दारुपर्वतकः, पाणितलाभ्यामभिमृदितानि लतागृहाणि, नादेनैव
विसंहीकृताः प्रमदवनपालाः । तस्य ग्रहणसमर्थं बलमाज्ञापयितु-

६ मर्हति महाराजः ।

रावणः—तेन हि किङ्कराणां सहस्रं बलमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

१ महाराजः ।

अस्मदीयैर्महावृक्षैरस्मदीया महानलाः ।

क्षिप्रमेव हतास्तेन किङ्करा इमयोधिना ॥ ५ ॥

रावणः—कथं हता इति । तेन हि कुमारमश्रमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

३ रावणः—(विचिन्त्य)

कुमारो हि वृतास्त्रश्च शूश्च बलवानपि ।

प्रसह्य चापि गृहीयाद्धन्याद् वा तं वनौकसम् ॥ ६ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—अनन्तरीयं बलमाज्ञापयितुमर्हति महाराजः ।

३ रावणः—किमर्थम् ।

शङ्कुकर्णः—श्रोतुमर्हति महाराजः । कुमारं वानरमभिगच्छन्तं दृष्ट्वा महाराजेतानाज्ञापिता अप्यनुगताः पञ्च सेनापतयः ।

६ रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततस्तानभिद्रुतान् दृष्ट्वा किञ्चिद् भीत इव तोरण-
माश्रित्य काञ्चनपरिघमुद्यम्य निपातितास्तेन हरिणा पञ्च सेना-
पतयः ।

रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततः कुमारमक्षं

क्रोधान् संरक्तनेत्रं त्यरिततरहयं स्यन्दनं वाहयन्तं

प्रावृट्कालाभ्रकरूपं परमलघुतरं बाणजालान् वमन्तम् ।

तान् बाणान् निर्विधून्वन् कपिरपि सहसा तद्रथं लङ्घयित्वा

कण्ठे सङ्गृह्य धृष्टं मुदिततरमुखो मुष्टिना निर्जघान ॥ ७ ॥

रावणः—(सरोपम्) आः, कथं कथं निर्जघानेति ।

तिष्ठ त्वमहमेवैनमासाद्य कपिजन्तुकम् ।

एष भस्मीशूरोन्यम्बक्रोधानलकणैः क्षणान् ॥ ८ ॥

शङ्कुकर्णः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । कुमारमक्षं निहतं श्रुत्वा क्रोधाविष्टहृदयः कुमारेन्द्रजिह्वाभिगतवांस्तं वनौकसम् ।

३ रावणः—तेन हि गच्छ । भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

शङ्कुर्गणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःश्रान्तः ।)

रावणः—कुमारो हि कृतास्त्रश्च,

जयद्वयं युधि वीराणां यधो वा विजयोऽथवा ।

तथापि क्षुद्रकर्मदं महामीपन्मनोज्वरः ॥ ९ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुर्गणः—जयतु महाराजः । जयतु लक्ष्मेश्वरः । जयतु भद्रमुखः ।

संवृतं तुमुलं युद्धं कुमारस्य च तस्य च ।

ततः स वानरः शीघ्रं वद्धः पाशेन माम्प्रतम् ॥ १० ॥

रावणः—कोऽत्र विस्मय इन्द्रजिता शात्यामृगो वद्ध इति । कोऽत्र भोः !

(प्रविश्य)

राक्षसः—जयतु महाराजः ।

रावणः—गच्छ विभीषणस्तापदाहूयताम् ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःश्रान्तः ।)

रावणः—स्वमपि तावद् वानरमानय ।

शङ्कुर्गणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःश्रान्तः ।)

रावणः—(विचिन्त्य) भोः ! कष्टम् ।

अचिन्त्या मनमा लंघ्या सहितैः सुरदानवैः ।

अभिभूय दशभीरुं प्रविष्टः किल वानरः ॥ ११ ॥

अपि च,

जित्वा प्रैलोक्ष्यमाजौ समुरदनुमुतं यन्मया गर्हितेन

शान्त्वा कैनासमीक्षं स्वगणपरिभृते साकमाहृष्य देव्या ।

सत्त्वा तस्मान् प्रमार्दं पुनरगमुतया नन्दिनान्ताहृतव्याद्

दशं शत्रुं च ताभ्यां यदि कपिविहनिच्छन्ना तन्मम स्यात् ॥ १२ ॥

१. दशमीया मनोज्वरः :-

inquire

(ततः प्रविशति विभीषणः ।)

विभीषणः—(सविमर्गम्) अहोतुल्यलु महाराजस्य विपरीता खलु
३ बुद्धिः संवृत्ता । कुतः,

मयोक्तो मैथिली तस्मै यहुशो दीयतामिति ।

न मे शृणोति वचनं सुहृदां शोककारणान् ॥ १३ ॥

(उपेत्य)

जयतु महाराजः ।

३ रावणः—विभीषण ! एषोहि । उपविश ।

विभीषणः—एष एष उपविशामि । (उपविशति)

रावणः—विभीषण ! निर्विण्णमिव त्वां लक्ष्ये । *(dejected)*

६ विभीषणः—निर्वेद एव खल्वनुक्तग्राहिणं स्वामिनमुपाश्रितम्
मृत्यजनस्य । *servants are dependent on the master*

रावणः—छिद्यतामेपा कथा । त्वमपि तावद् वानरमानय ।

९ विभीषणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति राक्षसैर्गृहीतो हनुमान् ।)

१ सर्वे—आः इत इतः ।

२ हनुमान्—

नैवाहं धर्षितस्तेन नैर्ऋतेन दुरात्मना ।

स्वयं ग्रहणमापन्नो राक्षसेशदिदृक्ष्या ॥ १४ ॥

(उपगम्य)

भो राजन् ! अपि कुशली भवान् ।

३ रावणः—(सावशम्) विभीषण ! किमस्य तत् कर्म ।

विभीषणः—महाराज ! अतोऽप्यधिकम् ।

रावणः—कथं त्वमवगच्छसि ।

विभीषणः—प्रष्टुमर्हति महाराजः कस्त्वमिति ।

रावणः—भो वानर ! कस्त्वम् । केन कारणेन धर्षितोऽस्माकमन्तःपुरं . .

३ प्रविष्टः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयताम्,

अञ्जनायां समुत्पन्नो मारुतस्यौरसः सुतः ।

प्रेषितो राघवेणाहं हनूमान् नाम वानरः ॥ १५ ॥

विभीषणः—महाराज ! किं श्रुतम् ।

रावणः—किं श्रुतेन ।

३ विभीषणः—हनूमन् ! किमाह तत्रभवान् राघवः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयतां रामशासनम् ।

रावणः—कथं कथं रामशासनमित्याह । आः हन्यतामर्थं वानरः ।

६ विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । सर्वापराधेष्ववध्याः खलु
दूताः । अथवा रामस्य वचनं श्रुत्वा पश्चाद् यथेष्टं कर्तुमर्हति
महाराजः ।

१ रावणः—भो वानर ! किमाह स मानुषः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयतां,

षरशरणमुपेहि शङ्करं वा प्रविश च दुर्गतमं रसातलं वा ।

१२ शरवरपरिभिन्नसर्वगात्रं यमसदनं प्रतिपापयाम्यहं त्वाम् ॥ १६ ॥

इति ।

रावणः—ह ह ह ।

दिव्यास्त्रिदशगणा मयाभिभूता

दैत्येन्द्रा मम वशवर्तिनः समस्ताः ।

पौलस्त्योऽप्यपहृतपुष्पकोऽवसन्नो

१३ भो ! रामः कथमाभियाति मानुषो माम् ॥ १७ ॥

Significant Quest

हनुमान्-एवंविधेन भवता किमर्थं प्रच्छन्नं तस्य दारापहरणं कृतम् ।
विभीषणः-सम्यगाहं हनुमान् ।

अपास्य मायया रामं त्वया राक्षसपुङ्गव ! ।

भिक्षुवेषं समास्थाय च्छलेनापहृता हि सा ॥ १८ ॥

रावणः-विभीषण ! किं विपक्षपक्षमवलम्बसे ।

विभीषणः- ।

प्रसीद राजन् ! वचनं हितं मे प्रदायतां राघवधर्मपत्नी ।

इदं कुलं राक्षसपुङ्गवेन त्वया हि नेच्छामि विपक्षमानम् ॥ १९ ॥

रावणः-विभीषण ! अलमलं भयेन ।

कथं लम्बस्तः सिंहो मृगेण विनिपात्यते ।

गजो वा सुमहान् मत्तः शृगालेन निहन्त्यते ॥ २० ॥

हनुमान्-भो रावण ! विपक्षमानभाष्येन भवता किं युक्तं राघवमेव
वक्तुम् । मा तावद् भोः !

नक्तञ्चरापसद ! रावण ! राघवं तं

वीरप्रगण्यमतुलं त्रिदशेन्द्रकल्पम् ।

प्रक्षीणपुण्य ! भवता भवनेकनार्थं

वक्तुं किमेवमुचितं गतसार ! नीचैः ॥ २१ ॥

रावणः-कथं कथं नामाभिधत्ते । हन्यतामयं घानरः । अथवा दूत-
वधः खलु वचनीयः । शङ्कुकर्ण ! लाहूलमादीप्य विसृज्यतानयं
घानरः ।

शङ्कुकर्णः-यदाज्ञापयति महाराजः । इत इतः ।

रावणः-अथवा एहि तावन् ।

हनुमान्-अयमस्मि ।

रावणः-अभिधीयतां मद्वचनान् स मानुषः ।

अभिभूतो मया राम ! दारापहरणादसि ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्याघा दीयतां मे रणो महान् ॥ २२ ॥

हनूमान्—अचिराद् द्रक्ष्यसि,

अभिहतवरवप्रगोपुराट्टां

रघवरकार्मुकनादनिर्जितस्त्वम् ।

हरिगणपरिपीडितैः समन्तात्

प्रमदयन् रभिसंवृतां स्वलङ्काम् ॥ २३ ॥

रावणः—आः निर्वास्यतामयं वानरः ।

राक्षसाः—इत इतः ।

(रक्षोभिः सह निक्रान्तो हनूमान् ।)

विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अस्ति काचिद् विवक्षा

महाराजस्य हितमन्तरेण ।

रावणः—उच्यतां, तच्छ्रेयो वयमपि श्रोतारः ।

विभीषणः—सर्वथा राक्षसकुलस्य विनाशोऽभ्यागत इति मन्ये ।

रावणः—केन कारणेन । *unwort*

विभीषणः—महाराजस्य विप्रतिपत्त्या ।

रावणः—का मे विप्रतिपत्तिः ।

विभीषणः—ननु सीतापहरणमेव ।

रावणः—सीतापहरणेन को दोषः स्यात् ।

विभीषणः—अधर्मश्च ।

रावणः—चशब्देन भावशेषमिदं ते वचनम् । तद् ब्रूहि ।

विभीषणः—तदेव ननु ।

रावणः—विभीषण ! किं गूहसे । मम खलु प्राणैः शापितः स्याः,

यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

विभीषणः—अभयं दातुमर्हति महाराजः ।

रावणः—दत्तमभयम् । उच्यता

विभीषणः—बलवद्विग्रहश्च । १७

* २१ रावणः—(सरोपम्) कथं कथं बलवद्विग्रहो नाम ।

शत्रुपक्षमुपाश्रित्य मामयं राक्षसाधमः ।

क्रोधमाहारयंस्तीव्रमभीरुभिभाषते ॥ २४

कोऽत्र ।

ममानवेक्ष्य सौभ्रात्रं शत्रुपक्षमुपाश्रितम् ।

नोत्महे पुरतो द्रष्टुं तस्मादेव निरस्यताम् ॥ २५ ॥

विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अहमेव यास्यामि ।

शासितोऽहं त्वया राजन् ! प्रयामि न च दोषवान् ।

त्यम्त्वा रोपं च कामं च यथा कार्यं तथा कुरु ॥ २६ ॥

(परिक्रम्य) अयमिदानीम्—

अद्यैव तं कमललोचनमुप्रचापं

रामं हि रावणवधाय कृतप्रतिज्ञम् ।

संश्रित्य संश्रितहितप्रथितं नृदेवं

नष्टं निशाचरकुलं पुनरुद्धरिष्ये ॥ २७ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

रावणः—हन्त निर्गतो विभीषणः । यावद्दहमपि नगररक्षां सम्पा-

३ द्यामि । (निष्क्रान्तः ।)

हृतीयोऽङ्कः ।

अभिपेकनाटके
Exam is completed.

रामणः—एष एष भगवान् वरुणः,

सजलजलधरेन्द्रनीलनीरो विलुलितफेनतरङ्गचारुहारः ।

समधिगतनदीसहस्रबाहुर्हरिरिव भाति सरित्पतिः शयानः ॥३॥

रामः—कथं कथं भोः !

रिपुमुद्धर्तुमुद्यन्तं मामर्थं सक्तसायकम् ।

सजीवमद्य तं कर्तुं निवारयति सागरः ॥ ४ ॥

प्राचीवः—अये वियति

सजलजलदसन्निभप्रकाशः

पतिः

कनकमयामलभूषणोज्ज्वलाङ्गः ।

पतिः

अभिपतति कुतो नु राक्षसोऽसौ

शलभ इवाशु हुताशनं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

हनुमान्—भो भो वानरवीराः ! अप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

शैलेर्द्रुमैः सम्प्रति मुष्टिवन्धैर्दन्तैर्नखैर्जानुभिरुपनादैः ।

रक्षोवधार्थं युधि वानरेन्द्रास्तिष्ठन्तु रक्षन्तु च नो नरेन्द्रम् ॥६॥

रामः—राक्षस इति । हनुमान् ! अलमलं सन्ध्रमेण ।

हनुमान्—यदाज्ञापयति देवः । ✓

(ततः प्रविशति विमोक्षणः ।)

विभीषणः—भोः ! प्राप्तोऽस्मि राघवस्य शिविरसन्निवेशम् ।

(विचिन्त्य) अद्भुतदूतसम्प्रेषणमविदितागमनममित्रसम्बन्धिनां

कथंनुखलु मामवगच्छेत् तत्रभवान् राघवः । कुतः,

क्रुद्धस्य यस्य पुरतः सहितोऽप्यशक्तः

स्थातुं सुरैः सुररिपोर्युधि वज्रपाणिः ।

तस्वानुजं रघुपतिः शरणागतं मां

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशुद्धितं मे ॥ ७ ॥

अथवा,

दृष्टधर्मार्थतत्त्वोऽयं साधुः संश्रितवत्सलः ।

शङ्कनीयः कथं रामो विशुद्धमनसा मया ॥ ८ ॥

(अघोऽवलोक्य) इदं रघुकुलवृषभस्य स्कन्धावारम् । यावदवत-
रामि । (अवतीर्य) हन्त इह स्थित्वा ममागमनं देवाय निवेद्यामि ।

३ हनुमान्—(ऊर्ध्वमवलोक्य) अये कथं तत्रभवान् विभीषणः ।

विभीषणः—अये हनुमान् ! हनूमन् ! ममागमनं देवाय निवेद्य ।

हनुमान्—बाढम् । (उपगम्य) जयतु जयतु देवः ।

राजैस्त्वत्कारणादेव भ्रात्रा निर्विपर्यङ्कितः ।

विभीषणोऽयं धर्मात्मा शरणार्थमुपागतः ॥ ९ ॥

रामः—कथं विभीषणः शरणागत इति । वत्स लक्ष्मण ! गच्छ,
सत्कृत्य प्रवेश्यतां विभीषणः ।

३ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

रामः—सुग्रीव यत्तुकाममिव त्वां लक्ष्ये ।

सुग्रीवः—देव ! बहुमायाश्छलयोधिनश्च राक्षसाः । तस्मान् सम्प्र-

६ धार्यं प्रवेश्यतां विभीषणः ।

हनुमान्—महाराज ! मा मैवं,

देवे यथा वयं भक्तास्तथा मन्ये विभीषणम् ।

भ्रात्रा विवदमानोऽपि दृष्टः पूर्वं पुरे मया ॥ १० ॥

रामः—अथैवं, गच्छ, सत्कृत्य प्रवेश्यतां विभीषणः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रम्य) अये विभीषणः । विभी-

३ षण ! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—अये कुमारो लक्ष्मणः । कुमार ! अद्य कुशली संवृत्तोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—विभीषण ! उपसर्पावस्तावदार्यम् ।

६ विभीषणः—यादम् ।

(उपसर्तः ।)

रुद्रमणः—जयत्वार्यः ।

१ विभीषणः—प्रसीदतु देवः । जयतु देवः ।

रामः—अये विभीषणः । विभीषण ! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—देव ! अद्य कुशली संवृत्तोऽस्मि ।

भवन्ते पद्मपत्राक्षं शरण्यं शरणागतः ।

अद्यास्मि कुशली राजंस्त्वदर्शनविकल्मषः ॥ ११ ॥

२ रामः—अद्यप्रभृति मद्बचनाल्लङ्घ्यो भव ।

विभीषणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

३ रामः—विभीषण ! त्वदागमनादेव सिद्धमस्मत्कार्यम् । सागरतरणे खलूपायो नाधिगम्यते ।

विभीषणः—देव ! किमत्रावगन्तव्यम् । यदि मार्गं न ददाति, समुद्रेऽ

६ दिव्यमस्त्रं तावद् विस्तप्तुमर्हति देवः ।

रामः—साधु विभीषण ! साधु । भवतु, एवं तावन् करिष्ये ।
(सहस्रोत्तिष्ठन् सरोपम्)

मम शरपरिदग्धतायपङ्कं हतशतमत्स्यविकीर्णभूमिभागम् ।

यदि मम न ददाति मार्गमेतं प्रतिहतवीचिरवं करोमि शीघ्रम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति वरुणः ।)

वरुणः—(रुसम्भ्रमम्)

नारायणस्य नररूपमुपाश्रितस्य

कार्यार्थमभ्युपगतस्य कृतापराधः ।

देवस्य देवरिपुद्देहहरान् प्रतूर्णं

मीतः शराच्छरणमेतमुपाश्रयामि ॥ १३ ॥

(विलोक्य) अये अयं भगवान्,

मानुषं रूपमास्थाय चक्रशाङ्गिगदाधरः ।

स्वयं कारणभूतः सन् कार्यार्थी समुपागतः ॥ १४ ॥

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

लक्ष्मणः—(विलोक्य)अये कोनुस्त्वेषः ।

मणिविरचितमौलिश्चारुताम्रायताक्षो

नवकुवलयनीलो मत्तमातङ्गलीलः ।

सलिलनिचयमध्यादुत्थितम्बेष शीघ्र- 12

मवनतमिव कुर्वन्तेजसा जीवलोकम् ॥ १५ ॥

विभीषणः—देव ! अयं खलु भगवान् वरुणः प्राप्तः ।

रामः—किं वरुणोऽयम् । भगवन् ! वरुण ! नमस्ते ।

३ वरुणः—न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः । अथवा,

राजपुत्र ! कुतः कोपो, रोषेण किमलं तव ।

कर्तव्यं तावदम्माभिर्वद शीघ्रं नरोत्तम ! ॥ १६ ॥

रामः—लङ्कागमने मार्गं दातुमर्हति भवान् ।

वरुणः—एष मार्गः । प्रयातु भवान् । (अन्तर्हितः ।)

३ रामः—कथमन्तर्हितो भगवान्, वरुणः । विभीषण ! पश्य पश्य

भगवत्प्रमादान्निष्कम्पवीचिमन्तं मलिलाधिपतिम् ।

विभीषणः—देव ! साम्प्रलं द्विधाभूत इव दृश्यते जलनिधिः ।

६ रामः—एह हनूमान् ।

हनूमान्—जयतु देवः ।

रामः—हनूमन् ! गच्छामतः ।

१ हनूमान्—यदाशापयति देवः ।

(सर्वे परिश्रामन्ति ।)

रामः—(विलोक्य शविरस्यम्) वन्स लक्ष्मण ! वयस्य विभीषण !

अभिप्रेरुनाटके
of general description in

महाराज सुभीव ! सखे हनुमान् ! पश्यन्तु पश्यन्तु भवन्तः ।
अहो विचित्रता सागरस्य । इह हि

कचित् फेनोद्गारी कचिदपि च मीनाकुलजलः

कचिच्छङ्खाकीर्णः कचिदपि च नीलाम्बुदनिभः ।

कचिद् धाँचीमालः कचिदपि च नक्रप्रतिभयः

कचिद् मीमावर्तः कचिदपि च निष्कम्पसालिलः ॥ १७ ॥

भगवत्प्रसादादतीतः सागरः ।

हनुमान्-देव ! इयमियं लङ्का ।

रामः-(चिरं विलोक्य) अहो राक्षसनगरस्य श्रीरचिरद्

विपत्स्यते ।
The general description of the scene.

मम शरवरवातपातभङ्गा कपिवरसेन्यतरङ्गताडितान्ता ।

उदधिजलगतेषु नाविपन्ना निपतति रावणकर्णधारदोषान् ॥

सुभीव ! अस्मिन् सुबेलपर्वते क्रियतां सेनानिवेशः । (उपविशति ।)

सुभीवः-यदाज्ञापयति देवः । नील ! एवं क्रियताम् ।

(प्रविश्य)

नीलः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्कम्प्य प्रविश्य) जयतु देवः ।

क्रमान्निवेशयमानासु सेनासु वृन्दपरिग्रहपु परीक्ष्यमाणेषु पुस्तरु-
प्रामाण्यात् कुनश्चिदप्यविज्ञायमानो द्वौ वनौकसौ गृहीतौ । वयं न
जानीमः कर्तव्यम् । देवस्तस्मान् प्रमाणम् ।

रामः-शीघ्रं प्रवेशयत्वेतौ ।

नीलः-यदाज्ञापयति देवः । (निष्कान्तः)

(ततः प्रविशति नीलो वानरैर्यद्यमाणो वानररूपधारिणो

सम्भुटिकाहस्तौ शुकसारणौ च ।)

वानराः-अह्यो भणथ । तुम्हे भणथ । [अह्यो भणन्तं कौ युवां
भणतम् ।]

उभौ-भट्टा ! अम्हे अव्यकुमुदस्स सेवआ [भर्तः ! आवामार्य-
५ कुमुदस्य सेवकौ ।] *nunkey chel*

धानराः-भट्टा ! अव्यकुमुदस्स सेवअस्ति अत्ताणं अवदिसन्ति ।
[भर्तः ! आर्यकुमुदस्य सेवकावित्यात्मानमपदिशतः ।]

६ विभीषणः-(सावधान शुक्रसारणौ विलोक्य)

स्वसैनिकौ न चाप्येतौ न चाप्येतौ वनौकसौ ।

प्रेपितौ रावणेनैतौ राक्षसौ शुक्रसारणौ ॥ १९ ॥

उभौ-(आत्मगतम्) हन्त कुमारेण विज्ञातौ स्वः । (प्रकाशम्)
आर्य ! आवां खलु राक्षसराजस्य विप्रतिपत्त्या विपद्यमानं राक्षस-

३ कुलं दृष्ट्वास्पदमलभमानौ आर्यसंश्रयार्थं वानररूपेण सम्प्राप्तौ ।

रामः-वयस्य ! विभीषण ! कथमिव भवान् मन्यते ।

विभीषणः-देव !

एतौ हि राक्षसेन्द्रस्य सम्मतौ मन्त्रिणौ नृप ! ।

प्राणान्तिकेऽपि व्यसने लङ्केशं नैव मुञ्चतः ॥ २० ॥

तस्माद् यथाहं दण्डमाज्ञापयतु देवः ।

रामः-विभीषण ! मा मैवम् ।

अनयोः शासनादेव न मे वृद्धिर्भविष्यति ।

क्षयो वा राक्षसेन्द्रस्य तस्मादेतौ विमोचय ॥ २१ ॥

लक्ष्मणः-यदि विमुञ्चेत्, सर्वस्कन्धावारं प्रविश्य परीक्ष्य पुनर्मो-
क्षमाज्ञापयत्यायः । २२

३ रामः-सम्यगाभिहितं लक्ष्मणेन । नील ! एवं क्रियताम् ।

नीलः-यदाज्ञापयति देवः ।

रामः-अथवा एहि तावत् ।

६ उभौ-इमौ स्वः ।

रामः—अभिधीयतां मद्बचनान् स राक्षसेन्द्रः ।

मम दारापहारेण स्वयद्ग्राहितविग्रहः ।

आगतोऽहं न पश्यामि द्रष्टुकामो रणातिथिः ॥ २२ ॥

इति ।

उभौ—यदाज्ञापयति देवः । (निष्क्रान्तौ ।) *entire*

रामः—विभीषण ! वयमपि तावदानुन्तरीयं बलं परीक्षिष्यामहे ।

विभीषणः—यदाज्ञापयति देवः ।

रामः—(परिक्रम्य विलोक्य) अये अस्तामितो भगवान् दिवाकरः ।

सम्प्रति हि,

अस्तादिमस्तकगतः प्रतिसंहृतांशुः *descriptive setting sun*

सन्ध्यानुरञ्जितवपुः प्रतिभाति सूर्यः ।

रक्तोज्ज्वलांशुकवृते द्विरदस्य बुम्भे

जाम्बूनदेन रचितः पुलको यथैव ॥ २३ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।) *design of*

चतुर्योऽङ्कः । *grammatical*

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राक्षसकान्चुकीयः)

राक्षसकान्चुकीयः—क इह भोः ! प्रवालतोरणद्वारमशून्यं पुरुते ।

(प्रविश्याम्यो राक्षसः)

राक्षसः—आर्य ! अयमास्मि । किं कियताम् ।

कान्चुकीयः—गच्छ, महाराजस्य शासनाद् विशुब्जिहस्तावद् हूयताम् ।

राक्षसः—आर्य ! तथा । (निष्क्रान्तः ।)

१ काञ्चुकीयः—अहोतुखलु विपद्यमानाभ्युदये राक्षसकुले विपन्नसर्व-
साधनस्य निहतवीरपुरुषस्य स्वयं च प्राणसंशयं प्राप्तस्येदानीमपि
प्रसन्नत्वं नोपगच्छति महाराजस्य बुद्धिः । को हि नाम,
चलत्तरङ्गाहतभीमवेलमुदीर्णनक्राबुलनीलनीरम् ।
समुद्रमाक्रान्तमवेक्ष्य तस्मै दारप्रदानान्न करोति शान्तिम् ॥ १ ॥
अपि, च

प्रहस्तप्रमुखा वीराः कुम्भकर्णपुरस्सराः ।
निहता राघवेणाय शक्रजिज्ञापि निर्गतः ॥ २ ॥

एवमपि गते,

मदनवशगतो महानयार्थं सचिववचोऽप्यनवेक्ष्य वीरमानी ।
रघुकुलवृषभस्य तस्य देवीं जनकसुतां न ददाति योद्धुकामः ॥ ३ ॥
(प्रविश्य)

विशुजिह्वः—अपि सुरमर्यास्य ।

३ काञ्चुकीयः—विशुजिह्व ! गच्छ, महाराजवचनाद् रामलक्ष्मणयोः
शिरःप्रतिवृत्तिरानीयताम् ।

विशुजिह्वः—यदाहापयति महाराजः । (निःक्रान्तः ।)

६ काञ्चुकीयः—यावद्दहमपि महाराजस्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि ।
(निःक्रान्तः ।)

१५.

विष्कम्भकः ।

१ (ततः प्रविशति राक्षसगणपरिदृता सीता)

सीता—किष्णुहु अव्यवत्तस्स आगमणेण पट्टादिअस्स हिअअस्म
अज्ज आवेओ विअ भवुत्तो । अणिट्ठाणि निमित्ताणि झ
१२ दिस्सन्ति । एयं वि दाणि (अच्चाहिअं ?) हिअअस्स महन्तो.
अरुभुदओ वट्ठइ । सव्यहा इम्मरा सन्ति करन्तु । [किन्नुमत्वार्य-

पुत्रस्यागमनेन प्रल्हादितस्य हृदयस्याघावेग इव संवृतः । अनिष्टानि
 १५ निमित्तानि च दृश्यन्ते । एवमपीदानीं हृदयस्य महान्मुदयो वर्धते ।
 सर्वधेश्वराः शान्तिं कुर्वन्तु ।]

(ततः प्रविशति रावणः ।)

१८ रावणः—मा तावद्,

एषा विहाय भवन् मम सम्प्रयाता

१ नारी नयामलजलोद्भवलप्रहस्ता ।

लङ्का यदा हि समरे वशमागता मे

पौलस्त्यमाशु परिजित्य तदा गृहीता ॥ ४ ॥

भवति ! तिष्ठ तिष्ठ । न खलु न खलु गन्तव्यम् । किं प्रवीषि-
 त्स्मृत्य त्वां राममुपगच्छामीति । आः अपथ्यंस ।

बलादेव गृहीतासि तदा वैश्रवणालये ।

बलादेव प्रहीष्ये त्वां हत्वा राघवमाह्वये ॥ ५ ॥

किमनया । यावद्दहमपि सीतां विलोभयिष्ये । (मदनावेशं निरूप्य)
 अहोतुगस्यनुलसलता पुमुमधन्वनः । पुनः,

निद्रां मे निशि विस्मरन्ति नयनान्यालोस्य मीताननं

तस्मिन्नेवमुग्यार्थिनां तनुतरा याता तनुः पाण्डुताम् ।

सन्तर्षं रमणीयस्तुविषये यन्नाति पुष्पेपणा ॥ ६ ॥

कष्टं निज्जितविष्टप्रयभुजो निर्जीयते रावणः ॥ ६ ॥

(उच्ये)

मीति ! त्यज त्वमरविन्दपलाशनेत्रे !

चित्तं हि मानुषगतं मम चित्तनाथे ! ।

शखेन मेऽग्नौ समरे विनिवान्यमानं

प्रेक्षस्य लक्ष्मणपुत्रं नय पिपादान्तम् ॥ ७ ॥

सीता—हं मूढो खु मि रावणओ, जो मन्दरं हस्त्येण तुळयिदुकामो ।

[हं मूढः सख्यसि रावणकः, यो मन्दरं हस्तेन तुलयितुकामः ।]

(प्रविश्य)

one

राक्षसः—जयतु महाराजः ।

एते तयोर्मानुषयोः शिरसी राजपुत्रयोः ।

युधि हत्वा कुमारेण गृहीते त्वत्प्रियार्थिना ॥ ८ ॥

रावणः—सीते ! पश्य पश्य तयोर्मानुषयोः शिरसी ।

सीता—हा अय्यउत्त ! । (इति मूर्छिता पतति ।) [हा भार्यपुत्र ! ।]

३ रावणः—

सीते ! भावं परित्यज्य मानुषेऽस्मिन् गतायुषि ।

अथैव त्वं विशालाक्षि ! महतीं श्रियमान्नुहि ॥ ९ ॥

सीता—(प्रत्यभिज्ञाय) हा अय्यउत्त ! परिमळणवकमळसणिहे.

वदणे परिवुत्तणअणे वेक्खन्ती अदिधीरा खु म्हि मन्दभाआ । हा

अय्यउत्त ! एदस्सि दुःखसाअरे मं णिक्खिअहिअ काहिं गदो सि ।

जाव ण मरामि । किणुसु अत्तिअं एदं भवे । भद ! जेण आसिणा

अय्यउत्तस्स असदिसं किदं, तेण मं वि मारेहि । [हा भार्यपुत्र !

परिमलनवकमलसणिभे वदने परिवुत्तणयने पदयन्ती अतिधीरा खलपस्मि

मन्दभागा । हा भार्यपुत्र ! एतस्मिन् दुःखसागरे मां निक्षिप्य कुत्र

गत्तोऽमि । यावन्न श्रिये । किन्नुसखलीकमेतद् भवेत् । भद ! येना-

९ सिनार्यपुत्रस्यासदसां कृतं तेन मामपि मारय ।]

रावणः—

व्यक्तमिन्द्रजिता युद्धे हते तस्मिन् नराधमे ।

लक्ष्मणेन सह धात्रा केन त्वं मोक्षयिष्यसे ॥ १० ॥

(नेपथ्ये)

रामेण रामेण ।

३ सीता-चिरं जीव ।

(प्रविश्य) .

राक्षसः- (उच्यते) रामेण रामेण ।

६ रावणः-कथं कथं रामेणेति ।

राक्षसः-प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अतिपातिवृत्तान्तनिवेद
त्वरयावस्थान्तरं नावेक्षितम् ।

९ रावणः-ब्रूहि ब्रूहि । किं कृतं मनुजतापसेन ।

राक्षसः-श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन खलु,

Provoxis Strangis
उदीर्णसत्त्वेन महाबलेन लङ्केश्वरं त्वामभिभूय शीघ्रम् ।

सलक्ष्मणेनाद्य हि राघवेण प्रसह्य युद्धे निहतः सुतस्ते ॥ ११

रावणः- आः दुरात्मन् ! समरभीरो !

देवाः सेन्द्रा जिता येन दैत्याश्चापि पराङ्मुखाः ।

इन्द्रजिन् सोऽपि समरे मानुषेण निहन्यते ॥ १२ ॥

राक्षसः-प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । महाराजपादमूले कुमारम-
न्तरेणानृतं नाभिधीयते ।

रावणः-हा वत्स ! मेघनाद ! । (इति मूर्छितः पतति ।)

राक्षसः-महाराज ! समाधसिहि समाधसिहि ।

रावणः-(प्रत्यभिज्ञाय)

हा वत्स ! सर्वजगतां ज्वरकृन् ! कृतास्त्र !

हा वत्स ! वासुदेविदानतवैरिचक्र ! ।

हा वत्स ! नीर ! गुरुवरसल ! युद्धशौण्ड !

हा वत्स ! मामिह विहाय गतोऽसि कस्मान् ॥ १३ ॥

(इति मोहमुत्पगतः ।)

राक्षसः—हा धिक् त्रैलोक्यविजयी लङ्केश्वर एतामवस्थां प्रापितो
 १ हतकेन विधिना । महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः—(समाश्वस्य) इदानीमनर्थहेतुभूतया सीतया किमनया
 त्रैलोक्यविजयविफलया चपलया श्रिया च । किं भोः कृतान्तहतक !
 २ अद्यापि भयविह्वलोऽसि ।

इदानीमपि निःश्लेहो वत्सेनेन्द्रजिता विना ।

कष्टं कठोरहृदयो जीवत्येष दज्ञाननः ॥ १४ ॥

(इति सन्तापान् पतति ।)

राक्षसः—हा भो रजनीचरवीराः ! एवंगते राजन्यन्तःकक्ष्यास्थिता
 ३ रक्षिणश्चाप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

(नेपथ्ये)

४ भो भो रजनीचरवीराः ! समरमुखनिरस्तप्रहस्तनिवृम्भवृम्भक-
 ६ णेन्द्रजिद्विकलधूलजलधिजनितमयचकितविमुखाः ! चपलपलायन-
 मनुचितमविरतममरममराणि जितवतां भवताम्, अथ च विश्वलोक-
 विजयविल्यातविशद्वाहुशालिनि भर्तार्यत्र स्थितवति लङ्केश्वरे ।

१ रावणः—(ध्रुत्वा सामर्पम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-
 राजः । एष हि रामः ,

धनुषि निहितवाणस्त्वामतिक्रम्य गर्वा-

द्धरिगणपरिवारो हाससम्पुङ्गनेत्रः ।

रणशिरसि मुतं ते पातयित्वा तु राज-

भ्रमिपतति हि लङ्कां सन्दिधभुर्यथैव ॥ १५ ॥

रावणः—(सहस्रोत्थाय सरोपम्) षासां षासां । (जलिनुरगम्)

वर्षाभकुम्भतटभेदकठोरघारः

क्रोधोपहारमसिरेप विधास्यति त्वाम् ।

सम्प्रत्यवन्त्यनिमिषा इह मत्करस्वः

क्षुद्र ! क यान्यसि कुलापस ! तिष्ठ तिष्ठ ॥ १६ ॥

राक्षसः—महाराज ! अलमतिसाहसेन ।

सीता—अणिट्टाणि अणरुहाणि अणिमित्ताणि इदानीं करअंतरस
रावणस्स अदरेण मरणं भविस्सिदि । [अनिष्टान्धनहर्षानिमित्ता-
नादादीं कुर्वतो रावणास्याधिरेण मरणं भविष्यति ।]

रावणः—अस्याः कारणेन बहवो धातरः मुलाः मुहदत्र मे
निहताः । तस्मादमित्रविषयमस्या हृदयं भित्त्वा शृष्टान्त्रमालाल-
इकृतः खड्गादानिपातेन समनुजयुगलं सकलवानरबुलं ध्वंसयामि ।

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अलमलमिदानीमखिलावले-
पमन्तरेणानवरतवृथाप्रयासेन । अवश्यं च स्त्रीवधो न कर्तव्यः ।

रावणः—तेन हि स्यन्दनमानय ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्काम्य प्रविश्य) जयतु महा-
राजः । इदं स्यन्दनम् ।

रावणः—(रथमाश्रय)

समाहृतं सुरैरेष सीते ! द्रक्ष्यामि रापवम् ।

मम चापच्युतैस्तीक्ष्णैर्बाणैराक्रान्तचेतसम् ॥ १७ ॥

(निष्क्रान्तः उपरिवारो रावणः ।)

सीता—इस्सरा ! अत्तणो कुळसदिसेण चारित्तेण जदि अहं अणु-
सरामि अप्यउत्तसं, अप्यउत्तरस विजओ होदु । [ईश्वराः !
भगवानः कुलमन्त्रेण चारिप्रेण यद्यहमनुमाराण्यर्षपुत्रम्, भार्यपुत्रस्य
विजयो भवतु ।]

(निष्क्रान्ता ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति विद्याधराद्वयः ।)

३ सर्वे—एते स्मो भो ! एते स्मः ।

प्रथमः—

इक्ष्वाकुवंशविपुलोञ्ज्वलदीनकेतोः

द्वितीयः—

रामस्य रावणवधाय कृतोद्यमस्य ।

तृतीयः—

सहस्रामदर्शनकुतूहलवद्वचित्ताः

सर्वे—

प्राप्ता वयं हिमवतः शिखरान् प्रतूर्णम् ॥ १ ॥

प्रथमः—चित्ररथ ! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधरादयो निरन्तरं नमः

कृत्वा स्थिताः । तस्माद् वयमप्येतेषामेतान् गगान् परिहरन्तः

३ स्वैरमेकान्ते स्थित्वा रामरावणयोर्युद्धविशेषं पश्यामः ।

उभौ—वाढम् ।

६ प्रथमः—अहो प्रतिभयदर्शनीया खल्वियं युद्धभूमिः । इह हि,

रजनिचरशरीरनीरकीर्णां कपिवरवीचियुता वरासिनका ।

उदधिरिव विभाति युद्धभूमी रघुवरचन्द्रशरांशुवृद्धवेगा ॥ २ ॥

द्वितीयः—एवमेतन् ।

एते पादपशैलभग्नशिरसो मुष्टिप्रहारिहताः

कुन्दैर्वानरयूथैरतिप्रलैरत्पुच्छकर्णैर्गृताः ।

कण्ठमाहविट्त्तुङ्गनयनैर्दृष्टोष्ठतीप्रैर्मुखैः

शैला वच्रहता इवाशु समरे रक्षोगणाः पातिताः ॥ ३ ॥

तृतीयः—एते चापि द्रष्टव्या भवन्त्यां,
 निशितविमलस्वहाः श्लोघविस्फारिताक्षा
 विमलविकृतदंष्ट्रा नीलजीमूतकल्पाः ।
 हरिगणपतिसैन्यं हन्तुकामाः समन्ताद्
 रभसविधृतवक्त्रा, राक्षसाः सम्पतन्ति ॥ ४ ॥

प्रथमः—अहोतुखलु,
 वाणाः पात्यन्ते राक्षसैर्वानरेषु

द्वितीयः—
 शैला क्षिप्यन्ते वानरैर्नैऋतेषु ।

तृतीयः—
 मुष्टिप्रक्षेपैर्जानुसङ्घट्टनैश्च

सर्वे—
 भीमधित्रं भोः ! सम्प्रमर्दः प्रवृत्तः ॥ ५ ॥

प्रथमः—रावणमपि पश्येतां भवन्ती,
 कनकरचितदण्डां शक्तिमुद्दालयन्तं
 विमलविकृतदंष्ट्रं स्यन्दनं बाहयन्तम् ।
 उदयशिखरिमध्ये पूर्णबिम्बं शशाङ्कं
 प्रहमिव भगणेशं राममालोक्य रुष्टम् ॥ ६ ॥

द्वितीयः—राममपि पश्येतां भवन्ती ।
 सन्ध्येन चापमवलम्ब्य करेण वीर-
 मन्येन सायकवरं परिवर्तयन्तम् ।
 भूमौ स्थितं रथागतं रिपुमीक्षमाणं
 क्रौञ्चं यथा गिरिवरं युधि कार्तिकेयम् ॥ ७ ॥

तृतीयः—हृद्दृ ।

रावणेन विमुक्त्यं शक्तिः कालान्तकोपमा ।

रामेण मयमानेन द्विधा छिन्ना धनुष्मता ॥ ८ ॥

प्रथमः—

शक्तिं निपातितां दृष्ट्वा क्रोधविस्फारितेक्षणः ।

रामं प्रत्येपवं धूर्पमभिर्धर्पति रावणः ॥ ९ ॥

द्वितीयः— अहो रामस्य शोभा ।

एता रावणजीमूताद् वाणधारा विनिस्सृताः ।

विभान्ति राममासाद्य वारिधारा वृषं यथा ॥ १० ॥

तृतीयः— एष एषः,

कनकरचिन्तापं तीक्ष्णमुद्यम्य शीघ्रं

रणशिरसि सुघोरं वाणजालं विधून्वन् ।

रथगतमभियान्तं रावणं याति पद्भ्यां

गजपतिमिव मत्तं तीक्ष्णदंष्ट्रो मृगेन्द्रः ॥ ११ ॥

मयं—अथे ज्वलित इव प्रभायायं देशः । किञ्चुरस्त्विदम् ।

। प्रथमः—आ युद्धसामान्यजनितशङ्केन महेन्द्रेण प्रेषितो मातां

वाहितो रथः ।

द्वितीयः—उपस्थितं मातलिं दृष्ट्वा तस्य वचनाद् रथमारूढवान्

रामः ।

तृतीयाः—एष हि,

मुरवरजयदर्पदेशिकेऽग्निन् दितिमुतनाशकरे रथे विभाति ।

रजनिचरविनाशकारणः संखिपुरवधाय यथा पुरा कपर्दी ॥ १२ ॥

प्रथमः—अहो महन् प्रवृत्तं युद्धम् ।

गरवरपरिपीतताप्रवाणं नरवरनैर्ऋतयोः समीक्ष्य युद्धम्

विरतविविधशम्भपातमेते हरिवरराक्षससैनिसाः स्थिताश्च ॥ १३ ॥

द्वितीयः—अहोतुखलु,

चारीभिरेतौ परिवर्तमानौ रथे स्थितौ घाणगणान् वसन्तौ ।

स्वरश्मिजालैर्धरणिं दहन्तौ मूर्यांघ्रिं द्वौ नभसि भ्रमन्तौ ॥१४॥

नृत्तायः—रावणमपि पश्येतां भवन्तौ ।

शरैर्भूमिभेगैर्हयान् मर्दयित्वा ध्वजं चापि शीघ्रं वलेनामिहत्य ।

महद् घाणवर्षं सृजन्तं नदन्तं हसन्तं नृदेवं भृशं भीषयन्तम् ॥१५॥

प्रथमः—एष हि रामः ,

→ स्थानाक्रमणवामनीवृत्ततनुः किञ्चिन् समाधास्य वै
तीघ्रं घाणमवेक्ष्य रक्तनयनो मध्याह्नसूर्यप्रभः ।

व्यक्तं मातलिना स्वयं नरपतिर्दत्तास्पदो वीर्यवान्

मुद्गः संहितवान् पराख्यममितं पैतामहं पार्थिवः ॥ १६ ॥

द्वितीयः—एतदर्श,

रघुवरभुजवेगविप्रमुक्तं ज्वलनदिवाकरयुक्ततीक्ष्णधारम् ।

रजनिचरवरं निहत्य सङ्क्षेपे पुनरभिगच्छति राममेव शीघ्रम् ॥१७॥

सर्वे—इन्त निपातितो रावणः ।

प्रथमः—

रावणं निहतं दृष्ट्वा पुण्यवृष्टिर्निपातिता ।

एता नदन्ति गम्भीरं भेर्यस्त्रिदिवसद्यनाम् ॥ १८ ॥

द्वितीयः—भवतु । सिद्धं देवकार्यम् ।

प्रथमः— तदागम्यताम् । वयमपि तावन् सर्वहितं रामं सम्भाव-
यिष्यामः ।

उभौ—बाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

विष्कम्भकः ।

(तत प्रविशति राम ।)

रामः-

दत्त्वा रावणमाहयेऽद्य तरसा मद्राणप्रेगादितं *destination*

दृत्वा चापि विभीषणं शुभमर्तिं लङ्केश्वरं साम्प्रवम् ।

तीर्त्वा चैरमनल्पसत्त्वचरितं दोभ्यां प्रतिज्ञाणैः

लङ्कामभ्युपयामि वन्धुमहितः मीतां समाश्वासितुम् ॥ १९ ॥

(प्रविश्य)

लक्ष्मण - जयत्वार्यं । आर्यं । ण्या ह्यार्यार्यभ्य समीपमुपसर्पति ।

३ राम - वत्स ! लक्ष्मण !

अर्पायाद्य हि वदेत्या उचिताया रिपुशये ।

दर्शनात् साम्प्रतं धैर्यं मन्युर्मे वारयिष्यति ॥ २० ॥

लक्ष्मण - यदाज्ञापयत्यार्यं । (निश्चान्तः ।)

(प्रविश्य)

३ विभीषण - जयतु देव ।

ण्या हि राजंस्तत्र धर्मपत्नीं त्यदाहुर्वीर्येण विभूतदुःखा ।

लक्ष्मीं पुरा दैत्यपुलन्युतेषु तत्र प्रसाशात् ममुपगृह्यता मा ॥ २१ ॥

राम - विभीषण ! नम्रैव तावत् तिष्ठतु रजनिचरामर्शजानरन्मया

इक्ष्यापुपुलस्याद्भूता । राजानं दृशरथं पितरमुद्दिश्य न युक्तं भो

३ नृदाधिपते ! मा द्रष्टुम् । अपिच, *stigma dark spot*

मत्प्रमानमकार्येषु पुरुषं विषयेषु वै ।

निराशयति यो राजन ! म मित्रं विपुन्यया ॥ २२ ॥

३ विभीषण - प्रसीदतु देव ।

राम - नार्हति भवान्तं परं पीडयितुम् ।

३

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—जयत्वार्यः । आर्यस्याभिप्रायं श्रुत्वैवाग्निप्रवेशाय प्रसारं प्रतिपालयत्यार्या ।

६

रामः—लक्ष्मण ! अस्याः पतिव्रतायाश्छन्दमनुतिष्ठ ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रम्य) भोः ! कष्टम् ।

विज्ञाय देव्याः शौचं च श्रुत्वा चार्यस्य शासनम् ।
धर्मस्नेहान्तरे न्यस्ता बुद्धिर्दोलायते मम ॥ २३ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

३

हनूमान्—जयतु कुमारः ।

लक्ष्मणः—हनूमन् ! यदि ते शक्तिरस्ति, एवमाज्ञापयत्यार्यः ।

हनूमान्—अत्र किं तर्कयति कुमारः ।

लक्ष्मणः—निष्फलो मम तर्कः । अथवा वृथमार्यस्याभिप्रायमनुवृत्तिरारः । गच्छामस्तावन् ।

हनूमान्—यदाज्ञापयति कुमारः ।

(निष्क्रान्ती ।)

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—प्रसीदत्यार्यः । आर्य ! आश्चर्यमाश्चर्यम् । एषा ह्यार्या,
विक्रमितशतपत्रदामरुत्पा, ज्वलनमिहाशु विमुक्तजीविताशा ।

अमभिह तव निष्फलं च कृत्वा प्रविशति पद्मवनं यथैव हंसी ॥ २४

रामः—आश्चर्यमाश्चर्यम् । लक्ष्मण ! निवार्य निवारय ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

(प्रविश्य)

हनूमान्—जयतु देवः ।

एषा कनकमालेय ज्वलनाद् वर्धितप्रभा ।

पापना पावक प्राप्य निर्विकारमुपागता ॥ २५ ॥

राम — (सविस्मयम्) किमिति किमिति ।

लक्ष्मण — अहो, आश्चर्यम् ।

(प्रविश्य)

सुग्रीव — जयतु देव ।

कोनरत्नत्वेप जीवन्तीमादाय जनशत्रुजाम् ।

प्रणम्यरूप सम्भूतो ज्वलतो हृदयग्राहनात् ॥ २६ ॥

लक्ष्मण — अये अयमार्यां पुरस्ठयेत एषाभिवर्तते भगवान् प्रिभावसु ।

राम — अये अय भगवान् हुताशन । उपसर्पामस्तापत् ।

(सर्व उपस्रपन्ति ।)

(तत प्रविश्यत्यग्निं सीतां गृहीयात् ।)

अग्नि — एष भगवान् नारायण । जयतु देव ।

राम — भगवन् ! नमस्ते ।

अग्नि — न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेश ।

इमा गृहीष्व राजेन्द्र ! सर्वलोफनमसृताम् ।

॥ अपापामक्षता शुद्धा जानसीं पुष्पोत्तम ! ॥ २७ ॥

अपिच,

इमा भगवतीं लक्ष्मीं जानीहि जनशत्रुजाम् ।

मा भवन्तमनुप्राप्ता मानुषीं तनुमास्थिता ॥ २८ ॥

राम — अगृहीतोऽग्निम् ।

जानतापि च वैदेहा गुचिता भूमकेतन ।

प्रत्ययार्थं हि लोचनानामेवमेव मया कृतम् ॥ २९ ॥

(नरुषे दिव्यगभरा गायन्ति ।)

नमो भगवते त्रैलोक्यराणाय नारायणाय ।

अभिषेकनाटके
८८ in ३२५

ब्रह्मा ते हृदयं जगत्रयपते ! रुद्रश्च कोपस्तव - ५६

नेत्रे चन्द्रदिव्याक्रौ सुरपते ! जिह्वां च ते भारती ।

सत्रह्येन्द्रमरुद्गणं त्रिभुवनं सृष्टं त्वयैव प्रभो !

सीतियं जलसम्भवालपरता विष्णुर्भवान् गृह्यताम् ॥ ३० ॥

(पुनर्नेत्र्ये अपरे गावन्ति ।)

ममेयं हि जले घराह्वपुषा भूमिस्त्वयैवोद्धृता

विक्रान्तं भुवनत्रयं सुरपते ! पादत्रयेण त्वया ।

स्वैरं रूपमुपस्थितेन भवता देव्या यया साम्प्रतं

हृत्वा रावणमाह्वे न हि तथा देवाः समाश्वासिताः ॥ ३१ ॥

अग्निः—भद्रमुख ! एते देवदेवार्पिसिद्धविद्याधरगन्धर्वाप्सरोगणाः

स्वविभवैर्भवन्तं यर्धयन्ति ।

३ रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

अग्निः—भद्रमुख ! अभिषेकार्थमित इतो भवान् ।

रामः—यदाहापयति भगवान् ।

६ (निक्रान्तौ ।)

(नेत्र्ये)

जयतु देवः । जयतु स्वामी । जयतु भद्रमुखः । जयतु महाराजः

जयतु रावणान्तरुः । जयत्वयुष्मान् ।

विभीषणः—एष एष महाराजः,

तीर्त्वा प्रतिशार्णवमाह्वयेऽथ

मग्न्याप्य देवीं च विधूतगपाम् ।

देवैः समस्तैश्च कृताभिषेको

विभाति शुभ्रे नभसीव चन्द्रः ॥ ३२ ॥

६ अश्मनः—अहोतुगन्धार्यम्य विष्णुर्न तेजः ।

यमवर्णणकुधेरवासवाद्यैस्त्रिदशगणैरभिसंवृतो विभाति ।

दशरथवचनान् कृताभिपेकस्त्रिदशपतित्वमवाप्य धृत्रहेव ॥ ३३

(तत प्रविशति कृताभिपेको राम सीतया सह ।)

राम - वत्स ! लक्ष्मण !

येनाह कृतमङ्गलप्रतिसरो भद्रासनारोपितो-

ऽप्यम्नाया प्रियमिच्छता नृपतिना भिन्नाभिपेक कृत ।

व्यक्त दैवगतिं गतेन गुरुणा प्रयक्षत साम्प्रत

तेनैवाद्य पुन प्रहृष्टमनमा प्राप्ताभिपेक कृत ॥ ३४ ॥

अग्नि - भद्रमुत्त ! एता हि महेन्द्रनियोगाद् भरतशत्रुघ्नपुर सरा

प्रकृतयो भवन्तमुपस्थिता ।

राम - भगवान् ! प्रहृष्टोऽस्मि ।

अग्नि - इमे महेन्द्रादयोऽमृतभुजो भवन्तमभिवर्धयन्ति ।

राम - अनुगृहीतोऽस्मि ।

अग्नि - भद्रमुत्त ! किं ते भूय प्रियमुपहरामि ।

राम - यदि मे भगवान् प्रसन्न , किमत परमहमिच्छामि ।

(भरतवाक्यम् ।)

भवन्त्वरजसो गाव परचक्र प्रशाम्यतु ।

इमामपि मर्ही कृत्स्ना राजसिंह प्रशाम्तु न ॥ ३५ ॥

(निष्क्रान्ता सव)

पद्योऽङ्कः ।

अभिपेकनाटक समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अचिन्त्या मनसा	III. 11	एतौ हि राक्षसे	IV. 20
अञ्जनायां समु	III. 15	एवं गार्द पारि	II. 24
अतिथलमुग्ध	I. 25	एषा कनकमा	VI. 25
अथैव त कमल	III. 27	एषा विहाय भव	V. 4
अनयो, शासना	IV. 21	एषा हि राजंस्त	VI. 21
अनदानपारि	II. 21	कथं कथं भो ! नव	III. 3
अपराधमनु	I. 8	कथं लम्बमट,	III. 20
अपारयस्व हि वै	VI. 20	कनकरचितचापं	VI. 11
अपास्य भोगान्	II. 12	कनकरचितचित्र	II. 2
अपास्य मायया	III. 18	कनकरचितदण्डां	VI. 6
अभिभूतो मया	III. 22	कनकरचितविद्रु	II. 5
अभिहतवर	III. 23	करिकरमदर्शा	I. 22
अमलकमल	III. 2	कुतोनुषल्लेप	I. 2
अयस्य युधि धी	III. 9	कुमारी हि कृ	III. 6
अमितभुजग	II. 8	कोनुषल्लेप जी	VI. 26
अस्ताद्रिमस्तक	IV. 23	कुट्टस्य यस्य पु	IV. 7
अस्मदीर्यमहा	III. 5	नाथान् मरुत	III. 7
आत्रान्ताः पृथु	IV. 2	कचिन् फेनोद्गारी	IV. 17
इक्ष्वाकुकुल	II. 20	गभांगारविनि	II. 4
इक्ष्वाकुवशवि	VI. 1	धलत्तरद्गाहन	V. 1
इदानीं राज्यवि	I. 3	घारीभिरेता	VI. 14
इदानीमपि निः	V. 14	चित्रप्रव्रतहे	II. 6
इन्द्रो वा शरणं	I. 12	जानतापि च	VI. 29
इमां गृह्णात्व	VI. 27	जिह्वा प्रत्येक्य	III. 12
इमां भगवतीं	VI. 28	तय नृप ! मुग्ध	I. 6
इयं म्या राजत	II. 13	तारे ! मया गलु	I. 12
उदीर्णमप्येन	V. 11	तारे ! विमुञ्च मम	I. 9
पुनां प्राप्त्य दश	II. 3	निष्कथमहमे	III. 8
एता रावण	VI. 10	नीत्यां प्रतिजागरं	VI. 32
एते तयोर्मानु	V. 8	ना च याह न	II. 15
एते पादप	VI. 3	दिग्भास्त्र सुरै	II. 10

देव्यास्त्रेखिखदेशे	III	17	ममानवेक्ष्य म्ना	III	25
ऽष्टममाधत	IV	8	मया कृत दोष	I	26
देवा सेन्द्रा	V	12	मयोक्तो मथिली	III	13
इवा सेन्द्रादयो	II	18	मानुषं रूपमा	IV	14
देवे यथा वय	IV	10	मुक्ता देव ।	I	5
धनुषि निहित	V	15	यद्यहं रावण	II	16
नक्षत्ररापसद् ।	III	21	यमवरणकुवेर	VI	33
नारायणस्य नर	IV	13	यस्या न प्रिय	III	1
निद्रा मे निशि	V	6 ^a	युक्तं भो । नर	I	17
निशितविमल	VI	4	युधि जग त्रय	III	4
नैवाहं धर्षित	III	14	यनाहं कृत —	VI	34
परभृतगण	II	26	यो गाधिपुत्र	I	1
प्रगृहानमहा	II	23	रघुवरभुञ्ज	VI	17
प्रसीद् रानन् ।	III	19	रत्नराचित	II	11
प्रह्मप्रमुखा	V	2	रत्नचरशरीर	VI	2
प्रयिताऽहं नरे	II	19	राक्षसीभि परि	II	7
शल्पान् धानरे	I	15	राजस्वकारणा	IV	9
शलादेव गृही	V	5	रानपुत्र । कुत	IV	16
शाणा पात्यन्ते	VI	5	रावणे निहतं	VI	18
शहा ते हृदयं	VI	30	रावणेन विमु	VI	8
भयता धानरे	I	20	रिपुमुद्धतमुद्यतं	IV	4
भयता सौम्य	I	18	रधिरक्लित	I	16
भवत्तं पद्मप	IV	11	लङ्काया त्रिल	IV	1
भवन्तरत्नसो	VI	35	लब्धा युत्तान्तं	II	1
मग्नेय हि तले	VI	31	वर्ज्याभकुम्भतट	V	16
मज्जमानमकार्येषु	VI	22	घरतनु । तनुगात्रि ।	II	17
मणिविरचित	II	9	घरशरणमुपेहि	III	16
मणिविरचित	IV	15	घागुगच्छमा	I	19
मग्नायकाञ्जिहत	I	4	विक्रमिनशत	I	14
मदनवशगतो	V	3	विक्रमिनशत	VI	24
मम दारापहा	IV	22	विषाय देव्या	VI	23
मम शरपरि	IV	12	व्यक्तमिन्द्रिणा	V	10
मम शरधर	IV	18	शाक्त निरानिता	VI	9

- भीममेतः—धर्मपुत्रस्यानुजः ।
 अत्रुनः—तथा
 बृहद्वला—अत्रुनः ।
 अभिमम्युः—अत्रुनस्य पुत्रः ।
 उत्तरः—विराटस्य पुत्रः ।
 मूलः—विराटस्थाभिन्नयोश्च मारुतिः ।
 कान्दुकीवः—विराटस्य परित्तनः ।
 दूतः—तथा ।
 भटः—विराटस्य भृत्यः ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
379.	i 27	शिष्यसि	शक्ष्यसि
383	i 38	मार्दवेनेव वाडः	मार्दवेनेव वाड
391.	ii *	पुत्र	उरु

॥ श्री० ॥

भासनाटकचक्रे

पञ्चरात्रम्

(नान्यन्ते तत प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

द्रोणः पृथिव्यर्जुनभीमदूतो

यः कर्णधारः शकुनीश्वरस्य ।

दुर्योधनो भीष्मयुधिष्ठिरः स

पायाद् पिराहुत्तरगोऽभिमन्युः ॥ १ ॥

(परित्रय) एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये विद्युत्सलु मयि
विज्ञापनव्यये शब्द इयं श्रूयते । अहं ! पश्यामि ।

३ (नेपथ्ये)

अहो कुरुराजस्य यत्नसमृद्धिः ।

सूत्रधार—भवतु, विज्ञातम् ।

सर्वेऽन्तःपुरैः सार्धं प्रीत्या प्राप्तेषु राजसु ।

यज्ञो दुर्योधनस्यैव कुरुराजस्य वर्तते ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशन्ति ब्राह्मणाश्च ।)

सर्वे—अहो ! कुरुराजस्य यत्नसमृद्धिः ।

प्रथमः—ईह हि,

द्विजोन्विष्टैरन्नैः प्रकुमुमितकाशा इव दिशो
 हविर्भूमैः सर्वे हृतवुसुमगन्धास्तरुगगाः ।
 मृगस्तुल्या व्याघ्रा वधनिभूतसिंहाश्च गिरयो
 नृपे दीक्षां प्राप्ते जगदपि समं दीक्षितमिव ॥ ३ ॥

द्वितीयः—सम्यग् भवनाह ।

वृषोऽग्निर्हविषामरोत्तममुखं तृषा द्विजेन्द्रा धनै-
 स्तृषाः पक्षिगगाश्च गोगणयुतास्ते ते नराः भवशाः ।
 हृष्टे सम्प्रति सर्वतो जगदिदं गर्जन्नुपे महर्गुणै-
 रेवं लोकमुदासरोह सकलं देवालयं तद्गुणैः ॥ ४ ॥

तृतीयः—इमेऽन्नमयन्तो द्विजातयः,

राज्ञां वेष्टनपट्टमृष्टचरणाः श्राव्यप्रभूतश्रवा
 वादस्येऽप्यामिषर्षमाननियमाः स्थाप्यायशुभैः ।
 विप्रा यान्ति ययःप्ररुपेतिधिला यष्टिनिपादभ्रमाः
 शिष्यस्कन्धनिवेशिताश्चितकरा जीर्णा गजेन्द्रा इव ॥ ५ ॥

सर्वे—भो भो मागवशाः भो भो मागवकाः ! अगवसितेऽव-
 भृधत्ताने न ग्यतु तावदप्रिगन्त्रष्टयो भवद्विः ।

प्रथमः—टा धिग्, दर्शितमेव नावद् ऋदुवापलम् ।

एषा दीर्घकयूषा कनकमयभुजेवाभाति यमुषा
 धेन्याप्रिर्नीकिफामि द्विज इव वृषले पार्थे न महते ।

नानर्थं वृष्टवृष्टा दग्निपुञ्जतया येशी परिवृता

प्राग्भं धू धूमो गज इव नक्षिर्नी पुष्टां प्रविशति ॥ ६ ॥

द्वितीयः—एवमेतद्,

अप्रिरभिभयादेश भीतैर्निशंस्यते द्विजैः ।

शुले व्युन्नान्पारिध्रे शातितांगिभयादिव ॥ ७ ॥

तृताय -

शकटी च घृतापूर्णा सिच्यमानापि वारिणा ।
नारीवापरतापत्या बालश्लेहेन दह्यते ॥ ८ ॥

प्रथम -सम्यग् भवानाह ।

पता चक्रधरस्य धर्मशकटीं दग्धुं समभ्युद्यतो
दर्भे शुष्यति नीलशाद्वलतया वह्नि शनैर्वामनु ।
घातेनाकुलित शिरापारिगनश्चक्रं क्रमेणागतो
नेमीमण्डलमण्डलीकृतवपु सूर्यायते पावक ॥ ९ ॥

द्वितीय -इदमपर पश्य,

वल्मीकमूलाद् दहनेन भीता
स्तकोटरे पञ्च सम भुजङ्गा ।
सम त्रिपत्रस्य नरस्य देहाद्
विनि सृता पञ्च यथेन्द्रियाणि ॥ १० ॥ ०

तृताय -इदमपर पश्येता भवन्तौ,

दह्यमानस्य वृक्षस्य सानिलेन मत्प्राग्निना ।
कोटरान्तरदेहस्था खगा प्राणा इवोद्रता ॥ ११ ॥ ०

प्रथम -एवमेतन्,

शुष्केणैकेन वृक्षेण धन पुष्पितपादपम् ।
कुल चारित्रहीनेन पुरपेणेव दह्यते ॥ १२ ॥

धन सवृक्षक्षुपगुल्ममेतन्
प्रकासमाहारमिवोपभुज्य । 15

कुशानुसारेण हुताशनोऽर्सा
नदीमुपस्पृष्टमिवावतीर्ण ॥ १३ ॥

द्वितीयः—अथ तपः ,

गतो वृक्षाद् वृक्षे विनतशुशुकीरेण दहनः

कल्या विदुष्टं पतति परिणामादिव फलम् ।

अर्मा चापे तालो मधुपटलचम्रेण महता

चिरं मूले दग्धः परशुरिव रुद्रस्य पतति ॥ १४ ॥

तृतीयः—हन्त मत्पुरुषरोप इव प्रशान्तो भगवान् हुताशनः । ✓

एतदग्नेर्वलं नष्टमिन्धनानां परिक्षयान् ।

दानशक्तिरिवार्यस्य विभवानां परिक्षयान् ॥ १५ ॥ ०

प्रथमः—

सुम्भाण्डमरणीं दर्भानुपसृष्टे हुताशनः ।

व्यसनित्वान्नरः क्षीणः परिच्छिन्नमिवात्मनः ॥ १६ ॥ ०

द्वितीयः—

अवनतविटपो नदीपलाशः

पवनवशाच्चलितैकपर्णहस्तः ।

दयदहनविपन्नजीविताना—

मुदकमिवैप करोति पादपानाम् ॥ १७ ॥

तृतीयः—तेदागम्यताम् । वयमपि तावदुपस्पृशामः ।

उभौ—घाटम् ।

३

(सर्वे उपस्पृश्य)

प्रथमः—अये अयमन्नभवता कुरुराजो दुर्योधनो भीष्मद्रोणपुरःसरः
सर्वराजमण्डलेनानुगम्यमान इत एवाभिवर्तते । इमे हि,

यज्ञेन भोजय, महीं जय विक्रमेण

रौपं परित्यज, भव स्वजने दयावान् ।

इत्येवमागतकथामधुरं त्रुवन्तः

दुर्वेन्ति पाण्डवपरिग्रहमेव पौराः ॥ १८ ॥

तदागम्यताम् । वयमपि तावन् कुम्भराजं सम्भावयामः ।

उभौ-ब्राह्म ।

सर्वे-जयतु भवान् जयतु । (निष्प्रान्ताः सर्वे ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशतो भीष्मद्रोणाः ।)

द्रोण-धर्ममालम्बमानेन दुर्योधनेनाहमेवानुगृहीतो नाम ।

कुतः,

अतीत्य धन्धूनवलङ्घ्य मित्रा-

ण्याचार्यमागच्छति शिष्यदोष ।

बालं ह्यपत्यं गुरवे प्रदातु-

नैवापराधोऽस्ति पितुर्न मातुः ॥ १९ ॥

भीष्म-एव दुर्योधनः,

अवाच्य रूप्यग्रहणान् समुच्छ्रयं

रणप्रियत्वादयशो निपीतवान् ।

निपेक्ष्य धर्मं सुकृतस्य भाजनं

स एव रूपेण विरस्य शोभते ॥ २० ॥

(ततः प्रविशति दुर्योधनः कर्णः शकुनिश्च ।)

दुर्योधनः-

कृतश्रद्धो ह्यात्मा वहति परितोषं गुरजनो

जगद् विश्वस्तं मे निवसति गुणो नष्टमयशः ।

मृतैः प्राप्य स्वर्गो यदि कथयत्येतदन्तं

परोन्नो न स्वर्गो बहुगुणमिदं वै फलति ॥ २१ ॥

कर्णः-गान्धारीमातः ! न्यायेनागतमर्थमतिस्त्रुंता न्याय्यमेव
भवता कृतम् । कुतः,

वाणार्थाना क्षत्रियाणां समृद्धिः

पुत्रापेक्षी वञ्चयते मन्निधाता ।

विप्रोत्सङ्गे वित्तमावर्ष्य सर्वं

राज्ञा देयं चापमात्रं सुतेभ्यः ॥ २२ ॥ ०

शकुनिः-सम्यग्वाह गङ्गोपस्पर्शनाद् धौतकल्मषाङ्गोऽङ्गराजः ।

कर्णः--

इक्ष्वाकुशर्यातिययातिराम-

मान्धातृनाभागानृगाम्बरीषाः ।

एते सक्रोधाः पुरुषाः सराष्ट्रा

नष्टाः शरीरैः क्रतुभिर्धरन्ते ॥ २३ ॥

सर्वे-गान्धारीमातः ! यज्ञसमाप्त्या दिष्ट्या भवान् धर्षते ।

दुर्योधनः-अनुगृहीतोऽस्मि । भो आचार्य ! अभिवादये ।

३ द्रोणः-एहोहि पुत्र ! अयमक्रमः ।

दुर्योधनः-अथ कः क्रमः ।

द्रोणः-किं न पश्यति भवान्,

देवतं मानुषीभूतमेव तावन्नमस्यताम् ।

अन्यायाचरणं मन्ये भीष्मपुत्रकर्म्यं वन्दिषुम् ॥ २४ ॥ १-

भीष्मः-मा मा भवानेवम् । बहुभिः कारणैरुपपृष्टोऽहं भवतः ।

कुतः,

अहं हि मात्रा जनितो भवान् स्वये

ममायुर्धं घृतिरपद्रव्यमत्तव । २५

द्वितो भवान् क्षत्रियर्षजजा घर्षं

गुरुर्भवान् शिष्यमहत्तरा वयं ॥ २५ ॥ ५

द्रोण - नोत्सहन्ते महात्मानो ह्यात्मानमपस्तोतुम् । एहि पुत्र !
अभिवात्यस्व माम् ।

३ दुर्योधन - आचार्य ! अभिवादये ।

द्रोण - एह्येहि पुत्र ! एवमेवावभृथस्त्रानेषु खेदमवाप्नुहि ।

दुर्योधन - अनुगृहीतोऽरिम । पितामह ! अभिवादये ।

६ भीष्म - एह्येहि पौत्र ! एवमेव ते बुद्धिप्रशमनं भवतु ।

दुर्योधन - अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिवादये ।

शकुनि - वत्स !

एवमेव क्रतून् सर्वान् समानीयात्तदक्षिणान् ।

राजसूये नृपान् जित्वा जरासन्ध इवानय ॥ २६ ॥

द्रोण - अहो ! आदीर्घचनेऽपि शकुनिरच्योगं जनयति । अहो !

प्रियविरोध एतत्त्वयं क्षत्रियकुमार ।

दुर्योधन - यवत्येव कर्ण ! गुरुजनप्रणामादसानं शान्तिरनुभूयता
वयस्यत्रिभन्म ।

कर्ण - गान्धारीमात !

मनुग्रतस्ते तनु गात्रमेतन्

सौदुं बलं प्रिश्यसि पीडयानि ।

अन्तस्त्वनामन्त्र्य न धर्षयामि

राजर्षिपीताद् वचनाद् भयं मे ॥ २७ ॥

दुर्योधन - एवमेव ते बुद्धिरस्तु ।

द्रोण - पुत्र दुर्योधन ! एष महेन्द्रप्रियसर्गो भीष्मको नाम भवन्त

२ ममानयति ।

दुर्योधन - भ्रातृमायाय । अभिवादये ।

भीष्म - पौत्र दुर्योधन ! एष दक्षिणापत्तरिषभृतो भूरिभवा

- ६ नाम भवन्तं सभाजयिष्यति ।
दुर्योधनः—स्वागतमार्याय ।
द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! भवतो यज्ञं सभाजयतां वासुभद्रेण ।
- ९ प्रेषितोऽभिमन्युर्भवन्तं सभाजयति ।
शकुनिः—वत्स दुर्योधन ! एष जरासन्धपुत्रः सहदेवो भवन्तमभि-
घादयति ।
- १२ दुर्योधनः—एहोहि वत्स ! पितृसदृशपराक्रमो भव ।
सर्वे—एतन् सर्वराजमण्डलं भवन्तं सभाजयति ।
दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । भोः ! किन्तुल्लु समागते सर्वराज-
- १५ मण्डले विराटो नागच्छति ।
शकुनिः—प्रेषितोऽस्य मया दूतः, शङ्के पथि घतत इति ।
दुर्योधनः—भो आचार्य ! धर्मं धनुषि चाचार्य ! प्रतिगृह्णातां
- १८ दक्षिणा ।
द्रोणः—दक्षिणेति । भवतु भवतु । व्यपश्रयिष्ये तावद्
भवन्तम् ।
- २१ दुर्योधनः—कथमाचार्योऽपि व्यपश्रयिष्यते ।
भीष्मः—भोः ! किन्तुल्लु प्रयोजने, यदा—
पीतः सोमो धान्यदत्तो नियोगा—
च्छत्रच्छाया सेव्यते ग्यातिरस्ति ।
किं तद् द्रव्यं किं फलं को विशेषः
क्षत्राचार्यो यत्र विप्रो दरिद्रः ॥ २८ ॥
- दुर्योधनः—आज्ञापयतु भवान् किमिच्छति । किमनुतिष्ठामि ।
द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! कथयामि ।
दुर्योधनः—किमिदानीं भवता रिचार्यते,

प्राणाधिकोऽस्मि भवता च कृतोपदेश
 शूरेषु यामि गणना कृतसाहसोऽस्मि ।
 स्वच्छन्दतो वद किमिच्छसि, किं ददानि
 हस्ते स्थिता मम गदा भवतश्च सर्वम् ॥ २९ ॥

द्रोण - पुत्र ! ब्रवीमि खलु तावन् । बाष्पवेगस्तु मा बाधते ।

सखे - कथमाचार्योऽपि बाष्पमुत्सृजति ।

३ भीष्म - पीत्र दुर्योधन ! अफलस्ते परिश्रम ।

दुर्योधन - कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

६ भट - जयतु महाराज ।

दुर्योधन - आपस्तायन् ।

भट - यदाज्ञापयति महाराज । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-

९ राज । इमा आप ।

दुर्योधन - आनय । (कलश गृहीत्वा) भो आचार्य ! अश्रुपातो

च्छिष्टस्य त्रियता शौचम् ।

१२ द्रोण - भवतु भवतु । मम कार्यत्रियैत्र सुरतोदकमस्तु । ।

दुर्योधन - हा धिग,

यदि विमृशसि पूर्वजिह्वता मे

यदि च समर्थयसे न दाम्यतीति ।

शरशतकठिनं प्रयच्छ हस्तं

सलिलमिदं करण प्रतिग्रहागाम् ॥ ३० ॥

द्रोण - हन्त लघो मे हृदयविश्राम । पुत्र ! श्रूयता,

येषा गति क्षापि निराश्रयाणा

संय संसर्द्दादशभिर्न दृष्टा ।

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभाग-

मेवा च भिक्षा मम दक्षिणा च ॥ ३१ ॥ ०

शकुनिः—(सोद्वेगम्) मा तावद् भोः !

उपन्यस्तस्य शिष्यस्य विश्वस्तस्य च गौरवे ।

यदप्रस्तुतमुत्पाद्य युक्त्यं धर्मवञ्चना ॥ ३२ ॥ ०

द्रोणः—कथं धर्मवञ्चनेति । मा तावद् भो गान्धारविषयविस्मिन्
शकुने ! त्वदनार्यभावान् सर्वलोकमनार्यमिति मन्यसे । हन्त भोः !

भ्रातृणां पैतृकं राज्यं दीयतामिति वञ्चना ।

किं वरं, याचितैर्दत्तं बलात्कारेण तैर्हृतम् ॥ ३३ ॥

मर्वे—कथं बलात्कारेण नाम ।

भीष्मः—पौत्रं दुर्योधन ! अवभृथज्ञानमात्रमेव खलु तावन् ।
मित्रमुखस्य शत्रोः शकुनेर्वचनं न श्रोतव्यम् । पश्य पौत्र !

यन् पाण्डवा दुपदराजमुतासहायाः

कान्ताररेणुपरुपाः पृथिवीं भ्रमन्ति ।

यन् त्वं च तेषु विमुखस्त्वयि ते च वामा-

स्तन् सर्वमेव शकुनेः परुपावलेपः ॥ ३४ ॥

दुर्योधनः—भवतु, एवं तावदाचार्य ! पृच्छामि ।

द्रोणः—पुत्र ! कथय ।

दुर्योधनः—

यन् पुरा ते सभामध्ये राज्ये माने च धर्षिताः ।

बलान्कारममर्थैस्तैः किं रोषो धारितस्तदा ॥ ३५ ॥

द्रोणः—अत्रेदानीं धर्मच्छलेन वदितो शूताश्रयवृत्तिर्युधिष्ठिरः प्रष्टव्यः

येन भीमः सभाम्बन्धं तुल्यज्ञेय वारितः ।

यद्येहमिदं विमुक्तः म्यान्नाम्नाच्छुनिराक्षिपेत् ॥ ३६ ॥

दुर्योधनः—तेन हि समर्थयितुमिच्छामि ।

द्रोणः—पुत्र ! केन समर्थयितुमिच्छसि ।

भीष्मेण कर्णेन कृपेण केन किं सिन्धुराजेन जयद्रथेन ।

किं त्रैणिनाहो विदुरेण सार्धं पित्रा स्वमात्रा वद पुत्र ! केन ॥४०॥

दुर्योधनः—नहि नहि, मातुलेन ।

द्रोणः—शकुनिना । हन्त विपन्नं कार्यम् ।

३ दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावन् । वयस्य कर्ण ! इतस्तावन् ।

द्रोणः—भवतु, एवं तावन् करिष्ये । वत्स गान्धारराज !

इतस्तावन् ।

६ शकुनिः—अयमस्मि ।

द्रोणः—वत्स !

क्रोधप्रार्थं वयो जीर्णं, क्षन्तव्यं धटुचापलम् ।

अस्य रुक्षस्य वचनः परिष्वङ्गः शमीक्रिया ॥ ४१ ॥

भीष्मः—(आत्मगतम्)

एष शिष्यस्य यात्सल्याच्छकुनिं याचते गुरुः ।

एवं सान्त्वितो ह्येष नैव मुञ्चति जिह्वताम् ॥ ४२ ॥

शकुनिः—(आत्मगतम्) अहो शठः रत्याचार्यः स्वकार्यलोभान्मां
सान्त्वयति ।

३ (एवं परिक्रम्यापविशति ।)

दुर्योधनः—मातुल ! पाण्ड्यानां राज्यार्थं प्रति कां निधयः ।

शकुनिः—न दातव्यमिति मे निधयः ।

६ दुर्योधनः—दातव्यमिति वस्तुमर्हति मातुलः ।

शकुनि — यदि दातव्ये राज्ये किमस्माभि सह मन्त्रयसे । ननु सर्वमेव प्रदीयंताम् ।

१ दुष्येण — वयस्य अङ्गराज ! भवानिदानीं न किञ्चिद्दाह ।

कर्ण — इदानीं किमभिधास्यामि,

रामेण भुक्त्वा परिपालिता च
मुभ्रातृता न प्रतिषेधयामि ।

क्षमाक्षमत्वे तु भवान् प्रमाण

सद्दामकालेषु वय सहाया ॥ ४३ ॥

दुष्येण — मातुल ! बलवत्प्रत्यमित्रोऽनुपजीव्यश्च कश्चित् कुदेशश्चि-
न्त्यताम् । तत्र वसेयु पाण्डवा ।

३ शकुनि — हन्त भो !

शून्यमित्यभिधास्यामि क पार्थाद् बलवत्तर ।

उपरेष्वपि सस्य स्याद् यत्र राजा युधिष्ठिर ॥ ४४ ॥

दुष्येण — अथेदानीं,

गुरुररतलमध्ये तोयमात्रजित मे

श्रुतमिह बलवदुद्वैर्यन् प्रमाणं पृथिव्याम् ।

तदिदमपनयो वा वज्रना वा यथा वा

भवतु नृप ! जल तन् सत्यमिच्छामि कर्तुम् ॥ ४५ ॥

शकुनि — अनृतवचनान्मोचयितव्यो भवान् ननु ।

दुष्येण — अथकिम् ।

३ शकुनि — तेन हि इतस्तावन् । (उपमृत्य) भो आचार्य ! इहात्रभवान्
सुरराजो भवन्तं विज्ञापयति ।

द्रोण — वत्स गान्धारराज ! अभिधीयताम् ।

६ शकुनिः—यदि पञ्चरात्रेण पाण्डवानां प्रवृत्तिरूपनेतव्या, राज्यस्वार्थं प्रदास्यति किल । समानयतु भवानिदानीम् ।
द्रोणः—मा तावद् भोः !

ये कर्तुं कामैश्छलनं भवद्भिः
संवत्सरैर्द्वादशभिर्न दृष्टाः ।

ते पञ्चरात्रेण भयोपनेया

| वरं ह्यदत्तं विशदाक्षरेण ॥ ४६ ॥

भीष्मः—पौत्र दुर्योधन ! अच्छलो धर्मः । वयमपि तावद्स्मिन्नर्थे प्रीताः स्मः । पश्य पौत्र !

वर्षेण वा वर्षशतेन तेषां

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभागम् ।

तस्मान् प्रतिजः कुरु वीर ! सत्यां

सत्यां प्रतिज्ञा हि सदा कुरूणाम् ॥ ४७ ॥ इ. ८.

दुर्योधनः—एष एव मे निश्चयः ।

द्रोणः—(आत्मगतम्)

अद्य मे कार्यलोभेन हनूमत्त्वं गता स्पृहा ।

लक्षयित्वाण्यं येन नष्टा सीता निवेदिता ॥ ४८ ॥ ०

तन् कुतो नुगच्छु पाण्डवानां प्रवृत्तिरूपनेतव्या ।

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महाराजः । विराटनगराद् दूतः प्राप्तः ।

सर्वे—शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

भटः—यदाज्ञापयथ । (निजान्तः ।)

(प्रविश्य)

दूतः—जयतु महाराजः ।

सर्वे-विनागतो निरादेश्वर ।

१ भट - विपादेनाहतो नोपगच्छति, यत्तत्सम्बन्धि मन्निष्टृष्ट कीचकाना
भ्रातृशर्त,

रात्रौ छन्नेन केनापि वाहुभ्यामेव हिंसितम् ।

दृश्यते हि शरीराणामग्नज्जनितो वध ॥ ४९ ॥

इति ।

भीष्म - कथमशस्त्रेणेति । भो आचार्य ! अभ्युपगन्व्यता पञ्चरात्रम् । R C

३ द्रोण - किमर्थम् ।

भीष्म -

७ भीमसेनस्य लीलैषा सुव्यक्त वाहुशालिन ।

योऽग्निम् भ्रातृशते रोप स तस्मिन् फलित शते ॥ ५० ॥

द्रोण - कथं भवान् जानाति ।

भीष्म -

कथं पण्डित ! कृतेषु भ्रान्तानां बालचापलम् ।

नाभिजानन्ति धत्माना शृङ्गस्थानानि गोशृपा ॥ ५१ ॥ R C

द्रोण - गोशृपा इति । हन्त सिद्ध कार्यम् । पुत्र दुर्योधन ! अस्तु
पञ्चरात्रम् ।

३ दुर्योधन - अथ किम् ।

द्रोण - भो भो यज्ञमनुभवितुमागता राजान ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु
भवन्त । इहात्रभवान् कुरुराजो दुर्योधन , न, न, मानुलमहित

६ यदि पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपतेतव्या, राज्यस्यार्थं प्रत्यास्यति किर ।
ननु पुत्र !

दुर्योधन - अथ किम् ।

१ द्रोण - एतद् द्विसिं सम्प्रधार्यताम् ।

शकुनिः—काले ह्यास्यामि ।

द्रोणः—ननु गाङ्गेय !

१२ भीष्मः—(आत्मगतम्)

आचार्यस्य यदा हर्षो धैर्यमुत्क्रम्य सूचितः ।

शङ्के दुर्योधनेनैव वञ्च्यमानेन घञ्चितः ॥ ५२ ॥

(प्रकाशम्) पाँत्र दुर्योधन ! अस्ति मम विराटेनाप्रकाशं वैरम्,
अथ भवतो यत्नमनुभवितुमनागत इति । तस्मान् क्रियतां तस्य
३ गोप्रहणम् । ब्राह्मणार्जवबुद्धे !

घर्षिता रथशब्देन रोपमेप्यन्ति पाण्डवाः ।

अस्ति तेषां कृतज्ञत्वमिष्टं गोप्रहणे स्थितम् ॥ ५३ ॥

(प्रविश्य)

भटः—सज्जाः खलु रथा वाहाः प्रवेत्ताभिमुत्थाय ते ।

दुर्योधनः—

गृभिरेव रथैः शीघ्रं क्रियतां तस्य गोप्रहः ।

गदा यज्ञप्रशान्ता च पुनर्मे करमेप्यति ॥ ५४ ॥

द्रोणः—

तस्मान्मे रथमानयन्तु पुरुषाः,

शकुनिः—हस्ती ममानीयतां,

कर्णः—

भारार्थं भृशमुद्यतीरिह हर्षयुक्तो रथः स्थाप्यताम् ।

भीष्मः—

बुद्धिर्मे त्वरते विराटनगरं गन्तुं धनुस्त्यर्यतां

सर्वै—

मुञ्चत्वा पापमिहैव तिष्ठतु भयानाशाविधेया वयम् ॥ ५५ ॥

द्रोण -पुत्र दुर्योधन ! आया तव युद्धे पराक्रम द्रष्टुमिच्छाम् ।
दुर्योधन -यद्भिरुचित भवते ।

३ द्रोण -यत्स गान्धारराज ! अस्मिन् गोप्रहणे तव रज्जु प्रथमस्य ।
शकुनि -राढम् । प्रथम कल्प ।

(निःक्रान्ता सर्व ।)

प्रथमोऽङ्क ।

अथ द्वितीयोऽङ्क ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालक)

- ३ वृद्धगोपालक -गावो मे अहीणयन्त्या होन्तु । अपिह्वा अ गोव
जुग्नीओ होन्तु । गो ङाआ विळावो ष्कन्त्यप्सुहुवीपनी होदु ।
महाजाअप्य विजाडइश वप्पयद्वुणगोप्पदाणनिमित्त इमण्यि णअठो
६ वरणपीहीण आअन्तु गोधण पत्थे च विन्मङ्गळमोदआ गोवदाळा
दाठिआ अ दाव । एपु उजेष्ठ गच्छिअ अणुभरिप्पम् । (विलास्य)
निष्णुहु एपो वाअपो पुक्खळुस्स आळुहिअ पुस्सपासाणिघट्टि
९ अनुण्ड आदिशाहिमुह रिप्पळ विजवदि । पन्ती होदु पन्ती होदु
अम्हाण गोधणप्य अ । जाय एपु उजेष्ठ गच्छिअ गोवदाळाणं
दाठिआण वाहळामि । गोमित्तअ । गोमित्तअ । [गावो मेऽहीण
१२ वासा भवन्तु । भविष्याश्च गोपयुवतयो भवन्तु । अस्माक राजा विराट
एकएउग्रयुधिर्वीरतिर्भवतु । महाराजस्य विराटस्य धर्मवर्धनगोप्रदान
निमित्तमस्यां नगरोपवनवीथ्यामायान्तु गोधर्नं, सव च वृत्तमङ्गलमादका
५ गावदारका दारिकाश्च तावन् । एतु ज्यैष्ठ्यं गावानुभविष्यामि । किन्तु
सर्वस्य धायस शुष्कवृक्षमारुह्य शुष्कशाखानिघटितनुण्डमादित्याभिमुख
विश्वं विलपन्ति । नान्तिर्भवन्तु नान्तिर्भवन्तु अस्माकं गोधनस्य च ।

१८ बाघदेषु ज्यैष्ठ्यं गत्वा गोपदारकाणां दारिकाणां व्याहरामि । गोमित्रक ! गोमित्रक !]

(प्रविश्य)

२१ गोमित्रकः—मातुल ! वन्दामि । [मातुल ! वन्दे ।]

बृहगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाअं गोघणप्य अ । अळे गोमित्तअ ! महाळाजप्य विळाडप्य यण्यवडुणगोप्पदाणणिमित्तं

२४ इमपिण अळोववणवीहीए आअन्तु गोघणं पत्थे च किदमङ्गळमोदआ गोवदाळिआ अ । अळे गोमित्तअ ! गोवदाळंआणं दाळिआणं चाहळ । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माकं गोघनस्य

२७ च । अरे गोमित्रक ! महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्षेन गोपदाननिमित्त-
मस्यां नगरोपवनवीथ्यामायान्तु गोघने सर्वे च कृतमङ्गलमोदका
गोपदारका दारिकाश्च । अरे गोमित्रक ! गोपदारकाणां दारिकाणां
३० व्याहर ।]

गोमित्रकः—अं मातुलो आणवेदि । गोलमिखणिण ! विदपिण्ड !
पामिणि ! यपभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आअच्छह आहळह

३३ शिगधं । [यन्मातुल आज्ञापयति । गोरक्षिणिके ! घृतपिण्ड !
स्वामिनि ! वृषभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आगच्छतागच्छ
शीघ्रम् ।]

३६ (ततः प्रविशन्ति सर्वे ।)

सर्वे—मातुल ! वन्दामो । [मातुल ! वन्दामहे ।]

बृहगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाणं गोवदाळआणं ।

३९ महाळाअप्य विळाडप्य यण्यवडुणगोप्पदाणणिमित्तं इमपिण अळो-
ववणवीहीए आअन्तु गोघणं । तत्तअं वेळं गाअन्तो णअन्तो
होम । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माकं गोपदारकाणां दारिकाणां

व । महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्धनगोप्रदाननिमित्तमस्यां नगरोपव-
नर्वाध्यामायातु गोधनम् । तावतीं वेलं गायन्तो नृत्यन्तो भवामः ।]
पर्वे—जं मादुळो आणवेदि । (सर्वे नृत्यन्ति ।) [यन्मातुल आशा-
रपति ।]

शूद्रगोपालकः—हीही पुष्टं णभिदम्, पुष्टु गाइदं । जाव अहं पि
गन्धेमि । [हीही मुष्टु नर्तितं, मुष्टु गीतं, यावदहमपि नृत्यामि ।]
मर्वे—हाहा मादुळ ! अदिमहन्तं लेणुं उप्पदिदो । [हाहा
मातुल ! अतिमहान् रेणुरूपतितः ।]

शूद्रगोपालकः—ण हु लेणुं णव्व, पंस्वुदुन्दुभिघोपं उप्पदिदो ।
[न ग्लु रेणुरेव, शूद्रदुन्दुभिघोपः उत्पतितः ।]

मर्वे—दिवाचन्दप्पभापण्डुळजोहायगुण्ठिदो पदमण्डळु पुप्यो
अत्थि अ णत्थि अ । [दिवाचन्द्रप्रभापण्डुरज्योत्स्नायगुण्ठितः
शनमण्डलं सूर्योऽस्ति च नास्ति च ।]

गोमित्रकः—हाहा मादुळ ! ग्दे के वि मणुप्या द्दधिपिण्डपण्टरेहि
छत्तेहि घोडअपअटिअं आळुहिअ पव्वं घोपुं विद्वन्ति चोठा ।
[हाहा मातुल ! एते केऽपि मनुष्या दधिपिण्डपाण्डरैश्छत्रैर्घोटकाक-
टिकामारुह्य सर्वे घोपं विद्वन्ति चोराः ।]

शूद्रगोपालकः—हीही परपंपादा उट्टिदा । दारआ ! दाळिआ !
पिगं पव्वणं पयिपह । [हीही धरमंपाता उत्पिताः । दारकाः !
दारिकाः ! शीघ्रं पव्वणं प्रयित्त ।]

मर्वे—जं मादुळो आणवेदि । (निशान्ताः ।) [यन्मातुल आशा-
रपति ।]

शूद्रगोपालकः—हाहा चिट्टुह चिट्टुह । पहरह पहरह । गहह गहह । इमं
पुत्तन्तं महाटाअविटाडण्ण गियेदइप्पामो । [हाहा तिष्ठत तिष्ठत ।]

६६ प्रहरत प्रहरत । गृहीत गृहीत । इमं वृत्तान्तं महाराजविराटाय
निवेदयिष्यामः ।]

(निष्क्रान्तः ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भटः)

भटः—भांभो निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय विराटेश्वराय—एता
३ हि दस्युकर्मप्रच्छन्नविक्रमैर्धार्तराष्ट्रैर्द्वियन्ते गाव इति । तत्र हि,
श्रुतैश्च वत्सैर्व्यथितैश्च गोगणै-
निरीक्षणप्रस्तमुलैश्च गोवृषैः ।
कृतार्तनादाकुलितं समन्ततो
गवां कुलं शोच्यमिहाकुलाकुलम् ॥ १ ॥

इति ।

(नेपथ्ये)

३ किं धार्तराष्ट्ररिति ।

भटः—आर्य ! अथकिम् ।

(प्रविश्य)

६ अन्नुधीयः—सदृशमेतद् भ्रातृजनेष्वपि द्रोहिणाम् । }

मउजैश्चापैर्यद्वगोधाद्गुलिश्चा

धर्मच्छन्नाः कल्पितस्यन्दनस्थाः ।

धीर्योन्सिक्ता युद्धसज्जाः कृतान्ना

राहो वैरं गोषु निर्योतयन्ति ॥ २ ॥

जयमेन ! जन्मनश्चक्रियान्यापृतस्य महाराजस्य तावदकाल-
निवेदनं मन्युमुत्पादयति । तस्मान् पुण्याद्वावसाने निवेदयिष्ये ।

३ भटः—आर्य ! अतिपाति कार्यमिदं, शीघ्रं निवेक्षताम् ।
कान्बुकीय-इदं निवेक्षते ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

६ राजा—

मा तावद् व्यथितविकीर्णपालकात्मा

गावो मे रथरक्षशङ्कया ह्रियन्ते ।

पीनांसश्चलप्रलयः सचन्दनार्द्रो

निर्लेज्जो मम च षटः कराणि भुङ्क्ते ॥ ३ ॥

जयसेन ! जयसेन !

(प्रविश्य)

३ भट—जयतु जयतु महाराज ।

राजा—अलं महाराजशब्देन । अवधूतं मे क्षत्रियत्वम् । उच्यतां

रणरिम्बर ।

bad news should not + undrakes

६ भट—न विस्तरार्हाणि विप्रियाणि । एष समासः, ✓

एकवर्णेषु गात्रेषु गत्रा स्यन्दनरेणुना ।

वशापातेषु दृश्यन्ते नानावर्णविभक्तयः ॥ १

राजा—तेन हि,

धनुरपनय शीघ्रं कल्प्यतां स्यन्दनो मे

मम गतिमनुयातु षट्शतो यस्य भक्ति

ग्णाशिरसि गरार्षे नाशित मोघः प्रयत्नो

निधनमपि यदा म्यान्मोक्षपिन्वा तु धर्मः ॥ ५ ॥

भट—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःक्रान्तः ।)

राजा—भो ! द्दिष्टुमन्तु दुर्योधनस्य मामन्तरेण वंम् । ^{S1} आ यज्ञ-

१ मनुभवितुमनास्त इति । कथमनुभवामि । वीचक्रानां विना-

शेन वयमुन्नीतसन्तापाः संतृप्ताः । अथवा परोक्षमपि पाण्डवानां
स्निग्ध इति । सर्वथा योद्धव्यम् । हस्तिनपुरनिवासाच्छीलशो

६ भगवान् दुर्योधनस्य । अथवा,

कामं दुर्योधनस्यैव न दोषमभिधास्यति ।

अर्थित्वाद्परिश्रान्तः पृच्छत्येव हि कार्यवान् ॥ ६ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः ।

३ राजा—भगवांस्तावदाहूयताम् । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति भगवान् ।)

भगवान्—(सर्वतो विलोक्य) भोः ! किञ्चुलत्वद्दम् ।

गजेन्द्राः कल्पन्ते, तुरगपत्तयो वर्मरचिताः

रथाः सानूकर्षाः कृतपरिकरा योधपुरुषाः ।

समुद्योगे दृष्ट्वा भयमननुभूतं स्पृशति मां

७ न रत्वात्मन्यग्स्तं कृतमतिरहं ते तु चपलाः ॥ ७ ॥

राजा—जयतु भगवान् जयतु । विराटो भगवन् ! अभिवादये ।

भगवान्—स्वस्ति ।

३ विराटः—भगवन् ! एतदासनमास्यताम् ।

भगवन्—(उपविश्य) भो राजन् !

उद्योगः प्रस्तुतः कम्पाद्दीर्घं सन्तोषमिच्छति ।

पीडयिष्यति सोत्सेकान् पीडितान् मोश्रयिष्यति ॥ ८ ॥

राजा—भगवन् ! शोभदृणाश्यमानिवोऽस्मि ।

भगवान्—केन कारणेन ।

३ राजा—धार्तराष्ट्रैः ।

भगवन्—(आत्मगतम्) भोः कष्टम्, *brother hand!*
 एकोदकत्व खलु नाम लोके मनस्थिनां कम्पयते मनांसि ।
 वैरप्रियैस्तैर्हि कृतेऽपराधे यत्सत्यमस्माभिरिवापराद्धम् ॥ ९ ।

विराट्.—भगवन् ! किमिदानीं विचार्यते ।

भगवान्—न खलु किञ्चिन् । तेषामुत्सुकः ।

३ राजा—अद्यप्रभृति निभृता भविष्यन्ति । यदि शक्तोऽपि युधिष्ठिरो ॥ ३
 मर्षयति, अहं न मर्षयामि । ४

भगवान्—(आत्मगतम्)

अद्येदानीं पर्णशय्या च भूमौ राज्यभ्रंशो द्रौपदीधर्षणं वा ।
 वेदान्यत्यं संश्रितानां निवासः सर्वं श्लाघ्यं यत्क्षमा ज्ञायते मे ॥ १० ॥
 (प्रविश्य)

भट्ट—जयतु महाराजः ।

३ राजा—अथ किं चेष्टते दुर्योधनः ।

भट्टः—न खलु दुर्योधन एव, पृथिव्यां राजानः सर्वे प्राप्ताः । १

द्रौगध्र भीष्मश्च जयद्रथश्च शस्योऽङ्गराजः शकुनिः कृपश्च ।
 तेषां रथोत्कम्पचलत्पत्ताकैर्भग्ना ध्वजेरेव वयं न यानैः ॥ ११ ॥

राजा—(उत्थाय कृताञ्जलिः) कथं तत्रभवान् गाङ्गेयोऽपि प्राप्तः ।

भगवान्—साधु धर्षितेनापि नातिप्रान्तः समुदाचारः । (आत्म-
 ३ गतम्) भोः,

किमर्थं खलु सम्प्राप्तः पुरूणां गुरुकुत्तमः ।

शङ्के तीर्णां प्रतिक्षेति स्मारणं क्रियते मम ॥ १२ ॥

(प्रकाशम्)

राजा—कोऽत्र ।

३ (प्रविश्य) ।

भट्टः—जयतु महाराजः ।

विराटः—सूतस्तावदाह्वयताम् ।

६ भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निव्रान्तः ।)
(प्रविश्य)

सूतः—जयत्वायुष्मान् ।

३ विराटः—

रथमानय शीघ्रं मे श्लाघ्यः प्राप्तो रणातिथिः ।
तोपयिष्ये शरैर्भीष्मं जेष्यामीत्यमनोरथः ॥ १३ ॥

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । आयुष्मन् !

रिपूणां सैन्यभेदेषु यस्ते परिचितो रथः ।

(रथचर्यां बहिष्कर्तुं तमास्थायोत्तरो गतः ॥ १४ ॥

विराटः—कथं निर्यातः कुमारः ।

भगवान्—भो राजन् ! संवार्यतां संवार्यतां कुमारः ।

अगणितगुणदोषो युद्धतीक्ष्णश्च घाल्या—

घ्न च दहति न कश्चिन् सत्रिकृष्टो रणाग्निः ।

अथच परिहरन्ते धार्तराष्ट्रा न किञ्चि—

अ गन्तु परिभवान् ते युद्धदोषान् प्रथीभिः ॥ १५ ॥

राजा—तेन हि शीघ्रमन्यो रथः कल्प्यताम् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् ।

६ राजा—अथरा एहि गावन् ।

सूतः—आयुष्मन् ! अयमरिम ।

राजा—

त्यमिदानीं कुमारस्य किं न पादितवान् रथम् ।

अनुज्ञातोऽसि किं तेन न राणां सारथिभवान् ॥ १६ ॥

सूत - प्रसीदत्वायुष्मान् । रथ कल्पयित्वा तु सूतसमुदाचारेणो-
पस्थित एत्स्वहम् । कुमारेण,

किञ्चु तत्परिहासार्थं किञ्चु तत्रास्ति कौशलम् ।

मामतिव्रम्य सारथ्ये विनियुक्ता बृहन्नला ॥ १७ ॥

भगवान्-राजन् ! अन्मल सम्भ्रमेण ।

यदि स्वचक्रोद्धतरेणुदुर्दिन

रथ समास्थाय गता बृहन्नला ।

परान् क्षणैर्नैमिरवेर्निवारयन्

प्रिनापि वाणान् रथ एव जेष्यति ॥ १८ ॥

राजा-तेन हि शीघ्रमन्यो रथ कल्पयताम् ।

सूत - यदाज्ञापयन्त्यायुष्मान् । (निष्क्रान्त ।)

(प्रविश्य)

भट - भद्र एतु कुमारस्य रथ ।

राजा-कथं भद्रो नाम ।

भट - श्रोतुमर्हति महाराज ।

बहुभि समराभिर्ज्ञैराच्छिन्नोऽश्वपथ परै ।

भद्रो वाहैनलोभेन श्मशानाभिमुत्तो रथ ॥ १९ ॥

भगवान्-(आत्मगतम्) आ अत्र एतु गाण्डीवम् । (प्रकाशम्)
भो राजन् !

निमित्त किञ्चिदुत्पन्न श्मशानाभिमुखे रथे ।

धार्तराष्ट्रा स्थिता यत्र श्मशानं तद् भ्रमिष्यति ॥ २० ॥

राजा-भगवान् ! अकाले स्वस्थवाक्य मन्युमुत्पादयति ।

भगवान्-अल मन्युना । कदाचिदनृत नोत्पूर्वम् ।

राजा-आ अस्त्येतन् । गच्छ भूयो शायता वृत्तान्त ।

१ गहनलोभेन ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—

कों नु खल्वेप सहसा कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

नदीस्रोत इवाविद्धः क्षणान् संवर्तते ध्वनिः ॥ २१ ॥

ज्ञायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महाराजः । इमदानान्मुहूर्तविश्रान्ततुरगेण कुमारेण तु-
भगवान्—एष मामनृतवादिने न कुर्यात् ।

भटः—

elephants

कृता नीला नागाः शरशतनिपातेन कपिला

हयो वा योधो वा न वहति न कश्चिच्छरदातम् ।

शरैः स्तम्भीभूताः शरपरिकराः स्यन्दनवराः

शरैश्छन्ना मार्गाः स्रवति धनुरुष्पां शरनदीम् ॥ २२ ॥

भगवान्—(आत्मगतम्)

एतदक्षयनूणीत्वं येन शक्रस्य खाण्डवे ।

यावत्स्यः पतिता धाराम्तावन्तः प्रेषिताः शराः ॥ २३ ॥

राजा—अथ परेष्विदानीं को वृत्तान्तः ।

भटः—अप्रत्यक्षं हि तत्र मे । प्रवृत्तिपरुषाः कथयन्ति—

धनुर्घोषं द्रोणस्तदिदमिति बुद्ध्वा प्रतिगतः

ध्वजे वाणं दृष्ट्वा कृतमिति न भीष्मः प्रहरति ।

शरैर्भ्रमः कर्णं किमिदमिति चान्ये नृपतयो

३ भयंऽप्येको बाल्यान् भयमभिमन्युर्गणयति ॥ २४ ॥

भगवान्—कथमभिमन्युः प्राप्तः । भो राजन् !

स्वजे ।

युध्यते यदि सौभद्रस्तेजोप्रिवंशयोर्द्वयो ।

सारथि प्रेक्ष्यनामन्यो विक्रवात्र बृहन्नला ॥ २५ ॥

राजा—मा मा भवान्नेत्रम् ।

भीष्म ^{परशुराम} रामशररभिन्नकवच द्रोण च मन्त्रायुध

कृत्वा कर्णजयद्रथौ च त्रिपुरौ शेषाश्च तास्तान् नृपान् ।

सौभद्र स्वर्गर्न घर्षयति किं भीत पितु प्रत्ययान्

ससृष्टोऽपि वयस्यभानमदृश तुल्य वयो रक्षति ॥ २६ ॥

भट - एष रज्जु कुमारस्य रथ ,

आलम्बितो भ्रमति धावति तेन मुक्तो ^६

न प्राप्य घर्षयति नेच्छति विप्रकर्तुम्

आसन्नभूमिचपल परिवर्तमानो

योग्योपदेशमिव तस्य रथं करोति ॥ २७ ॥

राजा—गच्छ । भूयो ज्ञायता वृत्तान्त ।

भट - यदाज्ञापयति महाराज । (निःक्रम्य प्रविश्य) जयतु महा

३ राज । जयतु विराटेश्वर । प्रिय निवदये महाराजाय । अवजित

गोप्रहणम् । अपयाता धार्तराण् ।

भगवान्—दिष्टया भवान् वर्धते ।

६ राजा—न न । भगवतो वृद्धिरेषा । अथ कुमार इदानीं क ।

भट - दृष्टपरिस्पन्नाता योधपुत्रपाशा कर्माणि पुस्तममारोपयति

कुमार ।

version

९ राजा—अहो अघनीयव्यापार रत्नवर्धं कुमार ।

तादृितम्य हि योधस्य अघनीयेन कर्मणा ।

अकालान्तरिता पूजा नाशयत्येव वेदनाम् ॥ २८ ॥

अथ बृहन्नलेर्नानीं क ।

भटः—प्रियनिवेदनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा ।

३ राजा—बृहन्नला तात्रदाहृत्याम् ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

(ततः प्रविशति बृहन्नला ।)

६ बृहन्नला—(निरूप्य सविमर्शम्)

✓ गाण्डीवेन मुहूर्तमाततगुणेनासीन् प्रतिस्पर्धितं,

घाणानां परिवर्तनेष्वविशदा मुष्टिर्न मे संहता ।

गोधास्थानगता न चास्ति पटुता स्थाने हर्त सौष्ठवं

स्त्रीभावाच्छिथिलीकृतः परिचयादात्मा तु पश्चान् स्मृतः ॥ २९ ॥ ✓

मया हि,

अनेन वेपेण नरेन्द्रमध्ये लज्जायमानेन धनुर्विकृष्टम् ।

यात्रा तु तावच्छरदुर्दिनेषु शीघ्रं निमग्नः कलुषश्च रेणुः ॥ ३० ॥

भोः !

जित्वापि गां विजयमप्युपलभ्य राज्ञो

नैवारित मे जयगतो मनसि प्रहर्षः ।

दुःशासनं समरमूर्धनि सन्निरुद्ध

वदन् यद्य न विराटपुरं प्रविष्टः ॥ ३१ ॥

उत्तराप्रतिदत्तालङ्कारेणालङ्कृतो व्रीळित इवाम्बि राजानं द्रष्टुम् ।

तरमाद् विराटेधरं पश्यामि । अये ! अयमार्यो युधिष्ठिरः,

सयौवनः श्रेष्ठतपोवने रतो

नरेश्वरो ब्राह्मणवृत्तमाश्रितः ।

विमुक्तराज्योऽप्यभिवाहितः श्रिया

त्रिदण्डधारी न च दण्डधारकः ॥ ३२ ॥

(उपगम्य) भगवन् ! अभिवाद्ये ।

भगवान्—स्वस्ति ।

३ बृहन्नला—जेदु भट्टा । [जयतु भर्ता ।]

राजा—

अकारणं रूपमकारणं कुलं

महत्सु नीचेषु च कर्म शोभते ।

इदं हि रूपं परिमूतपूर्वकं

तदेव भूयो बहुमानमागतम् ॥ ३३ ॥

बृहन्नले ! परिश्रान्तामपि भवतीं भूयः परिश्रमयिष्ये । उच्यतां
रणविस्तरः ।

३ बृहन्नला—सुणालु भट्टा । [शृणोतु भर्ता ।]

राजा—उज्जितं कर्म । संस्कृतमभिधीयताम् ।

बृहन्नला—श्रोतुमर्हति महाराज ।

(प्रविश्य)

भट्टः—जयतु महाराज ।

राजा—

अपूर्वं इव ते हर्षो ब्रूहि केनासि विस्मितः ।

भट्टः—

अश्रद्धेयं प्रियं प्राप्तं सौभद्रो महणं गतः ॥ ३४ ॥

बृहन्नला—कथं गृहीतः । (आत्मगतम् ।)

तुलितम्लमिदं मयाद्य सैन्यं

परिगणितं च रणेऽद्य मे स दृष्टः ।

सदृश इह तु तेन नास्ति कश्चिन्

क इह भवेत्रिहतेषु फीचकेषु ॥ ३५ ॥

भगवान्—बृहन्नले ! किमेतन् ।

बृहन्नला—भगवन् !

न जाने तस्य जेतारं बलवाञ्छिक्षितम्तु सः ।

पितृणां भाग्यदोषेण प्राप्तुयादपि धर्षणम् ॥ ३६ ॥

राजा—कथमिदानीं गृहीतः ।

भटः—

रथमासाद्य निःशङ्कं वाहुभ्यामथत्परितः ।

राजा—केन ।

भटः—

यः किलैष नरेन्द्रेण विनियुक्तो महानमे ॥ ३७ ॥

बृहन्नला—(अपवार्यं) एवमार्यभीमेन परिष्वक्तः, न गृहीतः ।

दूरस्था दर्शनादेव वयं सन्तोपमागताः ।

पुत्रस्त्रेहस्तु निर्विष्टो येन मुढयत्तकारिणा ॥ ३८ ॥

राजा—तेन सत्कृत्य प्रवेशयतामभिमन्युः ।

भगवान्—भो राजन् ! वृष्णिपाण्डवनाथस्याभिमन्योः पूजां भया-
दिति लोको ज्ञास्यति । तदवधीरणमस्य न्याप्यम् ।

राजा—नावधीरणमर्हति यादवीपुत्रः । कुतः ;

पुत्रो ह्येष सुधिष्ठिरस्य तु वयस्तुल्यं हि नः सूनुता

सम्बन्धो द्रुपदेन नः कुलगतो नम्रा हि तस्माद् भवेत् ।

जामातृत्वंमदूरतोऽपि च भवेत् कन्यापितृत्वं हि नः ;

पूजार्होऽप्यतिथिर्भवेत् स्वविभवैरिष्टा हि नः पाण्डवाः ॥ ३९ ॥

भगवान्—एवमेतन् । वक्तव्यं परिहर्तव्यं च ।

राजा—अथ केनायं प्रवेशयितव्यः ।

भगवान्—बृहन्नलाया प्रवेशयितव्यः ।

राजा—बृहन्नले ! प्रवेशयतामभिमन्युः ।

दृष्टवला-यदाज्ञापयति महाराज । (आमगतम्) चिरस्य स
 ६ त्वानाहृष्टितोऽथ नियोगो लब्ध ।।

भगवान्-(आत्मगतम्)

अद्येदानीं यातु सन्दर्शनं वा शून्ये दृष्ट्वा गण्डमालिङ्गनं वा ।

सैवैर तावद् यातुमुद्राप्यता वा मत्प्रत्यक्षं लज्जते ह्येष पुनश्च ॥४०॥

राजा-पश्यतु भवान् कुमारस्य कर्म ।

नृपा भीष्मदयो भग्ना सौभद्रो ग्रहणं गतः ।

उत्तरेणाद्यं संक्षेपादर्धतः पृथिवीं जिता ॥ ४१ ॥

(ततः प्रविशतः भीमसनः ।)

भीमसन -

आदीपितं जतुगृहे भवभुजावमत्ता

सद्गतस्त्रयं जन्तुं च मयोपनीता ।

सौभद्रमेकमवतार्यं रथात्तु वारुं

तं च श्रमं प्रथममद्यं समं हि मन्ये ॥ ४२ ॥

इत इत कुमारः ।

(ततः प्रविशत्यभिमन्युः ।)

अभिमन्यु -भो ! को तु तन्वेषः,

विशालचक्रास्तनिमाजितोद्गर

स्थिरोन्नतासोरमहान् कर्टीः ।

इहाहृतो येन भुजेऽयन्त्रितो

बलाधिकेनापि न चाम्भिः पीडितः ॥ ४३ ॥

दृष्टवला-इत इत कुमारः ।

अभिमन्यु -अये अयमपरं कः,

अयुज्यमानैः प्रमदाविभूषणैः

करेणुशोभाभिरिवापितो गजः ।

रघुश्च धेपेण महानिर्वाजसा

विभात्युमावेपमिवाश्रितो हरः ॥ ४४ ॥

बृहन्नला—(अपवार्यं) इममिहानयता किमिदानीमार्येण कृतम् ।

अवजित इति तावद् दूषितः पूर्वयुद्धे

दयितमुतवियुक्ता शोचनीया मुभद्रा ।

जित इति पुनरेनं रुप्यते वामुभद्रो

भवतु बहु किमुक्त्वा दूषितो हस्तमारः ॥ ४५ ॥

भीमसेनः—अर्जुन !

बृहन्नला—अथकिमथकिमर्जुनपुत्रोऽयम् ।

भीमसेनः—(अपवार्यं)

जानाम्येतान् निप्रहादस्य दोषान्

कौ वा पुत्रं मर्षयेच्छत्रुहस्ते ।

इष्टापत्त्या किन्तु दुःरे हि मग्ना

पश्यत्वेनं श्रौपदीत्याहतोऽयम् ॥ ४६ ॥

बृहन्नला—(अपवार्यं) आर्य ! अभिभाषणकौतूहलं मे महत् ।

याचालयत्वेनमार्यः ।

भीमसेनः—वाढम् । अभिमन्यो !

अभिमन्युः—अभिमन्युर्नाम ।

भीमसेनः—रुप्यत्येव मया । त्वमेवैनमभिभाषय ।

बृहन्नला—अभिमन्यो !

अभिमन्युः—कथं कथम् । अभिमन्युर्नामाहम् । भोः !

नीचैरप्यभिभाष्यन्ते नामाभिः क्षत्रियान्वयाः ।

इहायं समुदाचारो, ग्रहणं परिभूयते ॥ ४७ ॥

बृहन्नला-अभिमन्यो ! सुरमास्ते ते जननी ।

अभिमन्यु -कथं कथम् । जननी नाम ।

किं भवान् धर्मराजो मे भीमसेनो धनञ्जय । }^c

यन्मा पितृवदात्म्य स्त्रीगता प्रच्छसे कथाम् ॥ ४८ ॥

बृहन्नला-अभिमन्यो ! अपि कुशली द्वेषकीपुत्र केशव ।

अभिमन्यु -कथं तत्रभवन्तमपि नाम्ना । अथकिम्, अथकिम् ।

कुशली भवता मसृष्ट ।

(उर्भा परस्परमवलोकयत ।)

अभिमन्यु -कथमिदानीं मावज्ञमिदं मा हस्यते ।

बृहन्नला-न रसु विद्विन् ।

पार्थं पितरमुद्दिश्य मातुलं च जनार्दनम् ।

तद्गणस्य कृतात्मस्य युक्तो युद्धपराजय ॥ ४९ ॥

अभिमन्यु -

अलमात्मास्तव कर्तुं नाम्नात्मसुचितं कले ।

हतेषु हि शरान् पश्य नाम नान्यद् भविष्यति ॥ ५० ॥

बृहन्नला-(आगतम्) सम्यगाहं कुमार ।

मरधतुरगदृप्तनागयौधे

शरनिपुणेन न कश्चिदप्यविद्ध ।

अहमपि च परिक्षतो भवेय

यदि न मया परिवर्तितो रथ स्यान् ॥ ५१ ॥

(प्रकाशम्) एवं वाक्यशौण्डर्यम् । किमर्थं तेन पदातिना गृहीतं ।

अभिमन्यु -

अशस्त्रो मामभिगतस्ततोऽग्निं महर्षिं गत ।

न्यस्तशस्त्रं हि यो हन्यादङ्गुन पितरं स्मरन् ॥ ५२ ॥

भीमसेनः—

धन्यः खल्वर्जुनो येन प्रत्यक्षमुभयं श्रुतम् ।

पुत्रस्य च पितुः श्लाघ्यं महामेषु पराक्रमः ॥ ५३ ॥

राजा—त्वय्यतां त्वय्यतामभिमन्युः ।

शृङ्खला—इत इतः कुमारः । एष महाराजः । उपसर्पतु कुमारः ।

अभिमन्युः—आः कस्य महाराजः ।

शृङ्खला—न न । ब्राह्मणेन सहास्ते ।

अभिमन्युः—ब्राह्मणेनेति । भगवन् ! अभिवादये ।

भगवान्—एहोहि कस्य !

शौण्डीर्यं धृतिविनयं द्र्यां स्वपक्षे

माधुर्यं धनुषि जयं पराक्रमं च ।

एकस्मिन् पिनरि गुणानवाप्नुहि त्वं

शेषाणां यदपि च रोचते चतुर्णाम् ॥ ५४ ॥

राजा—एहोहि पुत्र ! कथं न मामभिवादयसि । अहो उत्सिक्त-

खल्वयं क्षत्रियकुमारः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि । अथ केनार्यं

३ गृहीतः ।

भीमसेनः—महाराज ! मया ।

अभिमन्युः—अशस्त्रेणेत्यभिधीयताम् ।

८ भीमसेनः—शान्तं शान्तं पापम् ।

(महजौ मे प्रहरणं भुजौ पीनांसुकोमलौ ।

तावाश्रित्य प्रयुध्येयं दुर्वलैर्गृह्यते धनुः ॥ ५५ ॥ ०

अभिमन्युः—मा तावद् भोः !

बाहुरक्षौहिणी यस्य निर्व्याजो यस्य विक्रमः ।

किं भवान् मध्यमस्तातस्तस्यैतन् सदृशं वचः ॥ ५६ ॥

भगवान्-पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अभिमन्युः-श्रूयताम् । नन्वनुत्तरा वयं ब्राह्मणेण, साध्वन्यो
१ श्रूयान् ।

राजा-भ्रतु भवतु । मद्रचनान् पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अभिमन्युः-श्रूयताम् । येन,

तुलयित्वा जरासन्धं कण्ठश्लिष्टेन बाहुना ।

असह्यकर्म तन् कृत्वा नीतः कृष्णोऽतदर्हताम् ॥ ५७ ॥

राजा-

न ते क्षेपेण रूष्यामि रूष्यता भवता रमे ।

किमुक्त्या नापराद्धोऽहं कथं तिष्ठति यात्विति ॥ ५८ ॥

अभिमन्यु -यद्यहमनुप्राह्य ,

पादयो. समुद्राचारः क्रियतां निप्रहोचितः । निश्रु+प्रहित्वा

वाहुभ्यामाहृतं भीमो बाहुभ्यामेव नेप्यति ॥ ५९ ॥

(ततः प्रविशत्युत्तरः ।)

उत्तरः-

मिथ्याप्रशंसा खलु नाम कष्टा येषां तु मिथ्यावचनेषु भक्तिः ।

अहं हि युद्धाश्रयमुच्यमानो वाचानुवर्ती हृदयेन खलु ॥ ६० ॥

(उपमृत्य) भगवन् ! अभिवादये । ^{उत्तरः ततः प्रविशत्युत्तरः}

भगवान्-स्वरित ।

३ उत्तरः-तान् ! अभिवादये ।

राजा-गृह्येहि पुत्र ! आयुष्मान् भव । पुत्र ! पूजिताः कृतकर्माणो
योधपुरुषाः ।

६ उत्तरः-पूजिताः । पूज्यतमस्य क्रियतां पूजा ।

राजा-पुत्र ! कर्म ।

उत्तरः—इहात्रभवते धनञ्जयाय ।

१ राजा—कथं धनञ्जयायेति ।

उत्तरः—अथकिम् । अत्रभवता,

इमशानाद्धनुरादाय नूणी चाक्षयमायके

नृपा भीष्मादयो भग्ना वयं च परिरक्षिताः ॥ ६१ ॥

बृहन्नला—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।

अयं ^{At the young Courtier} वाल्यानु सम्भ्रान्तो न वेत्ति प्रहरन्नपि ।

कृत्वा कर्म स्वयं कृत्वा परस्येत्यवगच्छति ॥ ६२ ॥

उत्तरः—व्यपनयतु भवाञ्छुद्धाम् । इदनाल्यास्यते,

प्रकोष्ठान्तरसङ्घट्टे गाण्डीवज्याहर्त किणम् ।

यत्तद् द्वादशवपन्ते नैव याति सवणताम् ॥ ६३ ॥

बृहन्नला—^{Time to explain}

एतन्मे परिहायाणां व्यावर्तनकृतं किणम् ।

— सन्निरोधविवर्णत्वाद् गोधास्थानमिहागतम् ॥ ६४ ॥⁰

राजा—पश्यामस्तावन् ।

बृहन्नला—

रुद्राणावलीढाङ्गो यद्यहं ^{Sum of १२८ family} भारतोऽर्जुनः ।

अव्यक्तं भीमसेनोऽयमयं राजा युधिष्ठिरः ॥ ६५ ॥

राजा—भो धर्मराज ! वृकोदर ! धनञ्जय ! कथं न मां विश्वसिध ।

भवतु भवतु प्राप्तकाले । बृहन्नले ! प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

३ बृहन्नला—यदाज्ञापयति महाराजः ।

भगवान्—अर्जुन ! नखलु नखलु प्रवेष्टव्यम् । तीर्णप्रतिज्ञा वयम् ।

अर्जुनः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

६ राजा-

५

शूराणा मृत्यमन्धाना प्रतिज्ञा परिरक्षताम् ।

पाण्डवाना निवासेन कुरु मे नष्टकल्मषम् ॥ ६६ ॥

अभिमन्यु-दहात्रभवन्तो मे पितर । तेन खलु,

न स्यन्ति मया क्षिप्त्वा हसन्तश्च क्षिपन्ति माम् ।

विष्ट्या गोघ्नहण म्वन्त पितरो येन दर्शिता ॥ ६७ ॥

२ (भामसनमुद्दिश्य) भोस्तात ।

अज्ञानात्तु मया पूर्वं यद् भवान् नाभिजादित ।

तस्य पुत्रापराधस्य प्रसाद कर्तुमर्हसि ॥ ६८ ॥

भामसेन-ण्होहि पुत्र । पितृमदृशपरात्रमो भर । पुत्र । अभि

वाद्यम्ब पितरम् ।

३ अभिमन्यु-भोस्तात । अभिवाद्ये ।

भर्तुन-ण्होहि पुत्र ।

अय स इत्यहादी पुत्रगात्रसमागम ।

यत्तद् द्वादशवर्षान्ते प्रोपित पुनरागत ॥ ६९ ॥

पुत्र । अभिवाद्यता विराटेश्वर ।

अभिमन्यु-अभिवाद्ये ।

३ राजा-ण्होहि वत्स ।

यांधिष्टिर धैर्यमवाप्नुहि त्व भैम बल नैपुणमर्जुनस्य ।

माद्रीसुतान् कान्तिमथाभिरूप्य कीर्ति च कृष्णस्य जगदिप्रियस्य ॥७०॥

(जामगतम्) उत्तरामन्त्रिर्षस्तु मा ज्ञाते । किमिदानीं करिष्ये । R

भवतु दृष्टम् । काऽत्र ।

३ (प्रविश्य)

भट-जयतु महाराज ।

राजा—आपस्तावन् । *particular word of ११.15*

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आपः ।

राजा—अर्जुन ! गोप्रहणविजयशुल्कार्थं प्रतिगृह्यतामुत्तरा ।

भगवान्—एतद्वनतं शिरः ।

३ अर्जुनः—कथं चारित्र्यं मे तुलयति । भो राजन् !

इष्टमन्तःपुरं सर्वं मातृवन् पूजितं मया ।

उत्तरेषा त्वया दत्ता पुत्रार्थे प्रतिगृह्यते ॥ ७१ ॥

भगवान्—एतदुन्नतं शिरः ।

राजा—भवतु पितामहसकाशमुत्तरं प्रेषयामः । धर्मराज ! वृकोदर

३ धनञ्जय ! इत इतो भवन्तः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(क्षतः प्रविशति भटः ।)

३ भटः—भो भोः ! निवेद्यतां निवेद्यतां सर्वक्षत्राचार्यपुरोगाणां क्षर्त्त
याणाम् । एष हि,

अपास्य नारायणचक्रजं भयं

चिरप्रनष्टान् परिभूय बान्धवान् ।

धनुःसहायैः कुरुभिर्न रक्षितो

हृतोऽभिमन्युः क्रियतां व्यपन्नपा ॥ १ ॥

इति ।

(क्षतः प्रविशतो भीष्मद्रोणौ ।)

द्रोणः—सूत ! कथय कथय ।

रणभुव उपनीत केन मे शिष्यपुत्र
क इह मम शरैस्तेनैव तैर्योद्धुक्ताम ।

कथय पुरूपसार यावदस्त्र बल वा ५
नलवत इव दूतास्तत्र सम्प्रेषयामि ॥ २ ॥

भाष्म -सूत ! कथय कथय ।

भग्नापयानेष्वनभिज्ञोपस्तारप्यभावेन विलम्बमान ।
केनैव हन्तिग्रहणोद्यतेन यूथे प्रयाते कलभो गृहीत ॥
(तत प्रविशति दुयाघन कर्ण शकुनिश्च ।)

दुर्योधन -सूत ! कथय कथय । केनापनीतोऽभिमन्यु ।
मोक्षयामि । कुत ,

मम हि पितृभिरस्य प्रस्तुतो ज्ञातिभेद
स्तदिह मम च दोषो वक्तृभि पातनीय । ६

। अथ च मम न पुत्र पाण्डुराना तु पञ्चान् ७
। सति च कुलविरोधे नापराध्यन्ति बाला ॥ ४

कण -अतिभिन्नाधमनुरूप चाभिहितम् । गान्धारीमात ।

मा तावन् स्वजनधिया तु बालभावाद्
व्यापत्र समरमुखे तत्र प्रियार्थम् । ८

अस्माभिर्न च परिरक्षितोऽभिमन्यु
गृह्यन्ता धनुरपनीय वल्कलानि ॥ ५ ॥

शक्ति -बहुनाय सद्गु सौभद्र । मुक्त ण्वेति सम्प्रधार्यताम् ।
कुत ;

मुञ्चेत्सुनपुत्र इत्यवगतो राजा विराट् स्वय
स्मृत्या चाथ रणाजिरादपगतं सुघ्नन् न वामोत्तरम्
शोधोद्भूतलान् प्रलम्बमथनाद् भीतेन सुयेत वा
भीमस्त्वेतमिहानयेद् धलमद्दान् हत्वा रिपूनुर्जितान् ॥ ६ ॥

१ रणपटुरपनीत ।

दोषः—सूत ! कथय कथय । कथमिदानीं गृहीतः ।

पर्यस्तोऽस्य रथो हया नु चपलाश्चक्राक्षमा मेदिनी,
तूष्णीं क्षीणशरे, स्वमस्य विगुणो, ज्याच्छेद्वन्धुं धनुः ।
एता देवदृता भवन्ति रथिनां युद्धाभया व्यापदो
वाणैराप्यवक्रप्यते रज्जु पौः स्वार्थानशिक्षन्तु सः ॥ ७ ॥

सूतः—आयुष्मन् ! परुषमयो धनुर्वेदः । किंनारुष्मता नु ज्ञायते ।

न चापि दोषा भवताभिभाषिताः

स चापि वाणौघमयो महारथः ।

अलातचक्रप्रतिमस्तु मे रथो

| गृहीत एवापतता पदातिना ॥ ८ ॥

शर्वे—कथं पदातिनेति । अथ कीदृशः स पदातिः ।

सूतः—किमभिधास्यामि रूपं वा पराक्रमं वा ।

भीष्मः—रूपेण स्त्रियः कथ्यन्ते । पराक्रमेण तु पुरुषाः । तन् पराक्रमोऽपि
ऽस्याभिधीयताम् ।

सूतः—आयुष्मन् !

दुर्योधनः—

किमर्थं म्नुयते कोऽपि भवता गर्विताश्ररैः ।

कथ्यतां नास्ति मे श्रामो यरोप पथनो जये ॥ ९ ॥

सूतः—धोतुमर्हति महाराजः । तेन रज्जु,

लक्ष्मयित्वा जयेनाश्रान् न्यस्त आपम्भरं करः ।

प्रगारितद्वयमीषो निष्कम्पश्च रथः स्थितः ॥ १० ॥

भीष्मः—तेन हि न्यन्यन्तामायुधानि ।

शर्वे—किमर्थम् ।

मीमा --

इतप्रमेणे चोटे चा^१ न चा रथो
 वृकोदरम्याद्गत स चिन्वताम् ।
 पुरा हि तेन द्रुपत्तमजा हरन
 पदातिनैवाग्रजितो जयद्रथ ॥ ११ ॥

द्रोण -- सन्यगाह माङ्गेय ! वात्योपदेशान् प्रभृत्यह तस्य जयमव-
 गन्तामि । इष्वस्त्रशालाया हि,

कर्णायने तेन शरे विमुक्ते
 विकम्पित तस्य शिरो मयोत्तम् ।

गत्वा तदा तेन च घाणतुन्य- -- ११ ।
 सप्राप्तञ्छ स शरो गृहीत ॥ १२ ॥

धनुनि -- अहो हास्यमभिधानम् ।

नाभ्यन्यो बलवाँल्लोके सर्वमिष्टेषु कथ्यते ।
 जगन्नामान भयन्त किं सर्वे पश्यति पाण्डवान् ॥ १३ ॥

मीमा -- गान्धारराज ! सर्वभुमानान् कथ्यते ।

वय इयपाश्रिय गण प्रयाम शस्त्राणि चासति रथाभिन्दा ।
 द्वावेव दोष्या ममरे प्रयातां हलायुधश्च वृकोदरश्च ॥ १४ ॥

धनुनि -- अर्केनेत्र यवे भद्रा सहसा मात्मप्रिया ।

उत्तरे च तमप्येरे कथयिष्यन्ति फत्सुनम् ॥ १५ ॥

द्रोण -- ओ गान्धारराज ! अत्रापि तारु भवन मन्देह ।

निमुञ्चरेणापि गणे विशृष्यते
 निमृञ्चुःसातनिगर्जितं धनु ।

निमुञ्चाम्यापि शरिर्हतातर
 वृमो मुत्तर्त्तमभितो शिवाहर ॥ १६ ॥

१ इत्या ।

भीष्मः—गान्धारीमातः ! विस्पष्टं खलु कथ्यते । ननु जानीते भवान् ।

(वाणपुङ्खवाक्षरैर्वान्त्रैर्योजिह्वापरिवर्तिभिः ।

विहृष्टं खलु पार्थेन न च श्रोत्रं प्रयच्छति ॥ १७ ॥ ✓✓

(प्रविश्य)

सूतः—जयत्यायुष्मान् । शान्तिकर्मानुष्ठीयताम् ।

३ भीष्मः—किमर्थम् ।

सूतः—

उचितं ते ^{कृतं} पुरा कर्तुं ध्वजे वाणप्रधारिते ।

अयं हि वाणः कस्यापि, पुङ्खे नामामिधीयते ॥ १८ ॥

भीष्मः—आनय ।

(सूत उपनयति ।)

भीष्मः—(गृहीत्वा निरीक्ष्य) वत्स ! गान्धारराज ! जराशिथिलं मे चक्षुः । वाच्यतामयं शरः ।

शकुनिः—(गृहीत्वानुवाच्य) अर्जुनस्य । (इति क्षिपति । द्रोणस्य पादयोः पतति ।)

द्रोणः—(शरं गृहीत्वा) ण्होहि वत्स !

एष शिष्येण मे क्षिप्तो गाङ्गेयं वन्दितुं शरः ।

पादयोः पतितो भूमौ मां क्रमेणाभिवन्दितुम् ॥ १९ ॥

शकुनिः—

यौधः स्यादर्जुनो नाम तेनायं चोद्दिष्टः शरः ।

लिखितं चोत्तरेणापि प्रकाशमुपनीयताम् ॥ २० ॥

दुर्योधनः—

तेषां राज्यप्रदानार्थमनृतं कथ्यते यदि ।

राज्यस्यार्थं प्रदास्यामि यावद् दृष्टे युधिष्ठिरे ॥ २१ ॥

दुर्घोषनः—

घाहं दत्तं मया राज्यं पाण्डवेभ्यो यथापुरम् ।
मृतेऽपि, हि, नगः सर्वे मृत्ये तिष्ठन्ति तिष्ठति ॥ २२ ॥

श्रीगणः—

हन्त सर्वे प्रसन्नाः स्मः प्रवृद्धयुत्सवमहाः ।
इमामपि मर्त्यां कृत्वा राजर्षिद्वयः प्रशास्तु नः ॥ २६ ॥

(निशान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अध्यायित पञ्चरानम् ।

जानाम्येतान्	II.	46	पुत्रां शेष युधि	II.	39
जित्वापि गां वि	II.	31	प्रकोष्ठान्तरम्	II.	63
तस्मान्मे रथ	I.	55	प्राणाधिकोऽस्मि	I.	29
ताडितस्य हि यो	II.	28	बहुभिश्चमराभि	II.	19
तुल्यिष्वा जरा	II.	57	थादं दत्तं मया	III.	25
तुलितयत्नमि	II.	35	वाणपुङ्गाक्षरै	III.	17
मृत्तोऽग्निर्हविषा	I.	4	याणार्थाना क्षत्रियाणां	I.	22
तेषां राज्यप्रदा	III.	21	बाहुरक्षाहिणी	II.	56
स्वं वच्यसे यदि	I.	39	भस्मापयानेष्व	III.	3
स्वमिदानीं कुमारस्य	II.	16	भीमसेनस्य ली	I.	50
दत्तमानस्य	I.	11	भीष्मेण कणेन	I.	40
दूरस्था दर्शना	II.	38	भीष्मं रामशरै	II.	26
देवतं मानुषीं	I.	24	भ्रातृणां पैतृकं	I.	33
इतेश्च वत्सभ्यं	II.	1	मम हि पितृभिर	III.	4
द्रोणः पृथिव्यर्जुन	I.	1	मा तावद् व्यथित	II.	3
द्रोणश्च भीष्मश्च	II.	11	मा तावत् स्वजन	III.	5
द्विजोच्छिष्टैश्चै.	I.	3	मिथ्याप्रदाना	II.	60
धनुरपनय	II.	5	मुञ्जेदर्जुनपुत्र	III.	6
धनुषोपि द्रोण	II.	24	यज्ञेन भोजय	I.	18
धन्यः खल्वर्जुनो	II.	53	यत् पाण्डवा दुप	I.	34
धर्मिता रथश	I.	53	यत् पुरा ते सभा	I.	35
न चापि दोषा	III.	8	यदि विमृशसि	I.	30
न जाने तस्य जे	II.	36	यदि स्वचक्राद्धि	II.	18
न ते क्षेपेण	II.	58	युष्यते यदि सौ	II.	25
न रूप्यन्ति मया	II.	67	ये दुर्वलाश्च कृ	I.	37
नाश्वन्यो बल	III.	13	येन भीमः सभा	I.	36
निमित्तं किञ्च	II.	20	येषां गतिः कापि	I.	31
नीचरायभिमा	II.	47	ये कर्तुं कामै	I.	46
नृषा भीष्मादयो	II.	41	याधिष्ठिरं धर्म	II.	70
पर्यस्तोऽस्य	III.	7	यौध. स्वादहुं	III.	20
पादयो समुदा	II.	59	रणभुव उपनी	III.	2
पार्थ पितरामु	II.	49	रथमानय शी	II.	13
पीत मांमो बाल्य	I.	28	रथमासाद्य	II.	37

राजां वेष्टन	I.	5	शून्यामित्यभिधा	I	44
रात्रौ छत्रेन	I	49	शूराणां सत्यम्	II.	66
रामेण भुक्तां	I.	43	शौण्डीयं धृतिवि	II	54
रिपूणां मन्य	II.	14	श्मशानाद्दनुरा	II	61
रुद्रवाणावली	II.	62	सङ्गेश्रपैबद्ध	II	2
सदृषयित्वा जवेना	III.	10	सयौवनः श्रेष्ठ	II	32
वनं मरुक्ष	I	13	सरथ तुरग	II	51
वर्षं व्यपाश्रित्य	III	14	सर्वैरन्त.पुरे	I.	2
वर्षेण वा वर्षं	I	47	सहजां मे प्रहरणं	II	55
वल्मीकमुत्पाद्	I.	10	सुभाण्डमरणा	I	16
विनालवक्षास्त	II.	43	हन्त सर्वे	III	26
शकटी च घृता	I.	8	हितमपि परु	I	38
शुष्केण केन	I.	12	हतप्रवेगो यदि	III	11

॥ श्री ॥

भासनाटकचक्रे

मध्यमव्यायोगः ।

(नांश्रते तत प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार -

पायास वोऽमुखधृद्दयावसा^{३६६}

पादो हरे कुबलयामलसङ्गनोल ।

य प्रादानस्त्रिभुवनंमणे रराज

वैहृयसत्रम इवाम्बरमागरस्य ॥ १ ॥ ✓

एवमार्यमिश्रा^३विज्ञापयामि । अये किनु रल्लु मयि विज्ञापनव्यप्रे^५
शब्द इव श्रूयते । अङ्ग पदयामि । ^{३६६}

(नेपथ्ये)

भोस्तात ! कोनु रल्लुपे ।

सूत्रधार - भवतु, विज्ञातिम् ।

भो शब्दोच्चारणादस्य ब्राह्मणोऽय न सशय ।

श्राग्यते निविशङ्गेन केनचित्पाप्येतसा ॥ २ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

भोस्तात ! कोनुखल्वेप ।

१ सूत्रधार - हन्त हट्ट विज्ञातं । एप रल्लु पाण्वमध्यमस्यामजो
दिडिन्वारणिमभृतो राश्रमाभिरमृत्तैर ब्राह्मणननं वित्रामयति ।

भो कष्टम् । अग्रहि

१ भुवनंमणे । २ कष्ट कष्टं रल्लु पनामुत्परित्तस्य ब्राह्मणस्य श्लात ।

ध्रान्तैः सुतैः परिवृतस्तरणैः सदारैः

वृद्धो द्विजो निशिचरानुचरः स एषः ।

व्याघ्रानुसारचकितो वृषभः सधेनुः

सन्त्रस्तवत्सक इवाङ्गुलतामुपैति ॥ ३ ॥

(निश्रान्ताः ।)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति सुतत्रयकल्पपरिवृतो ब्राह्मणः पृथतो घटोत्कचश्च ।)

ब्राह्मण-भोः कोनु खस्वेपः ।

तरुणरविकरप्रकीर्णकेशो भ्रुवुटिपुटोज्ज्वलिपिङ्गलायताक्षः ।

सतडिदिव घनः सकण्ठमूत्रो युगनिघने प्रतिमाष्टतिर्हरम्य ॥४॥

प्रथमः-भोस्तात ! कोनु खस्वेपः ।

मृदयुगलनिभोक्षः पीनविस्तीर्णवक्षाः

कनककपिलकेशः पीतकौशेयधासाः ।

तिमिरनिवहवर्णः पाण्डुरोद्वृत्तदंष्ट्रो

नव इव जलगर्भो लीयमानेन्दुलेखः ॥ ५ ॥

द्वितीय-क एष भोः ।

फलभद्रशनदंष्ट्रो लाङ्गलाकारनासः

करिधरकरवाहुर्नोलजीभूतवर्णः ।

हुतहुतवहर्दंष्ट्रो यः स्थितो भाति भीम-

क्षिपुरपुरनिहन्तुः शङ्करभ्येव रोपः ॥ ६ ॥

तृतीय-भोगतात ! कोनुगख्यमस्मान्पीडयति ।

१. ध्रान्तैः । २. सरोप । ३. व्याघ्रानुसारचकितो, व्याघ्रानुसारचरितो ।

वज्रपातोऽचलेन्द्राणां श्येन सर्वपत्रिणाम् ।

मृगेन्द्रो मृगसघाना मृत्यु पुरुषविग्रह ॥ ७ ॥

ब्राह्मणी-अग्य को एसो अन्हाअ सन्दावेइ । [आर्य ! क ण्योऽ
स्मान् सन्तापयति ।]

३ घटोक्च - भो ब्राह्मण ! तिष्ठ तिष्ठ ।

किं यामि मद्भयविनाशितधैर्यसारो

विप्रस्तदारमुतरक्षणहीनशक्ते । ।

तोदर्याग्यपक्षपवनोद्धतुरोपवह्नि

तीत्र कल्त्रसहितो भुजगो यथार्त ॥ ८ ॥

भो ब्राह्मण ! न गन्तव्यं न गन्तव्यम् ।

वृद्ध - ब्राह्मणि ! न भेतव्यम् । पुत्रका न भेतव्यम् । सविमर्शा

३ ह्यस्य धागी ।

घटोक्च - भो ! कष्टम् ।

जानामि सर्वत्र सदा च नाम द्विजोत्तमा पूज्यतमा प्रथिव्याम् ।

अकार्यमेतच्च मयाण् कार्यं मातुर्नियोगादपनीयं शङ्काम् ॥ ९ ॥

वृद्ध - ब्राह्मणि ! किं न स्मरसि तत्रभवता जलद्विजनेन मुनिनोक्त-

अनपेतराक्षसमिद् वनमप्रमादेन गन्तव्यमिति । तदेवोत्पन्नं भयम् ।

३ ब्राह्मणी-किं दाणि अट्यो मद्भयप्रणो रिअ दिरसदि । [कि
मिदानीमार्यो मप्यस्थवर्णं इव दृश्यते ।]

वृद्ध - किं करिष्यामि मन्दभाग्य ।

६ ब्राह्मणी-ण विवोमामो । [ननु विवोशाम ।]

प्रथम - भयति कस्य वय विवोशाम ।

१ भुजगानाम् । २ अनीतशङ्कम् ।

३

प्रथमः—भोस्तात ! भवीमि खन्दु तावत्किञ्चिन् ।

शब्दः—शूहि शूहि शीघ्रम् ।

प्रथमः—

मम प्राणैर्गुरुप्राणानिच्छामि परिरक्षितुम् ।

रक्षणार्थं तुलम्यास्य मोक्तुमर्हति मां भवान् ॥ १६ ॥

द्वितीयः—आर्य ! मा मैवम् ।

ज्येष्ठः श्रेष्ठः कुले लोके पितृणां च मुसेप्रियः ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुवृत्तिमनुस्मरन् ॥ १७ ॥

तृतीयः—आर्य ! मा मैवम् ।

ज्येष्ठो भ्राता पितृममः कथितो ब्रह्मवादिभिः ।

ततोऽहं कर्तुमभ्यर्हो गुरुणां प्राणरक्षणम् ॥ १८ ॥

प्रथमः—वत्स ! मा मैवम् ।

आपदं हि पिता प्राप्तो ज्येष्ठपुत्रेण तार्यते ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुणां प्राणरक्षणान् ॥ १९ ॥

शब्दः—ज्येष्ठमिष्टतमं न शक्नोमि परित्यक्तुम् ।

माह्वणी—जह अय्यो ज्येष्ठमिच्छदि तह अहं पि कणिट्टमिच्छामि ।

[यथायं ज्येष्ठमिच्छति तथाहमपि कणिट्टमिच्छामि ।]

द्वितीयः—पित्रोरनिष्टः कस्येदानीं प्रियः ।

घटोत्कचः—अहं प्रीतोऽस्मि । शीघ्रमागच्छ ।

द्वितीयः—धन्योऽस्मि यद् गुरुप्राणाः स्वैः प्राणैः परिरक्षिता

वन्धुस्नेहाद्भि महतः कौयलोहस्तु दुर्लभः ॥ २० ॥

घटोत्कचः—अहो स्वजनवान्सत्यमस्य ब्राह्मणवटोः ।

द्वितीयः—भोस्तात ! अभिवादये ।

१. अनुस्मर । २. तार्यते । ३. कालवेहस्तु ।

१ वृद्ध - एहोहि पुत्र ।

विनिर्माय गुरुप्राणान् स्वैः प्राणैर्गुणैर्वत्सल ।

अहृत्नात्मदुरानाप ब्रह्मलोकमनाप्रुहि ॥ २१ ॥

द्वितीय - अनुगृहीतोऽस्मि । अम्ब । अभिवाद्ये ।

माहर्षणा - जाद । चिर जीव । [जाल ! चिरं जीव ।]

३ द्वितीय - अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य । अभिवाद्ये ।

प्रथम - एहोहि वत्स ।

परिष्वजम्य गाढं मा परिष्वक्त शुभैर्गुणैः ।

षीर्या तव परिष्वक्ता भविष्यति यमुन्धरा ॥ २२ ॥

द्वितीय - अनुगृहीतोऽस्मि ।

तृतीय - आर्य । अभिवाद्ये ।

द्वितीय - स्वस्ति ।

तृतीय - अनुगृहीतोऽस्मि ।

द्वितीय - भो पुत्र्य । किंचिद्भवीमि ।

पण्डित - श्रुति श्रुति शीघ्रम् ।

द्वितीय - गतमिन्वनान्तरे जलादाय इय दृश्यते । तत्र मे प्रकल्पित-

परलोकस्य पित्रामाप्रतीकारं करिष्यामि ।

१ पण्डित - दृढव्यवसायिन् । गम्यताम् । अनिवाप्नोति मानुराणार-

धान । शीघ्रमागच्छ ।

द्वितीय - भोम्मात । तव गच्छामि । (निष्क्रान्त ।)

२ वृद्ध - हा हा परिमुपिता ममो भो । परिमुपिता मम ।

यंस्त्रिगुणो मम स्वामीन्मनोतो यदापर्यन्त ।

म मध्यगुणभेदेन मनस्परति मे भृशम् ॥ २३ ॥

हा पुत्र ! कथं गत एव ।

तस्मिन् ! वरुणतानुरूपकान्ते !
नियमपराध्ययनप्रसक्तबुद्धे ! ।

कथमिव गजराजदन्तभग्न-

स्मरुरिव यास्यमि पुष्पितो विनाशम् ॥ २४ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु ब्राह्मणवटुः । अतिक्रामति मातुराहार-
कालः । किं तु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । भो ब्राह्मण ! आहूयतां

३ तव पुत्रः ।

वृद्धः—जाः अतिराक्षसं खलु ते वचनम् ।

घटोत्कचः—कथं रूप्यति । मप्येतु भवान्मर्षयतु । अयं मे प्रवृत्ति-

६ दोषः । अथ किं नामा तव पुत्रः ।

वृद्धः—एतदपि न शक्यं श्रोतुम् ।

घटोत्कचः—युक्तं भोः ! । ब्राह्मणकुमार ! किं नामा ते भ्राता ।

९ प्रथमः—तपस्वी मध्यमः ।

घटोत्कचः—मध्यम इति सदृशमभ्य । अहमेवाह्वयामि । भो मध्यम !
मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

१२ (ततः प्रविशति भीममेनः ।)

भीमः—कस्याये न्वरः ।

खगशतविक्रते विरानि तारं

द्रुमागहने दृढसंकटे बनेऽग्निम् ।

जनयति च मनोज्वरं न्वरोऽयं

बहुसदृशो हि धनंजयस्वरस्य ॥ २५ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु ब्राह्मणवटुः । अतिक्रामति मातुराहा-
कालः । किं तु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । उच्चैः शब्दापयामि

३ भो मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

भीम —भो । कोनु खल्वेतस्मिन्वनान्तरे मम व्यायामवित्रमुत्पाद्य,
मध्यम इति मा शब्दापयति । भवतु पश्यामस्ताम् । (परिक्रम्या-
६ दलाक्य सविस्मय) अहो दर्शनीयोऽयं पुरुष । अयं हि,

सिंहास्य सिंहदष्टो मधुनिभनयन स्निग्धगम्भीरकण्ठो

रधुभ्रू श्येननासो द्विरदपतिहनुर्दोम्रविशिष्टश्रेणुः ।

व्यूढोरा वज्रमध्यो गजवृषभगतिलवर्षीनासनाहु

मुव्यक्त राक्षसीजो विपुलबलयुतो लोकर्वारस्य पुत्र ॥२६॥

षण्णवच —चिरायते खटु ब्राह्मणप्रदु । उच्चैः शब्दापयामि ।

भो भो मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

३ भीम —भो । प्राप्तोऽस्मि ।

षण्णवच —न खल्वयं ब्राह्मणप्रदु । अहा दर्शनीयोऽयं पुरुष । य

ण्य —

सिंहास्येति वनस्तालममाननाहु

४ मध्ये तनुर्गण्डपद्मविलिप्तपक्ष ।

विष्णुर्भेद्विजसिताम्बुजपत्रनेत्रो

नेत्रे ममाहरति वन्धुरिवागतोऽयम् ॥ २७ ॥

भा मध्यम ! त्वा खल्वहं शब्दापयामि ।

भीम —अत खल्वहं प्राप्त ।

षण्णवच —किं भवानपि मध्यम ।

भीम —न तावदपर ।

मध्यमोऽहमवध्यानामुत्सिञ्जाना च मध्यम ।

मध्यमोऽहं श्रितो भद्र ध्रातृणामपि मध्यम ॥ २८

षण्णवच —भवितश्रयम् ।

१ शीघ्रम् । २ विलिप्तम् ।

भीमः—अपिच,

मध्यमः पञ्चभूतानां पार्थिवानां च मध्यमः ।

भये च मध्यमो लोके सर्वकार्येषु मध्यमः ॥ २९ ॥

वृद्धः—

मध्यमस्त्विति संप्रोक्ते नूनं पाण्डवमध्यमः ।

अस्मान्गोकुमिहायातो दर्पान्मृत्योरिवोत्थितः ॥ ३० ॥

(प्रविश्य)

मध्यमः—

अस्यामांश्चम्य पद्भिर्न्यां परलोकेषु दुर्लभम् ।

आत्मनैवात्मनो दत्तं पद्मपत्रोज्ज्वलं जलम् ॥ ३१ ॥

(उपगम्य) भोः पुरुष ! प्राप्नोऽस्मि ।

घटोत्कचः—भवानिदानि स्वल्पसि मध्यमः । मध्यम ! इत इतः ।

३ वृद्धः—(भीमसेनमुपगम्य) भो मध्यम ! परित्रायस्व ब्राह्मणकुलम् ।

भीमः—न भेतव्यम् न भेतव्यम् । मध्यमोऽहमभिवादये ।

वृद्धः—वायुरिव दीर्घायुर्भवे ।

६ भीमः—अनुगृहीतोऽस्मि । कुतो भयमार्यस्य ।

वृद्धः—ध्रुयताम् । अहं खलु कुरुराजेन युधिष्ठिरेणाधिष्ठितपूर्व

कुरुजाह्नवे यूपभ्रामवास्तव्यो मातरसगोत्रश्च कल्पशाखाध्वजे

९ केशवदासो नाम ब्राह्मणः । तस्य ममोत्तरस्यां दिशि उद्यामकप्राम

वासी मातुलः कौशिकसगोत्रो यज्ञवन्धुर्नामास्ति । तस्य पुत्रोपन

नाथं सकलत्रोऽस्मि प्रस्थितः ।

१२ भीमः—अरिष्टोऽस्तु पन्थाः । ततस्ततः ।

वृद्धः—ततो मामेप हि—

भीमः—(आत्मगतम्) कथं मातुराज्ञेति । अहो गुरुशुश्रूषुः स्वस्वयं तपस्वी ।

माता किल मनुष्याणां दैवतानां च दैवतम् ।

मातुराज्ञां पुरस्कृत्य वयमेतां दृशां गताः ॥ ३७ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! प्रष्टव्यं खलु तावदस्ति ।

घटोत्कचः—ब्रूहि ब्रूहि, शीघ्रम् ।

३ भीमः—हा नाम भवतो माता ।

घटोत्कचः—श्रूयतां, हिडिम्वा नाम राक्षसी,

कौरव्यकुलदीपने पाण्डवेन महात्मना ।

। सनाथा या महाभागा पूर्णेन द्यौरिचेन्दुना ॥ ३८ ॥ ०

भीमः—(सहर्षमात्मगतम्) एवं हिडिम्वायाः पुत्रोऽयम् । सदृशो ह्यस्य गर्वः ।

रूपं सत्त्वं बलं चैव पिबृभिः सदृशं बहु ।

प्रजासु वीतकारुण्यं मतश्चैवास्य कीदृशम् ॥ ३९ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! मुच्यताम् ।

घटोत्कचः—न मुच्यते ।

३ भीमः—भो ब्राह्मण ! गृह्यतां तव पुत्रः । वयमेतमनुगमिष्यामः ।

द्वितीयः—मा मा भवानेवम् ।

त्यक्ताः प्रागेव मे प्राणाः गुरुप्राणेष्वपेशया ।

युवा रूपगुणोपेतो भवांस्तिष्ठतु भूतले ॥ ४० ॥

भीमः—आर्य ! मा मैवम् । क्षत्रियकुलोत्पन्नोऽहम् । पूज्यतमाः खलु ब्राह्मणाः । तस्मान्छरीरेण ब्राह्मणशरीरं विनिमातुमिच्छामि ।

६ घटोत्कचः—एवं क्षत्रियोऽयं, तेनास्य दर्पः । भवतु, इममेव हत्व नेभ्यामि । अथ केनार्यं धारितः ।

१. ० रिवात्मना ।

भीम - मया ।

९ घटोत्कच - किं त्वया ।

भीम - अथ किम् ।

घटोत्कच - तेन हि भगवतेष्वाम्बुतु ।

१२ भाम् - एतन्मतिरेव वीर्याज्ञानुगच्छामि । यत्ति ते शक्तिरस्ति बला
त्कारेण मा नय ।

घटोत्कच - किं मा प्रत्यभिजानीते भवान् ।

१५ भीम - मत्पुत्र इति जाने ।

घटोत्कच - कथं कथं तत्र पुत्रोऽहम् ।

भीम - कथं न्ययति । मर्षयतु भवान् । सर्वे प्रजा क्षत्रियाणां

१८ पुत्रशब्देनाभिधीयन्ते । अत एव मयाभिहितम् ।

घटोत्कच - भीतानामायुधं गृहीतम् ।

भीम -

शपामि मत्पुत्रेण भयं न जाने ज्ञातुं तच्छामि भवत्समीपे ।

किं रूपमेतद्वदं मद्र तस्य गुणागुणतः सदृशं प्रपश्ये ॥ ४१ ॥ ०

घटोत्कच - अप्य ते भयमुपदिशामि । गृह्यतामायुधम् ।

भीम - आयुधमिति, गृहीतमेतन् ।

१ घटोत्कच - कथमित्र ।

भीम -

वाङ्मनस्तम्भमदृशो रिपूणां निग्रहे रत ।

अयं तु नक्षिणो ब्राह्मुरायुधे महज मम ॥ ४२ ॥

घटोत्कच - इदमुपपन्नं पितुर्मे भीममेतन्मय ।

भीम - अथ योऽयं भीमो नाम ।

१ यत्परीवृत्तः । २ मत्पुत्रः ।

विभ्रकर्ता शिवः कृष्णः शक्रः शक्तिधरो यमः ।

एतेषु कथ्यतां भद्रं केन ते सदृशः पिता ॥ ४३ ॥

घटोत्कचः—सर्वैः ।

भीमः—धिगनृतमेतन् ।

- ३ घटोत्कचः—कथं कथमनृतमित्याह । क्षिपसि मे गुरुम् । भवत्विमं स्थूलं वृश्चमुत्पात्र्यं प्रहरामि । (उत्पात्र्य प्रहरति ।) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतद्विरि-
६ कृतमुत्पात्र्य प्रहरामि ।

शैलकूटं मयाक्षिप्तं प्राणानादाय यास्यति ।

भीमः—

रुष्टोऽपि कुञ्जरो बन्धो न व्याघ्रं धर्षयेद्वने ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः—(प्रहृत्य) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् ।

नन्वहं भीमसेनस्य पुत्रः पीत्रो नभस्वतः ।

तिष्ठेदानीं सुमन्नद्धो नियुद्धे नास्ति मत्समः ॥ ४५ ॥

(इत्युर्मा नियुद्ध कुरुतः ।)

घटोत्कचः— (भीमसेन वद्वा)

व्रजसि कथमिह त्वं वीर्यमुद्वृध्य बाहो-

गैज इव दृढपाशैः पीडितो मद्भुजाभ्याम् । - ६ ॥

भीमः—(आत्मगतम्) कथं गृहीतोऽस्म्यनेन । भोः सुयोधन ! वर्धते ते शत्रुपक्षः । इतरक्षो भव । (प्रकाशम्) भोः पुरुष ! अवहितं

३ भव ।

घटोत्कचः—अवहितोऽस्मि ।

भीमः—(नियुद्धवन्धमवधूय)

व्यपनय बलदपं दृष्टसारोऽसि वीर ।

नहि मम परिखेदो विद्यते बाहुयुद्धे ॥ ४१ ॥

- घणोरुच - कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भयतु, दृष्टम् । अस्मि मातृप्रसादाद्बन्धो मायापाश । तेन बन्धेन ३ नेष्यामि । कुत खल्याप । भो गिरे ! आपस्तायन् । हन्त स्रयति । (जाचम्य मन्त्र जयति ।) भो पुण्य !

मायापाशेन बद्धस्त्व विवृशोऽनुगमिष्यसि ।

राजसे खञ्जुभिर्बद्ध शत्रुध्वज इवोत्सवे ॥ ४७ ॥

(इति मायया रथ्नाति ।)

- भीम - कथं मायापाशेन बद्धोऽस्मि । किमिदानीं करिष्ये । भयतु ३ दृष्टम् । अस्मि मे महेश्वरप्रसादाद्बन्धो मायापाशमोक्षो मन्त्र । ते जपामि । कुत खल्याप । भो ब्राह्मणकुमार ! आनय कमण्डलु गता आप ।

- ६ वृद्ध - इमा आप ।

(भीम आदायारभ्य मन्त्र जपत्या मायामग्नयति ।)

- घणोरुच - अथे पतित पाश । किमिदानीं करिष्ये । भयतु, दृष्टम् । १ भो पुण्य ! पूर्वममय स्मर । भीम - समयमिति । त्वं स्मरामि । गन्त्रापत । (उर्ध्वं परित्याम् ।) २ वृद्ध - पुत्ररा किं कुर्म । अथ गच्छति वृकोदर ।

आत्रम्य रात्रममिम ज्वलदुप्ररूप

मुष्टेन बाहुबलवीर्यगुणेन युक्तम् ।

- १ त्वं प्रयाति शनैरवधूय शीघ्र-

मामावर्षमित्र गोवृषभभ्रमलीलम् ॥ ४८ ॥

घटोत्कचः—इह तिष्ठ । त्वद्गामतमम्भ्रायै निवेदयामि ।

भीमः—घाढम् । गच्छ ।

घटोत्कचः—(उपसृत्य) अम्ब ! ^{ambiguous} अयमभिवादये । चिराभिलषितो

भवत्या आहारार्थमानीनो मानुषः । ^{subversive work} सर्वमात्रेण मानुषः । (प्रविश्य)

६ हिडिम्बा—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]

घटोत्कचः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

हिडिम्बा—जाद ! कीदिसो माणुसो आणीदो । [जात, कीदिसो]

९ मानुष आनीतः ।] ^{ambiguity stage effect}

घटोत्कचः—भवति स्वमात्रेण मानुषः । न वीर्येण । ^{point}

१० हिडिम्बा—किं बम्हणो । [किं ब्राह्मणः ।] ^{वनाम्ना २५११}

१२ घटोत्कचः—न ब्राह्मणः ।

हिडिम्बा—आदु थेरो । [अथवा म्भविरः ।]

घटोत्कचः—न वृद्धः ।

१५ हिडिम्बा—किं बालो । [किं बालः ।]

घटोत्कचः—न बालः ।

हिडिम्बा—जइ एव्वं, पेक्खामि दाव णं । (उर्भा परिक्रामतः) [यत्नेन]

१८ पश्यामि तावदेतम् ।]

हिडिम्बा—कि एसो माणुसो आणीदो । [किमेव मानुष आनीतः ।]

घटोत्कचः—अम्ब ! कौश्यम् ।

२१ हिडिम्बा—उम्मत्तअ दब्बदं सु अम्हाअं । [उन्मत्तक दैवतं खल्वस्मा-
कम् ।] ^{.....}

घटोत्कचः—आः कस्य दैवतम् । ^{.....}

२४ हिडिम्बा—तव अ, मम अ । [तव च, मम च ।]

घटोत्कचः—कः प्रत्ययः ।

हिडिम्बा-अअ पञ्चओ । जेटु अग्यउत्तो । [अय प्रत्यय ।

२७ नयवायपुत्र ।]

भीम -(विलाक्य) का पुनरियम् । अये देवी हिडिम्बा ।

अरंमाक भ्रष्टराज्याना भ्रमता गहने वने ।

जातवाङ्मण्यया देवि । सतापो नाशितस्त्वया ॥ ४९ ॥

हिडिम्बे । किमिदम् ।

हिडिम्बा-(वण) अग्यउत्त । ईदिस रिअ । [भावंपुत्र । ईरशमिव ।]

१ भीम -जात्या राक्षसी न समुत्पाचारेण ।

हिडिम्बा-उम्मतअ । अभिवादेहि पिदर । [उम्मतक । अभिवादय पितरम् ।]

२ घटोक्च -भोस्तात ।

अज्ञानान्तु मया पूर्वं यद्गवाभ्राभिवादित ।

अस्य पुत्रापराधस्य प्रसाद कर्तुमर्हामि ॥ ५० ॥

अह स धार्तराष्ट्रवनद्व्याभिर्घटोक्चोऽभिवादय । पुत्रचापल क्षन्तु
मर्हामि ।

३ भीम -एहोहि पुत्र व्यतिक्रमवृत्ते क्षान्तमेव

अय म धार्तराष्ट्रवनद्व्याभि । पुत्रापेक्षीणि र्वलु पितृद्वयानि । पुत्र,
अतिरल्परात्रमो भय ।

४ घटोक्च -अनुगृहीतोऽस्मि ।

एव -एव भीमसेनपुत्रोऽयं घटोक्च ।

भीम -पुत्र । अभिवादयात्रभयन्त केशवणमम् ।

५ घटोक्च -भगवन्नभिवादये ।

१ अय भाव मुद्रितपुत्रकेतु न हयने । २ कात्मेव । ३ धार्तराष्ट्र
वनद्व्याभिपुत्रोभिणि ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अनुग्रहानु	I	51	पुत्रनक्षत्र	I
अस्माक भ्रष्ट	I.	49	ब्राह्मण धृत	I
अभ्यामाचम्य	I	31	भोशशब्दाद्या	I.
अजानानु	I	50	भ्रातृणा मम	I.
आक्रम्य राक्षस	I	48	भ्रान्त सुते	I
आपद हि पिता	I	19	मध्यम पञ्च	I
इद हि शून्यं	I	10	मध्यमस्त्विति	I.
कलभदशन	I	6	मध्यमोऽह	I
काञ्चनस्तम्भ	I	42	मम प्राणगुरु	I
कि यामि मद	I	8	माता किल मनुष्याणा	I
कृतकृत्य शरीरे	I	15	मायापाशेन	I
कारव्यकुल	I	38	मुच्यतामिति	I
स्वगदानविरते	I	25	यथानदीना	I
ग्रहयुगल	I	5	यद्यर्थिनो द्विज	I
ज्ञानामि मवंग्र	I.	9	यस्त्रिशङ्को	I
ज्येष्ठ श्रेष्ठ कुले	I	17	सुहृन्प्रियाश्च	I
ज्येष्ठो भ्राता	I	18	रूप मरव	I
तरुण तरुणता	I	24	वज्रपातो	I.
तरुण रविकर	I	4	विनिमाय गुर	I.
स्थिता प्रागेव	I	40	विश्वकर्ता शिव	I
धन्योऽस्मि यद्	I	20	व्रतामि कथामिह	I
नन्वहं भीम	I	45	शपामि सन्त्येन	I.
निवृत्तव्यवहारो	I	34	शैलकूट	I
पत्न्या चारित्र	I.	12	सज्जलजलद	I.
परिष्वजस्य गाढ	I.	22	सिंहावृति वनक	I.
पायात्म वोऽमुर	I.	1	सिंहास्य सिंह	I

दत्तनाक्यस्य रुधास्तु ।

मर्वक्षत्रियकुलमक्षयकारकस्य कुरुगण्डवयुद्धस्य प्राक् धाकृणन पाण्डवाय
दुर्योधन्यभायां कृत द्रौण्यस्य नाक्यस्य कथावस्तु ।

पात्राणि ।

- काम्बुर्क्षय — दुर्योधनस्य भत्या बार्ताशय ।
दुर्योधन — कौरवमुष्य ।
वासुदेव — पाण्डवदत्त धीकृष्ण ।
सुदशन — धीकृष्णस्यायुधवरम् ।
धृतराज — दुर्योधनस्य पिता ।

Errata

Page	Act verse line	Incorrect	Correct
445	: 12	अभित्वा	अभित्वा
448	: 19 ^३	कुशलिन	कुशलिन

॥ श्रीः ॥

भामनाटकचक्रे

दूतवाक्यम् ।

(नान्यन्ते तनः प्रविशति नृप्रधारः ।)

सूत्रधारः—

पादः पायादुपेन्द्रस्य सर्वलोकोत्सवः स वृ. ।

व्याविद्धो नमुचिर्येन तनुताग्रनर्येन रे ॥ १ ॥

ण्यमार्यमिधानं विज्ञापयामि । अये त्रिभुवतु मयि विज्ञापनव्यये
जगद् इव श्रूयते । अहम् पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो भोः प्रतिहाराधिष्टताः ! महाराजो दुर्योधनः ममाज्ञापयति ।

सूत्रधारः—भवनु, विज्ञातम् ।

उत्पन्ने धार्तराष्ट्राणां विरोधे पाण्डवे महः ।

मन्त्रज्ञानं रचयति भृत्यो दुर्योधनाज्ञया ॥ २ ॥

(निःक्रान्तः ।)

स्थापना ।

(तनः प्रविशति वाञ्छुकीयः)

वाञ्छुकीयः—भो भोः प्रतिहाराधिष्टताः ! महाराजो दुर्योधनः ममा-

ज्ञापयति—अद्य सर्वसार्धित्वे सह मन्त्रयितुमिच्छामि । तदा-

ह्यन्तां सर्वे राजान इति । (परित्रय्यान्नांश्य) अये अयं महाराजो

दुर्योधन इति ण्वाभियजते । य एव ,

दयामो युवा सितदुबूलकृतोत्तरीयः

सच्छत्रचामरवरो रचिताङ्गरामः ।

श्रीमान् विभूषणमणिद्युतिरञ्जिताङ्गो

नक्षत्रमध्य इव पर्वगतः शशाङ्कः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो दुर्योधनः ।)

दुर्योधनः—उद्धृतरोपमिय मे हृदयं महर्षे

प्राप्तं रणोत्सवमिमं महसा विचिन्त्य ।

इच्छामि पाण्डवबले धरणाणाना-

मुत्कृत्तदन्तमुसलानि मुखानि कर्तुम् ॥ ४ ॥

काम्बुकीयः—जयतु महाराजः । महाराजशासनान् समानीतं सर्वः
राजमण्डलम् ।

दुर्योधनः—सम्यक् कृतम् । प्रविश त्वमवरोधनम् ।

काम्बुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःशान्तः ।)

दुर्योधनः—आर्यो वैकर्णवर्षदेवो ! उच्यताम्—अस्ति ममैकाग्रशास्त्रा-

हिणीबलसमुदयः । अग्न्य कः सेनापतिर्भवितुमर्हति । किं किमाह-

तुर्भवन्ती—महान खल्वयमर्थः । मन्त्रयित्वा वक्तव्यमिति ।

सदृशमेतन् । तदागम्यतां मन्त्रशालामेव प्रविशामः । आचार्य

अभिवाद्ये ! प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । पितामह ! अभिवा-

द्ये । प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । मातुल ! अभिवाद्ये ।

प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । आर्यो वैकर्णवर्षदेवो ! प्रविशतां

भवन्ती । भो भोः सर्वशत्रियाः ! स्वरं प्रविशन्तु भवन्तः । वयस्य !

कर्ण ! प्रविशामस्मावन् ।

(प्रविश्य)

आचार्य ! एतन् कूर्मासनम्, आस्यताम् । पितामह ! एतन् सिंहा-

सनम्, आस्यताम् । मातुल ! एतच्चर्मासनम्, आस्यताम् । आर्यो

वैकर्णवर्षदेवौ ! आसातां भवन्तौ । भो भोः सर्वशत्रियाः !
 स्वैरमासतां भवन्तः । किमिति किमिति महाराजो नाम्ने इति ।
 अहो सेवार्थमः । नन्वयमहमामे । वयस्य कर्ण ! त्वमप्याम्बुः ।
 (उपविश्य) आर्यो वैकर्णवर्षदेवौ ! उच्यताम्—अस्ति ममैकादशा-
 क्षौहिणीरत्नसमुदयः । अस्य कंः सेनापतिर्भवितुमर्हतीति ।
 किमाह तु भवन्तौ—अत्र भवान् गान्धारराजो वक्ष्यतीति । भवतु,
 मातुलेनाभिधीयताम् । किमाह मातुलः—अत्र भवति गाङ्गेये स्थिते
 कोऽन्यः सेनापतिर्भवितुमर्हतीति । सम्यगाह मातुल । भवतु
 भवतु, पितामह एव भवतु । वयमप्येतदभिलषामः ।

सेनानिनादपट्टहस्वनगद्गनाद-

अण्टानिलाद्वतमहोदधिनादकल्पे ।

गाङ्गेयमूर्ध्नि पतितैरभिपेकृतोयैः

साधं पतन्तु हृदयानि नराधिपानाम् ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

कान्बुर्काय—जयतु महाराजः । एष रत्न पाण्डवमन्धापाराद्
 ३ दान्येनागतः पुरपोत्तमो नारायणः ।

दुर्योधनः—मा तावद् भो वादरायण ! किं किं कंमभृत्यो दामोदर-
 स्तव पुरपोत्तमः । म गोपालस्तव पुरपोत्तमः । बार्हदथापहतवि-

६ पयश्कीर्तिमोगस्तव पुरपोत्तमः । अहो पार्थिवासन्नमाश्रितस्य भृत्य-
 जनस्य समुदाचारः । सगर्षं खल्वस्य वचनम् । आ अपव्यंमि ।

७ फाञ्जुकीय.—प्रसीदतु महाराज । संभ्रमेण समुदाचारो विस्मृतः ।
 ९ (पादयोः पति ।)

१० ! दुर्योधनः—संभ्रम इति । आ मनुष्याणामस्यैव संभ्रमः । वृत्तिप्रोत्तिष्ठ ।
 कान्बुर्काय.—अनुगृहीतोऽस्मि ।

१२ दुर्योधनः—इदानीं प्रसन्नोऽस्मि । क एष दूतः प्राप्तः ।

कान्चुकीयः—दूतः प्रापः केशवः ।

दुर्योधनः—केशव इति । एवमेष्टयम् । अयमेव समुदाचारः । भो भो राजानः ! दौन्येनागतस्य केशवस्य किं युक्तम् । किमाहुर्भवन्तः—
अर्घ्यप्रदानेन पूजयितव्यः केशव इति । न मे रोचते । प्रहणमस्यात्र
हितं पश्यामि ।

महणमुपगते तु वासुभद्रे

हृतनयना इव पाण्डवा भवेयुः ।

गतिमतिरहितेषु पाण्डवेषु

क्षितिरखिलापि भवेन्ममासंपत्ना ॥ ६ ॥

अपिच योऽत्र केशवस्य प्रत्युत्थाम्यति, स मया द्वादशसुवर्णभारेण
दण्डयः । तदप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः । कानुरखेलु ममाप्रत्युत्था-

२ नम्योपायः । हन्त, हष्ट उपायः । वात्रायण ! आनीयतां स
चित्रपटो ननु, यत्र द्रौपदीकेशाम्बरावरुर्षणमालिखितम् ।
(अपवार्यं) तस्मिन् दृष्टिविन्यासं कुर्वन् नोत्थास्यामि केशवस्य ।

६ कान्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निवृत्त्य प्रविश्य) जयतु
महाराजः । अयं स चित्रपटः ।

दुर्योधनः—ममाग्रतः प्रसारय ।

९ कान्चुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (प्रसारयति ।)

दुर्योधनः—अहो दर्शनीयोऽयं चित्रपटः । एष दुःशासनो द्रौपदी
केशहस्ते गृहीतवान् । एषा खलु द्रौपदी,

दुःशासनपराभृष्टा सम्भ्रमोत्फुल्ललोचना ।

राहुवक्रान्तरगता चन्द्रलेखेव शोभते ॥ ७ ॥

एष दुरात्मा भीमः सर्वराजसमश्रमचमानितां द्रौपदीं दृष्ट्वा प्रवृद्धार्मपः
समान्मन्त्रं तुलयति । एष युधिष्ठिरः,

दुष्टवर्ती गुणद्वेषी गड स्तज्जननिर्दय ।

सुयोधनो हि मा दृष्टा नैव कार्यं करिष्यति ॥ १६ ॥

भा वादरायण । किं प्रवेष्टव्यम् ।

कान्बुजाय -अधिकमथनिम् । प्रवेष्टुमर्हति पद्मनाभ ।

३ वामुदेव - (प्रविश्य) कत्र कथ मा दृष्टा मध्रान्ता सर्वभ्रत्रिया ।

अलमल सध्रमेण । स्वरमामता भवन्त ।

दुयोधन - कथ कथ केशव दृष्टा मध्रान्ता सर्वभ्रत्रिया । अल

६ मल सध्रमेण । स्मरणीय पूर्वमाधावितो ण्ण । नन्वहमालत्रा ।

वामुदेव - भो सुयोधन ! किमाम्मे ।

दुयोधन - (गगनात् पतित्वा गगनात्) सुव्यरु प्राप्त ण्ण केशव ।

वेसाष्टेन मतिं कृत्वाप्यासीनोऽग्निं ममाहित ।

केशवस्य प्रभावेन तस्मिन्नाऽभ्यागतात्प्रभु ॥ १७ ॥

अहा बहुमायोऽय दूत । (प्रकाशम्) भा दूत । ण

माभ्यताम् ।

३ वामुदेव - आचार्य ! आभ्यताम् । गार्हपत्यप्रसूता रायान । स्वर

मामता भवन्त । वयमायुपनिशाम । (उपविश्य) अहो ऋषीनी

याऽयं निप्रपत् । मा तावन् । द्रौपदीनेनार्पणमत्रालिपितम् ।

६ अतोतुरपट,

सुयोधनोऽय स्वचतारमान पगधर्मं पश्यति वानिशित्यान् ।

[को नाम हात स्वयमागतानुद्वात्वेष्टप्रवृण ममायु ॥ १८ ॥

आ अपतीयतामप चित्रपत् ।

दुयोधन - शाश्वतम् । अपतीयता रिच चित्रपत् ।

३ कान्बुजाय - यत्प्राप्तमिति मन्त्रात् । (भ्रान्तिति ।)

दुयोधन - भो दूत !

धर्मात्मजो वायुमुत्तश्च भीमो भ्राताजुनो मे त्रिदशेन्द्रसूनुः ।

यमौ च तावद्विशुनौ विनीतौ सर्वे संभृत्याः कुशलोपपन्नाः ॥ १९ ॥

वामुदेवः—सदृशमेतद् गान्धारीपुत्रस्य । अधिकिमधिकम् । कुशलिनः सर्वे । भवतो राज्ये शरीरे वाह्याभ्यन्तरे च कुशलमनामयं

३ च पृष्ठा विज्ञापयन्ति युधिष्ठिरादयः पाण्डवाः—

अनुभूतं महद् दुःखं संपूर्णः ममयः स च ।

अग्माकमपि धूम्यं यद् दायारं तद् विभज्यताम् ॥ २० ॥

इति ।

दुर्योधनः—कथं कथं दायारमिति ।

वने पितृव्या मृगयाप्रमद्गतः कृतापराधो मुनिज्ञापमाप्रवान् ।

तदाप्रभृत्येव स दारनिम्बपृष्ठः परात्मजानां पितृतां कथं प्रजेत् ॥ २१ ॥

वामुदेवः—पुराविदं मयन्तं पृच्छामि ।

विचित्रर्षार्यो विषयी विपत्ति क्षयेण यातः पुनरम्बिकायाम् ।

व्यासेन जानो घृतराष्ट्रं ण्य लभेत राज्यं जनकः कथं ते ॥ २२ ॥

मा मा भवान्

एवं परम्पराविरोधविवर्धनेन *mutual argument*

शीघ्रं भवन् कुरुकुलं नृप ! नामशेषम् ।

तन् कर्तुमर्हति भवानपटुप्य रोषं

५ यत् त्वां युधिष्ठिरमुत्पाः प्रणयाद् श्रुवन्ति ॥ २३ ॥

दुर्योधनः—भो दूत ! न जानाति भवान् राज्यव्ययकारम् ।

राज्यं नाम नृपात्मजैः सहैर्द्वैजिन्यां रिपून् मुग्यते

सहोके न तु याज्यते न तु पुनर्द्विनाय वा क्षीयते ।

बादशा ससृपन्तिव्यमाप्नुमन्निगन् पुर्यन्तु ते माहर्म

स्वीं वा प्रयिञ्चन्तु शान्तमतिभिर्ज्ञेष्टं शमादाश्रमम् ॥ २४ ॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! अलं बन्धुजने पश्यमभिधातुम् ।

पुण्यसञ्चयसम्प्राप्तमधिगम्य नृपश्रियम् ।

वञ्चयेद् य मुहुरन्धून् न भवेद् विफलधम ॥ २५ ॥

दुर्योधनः—

स्यालं तव गुरोर्भूषं कंसं प्रति न ते दया ।

कथमममाकमेव स्यान् तेषु नित्यापकारिषु ॥ २६ ॥

वासुदेवः—अलं तन्महोपतो ज्ञानुम् ।

वृत्त्वा पुत्रविद्योगार्तां बहुशो जननीं मम ।

वृद्धं स्वपितरं वद्धा हतोऽयं मृत्युना स्वयम् ॥ २७ ॥

दुर्योधनः—सर्वथा वञ्चितम्वया कंस । अलमात्मस्तवेन । न शौर्य-
मेतन् । पश्य,

जामातृनाशव्यमनाभितरे रोषाभिभूते मगधेधरेऽथ ।

पलायमानस्य भयातुरस्य शौर्यं तदेतन् क गतं तथासीन् ॥२८॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! देशकालान्थापेक्षितं खलु शौर्यं नया-
न्नामिनाम् । इह तिष्ठतु तावदम्मद्रतः परिहासः । स्वकार्य-
मनुष्ठापयताम् ।

कर्तव्यो ध्रातृषु स्नेहो निश्मर्तव्या गुणेतराः ।

१८ मन्वधो बन्धुभिः श्रेयान् लोकयोरुभयोरपि ॥ २९ ॥

दुर्योधनः—

देवात्मैर्मनुष्याणां कथं वा बन्धुता भवेत् । ✓

विष्टपेपणमेतावन् पर्याप्तं विद्वतां कथा ॥ ३० ॥

वासुदेवः—(आत्मगतम्)

प्रसाद्यमानः माम्नाय न स्वभावं विमुञ्चति ।

हन्त मंक्षोभयाम्येन वनोभिः पशुपाक्षरैः ॥३१॥

her by signed

bitru
weneh

(प्रकाशम्) भोः सुयोधन ! किं न जानीषेऽर्जुनस्य बलपराक्रमम् ।

दुर्योधनः—न जाने ।

३ वासुदेवः—भो ! श्रूयतां,

कैरातं वपुराश्रितः पद्मपतियुद्धेन संतोषितो

बह्वैः द्वाण्डवमभ्रतः सुमहती वृष्टिः शरैश्छादिता ।

देवेन्द्रातिंकरो निघातकवचा नीताः क्षयं लीलया

नन्वेकेन तदा विराटनगरे भीष्मादयो निर्जिताः ॥ ३२ ॥

अपिच, तथापि प्रत्यक्षमपरं कथयामि ।

ननु त्वं चित्रसेनेन नीयमानो नमस्तलम् ।

विक्रोशन् घोषयात्रायां फल्गुनेनैव मोक्षितः ॥ ३३ ॥

किं बहुना,

दानुमर्हसि मद्वासयाद् राज्याधं भृतराष्ट्रज ! ।

अन्यथा मातारान्तां गां हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ॥ ३४ ॥

दुर्योधनः—कथं कथम् । हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ।

प्रहरति यदि युद्धे माततां भीमरुषां

प्रहरति यदि माक्षान् पार्यरूपेण शक्रः ।

परुषवचनदक्ष ! त्वद्वचोभिर्न दास्ये

तृणमपि पितृभुक्ते वीर्यगुणे स्वराज्ये ॥ ३५ ॥

वासुदेवः—भोः घुम्बुलकलङ्कभृत ! अयशोऽनुदध ! खयं किल तृणा-

न्तराभिभाषताः ।

३ दुर्योधनः—भो गोपालक ! तृणान्तेर्गोभिभाष्यो भवान् ।

अवध्यां प्रमदां हत्वा हयं गोवृषमेव च ।

मद्दानपि मुनिर्लज्जो वपुर्मिच्छसि माधुभिः ॥ ३६ ॥ ✓

वासुदेव - भो सुयोधन ! ननु अभिपमि माम् । 7

दुयोधन - आ, अभाष्यस्त्वम् ।

अहमवभृतपाण्डुरानपत्रो द्विजवरहस्तभृताभ्युसित्तमूर्धा ।

अवनतनृपमण्डलानुयात्रै सह कथयामि भवद्विधैर्न भाषे ॥ ३७ ॥

वासुदेव - न व्याहरति किल मा सुयोधन । भो !

अभिपमि ! वान्प्रयति स्नेह ! काक ! केकर ! पिङ्गल ! ।

त्वन्थां कुम्भशोऽयमचिरात्राशमेष्यति ॥ ३८ ॥

भो भो राजान ! गच्छामस्ताम् ।

दुयोधन - कथं याम्यति किल केशव । दुःशासन ! दुर्मर्षण !

३ दुर्मर्ष ! दुर्वद्रे ! दुष्प्रेर ! दूतममुनाचारमतिमान्त केशवो कथ्य
ताम् । कथनदाक्ता । दुःशासन ! न समर्थं खल्वसि ।

करितुरगनिहता कसदन्ता रं दृग्

पशुपकुलनिपामादानुनीव्यातभिन ।

हतभुजलवीर्ये पाथिवाना ममक्ष

म्यवचनकृतदापो कथ्यतामप शीत्रम् ॥ ३९ ॥

अयमशक्त । मातुल ! उच्यतामय केशव । कथं पराहमुग्र
पतति । भवतु, अहमेव पादोर्ध्वगामि । (उपसर्पति ।)

३ वासुदेव - कथं बहुकामो मा किल सुयोधन । भवतु, सुयोधनस्य
सामर्थ्यं पश्यामि । (विश्वरूपमास्थित ।)

दुयोधन - भो दूत !

मृत्सि यन्ममन्ता देवमाया म्वमाया

प्रहरसि यदि धो त्वं दुर्निवारं मुरासि ।

हृयगजवृषभाणां प्रातना चानुषो

नरपतिगगमध्ये रेष्यमे त्वं मया ॥ ४० ॥

आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः । अयं केशवः । अहो
 ह्रस्वत्वं केशवस्य । आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः ।
 अयं केशवः । अहो दीर्घत्वं केशवस्य । कथं न दृष्टः केशवः । अयं
 केशवः । सर्वत्र मन्त्रशालायां केशवा भवन्ति । किमिदानीं
 करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । भो भो राजानः ! एकेनैकः केशवो
 वध्यताम् । कथं स्वयमेव पार्श्वद्व्याः पतन्ति राजानः । साधु भो
 जम्भक ! साधु ।

मत्कार्मुकोदरचिनि मृतथाणजाले—

विद्धशरत्क्षतजगद्धितसर्वगात्रम् ।

पश्यन्तु पाण्डुतनयाः त्रिविगेपनीतं

त्वां थाणरुद्धनयनाः परिनिःश्वसन्तः ॥ ४१ ॥

(निजान्तः ।)

वामुदेवः—भवतु, पाण्डवानां कार्यमहमेव साधयामि ।

२ सुदर्शन ! इतन्मावन् ।

(ततः प्रविशति सुदर्शनः ।)

सुदर्शनः—ण्य भोः !

श्रुत्वा गिरं भगवतो विपुलप्रमादा-

त्रिर्घोषितोऽग्निं परिवारितनोयदौघः !

कस्मिन् रज्जु प्रवृषितः कमलायनाश्रः

कस्याद्य मूर्धनि मया प्रविहृम्भितव्यम् ॥ ४२ ॥

१ क्लृप्तारज्जु भगवान् नारायणः ।

अव्यनादिरचिन्यात्मा लोकभंगश्रणोद्यतः ।

१ एकोऽनेक्ययुः धीमान् दिग्दलनिपूहनः ॥ ४३ ॥ ✓

(विष्णोः) अयं अयं भगवान् इत्थिनपुराणं दृत्तममुदाचारिणोप-
 भिन्तः । अतः गन्धर्वः, कृतः गन्धर्वः । भगवति आनामगद्रे !

४ आपस्तामन् । हन्त स्रवति । (आचम्योपख्य) जयतु भगवान् नारायणः । (प्रणमति ।)

३ वामुदेवः—सुदर्शन ! अप्रतिहतपराक्रमो भव ।

सुदर्शनः—अनुगृहीतोऽग्नि ।

वामुदेवः—विष्टया भवान् कर्मकाले प्रापः ।

६ सुदर्शन.—कथं कथं कर्मकाल इति । आज्ञापयतु भगवानाज्ञापयतु ।

किं मेरुमन्दरकुलं परिवर्तयामि

संश्रोमयामि सकलं मन्त्रालयं वा ।

नक्षत्रवशमखिलं भुवि पातयामि

नाशक्यमस्ति मम देव ! तव प्रसादान् ॥ ४४ ॥

वामुदेवः—भो सुदर्शन ! इतस्तावन् । भोः सुयोधन !

यत्रि लवणजलं वा कन्दरं वा गिरीगं

महगणधरितं वा चातुमागं प्रयामि ।

मम भुङ्क्ष्वलयोगप्राप्तमजातवेग

भधतु चपल ! चरं वान्चरं तत्राय ॥ ४५ ॥

सुदर्शन.—भो सुयोधनत्तरु ! (इति पुनर्विचार्य) प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् नारायणः ।

महीभारापनयनं कर्तुं जानम्य भूतले ।

अस्मिन्नेव गते देव ! ननु म्याद् विरुलः क्षमः ॥ ४६ ॥

वामुदेवः—सुदर्शन ! गोपान् सकृदाचारो नापेक्षितः । गन्धतां म्यनित्यमेव ।

६ सुदर्शनः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । कथं कथं गोपान् इति । अत्रिचरणातिरान्तप्रिरोको प्राग्रायण गन्धत्वमभवत् । शरणं

वासुदेवः—अये वृद्धराजःवर इव । भो राजन् ! एव स्थितोऽस्मि ।

६ (ततः प्रविशति धृतराष्ट्रः ।)

धृतराष्ट्रः—कनुखलु भगवान् नारायणः । कनुखलु भगवान्
पाण्डवभ्रैयंकरः । कनुखलु भगवान् विप्रप्रियः । कनुखलु भगवान्

९ देवकीनन्दनः ।

मम पुत्रापराधान् तु शङ्कपाणे ! तवाधुना ।

एतन्मे त्रिदशाध्यक्ष ! पादयोः पतितं शिरः ॥ ५५ ॥

वासुदेवः—हा धिक् ! पतिनोऽवभवान् । वतिष्टोसिष्ठ ।

धृतराष्ट्रः—अनुगृहीनोऽस्मि । भगवन् ! इदमर्थं पादं च प्रति-
३ गृह्णताम् ।

वासुदेवः—सर्वे गृह्णामि । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

४ धृतराष्ट्रः—यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतःपरमिच्छामि ।

६ वासुदेवः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

७ धृतराष्ट्रः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (निःक्रान्तः ।)

(भरतवाक्यम्)

८ इमां सागरपर्यन्तां हिमवाद्भिन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्गां राजर्षिहः प्रशास्तु नः ॥ ५६ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे)

दूतवाक्यं समाप्तम् ।

॥ श्री ॥

भामनाटकचक्रे

दूतघटोत्कचम् ।

(नान्यते तत प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार -

नारायणस्त्रिभुवनैरुपरायणो व
पायादुपायशतयुक्तिकर सुराणाम् ।
लोम्त्रयाविरतनाटकनन्त्रस्तु-

प्रस्तावनप्रतिसमापनसूत्रधार ॥ १ ॥

(परिक्रम्य) एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । अये किं नु ररु मयि
विज्ञापनव्यप्रे श इव श्रूयते । अङ्ग पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो भो निप्रयता निवेद्यता तावन् ।

सूत्रधार - भवतु । विज्ञातम् । एष ररु सशत्रवानीरनिवाहिते^१

जनार्दनमहाये धनञ्जये तदनन्तरमुपगतभीष्मवधामर्षितैर्धार्तराष्ट्रै^२

परिवार्य निरातित पुमारोऽभिमन्यु । तथाहि

यान्त्यर्जुनप्रव्यभियानभीता

यतोऽर्जुनस्ता दिशमीक्षमाणा ।

नराधिपा रानि निवेशनानि ।

सौभद्राणाङ्घ्रिननष्टसज्ञा ॥ २ ॥

(निश्चान्त ।)

स्थापना ।

१ *दुपायगत* । २ जन्वासिते ।

(ततः प्रविशति भटः ।)

भटः—भो भोः ! निवेशतां तावत्पुत्रशतश्राध्ययान्धवाय विद्वान-
विस्तारितविनयाचारदीर्घचक्षुषे महाराजाय धृतराष्ट्राय । एष खलु

योधम्यन्दनवाजिवारणवर्धर्विशोभ्य राज्ञां पलं

बालेनार्जुनकर्म येन समरे लीलायतादर्शितम् ।

सौभद्र स रणे नराधिपशतवैगार्गनः सर्वशः

खे शक्रम्य पितामहस्य सहसैवोत्सङ्गमारोपितः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी दुःशला प्रतिहारी च ।)

धृतराष्ट्रः—कथं नु भोः !

केनैतच्छ्रुतिपथदूषणं कृतं मे

कोऽयं मे प्रियमिति विप्रियं ब्रवीति ।

कोऽस्माकं शिशुवधपातकाङ्क्षितानां

वंशस्य क्षयमवधोपयत्यभीतः ॥ ४ ॥

गान्धारी—महाराज ! अस्थि उग्रा जाणीअदि केवळं पुत्तसंखअर्का-
रओ कुळविगहो भविस्सिदि त्ति । [महाराज ! भस्ति पुनर्जायते
३ केवलं पुत्रसंक्षयकाण्डः कुलविप्रदो भविष्यतीति]

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! ज्ञायते ।

गान्धारी—महाराज कदा णु खु । [महाराज कदा नु खलु ।]

६ धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! शृणु

अद्याभिमन्युनिधनाज्जनितप्रकोपः

मामपैकृष्णधृतरश्मिराणप्रतोदः ।

पार्यः करिष्यति तदुप्रघनुःसहायः

शान्तिं गमिष्यति विनाशमवाप्य लोकः ॥ ५ ॥

गान्धारी—हा वच्छ अभिमन्वो ! ह्रीदिसे वि णाम पुरुमखअकारए

वृत्रविग्रहे वत्तमाने बालभावणिमज्जह अम्हाणं भग्गम्मेण
 ३ करअतो वहिं दाणि पोत्तअ । गदोसि । [हा वत्स अभिमन्यो !
 ईश्वरोऽपि नाम पुरुषश्रयकारके कुलविग्रहे वर्तमाने बालभावनिमज्जेन
 मस्माकं भाग्यक्रमेण कुर्वन् कुत्रेदानीं पौरक । गतोऽसि ।]

६ दु शला - जेण दाणि वहुए उत्तराए वेधव्व दाइद, तेण अत्तणो
 जुवदिजणस्स वेधव्वमादिट्ठ । [येनेदानीं वध्वै उत्तरायै वैधव्य दत्त,
 तेनात्मनो युवतिजनाय वेधव्यमादिष्टम् ।] २ ^c

९ धृतराष्ट्र - अथ केनैप वयसतार्णवस्य सेतुमन्ध वृत्त ।

भट - महाराज ! भया ।

धृतराष्ट्र - को भवान् ।

१२ भट - महाराज ! ननु जयप्रातोऽस्मि ।

धृतराष्ट्र - जयप्रात ।

केनाभिमन्युर्निहत वस्य जीवितमप्रियम् ।

पञ्चाना पाण्डुप्राप्तीना आत्मा केनेन्धनीकृत ॥ ६ ॥

भट - महाराज ! बहुभि किल पार्थिवै समागतैर्निहत कुमारोऽ
 भिमन्यु । स्यात्तु जयद्रथो निमित्तभूत ।

३ धृतराष्ट्र - हन्त जयद्रथो निमित्तभूत ।

भट - महाराज ! अथ किम् ।

धृतराष्ट्र - हन्त जयद्रथो निहत । १ ^c

६ (तच्छ्रुत्वा दु शला रोदिति ।)

धृतराष्ट्र - कैषा रोदिति ।

प्रनीहारा - महाराज ! भट्टिशरिआ दुःशला । [महाराज ! भट्ट-
 ९ शरिका दु शला ।]

धृतराष्ट्र - वन्से अलमह र्दितेन । पश्य,

भर्तुस्ते नूनमत्यन्तमवैधव्यं न रोचते ।

येन गाण्डीविषाणानामात्मा लक्षीकृतः स्वयम् ॥ ७ ॥

दुःशला-तेण हि अणुजागादु मं तादो, अहं वि गमिस्सं वहरं
उत्तराण मआसं । [तेन अनुजानानु मां तानः, अहमपि गमिष्यामि

३ वध्वा उत्तरायाः सकाशम् ।]

धतराष्टः-वत्से किमभिधास्यमि ।

दुःशला-ताद ! एवं च भगिस्सं-अउजकाळिअ च दे वेसग्गहणं

६ अहं वि उवधारइस्सामि ति । [मात ! एवं च भगिष्यामि-अघ-
कालिकं च ते वेपप्रहणमहमप्युपधारविष्यामीति]

गान्धारी-पुत्तिण ! मा खु मा खु अमंगळं भणाहि । जीवदि खु

९ दे भत्ता । [पुत्रिके ! मा खु, मा खल्वमङ्गलं भण । जीवति खलु
ते भता ।]

दुःशला-अम्ब ! कुदो मे एत्तिआणि भाअघेआणि । जो जण

हणसहाअस्स धणजअस्स विप्पिअं करिअ कोहि णाम जीविरिसदि ।

[अम्ब ! कुतो मे एतावन्ति भागधेयानि । यो जनादेनमहायस्य
धनजयस्य विप्रियं कृत्वा को हि नाम जीविष्यति ।]

१ धतराष्टः-मत्यमाह तपग्विनी दुःशला । कुतः,

कृष्णस्याष्टभुजोपधानरचिते योऽङ्गे विदुद्वञ्चिरं

यो मत्तम्य हलायुधस्य भवति प्रीत्या द्वितीयो भद्रः ।

पार्थानां सुरतुल्यविक्रमवतां स्नेहम्य यो भाजनं

तं हत्वा क इहोपलभ्यति चिरं स्वैर्दुष्कृतैर्जावितम् ॥ ८ ॥

अथशत ! अथ तदवम्यं पुत्रं दृष्ट्वा किं प्रतिपन्नं तेन गाण्डीय-
धन्यना ।

३ भद्रः-महाराज ! किं वार्जुनममीपे वृत्तमेतन् ।

धृतराष्ट्र - कथमर्जुनोऽपि नात्रासीत् ।

भट्ट - महाराज ! अथ किम् ।

६ धृतराष्ट्र - कथमिदानीं वृत्तमेतन् ।

भट्ट - श्रूयता-सशप्रकानाक निवाहिते^१ जनार्दनसहाये धर्मजये स बालभावाद्दृष्टदोष सप्राममवतीण कुमारोऽभिमन्यु ।

९ धृतराष्ट्र - हन्त युत्तरूपोऽस्य वध । कोहि सनिहितशार्ङ्गला गुहा धर्षयितु शक्त । अथ शेषा पाण्डवा किमनुतिष्ठन्ति ।

भट्ट - महाराज ! श्रूयताम् ।

चिता न तावत्स्वयमस्य देहमारोपयन्त्यर्जुनदर्शनार्थम् ।

तेषा च नामान्युपधारयन्ति यैस्तस्य गात्रे प्रहृतं नरेन्द्र ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्र - गान्धारि ! तदागम्यताम् । गङ्गादूलमेव यास्याथ ।

गान्धारी - महाराज ! न तर्हि गाहामो । [महाराज ! ननु तत्र

३ गाहावह ।]

धृतराष्ट्र - गान्धारि ! शृणु ।

अद्यैव दास्यामि जल हृतेभ्य स्वेनापराधेन तवामजेभ्य ।

न त्वस्मि शक्त मलिलप्रदाने कर्तुं नृपाणा शिपिरोपरोधम् ॥ १० ॥

(ता प्रविशति दुयाधना दुःशासन शकुनिव ।)

दुयाधन - वत्स दुःशशासन !

यातोऽभिमन्युनिधना स्थिरता विरोध

प्राप्तो जय प्रचलिता रिपवो निरस्ता ।

उन्मूलितोऽस्य च मतो मधुमूदनस्य

ए धो मयाद्य सममभ्युत्थेन शत्रु ॥ ११ ॥

दुःशशासन - अहो तु सल

१ निर्वाणित ।

रुद्धाः पाण्डुमुता जयद्रथबलेनाक्रम्य शत्रोर्धले
सौभद्रे विनिपातिते शरशतश्रेपैर्द्वितीयेऽर्जुने ॥

प्रापैश्च व्यसनानि भीष्मपतनादरमाभिरशाह्वे
तीव्राः शोकशाराः कृताः खलु मनस्येषां सुतोत्सादनान् ॥ १२ ॥

शकुनिः—

जयद्रथेनाद्य महत्कृतं रणे नृपैरसंभावितमात्मपौरुषम् ।

प्रसह्य तेषां यदनेन भंग्युगे समं सुतेनाप्रतिमं हस्तं यशः ॥ १३ ॥

दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावन् । दुःशामन ! इतस्तावन् । तत्र-
भवन्तं तातमभिवादयिष्यामः ।

३ शकुनिः—वत्स दुर्योधन ! मामैवम् ।

कामं न तस्य रुचितः कुलविप्रहोऽय-

मरमांश्च गर्हयति स प्रियपाण्डवत्वान् ।

युद्धोत्थिनैर्जयमवाप्य हि तुल्यरूपं

एवं प्रहृष्टवदनैरभिगन्तुमेनम् ॥ १४ ॥

दुर्योधनः—मातुल ! मा मैवम् । यथा तथा भवतु । तत्रभवन्तं तात-
मभिवादयिष्यामः ।

३ उभौ—बाढम् । (परिणामति ।)

दुर्योधनः—तात ! दुर्योधनोऽहमभिवादये ।

दुःशामनः—तात ! दुःशासनोऽहमभिवादये ।

६ शकुनिः—शकुनिरहमभिवादये ।

सर्वे—कथमाशीर्वचनं न प्रयुज्यते ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! कथमाशीर्वचनमिति ।

१. मनास्तेषा । २. गुंवे हि गन्तुम् ।

सीभद्रे निहते बाले हृद्ये कृष्णपार्थयो ।

जीविते निरपेक्षाणा कथमाशी प्रयुज्यते ॥ १२ ॥

दुर्योधन - तात । किंकृतोऽय सध्रम ।

धृतराष्ट्र - किंकृतोऽय सध्रम इति ।

एका कुलेऽस्मिन्बहुपुत्रनाथे नृध्वा सुता पुत्रगताद्विशिष्टा ।

सा बान्धवाना भवता प्रसादाद् वैधव्यमश्रुण्यमवाप्स्यतीति ॥ ६ ॥

दुर्योधन - तात । किं चात्र जयद्रथस्य ।

धृतराष्ट्र - तेन किल वरत्रिदग्धेन रुद्धा पाण्डवा ।

३ दुर्योधन - आ तेन रुद्धा । बहुभि, रस्वन्यै ।

धृतराष्ट्र - भो । कष्टम् ।

बहूना समवेतानामेकस्मिन्निर्घृणात्मनाम् ।

बाले पुत्रे प्रहरता कथं न पतिता भुजा ॥ १७ ॥

दुर्योधन - तात ।

शुद्ध भीष्म छर्लहृत्वा तेषां न पतिता भुजा ।

हृत्वास्माकं पतिष्यन्ति तमबालपराक्रमम् ॥ १८ ॥

धृतराष्ट्र - वत्स । किं भीष्मस्य निपातनमभिमन्योश्च वधं सम ।

दुर्योधन - तात । कथं न सम ।

३ धृतराष्ट्र - पुत्र । श्रूयताम्,

स्वच्छन्दमृत्युनिहतो हि भीष्म स्वैनोपनेशन कृतात्मनुष्टि ।

अयं तु बालः कृष्णशनाथश्छिन्नोऽर्जुनस्य प्रथमं प्रवालं ॥ १९ ॥

दुःशासन - तात । बालो न बाल इति । अभिमन्युना

धृतराष्ट्र - किं किं दुःशासनो व्याहरति ।

३ दुःशासन - अथ किम् ।

१ कथं । २ कृतात्मनुष्टि ।

सर्वेषां नः पश्यतां युध्यतां च

७७७ व्यायामोष्णं गृह्य चापं करेण ।

सूर्येणैवाभ्यागतं शुजालैः

सर्वे वाणैरङ्किता भूमिपालाः ॥ २० ॥ -८

धृतराष्ट्रः—कष्टं भोः !

वालैर्नरेण तावद्भोः ! सौमित्रेणैतदं कृतम् ।

पुत्रव्यसनसन्तप्रः पार्थो वः किं करिष्यति ॥ २१ ॥

दुर्योधनः—किं करिष्यति ।

धृतराष्ट्रः—तत्करिष्यति, यत्सायशेषायुषो द्रक्ष्यथ ।

३ दुर्योधनः—तात ! कस्तावदर्जुनो नाम ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! अर्जुनपि न जानीषे ।

दुर्योधनः—तात ! न जाने ।

६ धृतराष्ट्रः—तेन हि अहमपि न जाने । किन्तु, अर्जुनस्य बलवीर्यं

बहवः सन्ति । तान् पृच्छ ।

दुर्योधनः—तात ! केऽर्जुनस्य बलवीर्यज्ञा मया प्रष्टव्याः ।

९ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! श्रूयताम् ।

शकं पृच्छ पुरा निवातरुक्चप्राणोपहारार्थितं

पृच्छास्रैः परितोषितं बहुविधैः कैरातरूपं हरम् ।

पृच्छार्थिं भुजगाहुतिप्रगयिनं यस्तर्पितः खाण्डवे

विद्यारक्षितमद्य येन च जितस्त्वं पृच्छ चित्रांगदम् ॥ २२ ॥

दुर्योधनः—यद्येतद्वीर्यमर्जुनस्य किमस्माकं बले न सन्ति प्रतियोद्धा-

रोऽर्जुनस्य ।

३ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! के ते ।

१. व्यायामोष्णं ।

भटः—
 तस्यैव व्यवसायतुष्टद्वैस्तद्विक्रमात्मादिभि-
 स्तुप्रार्थयिर्जितमित्यवेक्ष्य सहसा नादः प्रहर्षान्वृतः ।
 आक्रान्ता गुरुभिर्धराधरवरैः संशोभितः पार्थिव-
 भूमिश्चागतसंभ्रमेव युवतिस्तस्मिन् क्षणे कम्पिता ॥ २७ ॥

धृतराष्ट्रः—

प्रतिज्ञामारमात्रेण कम्पितेयं वसुन्धरा ।
 मुख्यकं धनुषि स्पृष्टे द्रैलोक्यं विचलिष्यति ॥ २८ ॥

दुर्योधनः—जयत्रात ! किमनेन प्रतिज्ञातम् ।

भटः—

येन मे निहतः पुत्रस्तुष्टिं ये च हते गताः ।
 श्वः सूर्येऽन्तमसम्प्राप्ते निहनिष्यामि नानहम् ॥ २९ ॥

इति ।

दुर्योधनः—प्रतिज्ञाव्याघाते किं प्रायश्चित्तम् ।

३ भटः—चितारोहणं किल गाण्डीयेन सह ।

दुर्योधनः—भातुल ! चितारोहणं चितारोहणम् । वन्स दुश्शासन !
 चितारोहणं चितारोहणम् । वयमपि तावत्प्रतिज्ञाव्याघाते प्रयत्न-

६ मनुतिष्ठामः ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! किं करिष्यसि ।

दुर्योधनः—ननु सर्वांशूहिणीमन्दोहेन च्छादयिष्ये जयद्रथं ।

९ अपि च,

द्रोणोपदेशेन यथा तथाहं संयोजये व्यूहमभेद्यरूपम् ।

खिन्नाशयास्ते सगजाः सयोधा अप्राप्रक्रामा ज्वलनं विशेषुः ॥३०॥

१. प्रयत्नं । २. स्वरमात्रेण ।

धृतराष्ट्र -

अपि प्रविष्ट धरणीमप्यारूढं नमस्थलम् ।
सर्वत्रानुगमिष्यन्ति शरास्ते कृष्णचक्षुष ॥ ३१ ॥

भट -

ब्रूमेव नरपात नित्यमुद्यतशासनम् ।
य कश्चिन्परो ब्रूयात् तु जीवेत्स तत्क्षणम् ॥ ३२ ॥
(ततः प्रविंशत घटोत्कच ।)

घटोत्कच - त्वं भो !

प्रयामि सौमद्रविनाशचोदितं द्विटृक्षुरदारिमनार्यचेतसम् ।
विचिन्तयश्चक्रधरस्य शासनं यथा गजेन्द्रोऽङ्कुशशक्तितो वलिम् ॥ ३३ ॥
(अथा विलोक्य) इन्द्रमस्योपस्थानगृहद्वारम् । यावन्वतरामि ।

(अथतीर्थं) आत्मनैत्रामान निवेयिष्ये । भो !

हेहिम्नोऽस्मि घटोत्कचो यदुपतेर्नाम्य गृहीत्वागतो
द्रष्टव्योऽत्र मया गुरु म्वचरितैर्नैर्पैर्गत शत्रुताम् ।

दुर्योधन -

ण्डेहि प्रविशस्व शत्रुभवनं कौतूहलं मे महत्
धृष्ट श्रावय मा जनार्दनवचो दुर्योधनोऽहं स्थित ॥ ३४ ॥

घटोत्कच - (प्रविश्य) अये अयमत्रभवान धृतराष्ट्र । अनार्यशत
स्योपादयिता । अयं ननु ललितगम्भीरावृत्तिविशेष । आश्चर्यं
३ माश्चर्यम् ।

वृद्धोऽप्यनाततवर्लीगुरुमहताम

अद्वेयरूप इव पुत्रशतस्य भृत्या ।

१ चा(६) क । २ इन्द्रमस्योपस्थानद्वारमुक्तम् । ३ (शत्रु ! शन)
। इनाग । ४ सत्या ।

मन्ये सुरैस्त्रिदिवरक्षणजातशङ्कै-

स्वासान्निमीलितमुखोऽन्नभवान हि सृष्टः ॥ ३५ ॥

(उपसृत्य) पितामह ! अभिवादये घटोक्त (इत्यर्थोक्ते) न न
अयमक्रमः । युधिष्ठिरादयश्च मे गुरवो भवन्तमभिवादयन्ति ।
३ पश्चाद्घटोक्तचोऽहमभिवादये ।

धृतराष्ट्रः-एहोहि पुत्र !

न ते^१ प्रियं दुःखमिदं ममापि

यद् भ्रातृनाशाद् व्यथितंस्तवात्मा ।

इत्थं च ते नानुगतोयमर्थो

मत्पुत्रदोषात्कृष्णाकृतोऽस्मि ॥ ३६ ॥

घटोक्तच-अहो कल्याणः खल्वन्नभवान् । कल्याणानां प्रसूतिं
पितामहमाह भगवांश्चक्रायुधः ।

३ धृतराष्ट्र- (आसनादुत्थाय ।) किमाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः ।

घटोक्तचः-न न न । आसनस्थेनैव भयता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः ।

धृतराष्ट्रः-यदाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः । (उपविशति ।)

६ घटोक्तचः-पितामह ! श्रूयताम् । हा वत्स अभिमन्यो ! हा यत्स
कुरुकुलप्रदीप ! हा वत्स यदुकुलप्रवाल ! तव जननीं मातुलं च
मामपि परित्यज्य पितामहं द्रष्टुमाशया भवर्गमभिगतोऽसि । पिता-
९ मह ! एकपुत्रविनाशाद्जुनस्य तावदीदृशी खल्ववस्था, का पुन-
र्भवतो भविष्यति । ततः क्षिप्रमिदानीमात्मबलाधानं कुरुष्व । यत्
ते पुत्रशोकसमुत्थितोऽग्निर्न दहेत्प्राणमयं हविर्गिति ।

१. न मे (प्रियादारवमिदं ?) ममापि । २. व्यसितः ।

राजा वा यदि वा राजा बली वा यदि वा बली ।

बहुनात्र किमुक्तेन किमाह भवतां प्रभुः ॥ ४२ ॥

घटोत्कचः—अथ किमथ किम् । प्रभुरेव त्रैलोक्यनाथो भगवांश्च-
क्रायुधः । विशेषतोऽस्माकं प्रभुः । अपि च,

अवसितमवगाच्छ क्षत्रियाणां विनाशं

नृपशतविनिचित्या लाघवं चाम्तु भूमेः ।

न हि तनयविनाशादुद्यतोपाम्बुमुक्तैः

समराशिरसि कश्चित्कस्तुनस्यातिभारः ॥ ४३ ॥

शकुनिः—

यदि स्याद्वाक्यमात्रेण निर्जितेयं वसुन्धरा ।

वाक्ये वाक्ये यदि भवेत्सर्वेश्वत्रवधः कृतः ॥ ४४ ॥

प्रोक्तचः—शकुनिरेव व्याहरति । भोः शकुने !

अश्चान्विमुञ्च शकुने ! कुरु वाणयोग्य—

मष्टापदं समरकर्मणि युक्तेरूपम् ।

न ह्यत्र दारहरणं न च रणियतन्द्रं

प्राणाः पणोऽत्र रतिक्रमवलेश्च वाणैः ॥ ४५ ॥

दुषोपनः—भो भोः ! प्रकृतिं गतः ।

क्षिपामि वदमि रुक्षं, लघयित्वा प्रमाणं

न च गणयासि किञ्चिद्ग्राहन्दीर्घहस्तः ।

यदि रम्यु तव द्रपो मातृरश्रोप्ररूपो

वयमपि रम्यु रीडाः राक्षसोप्रस्थभावाः ॥ ४६ ॥

घटोत्कचः—जान्तं जान्तं पापम् । राक्षसेभ्योऽपि भवन्त एव क्रूरतराः ।

कृतः,

न तु जतुगृहे सुप्तान् भ्रातॄन् दहन्ति निशाचरा
 शिरसि न तथा भ्रातु पत्नीं स्पृशन्ति निशाचरा ।
 न च सुतवध सख्ये कर्तुं मरन्ति निशाचरा
 विकृतवपुषोऽप्युप्राचारा घृणा न तु वर्जिता ॥ ४७ ॥

दुर्योधन -

दूत रतु भवान् प्राप्तो न त्व युद्धार्थमागत ।
 गृहीत्वा गच्छ सन्देश न वय दूतघानका ॥ ४८ ॥

घटात्कच - (सरोपम्) किं दूत इति मा प्रथर्षयसि । मा तावद् भो ।
 न दूतोऽहम् ।

अल वो व्यवसायेन प्रहरध्व समाहता ।
 ज्याच्छेदाद्दुर्बलो नाहमभिमन्युरिह स्थित ॥ ४९ ॥

महानेप कैशोरकोऽय मे मनोरथ । अपि च,
 दृष्टोष्टो मुष्टिमुद्यम्य तिष्ठत्येप घटोत्कच ।

उत्तिष्ठतु पुमान् कश्चिद्वन्तुमिच्छेद्यगालयम् ॥ ५० ॥

(सर्वं उत्तिष्ठन्ति ।)

धृतराष्ट्र - पाँत्र घटोत्कच । मर्षयतु मर्षयतु भवान् । मद्बचनाव-
 ३ गन्ता भव ।

घटोत्कच - भवतु भवतु । पितामहस्य वचनाद्दूतोऽहमस्मि ।
 तथापि हि न शक्नोमि रोष धारयितुम् । क प्रति सन्देश ।

६ दुर्योधन - आ कस्य विज्ञाप्यम् । मद्बचनादेवं म वक्तव्य ;
 किं व्यर्थं बहु भापसे न रतु ते पारुष्यसाध्या वय

कोपाद्ग्राहसि किञ्चिदेव वचनं युद्ध यत्र दास्यसि ।

निर्याम्येप निरन्तर नृपशतच्छत्रावलीभिर्वृत

स्तिष्ठ त्व मह पाण्डवे प्रतिवचो दास्यामि ते सायकै ॥ ५१ ॥

१ समागता । २ पाँत्र (पारुष्य)साध्या ।

६ २७

१५

घटोत्कचः—पितामह ! एष गच्छामि ।

घृतराष्ट्रः—पौत्र ! गच्छ, गच्छ ।

३ घटोत्कचः—भो भो राजानः ! श्रूयतां जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः ।

धर्मं समाचर कुरु स्वजनव्यपेक्षां,

यन्कांक्षितं मनसि सर्वमिहानुविष्ट ।

जात्योपदेश इव पाण्डवरूपधारी

सूर्याशुभिः समसुपैष्यति वः कृतान्तः ॥ ५२ ॥ इति ।

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

दूतघटोत्कचं नामोत्सृष्टिकाङ्क्षं समाप्तम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षात्रिमुद्ध	I	45	पृथि-या गासन	I	40
भद्याभिमन्यु	I	5	प्रतिनासार	I	28
भद्यैव दास्यामि	I	10	प्रयामि सौभ-	I	33
भाप प्रविष्ट	I	31	बहुना ममुपेताना	I	17
भलं वा इयव	I	49	बालेनकेन	I	21
अवमितमवगच्छ	I	43	भतुस्ते नून	I	7
एवा कुलेऽस्मिन्	I	16	भूमिकंप	I	25
कामं न तस्य	I	14	मुक्ता येन यदा	I	41
कि प्यर्थं बह	I	51	यदि स्यात् वाक्य	I	44
कृष्णस्याष्टभुजा	I	8	याताऽभिम-यु	I	11
केनाभिमन्यु	I	6	यान्त्यनुन	I	2
कनतत्	I	4	येन मे निहत	I	29
प्रमेव नरपतिम्	I	32	यौधस्य दन	I	3
क्षिपामि वदामि	I	46	राजा वा यदि	I	42
प्रियता न तावत्	I	९	रन्दा पाण्डु	I	12
नयद्भेनाद्य	I	13	वृद्धं भीष्मम्	I	18
तस्यैव व्यवसाय	I	27	वृद्धोऽप्यनातन	I	35
त्वया हि यत्	I	24	सकं पृ उ पुरा	I	22
दद्याद्य मुष्टि	I	50	गक्रापनीत	I	23
दूत खलु भवान्	I	48	मवाधस्यव	I	37
दधर्मन्प्रयते	I	38	मर्वेपा न पश्यताम्	I	20
द्राणापदेशेन	I	30	मुष्पकं निहतम्	I	26
धर्मं ममाचार	I	52	सामद्र निहत	I	15
भनु जनुगृहे	I	47	स्व-छन्दमृग्यु	I	19
न ते प्रियं	I	36	हसमि त्वमहं	I	39
नारायणस्त्रिभुवन	I	1	हृद्विचोऽस्मि	I	34

कर्णभागस्य कथावस्तु ।

यद्भवति तस्मिन् द्वाहागरेऽद्यन शत्रोः कर्णस्य कर्णमुपलक्षणमुपनिबद्धम् ।

पात्राणि ।

पुर्या —

कर्ण — भद्रेश्वर कौरवसेनापति ।

शत्रु — दायराज कर्णमृत ।

भद्र

शत्रु — द्वाहागरूपधारीन्द्र ।

Errata

Page	Act verse, line	Incorrect	Correct
481	1 13	इमेहि	इम हि

॥ श्री ॥

भासनाटकचक्रे

कर्णभारम् ।

(नाट्ये तत्र प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधार -

नरमृगपतिवर्ष्मालोभेनभ्रातृनारी

नरदनुचसुपूर्वत्रातपाताल्लोकः । ३

करजकुलिशपालीभिन्नदंस्थे-द्रवक्षा २१५

सुररिपुबलहन्ना श्रीधरोऽस्तु श्रिये व ॥ १ ॥ *

एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । (परिक्रम्य कर्णं दत्वा) अये किं नु
रय्यु मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अहम् । पश्यामि ।

(नपथ्ये)

भो मा ! निवेद्यता निवक्षता महाराजायाङ्गेश्वराय ।

सूत्रधार - भवतु विज्ञातम् ।

समामे तुमुल जाते कर्णाय कलिताञ्जलिः ।

निवेत्यति सभ्रान्तो भृत्यो दुर्योधनाजया ॥ - ॥

(निष्क्रान्तः ।)

प्रस्तावना ।

(तत्र प्रविशति भूः ।)

भट - भो भो ! निवेद्यता निवक्षता महाराजायाङ्गेश्वराय यत्काल
उपस्थित इति ।

१ मृगण • त्वयाशपुम्नकपुत्रस्यने ।

करितुरंगरथस्थैः पार्थकेतोः पुरस्तान्
मुदितनृपतिसिंहैः सिंहनादः कृतोऽद्य ।
त्वरितमरिनिनादैर्दुस्संहालोक्यैरः

समरमभिगतार्थः प्रस्थितो नागकेतुः ॥ ३ ॥

(परिक्रम्य विलोक्य) अये अयमर्गङ्गराजः समरपरिच्छिन्नपरिवृतः
शत्यराजेन सह स्वभवनाग्निप्रन्येत एवाभिवर्तते । भोः ! किं नु
खलु युद्धोत्सवप्रसुरस्य इष्टपराक्रमस्याभूतपूर्वा हृदयपरितापः ।
एष हि

अत्युग्रदीप्तिविशदः समरेऽप्रगण्यः

शौर्ये च संप्रति सशोकमुपैति धीमान् ।

प्राप्ते निदाघसमये घनराशिरुद्धः

सूर्ये स्वभावरुचिमानिव भाति कर्णः ॥ ४ ॥

योवन्दपसंपोमि । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः कर्णः शल्यश्च ।)

३ कर्णः—

मा तावन्मम शरमार्गलक्षभूताः

संप्राप्ताः क्षितिपतयः सर्जीवशेषां ।

कर्णव्यं रणशिरसि प्रियं वुरूणां

द्रष्टव्यो यदि स भवेद्धनंजयो मे ॥ ५ ॥

शत्यराज ! यत्रासावर्जुनस्तत्रैव चोद्यतां मम रथः ।

शल्यः—वाढम् । (चोदयति ।)

३ कर्णः—अहो नु खलु

१. हे सङ्घ लोकघोरः । २. मभिगतार्थः । ३. किं प्राप्ता ।

शल्यः—ततस्ततः ।

कर्णः—ततः भगवन् अखिलान्यस्त्राण्युपशिक्षितुमिच्छामीत्युक्त-
वानस्मि ।

शल्यः—ततस्ततः ।

कर्णः—ततः उक्तोऽहं भगवता ब्राह्मणेपूपदेशं करिष्यामि न क्षत्रिया-
णांमिति ।

शल्यः—अस्मिन् खलु भगवतः क्षत्रियवंश्यैः पूयैवैरम् । ततस्ततः ।

कर्णः—ततो नाहं क्षत्रिय इत्यस्त्रोपदेशं प्रहीतुमारब्धं मया ।

शल्यः—ततस्ततः ।

कर्णः—ततः कतिपयकालातिक्रमे कदाचित्कलमूलसमित्बुगकुमुमा-

हरणाय गतवता गुरुणा महानुगतोऽस्मि ।

शल्यः—ततस्ततः ।

कर्णः—ततः स गुरुर्वेनध्रमणपरिध्रमान्मद्दङ्के निद्रावशमुपगतः ।

शल्यः—ततस्ततः ।

कर्णः—ततः

कृत्ते वस्त्रमुपेत नाम कृमिणा देवान्ममोरुद्वये

निद्रान्छेद्रमयादसक्षतं गुरोर्धैर्धात्तदा वेदना ।

वत्थाय क्षतजाप्लुतः स सदृसा रोषानलोदीपितो

बुध्या मां च शशाप कालविक्रान्तान्यस्त्राणि ते सन्त्विति ॥१०॥

शल्यः—अहो कष्टमभिहितं तत्रभवता ।

कर्णः—परीक्षामहे मानदस्त्रस्य वृक्षान्तम् । (तथा वृत्त्या) एतान्यस्त्राणि

निर्वीर्याणीव नश्यन्ते । अपि च ।

इमे हि दैन्येन निमीलितेक्षणां
 मुहु स्वलन्तो विप्रशास्तुरङ्गमा ।
 गंजाश्च समच्छदन्तानगन्धिनो
 निवेद्यन्तीत्र रणे निवर्तनम् ॥ ११ ॥

शङ्खदुन्दुभयश्च नि गन्गा ।

शल्य - भो कष्टं किं नु तस्यिदम् । *

कर्ण - शल्यराज ! अलमलं त्रिपादेन ।

हतोऽपि लभते स्वर्गं जित्वा तु लभते यज्ञ ।

उभे बहुमते लोके नास्ति रिप्सलता रणे ॥ १२ ॥

अपि च

इमेहि युद्धेष्वनिवतिताया

हया सुपर्णेन समानवेगा ।

श्रीमसु काम्योजकुलेषु जाता

रक्षन्तु मा यद्यपि रञ्जितव्यम् ॥ १३ ॥

अक्षयोऽस्तु गोप्राज्ञगानाम् अक्षयोऽस्तु पतिप्रतानाम् । अभयाऽस्तु
 रणेष्वपराङ्मुत्ताना योधपुरपाणाम् । अक्षयोऽस्तु मन प्राप्तफालस्य ।

३ ष्य भो प्रसन्नोऽस्मि ।

* समरमुत्तममर्षं पाण्डवाना प्रविश्य

प्रथितगुणगयाढर्यं धर्मराजे च बद्धा ।

मम शरघरधेगैरर्जुने पातयिवा

धननिव हतसिंहं सुप्रवेगं करोमि ॥ १४ ॥

शल्यराज ! यावद्रथमारोहान् । *

शल्य - यादम् ।

भो कण्ण ! मुख्ये विअ, चन्दे विअ, हिमवन्ते विअ, सागळे विअ,
चिट्ठु दे जसो । [भो कर्ण ! सूर्य इव, चन्द्र इव हिमवान् इव,
सागर इव तिष्ठतु ते यश ।]
कर्ण - भगवन् ! किं न वक्तव्यं दीर्घायुर्भवेति । अथवा एतदेव
शोभनम् । कुत -

धर्मो हि चरनै पुरूपेण साध्यो भुजगजिह्वाचपला नृपश्रिय ।।
तस्मात्प्रजापालनमात्रबुध्या हतेषु देहेषु गुणा धरन्ते ॥ १७ ॥

भगवन्, किमिच्छसि । किमहं ददामि ।

शक्र - महत्तरं भिन्नं याचेमि । [महत्तरा भिक्षा याचे ।]

कर्ण - महत्तरा भिक्षा भवते प्रदास्ये । श्रूयन्ता मद्विभवा ।

गुणवदमृतकल्पक्षीरधाराभिषयि

द्विजवर ! रचिते ते कृप्रवत्सानुयात्रम् ।

तरुणमधिकमर्थिप्रार्थनीय पवित्रं

विहितकनकशृङ्गं गोसहस्रं ददामि ॥ १८ ॥

शक्र - गोसहस्रं त्विमुहूर्त्तं त्विरं पिशामि । नेच्छामि कण्ण ।

नेच्छामि । [गोसहस्रमिति । मुहूर्त्तं क्षीरं पिशामि । नेच्छामि कर्ण !

नेच्छामि ।]

कर्ण - किं नेच्छति भवान् । इहमपि श्रूयताम् ।

रत्रितुग्गसमानं साधनं रात्रलक्ष्म्या

सरलनृपतिमान्यं मान्यसाम्बोचनात् ।

मुग्गमनिलवेगं युद्धदण्डपदान

सपदि बहु महम् वानिना से ददामि ॥ १९ ॥

शक्रः-अस्स त्ति । मुहुत्तअं आळुहामि । णेच्छामि कण्ण !
 णेच्छामि । [अथ इति । मुहुत्तं कमारोहामि । नेच्छामि कर्ण !
 ३ नेच्छामि ।]

कर्णः-किं नेच्छति, भंगवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

मदसरितकपोलं पट्पदैः सेव्यमानं
 गिरिवरनिचयाभं मेघगम्भीरघोषम् ।

सितनखदशनानां वारणानामनेकं

रिपुसमरविमर्दं वृन्दमेतेह दामि ॥ २० ॥

शक्रः-गअ त्ति । मुहुत्तअं आळुहामि । णेच्छामि कण्ण ! नेच्छामि ।
 [गअ, इति । मुहुत्तं कमारोहामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

३ कर्णः-किं नेच्छति भवान् । अन्यदपि श्रूयताम् । अपर्याप्तं कनकं
 ददामि ।

शक्रः-गह्मिअ गच्छामि । (किञ्चिद्गत्वा) णेच्छामि कर्ण !
 ६ णेच्छामि । [गृहीत्वा गच्छामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

कर्णः-तेन हि जित्वा पृथिवीं ददामि ।

शक्रः-पुहुवीए किं करिम्मसम् । [पृथिव्यां किं करिष्यामि ।]

९ कर्णः-तेन ह्यग्निष्टोमफलं ददामि ।

शक्रः-अग्निष्टोमफलेण किं कथ्यं । [अग्निष्टोमफलेन किं कायंम् ।]

कर्णः-तेन हिं मच्छिरो ददामि ।

१२ शक्रः-अविहा अविहा । [अविहा अविहा ।]

कर्णः-न भेतव्यं न भेतव्यम् । प्रसीदतु भवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

अङ्गः सहैव जनितं मम देहरक्षा

देवासुरैरपि न भेदामिदं सहासैः ।

देयं तैश्चापि कवचं सह बुण्डलाभ्या

प्रीत्या मया भगवते रचितं यदि म्यान् ॥ २१ ॥

शकं—(सहर्षम् ।) देदुः देदुः । [ददातु, ददातु ।]

कर्णं—(आत्मगतम्) एष गवाम्य काम । किं तु सत्यनेककपट

३ बुद्धे कृष्णमथोपाय । सोऽपि भवतु । धिगयुक्तमनुशोचितुम् ।

नास्ति सशय । (प्रकाशम्) गृह्यताम् ।

शक्य—अङ्गराज ! न दातव्यं न दातव्यम् ।

६ कर्णं—शक्यराज ! अलमल वारयितुम् । पश्य

शिक्षा क्षयं गच्छति कालपर्यगान्

सुन्दरमूला निपतन्ति पादपा ।

जलं जलस्थानगतं च शुष्यति

हुतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति ॥ २२ ॥

तस्मान् गृह्यताम् । (निहत्य ददाति ।)

शकं—(गृहीत्वा आगतम्) । हन्त गृहीते एते । पूर्वमेवा(हम्)।

३ जूनविजयार्थं सर्पदवैर्यन् समर्थितं तदिदानीं मयानुष्ठितम् । तस्मा

देहमप्यैरावतमारह्यार्जुनकर्णयोर्द्वन्द्वयुद्धं पश्यामि । (निष्क्रान्तः) ।

शक्य—भो अङ्गराज ! वञ्चितं खलु भवान् ।

६ कर्णं—केन ।

शक्य—शत्रेण ।

कर्णं—न खलु । शक्यं खलु मया वञ्चितं । हुतं,

अनेक्यस्त्राहुवितार्पितो द्विजः

किरीटिमान् दानप्रसधमर्दनः ।

सुरद्विपाम्पालनकर्कशाङ्गुलिः

मया वृत्तार्थं खलु पाकशासनं ॥ २३ ॥

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

ऊरुभङ्गम् ।

(नाचन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

भीष्मद्रोणतटां जयद्रथजलां गान्धारराजहृदां
कर्णद्रोणिकृपोर्मिनक्रमकरां दुर्योधनस्रोतसं ।

तीर्णः शत्रुनर्दां शरांसिसिकृतां येन पूषेनार्जुनः

शत्रूणां तरणेषु वः स भगवानस्तु पृवः केशवः ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । अये, किञ्चुखलु मयि विज्ञापनव्यमे
शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

एते स्मो भोः ! एते स्मः ।

सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

(प्रविश्य)

पारिपाथिकः—भाव कुतो नु खल्वेते,

स्वर्गार्थमाहवमुखोद्यतगात्रहोमां ।

नाराचतोमरशतैर्विपमी मृताङ्गा ।

मत्तद्विपेन्द्रदशनोऽष्टिखितैः शरीरै-

रन्योन्यवीर्यनिकषाः पुरुषा भ्रमन्ति ॥ २ ॥

सूत्रधारः—मार्प ! किं नावगच्छसि । तनयशतनयनशून्ये दुर्योधनाव-
शेषे धृतराष्ट्रपक्षे, पाण्डवजनार्दनावशेषे युधिष्ठिरपक्षे, राक्षां शरीर-

१ समाकीर्णे समन्तपञ्चके,

१. शराग० । २. देहा । ३. नयशून्ये ।

उ. २८

१

एतद्रणं हतगजाश्वनरेन्द्रयौधं
 संकीर्णलेखामिव चित्रपटं प्रविद्धम् ।
 युद्धे वृकोदरसुषोधनयोः प्रवृत्ते
 यौधा नरेन्द्रनिधनेऋगृहं प्रविष्टाः ॥ ३ ॥

(निवेन्ती)

स्थापना

(ततः प्रविशति भटास्त्रयः ।)

सर्वे—एते स्मो भो ! एते स्मः ।

प्रथमः—वैरस्यायतनं बलस्य निकयं मानप्रतिष्ठागृहं
 युद्धेष्वप्सरसां स्वयंवरसभां शौर्यप्रतिष्ठां मृणाम् ।
 राज्ञां पश्चिमरालवीरशयनं प्राणामिहोमक्रतुं
 संप्राप्ता रणसंज्ञमाश्रमपदं राज्ञां नमःसंक्रमम् ॥ ४ ॥

द्वितीय—सम्यग्भवानाह ।

उपलविषमा नागेन्द्राणां शरीरधराधरा
 दिशि दिशि कृत्वा गृधावासा हतातिरथा रथाः ।
 अवनिपत्तयः स्वर्गं प्राप्ता क्रियामरणे रणे
 प्रतिमुग्रमिमे तज्जल्लुत्वा चिरं निहताहताः ॥ ५ ॥

तृतीय—एवमेतन् ।

करिवरकरयूपो बाणविन्यस्तदर्भो
 हतगजचयनोच्चो वैरवह्निप्रदीप्तः ।
 ध्वजविततवितानः सिंहाशोषमन्त्रः
 पतितपशुमनुष्यः संश्रियतो युद्धयज्ञः ॥ ६ ॥

द्वितीयः—इदमपरं पश्येतां भवन्ती । एते,

गृध्रा मधुकमुकुलान्नतुपिङ्गलाश्रा

दैत्येन्द्रकुञ्जरनताद्भुशतीक्ष्णतुण्डाः ।

भान्त्यम्बरे विततलम्बविकीर्णपद्मा

मांसैः प्रवालरचिता इव तालवृन्ताः ॥ ११ ॥

तृतीयः—एषा निरस्तहयनागनरेद्रयौधाः

व्यक्तीकृता दिनकरोप्रकरैः समन्तान् ।

नाराचकुन्तशरतोमरखद्गकीर्णा

तारागर्ण पतितमुद्गहृत्सीव भूमिः ॥ १२ ॥

प्रथमः—अहो ईदृश्यामप्यवस्थायामविमुक्तशोभा विराजन्ते क्षत्रियाः ।

इह हि,

स्रस्तोद्धर्तितनेत्रपद्पदगणा ताम्रोष्ठपत्रोत्करा

भ्रमेदाञ्चितकेसरा स्वमुकुटव्याविद्धसंवर्तिका ।

वीर्यादित्यविबोधिता रणमुखे नाराचनीलोन्नता

विष्कम्पा स्थलपद्मिनीव रचिता राज्ञामभीतैर्मुखैः ॥ १३ ॥

द्वितीयः—ईदृशानामपि क्षत्रियाणां मृत्युः प्रभवतीति न क्षस्यं खलु

विषमस्थैः पुरुषैरुत्सवलाधानं कर्तुम् ।

तृतीयः—मृत्युरेव प्रभवति क्षत्रियाणामिति ।

प्रथमः—कः संशयः ।

द्वितीयः—मा मा भवानेवम् ।

स्पृष्टा स्वाण्डवधूमराञ्जितगुर्णं संग्रामकोत्सादनं -

स्वर्गाक्रन्दहरं निवातकवचप्राणोपहारं धनुः ।

पार्थेनास्त्रबलान्महेश्वररणक्षेपावाशिष्टैः शरै-

र्दुर्पेत्सिक्तवशा नृपा रणमुखे मृत्योः प्रतिप्राहिताः ॥ १४ ॥

सर्वे—अये शब्दः ।

किं मेघां निनदन्ति वृषपतनैश्चूर्णीकृताः पर्वता
निर्घातैस्तुमुलस्वनप्रतिभयैः किं दार्यते वा मही ।

किं मुञ्चत्यनिलावधूतचपलक्षुब्धोर्मिमालाकुलं
शब्दं मन्दरकन्दरोदरदरीः संहत्य वा सागरः ॥ १५ ॥

भवतु, पश्यामस्तावत् । (सर्वे परिव्रामन्ति ।)

प्रथमः—अये एतत्पल्लु द्रौपदीकेशधर्पणावमर्षितस्य पाण्डवमध्यमस्य

३ भीमसेनस्य भ्रातृशतवधक्रुद्धस्य महाराजदुर्योधनस्य च द्वैपायन-
हलायुधकृष्णविदुरप्रमुखानां कुरुयदुकुलदैवतानां प्रत्यक्षं प्रवृत्तं
५ गदायुद्धम् ।

६ द्वितीयः—

भीमस्योरसि चारुकांचनाशिलापीने प्रतिष्फालिते

भिन्ने वासवहस्तिहस्तकठिने दुर्योधनांसस्थले ।

अन्योन्यस्य भुजद्वयान्तरतटेध्वासज्यमानायुधे

यस्मिंश्चण्डगदाभिघातजनितः शब्दः समुत्तिष्ठति ॥ १६ ॥

तृतीयः—एष महाराजः,

शैर्षोत्कंपनवल्गोमानमकुटः क्रोधाभिकाञ्चनैः

स्थानाक्रामणवामनीकृततनुः प्रत्यग्रहस्तोच्छ्रय ।

यस्यैषा रिपुशोणितार्द्रकलिला भात्यग्रहस्ते गदा

कैलासस्य गिरेरिवाप्ररचिता सोल्का महेन्द्राशनिः ॥ १७ ॥

प्रथमः—एष संप्रहाररुधिरमिक्ताङ्गस्तायद्दृश्यतां पाण्डवः ।

निर्मिन्नापललाटयान्तरुधिरो भ्रमांसवृट्द्वयः

सान्द्रैर्निर्गलितप्रहाररुधिरैरार्द्रैस्तोरम्यलः ।

भीमो भाति गदाभिघातहधिरष्टिन्नावगाढप्रणः

शैलो मेहरिवैप धातुसलिलासारोपदिग्धोपलः ॥ १८ ॥

द्वितीयः—भीमां गदां क्षिपति, गर्जति बलमानः

१ शीघ्रं भुजं हरति तस्य कृतं भिनत्ति ।

चारुं गतिं प्रचरति प्रहरत्यभीक्षणं

शिक्षान्वितो नरपतिर्वलवांस्तु भीमः ॥ १९ ॥

तृतीयः—एष वृकोदरः,

२ शिरसि गुरुनिखातस्रस्तरक्काद्रगात्रो

धरणिधरनिकाशः, संयुगेष्वप्रमेयः ।

३ प्रविशति गिरिराजो मेदिनीं वज्रदग्धः

शिथिल्विसृतधातुर्हमकूटो यथाद्रिः ॥ २० ॥

प्रथमः—एष गाढप्रहारशिथिलीकृताङ्गं निपतन्तं भीमसेनं दृष्ट्वा,

एकामांगुलिधारितोन्नतमुखो व्यासः स्थितो विस्मितः

३ द्वितीयः—

दैन्यं याति युधिष्ठिरोऽत्र विदुरो वाष्पाकुलाक्षः स्थितः ।

तृतीयः—

मृष्टं गाण्डिवमर्जुनेन गगनं कृष्णः समुद्रीक्षते

सर्वे—

शिष्यप्रीततया हलं भ्रमयते रामो रणप्रेक्षकः ॥ २१ ॥

प्रथमः—एष महाराजः,

वीर्यालयो, विविधरत्नविचित्रमौलि-

र्युक्तोऽभिमानविनयश्रुतिसाहसैश्च ।

वाक्यं वदत्युपहसन्न तु भीम ! दीनं
वीरो निहन्ति समरेषु भयं त्यजेति ॥ २२ ॥

द्वितीयः—एष इदानीमपहास्यमानं भीमसेनं दृष्ट्वा स्वमूरुमभिहत्य
कामपि संज्ञां प्रयच्छति जनार्दनः ।

३ तृतीयः—एष संज्ञया समाश्वासितो मारुतिः,

संष्टत्य भ्रुकुटीर्ललाटविषरे स्वेदं करेणाक्षिपन्

बाहुभ्यां परिगृह्य भीमवदनश्चित्राङ्गदां स्वां गदाम् ।

पुत्रं दीनमुदीक्ष्य सर्वगतिना लब्ध्वेव दत्तं यत्

गर्जनं सिंहवृंपेक्षणः क्षितितलान्दूयः समुत्तिष्ठति ॥ २३ ॥

प्रथमः—हन्त पुनः प्रवृत्तं गदायुद्धम् । अनेन हि,

भूमौ पाणितले निघृप्य तरसा बाहू प्रमृज्याधिकं

सन्दृष्टोऽपुटेन विक्रमरत्नान् क्रोधाधिकं गर्जता ।

त्यक्त्वा धर्मघृणां विहाय समयं कृष्णस्य संज्ञासमं

गान्धारीतनयस्य पाण्डुतनयेनोर्वोर्विमुक्ता गता ॥ २४ ॥

सर्वे—हा धिक् पतितो महाराजः ।

तृतीयः—एष रधिस्पतनद्योतितान् निपतन्तं कुरुराजं दृष्ट्वा स्वमुत्पतितो

३ भगवान् द्वैपायनः । य एष,

मौलासंवृतलोचनेन दलिना नेत्रोपरोधः कृतः

दृष्ट्वा क्रोधनिमीलितं हृलधरं दुर्योधनापेक्षया ।

संभ्रान्तैः करपञ्जरान्तरगतो द्वैपायनज्ञापितो

भीमः कृष्णभुजापरंपितगतिर्निरोहते पाण्डवैः ॥ २५ ॥

प्रथमः—अये अयमप्यमर्षोन्मीलितरभसलोचनो भीमसेनापक्रमण-

मुद्वीभ्रमाणः इत एवाभिवर्तते भगवान् दत्तायुधः । य एषः,

unsteady: dance

चलविलुलितमौलिः क्रोधताप्रायताशो

भ्रमरमुखविदग्धां किञ्चिदुत्कृष्य मालाम् ।

धूम्रिततनुविलम्बितसूत्रवस्त्रानुकर्षी

Wadd
dank. क्षितितलमवतीर्णः पारिवेपीव चन्द्रः ॥ २६ ॥
clouded moon.

द्वितीयः—तदागम्यतां ध्यमपि तावन्महाराजस्य प्रत्यनन्तरीभवामः ।

उभौ—वाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ताः ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविगति बलदेवः ।)

बलदेवः—भो भोः पार्थिवाः ! न युक्तमिदम् ।

मम रिपुबलकालं लाङ्गलं लङ्घयित्वा

रणरुतमतिसंधिमां च नावेक्ष्य दर्पान् ।

रणशिरसि गदां तां तेन दुर्योधनोर्वोः

कुलविनयसमृष्या पातितः पातयित्वा ॥ २७ ॥

भो दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

सौमोच्छिष्टमुखं महासुरपुरप्राकारकूटाङ्घ्रिं

कालिन्दीजलदेशिकं रिपुबलप्राणोपहारार्चितम् ।

हस्तोत्क्षिप्तहलं करोमि रुधिरस्वेदाश्रुपंकोत्तरं ।

भीमस्योरमि यावदद्य विपुले केदारमार्गाकुलम् ॥ २८ ॥

(नेत्रयैः)

प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् हलायुधः ।

बलदेवः—अये पर्वमदोऽय्यनुगच्छति मां तपस्वी दुर्योधनः । य एषः,

श्रीमान् संयुगचन्दनेन रुधिरैणाद्रानुलिप्तच्छवि-

भूसंसर्पणरेणुपाटलभुजो बालव्रतं ग्राहितः ।

निर्दृत्तेऽमृतमन्यने क्षितिधरान्मुक्त सुरैः सामुरैः
रावर्षात्रिव भोगमर्णत्रले श्रान्तोज्जितो वासुकि ॥ २९ ॥

(ततः प्रविशति भगवत्युगलो दुर्योधन ।)

दुर्योधन - एष भो ।

भीमेन भित्वा समयव्ययस्था गदाभिघातक्षतजर्जरोर ।
भूमौ भुजाभ्या परिक्लृप्यमाण स्व देहमर्धोपरत वहामि ॥ ३० ॥
प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान हलायुध ।

त्वत्पात्रयोनिपतित पतितम्य भूमा-

वेतच्छिरः प्रथममद्य विमुञ्च रोपम् ।

जीवन्तु ते बुरबुलस्य निवापमेघा

वैर च विप्रहृकथाश्च वय च नष्टा ॥ ३१ ॥

बलद्वय - भो दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

दुर्योधन - किं भवान्करिष्यति ।

३ बलद्वय - भो श्रूयताम्,

आक्षिप्तगङ्गलमुखोल्लिरितैः शरीरै-

र्निर्दारितासहृदयान्मुमलप्रहारैः ।

दास्यामि सयुगहतान्मरथाध्वनागान्

स्वर्गानुयात्रपुरपात्मव पाण्डुपुत्रान् ॥ ३२ ॥

दुर्योधन - मा मा भवानेयम् ।

प्रतिनाप्रमिते भीमे गते भ्रातृशते दिवम् ।

मयि चैव गते राम ! विप्रहृ किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

बलद्वय - मत्प्रत्यश्रं वञ्चितो भवानियुवत्रो मे रोप ।

दुर्योधन - याञ्चित इति मा भवान् मन्यते ।

३ बलद्वय - व संशय ।

दुर्योधनः—हन्त भोः ! दत्तमूल्या इव मे प्राणाः । कुतः
 आदीप्तानलदारुणाञ्जतुगृहद्गुध्यात्मनिर्वाहिणा
 युद्धे वैश्रवणालयेऽचलशिलावेगप्रतिस्फालिना ।
 भीमेनाद्य हिडिबराक्षसंपतिप्राणप्रतिप्राहिणा
 यद्येवं समवपि मां छलजितं भो राम ! नाहं जितः ॥ ३४ ॥ ६

बलदेवः—भीमसेन इदानीं तव युद्धवञ्चनामुत्पाद्य स्वास्थ्यति ।

दुर्योधनः—किं चाहं भीमसेनेन वञ्चितः । काल

३ बलदेवः—अथ केन भवानेवंविधः कृतः ।

दुर्योधनः—श्रूयताम् ,

येनेन्द्रस्य स पारिजातकतरुर्मनिनं तुल्यं हृतो
 दिव्यं वर्षसहस्रमर्णवजले सुमश्रयो लीलया ।
 तीव्रां भीमगदां प्रविश्य सहसा निर्व्याजयुद्धप्रिय-
 स्तेनाहं जगतः प्रियेण हरिणा मृत्योः प्रतिप्राहितः ॥ ३५ ॥ ७

(नेपथ्ये)

उत्सरह उत्सरह अघ्या ! उत्सरह । [उत्सरतोत्सरतायाः !
 ३ उत्सरत ।]

बलदेवः—(विलोक्य) अये अयमत्रभवान् धृतराष्ट्रः गान्धारी च
 दुर्जयेनादेशितमार्गोऽन्तःपुरानुबन्धः शोकाभिभूतहृदयश्रक्तिगति-
 ६ रित एवाभिवर्तते । य एषः ,

वीर्याकरः सुतशतप्रथिमक्तवक्षु-

दर्पोद्यतः कनकयूपविलम्बवाहुः ।

मृष्टो ध्रुवं त्रिदिवरक्षणजातशकै-

दैवैररातिनिमिराञ्जलिताडिताक्षः ॥ ३६ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी देव्यौ दुर्जयश्च ।)

धृतराष्ट्रः—पुत्र कासि ।

गान्धारी—पुत्रअ ! कर्हि सि । [पुत्रक ! कासि ।]

देव्यौ—महाराअ ! कर्हि सि । [महाराज ! कासि ।]

धृतराष्ट्रः—भोः ! कष्टम् ।

वञ्चनानिहतं श्रुत्वा सुतमद्याहवे मम ।

मुखमन्तर्गतास्त्राक्षमन्धमन्धतरं कृतम् ॥ ३७ ॥

गान्धारि ! किं धरसे ।

गान्धारी—जीवाविदग्धि मन्दभाआ । [जीवितास्मि मन्दभागा ।]

देव्यौ—महाराअ ! महाराअ ! [महाराज ! महाराज ! ।]

राजा—भोः ! कष्टम् । यन्ममापि स्त्रियो रुदन्ति ।

पूर्वं न जानामि गदाभिघात-

हजामिदानां तु समर्थयामि ।

यन्मे प्रकाशीकृतमूर्धजानि

रणं प्रविष्टान्यबरोधनानि ॥ ३८ ॥

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! किं दृश्यते दुर्योधननामधेयः कुलमानी ।

गान्धारी—महाराअ ! ण दिस्सदि । [महाराज ! न दृश्यते ।]

धृतराष्ट्रः—कथं न दृश्यते । हन्त भो ! अद्यास्म्यहमन्धो योऽहम

न्वेष्टये काले पुत्रं न पश्यामि ! भोः कृतान्तहृत्क !

रिपुसंमरविमर्दं मानवीर्यप्रदीप्तं

सुतशतमृतिधीरं धीरमुत्पाद्य मानम् ।

धरणितलविकीर्णं किं स योग्यो न भोक्तुं

सकृदपि धृतराष्ट्रः पुत्रदत्तं निवापम् ॥ ३९ ॥

गान्धारी—जाद सुयोधन ! देहि मे पडिवअणं । पुत्तसदविणास-
दुत्थिदं संमस्सासेहि महाराअं । [जात सुयोधन ! देहि मे प्रति-
३ वचनम् । पुत्रशतविनाशदुःरिधतं समाधासय महाराजम् ।]
बलदेवः—अये ! इयमत्रभवती गान्धारी ।

या पुत्रपौत्रवदनेष्वकुतूहलाक्षी
दुर्योधनास्तमितशोकनिपीतधैर्या ।

अस्त्रैरजस्रमधुना पतिधर्मचिह्न-

माद्रीकृतं नयनबन्धमिदं दधाति ॥ ४० ॥

धृतराष्ट्रः—पुत्र दुर्योधन ! अष्टादशाक्षौहिणीमहाराज ! कासि ।
राजा—अद्यास्मि महाराजः ।

३ धृतराष्ट्रः—एहि पुत्रशतज्येष्ठ ! देहि मे प्रतिवचनम् ।

राजा—ददामि खलु प्रतिवचनम् । अनेन वृत्तान्तेन व्रीलितोऽस्मि ।

धृतराष्ट्रः—एहि पुत्र ! अभिवादयन्व माम् ।

राजा—अयमयमारुच्छामि । (उत्थानं स्वयित्वा पतति) हा धिक् !
अयं मे द्वितीयः प्रहारः । कष्ट भोः !

हृतं मे भीमसेनेन गदापातकचग्रहे ।

सममूरुद्वयेनाद्य गुरोः पादाभिवन्दनम् ॥

गान्धारी—एत्थ जादा ! ! [अत्र जाते !]

देव्यौ—अय्ये ! इमा ग्हा । [आये ! इमे स्वः ।]

गान्धारी—अण्णसह भत्तारं । [अन्वेपेयां भर्तारम् ।]

देव्यौ—गच्छाम मन्दभाआ [गच्छावः मन्दभागे ।]

धृतराष्ट्रः—क एष भो ! मम बखान्तमाकर्षणं मार्गमादेशयति ।

६ दुर्जय—ताद ! अहं दुज्जओ । [तात ! अहं दुर्जयः ।]

धृतराष्ट्रः—पौत्र दुर्जय ! पितरमन्विच्छ ।

दुर्जयः—ताद ! परिभंसतो सु अहं । [तात ! परिभ्रान्तः खल्वहम् ।]

१ धृतराष्ट्र-गच्छ, पितुरङ्के विश्रमस्व ।
 दुर्जय-ताद ! अहं गच्छामि । (उपसृत्य) ताद ! वहिं सि [तात !
 अह गच्छामि । तात वासि ।]

२ राजा-अयमप्यागत । भो ! सर्वावस्थाया हृदयसनिहित पुत्र-
 स्नेहो मा दहति । कुत ,

दुःखानामनभिज्ञो यो ममाङ्गशयनोचित ।

निर्जितं दुर्जयो दृष्ट्वा विश्रु मामभिधास्यति ॥ ४२ ॥

दुर्जय-अहं महाराजो भूमीण उवविष्टो । [अयं महाराजो भूम्या-
 मुपविष्ट ।]

३ राजा-पुत्र किमर्थमिहागत ।

दुर्जय-तुवं चिरायसि त्ति । [एवं चिरायसीति ।]

राजा-अहो अस्यामवस्थायामपि पुत्रस्नेहो हृदय दहति । —

६ दुर्जय-अहं पि सु दे अङ्के उवविस्तामि । (अङ्गमारोहति) [अह
 मपि खलु ते अङ्के उपविशामि ।]

राजा-(निवार्यं) दुर्जय ! दुर्जय ! भो ! कष्टम् ।

हृदयप्रीतिजननो यो मे नेत्रोऽसव स्वयम् ।

सोऽयं कालविपर्यासाच्चन्द्रो वहित्वमागत ॥ ४३ ॥

दुर्जय-अङ्के उववेसं किष्णिमित्तं तुव वारोसि । [अह उपवेश
 किष्णिमित्तं एवं वारयसि ।]

३ राजा-

त्यक्त्वा परिचितं पुत्र ! यत्र यत्र त्वयास्यताम् ।

अद्याप्रभृति नास्तीदं पूर्वंभुक्तं तथासनम् ॥ ४४ ॥

दुर्जय-कहिणुह महाराजो गमिस्सिदि । [इत्र नु खलु महाराजो
 गमिष्यति ।]

३ राजा-भ्रातृशतमनुगच्छामि ।

दुर्जयः-सं पि तद्दि गेहि । [मामपि तत्र नय ।]

४ राजा-गच्छ पुत्र ! एवं वृकोदरं ब्रूहि ।

६ दुर्जयः-एहि महाराज ! अण्णेसीअसि । [एहि महाराज ! अन्विकल्पमे ।]

राजा-पुत्र केन ।

९ दुर्जयः-अप्याए अप्येण सत्त्वेण अन्तरेण अं । [आर्यवायेंण सर्वेणान्तःपुरेण च ।]

राजा-गच्छ पुत्र ! नाहमागन्तुं समर्थः ।

१२ दुर्जयः-अहं तुमं णइस्सं । [अहं खां नेप्पामि ।]

राजा-बालस्तावदसि पुत्र ! ।

दुर्जयः-(परिक्रम्य) अप्या ! अअं महाराओ । [आर्याः ! अयं

१५ महाराजः ।]

देव्यौ-हा हा ! महाराओ । [हा हा ! महाराजः ।]

धृतराष्ट्रः-कासौ महाराजः ।

१८ गान्धारी-कहिं मे पुत्तओ । [कुत्र मे पुत्रकः ।]

दुर्जयः-अअं महाराओ भूमीए उवविट्ठो । [अयं महाराजो भूय्यामुपविष्टः ।]

२१ धृतराष्ट्रः-हन्त भोः ! किमयं महाराजः ।

यः काञ्चनस्तम्भसमप्रमाणो लोके किलैको वसुधाधिपेन्द्रः ।

कृतः स मे भूमिगतस्तपस्वी द्वारेन्द्रकीलार्धसमप्रमाणः ॥४५॥

गान्धारी-जाद सुयोधण ! परिस्संतोसि । [जात सुयोधन ! परि-
श्रान्तोऽसि ।]

३ राजा-भवत्याः स्वत्वहं पुत्रः ।

धृतराष्ट्रः-केयं भोः ! ।

गान्धारी—महाराज । अहमभीदपुत्रप्रसविणी । [महाराज ।
अहमभीतपुत्रप्रसविनी ।]

राजा—अद्योत्पन्नमिवात्मानमवगच्छामि । भोस्तात किमिदानीं
वैकुण्ठ्येन ।

१ धृतराष्ट्र—पुत्र कथमेविद्वबो भविष्यामि ।

यस्य वीर्यमलोत्सिक्त सयुगाध्वरणीक्षितम् ।

पूर्वं भ्रातृशत नष्ट त्वायेकस्मिन्हते हतम् ॥ ४६ ॥

(पति ।)

राजा—हा धिक् । पतितोऽत्रभवान् । तात । समाश्वासयात्र
३ भवतीम् ।

धृतराष्ट्र—पुत्र । किमिति समाश्वासयामि ।

राजा—अपराद्मुत्सो युधि हत इति । भोस्तात । शोकनिग्रहेण

६ त्रियता ममानुग्रह ।

त्वत्पादमात्रप्रणताममौलिर्ज्वलन्तमप्यग्निमचिन्तयिष्या ।

७ येनैव मानेन सम प्रसूतस्तेनैव मानेन दिवं प्रयामि ॥ ४७ ॥

धृतराष्ट्र—

वृद्धस्य मे जीवितनि स्पृहस्य निमर्गममीलितलोचनस्य ।

भृतिं निगृह्यामनि संप्रवृत्तस्तीव्रसमाक्रामति पुत्रशाक ॥४८॥

बलदप—भो । वप्रम् ।

दुर्योधननिराशस्य नित्यान्तमितचक्षुष ।

न शक्नोम्यत्रभवत् कर्तुंमामनिरेन्नम् ॥ ४९ ॥

राजा—विज्ञापयाम्यत्रभवतीम् ।

गान्धारी—भगादि जाद । [भग जात !]

१ कथं त्रिषवा ।

राजा—नमस्कृत्य वदामि त्वां यदि पुण्यं मया कृतम् ।

अन्यस्यामपि जात्वां मे त्वमेव जननी भव ॥ ५० ॥

गान्धारी—मम मणोरहो खु तुए भणितो । [मम मनोरथः खलु
खया भणितः ।]

३ राजा—मालवि ! त्वमपि शृणु ।

मित्रा मे भुक्वुटी गदानिपतितैर्व्यायुद्धकालोत्थितैः—

वैक्षभ्युत्पतितैः प्रहाररुधिरैर्हरावकाशो हतः ।

पश्येमौ घणकाञ्चनाङ्गधरौपर्याप्तशोभौ भुजौ

भर्ता ते नपराद्मुखो युधि हतः किं क्षत्रिये ! रोदिपि ॥ ५१ ॥

देवी—यात्रा एसा सहधर्मचारिणी रोदामि । [बाला एषा सहधर्म-
चारिणी रोदिमि ।]

३ राजा—पौरवि ! त्वमपि शृणु ।

वेदोक्तैर्विविधैर्मखैरभिमतैरिष्टं घृता बान्धवाः

शत्रूणामुपरि स्थितं प्रियज्ञतं न व्यसिताः संश्रिताः ।

युद्धेऽष्टादशवाहिनी नृपतयः संतापिता निग्रहे

मानं मानिनि ! वीक्ष्य मे न हि रुदन्त्येवंविधानां स्त्रियः ॥ ५२ ॥

पौरवी—एककिदप्पवेसणिच्चआ ण रोदामि । [एककृतप्रवेशनिश्चया
न रोदिमि ।]

३ राजा—दुर्जय ! त्वमपि शृणु ।

धतराष्टः—गान्धारि ! किं नु खलु वक्ष्यति ।

गान्धारी—अहं पि तं एव्य चिन्तेमि । [अहमपि तदेव चिन्तयामि ।]

राजा—अहमिव पाण्डवाः शुश्रूषयितव्याः, तत्रभवत्याश्रांवायाः
सुन्त्या निदेशो वर्तयितव्यः । अभिमन्योर्जननी द्रौपदी चोभे मातृ-
वत्पूजयितव्ये । पश्य पुत्र !

श्लाघ्यधीरभिमानदीप्तदयो दुर्योधनो मे पिता

तुल्येनाभिमुखं रणे हत इति त्वं शोकमेव त्यज ।

रष्ट्रा चैव युधिष्ठिरस्य विपुलं क्षौमापसज्यं भुजं

— १ देयं पाण्डुसुतैस्त्वया मम समं नामावसाने जलम् ॥ ५३ ॥

बलदेव—अहो धैरं पश्चात्तापं मंभुक्तं । अये शब्द इव ।

सन्नाहदुन्दुभिनिनादवियोगमूके

विक्षिप्तबाणकवञ्जयजनानपत्रे ।

तस्यैप कार्मुकरवो हतसूतयोधे

विभ्रान्तवायसगणं गगनं करोति ॥ ५४ ॥

(नेपथ्ये)

दुर्योधनेनाततकार्मुकेण यो युद्धयज्ञः महितः प्रविष्टः ।

तमेव भूयः प्रविशामि शून्यमध्वर्युणा वृत्तमिवाश्वमेधम् ॥ ५५ ॥

बलदेवः—अये अयं गुरुपुत्रोऽश्रुत्वामेत एवाभिबूर्नते । य एषः,

स्फुटितकमलपत्रस्पष्टधिरतीर्णदृष्टी

रुचिरकनकयूपव्यायतालम्बवाहुः ।

सरभसमयमुग्रं कार्मुकं कर्षमाणः

सदहन इव मेरुः शृङ्खलमेन्द्रचापः ॥ ५६ ॥

(ततः प्रविशत्यश्वत्थामा ।)

अश्वत्थामा—(एवौ तमेव पठित्वा) भो भोः ! समरसंरम्भोभयबल-

३ जलधिसङ्गमसमयसमुत्थितशस्त्रनृकृत्तविप्रहाः स्तोत्रावशेषधासा-

नुबद्धमन्द्रप्रार्णाः समरश्रेणिनो राजान ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

छलबलदलितोरः कौरवेन्द्रो न चाहं

शिथिलविफलशस्त्रः सूतपुत्रो न चाहम् ।

इह तु विजयभूमौ द्रुपुमद्योचनाम्बः

सरभसमहमेको द्रोणपुत्रः स्थितोऽस्मि ॥ ५७ ॥

किमनया ममाध्यप्रतिलाभविजयऋषया समरश्रिया । (परिक्रम्य)

मा तावत् । मयि गुरुनिवपनव्यमे वद्वितः किल पुरुकुलतिलक-

३ भूतः कुरुराजः । क एतच्छ्रद्धारयति । कुतः,

१ । उरुप्राञ्चलयो रथोद्विपगताश्चापद्वितीयैः करै-

२ र्यस्यैकादशावाहिनीनृपतयस्तिष्ठन्ति वाक्योन्मुखाः ।

भौष्पो रामशरवलीढकवचस्तातश्च योद्धा रणे

व्यक्तं निर्जिन एव सोऽप्यतिरथः कालेन दुर्योधनः ॥ ५८ ॥

तन् कन्तु खन्तु गतो गान्धारीपुत्रः । (परिक्रम्यावलोक्य)

अये अयमभिहतगजतुरगनररथप्राकारमध्यगतः समरपयोधिपारगः

३ कुरुराजः । य एषः,

मौलीनिपातचलकेजमयूखजाले-

१ गात्रैर्गजानिपतनक्षतशोणितार्द्रैः ।

२ भौत्यस्तमस्तकशिलातलमंनिविष्टः

मन्ध्यावगाढ इव पश्चिमकालसूर्यः ॥ ५९ ॥

(उपरुत्य) भोः कुरुराज ! किमिदम् ।

राजा-गुरुपुत्र ! फलमपरितोपस्य ।

३ भक्षयामा-भोः कुरुराज ! मत्कारमूलमावर्जयिष्यामि ।

राजा-किं भवान् करिष्यति ।

भक्षयामा-श्रूयताम् ।

युद्धोत्तर्त गुरुदृष्टनिविष्टदेहं

स्पष्टाष्टभीमभुजमुज्जनाङ्गचक्रम् ।

वृष्णं सपाण्डुतनयं युधि शस्त्रजालैः

सकीर्णलेख्यमिव चित्रपट क्षिपामि ॥ ६० ॥

राजा-मा मा भवानेवम् ।

गतं धात्र्युरसंगे सकलमभिपिक्तं नृपकुलं

गतः कर्णः स्वर्गं निपतिततनुः शन्तनुमुत ।

गतं भ्रातॄणां मे शतमभिमुखं संयुगमुखे

वयं चैवंभूताः गुरुमुत । धनुर्मुञ्चतु भवान् ॥ ६१ ॥

अश्वत्थामा-भोः कुरुराज ।

संयुगे पाण्डुपुत्रेण गदापातकचमहे ।

सममूरुद्वयेनाद्य द्रपोऽपि भवतोऽहत् ॥ ६२ ॥

राजा-मा मैवम् । मानशरीरा राजान । मानार्थमेव मया निर्महो
गृहीत । पश्य गुरुपुत्र ।

यत्कृष्टा करनिप्रहाञ्चितकचा शूते तदा द्रोपदी

यद्गालोऽपि हतस्तदा रणमुखे पुत्रोऽभिमन्युः पुन ।

अक्षत्र्याजजिता वनं वनमृगैर्यत्पाण्डवाः संश्रिता

नन्वल्थं मयि तैः कृतं विमृश भो । दर्पाहंतं दीक्षितैः ॥ ६३ ॥

अश्वत्थामा-सर्वथा कृतप्रतिज्ञोऽरिम् ।

भवता चात्मना चैव वीरलोकैः शपाम्यहम् ।

निशासमरमुत्पाद्य रणे धक्ष्यामि पाण्डवान् ॥ ६४ ॥

यत्तदेव - एतद्भविष्यत्युदाहृतं गुरुपुत्रेण ।

अश्वत्थामा-हृत्पायुधोऽत्रभवान् ।

धृतराष्ट्र-हन्त ! माक्षिमी रज्जु वञ्चना ।

अश्वत्थामा-दुर्जय ! इतस्तावन् ।

पितृविग्रहमदायात्रो राज्ये भुजशलाजिते ।

विनाभिपेकं राजा त्वं विप्रोक्तैर्धनैर्भव ॥ ६५ ॥

- राजा-हन्त ! कृत्तं मे हृदयानुहातम् । परित्यजन्तीव मे प्रागाः ।
 इमेऽत्रभवन्तः शन्तनुप्रभृतयो मे पितृपितामहाः । एतत्कारणमप्रतः
 ३ कृत्वा समुत्थितं भ्रातृदानम् । अयमर्ष्यरावतशिरोविपत्तः कारु-
 पशुधरो महैन्द्रकरतलमवलम्ब्य कृद्धोऽभिभाषते मामभिमन्युः ।
 सर्वश्यादयोऽसरसो मामभिगताः । इमे महार्णवा मूर्तिमन्तः । एता
 ६ गंगाप्रभृतयो महानदाः । एष सहस्रहंसप्रयुक्तो मां नेतुं वीरवाही
 विमानः कालेन प्रेषितः । अयमयमागच्छामि । (स्वर्गं गतः ।)

(यवनिःकास्तरण करोति ।)

९ धृतराष्ट्रः—

याम्येष सज्जनधनानि तपोवनानि

पुत्रप्रगाशविकलं हि धिगस्तु राज्यम् ।

अश्रुत्वासा—

यातोऽद्य सौमित्रिवधोद्यतवागपाणिः

(भरतवाक्यम् ।)

बलदेवः—गां पातु नो नरपतिः शमितारिपशुः ॥ ६६ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

उरुभङ्गं नाम नाटकं समाप्तम् ॥

बालचरितस्य कथावस्तु ।

बालचरिते बालस्य श्रीकृष्णस्य जन्मदिनादारभ्य कसहनान्त सर्वं चरित
प्रतिपाद्य वस्तु ।

पात्राणि ।

पुरषा —

नारद — देवर्षि ।

वसुदेव — कृष्णस्य जनक ।

नन्दगोप — वसुदेवस्य मित्र गोकुलाध्यक्षः ।

उग्रसेन. — कसस्य पिता ।

दामोदर
सङ्कर्षण } — भगवन्तौ वसुदेवसुतौ ।

गरुड — विष्णोर्वाहनम् ।

धक
शाङ्ग.
शङ्ख.
नन्दक } — भगवत आयुधवस्त्राणि ।

राजा — मथुराधीश कस. ।

षाणूर
मुष्टिक } — मलविशेषी कससम्बन्धिना ।

भट — कसस्य भृत्यो ध्रुवसेननामा ।

कान्चुकीय — कसस्य भृत्यो धालाकिनामा ।

शाप — शापाधिदेवता ।

सर्वे — रक्षिपुरुषाः ।

कुण्डोदर
शूल
नील
मनोजव } — कान्थायन्या भृत्याः ।

दृढगोपालक — कश्चिद् ग पालकः ।

मोः !

क्षीणेषु देवासुरधिपदेषु निन्यप्रशान्ते न रमेऽन्तरिक्षे ।

अहं हि घेदाध्ययनान्तोऽगु तन्त्रीञ्च वीराणि च घट्टयामि ॥ ४ ॥

अपिच,

भक्तिः परा मम पितामहभाषितेषु

सर्पाणि मे बहृमतानि तपोयनानि ।

मृत्यं प्रधीमि करजाग्रहता च वीणा

वीराणि भीमकटिनाः कलहाः प्रिया मे ॥ ५ ॥

तद् भगवन्तं लोकानामनिधनमत्र्ययं लोकहितार्थं कंसवधार्थं

वृष्णिबुले प्रसूतं नारायणं द्रष्टुमिहागतोऽस्मि । अये, इयमत्र-

३ भवती देवकी । मायया त्रिशुत्वमुपागतं त्रिलोकेश्वरं प्रगृह्य वसु-

देवेन सह शनः स्वगृहात्प्रिक्रामति । यथा,

लोकानामभयकरं गुरुं सुराणां

दैत्यानां निधनकरं रथाङ्गपाणिम् ।

शोकार्ता शशियदना निशि प्रशान्ता

बाहुभ्यां गिरिमिव मन्दरं वहन्ती ॥ ६ ॥

एष एष भगवान् नारायणः,

अनन्तवीर्यः कमलायताक्षः सुरेन्द्रनाथोऽसुरवीर्यहन्ता ।

त्रिलोककेतुर्जगन्त्र कर्ता मर्ता जनानां पुरुषः पुराणः ॥ ७ ॥

हन्तैतदुत्पन्नं कलहस्य मूलम् । यावद्दहमपि भगवन्तं नारायणं

प्रेदक्षिणीकृत्य ब्रह्मलोकमेव यास्यामि । नमो भगवते त्रैलोक्य-

३ कारणाय ।

नारायणाय नरलोऽपरायणाय
 लोऽननाय कमलामललोचनाय ।
 रामाय रात्रणविरोचनपातनाय
 धीराय वीर्यनिलयाय नमो वराय ॥ ८ ॥

(निःक्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति गालहस्ता देवरी ।)

३ देवकी-हृद्धि, पुत्तअरस मे महाणुभावत्तण सूअइस्सन्दाणि जम्म-
 ससमअममुञ्जुदाणि महाणिमित्ताणि पच्चस्सीवरअन्ती अवि वंस-
 ह्दअणिसमत्तणं चिन्तअन्ती मुट्टु ण पच्चआमि मन्दभाइणी ।

६ कहिणु गदो अय्यउत्तो । (परिक्म्य भगतो विशोक्य) अम्मो, णसो
 अय्यउत्तो हरिमविग्हअफुण्णअणो इदो णय्य आअच्छदि ।
 [हा धिक्, पुत्रकर्म्य मे महानुभावत्वं सूचयिष्यन्ति जन्मसमयसमु-

९ झूतानि महानिमित्तानि प्रायश्चाकुर्वन्त्यपि कंसहतकनृशंसत्वं चिन्तयन्ती
 मुट्टु न प्रत्येमि मन्दभागिनी । वनु गत भार्यपुत्र । अम्मो, एय भावं
 पुत्रो हर्षयिस्मयपुल्लनयन इत एवागच्छामि ।]

१२ (ततः प्रविशति वसुदेव ।)

वसुदेव.—(सविमर्शम्) भो ! क्लिष्टरात्येदम् ।

भ्रमति नभसि विगुण्णडशतानुरिद्धं-
 नैवजन्दनिनादैर्मेदिनी मप्ररम्पा ।

इह तु जगति नूनं रश्नगार्धं प्रजाना
 मगुरममितिहन्ता रिण्णुरराजनीर्णं ॥ ९ ॥

(विगोस्य) ण्पा देवकी,

१ रहसि ।

तमसा संवृते लोके मम मार्गमपश्यतः ।

अपक्वमग्नहेतोस्तु कुमारेण प्रभा कृता ॥ १७ ॥

एष मार्गः । यावदपक्रामामि । अथे इयं भगवती यमुना काल-
वर्षसम्पूर्णा स्थिता । अहो व्यथो मे परिश्रमः । किमिदानीं
३ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् ।

इमां नदीं प्राहभुजङ्गमङ्कुलां

महोर्मिमालां मनसापि दुस्तराम् ।

भुजङ्गवेनाशु गतार्थविष्टुवो

बहामि सिद्धिं यदि दैवतं स्थितम् ॥ १८ ॥

(तथा कृत्वा सविस्मयम्) हन्त द्विधा छिन्नं जलम्, इतः स्थितम्,

इतः प्रधावति । इतो मे भगवत्या मार्गः । यावदपक्रामामि ।

३ (अवतीर्य) निज्जान्तोऽस्मि यमुनायाः । अथे हुङ्कारशब्द इव

श्रूयते । व्यक्तं घोषसमीपे वर्तते मन्दभाग्यः । आ, अत्र च

समीपघोषे मम वयस्यो नन्दगोपः प्रतिवसति । स खलु मया

६ कंसाज्ञया निगलितः कशाभिहतश्च । यावन् प्रविशामि । अथवा

रात्रौ वसुदेवः प्रविष्ट इति शङ्किता गोपालका भविष्यन्ति ।

तस्मादिह न्यग्रोधपादपस्याघस्तान् प्रभातवेलां रजन्याः प्रतिपाल-

९ यामि । भो भो न्यग्रोधदेवताः ! यद्यथं बालो लोकहितार्थं कंम-

वधार्थं घृणिकुले प्रसूतश्चेद्, घोषान् कश्चिदिहागच्छतु । न, न,

मम वयस्यो नन्दगोप एवागच्छतु ।

१२ (ततः प्रविशति दारिकां रक्षितां नन्दगोपः ।)

नन्दगोपः—(सदाकम्) दाळिए ! दाळिए ! किं दाणि णो गेहळापि

णळमिअ तदो णो उज्झिअ णं गच्छथि । पम्पदि हि महिपपद-

१५ सम्पादपदिपं अहो बळिअं अन्धआळं ।

दुहिणविण्टुजोहा लृत्ती वट्टइ णिमीटिआकाटा ।

पम्पाउदप्पुत्ता णीट्ठणियपगा जहा गोवी ॥ १९ ॥

- अज्ज हि अट्ठत्ते अम्हाण सुद्धुम्बिणीए जपोदाए पपूदा इअ च
 दाट्ठी तवप्पिणी जादमत्ता एव्व ओग्गम्पाणा पवुत्ता । पुवे
 ३ अम्हाण घोपप्य उड्ढो इन्द्रयञ्जो णाम उप्पुवो भविप्पदि । ता मा
 खु एदं दुक्ख गोवज्जणेहि अणुत्तमाणा त्ति मए एक्काइणा
 णिगट्ठगुल्लुचळणेण इम दाट्ठिअ गह्खिअ णिग्गदो म्हि । जपोदा
 ६ वि तवप्पिणी णेव जाणादि दाट्ठओ वा दाट्ठिआ वा पपूद त्ति
 मोद्द गदा । दाट्ठिए ! दाट्ठिए ! । [दारिके ! दारिके ! किमिदानी
 नो गेहलक्ष्म्या न रत्त्वा तत्ता न उज्झिवा ननु गच्छसि । मप्रति हि
 ९ महिपशतसंपातमदशाऽहो थलवानन्धकार ।

दुर्दिनविनष्टज्यास्त्रा रात्रिर्वर्तते निमालिनाकारा ।

मप्रावृत्तप्रसुप्ता नीलनिवसना यथा गोपा ॥ १९ ॥

- अथ ह्यर्धरात्रोऽस्माक कुटुम्बिण्या यशोदया प्रमृतेय च दारि तपस्विनी
 जातमात्रैवापगतप्राणा सबृत्ता । श्रोऽस्माक घ्रापस्थोचित इन्द्रयज्ञो
 ३ नामोत्सवो भविष्यति । तद् मा खल्वेतद् दु ख गोपजनरनुभूयमान
 मिति मयकाकिना निगल्लगुरुचरणेमेमा दारिका गृह्णित्वा निगताऽस्मि ।
 यशोदापि तपस्विनी नैव जानाति दारको वा दारिका वा प्रसूत इति
 ६ मोद्द गता । दारिके ! दारिके ! ।]
 वसुदेव—को नु त्वस्वय रात्रौ परिदेधयति । अस्मत्सन्नह्यचारी
 त्वस्वय तपस्वी ।
 ९ नन्दगोप—किं दारिणि णो गेहट्ठप्पि ण ल्लमिअ तदो णो उज्झिअ ण
 गच्छपि । [किमिदानी ना गेहलक्ष्म्या न रत्त्वा तत्ता न उज्झिवा ननु
 गच्छसि ।]

- १२ वसुदेवः—स्वरेण प्रत्यभिजानामि । मम वयस्येन नन्दगोपेन भवि-
तव्यम् । यावच्छ्रद्धापयामि । वयस्य नन्दगोप ! इतस्तावन् ।
नन्दगोपः—(सभयम्) अविहा को दाणि मं पुद्रपुत्रुवेण विअ पळ-
१५ योगेण णन्दगोव ! णन्दगोव ! त्ति मं पदावेदि । किण्णु लक्खशा
वा, आदु पिपापो वा । ईदिपीए पदिभअळअणीए मदाळिआ
दाळिआ मम हत्थे । किण्णुहु कळिष्यं । [अविहा क इदानीं मां
१८ धृतपूर्वेणेव स्वरयोगेन नन्दगोप ! नन्दगोप ! इति मां शब्दयति ।
किंनु राक्षसां वा, उत पिशाचो वा । ईदृश्यां प्रतिभयरजन्यां मृता
दारिका मम हस्ते । किंनुएल्लु करिप्यामि ।]
२१ वसुदेवः—वयस्य नन्दगोप ! अलमन्यशङ्कया । इतस्तावन् ।
नन्दगोपः—(कर्णं दत्त्वा । सावधानम्) अम्मो, पळयोगेण भट्टा वपुदेव
त्ति जाणामि । जाव उवपपिष्यं । अहव तहि मम किं कर्यं ।
२४ एदिणा कंप्प लब्धो यअणं पुणिअ अवळद्धो कपाहि ताळिअ
णिअळेहि वद्धो म्हि । ता ण गमिष्यं । अहव धिक्खु मे णिपंप-
भावं । मम गुणपहस्यं किंदं, दुक्खे दुक्खइ, पुहे पुदिणो होदि,
२७ तहवि पुमळामि लाअपापणेण किंदं एकवन्धणं । जाव उवपपिष्यं ।
इयं दाळी । किं कळिष्यं । होदु एवं दाव कळिष्यं । (उपसृत्याव-
लोक्य च । सविरमयम्) पभादा लअणी । एपो भट्टा वपुदेवो
३० दाळअं गळ्ळिअ ट्ठिओ । (उपसृत्य) जेदु भट्टा जेदु । [अम्मो, स्वर-
योगेन भर्ता वसुदेव इति जानामि । यावदुपमास्यामि । अथवा तत्र
मम किं कार्यम् । एतेन कंसस्य राशो वचने श्रुत्वापराद्धः कशाभिस्ताड-
३३ यिवा निगलैर्बद्धोऽस्मि । तत्र गमिष्यामि । अथवा थिह् खलु मे
नृशंसभायम् । मम गुणमहसं कृतं, दुःखे दुःखयति, सुखे सुखी
भवति, तथापि स्मरामि राजशासनेन कृतमेकवन्धनम् । यावदुपम-
३६ स्यामि । इयं दारी । किं करिष्यामि । भयवेवं तावत् करिष्यामि ।

प्रभाता रजनी । ष्य भर्ता वसुदेवो दारक गृहीत्वा स्थित । जयतु
भर्ता जयतु ।]

३९ वसुदेव - वयस्य नन्दगोप । अपि भगवतीभ्यो गोभ्य कुशलम् ।

नन्दगोप - आम भट्टा । कुपळ । [आम भर्त । कुशलम् ।]

वसुदेव - अथ भवत परिजनस्य कुशलम् ।

४२ नन्दगोप - परिजनमिति । आम भट्टा । कुपळ । [परिजनमिति ।
आम भर्त । कुशलम् ।]

वसुदेव - वयस्य । किमिदानीं प्रच्छाद्यते ।

४५ नन्दगोप - भट्टा । णत्थि विञ्चि । [भर्त । नास्ति विञ्चि ।]

वसुदेव - मम खलु प्राणै शापित स्याद्, यदि सत्यं न ब्रूयान् ।

नन्दगोप - का गई । पुणादु भट्टा । अज्ज अड्डुत्ते अम्हाणं कुडु-

४८ म्बिणीण, णदि णदि, तुम्हाण दापीण जपोदाण पपूदा इअं च
दाळी तरपिणी जादमत्ता एव्य ओग्गदप्पाणा पवुत्ता । पुणे
अम्हाण घोपय उइदो इन्दयस्सो णाम उप्पवो भविप्यदि । ता मा

५१ सु एद दुक्ख गोत्रजणेहि अणुत्तमाणे त्ति मा एवाइणा णिगा
गुटुचरणेण इम दाळिअे गहिअ णिग्गदो मिह । जपोदा रि
तरपिणी णैव जाणादि दाळओ दाळिआ वा पपूद त्ति मोहं

५४ गदा । [का गति । भृगोषु भर्ता । अघार्थरात्रस्माकं कुटुम्बिन्या,
नदि नदि, युष्माकं दास्या यशोदया प्रमूतय च दारी तरस्विनी
जातमात्रिवापगतप्राणा संवृत्ता । आऽस्माकं घापर्याचित इदयस्य

५७ नामात्मयो भविष्यति । तद् मा खन्वेत्तद् दुस्व गापरवैरनुभूयमान
मिति भवैत्कादिना निगल्गुरुचरणेनेमां दारिकां गृहीत्वा नि
तोऽस्मि । यशोदारि तरस्विनी नैव जानन्ति दारको दारिका वा

६० प्रगूत इति माई गता ।]

वसुदेवः—हन्त भोः ! न शक्यं लोकस्याधिष्ठानभूतं कृतान्तं वञ्चयितुम् । वयस्य ! काष्ठभूतं कलेवरं त्यज्यताम् ।

६३ नन्दगोपः—ण पक्कुणोमि । भट्टा ! ण पक्कुणोमि । [न शक्नोमि भर्तः ! न शक्नोमि ।]

वसुदेवः—ईदृशो लोकधर्मः । त्यज्यताम् ।

६६ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । दाळिए ! दाळिए ! । (इति रोदिति ।)
[यद् भर्तान्नापयति । दासिके ! दासिके ! ।]

वसुदेवः—वयस्य ! अलमलं रुदितेन । उतिष्ठोत्तिष्ठ ।

६९ नन्दगोपः—(तथा कृत्योपगम्य) जेतु भट्टा । इमिणा दापजणेग किं कत्तव्यं । [जयतु भर्ता । अनेन दासजनेन किं कर्तव्यम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! ननु त्वमपि जानासि दुरात्मना कर्मण मम

७२ पद् पुत्रा निधनमुपानीता इति ।

नन्दगोपः—जाणामि भट्टा ! जाणामि । [जानामि भर्तः ! जानामि ।]

वसुदेवः—तन् सप्तमोऽयं दीर्घायुः । नास्ति मम पुत्रेषु भाग्यम् ।

७५ तव भाग्याञ्जीवितुं गृह्यताम् ।

नन्दगोपः—भाआमि भट्टा ! भाआमि । जदि कंपो छाया पुणादि-
वपुदेवण्य दाळओ णन्दगोवण्य ह्त्थे णापो णिक्खित्तो ति, किं

७८ बहुणा, गदं ण्य मे पीपं । [विभेमि भर्तः ! विभेमि । यदि कंपो
राजा शृणोति—वसुदेवस्य दासको नन्दगोपस्य हस्ते न्यामो निक्षिप्त
इति, किं बहुना, गतमेव मे शीर्षम् ।]

८१ वसुदेवः—(आत्मगतम्) हन्त विपन्नं कार्यम् । उक्तताः खलु
मृशंसाः । तदेवं कथयामि । (प्रकाशम्) वयस्य नन्दगोप !

वयसि भवनः किञ्चिन्मया पूर्वकृतं भवेत् ।

तस्य प्रत्युपकारस्य कालस्ते समुपागतः ॥ २० ॥

नन्दगोप - किं किं पञ्चुवनाठ त्ति । नत्ति कपो वा होदु, भंगप्य
पिदा उग्गपेगो वा होदु । आणेदु भट्टा दाठअ । [किं किं प्रत्यु
३ पभार इति । यदि कमा वा भवतु, कस्य पिताप्रयेना वा भवतु ।
आवयतु भर्ता दारकम् ।]

वसुदेव - वयस्य ! गृह्यताम् ।

६ नन्दगोप - भट्टा ! अचोभियन्मिह, मदात्रिआ दात्रिआ गहीदा ।
मुहुत्तअ पट्टिवाठेदु भट्टा । जाव जमुणाहळ गच्छिअ
चोस्स क्केमि । [भर्त ! अतोचिताऽस्मि, मृता दारिमा गृह्याता ।

७ मुहूर्तक प्रतिपालयतु भर्ता, यावद् यमुनापल गत्या शान्त् करोमि ।]
वसुदेव - वयस्य ! घोपनासान् प्रवृत्त्या शुचिरेव भवान् ।

नन्दगोप - तेण हि अम्हाण घोपप्य उद्द पद्धसुणा चोस्स क्केमि ।

१२ [तेन ह्यस्माक घोपस्याचिन पासुना शोच करामि ।]

वसुदेव - कोऽत्र दोष । त्रियता शौचम् ।

१३ नन्दगोप - ज भट्टा आणनेदि । (तथा कुर्वन् सबिस्मयम्) अन्ठ

१५ ठीअ अच्छठीअ भट्टा ! अन्ठळीअ । पद्धणि मग्गमाणप्य धठणीं
भिन्दिअ जुगापमाणा पठ्ठिठधाणा उट्टिदा । [यद् भनापापयति ।
आश्रयमाश्रयं भर्त ! आश्रयम् । पासून् मार्गयतो धरणीं भित्त्वा युग-

१८ प्रमाणा सल्लिधारोत्थिता ।]

वसुदेव - गालस्यैव प्रभाव । त्रियता शौचम् ।

नन्दगोप - भट्टा ! तह । (तथा कृत्वापस्य) भट्टा ! अअमिह ।

२१ [भर्त ! तथा । भर्त ! अयमस्मि ।]

वसुदेव - गृह्यताम् ।

नन्दगोप - भट्टा ! अदिदुव्वळा मे वाहा मन्दळपदिप वाळअं

२४ गहिदु ण पमत्था । [भर्त ! अतिदुर्बलौ मे वाहू मन्दस्मदशं बालक
प्रहीतुं न समर्थाः ।]

वसुदेवः—वयस्य ! महाबलपराक्रमः खलु भवान् ।

- २७ नन्दगोपः—पुण्ड्रु भद्रा मम ब्रह्मपञ्चकम् । पन्दाळिअमाणे वृषभे
पिङ्गं गह्विअ मोचेमि । पङ्कगिमग्गाणि भण्डपअडआणि आघ-
ट्टआमि । ईदिपो दाणि अहं दाळअं गह्विउं ण पमत्थो ण्हि ।
- ३० [शृणोतु भर्ता मम बलक्रमम् । सन्दारयमाणे-वृषभे शृङ्गं गृहीत्वा
मोचयामि । पङ्कनिमग्नान् भाण्डशकटकान् आघट्टयामि । ईदृश इदानी-
महं दारकं ग्रहीतुं न समर्थोऽस्मि ।]

३१ - (ततः प्रविशन्ति पञ्चायुधानि गरुडश्च)

गरुडः—

अहं सुपर्णो गरुडो महाजवः शाङ्गायुधस्यास्य रथो ध्वजश्च ।
पुरा हि देवासुरविग्रहेषु वहामि भो विष्णुत्रलेन विष्णुम् ॥ २१ ॥

चक्रः—

चक्रोऽस्मि कृष्णस्य करामशोभी मध्याह्नसूर्यप्रतिमोप्रतेजाः ।
त्रिविक्रमे चामृतमन्थने च मया हता दानवदैत्यसङ्घाः ॥ २२ ॥

शाङ्गः—

शाङ्गोऽग्निं विष्णुकरलप्रसुष्टमध्या
स्त्री विप्रहान् पुरुषवीर्यशलातिदर्पा ।
यस्वार्यमाहवमुखेषु मयारिसङ्घाः
प्रभ्रष्टनागरथवाजिनराः प्रभद्राः ॥ २३ ॥

कौमोदकी—

कौमोदकी नाम हरेर्गदाहमाज्ञावशान् सर्वरिपून् प्रमथ्य ।
मया हतानां युधि दानवानां प्रक्रीडितं शोजितनिग्रगासु ॥ २४ ॥

शङ्खः—

अहं हि शङ्खः क्षीरोदाद् विष्णुना भव्यमुद्धृतः ।
मम शस्त्रेण नश्यन्ति युद्धे ते देवशत्रवः ॥ २५ ॥

नन्दक -

नन्दकोऽह न मे कश्चिन् महामेवपराङ्मुख ।
गच्छामि स्मृतमात्रेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥

चक्र -

चक्रशाङ्गगदाशङ्खनन्दका दैत्यमर्दना ।
वासुदेवस्य कार्यार्थं प्राप्ता पारिपदा वयम् ॥ २७ ॥

तस्मादागम्यताम् । वयमपि मनुष्यलोकमवतीर्णस्य भगवतो
विष्णोर्बालचरितमनुचरितुं गोपालकृपेप्रच्छन्ना घोषमेवाप्रति-
३ प्याम ।

सर्वे-तथास्तु । (विष्णुमुपस्थिता)

वसुदेव -वयस्य । बाल एव नमस्यताम् ।

६ नन्दगोप -भट्टा ! तह । ठाअदाऊअ । णमो दे णमो टे । ही,
होदु, अत्ताण एव अत्ताणं जिञ्जावेहि । अम्हाण गोपजणप्प तुमं
गहिदु को वट्पठकमो । [भर्त । तथा । रात्रदारक । नमस्त

९ नमस्ते । ही भवतु, आत्मनैवात्मानं निर्वाहय । अस्माकं गुोपनस्य
त्वा प्रहातु को इत्पराक्रम ।]

चक्र -नमो भगवते नारायणाय । भगवन् ! महाविष्णो !

कार्याण्यकार्याण्यमरामुराणा
त्यया भविष्यन्ति वृत्ति लोके ।

तस्माज्जनस्याम्य लघुत्वयोगान्

कुरु प्रसाद यदुवशकेतो ! ॥ २८ ॥

वसुदेव -गृह्यताम् ।

नन्दगोप -अ भट्टा आणवेदि । (गृह्णाति) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

३ वसुदेव -वयस्य । प्रभाता रजनी । प्रतिनिरर्तता भवान् ।

नन्दगोप -अच्छट्टीअं अच्छट्टीअं भट्टा ! अच्छट्टीअं । इमे

वन्धणे पट्टिदे । [आश्चर्यमाश्चर्यं भर्तः ! आश्चर्यम् । इमे वन्धने
६ पतिते ।]

वसुदेवः—सर्वमेतन् कुमारस्य प्रभावः । प्रतिनिवर्ततां भवान् ।
नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

९ वसुदेवः—अथवा एहि तावन् ।

नन्दगोपः—भट्टा ! अअग्निह् । [भर्तः ! अयमस्मि ।]

वसुदेवः—

जाने नित्यं वत्सलं त्वां प्रकृत्या

स्नेहोऽप्यस्मिन्नर्च्यते रुढभायः ।

अस्मिन् काले दग्धभूमिष्ठशेषं

न्यस्तं वीजं रक्षितुं यादवानाम् ॥ २९ ॥

कुमारस्य किं करिष्यति भवान् ।

नन्दगोपः—पुणादु भट्टा । एकपि गेहे गच्छिअ खीरं पिबइ ॥

३ अण्णपि गेहे गच्छिअ दधिं भक्खइ । अपरपि गेहे गच्छिअ
णवणीदं गिळइ । अण्णपि गेहे गच्छिअ पाअपं मुञ्जइ । इद-

टपि गेहे गच्छिअ तरुघटं पळोअदि । किं बहुणा, अम्हाणं

६ घोपण्य पदी होइ । [धुणोतु भर्ता । एकस्मिन् गेहे गत्वा क्षीरं

पियति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा दधिं भक्षयति । अपरस्मिन् गेहे

गत्वा नवनीतं गिलति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा पायसं भुङ्के ।

९ इतरस्मिन् गेहे गत्वा तरुघटं प्रलोकते । किं बहुणा, अस्माकं घोपस्य

पतिर्भवति ।]

वसुदेवः—एवमस्तु । प्रतिनिवर्तनां भवान् ।

१२ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । (निक्रान्तः ।) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

वसुदेवः—तनु निर्गतो नन्दगोपः । यावद्दहमपि मधुरामेव

यास्यामि । (परिक्रम्य) रुद्रितजग्द इव श्रूयते । किञ्चुललु कंसभया-

- १५ प्रतिनिवृत्तो नन्दगोप । (परित्रय्य) अये प्रत्यागतप्राणैयं दारिका ।
यात्रदिमां गृहीत्वा त्वेवमया हस्ते निक्षिप्य दुरात्मानं कंसं वञ्च-
यामि । (गृहीत्वा) अहो गुरुत्वमस्या । एतदपि कुमारान्
१८ किञ्चिदन्तरं महद् भूतम् । यावदपक्रामामि । अये इयं भगवती
यमुना तदैव स्थिता । यात्रदपक्रामामि । निष्क्रान्तोऽस्मि
यमुनायाः । एतन्नगरद्वारम् । तत्रैव प्रसुप्तो मधुराया सर्वो जनः ।
२१ यात्रन् प्रविशामि । (प्रविश्य) इदं तलु दुरात्मनः कंसस्य गृहं
ज्येष्ठाश्रितमिव दृश्यते । इदमस्मदीयं गृहं श्रियारूढमिव दृश्यते ।
यावदहमप्यन्तःपुरं प्रविश्य देवकीं ममागमयामि । ईश्वरा-
२४ भवन्ति कुर्वन्तु । (निष्क्रान्तः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति चण्डालयुवतय ।)

- ३ मयाः—आअच्छ भद्रा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णाणं तुण्णं सह
विवाहो होदु । [आअच्छ भनं ! आअच्छ । अस्सार्त्तं वन्द्यानां श्वया
सह विवाहां भवतु ।]

- ६ (ततः प्रविशति राजा ।)

राजा—भोः । मित्रुणस्सिदम् ।

यन्मेदिनी प्रचलिता पतिताप्रहर्म्या
सन्नारत्नौरिच विर्राणमहोर्मिमाला ।

मेदयैः प्रधानगुणरर्मकलनिर्मितं

किं वापतो ह्यमनगभ्युदयो नु तन्मे ॥ १ ॥

सर्वाः—आअच्छ भद्रा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ । भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां
३ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा—

यस्मान्न रक्षिपुरुषाः प्रचरन्ति केचिद्
यस्मान्न दीपकधराः प्रमदाश्चरन्ति ।
तस्मादिमा मम गृहं समनुप्रविष्टा
नीलोत्पलाञ्जननिभा भयत्राः श्रुपाक्यः ॥ २ ॥

सर्वाः—आअच्छ भद्रा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां
३ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा—अहो सृष्टाः खस्वेताश्चण्डालयुवतयः—

क्रोधेन नश्यति सदा मम शत्रुपक्षः
सूर्यः दक्षी हुतयहश्च वशे स्थिता मे ।
योऽहं यमस्य च यमो भयदो भयस्य
तं मापवादवचनैः परिधर्षयन्ति ॥ ३ ॥

सर्वाः—आअच्छ भद्रा ! आअच्छ । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ ।]
राजा—आ अपथ्यंस । कथं सहसैव नष्टाः । यावदिदानीमभ्य-
३ न्तरमेव प्रविशामि ।

(ततः प्रविशति शपः ।)

शपः—हं, क्सेदानीं प्रविशामि । इदं खलु मम गृहं संवृत्तम् ।
६ राजा—

कोऽयं विनिष्पतति गर्भगृहं विगाह्य
उल्कां प्रगृह्य महस्मान्नराशिवर्णः ।

भीमोप्रदं प्रवदनो ह्यहिपिङ्गलाक्षः

क्रोधो महेश्वरमुखादिव गां प्रपन्न ॥ ४ ॥

को भवान् ।

शापः—किं न जानीषे माम् । अहं खलु मधुकस्य ऋपेः शापो

३ वचनवाहुनाम ।

इमशानमभ्यादहमागतोऽस्मि चण्डालवेपेण विरूपचण्डम् ।

कपालमालातिविचित्रवेपः कंसस्य राज्ञो हृदयं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

संभः—असम्भाव्यमर्थं प्रार्थयसि ।

सौवर्णरान्तरकन्दरवृटकुञ्जं

मेरुं न कम्पयति वायसपक्ष्वातः ।

हास्योऽसि भोः ! समररक्षुभितोर्मिमाल

पातुं य इच्छसि कराञ्जलिना समुद्रम् ॥ ६ ॥

शापः—काले हास्यसि ।

राजा—हं, कथं महसैव नष्ट । यावदहमपि जयनमुपगम्य नयन-

३ व्याक्षेपं करोमि । (स्वपिति ।)

शापः—अये प्रसुप्तः । अलक्ष्मि ! खलति ! कालरात्रि ! महानिद्रे !

पिङ्गलाक्षि ! तदागम्यतामभ्यन्तरं प्रविशामः ।

६ सर्वाः—गवं होतु । [पयं भवतु ।]

(प्रविश्य)

राजधीः—न खलु प्रवेष्टव्यम् ।

७ शापः—का भवती ।

धीः—किं मां न जानीषे । अहं खल्वस्य लक्ष्मीः ।

शापः—गवम् । राजधी ! अपक्रामतु भवती । इदं खलु मम गृह

८ संवृत्तम् ।

श्रीः—हं,

लङ्घोपमं मम गृहं नविचिन्त्य मूढ !

कम्पाश्रयाद् विशमि मामवधूय राज्ञौ ।

किं भाषितेन बहुना न च शक्यमेतद्

द्रष्टुं प्रवेष्टुमिह तेऽश्र मयाभिजुष्टम् ॥ ७ ॥

शापः—भगवति पद्मालये ! अपक्रामतु किल कम्पशरीरान् ।
विष्णुराज्ञापयति ।

३ श्रीः—कथं विष्णुराज्ञापयतीति भोः ! कष्टम् ।

न चाहं चिरसंवासान् त्यक्तुं शक्नोमि वार्धिवम् ।

बलवान् गुणसद्ब्रह्मो दृढं तपति मामयम् ॥ ८ ॥

भवतु । अनतिक्रमणीया विष्णोराज्ञा । तस्माद्दहमपि विष्णुसकाश-
मेव यान्यामि । (निःक्रान्ता ।)

३ शापः—अपक्रान्ता राजश्रीः । हन्तेदानीमिदमस्माकमावासः संयुक्त-
अलक्ष्मि ! सन्तति ! कालरात्रि ! महानिद्रे ! पिङ्गलाक्षि ! अभ्य-
न्तरं प्रविश्य स्वजातिस्मृती क्रीडा क्रियताम् ।

६ सर्वाः—अज्ञापहुदि अवर्णादधम्मचारिसो होहि । [भयप्रभृ-
त्यरनीतधर्मचारिणो भव ।]

शापः—

परिष्यजामि गाढं त्वां निद्राधर्मपरायणम् ।

प्राप्तोमि मुनिज्ञापमत्वामचिरात्प्राशमेष्यामि ॥ ९ ॥

(अन्तर्हितः ।)

(प्रविश्य)

३ प्रतिदारा—जेदु भट्टा । [जयमु भर्ता ।]

राजा—ह !

- प्रतिहारा-भट्टा ! जसोधरा खु अह । [भत । यसोधरा परवहम् ।]
- ६ राजा-यशोधरे ! किं त्वया मातङ्गीजनप्रवेशो न इत्थ ।
प्रतिहारी-ह मातङ्गीजगति । णिच्च भट्टिपाट्मूटे वत्तमाणस्स व
जणस्स इह एवेशो दुत्तहो, कि उग मातङ्गीजनणस्स । [६
९ मातङ्गाजन इति । नित्य भवृपाट्मूले वत्तमानस्यैर चनस्येह प्रवेशो
दुत्तभ , कि पुनर्मातङ्गीजनस्य ।]
- राजा-किं स्वप्नो नु मयानुभूत । यशोधरे ! गच्छ । बालाकि
- १२ काञ्चुकीय प्रवेश्यताम् ।
प्रतिहारी-ज भट्टा आणवेत्ति । (निवान्ता ।) [यत् भर्ताज्ञापयति ।]
(तत प्रविशति काञ्चुकाय ।)
- १५ काञ्चुकीय - चयतु महाराज ।
राजा-आर्य बालाके ! प्रष्टव्यां सावसरिकपुरोहितौ—अद्य
रात्रा वातोद्धामभूमिक्म्पोल्यापाता देवतप्रतिमाश्च प्रतिभासिता
- १८ किमर्थमिति ।
काञ्चुकीय - महाराज ! सावसरिकपुरोहितौ विनापयत ।
राजा-किमिति ।
- २१ काञ्चुकीय - श्रूयताम् ।
भूत नभस्तलनिवासि नरेन्द्र ! नित्य
कार्यान्तरेण नरलोचमिह प्रपन्नम् ।
आकाशदुन्दुभिरर्धं ममहीप्रसम्पे
स्तम्येष जन्मनि विशेषर्रो विहार ॥ १० ॥
- राजा—
परिमृश्याते ममैलेन्द्रा कम्पितेय वसुन्धरा ।
ज्ञायता कस्य पुत्रोऽयं किं वा जन्मप्रयोजनम् ॥ ११ ॥
इति ।

- काम्बुजीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (नित्रण्य प्रविश्य) जयतु
 ३ महाराजः । प्रसूतवती किल देवकी ।
 राजा—किं प्रसूतम् ।
 काम्बुजीयः—दारिका प्रसूता ।
 ६ राजा—मा तावन् । एतानि महानिमित्तानि दारिकाप्रसूतिमात्रेण
 उत्पद्यन्ते ।
 काम्बुजीयः—प्रसीदतु महाराजः । अनृतं नाभिहितपूर्वं मया । भवतो
 ९ भृत्यवर्गपरिवृत्तायाः धात्र्या हस्ते दृष्टा मा ।
 राजा—अथवा ब्राह्मणवचनमनृतमपि सत्यं पश्यामि । गच्छ,
 वसुदेवस्तावदाहूयताम् ।
 १२ काम्बुजीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निश्चान्तः ।)
 राजा—धर्मशीलः सत्यवादी वसुदेवः । अथ तु मम समीपेऽनृतं न
 ब्रवीति । भवतु, श्रोष्यामस्तावन् ।
 १५ (ततः प्रविशति वसुदेवः ।)
 वसुदेवः—
 पण्णां सुतानां समुपेत्य नाशं बहन्निदं शोककृशं शरीरम् ।
 आहूयमानोऽकरुणेन राज्ञा गच्छाम्यहं भृत्य इवास्वतन्द्रः ॥ १० ॥
 भोः ! एवंविधा लोकवृत्तिः ।
 स्मरतापि भयं राजा भयं न स्मरतापि वा ।
 उभाभ्यामपि गन्तव्यो भयादप्यभयादपि ॥ १३ ॥
 (उपसृत्य) शौरसेनीमातः ! आस्यते ।
 राजा—यादवीमातः ! आस्यताम् ।
 ३ वसुदेवः—श्राद्धम् । (उपविश्य) शौरसेनीमातः ! किमर्थं वयमाहूता ।
 राजा—यादवीमातः ! प्रसूतवती किल देवकी ।
 वसुदेवः—अथकिम्, प्रसूतवती ।

६ राजा—किं प्रसूतम् ।

वसुदेव—(आमगतम्) मयापि नामानृतं वक्तव्यं भविष्यति ।
अथवा कुमाररक्षणार्थमनृतमपि सत्यं पश्यामि । किमिदानीं

९ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । (प्रकाशम्) दारिका प्रसूता तथा ।

राजा—दारिका वा कुमारो वा हन्तव्यं सर्वथा मया ।

दैवपुरुषकारेण वञ्चयिष्याम्यहं ध्रुवम् ॥ १४ ॥

(प्रविश्य)

प्रतिहारा—जेदु भट्टा । अम्हाअ भट्टिणी विण्णवेदि—दारिकात्ति

२ गालेत्ति अ करीअदु किल्ल-महाराण्ण अणुक्कोसो । [जयतु भर्ता ।
अस्माकं भट्टिणी विज्ञापयति—दारिकेति गालेति च क्रियतां किल्ल महा
राजेनानुकाश ।]

६ वसुदेव—शौरसेनीमात । क्रियता तपस्विन्या देवक्या वाम्यम् ।
दारिकासु स्त्रीणामधिकतरं स्नेहो भवति ।

राजा—किं भवान् स्मरति समयम् ।

मधूकस्य ऋषेः शापं श्रुत्वा मे समयस्तदा ।

देवस्याधारितान् गर्भान् दास्यामीति त्वया कृतं ॥ १५ ॥

वसुदेव—समय इति । ण्प न व्याहरामि ।

प्रतिहारी—भट्टा । किं त्ति अम्हाअ भट्टिणीण विण्णेदिद्व्य । [भर्ता ।

२ किमिदं अस्माकं भट्टिन्ये निवेदयितव्यम् ।]

राजा—यशोधरे । उच्यता देवस्या—न युक्तमिदानीं निर्बन्धमभि
घातुम् । अन्यन् प्रियतरं करिष्यामीति ।

६ प्रतिहारी—अ भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

राजा—यशोधरे । एवं क्रियताम् ।

प्रतिहारा—सुहं पविसदु किल्ल भट्टा । [सुखं प्रविशतु किल्ल भर्ता ।]

९ वसुदेव—विविक्तमिच्छता मयापि नाम परापत्यं निधनमुपनेतव्यं
भवति । किञ्चुखलु कुमारमेतानीयं प्रयच्छामि । अथवा,

दारिकेयं मृता पूर्वं पुनश्च समुत्थिता ।

अस्य शालस्य माहात्म्यान्निपा वधमवाप्स्यति ॥ १६ ॥

यावदहमपि देवर्षी समाश्रामयामि । (नित्रान्तः ।)

राजा—यशोधरे ! प्रवेशयतां सा दारिका ।

३ प्रतिहारी—जं भट्टा आगयेदि । (नित्रान्ता)

(ततः प्रविशति दारिका गृहीत्वा धार्त्री रक्षिपुरयाव ।)

मधे—सणिअं सणिअं अव्या । इदं मञ्जमदुवाळं । पविसदु

६ अव्या । [शनैः शनैरायां । इदं मध्यमद्वारम् । प्रविशत्वायां ।]

धार्त्री—(प्रविश्य) जेदु भट्टा । इअं दारिआ अम्हेहि चिरप्पहुदि रस्सिरत्ता । [जयतु भर्ता । इयं दारिकास्माग्भिश्चिरान् प्रभृति रक्षिता ।]

९ राजा—अहो राजदर्शनीयेयं दारिका । मयापि नाम स्त्रीपथः कर्तव्यो भवति ।

धार्त्री—सणिअं सणिअं भट्टा ! । [शनैः शनैः भनैः ! ।]

१२ राजा—इयं कंसजिला । यावन् साहसमनुष्ठास्यामि ।

अयं हि सप्तमो गर्भ ऋषिशापवलोत्थितः ।

अस्मिन् नाशं गते गर्भे मम शान्तिर्भविष्यति ॥ १७ ॥

(गृहीन्वा प्रहृत्य) अथे,

एकांशः पतितो भूमादेकांशो दिवमुन्नतः ।

मां निहन्तुमिहोद्भूतः कैः शस्त्रसमुज्ज्वलैः ॥ १८ ॥

अथे इयमिदानीं

तीक्ष्णार्थं शूलमालम्ब्य रौद्रवेपेण जृम्भते ।

विनाशकाले सम्प्राप्ते कालरात्रिरिवोत्थिता ॥ १९ ॥

(ततः प्रविशति कार्यायनी सपरिवारा ।)

कार्यायनी—

सुभं निसुभं महिषं च हत्वा कृत्वासुरांस्तान् हतशत्रुपक्षान् ।

अहं प्रमृता वसुदेववशे कार्यायनी कंसकुलक्षयाय ॥ २० ॥

कुण्डोत्तर -

कुण्डोदरोऽहमजितो रणचण्डर्मा
 देव्या प्रसृतिजनितोप्रमहानिनाद ।
 शीघ्रं प्रयामि गगनाद्वर्णा विशाला
 त्प्राञ् जिघामुरमुरानतिधीर्यदर्पान् ॥ २१ ॥

शूल -

शूलोऽस्मि भूतमिह भूमितले प्रपन्नो
 देव्या प्रसादजनितोऽपलचास्वेष ।
 कस्य निहत्य ममरं परिकर्षयामि
 तं पादप जलनिधेरिव कान्तिकेय ॥ २२ ॥

नील -

अहं हि नील कल्हस्य कर्ता मद्भ्रामशरो नपराङ्मुखश्च ।
 निःशक्तिं कस्य युधि दुर्धिनीत प्रीच्छं यथा शक्तिररं प्रवृष्ट ॥ २३ ॥

मर्गापय -

मनोजवो मास्ततुल्यवेगो देव्यास्तु कार्याधमिहोपयत ।
 करोमि मद्भ्रामशिर सु देव्यान् वद्विर्नलाना निलय यधेय ॥ २४ ॥
 कात्यायना-कुण्डोदर । शङ्कर । महानील । मन्तोत्र । तदागम्य
 ताम् । भगवतो शिष्योर्बालचरितमनुभवितु गोपालस्वयेप्रच्छन्ना
 घोषमेवावतरित्याम ।
 मधे-यज्ञज्ञापयति भगवती । (निःप्राणा गपरिवारा कात्यायनी ।)
 रागा-अये प्रभाना रजनी

अतः प्रविश्य शान्त्यर्थं शान्तिस्मोभित गृहम् ।
 करोमि त्रिपुला शान्तिं मम शान्तिर्भविष्यति ॥ २५ ॥

(निःप्राणा मर ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः ।)

- ३ वृद्धगोपालकः—भो मेघदिग्ग ! कस्तु, वपभदिग्ग ! कस्तु, कुम्भदिग्ग !
कस्तु, घोपदिग्ग ! कस्तु प्रकालेथ प्रकालेथ गोधनं । एदेण्य बुन्दा-
वणे पकामं पाणीअं पादूणं हुम्भारवं करन्तो आअन्तु गोधनं ।
- ६ एषो गोवज्जहादो णिकमिअ परिघट्टिअवम्मीअमूळो भुज्जैहि
कुवण्णेहिं तीळुप्पळादामेहि पिंगळमोदि विअ वपभो पोभदि ।
अण्णो वि एषो वपभो उपिदप्पपारिअपुच्छो णितुच्चि-
- ९ अजाणू पपीव धवळ्ळो अग्गविपाणेहि महीं उच्चवहन्तो
विअ पोभदि । जाव दाणि दामअं पदावआमि । अळे दामअ !
मअवदीणं पुथळे ओदाळिअ पहवच्छाणं तुयं पि आअच्छ ।
- १२ [भो मेघदत्त ! खलु, वृषभदत्त ! खलु, कुम्भदत्त ! खलु घोपदत्त !
खलु, प्रकालयत प्रकालयत गोधनम् । एतस्मिन् वृन्दावने प्रकामं
पानीयं पीत्वा हुम्भारवं कुर्वदाप्यति गोधनम् । एष गोवजान् (?)]
- १५ निष्कम्य परिघटितवत्मीकमूलो भुज्जैः कुवर्णैः नीलोत्पलदामभिः
श्रृङ्गलसैरिव वृषभः शोभते । अम्योऽप्येष वृषभ उच्छ्रितप्रमा-
रितपुच्छो निकुञ्चितजानुः शशीव धवलाङ्गोऽप्रविपाणान्वा महीमुद्रि-
- १८ हसिष्व शोभते । यावद्विदानीं दामकं शब्दयामि । अरे दामक ! भग-
वतीः मुस्थलेऽवतार्यं सहवत्सास्वमप्यागच्छ ।]

(ततः प्रविशति दामकः ।)

- २१ दामकः—अहो महन्तं तिगजाळं पामिणो णन्दगोवप्य । पुदजण-
णदिणादो आळहिअ अहिअदळं आणन्दुब्भुदं धहुइ । भोदु, इह
चिट्ठुदु गोधनं, जाव मादुळं उवपपिण्यं । (उपसृत्य)
- २४ मादुळ ! वन्दामि । [अहो महन् नृणजाळं च्यामिनी नन्दगोपस्य ।

मुतजननदिनादारभ्याधिकतरमानन्दाद्भुतं वर्धते । भवतु, इह तिष्ठतु
गोधनं, यावन्मानुलमुपसप्स्यामि । मानुल ! वन्दे ।]

२७ बृद्धगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाणं गोधणप्य अ ।
[शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवस्माकं गोधनस्य च ।]

दामकः—मादुळ ! जदप्पहुदि नन्दगोवपुत्ते पपूदं, तदप्पहुदि अम्हाणं
३० गोधणं वडिजअरोअं पंतुत्तं । ण (१) पञ्चाणं गोवज्जाणं पीदी
वडुइ । अण्णं च, खाटे खाटे मूळाणि, फळाणि गुम्हे गुम्हे ।
मधु केत्तिअं दुधवदि कवीरं तत्तअं एव्व चिटं । [मानुल ! यदा-

३३ प्रभृति नन्दगोपपुत्रः प्रसूतः, तदाप्रभृत्यस्माकं गोधनं वर्जितरोगं संवृ-
त्तम् । ननु सर्वेषां गोपजनानां प्रीतिर्वर्धते, अन्यच्च, खाते खाते मूळानि,
फलानि गुल्मे गुल्मे । मधु कियद् दुह्यते क्षीरं तावद् एव घृतम् ।]

३६ बृद्धगोपालकः—अण्णं च इदं अञ्छळिअं । दपरत्तप्पपूदे णन्दगोव-
वुत्ते पूतणा णाम दाणवी विपपम्पूरिदत्थणा णन्दगोवीए रूवं
गह्निअ आअदा । तदो ताए दाळअं गह्निअ तप्प मुहे त्थणं

३९ पक्खित्तं । तदो तं विजाणिअ पुविदा पाडिदा चम्मवपेपा
दाणवी भविअ तत्तो एव्व मुदा । तदो मापमत्ते णन्दगोववुत्ते
पअडो णाम दाणवो पअडवेपं गह्निअ आअदो । तं पि जाणिअ

४२ एरुपादप्पहारणे चुण्णीकिदो पो वि दाणवो भविअ तत्तो एव्व
मुदो । तदो मापपरिचत्ते नन्दगोववुत्ते एकप्पि गोहे गच्छिअ खीरं
पिवइ, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ दधिं भस्सइ, एकप्पि गोहे

४५ गच्छिअ णवणीदं गिळदि, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ पाअसं
मुञ्जइ, अपरप्पि गोहे गच्छिअ तफघटं पळोअदि । तदो
छुट्टादि गोवजुवदीहि णन्दगोवीए उत्तं । तदो छुट्टाए णन्द-

४८ गोवीए दामं गह्निअ तप्प मज्जे वन्धिअ पेवं उट्टहळे
वज्जे । तदो तं पि उट्टहळं आघट्टअन्तं पेक्खिअ जमत्तज्जुणे

णाम दाणवे णिक्खित्तं । ततो दुवे एकीभूदे । तेपं अन्तलेग

- ५१ गच्छन्तेण गन्दगोवधुत्तेण आघट्टन्तेण धमूळविद्वं चुण्णीकिदं
ते वि दाणवे भविअ तत्तो एव्व मुदो । ततो गोवजणेहि उच्चं-
महावळपळकमो अज्जप्पहुदि भट्टिदामोदळेणो णाम होदु त्ति । ततो
- ५४ आहावणप्पहावणमत्ते गन्दगोवधुत्ते पळवो णाम दाणवो गन्द-
गोववेसं गह्णिअ आअदो । ततो पङ्कळिपणं कण्ठे णिक्खिविअ
गच्छन्तं तं विजाणिअ भट्टिणा पङ्कळिपणेण तप्प दाणवप्प पीपे
- ५७ मुट्ठिप्पहारो किदो । तेण प्पहारेण उक्खित्तचक्खु पो वि दाणवो
भविअ तत्तो एव्व मुदो । गोवजणेहि परिवुदो ताळहळाणि गहिदुं
ताळवणं गदो । तहिं ताळवणे धेणुओ णाम दाणवो गइभवेसं
- ६० गह्णिअ आअदो । ततो तं पि जाणिअ भट्टिदामोदळेण तप्प
वामपादं गह्णिअ उक्खिविअ पादिदाणि ताळफळाणि । पो वि
दाणवो भविअ तत्तो एव्व मुदो । ततो केसी णाम दाणवो
- ६३ तुळङ्गवेसं गह्णिअ आअदो । ततो तं पि जाणिअ भट्टिदामो-
दळेण तप्प मुहे कोत्परो दिण्णो । ततो तेण दुवी (?)
- ६४ पादिदो तुळङ्गो । पो वि दाणवो भविअ तत्तो एव्व मुदो ।
- ६६ एदाणि अण्णाणि (अ) कम्माणि किदाणि भट्टिदामोदळेण ।
[अन्यच्चेदमाश्रयम् । दशरात्रप्रसूते नन्दगोपपुत्रे पूतना नाम दानवी
धिषमम्पूरितस्तना नन्दगोप्या रूपं गृहीत्वागतः । ततस्तया दारकं
- १९ गृहीत्वा तस्य मुखे स्तनः प्रक्षिप्तः । ततस्तां विज्ञाय सुप्ता पानिता
यापि दानवी भूया तत एव मृता । ततो माममात्रे नन्दगोपपुत्रे शकटो
नाम दानवः शकटवेपं गृहीत्वागतः । तमपि शतैकपादप्रहारेण शूर्णी-
- ७२ कृतः सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । ततो मासपरिवृत्तो
नन्दगोपपुत्र एकस्मिन् गेहे गत्वा क्षीरं पिबति, अन्यस्मिन् गेहे
गत्वा दधि भक्षयति, एकस्मिन् गेहे गत्वा नचनीतं गिरति, अन्य-

- ७५ स्मिन् गेहे गत्रा पायस मुद्गे अपरस्मिन् गेहे गत्रा नक्रघ्न
प्रलोकते । ततो रथाभिगापयुवतिभिर्नन्दगोत्रे उन्नम् । तता रथ्या
नन्दगोत्र्या दाम गृहीत्रा तस्य मध्ये बद्धा शेषमुल्लखले बद्धम् ।
- ७८ ततस्तत्रायुल्लखलमाघट्टयत् प्रेक्ष्य यमलार्जुनयोर्नाम दानवयानिर्क्षिप्तम् ।
ततो द्वावेकीभूता । तयोरेतरेण गच्छता नन्दगोपपुत्रणाघट्टयता ममूल-
विष्प चूर्णाकृतो तावपि दानवो भूवा तत एव मृता । ततो
- ८१ गापनैरक्त—महाबलपराक्रमोऽद्यभृति भर्तृदामादरो नाम भयत
इति । तत आघातनप्रधावनमात्रे नन्दगोपपुत्रे प्रलम्बा नाम दानवा
नन्दगोपत्रय गृहा प्रागत । तत सकृपण कण्ठ निश्चिष्य गच्छन्त न
- ८४ विनाय भर्ता मकरपणेन तस्य दानवस्य शीपे मुष्टिप्रहार कृत । तेन
प्रहारेणाक्षिप्तचक्षु साऽपि जानवो भूवा तत एव मृत । गापन
परिवृतस्तालफलानि ग्रहीतु तालवन गत । तत्र तालवन धनुरा नाम
- ८७ दानवो गद्भवेप गृहात्प्रागत । ततस्तमपि ज्ञात्रा भर्तृदामादरेण
तस्य वामपाद् गृहीत्राश्चिष्य पातितानि तालफलानि । साऽपि दानवा
भूवा तत एव मृत । तत केशी नाम दानव तुरङ्गवप गृहीत्रा
- ९० गत । ततस्तमपि ज्ञात्रा भर्तृदामादरेण तस्य मुग्धे कूर्परा दत्त ।
ततस्तत द्विधा पातितस्तुरङ्ग । साऽपि दानवा भूवा तत एव मृत ।
एतान्यन्यानि (च) कर्माणि कृतानि भर्तृदामादरेण ।]
- ९३ दामक—मादुत्र । पश्य तत्र चिद्वृदु । अत्र भर्तृदामादरो इमपि
तुन्नात्रणे गोत्ररुणआदि पत्र हल्लीपत्र नाम पवीत्रिदु आत्र
च्छदि । [मातुल । सर्वं तात्रत् निष्टतु । अत्र भर्तृदामादरोऽस्मिन्
- ९६ वृन्दावने गापकयत्राभि सह हर्षाद्यक नाम प्रदीदितुमागच्छति ।]
वृद्धगोपालक—तेण हि पचेहि गोत्रजणेहि पत्र भर्तृदामादरोऽप्य
हल्लीपत्र पेत्रम्ह । [तत हि सर्वगापजनं सह भर्तृदामादरस्य
- ९० हलीमकं पश्याम]

दामकः—अं मादुळो आणवेदि । [यद् मातुल आज्ञापयति ।]

(निःक्रान्ता ।)

प्रवेशकः ।

(प्रविश्य)

बृद्धगोपालकः—

अणुदिअमत्ते पुरये षणमह पव्यादलेण पीपेण ।

णिघं जगमादृणं गोणाणं अमिदपुण्णाणं ॥ १ ॥

अहो अम्हाणं पक्कगाणं पमिद्धी । आटोपपज्जाओ पडहरूपवेसाओ
वाहळिटुं गच्छामो । अम्हाअं गोवकण्णाआओ ! घोपपुन्दरि !
३ वणमाले ! चन्द्रेहे ! मिअकिर ! आअच्छह आअच्छह विघं ।

[अनुदिनमात्रे सूर्ये प्रणमत मर्वादरेण शर्पेण ।

नित्यं जगन्मातृणां गवाममृतपूर्णानाम् ॥ १ ॥

अहो अस्माकं पक्कणानां मसृद्धिः । आटोपमज्जाः पडहरूपवेसा न्याहर्ह
गच्छामः । अस्माकं गोपकन्यकाः ! घोपमुन्दरि ! वनमाले ! चन्द्रेखे !

३ मृगाक्षि ! आगच्छतागच्छत शीघ्रम् ।]

(ततः प्रविशन्ति सर्वाः ।)

सर्वाः—मादुळ ! वन्दामो । [मातुल ! वन्दामहे ।]

६ बृद्धगोपालकः—दाळिआ ! एपो भट्टा दामोदळो गोक्खीरपण्डरेण
भट्टिणा पड्डळिपणेण सह गोवाळएहि अ परिवुदो गुहाणिक्खिता
पिहो विअ इदो एव्व आअच्छदि । [दारिकाः ! एप भर्ता दामो-

९ दर, गोक्षीरपाण्डरेण भर्ता सङ्कर्षणेन सह गोपालकैश्च परिवृतः गुहा-
निक्षिप्तः मिह इवेत एवागच्छति ।]

(ततः प्रविशति गोपजनपरिवृतो दामोदरः सङ्कर्षणध ।)

१२ दामोदरः—(सविस्मयम्) अहो प्रकृत्या रमणीयानां गोपकन्यकानां
वैषम्यप्रहणविशेषः ।

गता प्रफुल्लमलोत्पलवक्त्रनेत्रा
 गोपाङ्गना कनकचम्पकपुष्पगौरा ।
 नानाविरागवसना मधुरप्रलापा
 व्रीडन्ति वन्यकुमुमाकुलकेशहस्ता ॥ २ ॥

सङ्कषण - एते गोपनारका समागता ।

रक्तैर्वेसुवडिण्डिमं प्रमुदिता केचिन्नन्त स्थिता
 केचिन् पङ्कजपत्रनेत्रवदना व्रीडन्ति नानाविधम् ।
 घोषे जागरिमा (?) गुरुप्रमुदिता हुम्भारशब्दाकुले
 वृन्दारण्यगते समप्रमुदिता गायन्ति केचिन् स्थिता ॥ ३ ॥

शृङ्गगोपालक - आम भट्टा ! पड्वा पण्णद्धा आअदा । [आम भर्त !
 सर्वे सङ्गद्धा भागता ।]

३ दामक - जेदु भट्टा ! [वयनु भर्ता ।]

सङ्कषण - दामक ! सर्वे गोपनारका समागता ।

दामक - आम भट्टा ! पड्वा पण्णद्धा आअदा । [आम भर्त ! सर्वे

६ सङ्गद्धा भागता ।]

दामोदर - घोषमुन्दरि ! वनमाले ! चन्द्ररखे ! मृगाश्रि ! घोषवा

मस्यानुरूपोऽयं हलीमकनृत्तन्ध उपयुज्यताम् ।

९ सर्वा - ज भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताणपयति ।]

सङ्कषण - दामक ! मेघनाद ! वाग्गन्तामातोद्यानि ।

उभौ - भट्टा ! तद् । [भर्त ! तथा ।]

१२ शृङ्गगोपालक - भट्टा ! तुम्हे हट्टीमअं पनीळन्ति । अहं एत्थ

किं करोमि । [भर्त ! वृथं हलीमकं धर्षावप । भहमत्र किं करामि ।]

दामोदर - प्रेश्रसो भयान् तु ।

१५ शृङ्गगोपालक - भट्टा ! तद् । [भर्त ! तथा ।]

(सर्वे गत्यन्ति ।)

१८ वृद्धगोपालकः—ही ही पुट्टु ईदं । पुट्टु वाडदं । पुट्टु गचिदं । जाय
अहं वि गच्छेमि । परिस्सन्तो सु अहं । [ही ही सुट्टु गीतम् ।
सुट्टु वादितम् । सुट्टु नर्तितम् । यावदहमपि मृत्यामि । परिभ्रान्तः
गवहम् ।] (प्रविश्य)

२१ गोपालकः—हा हा भट्टा अवकमदु इमादो देमादो । [हा हा भर्ता
अपशामस्वम्माद् देशाद् ।]

दामोदरः—दामक ! किममि सम्भ्रान्तः ।

२४ गोपालकः—एषो अक्रिड्वृषभो गाम दाणयो पिण्डीकिदणिग्घादम्बो
भूमिदळं सुरपुडेहि क्रिहन्तो, जण्य घोपो मेघरवात्ति पङ्क्तिदो
जादो । [एषोऽरिष्टवृषभो नाम दानवः पिण्डीकृतनिर्घातरूपो भूमितलं

२७ सुरपुटेर्लिम्बन्, यम्य घोपो मेघरव इति शक्तिनो जातः ।]

दामोदरः—एषं, प्राप्तोऽरिष्टर्षभः । इमं नो गोपदारिका दारकां
गृहीत्वितन् पर्वतनिस्वरमारुह्य दुरात्मनो मम च युद्धविशेषं पश्य

३० त्वार्यः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

(सङ्कपणमत्तः सह निव्रान्तः ।)

दामोदरः—एष एष दुरात्मारिष्टर्षभः ।

कृत्या सुरैर्भूमितलं प्रभिन्नं शृङ्गैश्च कूलानि ममाक्षिपंश्च ।

भयार्तिगोपैः प्रसमीक्ष्यमाणो नदन् समाधावति गोवृषेन्द्रः ॥४॥

(ततः प्रविशत्यरिष्टर्षभः ।)

अरिष्टर्षभः—एष भोः !

शृङ्गाप्रकोटिकिरणैः स्वमिवालिरंश्च

शत्रोर्वधार्थमुपगम्य वृषस्य रूपम् ।

वृन्दावने बललितं प्रतिगर्जमान-

माक्रम्य शत्रुमहमद्य सुखं चरामि ॥ ५ ॥

दुह्यारक्ष देन ममेह घोषे स्रजन्ति गर्भा वनिताजनस्य ।
सुरामपातौर्लिखितार्धचन्द्रा प्रकम्पते सद्रुमकानना भू ॥ ६ ॥

कनुरल्लु गतो नन्दगोपपुत्र । भो नन्दगोपपुत्र । कासि ।
शमोदर - भो गौवृषाधम । इत इत । ण्य स्थितोऽस्मि ।

३ भरिष्पभ - (दृष्टा) अहां,

सारवान् सस्त्रय वालो यो मा दृष्टा महात्रलम् ।
उग्ररूप महानाद नैव भीतो न त्रिस्मित ॥ ७ ॥

शमोदर

किमेतत् भो । भय नाम भ्रततोऽद्य मया श्रुतम् ।
भीतानामभय दातु समुत्पन्नो महीतले ॥ ८ ॥

भरिष्पभ - भो । बालस्त्वम् । अत सल्लु भय न जानामि ।

शमोदर - भो गौवृषाधम । किं त्रल इति मा प्रधर्षयसि ।

किं दृष्ट कृष्णसर्पेण बालेन न निहन्यते ।

बालेन हि पुरा क्रौञ्च मन्देन निधन गत ॥ ९ ॥

भद्रितशयम् ।

अपीठ शृणु मूर्ख । त्व कठिनोपलमञ्जय ।

किं न पश्यमात्रेण शैले वस्त्रेण पातित ॥ १० ॥

भरिष्पभ - भो नन्दगोपपुत्र । किं व्यग्रमितम् ।

शमोदर - त्वा निधनमुपनेतुम् ।

३ भरिष्पभ - ममर्धो भ्राता ।

शमोदर - व मशय ।

भरिष्पभ - तेन हि गृहता म्यनानिमत्ता प्रहरणम् ।

६ शमोदर - प्रहरणमिति । ह भो ।

गिरितटकटिनांसाद्येव वाहू ममैती

प्रहरणमपरं तु त्वाट्टशां दुर्धलानाम् ।

अथ मम भुजदर्पणः पीडयमानश्च शर्मि

यदि न पतसि भूर्मा नागिं दामोदरोऽहम् ॥ ११ ॥

भरिष्टर्मः—तेन हि प्रवर्ततां युद्धम् ।

दामोदरः—भो गोवृषाधम ! यदि ते शक्तिरग्नि, मां पादेनकेन

३ स्थितं स्थानान् कम्पय ।

भरिष्टर्मः—कोऽत्र संशयः । (तथा कर्तुं चेष्टयित्वा मूर्छितः पतति ।)

दामोदरः—भो गोवृष ! समाश्रसिद्धि समाश्रसिद्धि । अनेन वीर्येण

६ भवान् गर्वितः ।

भरिष्टर्मः—(आश्चर्य, आत्मगतम्) अहो दुष्प्रसङ्गोऽयं बालः ।

रुद्रो धार्यं भवेच्छक्रो विष्णुर्वापि स्वयं भवेन् ।

अमिथ्या खलु मे तर्कः स एव पुरयोत्तमः ॥ १२ ॥

आ,

यत्र यत्र धर्यं जातामन्त्र तत्र त्रिलोकधृन् ।

दानवानां वधार्थाय वर्तते मधुसूदनः ॥ १३ ॥

भवतु । विष्णुना हतस्याप्यश्रयो लोको मे भविष्यति । तस्माद् युद्धं

करिष्यामि । (प्रकाशम्) भो नन्दगोपपुत्र ! पुनरपि जातो मे दर्पः ।

३ दामोदरः—हम् । तिष्ठ तिष्ठेदानीम् ।

किं गर्जसे भुजगतो मम गोवृषेन्द्र !

पातप्रवृद्ध इव वार्षिककालमेघः ।

एहि क्षिपामि धरणीतलमभ्युपेहि

वश्नाहृतमन्त इवाञ्जनपर्वतस्य ॥ १४ ॥

(तथा कृत्वा) एष एष दुरात्मारिष्टिर्षभः,
 विसृतरुधिरधाराङ्घ्रिभ्रनासास्यनेत्रं
 चलितककुदवालः प्रस्फुरत्पादकर्णः ।
 निपतति विगतात्मा भूतले वज्रभिन्नो
 गिरिरिव शिखराग्रैर्गोशृपो दानवेन्द्रः ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

दामकः—जेदु भट्टा । एषो भट्टा पङ्कजिपणो पञ्चदादो जमुणाहले
 ३ काळिओ गाम महाणाओ उट्टिदो ति पुणिअ तं पडिगओ ।
 याल्लेहि वाल्लेहि भट्टा' पङ्कजिपणं । [जयतु भर्ता । एष भर्ता
 संकर्षणः पर्वताद् धमुनाहूदे कालियो नाम महानाग उच्यते इति
 ७ श्रुत्वा तं प्रतिगतः । धारय धारय भर्तः ! संकर्षणम् ।]

दामोदर.—कालियो नाम मयापि श्रूयते मदर्पः पन्नगपतिः । भव-
 त्वहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

गोत्राक्षणादयस्तेन मुजृष्यन्ते किल प्रजाः ।

अशप्रभृति शान्तात्मा निष्प्रभः स भविष्यति ॥ १६ ॥

(निष्प्रान्ती ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति दामोदरः ।)

दामोदरः—

एता मत्तचक्षोरशावनयनाः प्रोद्भिन्नकश्रस्तनाः

कान्ताः प्रस्फुरिताधरोष्ठहचयो विस्त्रस्तकेशम्रजः ।

सम्भ्रान्ता गलितोत्तरीयवसनाम्नासाकुलव्याहृता-

स्वप्ता मामनुयान्ति पन्नगपतिं दृष्ट्वैव गोपाङ्गनाः ॥ १ ॥

(ततः प्रविशन्ति गोपकन्यकाः ।)

सर्वाः—मायु मायु भट्टा ! एदं जज्जासअं पविसिदुं । एसो खु

३ दुट्टमहोरअकुळावासो । [मायलु मायलु भत्तं ! एत जलाशयं
प्रवेणुम् । एत यलु दुष्टमहोरगकुलावासः ।]

दामोदरः—न खलु न खलु विपादः कार्यः । पश्यन्तु भवत्यः ।

निष्पाक्षिव्यरलयूथं भवचक्षिनकश्चिन्नातविप्रेक्षिताम्भो-

गम्भारं स्निग्धनारं हृदमुदधिनिभं क्षोभयन् सम्प्रविश्य ।

गोपीभिः शङ्किताभिः प्रियहितवचनैः पेशलैर्वार्यमाणः

कालिन्दीवासरक्तं भुजगमनिवलं कालियं धर्षयामि ॥ २ ॥

सर्वाः—भट्टा ! पङ्कजिषण ! वाळेहि वाळेहि भट्टिदामोदळं ।

[भत्तं ! संरपण ! वारय वारय भत्तं दामोदरम् ।]

३ (प्रविश्य)

सङ्गरणः—अलमलं भवविपादाभ्याम् । दर्शितोऽनुरागः । पश्यन्तु
भवत्यः ।

विस्महनाशिव्याभिर्यन्मुखात् प्रोद्वृत्ताभिः

कपिशिनमशिवामिध्रत्रवालं दिशानाम् ।

सरभससभियान्तं वृष्णमालदय शङ्की

नमयति शिरसान्तर्मण्डलं चण्डनागः ॥ ३ ॥

३ (तनः प्रविशति कालिय गृहीत्वा दामोदरः ।)

दामोदरः—एष भोः !

निर्मत्सर्यं कालियमहं परिविष्फुरन्तं

मूर्धाञ्चिर्तकचरणञ्चलबाहुकेतुः ।

भोगे विपोत्सवणफणस्य महोरगस्य

हृत्सीसकं सललितं ऋचिरं वहामि ॥ ६ ॥

सर्वाः—अच्छळीअं भट्टा ! अच्छळीअं । काळिअस्स पञ्च फणाणि

अफमन्तो हळ्ळीपअं पकीळदि । [आश्रयं भतः ! आश्रयम् ।

! कालियस्य पञ्च फणानाकामन् हृत्सीसकं प्रकीडति ।]

दामोदरः—यावद्दहमपि पुष्पाण्यपचिनोमि ।

कालियः—आः, . .

लोकालोकमर्हाधरेण भुवनाभोगं यथा मन्दरं

शैलं शर्वधनुर्गुणेन फणिना यद्वच्च यादोनिधौ ।

स्यूलखण्डलहस्तिहस्तकठिनो भोगेन संवेष्टितं

त्वामेप त्रिदशाधिवासमधुना सम्प्रेषयामि क्षणान् ॥ ७ ॥

वृद्धगोपालकः—हा हा भट्टा ! । एसो भट्टिदामोदळो पुष्फाणुकारेहि

पदेहि आआरधन्तं विअ जमुणाहळं महानाअं पादेण परिघट्ट-

३ अन्तो पुष्फाणि अवडणोदि । (अवतीर्य) पाहु भट्टा ! पाहु ।

फळ्ळोहि फळ्ळोहि । अहं वि पहाओ होमि । अहो भाआमि

भट्टा ! भाआमि । जाव इमं युत्तन्तं णन्टगोवण्य णिवेदेमि ।

६ (निष्क्रान्तः ।) [हा हा भतः ! एष भर्तृदामोदरः पुष्पानुकाराभ्यां पर्दा-

भ्यामाकारवन्तमिव यमुनाहृद् महानागं पातेन परिघट्टयन् पुष्पाण्य-

पचिनोति । साधु भतः ! साधु । कालिय कालिय । अहमपि सहायो

९ भवामि । अहो विभेमि भतः ! विभेमि । यावदिमं घृत्तान्तं मन्द-

गोपाय निवेदयामि ।]

दामोदर—

विध्वस्तमीनमकराद् यमुनाह्वदान्ताद्
दपोच्छ्रयेण महता दृढमुच्छ्वसन्तम् ।

आशीरिषि कलुषमायतवृत्तभोग

मेप प्रसह्य सहसा भुवि विक्षिपामि ॥ ८ ॥

कालिय -एष भो ।

रोपेण धूमायति यस्य देहस्तेनैव दाहं पृथिवी प्रयाति ।

३ आलावलीभिः प्रदहामि सोऽहं रक्षन्तु लोकाः समरुद्रणास्त्वाम् ॥९॥

दामोदर -कालिय । यदि ते शक्तिरस्ति, दहता मामेको भुज ।

कालिय -हहह

चतुःसागरपर्यन्ताः ससप्तशुल्पर्यन्ताम् ।

दहेयं पृथिवीं कृत्वा किं भुज न दहामि ते ॥ १० ॥

हं, तिष्ठेदानीम् । एष त्वा भस्मीकरोमि । (विपामि मुञ्चति ।)

दामोदर -हन्त दर्शित ते वीर्यम् ।

३ कालिय -प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् नारायण ।

दामोदर -अनेन वीर्येण भवान् गर्वित ।

कालिय -प्रसीदतु भगवान् ।

गोवर्धनोद्धरणमप्रतिमप्रभाव

धातुं सुरेश ! तव मन्दरतुल्यसारम् ।

का शक्तिरस्ति मम दग्धुमिम सुवीर्यं

यं संश्रितास्त्रिभुवनेभर ! सर्वलोका ॥ ११ ॥

भगवन् ! अहानादतिश्रान्तवान्, सान्तपुर क्षरणाग्नोऽभि ।

दामोदर -कालिय ! किमर्थमिदानीं यमुनाहूदं प्रविष्टोऽमि ।

३ कालियः—भगवतो वरवाहनाद् गरुडाद् भीतोऽहमिह प्रविशोऽस्मि ।
तदिच्छामि गरुडादभयं भगवत्प्रसादान् ।

दामोदरः—भवतु भवतु ।

मम पादेन नागेन्द्र ! चिह्नितं तव मूर्धनि ।

सुपर्ण एव हृष्टेदमभयं ते प्रदारयति ॥ १२ ॥

कालियः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

दामोदरः—प्रविशतु भवान् ।

३ कालियः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः ।

दामोदरः—अथवा एहि तावन् ।

कालियः—भगवन् ! अयमस्मि ।

६ दामोदरः—अराप्रभृति गोब्राह्मणपुरोगासु सर्वप्रजाम्बप्रसादः कर्तव्यः ।

कालियः—भगवन् ! मद्भिपद्विपितमिदं जलम् । तदिदानीमेव विपं
संहृत्य यमुनाद्दान्निष्कामामि ।

दामोदरः—प्रतिनिवर्तनां भवान् ।

कालियः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (स्वपरिजनां निष्क्रान्तः ।)

दामोदरः—यावद्दहमपि हृडाद् गृहीतानि पुष्पाणि गोपकन्यकाभ्यः

२ प्रयच्छामि ।

सर्वाः—एसो भद्रा अम्हाणं हिअआणन्ठं करन्तो अक्खदसरीरो
इदो एव आअच्छदि । जेदु भद्रा । [एए भर्तास्माकं हृदयानन्दं

५ कुर्वन् अक्षयसरीरं इव एवागच्छति । जयतु भर्ता ।]

सङ्कर्षणः—दिष्ट्वा गोब्राह्मणहितं कृतम् ।

दामोदरः—गृह्यन्तां पुष्पाणि ।

सर्वाः—भद्रा ! एदाणि सुणिमद्देहि अणवद्दपुष्पाणि पुष्पाणि पक्का-

८ मिट्टाणि चन्दादिधकिरणेहि अपरिमदिदाणि । भाआमो भद्रा ! ।

[भर्त । एतानि मुनिमद्भिरनघचितपूर्वाणि पुण्याणि परामृष्टानि चन्द्रा
दित्यस्त्रिणेशपरिमादितानि । विभिमो भर्त । ।]

२१ दामोदर - पूर्वं नष्टभया त्रिस्तस्तपस्विन्य । न भेतव्यं न
भेतव्यम् । इदानीं खलु मत्करम्पर्शानां सौम्यभावमुपगतानि
ग्रहन्ताम् ।

२४ सर्वा - ज भद्रा आणयेदि । [यद् भर्तानापयति ।]
(प्रविश्य)

भ - भो गोपाल ! क गतो नन्दगोपपुत्र ।

२७ गोपाल - ण्यो भद्रा काष्ठिअ णाम महाणाअ परिपीडिअ गोत्र
कण्णआहि परिवुटो ट्ठिओ । [ण्य भर्ता कालिय नाम महानाग
परिषाड्य गापकन्यकाभि परिवृत ग्घित ।]

३० भ - (उपगम्य) भो नन्दगोपपुत्र ! अनुगतार्थनामधेयस्य महा-
राजस्योपसेनस्य पुत्र कसराजो भवन्तमाज्ञापयति ।

३१ दामोदर - कथमाज्ञापयतीति ।

३३ भ - मधुराया धनुर्महो नाम महोत्सवो भविष्यति । तमनुभवितु
मपरिजनाभ्या भवद्भयामागन्तव्यमिति ।

दामोदर - आर्य ! अयं ननु देवहस्यकालः ।

३६ सङ्कर्षण - शीघ्रमिदानीं गमिष्याय ।

दामोदर - वाटम् । प्रथमं कल्प । ण्य भो !

प्रभ्रष्टरत्नमकुटं परिकीर्णेश

विन्दित्रहारपतिताङ्गलम्बसूत्रम् ।

आट्टप्य फममहमण दृढं निहन्मि

नाग मृगेन्द्र इव पूर्ववृत्तानलेपम् ॥ १३ ॥

(निःशान्ता सर ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

३ राजा—

श्रुत्वा व्रजे विपुलविक्रमधीर्यसत्त्वं
दामोदरं सह बलेन समाचरन्तम् ।
आदिश्य कार्मुकमहं तमिहोपनीय
मलेन रङ्गगतमद्य तु घातयामि ॥ १ ॥

ध्रुवसेन ! ध्रुवमेन ।

(प्रविश्य)

१ भटः—जयतु महाराजः ।

राजा—ध्रुवसेन ! किमागतो नन्दगोपपुत्रः ।

भटः—श्रोतुमर्हति महाराजः—प्रविशन्नेव दामोदरः ससङ्कर्षणो

६ गोपजनपरिवृतो रजकेभ्यो वस्त्राभ्याश्छिद्य गृहीतवानिति श्रुत्वा
महामात्रेणोत्पलापीडो नाम गन्धहस्तां सञ्चोदितस्तमभिघात-
यितुम् । ततः,

तमापतन्तं सहसा समीक्ष्य समीतगोपालकवृन्दमध्ये ।

बालो बलेनाद्रिनिभं गजेन्द्रं दन्तं समाकृष्य जघान शीघ्रम् ॥ २ ॥

राजा—कथं जघानेति । गच्छ । भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्कम्य प्रविश्य) जयतु

३ महाराजः । एष इदानीं नन्दगोपपुत्र उत्सवाधिकारोच्छ्रितध्वजप-
ताक्रमसक्तमात्यदामालङ्कृतमुत्थापितागुरुभूपसमाकुलं राजमहा-
पथं प्रविश्य राजकुलद्वारे गन्धसमुद्रावसक्तहस्तां मदनिकां नाम

६ कुट्टिकां दृष्ट्वा तभ्या हरताद् गन्धमादाय भ्वगात्रमनुलिप्य
तेनैव हस्तेन कुट्टजस्यानुमार्जनेन विगतकुब्जभावां तां कृत्वा

मालाकाराणोभ्य पुष्पाण्याहृत्यात्रभ्य धनु शालाभिमुखो गत ।

१ राजा-विद्युत्खलु तेन व्यग्रसितम् । तेन हि शीघ्र गच्छ । भूयो
ज्ञायता वृत्तान्त ।

भट्ट - यदाज्ञापयति महाराज । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महाराज ।

१२ धनु शालारक्षकेण सिंहवलेन वार्यमाणस्त कर्गमूले प्रहृत्य हत्वा
धनु समादाय द्विरण्ड कृत्वा साम्प्रतमुपस्थानाभिमुखो गत ।
म हि,

आपीडनामशिरिवर्हविचित्रवेप

पीताम्बर सजलतोयवराजिर्गर्ग ।

अभ्येति रोपपरिवृत्तविशालनेत्रो

रामेण सार्धमिह मृत्युरिवावतीर्ण ॥ ३ ॥

✓

राजा-सात्रेगामिव मे हृदयम् । गच्छ, यथानिर्दिष्टौ चाणूरमुष्टिकौ
-प्रवेशय, वृष्णिपुमाराणा सन्नाहमाज्ञापय ।

३ भट्ट - यदाज्ञापयति महाराज । (निष्क्रान्त ।)

राजा-यात्रद्दहमपि प्रासादमाह्वय चाणूरमुष्टिकयोर्युद्धं पश्यामि ।
(आह्वय) मधुरिके । त्रिचाणूता द्वारम् ।

६ प्रतिहारी-ज भट्ट आणवेदि । [यद भर्ताज्ञापयति ।]

(राजा प्रविश्यापविगति ।)

(तत्र प्रविशतश्चाणूरमुष्टिकौ ।)

१. चाणूर -

एसो ग्निह जुद्धसज्जो मत्तो हृत्पीय दप्पसम्पुण्णो ।

भञ्जेमि अञ्च बाल्ल दामोदळं छगमज्जम्मि ॥ ४ ॥

[एषोऽस्मि युद्धसज्जो मत्तो हृत्पीय दर्पसम्पूर्ण ।

मनञ्जय्य च बाल्ल दामोदरं रत्नमध्य ॥]

मुष्टिकः—

लोहमयमुष्टिहस्तौ गामेण अ मुष्टिआं छुष्टि ।
पादेमि अग्ग कामं गिळिवळवूटं जहा वज्जो ॥ ५ ॥

[लोहमयमुष्टिहस्तौ नाका च मुष्टिको रष्टः ।

पातवाम्यद्य रामं गिरिवरहृष्टं यथा वज्जः ॥]

भट.-एष महाराजः । उपसर्पेतां भवन्तौ ।

उभौ-(उपेत्य) जेदु भट्टा । [उद्यतु भर्ता ।]

३ राजा-चाणूरमुष्टिका ! सर्वप्रयत्नेन युवाभ्यामानृष्यं कर्तव्यम् ।

उभौ-मुणादु भट्टा । अष्टिदकरणमन्धावन्धापहारैहि जुद्धाविमेमेदि

सिद्धिं गच्छामो । हं पेरुदु भट्टा । [धृणोतु भर्ता ।

६ (अष्टिदी)करणमन्धावन्धप्रहारैर्युद्धविशेषैः सिद्धिं गच्छामः । ।

पश्यतु भर्ता ।]

राजा-वाढमेवं क्रियताम् । ध्रुवसेन ! प्रवेदयेतां गोपदारकां ।

भटः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निःक्रान्तः ।)

(ततः प्रविशतो दामोदरसङ्कर्षणां ध्रुवसेनेन सह ।)

दामोदरः-आर्य !

मर्त्येषु जन्म विफलं मम तानि घोषे

कर्माणि पाप्य नगरे धृतये न तावन् ।

यावन्न कंसहतकं युधि पातयित्वा

जन्मान्तरामुरमहं परिकर्षयामि ॥ ६ ॥

सङ्कर्षणः—

प्रविश्य रङ्गं कृतलोहमुष्टिं तं मुष्टिना मुष्टिकमद्य रुष्टम् ।

हत्वा चरित्याभ्यन्तिलप्रचण्डः प्रलम्बमन्धोद्मिवान्तरिक्षे ॥ ७ ॥

भट.-एष महाराजः । उपसर्पेतां भवन्तौ ।

सङ्कर्षणः—

त्वामग मुष्टिक ! यमाय निवेदयामि ।

६ (सधे न्युद्ध कुर्वन्ति ।)

दामोदरः—(चाणूरं निहत्य)

भग्नान्धरेप निहतो

सङ्कर्षणः—

निहतो मयापि

दामोदरः—

कंतामुरं च यमलोकमहं नयामि ॥ १० ॥

(प्रासादमाद्यस्य कस शिरसि निगृह्य पातयित्वा) एष एष दुरात्मा कंम

विस्तीर्णलोहितमुखः परिवृत्तनेत्रो

भग्नान्सकण्ठरटिजानुकरोरुजङ्घः ।

विन्धिलप्रहारपतिताङ्गदलम्बसूत्रो

वज्रप्रभमशिरसरः पतितो यथाद्रिः ॥ ११ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा महाराज ।

३

(पुनर्नेपथ्ये)

भो भो वृष्णिधोधा ! अनावृष्टिशिवकहृदिकपृथुकसोमदत्ताक्रूर-
प्रमुखा ! अयं खलु भर्तृपिण्डनिष्क्रयस्य-कालः । शीघ्रमागच्छन्तु

६ भवन्तः ।

दामोदरः—आर्य ! संवार्यतां मैन्यम् ।

सङ्कर्षणः—अयमयं धारयामि ।

दृप्ततुरगरथेभध्रान्तयोधोप्रनाहं

विलसदमलखङ्गप्रासशकृष्टिकुन्तम् ।

भटः—यदाज्ञापयन्त्यार्यपुत्रः । (निश्रान्तः ।)

१८ वसुदेवः—अये,

नदन्ति सुरनूर्याणि वृष्टिः पतति रौमुमी ।

कमान्तकस्य पूजार्थं प्रायो देवाः समागताः ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

श्रीमानिमां कनकचित्रितहर्म्यगान्

विगतीर्णराजभयनापणगोपुरादृष्टाम् ।

पायान् सदैव मधुरां यमलायताञ्ज-

खलोऽयजिन भुवरास्त्रिदशेन्द्रनाथः ॥ १५ ॥

वसुदेवः—भो भो मधुरावासिनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

अस्य खलु देवसेन्द्रपुरागलोत्पादनपटोः सर्वभूत्रपराह्मुरावलोकितो

३ वसुदेवसम्भवस्य वामुदेवस्य प्रसादान् पुनराधिगतराज्यस्योपमेनस्य
शामनमिदानीमवधुष्यते ।

सर्वं—प्रतिष्ठितमिदानीं वृष्णिराज्यम् ।

६ वसुदेवः—प्रवेशयतां महाराजः ।

भटः—यदाज्ञापयन्त्यार्यपुत्रः । (निश्रान्तः ।)

(ततः प्रविशत्युपमेनः ।)

९ उपमेनः—

चिरोपरोधसम्प्राप्तः क्लेशो मे केशिसूदनान् ।

अपनीतः स्वर्वीर्येण यथा विष्णोः शतक्र(तु? तो): ॥ १६ ॥

भगवत्प्रसादाद् व्यसनार्णवादुत्तारितोऽस्मि ।

(ततः प्रविशति नारदः ।)

नारदः—कसे प्रमथिते विष्णोः पूजार्थं देवशासनान् ।

सगन्धर्वाप्सरोभिश्च देवलोकादिहागतः ॥ १७ ॥

दामोदर -अये देवर्षिर्नारदः । देवर्षे । स्वागतम् । इदमर्च्यं पार्थ च ।
नारद -सर्वं गृह्णामि । गन्धर्वाप्सरसो गायन्ति ।

नारायण । नमस्तेऽस्तु प्रणमन्ति च देवता ।

अनेनासुरनाशेन मही च परिरक्षिता ॥ १८ ॥

दामोदर -देवर्षे । परितुष्टोऽस्मि । किं ते भूय प्रियमुपहरामि ।
नारद -

प्रपृष्टं यदि मे विष्णु सफलो मे परिश्रम ।

गमिष्ये विबुधायास मह मर्षे सुरोत्तमै ॥ १९ ॥

दामोदर -गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

नारद -यत्राज्ञापयति भगवान् नारायण । (निष्क्रान्तः ।)

(भरतवाक्यम्)

इमा सागरपर्यन्ता हिमवद्विन्ध्यनुण्डलाम् ।

महर्षिमेवातपत्राद्वा राजर्षिह प्रशाम्नु न ॥ २० ॥

(निष्क्रान्ता सर्व)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अर्चमितं घालघरितम् ॥

श्लोकानुक्रमणी ।

अगणितपारि	I.	10	क्षीणेषु देवासुर	I	4
अणुदिभ्रम	III.	1	गिरितटकटि	III.	11
अतः प्रविश्य	II.	25	गोब्राह्मणाद	III.	16
अनन्तर्चार्य		7	गोवर्धनोद्ध	IV.	11
अपीदं श्रुणु	III	10	चक्रशार्ङ्गगदा	I.	27
अप्रकाशा इव		16	चक्रोऽस्मि कृष्ण	I.	22
अभिनवकम	V.	9	चनुस्मागरप	IV.	10
अयं हि मस	II.	17	चिरोपरोध	V.	16
अहं गगन	I.	3	जाने मिन्यं व	I.	29
अहं सुपणों	I	21	ज्येष्ठोऽयं मम	V.	13
अहं हि नील.	II	23	तमसा संवृते	I.	17
आर्पाट्टदाम	V.	3	तमापनन्तं	V.	2
हमां नदी प्रा	I.	18	तीक्ष्णाग्रं शूल	II.	19
हमां सागर	V	20	दामोदरोऽयं	IV.	5
एकांशपतितो	II.	18	दारिका वा कु	II.	14
पता प्रफुल्ल	III.	2	दारिकेयं मृता	II	16
पना मत्तचक्रो	IV.	1	दुहिणविणह	I	19
पयो मिह जुह	V.	4	द्रुततुरगरथे	V.	12
कस्मिन्नाते म	II.	11	न चाहं चिरम	II.	8
केने प्रमथिते	V.	17	नदन्ति मुरत्	V.	14
कार्याण्यकार्या	I	28	नन्दकोऽहं न मे	I.	26
कि गर्जसे भुज	III.	14	नारायण ! नमस्ते	V.	18
कि दष्टः कृष्ण	III.	9	नारायणाय	I.	8
कि दष्टव्यः श	I	11	निभेत्स्यं कालि	IV.	6
किमेतद् भो		8	निष्पक्षिव्याल	IV.	2
कुण्डोदरोऽहम्	II	21	पतत्यसौ पुष्प	I.	2
कृत्वा खरभू	III	4	परिव्रजामि गाढं	II	9
कोऽयं विनिष्प	II	4	प्रथममुत्तविना	I.	14
कामोदकी ना	I.	24	प्रभ्रष्टस्त्वमकु	IV.	13
कोधेन नश्य	II.	3	प्रविश्य रई कृत	V.	7

ग्रहणो यदि मे	V	19	विषदहनशि	IV	3
मातोऽस्मि तिष्ठ	V	10	विरसृतरुधिर	III	15
भक्ति परा मम	I	5	विस्तीर्णलाहि	V	11
भूते नभनल	II	10	शङ्खक्षीरवपु	I	1
भ्रमनि नभमि	I	9	शङ्खोऽहमस्मि	I	25
मधूकृत्य क्रपे	II	15	शान्तोऽस्मि वि	I	23
मनातवो भारत	II	24	शूलाऽस्मि भूत	II	22
मम पादेन ना	IV	12	शृङ्गाप्रकोटि	III	5
मयेषु जन्म रि	V	6	श्मशानमध्या	II	5
यत्र यत्र वयं	III	13	श्रीमान् मदा	V	8
यद्यस्मि भवत	I	20	धीमानिमां जन	V	15
यन्मदिनी प्रथ	II	1	श्रुत्वा वजे विपु	V	1
यस्मात्त रक्षि	II	2	षण्णा सुताना	II	12
रत्नैस्सुवदि	III	3	स्मारवान् स्वत्प्र	III	7
रुद्रा वार्य भ	III	12	सिततराभुज	IV	4
रायेग भूमावति	IV	9	सुभे निमुग्धे	II	20
रुद्रापमे मम	II	7	सायणकान्तर	II	6
रिग्वर्णाव न	I	15	स्मरतापि भय	II	13
राहानामभ	I	6	दुश्चारशब्दन	III	9
राहानामभ	IV	7	हृदयेनह तथा	I	13
विष्यन्मानम	IV	8	छाहमयमुद्दि	V.	5
विन्ध्यमन्दर	I	12			

APPENDIX A
Metrical Analysis

(Stanzas marked with an asterisk are in Prakṛta)

अनुष्टुप् (श्लोक)

पञ्चम ऋतु सर्वत्र सप्तमे द्विचतुर्थयो ।
गुर पष्ट च पादानां चतुर्णां स्यादनुष्टुभि ॥

SVAINA I 2 7, 10, 15 IV 6 8, 9, 10, V 6, 7, 8, 9,
10, 11 VI 3 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18 19 PRATIṆV
I 1, 2, 7, 9 10, 15 17, II 5 7, 10, 11, 13, III 3, 7-9,
IV. 8 10, 14 15, 17, 19-21, 23-25 AVIMĀRAKA I 4,
II 4, 10 IV 7, 14, V 3, VI 3, 6 8, 12-14, 17, 22
CĀRUDATTA I 7 19, 22, 24, 25, 27, 28, III 12, 14-17, 19
IV 2, 3, 5, 7 PRATIMĀ I 4, 6, 9-13, 15-17, 19-21, 23, 24,
26 29, 31, II 3, 5, 6, 8-12, 15-18, 20, III 4-6, 8, 10, 12,
14, 16, 19, 20, 23 24, IV 3-5, 11, 12, 14, 15, 19, 26, 28, V
6, 8, 9, 12 15, 20-22, VI 5, 9-11, 13-15, VII 5, 8, 13, 15.
ABHISEKA I 3, 8, 12, 15, 18-21, 23, 24; II 3, 7, 12, 13, 15,
16, 18-20, 23, 24, III 5, 6, 8 11, 13 15, 18, 20, 22, 24-26,
IV 4, 8-11, 14, 16, 19-22, V 2, 5, 8-10, 12, 14, 17, VI
8 10, 18, 20, 22, 23, 25-29, 35 PAṆCARĀTRAM I 2, 7, 8,
11, 12, 15, 16, 24, 26, 32, 33, 35, 36, 41, 42, 44, 48 54, II
4, 6, 8, 12-14, 16, 17, 19-21, 23, 25, 28, 34, 36 38, 41, 47-50,
52, 53, 55-59, 61-69, 71, III. 9, 10, 13, 15, 17-21, 23-26
VADHYAMĀNĀYOGA. I. 2 7, 12-23, 28-31, 33-40, 42-45,
47, 49-51 DĪSTĀIKYAM I 1, 2, 7, 8, 16, 17, 20, 25-27,
29-31, 33, 34, 36, 38, 43, 46, 50, 55, 56. DĪSTĀMAJOTKACA
I. 6, 7, 15, 17, 18, 21, 24 26 28, 29, 31, 32, 37-40, 42, 44,
48 50. KARṆABHĀRAM I 2, 7, 12, 25 CĀRUBHĀRAM I.
33, 37, 41-44, 46, 49, 50, 62, 64, 65 BĀLACĀRITAM I 3,
11-13, 15-17, 20, 25 27; II 8, 9, 11, 13 19, 25, III 7-10,
12, 13, 16; IV 10, 12, V 14, 16 20

इन्द्रवज्रा

न्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः ।

AVIMĀRAKA . III. 6 ; IV. 2 ; VI. 2, 15, 16. PRATIMĀ : I. 29 ; IV. 25 ; VII. 14. PAÑCARĀTRAM : I. 1, 23, 31, 40, 47 ; II. 11, 70 ; III. 3 DŪTAGHAṬOTKACAM : I. 10, 16, 30. BĀLACARITAM : IV. 5, 9.

उपेन्द्रवज्रा

उपेन्द्रवज्रा जतजाम्तो गौ ।

SVAPNA : V. 13. AVIMĀRAKA : I. 9. CĀRUDATTA : I 10* (Pāda a has one syllable in excess). ABHIṢEKA : I 26 ; III. 3, 19 ; V. 11. PAÑCARĀTRAM . I. 13. MADHYAMVĀYOGA. I. 52.

उपजाति

स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ ग ।

उपेन्द्रवज्रा जतजाम्तो गौ ॥ (इत्यनयोस्वजाति. ।)

SVAPNA : V. 5. PRATIṢṬĀ : I. 5, 12, II 1 ; IV. 2. AVIMĀRAKA . I. 3, 10, II. 8, 9, 12 ; III 18, IV. 6, 15, 16, 17, 21 ; V. 1, 6 ; VI. 5, 10, 20, 21. CĀRUDATTA . I. 4, 12,* 23* ; III 3, 7, IV. 1. PRATIMĀ : I 1 ; III. 15 ; IV. 9, 13 ; V 3, 4, 5 ; VI 16 ; VII 3 ABHIṢEKA . II 14 ; IV. 6 ; V. 1 ; VI 14, 21, 32. PAÑCARĀTRAM . I. 10, 19, 27, 43, 46 ; II. 9, 30, 60 ; III 12, 14 MADHYAMVĀYOGA . I. 9, 41 DŪTAVĀKYAM . I. 9, 18, 19, 22, 28, 52, 53 DŪTAGHAṬOTKACAM . I. 2, 9, 19, 36 KARNABHĀRAM . I. 13, 17-(Pāda b is a वंशस्थ). ŪRUBHANGAM . I 30, 38, 45, 47, 48, 55 BĀLACARITAM . I. 2, 4, 7, 21 (Pāda a is a वंशस्थ), 22, 24, 28 ; II. 5, 12, 20, 23, 24 ; III. 4, 6 IV. 4, V. 2, 7.

शालिनी

मासौ गौ चच्छालिनी वेद लोके ।

SVAPNA . I. 13 ; IV 6 ; VI 10 ; PRATIṢṬĀ : I. 13, 18 ; II. 14 ; IV. 11. AVIMĀRAKA . I 7 ; III 5. CĀRUDATTA : III 9. PRATIMĀ . II. 13 ; III. 18 ; V. 17. ABHIṢEKA : I. 13.

PANĀRĀTRAM I 22, 28, II 2, 10, 40, 46 DŪTAGHĀṬOT-
KACAM I 20 BĀLACARITAM I 29

द्रुतविलम्बित

द्रुतविलम्बितमाह नभो भरो ।

ABHISEKA III 4

पुष्पिताम्रा

अयुजि नयुगरेफतो यनारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताम्रा ।

SVAPNA I 5 VI 1 PRATIJÑĀ II 12, IV 5, 9

AVIMĀRĀKA II 11 III 4 9, 11, 13 IV 12, 20, V 4,
VI 4 9, 18 CARUDATTA I 16, 20 PRATĪMA II 21,
IV 18 V 19 VI 8 ABHISEKA I 6 14, 22, II 2, 5 11,
17, 25 III 2 16, 23 IV 3, 5, 12, 18, V 3 VI 2 12, 13, 17,
24 33 PANĀRĀTRAM I 17 30, II 35 51 MADHYAMA
VĀYOGA I 4 24, 25 DŪTAVĀKYAM I 6, 37

भुजगप्रयात

भुजगप्रयातं चतुर्भिर्यमैः ।

ABHISEKA VI 15

वशस्य

जतौ तु वशस्यमुदीरितं जतौ ।

PRATIJÑĀ III 2, IV 18, 22 AVIMĀRĀKA IV. 23
CĀRUDATTA I 3 15* 26 III 4 PRATĪMA III 13, IV 20,
VI 1 2 ABHISEKA I 2 PANĀRĀTRAM I 20, 25 II 1,
18, 32 33 43, 44, III 1, 8, 11, 16 MADHYAMAVĀYOGA
I 10 DŪTAVĀKYAM I 21 DŪTAGHĀṬOTKACAM I 13, 33
KARNĀBHĪRĀM I 8, 11, 22 (Pāda a is इन्द्रवैशा), 23
ŪRUBHĀNGAM I. 8 BĀLACARITAM I 18

वैश्वदेवी

पश्चात्तच्छिन्ना वैश्वदेवी ममो यौ ।

SVAPNA I 9. PRATIJÑĀ I 3, II 8 ABHISEKA
II 1, VI 5.

प्रहर्षिणी

श्याशाभिमनजरगाः प्रहर्षिणीयम् ।

AVIMĀRAKA . I 8, IV 3 CĀRUDATTA : IV. 6. PRATIMĀ :
I 30 ; IV 6 ; V. 18. ABHIṢEKA : I. 7, 10, 17 : III. 17
PAÑCARĀTRAM : II. 3, 54 ; III 5 DĪTAGHAṬOTKACAM : I. 4,
KARṆABHĀRAM . I 5 BĀLACARITAM I. 6 ; V. 13

वसन्ततिलका

जेवा वसन्ततिलका नभजा जगं ग. ।

SVAPNA . I 4, 6, 11 ; IV. 2 ; V. 1-3 ; VI. 2, 4, 5, 15
PRATIṢṬĀ I. 4, 6, II 2, 9, III 4 ; IV 4, 6, 7. AVIMĀRAKA
I 2, 6, 11 ; II. 1, 2, 7, 13 ; III 1, 7, 8, 10, 12, 15-17,
19 ; IV 1, 5, 8, 13, 18, 22, V. 2, 7 ; VI. 1, 11, 19
CĀRUDATTA I. 2, 5, 8*, 9, 11, 18 ; III. 1, 2, 5, 10, 18 ;
IV 4 PRATIMĀ : I 7, 8, 22 ; II. 2, 4 ; IV. 1, 2, 16, 22, 24 ; V.
10, 11, VI 4, 6, 7, 12 ; VII. 4, 6, 7, 9-11. ABHIṢEKA . I. 1, 4,
9, 11 ; III 21, 27, IV 7, 13, 23 : V. 4, 7, 13, 16 ; VI 1, 7
PAÑCARĀTRAM I 18, 29, 34, 37, 39 ; II. 27, 31, 42, III 22
MĀDHYAMA-VĀYĀYOGA . I 1, 3, 8, 11, 27, 48. DĪTAVĀKYAM :
I 3-5, 11-14, 23, 41, 42, 44, 49, 54. DĪTAGHAṬOTKACAM I.
1, 5, 11, 14, 23, 35, 45, 52 KARṆABHĀRAM : I. 4, 6, 9, 16,
21, 24. ŪRUBHANGAM : I 2, 3, 7, 9, 11, 12, 19, 22, 31, 32,
36, 40, 54, 59, 60, 66 BĀLACARITAM : I. 5, 8, 23 ; II 1-4,
6, 7, 10, 21, 22 ; III 2, 5, 14 ; IV. 6, 8, 11, 13 ; V. 1, 3, 6, 8,
10, 11, 15

मालिनी

ननमयययुतेय मालिनी भोगिलोकै ।

PRATIṢṬĀ : I. 11, 14, II. 3 ; IV. 3, 13. AVIMĀRAKA : II. 5.
III. 2 ; IV. 9. CĀRUDATTA . I. 13, 14, 17, 29. PRATIMĀ
I 14, 25, III. 9, 21, IV 10, 20 ; V. 7 ; VII. 1, 2, 12. ABHI-
ṢEKA : I 16, 25 ; II 8, 9, 21, 26 ; IV. 15 ; V 15 ; VI. 4, 6, 11
PAÑCARĀTRAM : I. 38, 45 ; II. 5, 15, 45, III 2, 4. MĀDHYAMA-

YĀYOGA I 5, 6, 32, 46 DĪTAVĀKYAM I 10, 35, 39,
40 45, 47, 48 DĪTAGHAṬOTKACAM I. 43, 46 KARNA-
BHĀRAM I 1, 3, 14, 18-20 ŪRUBHANGAM I. 6, 20, 26, 27,
39, 56, 57 BĀLACARITAM I. 9, 10, III. 11, 15, IV 3, V 12

पृथ्वी

जम्बो जम्बला वसुप्रहयनिश्च पृथ्वी गुरु ।

AVIMĀRAKA II 6

हरिणी

नसमरमला ग पद्मेद्वैर्हयर्हरिणा मता ।

SVAPNA VI 8 PRATIMĀ I 18, III 17 IV. 8 V 2.
DĪTAGHAṬOTKACA I 47 ŪRUBHANGAM I 5, 10

शिवरिणी

रमे रद्वैच्छिन्ना यमनम्भला ग शिवरिणी ।

SVAPNA I 14, 16 PRATIJNĀ II 4 AVIMARAKA
I 5, II 3, III 14 PRATIMA II. 14 III 1, 2, 22 IV 7
ABHISEKA IV 17. PANCARĀTRAM I 3, 14, 21, II 7 22,
24 ŪRUBHANGAM I 61

शार्दूलविक्रीडित

मूयांश्वर्यंदि स मजा मततगा शार्दूलविक्रीडितम् ।

SVAPNA I. 3 8, 12, IV 1, V 4, 12 PRATIJNĀ I 8,
III 5, 6, IV. 12, 16 AVIMĀRAKA III 3, 20, IV. 4 10 11,
CĀRL DATTA I 6, III 6 8, 11, 13 PRATIMĀ I 3, 5, II 2,
19, IV 23, 27, V 1, 16, VI 3 ABHISEKA I 5: II 4,
6, 10 22, III 1, IV 1, 2, V 6, VI 3 16 19, 30 31, 34
PANCARĀTRAM I 4, 5, 9, 55, II 26, 29, 39, III 6, 7
MADHYAMAYĀYOGA I 26 DĪTAVĀKYAM I 24, 32
DĪTAGHAṬOTKACAM I 3, 8, 12, 22, 27, 34, 41, 51
KARNABHĀRAM I 10 15. ŪRUBHANGAM I 1, 4, 13-18,
21, 23-25, 28, 29, 34, 35, 51-53, 58, 63 BĀLACARITAM I 1;
III 3, IV 1, 7.

सुवदना

शेषा सप्तध्वजभिर्मरभनययुता म्लौ ग. सुवदना ।

PRATIMĀ . III. 7, 11. PAÑCARĀTRAM : I 6. DĪTA-
VĀKYAM I 15

स्त्रग्धरा

अभ्यैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्त्रग्धरा कर्तितेयम् ।

AVIMĀRAKA . I. 1, 12, IV. 19 PRATIMĀ : IV. 17.
AENISEKA . III 7, 12 DĪTAVĀKYAM . I. 51. BĀLACARITAM :
IV. 2

मेघमाला (सङ्कृतिभेदः)

PRATIMĀ III 3

दण्डक (चण्डवृष्टिः २न । ७र)

AVIMĀRAKA . V. 6.

वैतालीय

पञ्चिपनेऽष्टौ समे कलात्माश्च ममे स्युनिरंतरा ।
न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रली गुर ॥

PRATIJÑĀ . III. 1*.

आर्या

यस्या पादे प्रथमे द्वादश मात्रामथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थेके पंचदश मार्या ॥

ŚAṢPA I. 1; IV. 3, 4 PRATIJÑĀ IV. 1*. CĀRU-
DAGTA : I. 1*, 21. PRATIMĀ I 2, II 7. BĀLACARITAM :
I 19*, III 1*; V 4*.

उपगीति

आर्योत्तरार्धतुल्ये प्रथमार्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।
कामिनि तामुपगीति प्रतिभापन्ते महाकवय ॥

BĀLACARITAM : V. 5 *

	Śvapna	Pra Yaug	Avimarka	Cārudatta	Pratma	Abh ŷeka	Pancarātram	M Vyayoga	Dutavakyam	Duta ghat	Karabharam	Crubhanga	Balacrita	Total
Sloka	26	29	15	17	75	68	6	34	22	22	4	12	3	437
Indravajra			5		3		8			3			2	21
Upendravajra	1		1	1		4	1	1						9
Upajat	1	4	1	6	9	6	10	2		4	2	6	1	91
Śāl n	3	4	2	1	3	1	6			1			1	22
Drutav lamb ta						1								1
Pushp tagra	2	3	11	2	4	22	4	3	2				2	55
Bhujangaprayata						1								1
Vandastha		3	1	4	4	1	12	1	1	2	4	1	1	35
a svadevi	1	2				2								5
rahars nī			2	1	3	4	3			1	1		2	17
vasantat laku	11	8	2	12	22	15	9	6	13	8	6	16	26	199
Mīl nī		5	3	4	10	11		4		2	6		6	2
I gthvī				1										1
Har n	1				4					1			2	8
Ś khar ŷī		1	1		5	1	6						1	19
Sardula i	6	5	5	5	9	15	9	1	2	8	2	21	4	97
Suvadana					2		1		1					4
Sragdharā				3		1	2		1				1	8
Meghamālā						1								1
Dandaka				1										1
Va tāliya			1											1
Ārya		3	1			2							3	11
Upasit													1	1
Total	5	66	9	54	15	154	162	57	46	52	25	66	103	1097

APPENDIX B

List of irregular Constructions and Solecisms

Irregular Sandhi

- स्मराम्यद्यन्त्याधिपतः सुतायाः । P. 39
 हत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तर्माघम् । P. 316
 कोऽयं विनिष्पन्नति गर्भेगृह् विगाह्य' उल्कां प्रगृह्य । P. 526
 १. इ निमग्निना दृश्यते । श्लोकार्थे च भेदिता नित्या ।

Use of Parasm. for Ātm

- आपृच्छामि भवन्तां । P. 11
 माधुजनहस्तगतंषा मोक्तृण्ठिष्ठप्रति । P. 12
 दष्टिनं नृप्यति परिष्वजतीव मद्रम् । P. 143
 पुत्रं पिनेव च परिष्वजति प्रहृष्टः । P. 171
 गाढं परिष्वज मन्त्रे । P. 175
 आपृच्छ पुत्रकृतकान् हरिणान् द्रुमांश्च । P. 298
 आपृच्छामि अग्रभवनीम् । P. 310
 नं हत्वा क इहोपलप्स्यति चिरं स्वैर्दुःकृतैर्जीवितम् । P. 462
 परिष्वजामि गाढं स्वाम् । P. 528
 रंशेण धूमायति धम्य देहः । P. 553

Use of Ātm. for Parasm

- अपरिष्वयात् न शिश्रुष्यते मे मनसि । P. 3
 काले काले द्विषते कर्हते च । P. 50
 ईषमामाण्याद् भ्रद्यते वर्धते वा । P. 58
 कथमगणितपूर्वं प्रुश्यते सं येन्द्रः
 कथमपुत्रवशात्वं श्रोष्यते सिद्धवाच्यः । P. 67
 वृष्टीभामिलपमाणा । P. 154
 यदि विमुञ्चे दृश्यते भवान् । P. 165
 शीत्तशनिनः कान्निः परिम्लायते । P. 198

Anomalous Formations

- अद्यापि गन्धेन न संश्रयेन्ते । P. 130
 ताने धनुर्नमयि । P. 261
 क्रमेण शुश्रूषयिष्ये^३ । P. 289
 सुस्मूसइदव्यो^३ P. 290
 सुष्ठु खञ्जिह लक्ष्मणः शुश्रूषयतु । तत्रस्थो मां भरतः शुश्रूषयतु^३ । P. 290
 शुश्रूषयस्व^३ भगवन्तम् । P. 299
 न प्रत्यायति^५ शोकातां । P. 337
 विजयविरुधात्विंशद्वाहुशालिनि^१ । P. 359
 लङ्कामभ्युपयामि यन्धुमहितः सीतां समाश्वसितुम्^६ । P. 365
 अहमेवैनं मोक्षयामि^७ । P. 411
 अक्षान् क्षिपन् सकितवर्म् । P. 445
 द्रुपदराजसुतां रुदन्तीम्^८ । P. 445
 घ्यायामोष्णं गृह्य चोपं करेण । P. 466
 अहमिव पाण्डवाः शुश्रूषयितव्याः^९ । P. 504
 घोषे जागरिमा^{१०} । P. 539

१. संश्रयन्ते इति प्रामादिकं रूपम् । “संश्रयन्ते” इति तु युक्तम् ।
 २. अय्य स्थाने ‘नमय’ इति वा ‘नमतु’ इति वा पठितुं योग्यम् ।
 ३. ‘जाधुस्मृदशा सनः’ (I 3. 57) इति सूत्रेण सन्नन्तात् आत्मनेपदं
 विहितम् । अत्र तु स्त्राये णिचः प्रयोगः अवैधः । ४. ‘प्रत्येति’ इत्यर्थे
 “प्रत्यायति” रूपं चिन्त्यम् । प्रत्याङ्पूर्वस्त्रायते रूपमेतदिति समाधेयम् ।
 अयतेरात्मनेपदं च न कृतम् । ५. ‘विशानि’ इत्यस्य स्थाने ‘विगाद’ इति रूपं
 प्रामादिकम् । ६. अत्र णिञ्लोपः प्रामादिकः । ७. “मौशे” “मुमुक्षे”
 इति शास्त्रीयं रूपम् । स्त्राये णिञ्जविहितः । ८. ‘सर्वैतवम्’ इत्यपेक्षितं
 भाति । ‘स कितवः’ इति पाठः सूचितः । ९. इह ‘नुम्’ अशास्त्रीयः ।
 १०. क वास्थाने त्यक्पूर्वः अशास्त्रीयश्च । ११. अत्र जागरशब्दान् इमनिचः
 प्रयोगः चिन्त्यः ।

— Kālidāsa in Mālavikāgnimitra Act I.

(४) “ अणेण मम भाद्रा हृदो, अणेण मम पिदा, अणेण मम सुदो ”

From Pratiṣṭhā seems to be referred to in

हृतोऽनेन मम भ्राता मम पुत्रः पिता मम ।

मानुलो भागिनेयश्च रूपा संरन्धचेतसः ॥ ४४ ॥

Vide काव्यालंकार of भासह, chapter iv, verses 40-47

(५) सूत्रधारकृतारम्भेनाटकेर्तुंहुभूमिकैः ।

सपतार्क्यशो लेभे भासो देवकुलंरिव ॥

— हर्षचरितम् ।

(६) लिम्पतोव तमोऽज्ञानि वपतीवाञ्जनं नभः ।

अमत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्कलतां गता ॥

From Bālacarita and Cārudatta cited by Dandin in Kāvya-darśa II 226

(७) “ यो भर्तृपिण्डस्य कृते न युष्येत् ”

From Pratiṣṭhā cited by Vāmana in Kāvya-lankāra, Adhikarana V, Adhyāya II.

(८) यामा बलिर्भवति मद्गृहदेहलीतां

हंसैश्च सारमगणैश्च विलुप्तपूर्वः ।

तास्वेव पूत्रबलिरूढयत्राङ्कुरामु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुग्धावलीढः ॥

Cited by Vāmana in his Kāvya-lankāra, Adhikarana-V.

(९) शरच्छशाङ्गुलीरेण वाताविद्धेन भामिनि ।

काशपुण्यलवेनेर्दं साधुपातं सुखं मम ॥

From Svapna. cited by Vāmana in Adhikarana IV Adhyāya III.

(१०) भायमि जलणामित्ते कन्तीदेवे अ जस्स रहुभारे ।

सौवन्धवे अ वन्धमि हारियन्दे अ भाणन्दो ॥

गउडवहो-वैदग्ध्यवर्णनम्

(११) महाकविना भासेनावि स्वप्नबन्ध उक्तः—

त्रेतायुगं तद्धि न मैथिली सा
रामस्य रागपट्वी मृदु चास्य केत ।
लक्ष्म्या जनस्य यदि रावणस्य काय
प्रोत्कृत्य तत्र तिलशो न विनृसिगामी ॥

अभिनवभारती— P 320 Comm on नाट्यशास्त्र

(Gaekwad's Oriental Series)

(१२) मन्वितपद्मकपाट नयनद्वारं स्वरूपतटनेन (?) ।

उद्धाट्य सा प्रविष्टा हृदयगृह मे गृपतनूजा ॥

Abhinavagupta's comm on ध्वन्यालोक.

(१३) “ क्वचित् क्रीडा यथा स्वप्नवासवदभायाम् ”

From Abhinavabhāratī

also- तत्र एव विप्रमोर्षशीयस्वप्नवासवदत्ता (स्ते) नाटकमिति व्यवहरन्ति ।

Abhinavabhāratī, Page 17, Gaekwad's Oriental Series XXXVI

(१४) The following stanza from वाय्यादर्श II 290 is also given by Bhojadeva —

‘ मृतेति प्रेत्य सगन्तुं यथा मे मरणं मतम् ।

सैवावन्ती मया लक्ष्या कथमत्रैव जन्मति ॥

अत्र श्यायिनो विभावानुभावस्यभिचारिस्ययोगाद्रमनिप्यत्तिरिति रतिरेव
शृङ्गाररूपेण निरूप्यते । अत्रावमया वागवदभाया भाग्यनविभावभूतायाः
सकामादुत्पन्नो कश्चेश्वरस्य रतिश्यायिभावः, तस्या पुनर्जात्रनादिभिरुत्पन्न-
विभारिणीप्यमानो मृतेत्यादिना वागारम्भानुभावेनानुमोद्यमानैर्द्वेषप्रभृ-
तिभिः मुक्तामर्ष्यभिचारिभिः संगृह्यमानः कश्चात्तर ममोग. हाहा-
राण्यो जन्मते ॥

—मरम्बरीकण्याभारतम् ।

पद्यमो वरिष्ठेद् ।

(Kavyamīla No 94 P. 595)

(१५) शकार कि प्रार्थनया प्रावरेणामिणेण वा ।

अकार्यवजं मे ब्रूहि किमभीष्टं करोमि ते ॥

—सरस्वतीकण्ठाभरणे पञ्चमपरिवेष्टे ४११

the dislocated elements of which are found in मृच्छकटिक.
It is, however, probable that Bhoja may have versified the
prose of the मृच्छकटिक.

(१६) स्वप्नवासवदत्ते पद्मावतीमस्वस्थां द्रष्टुं राजा समुद्रगृहकं गतः ।
पद्मावतीरहितं च तद्बलोक्य तस्या एव शयने सुप्त्वाप । वासवदत्तां च स्वप्न-
वदम्बमे ददर्श । स्वप्नायमानश्च वासवदत्तामाबभाषे । स्वप्नशब्देन चेह स्वापो
वा स्वप्नदर्शनं वा स्वप्नायितं वा विवक्षितम् ।

—from शृङ्गारप्रकाश of भोजदेव.

(१७) प्रशान्तरसभूयिष्ठ प्रशान्तं नाम नाटकम् ।

न्यायो न्यासममुद्गेशो बीजोक्तिर्बीजदर्शनम् ॥

नतोलुहितसंहारः प्रशान्ते पञ्च संधयः ।

स्वप्नवासवदत्तास्यमुदाहरणमत्र तु ॥

आच्छिद्य शूयाद्रयमनादेवी भागधिकाकरे ।

न्यस्ता यतस्ततो न्यायो मुखमन्धिरयं भवेत् ॥

न्यासस्य च प्रतिमुखं समुद्गेश उदाहृतः ।

पद्मावत्या मुखं वीक्ष्य विशेषकविभूषितम् ॥

जीवत्यावन्तिकेय्येतज् ज्ञानं भूमिभुजा यथा ॥

ठक्कण्ठेन सोद्देशे धीजोक्तिर्भाम कीर्तनम् ।

एहि वामवदन्तेति क यासीत्यादि दृश्यते ॥

महावस्थितयोरेकप्राप्त्यान्यस्य गवेषणम् ।

दर्शनस्पर्शनाल्लपरैतस्म्याद् बीजदर्शनम् ॥

चिरप्रसुप्तः कामो मे धीणवा प्रतिबोधितः ।

तां तु देवीं न पश्यामि यस्या घोरवती प्रिया ॥

किं ते भूयः प्रियं कार्त्तमिति चागत्र मोक्ष्यते ।

तदनुद्दिष्टमहागमित्याहुर्भरतादयः ॥

—भाष्यप्रकाश of शाग्दाननय

(16) स्वदेशमात्मसात्कर्तुम् उदयनस्य पद्मावतीपरिणयोऽर्थशृङ्गार स्वप्न
वासवदत्ते, तृतीयम्लस्यैव वासवदत्तापणिय कामशृङ्गारः ।

—अमरकोशटीकाम्वंस्वे सर्वानन्दविरचिते । P 147

(19) “कृण मङ्गोचने” चुरादिर्दीर्घादिरिति धातुप्रदीप । तथा च
‘कृण याहुयुग’मिति भासकवि ।

टीकासर्वंस्वे । P 305

(20) यथा स्वप्नवासवदत्ते । नेपथ्ये सूत्रधार उत्सारणा श्रुत्या पठति ।
अथे कथ तपोवनेऽप्युत्सारणा । (विलोक्य) कथ मन्त्री यौगन्धरायणो वसु-
राजस्य राज्यप्रत्यानयन कर्तुंकाम पद्मावतीयज्ञानेनोत्सारयति ।

—नाटकलक्षणरत्नकोश of सागरनन्दिन ।

(21) शृङ्गाराश्च त्रय । धर्मशृङ्गार । कामशृङ्गार । अर्थशृङ्गार ।
तत्राद्यो यथा । लामकायनाङ्के नन्दयत्या द्राक्षणमोचनादि । स्वदेशमात्म
सात्कर्तुर्दयनस्य पद्मावतीपरिणय अर्थशृङ्गार । कामशृङ्गारः तस्यैव वासव
दत्तापरिणय ।

—नाटकलक्षणरत्नकोश । P 117

(22) वाग्व्रान्तानि पुण्याणि मोक्ष घद शिलालम् ।
नून काचिदिहासीना मा दृष्टया सहसा मता (गता ?) ॥
नाट्यदर्पण of रामचन्द्र and गुणचन्द्र

(23) यथा चारुदत्त --
शुक्लद्रुमगतो रीति आश्रित्यामुन्व ग्णित
कथयायनिमित्त म वायसा पानपण्डित ॥

—नाटकलक्षणरत्नकोश । P 41

(24) A reference to the story of Avimāka —
शौनकमिथ व पुमती कुमारमघिमारक कुम्भीव ।
अट्टेति वीर्तिमतीय कान्त वल्ल्याणवमाणम् ॥

—वीर्तिमटीकामव II 15 and \ 9

(25) चारुदत्ते पुन सूत्रधारस्यापि प्राकृतम्

—प्राकृतप्रध्याय्या

Cited in Ind Hist Quarterly 1929, 726

APPENDIX D

Stanzas attributed to Bhāsa in the Anthologies,
but not found in the existing texts

- 1 दग्धे मनोभवतरौ बालाकुचकुम्भमभृतैरमृतैः ।
त्रिवलीकृतालबाला जाता रोमायली बह्नी ॥

सदुक्तिकर्णामृते

- 2 पेया सुरा प्रियतमासुखमीक्षणीयं
भ्राह्मः भवभावललितो विकटश्च वेपः ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षचर्मं
दीर्घायुरस्तु भगवान् स पितारूपाणिः ॥

- 3 तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इयाचिराढयः
शृङ्गं मरुत्स्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः ।
तोषं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी दरिद्र इव शोपमुपैति पङ्कः ॥

शार्ङ्गधरपद्धती

- 4 बाला च मा विदितपञ्चशय्यपञ्चा
तन्वी च सा स्तनभरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्धहति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तभ्याः ॥

सुभाषितसम्बन्धम्

- 5 कमाले मार्जारः पय इति करौल्लेडि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्त्रिसमिति करी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान् हरति वनिताप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्रवयति ॥

शार्ङ्गधरपद्धती

- 6 कठिणहृदये मुञ्च क्रोध मुत्प्रतिघातक
 लिखति दिवस यात यातं यम किल मानिनि ।
 वयसि तरुणे नेतद्युक्त चले च समागमे
 भयति कलहो यावत्तावद्वर सुभगे रतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

- 7 कृतकृत्वैर्मायामरयैस्त्वयाम्भ्यतिवञ्चिता
 निभृतनिभृतं कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
 भवतु रिद्धित नेषाहं ते व्रथा किमु रिद्धसे
 ह्यहमसहना त्व नि ऐह समेन सम गतम् ॥

सुभाषितावल्याम्

- 8 विरहियनितावन्त्रांपम्य रिभर्ति निशापति-
 तंल्लितविभयस्याक्षेयान् शुतिर्नमृणा रवे ।
 अमिनवधूरोपम्याद्दु करीपतनूनपा-
 दमरत्नजनाक्षेपद्रुस्तुपारसमीरण ॥

शकुनिव्याम्

- 9 यदपि विदुषै सिन्धोरन्त कथंचिदुपार्जितं
 तदपि सफलं पाठश्रीणा मुत्प्रेषु विलोक्यते ।
 सुस्मुमनस भामामोदे शशी च कपोलयो-
 रमृतमधरे विर्यग्भूते धिरे च विलोचने ॥

शकुनिव्याम्

- 10 दु ग्राते मयि दु गिता भयति या हृषे प्रहृण तथा
 हीने दैव्यमुपैति रोषरूपे पायं ययो भारते ।
 बालं पति कथा करोति निपुणा मयैभनये रज्यति
 मायो मन्त्रिष्वर मया परिजन मैहा षट्प गता ॥

शकुनिव्याम्

- 11 प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चनव्यमया
दृष्ट्वाप्रे परिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितरोमलज्जितरसैर्गौर्या कथंचिश्चिरा-
द्रुद्धः स्वीवचनात्प्रिये विनिहितः पुष्पांजलिः पातु यः ॥
सदुक्तिकर्णामृते
- 12 अस्या ललाटे रचिता सखीभि-
र्विभाव्यते चन्दनपत्रलेखा ।
आपाण्डुरक्षामकपोलभित्ता-
वनङ्गवाणत्रगपट्टिकेव ॥
दयिताशाहुपाशस्य फुतोऽयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥
शाङ्गधरपद्धतौ

APPENDIX E

Select Glossary

- अट्टालः (पृ. १४१)-प्राकारादुपरि-
तममुत्तत स्थानम् ।
अतिपानि (कार्यं) (पृ. ३३४)-
त्रिलम्बाम्बुहम् ।
अधिकरण (पृ. ५४)-माश्री.
अद्धमणमिलावदृष्टिं (पृ. २०)-
अर्धमनःशीलपट्टकैः ।
अनभियादकः (पृ. ११६)-प्रतिकूल
वाक् ।
अनिविष्टः (कलत्रं) (पृ. ११५)-
अविवाहितः ।
अनूर्जिता (पृ. ६०)-अग्रहती ।
अन्तलिखत्वासो (पृ. १४५)-अन्त-
रीयवातः, परिधानवस्त्रम् ।
अपनयः (पृ. ५४)-अपनयनम् ।
अभ्यवपत्तुकामः (पृ. ९)-रक्षां परि-
त्राणे वा चिकीर्षुः ।
अयः (वासदत्ताय) (पृ. ५९)-
शुभाचटः विधिः ।
अत्रजिदि (पृ. १२)-अपचिति,
निष्कथम् ।
अयतीगैम् (पृ. १)-अवतारः ।

- भस्वारोहणीयम् (पृ. ६०)-तुरङ्ग-
 मादिवलम् ।
 भ्रममायुक्त (पृ १०२)-असम्यक्
 शिक्षित ।
 भ्रातृतो (पृ ९७)-आधीकृत ।
 भाधारय (वृत्तान्त) (पृ ६९)-
 ईप्सु स्थापय, विरमय ।
 भापल (पृ ६६)-विपद्रुतम् ।
 भार्यपुत्र (पृ ४४)-वाञ्छुक्रीयेन
 भटेन वा प्रयुक्तोऽय राज्ञ आमघ्न-
 शत्रोऽप्यर्थे ।
 भावर्तयति (विद्या) (पृ १५४)-
 चिन्तयति ।
 भासल (पृ ४४३)-अन्तिक,
 निरुदम् ।
 भग्घादो (पृ. २५६)-उदात्त,
 कायोपक्रम ।
 उपक्राश. (पृ १५)-निन्दा ।
 उहालिभ (पृ १२४)-उहात्य,
 उपप्लुन्द्य ।
 ण्कायनस्थ (पृ ६४)-अगतिक ।
 भोवद्विद्विभो (पृ ५९)-भीषस्थितिक
 उपस्थिति समापावस्थान निर्य
 मर्हति स । अन्तिकचर ।
 कण्डिलं (पृ ८७)-सुरायुक्तम् ।
 कण्डिलमुण्डिगिणी (पृ ९४)-कण्डि-
 लमुण्डिकी कण्डिला-मत्ता मद्य
 विक्रयिणी ।
 कपिशिर्षिकम् (पृ १४१)-प्राकारा-
 प्रम् ।
 कर्कटकरञ्जु (पृ १४१)-मदशक्युक्ता
 रञ्जु ।
 कर्मकार (पृ. ३३१)-लौहकार ।
 कवोदमन्दाणभ (पृ २७३)-कपोत-
 सन्दानक, रूपातनीडम् ।
 करधूलिका (पृ ८१)-निशाहिमजल,
 अवश्यायसलिलम् ।
 काकली (पृ २२८)-सन्धुत्पाद-
 कश्चोरसाधनविशेष ।
 काक्ष (पृ. ४४५)-कटाक्ष ।
 काल्य (पृ २२८) प्रत्युप ।
 केरुर (पृ. ४५१)-वलिर, नेत्र-
 वियुक्त ।
 कौतुरक्रिया (पृ १०६)-मद्गलकर्म ।
 क्षुपा (पृ १७७)-क्षुद्रवृक्षा ।
 क्षुरप्रमाला (पृ ९७)-अर्धचन्द्रमाला ।
 गण्डभेद (पृ १२१)-गण्डिभेदश्च ?
 ग्रन्थिभेदक, कुम्भीलक ।
 गृष्टि (पृ १७१)-महत्प्रसूता गी ।
 घोडभ (पृ ३९२)-घोटक, भध ।
 चात्रेरिका (पृ १४६)-चाहरी चान-
 पित्तहरा काचिदोपधि ।
 जम्भक (पृ १७१, ४५२)-मायावी ।
 डिण्डिक (पृ. ८२)-विहृतवेषभापो
 याचक ।
 तपं (पृ. २८२)-नृणा ।

- त्रिवर्णा (दशा) (पृ. १०)-
त्रिरूपा ।
- स्वराता (पृ. ११५)-स्वरा ।
- दुर्गुणितम् (पृ. १२२)-दुरभ्यस्तम् ।
- दूतसंपातः (पृ. ५)-दूतसंप्रेषणम् ।
- देशिकः (राजधर्मस्य) (पृ. ५)-
उपदेष्टा ।
- मन्दिपटहः (पृ. २५०)-भानन्द-
सूचकः मङ्गलपटहः ।
- नवयोगा (पृ. ४६)-नवतन्त्रीभिः
प्रतियोजिता ।
- निर्विष्टः (१८१)-कृतदारपरिग्रहः ।
- निशान्तम् (पृ. ३३१)-मन्दिरं,
गृहम् ।
- निष्ठाणिता (पृ. ८०)-नेमनयुक्ता,
द्विधादिव्यजनयुक्ता ।
- नैत्यकम् (पृ. २७६)-नैत्यकर्म ।
- न्यूनम् (पृ. ६०, २८५)-अवधम्,
दोष ।
- पक्कणं (पृ. ३९१)-आभीरराजरा-
टीनां निवासस्थानम् ।
- पचन्तवासी (पृ. ६२)-प्रत्यन्तवासी,
अनार्थदेशवासी ।
- परिणीचिन्त (पृ. ७३)-स्यूजित,
परिचिन्तित ।
- परिष्कन्दो (पृ. २२१)-परिष्पन्दः,
पराक्रमः, ऊर्जित कर्म ।
- परिवेष्टामि (पृ. २२६)-परिवर्त-
यामि, प्रत्यर्पयामि ।
- परिष्पन्दः (पृ. ३९९)-पराक्रमः ।
- पिअशशणिअं (पृ. २५३)-प्रियाण्या-
निकं, प्रियवार्ता ।
- पुष्परथः (पृ. २५०)-क्रीडारथः ।
- प्रक्षेभूमिः (पृ. १६०)-निषिद्धा
भूमिः ।
- प्रतिष्पन्दः (पृ. १२२)-प्रतिमा
प्रतिसरा (पृ. ५८)-हस्तधार्यं रक्षा
सूत्रम् ।
- प्रतीश्रः (पृ. ७३)-प्रतीक्षमाणः
प्रतीहारः (अदेशकालः प्रतीहारस्य)
(पृ. ४५)-प्रवेशद्वारम् ।
- प्रतोली (पृ. १४१)-अभ्यन्तरमार्गः
भृङ्गारः (पृ. १०५)-स्थण्डिलचि-
त्पात्रविशेषः ।
- मगमदभणीण (पृ. ६१)-भार्ग-
मदभ्या, मार्गं मृगममृहः तन्मा-
यति इति भार्गमदनी, तथा ।
- मरुप्रपात (पृ. १५२)-पर्वतपत-
स्थानं, मृग्यादि प्राणश्यागार्थम् ।
- यवनिका (पृ. ५४)-सुखाच्छाद-
यश्च, अवगुण्ठनम् ।
- योग (पृ. १२६)-ध्यानस-
संगमश्च ।
- रज्जचिन्मट्ट (पृ. २८३) राज्यविभ-
राज्यभ्रशः ।

- दुभ्र (पृ १९२)-लण्डित, उश्रित ।
 शिवस्मभ्रजणो (पृ १९१)-वरि वस्यकपन यतानुष्ठापको धामिष्ठ ।
 णभार (पृ १३५)-वर्णिकार ।
 स्थ (पृ २७९)-वयमि पूर्वे स्थित । युग ।
 षा (पृ १९२)-वरण्ड नृण मन्नय ।
 णाणिद (पृ २०) वातशाणितम् लभ्रभ्रजनितविकार ।
 ष्टा (पृ २००) धिमागां ।
 शरक्षित (पृ ४६६)-विद्याधर ।
 नानो (पृ ८१, ३५५)-वीरं भ्रामान मन्यते म ।
 लिभ्रा (पृ ७५) वैतालिकी शगादिवादनवृत्ति स्त्री ।
 णभ्रयणा (पृ ६)-प्रार्थना ।
 व्याक्षेप (पृ १५४)-चित्तविक्षोभ चित्तभ्रम ।
 शिर स्थानानि (पृ २६४)-प्रधाना वसथानि ।
 शृङ्गाटकम् (पृ १४०)-चतुष्पथम् ।
 समाहिद (पृ २५)-समाहित, सुश्लिष्म् ।
 मवर्ताग्नि (पृ ३२५)-प्रलयाग्नि ।
 खान्कपा (पृ ३९४)-रथस्य अधो धरणदारु अनुकपांलय, तद्युक्त ।
 साविभ्र (पृ ६०) सावगम् ।
 सुमगावण्णअ (पृ २१)-सुमनो वणक पुष्पलेपनादि ।
 ध्रुतिविदोपणार्थं (पृ ८) ध्रुतीना विनापपरिचयार्थम् ।
 खापस्नेहता (पृ २२८)-वृथलता याहुल्यप्रयुक्त स्निग्धत्वम् ।
 हल्लमार (पृ ४०४) हस्तवल्, वाहुवल् ।